

GODIŠNJI IZVEŠTAJ : SRBIJA 2011

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

OPSTRUKCIJA EVROPSKOG PUTA

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

Godišnji izveštaj : Srbija 2011

Opstrukcija evropskog puta

BEOGRAD, 2012

Godišnji izveštaj : Srbija 2011
OPSTRUKCIJA EVROPSKOG PUTA

IZDAVAČ

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

ZA IZDAVAČA

Sonja Biserko

OBLIKOVANJE I SLOG

Ivan Hrašovec

ŠTAMPA

Zagorac, Beograd

ISBN 978-86-7208-185-5

COBISS.SR-ID 191407628

Ova edicija objavljena je zahvaljujući finansijskoj pomoći *Civil Rights Defenders* i Ambasade Kraljevine Norveške. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji snosi isključivu odgovornost za njen sadržaj za koji se ni pod kojim okolnostima ne može smatrati da odražava stavove CRD i Ministarstva inostranih poslova Norveške.

NORWEGIAN EMBASSY

CIP – Katalogizacija u publikaciji, Narodna biblioteka Srbije, Beograd
323(497.11)“2011”, 316.4(497.11)“2011”, 061.2(497.11)

OPSTRUKCIJA evropskog puta : godišnji izveštaj : Srbija 2011 / [priredio] Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. – Beograd : Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2012 (Beograd : Zagorac). – 639 str. ; 23 cm

Tiraž 500. – Napomene i bibliografske reference uz tekst.

1. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji (Beograd)
- a) Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji (Beograd)
- b) Srbija – Političke prilike – 2011
- c) Srbija – Društvene prilike – 2011

Sadržaj

I – UVOD

Odsustvo potencijala za suštinski iskorak ka evropskim integracijama	7
Desnica u Srbiji: ideologija etničke homogenizacije.	33
Tranziciona pravda: u funkciji relativizacije odgovornosti	43
Država i civilni sektor: neprihvatanje partnerstva	57

II – PRAVOSUĐE

Pravosuđe: zamrznuta reforma	65
Ratni zločini: bitan nacionalni predznak	85
Haški tribunal: bez uticaja na stavove društva	99
Kriminal: poražavajuća masovnost	121
Korupcija: gorući problem	145

III – NARODNA SKUPŠTINA REPUBLIKE SRBIJE

Skupština: servis vlasti	165
------------------------------------	-----

IV – APARAT DRŽAVNE PRINUDE

Vojska: profesionalizacija najveći domet	185
Policija: politička zloupotreba kao realna pretnja	211
Bezbednosne strukture: kontrola još nije uspostavljena	221

V – NEZAVISNA REGULATORNA TELA

Ombudsman: očekivanja građana rastu.	245
Pokrajinski ombudsman: sve bliži građanima	247
Poverenik za informacije od javnog značaja: pravo na privatnost najveći izazov.	251
Poverenica za zaštitu ravnopravnosti: diskriminacija najizrazitiji problem. .	255
Agencija za borbu protiv korupcije: neophodna šira ovlašćenja	257

VI – MANJINE

Manjine: uključivanje u političku zajednicu	265
---	-----

VII – VERSKE ZAJEDNICE	
Verske zajednice: postepena normalizacija	297
VIII – EKONOMSKO-SOCIJALNI OKVIR	
Ekonomija: neočekivano urušavanje konjunktura	337
Socijalna i ekonomska prava: zatajili društveni mehanizmi	349
IX – DISKRIMINACIJA	
Romi: i dalje najugroženiji.	359
Mladi: eskalacija nasilja	371
Žene: kontinuirana marginalizacija	381
Osobe sa invaliditetom: društvena inhibicija	393
LGTB: na udaru govora mržnje i stalne diskriminacije	399
Starije osobe: društvena izolacija	403
X – ZATVORSKI SISTEM	
Višestruka transformacija.	413
XI – MEDIJI	
Mediji: instrument političke i ekonomske moći.	425
XII – DECENTRALIZACIJA I REGIONI	
Vojvodina: konsenzus za proširenje autonomije	461
Sandžak: borba za identitet	475
Jug Srbije: potencijal za povećanje tenzija	513
XIII – SRBIJA I SUSEDI	
Srbija i susedi: bez poverenja	521
Bosna i Hercegovina: očuvanje ratnog plena	523
Hrvatska: postepeni uspon odnosa	547
Crna Gora: stalna meta	553
Kosovo: neuspeli pokušaj podele.	561
Makedonija: ivicom unutrašnjih konflikata	595
Slovenija: uspon ekonomske saradnje.	599
XIV – SRBIJA I SVET	
Dezorijentacija i odsustvo strateške politike	605
Rusija: lekcije Beogradu.	623

I – UVOD

Odsustvo potencijala za suštinski iskorak ka evropskim integracijama

Srbija je tokom poslednjih 11 godina pokazala sopstvene nedostatke i slabosti koje su otežale, kako njen unutrašnji razvoj, tako i njeno pozicioniranje na međunarodnom planu. Nije došlo do suštinske transformacije političkog i ekonomskog sistema, pre svega privredne strukture. Društvo je dezorijentisano; svet kategoričkih vrednosti se srušio, što značajno otežava adekvatno promišljanje situacije u kojoj se zemlja nalazi, kao i uspostavljanje vrednosnog sistema i moralne vertikale. Osim toga, Srbija je u potrazi za svojim državnim identitetom. Dileme koje se javljaju u tom pogledu, pogotovo kad je reč o određivanju referentnih datuma, pokazuje da Srbija još nije prihvatila realnost u regionu i da još uvek gaji iluzije o eventualnom prekomponovanju Balkana.

Kad je reč o ljudskim pravima, uprkos tome što je usvojen odgovarajući pravni okvir njihove zaštite, društvena atmosfera, duboka ekonomska i moralna kriza, kao i nesposobnost političke elite da povede sveobuhvatnu transformaciju, značajno doprinose niskom nivou poštovanja ljudskih prava. Ona se ne rešavaju sistemski već ad hoc i spontano, zavisno od situacije. Vlast više reaguje na posledice nego na uzroke. To pokazuje da ne postoji državna strategija koja stremi uspostavljanju novog vrednosnog sistema koji bi samim tim doprineo i poštovanju ljudskih prava.

Ostvareni su značajni reformski i administrativni rezultati. U parlamentu su usvojeni brojni zakoni sačinjeni po evropskom uzoru. U tom smislu vlada premijera Mirka Cvetkovića je i svojevrсни rekorder: Skupština Srbije usvojila je ukupno 813 zakona, veliku većinu njih na predlog Vlade, a pripremljena su i još 43 predloga zakona; gotovo svi zakonski i podzakonski akti su u skladu sa evropskom agendom. Od značajnijih su Zakon protiv diskriminacije i Zakon o savetima nacionalnih manjina.

Osim reforme vojske, donekle i policije, široko postavljena, obavljena je i, od početka osporavana reforma pravosuđa. Međutim, praktični efekti

tih zahvata su minimalni. „Evropski“ zakoni se ne primenjuju, korupcija nije smanjena i predstavlja jedan od najvidljivijih i najvećih problema, nezavisna regulatorna tela rade pod pritiskom izvršne vlasti... Kad je Evropski savet odložio kandidaturu Srbije, osim ključnog problema (normalizacija odnosa sa Kosovom), otvorenije se počelo govoriti i o drugim problematičnim zahvatima. Reč je u prvom redu o propustima u reformi pravosuđa i naročito o „načinu rada Visokog saveta sudstva“.

Neuspeh Srbije na međunarodnom planu, pre svega komplikacije oko dobijanja kandidature za članstvo u EU, kao i mršavi rezultati u pregovorima Beograd – Priština, Beograd pokušava da kompenzira novim aktivnostima. Nedostatak dugoročne strategije i jasne vizije razvoja zemlje koji bi Srbiji obezbedili bolju međunarodnu poziciju, nadoknađuje se dnevnim aktivnostima na međunarodnom planu. Najnoviji primer u nizu drugih je isticanje kandidature za predsedavanje Generalnom skupštinom Ujedinjenih nacija.

Na delu je konstantna ideologizacija i homogenizacija koja ostavlja malo prostora za kritičko mišljenje. Ona je poduprta snažnim prisustvom ruskog faktora koji podržava nerealne iluzije Beograda u pogledu rešavanja kosovskog pitanja i održavanja stausa quo u Bosni. Intelektualna desnica svaku racionalnu kritiku u odnosu na unutrašnju situaciju u Srbiji, kao i odnos prema prošlosti iz devedesetih, tretira kao svojevrsno „srbomrziteljstvo“. Na udaru su oni koji su uvereni da pomažu moralnom pročišćenju srpskog naroda, tako što njegovom tadašnjem rukovodstvu pripisuju planirani genocid nad drugim narodima i poistovećuju savremene srpske nacionaliste sa pripadnicima nacionalsocijalista u Nemačkoj u vreme Trećeg rajha. Takav frontalni napad na svaki pokušaj da se uspostavi realan pogled na devedesete onemogućuje prevazilaženje prošlosti koje bi se zasnivalo na realnim činjenicama.

Brojni međunarodni izveštaji o stanju ljudskih prava u Srbiji ukazuju na skroman napredak u odnosu na prethodni period što tumače, pre svega, odsustvom jakih institucija. Human Rights Watch u svom izveštaju za 2011, ističe da je Srbija napravila mali napredak u pogledu ljudskih prava uprkos činjenici da je Evropski parlament u januaru ratifikovao Sporazum o stabilizaciju i pridruživanju sa EU. Izveštaj posebno ističe mali napredak

u procesuiranju ratnih zločina pred nacionalnim sudom, neprijateljsko ponašanje prema nezavisnim novinarima, odnos prema manjinama, posebno Romima, braniocima ljudskih prava.¹ U izveštaju komesara za ljudska prava Saveta Evrope Tomasa Hamarberga ističe se da je hapšenje Ratka Mladića i Gorana Hadžića znak poboljšane saradnje Srbije i Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju (MKSJ). Izveštaj ukazuje na potrebu da se poboljša sistem zaštite svedoka. Poseban akcenat je stavljen na diskriminaciju Roma i situaciju u medijima.

Zaštitnik građana Saša Janković u svom izveštaju ističe da u Srbiji nema mnogo direktnog kršenja ljudskih prava, već je na delu prvenstveno odvratanje od korišćenja prava: "Administracija u Srbiji nije organizovana na način da efikasno, brzo i kvalitetno ostvaruje prava građana". Takođe ističe da državni organi sve manje postupaju prema preporukama zaštitnika građana (samo oko 50 posto). Njegov izveštaj posebno apostrofira "nevidljive" građane Srbije, prema kome, oko 30.000 ljudi u Srbiji nema nikakva dokumenta, dok za najmanje 6000 građana ne postoji nikakav trag u državnim arhivama".²

U izveštaju Stejt departmenta za 2011, ukazuje se na sledeće probleme: fizičko maltretiranje u policijskom pritvoru, neefikasna i dugotrajna suđenja; maltretiranje novinara, branitelja ljudskih prava i drugih kritički nastrojenih prema vladi; ograničenja u slobodi govora i verskog izražavanja, nedostatatak trajnih rešenja za veliki broj interno raslejnih lica (IDP); korupciju u pravosuđu, izvršnoj i sudskoj grani vlasti, uključujući i policiju, nasilje nad ženama i decom, diskriminaciju nad manjinama, posebno Romima, LGBT populacijom i trgovinu ljudima.³

Srbija spada u neslobodne zemlje po ekonomskim slobodama na listi fondacije Heritidž (Heritage) i Vol strit džornala (Wall Street Journal). Sa 58 od 100 poena, isto kao i 2010, Srbija se nalazi na 98. mestu od 179 zemalja. U odnosu na godinu ranije Srbija je napredovala za tri mesta, ali joj je broj poena ostao nepromenjen. U jugoistočnoj Evropi lošija od Srbije je

1 <http://www.hrw.org/world-report-2012/serbia>.

2 www.b92.wwww 20. mart 2012.

3 <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2010/eur/154449.htm>.

samo Bosna i Hercegovina. U izveštaju se kao veliki problem Srbije navodi nedostatak političke volje za reforme.⁴

Uprkos zabrinjavajućim trendovima, Evropska komisija (EK) je u svom izveštaju o Srbiji dala pozitivno mišljenje povodom njene aplikacije za članstvo u Evropskoj uniji. EK u svom mišljenju ističe da je Srbija dostigla zadovoljavajući nivo saranje sa MKSJ i da se opredelila za proces pomirenja u regionu. Takođe, uvažava njen napor da se u dijalogu sa Prištinom olakša položaj ljudi koji na Kosovu žive. U pogledu ekonomskih kriterijuma ističe se da je Srbija preduzela važne korake ka uspostavljanju tržišta i da je ostvarila određeni stepen makroekonomske stabilnosti, uprkos globalnoj ekonomskoj i finansijskoj krizi. Takođe se navodi da je Srbija na putu da ispuni i političke Kopenhaške kriterijume.⁵

Vlada je očekivala da će dobiti status kandidata zbog toga što je uhapsila dva poslednja haška begunca, Ratka Mladića i Gorana Hadžica i predala ih MKSJ. Međutim, kriza na severu Kosova koja je eskalirala tokom leta otvorila je suštinsko pitanje za srpsku elitu: EU ili izolacija. Tenzije na severu Kosova bile su samo instrument da se unutrašnja dilema – gde zapravo Srbija pripada – otvori na tako dramatičan način. Povodom krize na Kosovu očitovali su se svi politički akteri: partije vladajuće koalicije, opozicija, intelektualci, mediji, crkva, vojska, policija, obaveštajne službe, kao i brojni pojedinci koji imaju važnu ulogu u definisanju državne strategije Srbije.

Opredeljujući se za “konačno” rešavanje kosovskog pitanja podelom, Vlada je propustila da se bavi suštinskim problemima zemlje: privredom, reformama i poboljšanjem odnosa sa regionom. Zbog toga je došlo do opšte stagnacije, što je značajno uticalo i na poštovanje ljudskih prava i na sprovođenje zakona koji regulišu tu sferu. Upravo obratno, radikalizacija retorike i generalno, javne sfere dovela je do pogoršanja političke i društvene klime kao pretpostavke za stvaranje uslova za inkluziju manjina u političku i društvenu zajednicu. Etnička distanca između manjina i većine se povećala, što ukazuje na to da državna politika nije dovoljno okrenuta promovisanju međuetničke tolerancije i suživota.

4 <http://www.euractiv.rs/eu-i-zapadni-balkan/3419-srbija-ekonomski-neslobodna-zemlja>.

5 Conclusions and Recommendations of the Commission's Opinion on the Membership Application bz serbia.

Stalno iščekivanje novih međunarodnih okolnosti koje bi išle na ruku srpskim nacionalistima, odnosno rekonponovanju Balkana održava klimu u kojoj jača mlada i dobro organizovana ekstremna desnica. Ona je potpomognuta Srpskom pravoslavnom crkvom, desničarskim parlamentarnim partijama i delom intelektualne elite. U istraživanju Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, 77 odsto anketiranih srednjoškolaca smatra da su "porodica i brak svetinja", a svaki deseti da ženu treba povremeno tući. Žena je podređena. Prema istraživanju američkog nedeljnika Njuzvik o položaju žena u oblasti politike, zdravlja, pravosuđa, ekonomije i obrazovanja, Srbija je na 145. mestu, među 165 anketiranih zemalja.

Otvoreno „srpsko pitanje“ – stalna pretnja stabilnosti u regionu

U regionu još nisu stvorene pretpostavke neophodne za normalizaciju odnosa i dobrosusedske odnose. Bosna i Hercegovina je blokirana unutrašnjom krizom, na koju utiče i njeno okruženje. Makedonija još uvek ima otvoreno pitanje sa Grčkom vezano za makedonski državni identitet (ime), što je usporilo njeno približavanje Evropskoj uniji i uvelo zemlju u regresivan proces. Posledice tog nerešenog pitanja odražavaju se i na region u celini. Slično je i sa Kosovom. Mišljenje Međunarodnog suda pravde (MSP) je potvrdilo legalnost proglašenja kosovske nezavisnosti, ali Srbija u tom stavu traži i paralelu za Republiku Srpsku. Izveštaj Dika Martija o trgovini ljudskim organima značajno je narušio ugled kosovske države (bar privremeno), a Beograd je usporio proces njenog priznavanja. Kada je reč o Crnogorcima, Beograd negira njihov poseban identitet. U školskim udžbenicima se tretiraju kao deo srpskog naroda i ističe se da su stekli državnost boreći se protiv Turaka, što je presudno uticalo da u XX veku proglase sebe nacijom i tako srpsko nacionalno biće podele na dva nejednaka dela.

Dominantni deo srpske elite još ima iluziju da je, u perspektivi moguće ujedinjenje svih Srba. Integrišući koncept za taj projekat je srpstvo, koje favorizuje unitarizam. Na autonomaštvo, posebno ono u Vojvodini, gleda se kao na "cepanje srpskog jedinstvenog nacionalnog bića" (Č. Popov). To u velikoj meri sprečava decentralizaciju Srbije, odnosno njenu

demokratizaciju. Srpstvo je skup vrednosti koje favorizuje Srpska pravoslavna crkva, koja se tokom istorije nametnula kao „čuvar“ i ideološki tumač srpstva, što daleko prevazilazi okvire religijske institucije.

Koncept srpstva počiva na principu verske isključivosti i kao takav deluje dezintegrativno i po samu Srbiju, onemogućujući joj da postane država svih svojih građana, odnosno moderna politička nacija. Ovako definisano srpstvo, kako ističe Damjan Pavlica istoričar, počiva na viktimizaciji Srba, militarizmu, antievropejstvu i antikomunizmu. „Srpstvo“ ima sve odrednice ekstremno desničarske ideologije, koja Srbiju vodi u neprestane sukobe i sa svojim građanima i sa okruženjem.⁶

Korak bliže NATO

U Beogradu je od 13. do 15. juna 2011. godine održana Strategijska vojna konferencija za partnere, koju je organizovala Saveznička komanda NATO za transformaciju. To je, u 2011, bio najveći vojni skup u svetskim razmerama. Istovremeno je tim povodom aktuelizovana rasprava o odnosima Srbije sa Severnoatlanskim savezom, a pokazalo se da je to bio i svojevrsni test raspoloženja javnosti prema potencijalnom članstvu Srbije u NATO.

Srbija se zvanično deklarise kao neutralna zemlja, kako je definisana skupštinskom rezolucijom iz 2007. godine (donetom u vezi sa Kosovom). Iako članstvo u zapadnoj vojno-političkoj alijansi navodno nije tema na dnevnom redu, veoma dinamični odnosi sa NATO, pa i ova konferencija ukazuju na to da je u državnom vrhu postignut interni dogovor. Partnerstvu za mir će neminovno slediti i aplikacija za članstvo u, ipak doglednoj budućnosti.

Međutim, odluku o kandidaturi za članstvo u NATO otežava neprikriveno protivljenje Rusije. Srbija predstavlja jedino regionalno uporište ambicijama Moskve u direktnom suprotstavljanju širenju Severnoatlanskog saveza prema istoku kontinenta.

Uprkos jakom emotivnom naboju protiv NATO zbog intervencije (1999), na koju stalno podseća konzervativni i ratni lobi, „srpska mržnja prema NATO“ nije se manifestovala u zabrinjavajućoj formi tokom održavanja

⁶ <http://www.e-novine.com/mobile/srbija/srbija-tema/61354-Srpstvo-antisrpstvo.html>.

NATO konferencije. Održana su dva demonstrativna skupa i jedna protestna šetnja bez energije i veoma neuverljivo. General Alaksandar Dimitrijević, visoki obaveštajni oficir u penziji je izjavio, "protesti i nezadovoljstvo su se vrlo brzo istopili".

Prisustvo najviših zvaničnika NATO u Beogradu većina građana je shvatila kao poruku da zemlja ide ka članstvu u tom vojno-političkom savezu.

Podela Kosova: nemoguća misija

Približavanje datuma za dobijanje statusa kandidata, srpska elita je shvatila kao priliku da obavi „nedovršen“ posao oko Kosova. Već od proleća pojedini političari su otvoreno zagovarali podelu i, po prvi put se ona i zvanično nudila kao opcija, mada je oduvek bila pretenzija Beograda. Ta opcija nikad zvanično nije stavljena na dnevni red, jer se smatralo da će situacija na severu vremenom da postane realnost. Čekale su se i promene odnosa snaga na svetskoj sceni, koje bi, po proceni brojnih beogradskih analitičara, išle u prilog toj opciji. Tada bi se, smatra se, stekli uslovi da se preuzme inicijativa sa realnim šansama da se Srbija institucionalno vrati na Kosovo, ili pak izdejstvuje njegovu podelu.

Odluka kosovske vlade da zauzme granične prelaze Jarinje i Brnjak i time konsoliduje kosovsku državnost dobila je prećutnu podršku međunarodne zajednice. Uz podršku Beograda je tim povodom organizovana „balvan revoluciju“, čime je jasno stavljeno do znanja da se status Kosova smatra još uvek otvorenim pitanjem.

Tokom leta tenzije na severu Kosova su eskalirale da bi u nekoliko navrata došlo i do ozbiljnih incidenata na graničnim prelazima koji je isprovocirala srpska strana. Nije se, međutim, očekivala brza i efikasna reakcija KFOR i međunarodne zajednice. Dodatno kompromitujuće za Beograd je i obelodanjivanje izveštaja bezbednosnih struktura o tome kako je srpska strana izvela taj scenario.

I Parada ponosa, koja je bila zakazana za 2. oktobar, bila je u funkciju stvaranja atmosfere nesigurnosti i haosa. Osim, što je korišćena i u predizborne svrhe, podilaženjem raspoloženju najkonzervativnijeg dela društva, Parada je otkazana kako bi se radikalizovalo pitanje severnog Kosova.

Pokušaj da se izdejstvuje podela (barikadama) tokom leta nije uspeo, što je vladajuću koaliciju kompromitovalo pred međunarodnom zajednicom, upravo u trenutku kada se od Srbije očekivao pojačani napor da se što pozitivnije predstavi EU uoči dobijanje statusa kandidata za članstvo u EU. To je doprinelo utisku da srpska elita, u suštini i ne želi članstvo u EU.

Vladajuća koalicija je, međutim, bez obzira na unutrašnje tenzije oko Kosova, ipak smatrala kandidaturu značajanim ulogom za predstojeće izbore. Zato je brzo aktivirana druga opcija – autonomija severa Kosova.

Manipulacija i vlasti i opozicije sa emocijama u vezi sa situacijom na severu Kosova, dovela je do toga da se građani Srbije sve negativnije odnose prema evropskim integracijama i da EU smatraju odgovornom za situaciju na Kosovu. Posebno negativno deluje teza da EU stalno Srbiji „nameće nove uslove“, što se uporno plasira preko medija.

Usporavanje reformi, tenzije i sukobi na severu Kosova, zabrana Parade, sve to zajedno svedoči o znatno dubljoj krizi u znatno širem kontekstu. Nesposobnost političke klase da Srbiju 11 godina nakon svrgavanja režima Slobodana Miloševića profiliše kao demokratsku zemlju sa jasnim modernizacijskim ciljem, na dramatičan način dovela je u pitanje evropsku perspektivu građana ove zemlje.

Odlaganje kandidature: test za Demokratsku stranku

Na samitu Evropske unije 9. decembra 2011, Srbiji nije dodeljen status kandidata. Srbija nije dobila kandidaturu, jer nije pokazala volju da sprovodi ono što se iz Brisela od nje zahtevalo: ukidanje barikada, neometano funkcionisanje KFOR i EULEX na celoj teritoriji Kosova, kao i prihvatanje učešća Kosova u regionalnim forumima. U suštini, glavni zahtev EU je zaptvaranje pitanja granica na Balkanu. Osim toga, pucanje na vojnike KFOR bilo je presudno za odlaganje kandidature.

Aktuelna vlast koja je pre gotovo četiri godine dobila izbore na evropskoj opciji, (koalicija Za evropsku Srbiju) nije uspela da se izvuče iz vlastite zamke politike „i EU i Kosovo“. Nakon poraza nacionalne politike došlo je do opšte dezorijentacije, konfuzije i nedostatka smisla za društvenu koheziju, čime se niko ozbiljno ne bavi. Svojom kolebljivošću i neodlučnošću

da definiše novu politiku, aktuelna vlast je propustila šansu da se nametne društvu kao opcija koja ima viziju budućnosti.

Od proleća, kad je počela radikalizacija prilika na Kosovu, Beograd je po prvi put izašao sa zvaničnim zahtevom o podeli Kosova. Ni poseta Angele Merkel Beogradu, ni njene jasne poruke o uslovima za kandidaturu, nisu promenile ponašanje Beograda. Iluzija Beograda da će ipak iznuditi podelu, naišla je na čvrstu rešenost EU da više ne dozvoli prekrajanje granica u regionu.

Uporno održavanje iluzije o podeli Kosova u velikoj meri je bazirano i na proceni o slabosti EU i mogućem raspadu tog saveza. Uloga Rusije, odnosno njena podrška i insistiranje na pravu Srba na severu Kosova na otepljenje dodatno su pothranjivali tu iluziju. Rusija je čak organizovala i potpisivanje peticije Srba sa Kosova o traženju državljanstva Rusije. Ta inicijativa je trebalo da pokaže da Boris Tadić nema podršku kosovskih Srba, kao i njegovu slabosti da rešava pitanje Kosova.

Srbija je platila veliku cenu za biriselski debakl, a posebno vladajuća koalicija, koja je izneverila poverenje i očekivanja velikog broja građana. Reakcije koje su usledile nakon odbijanja bile su pre svega emotivne i u prvi mah su izražavale antievropske sentimente.⁷ Pogotovo što se smatralo da je Srbija nezasluženo ostala bez kandidature, jer su svi drugi u okruženju dobili priznanje i za manje napore.

Demokratska stranka je najodgovornija za situaciju u zemlji, jer je pokazala odsustvo liderstva i hrabrosti da se suoči i racionalno prihvati nacionalne poraze i okrene se budućnosti. Kao stožerna stranka važno je kako će se ta stranka postaviti u novoj situaciji.

Evropski savet je Srbiji poslao poruku da nema poverenja u iskrenost i ozbiljnost njenog evropskog opredeljenja i da ne veruje obećanjima koja se ne ispunjavaju. Ova odluka bila je udarac i inače krhkoj proevropskoj orijentaciji Srbije, kao i političkoj i društvenoj opciji koje je predstavljaju.

⁷ Zabeležen je drastičan pad podrške članstvu u EU građana Srbije: prema ispitivanju javnog mnjenja koga je obavila Nova srpska politička misao, evropske integracije Srbije u novembru je podržavalo tek 47 odsto građana.

Obračun sa Evropom

Reakcije na odlaganje odluke EU o statusu kandidata, bile su emotivne. Oglasili su se gotovo svi, i pro i anti evropski orijentisani akademici i uticajni intelektualni krugovi, posebno oni okupljeni oko Pečata i Nove srpske političke misli.

Konzervativni blok je odlaganje kandidature protumačio kao samo još jedan dokaz o licemerju Zapada i optužio Evropsku uniju za ucenjivanje, stalno ispostavljanje „novih uslova“, ponižavanje, „držanje“ strane Albanaca na Kosovu i izrazitu aroganciju i bahatost. Akademik i ideolog bosanskog rata Milorad Ekmečić je upozorio da „u ovakvu Evropu ne treba žuriti“. On ističe da je putovanje u Evropu kao putovanje na Mesec – kad tamo dođete jedva čekate da se vratite kući. A za Evropom, kako ističe, „leleću u Srbiji jedino naši vrlj političari, verujući da će im Evropa ponovo podići ono što su oni kod kuće razrušili“.⁸

Ekonomska kriza i kriza euro-zone su takođe važan argument analitičara i političara protiv ulaska u Evropu. Iz obilja tekstova koji su na tu temu objavljivani u medijima stajala je poruka da Srbija ne treba da žali ako ne dobije status kandidata. Često je korišćen i argument da Evropi zbog vlastitih problema (više) nije stalo do daljeg širenja. Taj zamor su, kako tvrde ovdašnji analitičari, izazvale teškoće zbog integracije istočnoevropskih siromašnijih društava, integracije siromašnih imigranata u bogata društva, spasavanje velikih dužnika među državama članicama EU, spasavanje njihovih poverilaca, kao i spasavanje eura.⁹

Na antievropskoj poziciji pozicionirala se i Srpska pravoslavna crkva. Patrijarh Irinej je u Kosovskoj Mitrovici izjavio da bi se Kosovo „moralo braniti i krvlju“, a nakon sporazuma Stefanović – Tahiri (o integrisanoj kontroli graničnih prelaza Brnjak i Jarinje) oglasio se i sinod SPC. Sinod je zatražio od predsednika Srbije i Vlade „da ne napuste narod Stare Srbije¹⁰ radi himere koja se zove status zemlje kandidata za članstvo u Evropskoj uniji. Jer, za odgovornu državnu vlast i političku elitu Srbije, Srbija i

8 Večernje novosti, 4. decembar 2011.

9 Politika, 1. novembar 2011.

10 Arhaični naziv za Kosovo i Metohiju.

srpski narod kao celina nemaju alternativu, a sve drugo, pa i ideologizovana i mitologizovana Evropska unija, ima alternativu".¹¹ I crkveni velikodostojnici podsećaju da je taj savez (EU) već pogođen najdubljom krizom i ugrožen pretnjom raspada, pa mu utoliko pre kao cenu za ulazak ne treba platiti odricanjem od Kosova i Metohije. To je svakako suština ove poruke, bez obzira na to što se u jednom pasusu (ipak) od Srba na severu Kosova traži da „uvažavaju legalne i demokratski izabrane centralne vlasti u Beogradu“.¹²

Rusija: mitski saveznik

Kratkotrajni boravak ruskog premijera Vladimira Putina u Beogradu (23. marta) drastično je razotkrio iracionalnosti i potpunu dezorijentaciju spoljnopolitičke strategije Srbije. Iako je poseta bila radna, a ne zvanična, manifestacije „obožavanja“ Putina u javnosti i u medijima bile su iznenađenje i za ruske novinare u njegovoj pratnji. Servilnost i udvorištvo prema gostu koji se, prema nekim informacijama, praktično „samopozvao“ u Beograd, a koji je trebalo da neutrališu višemesečno nezadovoljstvo Moskve, prelazili su granice dobrog ukusa. Povremeno bi kliznuli i do samoponižavanja – kao, na primer, kad su navijači na stadionu Crvene zvezde, u završnici međudržavne posete i u prisustvu premijera Srbije Mirka Cvetkovića, ruskom premijeru klicali, i istovremeno pogrdnim izrazima vređali sopstvenog predsednika.

U potrazi za državnim identitetom

Srbija je aktuelnu državnost stekla pre šest godina, kad je posledično, raspadom državne zajednice Srbija i Crna Gora postala nezavisna država. Kosovo je proglasilo nezavisnost 2008. godine, što Srbija ne priznaje kao činjenično stanje. Time Srbija suštinski ne može da postane moderna država, jer nema definisane granice. Osim toga, pokazuje pretenzije i prema BiH i konstantno podiže tenzije u Cvrnoj Gori, čiji odlazak još nije

11 Vreme, 8. decembar 2011.

12 Isto.

prebolela. Srbija je 2006. dobila i nov ustav koji je u velikoj meri nalik onom iz 1990. godine. Ni unutrašnje uređenje Srbije nije definisano. Proces decentralizacije nije jasan mada se o njemu dosta govori. Beograd ne priznaje tendencije regionalizacije koje već postoje unutar Srbije: Vojvodina, Sandžak, jug Srbije, kao i stvaranje novih regiona. Ovi trendovi su prirodna reakcija na duh vremena, ali su takođe izraz otpora prema Beogradu i centralizaciji sveukupnog života u Srbiji.

Ovo haotično stanje proizlazi iz nedostataka nacionalne politike i neprihvatanja realnosti nakon raspada Jugoslavije. Sve to stvara apatiju i nesigurnost, što vodi ka improvizaciji. U opštoj konfuziji, kad je reč o državnim praznicima ne postoji kolektivni identitet. U potrazi za novim datumima za obeležavanje državnosti Srbije izbegavaju se svi datumi vezani za drugu Jugoslaviju u kojoj je Srbija dobila današnje granice, ali i svi datumi vezani za devedesete.

Očigledno je da će Srbija još neko vreme čekati na zaokruživanje svoje državnosti, što će se odraziti i na datume koji će se beležiti kao državni praznici. Predsednik Tadić je povodom Dana državnosti (14. februar) izjavio da Srbija obeležava i stoletni hod ka osvajanju ličnih i ljudskih sloboda, vreme kad su kroz srpsku revoluciju ustanici od raje postajali građani jedne evropske države, ali i ka jednakosti svih građana pred zakonom.¹³ Time se, istakao je, "na Dan državnosti simbolički obeležava i jedinstvo Srbije, njena teritorijalna celovitost i nedeljivost, obeležava se slobodarska tradicija srpskog naroda ali i poštovanje svih građanki i građana Srbije različitih etničkih verskih i kulturnih identiteta."¹⁴

Poricanje odgovornosti: državna strategija

Odnos prema prošlosti tesno je povezan i sa stvaranjem državnog identiteta. Zato je interpretacija raspada Jugoslavije i način sticanja aktuelne samostalnosti, jedna od glavnih preokupacija srpske elite. U pokušaju da se relativizuje odgovornost za ratove u poslednjoj deceniji xx veka, srpska elita sve češće pribegava argumentaciji koja Srbe predstavlja kao

¹³ Politika, 15. februar 2012.

¹⁴ Isto.

narod koji je najviše žrtvovao za Jugoslaviju, iz čega se sugerije da je polagao i najviše prava na nju. Kultura poricanja je sistematski nametana kao dominantni odnos prema prošlosti. To je kompleksan vrednosni sistem, kako ističe Nenad Dimitrijević, koji je kreiran pod zločinačkim režimom, i koji nastavlja da živi u procesu koga konvencionalno zovemo demokratskom tranzicijom. U tranzicijskom kontekstu kultura poricanja označava dominantan vrednosni stav prema starom režimu, počinjenim zločinima i njihovim posledicama, u čijem jezgru je odbijanje većine da se suoči sa činjenicama o počinjenim zločinima. Pošto više nema totalitarnog pritiska i manipulacije, možemo zaključiti da je kultura poricanja sada stvar izbora.¹⁵

Revizija istorijske istine proteže se i na Drugi svetski rat, jer se na taj način potvrđuje teza da je rat iz devedesetih samo nastavak Drugog svetskog rata. U tom smislu rehabilitacija četništva, pre svega Dragoljuba Draže Mihailovića, ima posebnu ulogu, jer se četnički pokret tretira kao antifašistički, "s dnesne strane". Krajnja konsekvencija rehabilitacije u suštini vodi rehabilitaciji fašizma, ideologije u ime koje su vođeni ratovi devedestih.

Srbija više nema praznik kojim obeležava pobedu nad fašizmom u Drugom svetskom ratu. U javnosti je pokrenuta rasprava o neophodnosti da se ustanovi državni praznik koji bi makar simbolično isticao antifašističku tradiciju Srbije. Međutim, došlo je do nesuglasica oko samog datuma potencijalnog praznika. Do 2000. godine to je bio 7. jul – Dan ustanka, i taj dan je bio zvanični državni praznik. Od 2000. godine Srbija ne obeležava nijedan dan koji ima bilo kakve veze sa njenom antifašističkom tradicijom, osim međunarodnog praznika, Dana pobjede (9. maj).

Demokratska stranka je predložila da državni praznik bude Dan sećanja na srpske žrtve u Drugom svetskom ratu i pri tom, kao datum zagovaranja 21. oktobar, dan kada su 1941. godine nemački nacisti u Kragujevcu pred streljački vod izveli i pogubili 2301 građanina Kragujevca različitih nacionalnosti.

15 Izlaganje na konferenciji *Accepting Diversities: Human Rights and the Challenges of Reconciliation*; Panel "ICTY Decisions and National Narratives: Facts vs. Myths", Sarajevo, 29-30 april, 2011.

Direktor Instituta za savremenu istoriju Momčilo Pavlović, ide i korak dalje u relativizaciji događaja iz Drugog svetskog rata i navodi da je anti-fašizam bio dominantan pokret u srpskom narodu, i da ne pripada samo jednoj grupi. "Da organizovana vojska, kakva je bila nemačka, izvrši tako surov zločin nad decom samo da bi popunila morbidnu kvotu od 100 za 1, to Kragujevac, odnosno streljanje u Kragujevcu izdvaja u odnosu na druge zločine. To je posledica zajedničke partizansko-četničke akcije".¹⁶

Potpredsednik SPO Aleksandar Čotrić pak smatra da 21. oktobar nije najbolji datum za državni praznik. "Uz sve poštovanje prema 3000 žrtava streljanja u Kragujevcu, kao i prema inicijativi da taj dan bude označen kao državni praznik, smatram da dan sećanja na žrtve fašizma mora da bude povezan s genocidom nad Srbima, Jevrejima i Romima u NDH, u kojoj su stotine hiljada ljudi ubijene na najbestijalniji način". On je najavio pokretanje inicijative da Srbija 17. jul proglasi Danom sećanja na žrtve komunističkog terora.¹⁷

Srbija nakon promena 2000. godine nije sprovela lustraciju, mada je donela Zakon o lustraciji koji nikad nije primenjen. Sreten Ugričić, smenjeni direktor Narodne biblioteke, smatra da "...Umesto lustracije imamo na delu rehabilitaciju. Zato što je rehabilitacija, takva kakva se sad sprovodi, dodatno opravdanje nikad sprovedene lustracije. Upravo rehabilitacijom antikomunističkih i nacionalističkih imena i ideja iz ranijeg perioda traumatične istorije utemeljuje se antikomunizam i nacionalizam vodećih imena i ideja traumatične današnjice. Zajednički imenitelj i pokretač svih aktuelnih primera rehabilitacije jeste upravo antikomunizam i nacionalizam. Jer to je ono vrednosno, ideološko i političko opredeljenje koje su svi širom političkog spektra prigrlili. Po cenu, žrtvovanja antifašizma. I to izgleda nikome ne smeta..."¹⁸

Haški tribunal ima ograničen uticaj na formiranje stavova društva u odnosu na nedavnu prošlost. Brojna istraživanja o stavovima javnog mnjenja u Srbiji prema Haskom tribunalu su uglavnom negativna. Dominantna

16 www.e-novine.com

17 Danas, 21. oktobar 2011.

18 Sreten Ugričić, iz transkripta emisije Peščanik, 20. januar 2012.
"Odsustvo kajanja savesti i pravde".

elita je uspela da nametne stereotip o Haškom tribunalu kao prevashodno antisrpskom sudu, a njegove presude kao način da se diskvalifikuje srpski narod. Objašnjenje za rat iz devedesetih povezuje se sa stradanjima Srba u Drugom svetskom ratu. Ta tema je konstantno prisutna u javnom diskursu i uspešno oblikuje svest da su Srbi najveće žrtve jugoslovenskog projekta. Hapšenjem Ratka Mladića i Gorana Hadžića Srbija je formalno ispunila svoje obaveze prema Haškom tribunalu, ali još uvek predstoji suđenje jatcima koji su skrivali Ratka Mladića.

Sud za ratne zločine ustanovljen je 2003. godine i do sada su pred njim vođeni procesi počinocima ratnih zločina na prostoru bivše Jugoslavije. Sud se pri tome ograničao samo na neposredne izvršioce i, sudeći po dosadašnjim procesima, nije obuhvatio institucije sistema, kao ni komandnu odgovornost, što je posledica državne strategije. Naime, postoji stalna tendencija da se odgovornost za rat i počinjene ratne zločine relativizuje. Prebacivanje odgovornosti na druge je sinhronizovano na svim državnim i društvenim nivoima, uključujući i Sud.

Zbog takvog odnosa prema zločinima i projektu Slobodana Miloševića, imidž Srbije u svetu se nije promenio. Svi pokušaji da se promeni kroz identifikaciju sa Novakom Đokovićem i drugim uspešnim sportistima nije dao rezultate, jer Srebrenica i rat u Bosni generalno, još uvek su tema koja privlači pažnju ne samo političara, već i istraživača i umetnika. Tako film Anđeline Džoli "U zemlji krvi i meda" prikazuje ratne događaje u BiH, i posebno seksualna zlostavljanja žena u logorima Vojske Republike Srpske. Reakcije u Republici Srpskoj i Srbiji bile su unapred nepovoljne, odnosno pre nego što je film viđen. U Beogradu se film prikazivao nekoliko dana uz policijsko obezbeđenje.

Srpski nacionalisti su takođe, sa velikim nezadovoljstvom primili pozivanje Andreasa Brejvika, norveškog teroriste koji je hladnokrvno ubio 77 mladih ljudi na ostrvu Utoja kod Osla, na „srpski heroizam“, srpsku „borbu protiv islamizacije Evrope“. Posebno su nezadovoljni što su svetski mediji ovog zločinca stavili, kako kažu, "u već pripremljenu ideološku kategoriju dehumanizovanog evropskog 'Drugog', konstituisanu tokom ratova u

Jugoslaviji i rezervisanu, kako je vreme pokazalo, po svoj prilici samo za Srbe”.¹⁹

Povezivanje Brejvika sa “ideologijom srpskog nacionalizma” ukazuje na fenomen sve prisutniji u Evropi, a koji je poslednjih godina ozbiljan predmet analiza. Srpski nacionalisti pak, insistiraju na “specifičnosti” srpskog slučaja. Jer, kako ističu, uprkos brojnim zločinima, populizmu, šovinizmu i ideološkoj pogubljenosti brojnih pripadnika srpskog naroda u ratovima devedesetih, Srbi u Bosni i na Kosovu nisu ratovali protiv „islama“, niti su se u Hrvatskoj borili protiv „multikulturalizma“, mada takva slika odgovara srpskim neprijateljima u svetu, regionu i zemlji, kao i dobrom delu naše desničarske scene. Ističe se da su “Srbi u rat ušli da bi spasili otadžbinu koja nije zasluživala njihove žrtve, ratovali su sa promešnjim uspehom za svoje živote i skupo stečenu slobodu, i izborili su se delimično za svoj politički i državni subjektivitet”.²⁰

Posthumno odlikovanje Srđana Aleksića zlatnom medaljom “Miloš Obilić” za ispoljenu hrabrost i delo ličnog herojstva je prvi pokušaj da se u oblikovanju narativa koji se odnosi na devedesete pokaže da su se i Srbi isticali hrabrošću kad su branili pripadnike drugih naroda. Naime, Srđan Aleksić je Srbin iz Trebinja, koji je 1993. godine ustao u zaštitu komšije Bošnjaka koga je napala, kako se ističe u obrazloženju za odlikovanje, “grupa nasilnika”.²¹ Srđan Aleksić je preminuo nakon nekoliko dana od posledica teških povreda koje zadobio od vojnika koji su pre toga maltretirali Bošnjake koje su proterivali iz Trebinja. Međutim, formulacija da ga je napala “grupa nasilnika”, a ne vojnika, uklapa se opšti narativ koji je nametnut kad se govori o ratu u Bosni.

19 <http://www.nspm.rs/politicki-zivot/o-brejviku-srebrenici-i-srpskom-identitetu.html>.

20 Isto.

21 Politika, 15. februar 2012.

Ekonomski i ljudski kapaciteti

Najnoviji popis stanovništva (2011), otkrio je razmere negativnih demografskih trendova u Srbiji. Zabrinjavajuća je i starosna struktura stanovništva (prosečna starost 41,4 godina). Demografski trendovi prelamaju se i preko obrazovnog sistema. U periodu 2000-2010, zabeleženo je više od 15 odsto manje učenika i studenata.²²

Još nije napravljen ni uvid u posledice stalnog odliva obrazovane i sposobne mlade populacije. Država je preduzela veoma malo, kako bi se taj proces bar donekle usporio. To je, pre svega i posledica nedostatka razvojne politike i vizije o budućnosti Srbije.

Srbija je propustila da napravi zaokret i stekne status kandidata za pristup Evropskoj uniji, kao i da dobije datum početka pregovora o uslovima ulaska u evropsku asocijaciju – te da na tim osnovama vladajućoj koaliciji obezbedi dobre izgleda na redovnim parlamentarnim izborima 2012. godine. Ispostavilo se da je, uprkos tom „predizbornom interesu“ vladajuće političke koalicije, Srbija počela nezadrživo da klizi u novi ciklus ekonomske recesije, sa sve većim finansijskim problemima i sa sve većom nezaposlenošću, a kandidatura Srbije za Evropsku uniju je prvo odložena (9. decembra 2011), a tek kasnije (1. marta 2012) prihvaćena bez datuma početka pregovora. Ta neizvesnost oko evropske politike možda je i dalje glavni razlog nedostatka dobre ekonomske perspektive Srbije.

Ekonomski pad na kraju 2011. godine nije se mogao zaustaviti ni vanrednim merama Vlade Srbije. Prilikom usvajanja državnog budžeta za 2012. godinu, u decembru 2011, Srbija je faktički i praktično napustila i aranžman o nadzoru sa Međunardnim montarnim fondom, kako bi nosioci ekonomske politike u izbornoj godini imali potpuno odrešene ruke.

Ekonomska kriza na koju su još početkom 2010. godine upozoravali stručnjaci, dovela je do daljih gubitaka radnih mesta i povećanja, inače visoke stope nezaposlenosti u Srbiji. To se neminovno odrazilo na jačanje sive ekonomije u kojoj je, prema različitim procenama i istraživanjima, u 2011, bilo radno angažovano između 300.000 i 1.000.000 ljudi. Ogromna konkurencija na tržištu rada, uz ozbiljno ugroženu egzistenciju, rezultirala

22 Danas, Biznis, 8. februar 2012.

je i kršenjem ekonomskih i socijalnih prava sa kojim su se svi prećutno saglasili. Nezaposleni – da bi došli do bilo kakvog posla, država – da bi očuvala krhki socijalni mir ili bar izbegla veće tenzije, a poslodavci – da bi održali minimum poslovanja.

Osim toga, Srbija je gotovo tri puta siromašnija od proseka EU, pokazuju podaci evropskog statističkog zavoda o bruto domaćem proizvodu po stanovniku. Kada je reč o realnoj potrošnji po pojedincu, koja se smatra pokazateljem kvaliteta života, ona je dva i po puta niža od proseka EU. Srbija je manje privredno razvijena i od Bugarske, koja ima najniži BDP po stanovniku u EU, a ima neznatno viši nivo potrošnje nego ta zemlja koja je EU pristupila 2007. U EU razlike se kreću i do šest puta.²³

Uloga Srpske pravoslavne crkve u tranziciji

Srpska pravoslavna crkva (SPC) je nastavila sa svojom politikom uplitanja u državne stvari. Štaviše, ona je i glavni akter u regionu u pogledu održavanja iluzije da će doći do ujedinjenja srpskih teritorija. U tom pogledu ona ima veoma aktivnu ulogu u Crnoj Gori i na Kosovu, ali i u BiH. S obzirom da državne institucije nisu u mogućnosti da ostvare svoj uticaj u susjednim zemljama, ta uloga je pripala SPC koja preko srpskog stanovništva, koje drži kao taoce, održava konstantnu tenziju. SPC održava i ideologiju srpstva koja sprečava i razvoj same Srbije.

Antievropski stav Srpske pravoslavne crkve bazira se na tezi da Srbija mora da žrtvuje Kosovo i Metohiju kako bi postala članica Evropske unije. Tokom višemesečne krize na Kosovu, to je bila tačka razilaženja državnog i crkvenog kosovskog programa. Dok su državni zvaničnici, prvenstveno predsednik Boris Tadić i šef pregovaračkog tima Borislav Stefanović, prihvatili rešenja koja je nudila EU, zvaničnici Srpske pravoslavne crkve dali su otvorenu podršku pobunjenim Srbima na severu Kosova.

Patrijarh Irinej je izjavio: „Ako treba da žrtvuemo Kosovo i Metohiju da bi ušli u Evropu, da im se onda zahvalimo na njihovoj dobroti i ljubavi.

23 <http://www.euractiv.rs/eu-i-zapadni-balkan/3279-srbija-tri-puta-siromanija-od-proseka-eu>.

Neka nas ostave same, neka nam ne čine ono što su nam nedavno činili, a da naše Kosovo ostane sa nama".²⁴

Manjine: inkluzija i dalje problematična

Bez obzira na zakonski okvir i brojne akcione planove i strategije za rešavanje problema manjina, njihova implementacija je spora i neadekvatna. Zanemarena su ekonomska i socijalna prava svih građana, a posebno pripadnika određenih manjinskih grupacija u društvu, kao što su Romi, Albanci, Bošnjaci, žene, deca, verske zajednice. Ostvarivanje ovih prava je značajno i s aspekta ostvarivanja drugih ljudskih prava, kao što je pravo na obrazovanje, pravo na zaposlenje, pravo na upotrebu jezika i pisma i ostalih, zakonom priznatih prava bez kojih uključivanje manjina u političku zajednicu jedne zemlje nije moguće.

Nije se suštinski promenila politička i društvena atmosfera, neophodna za sticanje poverenja između manjinskih zajednica i većinskog naroda. Prema brojnim istraživanjima javnog mnjenja etnička distanca je ogromna, posebno među mlađim generacijama, što u perspektivi znači da će se manjine i dalje suočavati sa neprijateljskim okruženjem.

Više od polovine građana Srbije smatra da je diskriminacija veoma prisutna i da prepreku ne predstavlja čak ni Zakon protiv diskriminacije. Najugroženiji su Romi, zatim starije osobe, žene, seksualne manjine. Vlada i političke stranke su odgovorne za širenje diskriminacije, jer imaju politički uticaj i mogućnost da kreiraju javno mnjenje. Osim toga, šovinistički stavovi mladih su posledica obrazovnog sistema i vladajućeg sistema vrednosti u društvu. Kad je reč o verskoj toleranciji jedan od problema je i to što država nema nikakav uvid u sadržaj časova veronauke.

24 „Patrijarh Irinej: Da se zahvalimo Evropi na dobroti“, *Danas*, 17. oktobar 2011.

Zaključci i preporuke

Strateška odluka Evropske unije (EU) o dodeli statusa kandidata, ključna je pretpostavka za dalji napredak Srbije ka evropskim integracijama. Bez te podrške nedovoljni demokratski potencijali našli bi se na udaru jake populističke desnice. Jer, društvo nema kapacitet da se jasno opredeli za suštinsku demokratsku transformaciju i ispunjavanje Kopenhagenskih kriterijuma. Neuspeh Demokratske stranke, kao stožerne, da postigne više u evropeizaciji, bez obzira na sve pritiske kojima je verovatno bila izložena, pokazuje odsustvo državničkog liderstva i svoju nespremnost da se napravi zaokret i definiše nova politika. Beograd je radikalizacijom kosovskog pitanja ugrozio svoju poziciju u odnosima sa EU.

Dominantna politička i intelektualna elita ne pokazuje spremnost da se okrene rešenjima za budućnost. To i nije moguće bez dijagnoze stanja u Srbiji. Nespremnost za suočavanje pogoduje jačanju desnice na političkoj sceni što ugrožava evroatlantske integracije Srbije. Umesto prihvatanja realnosti politička elita je u zamci samosažaljevanja i autizma. Sve dok se elita uživljava u ulogu žrtve i polaže pravo na svoju "istinu", Srbija neće biti sposobna da konstruktivno doprinese sopstvenoj budućnosti i budućnosti regiona.

Srbija nije preduzela suštinske korake u oblasti tranzicione pravde, iako je to od ključnog značaja za otklanjanje faktora koji utiču na destabilizaciju susednih država, pre svega Bosne i Hercegovine. Tranziciona pravda je neophodna pretpostavka stabilizacije regiona u celini i razvoja dobrosusedskih odnosa i svestrane saradnje među novostvorenim državama.

Bez priznanja poraza nacionalne politike i definisanja nove, Srbija će tonuti u opštu dezorijentaciju, konfuziju i nedostatak smisla za društvenu koheziju. I evropska i kosovska politika su u pat poziciji. Proces daljeg približavanja EU zavisice od dijaloga sa Prištinom i primene već dogovorenog.

Izveštaji Evropske komisije o Srbiji kontinuirano ukazuju na nedovoljnu participaciju civilnog društva u političkim procesima. Organizacije civilnog društva nemaju dovoljno pristupa procesu donošenja odluka, a njihova aktivnija uloga važna je za transformaciju društva i promenu vrednosnog modela. Poseban izazov za civilno društvo je i njegova regionalna

uloga. Nove inicijative na regionalnom nivou mogu doprineti obnovi poverenja i poboljšanju odnosa.

Uloga Rusije, posebno u kosovskim zbivanjima tokom 2011, dodatno deluje na raspolučenost Srbije kada je reč o njenoj strateškoj pripadnosti. Podela na „slavenofile“ i „zapadnjake“ u Srbiji traje gotovo dva veka. Iako su građani okrenuti Evropi, Srbija se teško oslobađa orijentalnih navika i načina organizovanja političkog života. Konzervativni blok takođe, smatra Rusiju glavnom podrškom u svojim aspiracijama za podelu BiH i Kosova. To se tretira kao zaštita srpskih nacionalnih interesa. Rusija, međutim, ne može da izađe u susret željama Srbije, jer ih objektivno ne može ispuniti. Takva dezorijentacija srpske elite ima posledice na dugoročne interese zemlje.

Bez obzira na to što Balkan u celosti spada u interesnu sferu EU, Rusija Srbiju koristi kao „dvorište“ u kome proverava unutrašnje jedinstvo EU i interes SAD da proširi NATO prema istoku, kao i za sprovođenje svoje geoenergetske strategije.

Insistiranje Beograda na modelu zasnovanom isključivo na etničkoj matrici produbljuje segregaciju Srba u susedstvu. Istovremeno, Srbija na svojoj teritoriji ne dozvoljava teritorijalnu autonomiju manjinskih zajednica. Međutim, odsustvo državne politike inkluzije de facto favorizuje segregaciju manjina, posebno onih koje su teritorijalno kompaktne. Na dugi rok to vodi i njihovom izumiranju, pogotovo zbog toga što mlađe elite inkliniraju maticama.

Uprkos međunarodnim naporima da se balkanska arhitektura zaokruži nezavisnošću Kosova, Srbija i dalje teži rekonpoziciji Balkana. To pokazuje svojom politikom prema susedima. Zato je zatvaranje državnog pitanja od ključnog značaja za njenu demokratizaciju koja je i inače dugotrajan proces.

Ukoliko se Beograd vrati planu o podeli Kosova, može da bude okrivljen za konsekvantnu destabilizaciju Makedonije, Bosne, ali i same Srbije. Osim toga, Beograd mora da odustane od insistiranja na modelu teritorijalne etničke autonomije za sever Kosova i stvaranju „države u državi“, koja bi vodila disfunkcionalnosti kosovske države. Model Republike Srbije pokazao je da to nije funkcionalno rešenje.

Sloboda izražavanja je i dalje ugrožena u Srbiji, o čemu svedoče i brojni primeri. I dalje se sistematski koristi jezik mržnje da bi se iz političkog i javnog života izbacili ili diskvalifikovali predstavnici manjinskog mišljenja i manjinskih grupa. Nekoliko slučajeva je pokazalo da jezik mržnje ima vrlo konkretne posledice. Neophodno je ojačati sudske i druge mehanizme u sprečavanju govore mržnje.

Proces demokratizacije u Srbiji ne podrazumeva i brzo i efikasno uvažavanje ljudskih prava, posebno osetljivijih grupa, kao što su manjine (etničke, verske) i ostale ranjive grupe kao što su žene, Romi, LGBT itd.

Srbija nema kredibilne institucije koje bi obezbedile demokratsku proceduru i adekvatno funkcionisanje pluralnog društva. Osim toga, civilno društvo nema dovoljan kapacitet da nadgleda sprovođenje zakona i nametne institucionalnu i individualnu odgovornost. Država još uvek nije prihvatila nezavisna regulatorna tela i organizacije civilnog društva kao partnere u demokratizaciji društva.

Zapadni Balkan je suočen sa imanentnom krizom demokratije, koju karakteriše nepoverenje građana u formalne političke institucije i političke predstavnike, kao i rastuća razočaranost u politiku uopšte. I nakon 20 godina od raspada Jugoslavije zemlje regiona imaju slične probleme i pred istim su izazovima – političkim, ekonomskim, kao i onima u društvenoj sferi. Imaju iste obaveze vezane za članstvo u EU, posebno u odnosu prema manjinama, borbi protiv korupcije. U tom smislu, region ima još uvek mnogo zajedničkih interesa koji još nisu ostvareni. U regionu svakako postoji svest o ekonomskoj i kulturnoj međuzavisnosti, a slični socijalno-politički izazovi na zajedničkom evropskom putu upućuju ih na saradnju u regionalnom okviru.

Zamor međunarodne zajednice kad je reč o Balkanu, primetan je poslednjih godina. Tome doprinose brojni faktori, uključujući i unutrašnje probleme u EU, ekonomsku krizu, opšti nedostatak napretka u regionu.

Preporuke Vladi Srbije

Vlada treba da definiše vlastitu politiku transformacije društva i na toj osnovi pokrene sveobuhvatnu inicijativu i preduzme konkretne mere, jer samo tako može rešavati ozbiljne probleme;

- treba na konstruktivniji način da pristupi odnosima sa regionom definiše međusobne odnose kroz zajedničke regionalne projekte, počev od zajedničkog tržišta. Samo promenom politike Srbija može da stekne poverenje regiona, ključnu ulogu u njegovoj stabilizaciji i posebno u konsolidaciji kosovske i bosanske države;
- treba ozbiljnije da pristupi završetku započetih reformi, posebno u pravosuđu, borbi protiv organizovanog kriminala i korupcije;
- treba da status kandidata za članstvo u EU konkretizuje kroz program evropeizacije Srbije, s time što će u taj proces uključiti i civilni sektor;
- treba ozbiljnije da se angažuje u procesu tranzicione pravde, prihvatajući nove regionalne realnosti i odgovornosti za ratne zločine; takođe, presude Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) treba da smatra zvaničnom istinom, što može doprineti i procesu reformi u policiji, vojsci i pravosuđu;
- treba na osnovu suđenja za ratne zločine pred nacionalnim sudom i MKSJ da uspostavi zvaničan uvid u razmere nasilja i ratnih zločina, kao i listu imena svih počinilaca, kako bi javnost saznala pravu istinu o tome šta su političari i vojni komandanti napravili u njeno ime; zbog toga je neophodno i osnivanje nacionalne komisija za istinu i pravdu; time će Srbija steći kredibilitet i poverenje u regionu i svetu;
- treba sa ozbiljnom i sveobuhvatnom inicijativom da stvara društvenu i političku klimu koja će počivati na toleranciji, pluralizmu, odgovornosti i prihvatanju drugog;
- treba da ubrza reformu obrazovanja kako bi doprinela poboljšanju funkcionalnog znanja mladih i promeni njihovih stavova;

- treba da prihvati nezavisna regulatorna tela kao ravopravne partnere i da sprovodi njihove preporuke;
- treba da pomogne i ubrza ujedinjenje dve islamske zajednice bez uslovljavanja, kao i da prizna legitimitet Bošnjačkog nacionalnog saveta;
- neophodno je uređivanje medijske sfere u skladu s demokratskim principima, kako bi doprineli demokratizaciji društva;
- policija treba sa više takta i znanja da se ponaša prema osetljivim grupama (LGTB, Romi, žene i sl); u tom smislu neophodni su posebni seminari za policijske službenike, kako bi poštovali standarde;
- Vlada treba adekvatno da reaguje na ispade radikalnih desničarskih grupa, uz prateća objašnjenja njihovih ideologija.

Organizacijama civilnog društva

Organizacije civilnog društva treba aktivnije da se uključe u sprovođenje akcionih planova i strategija koje su državni organi usvojili u cilju poboljšanja položaja pojedinih osetljivih grupa, pogotovo što država do sada, bez obzira na neke pomake, nije u tome uspela.

Civilno društvo treba aktivnije da saraduje sa partnerskim organizacijama na regionalnom nivou, što bi podrazumevalo i identifikovanje zajedničkih izazova i zajedničkih akcija.

Međunarodnoj zajednici

Evropska unija morala bi sa više pažnje pratiti modernizacijsku transformaciju Srbije, kako se taj proces ne bi odvijao samo na površini. To zahteva suštinsku razvojnu strategiju, uz uzimanje u obzir specifičnosti Srbije. U tom smislu, mora posvetiti veću pažnju civilnom sektoru kao važnom akteru društvene transformacije;

- treba što pre da odredi datum početka pristupnih pregovora za Srbiju, jer to kreira novi politički kontekst za sve aktere u zemlji;
- treba da nastavi sa podrškom organizacijama civilnog društva na sveobuhvatniji, strateški način; treba ojačati kapacitet postojećih mreža, kako bi njihova uloga i uticaj na proces evroatlanskih intergarcija bili veći.

Međunarodne organizacije i donatori, posebno EU, morali bi sa više razumevanja i senzibiliteta podržati organizacije koje su angažovane na promociji ljudskih prava i različitih socijalnih programa za koje vlada nema, bilo dovoljno senzibiliteta, bilo interesa. Neophodno je ojačati lokalne nevladine organizacije kako bi postale „vlasnici“ tog procesa;

Neophodno je da međunarodne organizacije, pre svega EU, OEBS i Sa-
vet Evrope i dalje budu naglašeno prisutne i pomognu u nalaženju mehanizama koji će efikasno suzbijati kontrolu političkih i ekonomskih centara moći nad medijima. To podrazumeva i međunarodno nadgledanje funkcionisanja tih mehanizama.

Desnica u Srbiji: ideologija etničke homogenizacije

Istorijski posmatrano, današnja ekstremna desnica, kao i uopšte desničarska ideologija u Srbiji, posledica je strukturalnih promena do kojih je došlo nakon razgradnje socijalističke države. Ratovi devedestih proizašli iz ideje o prekrajanju Balkana, odnosno ideje Velike Srbije koja je dokumentovana u Memorandumu Srpske akademije nauka i umetnosti (1986), samo su jedna od ideoloških osnova na kojima još uvek opstaje desna misao. Njene osnovne karakteristike (uzimajući u obzir istorijski okvir post-socijalističkog perioda i antikomunizma koji je jačao u Evropi, kao i haotične promene kroz koje prolazi srpsko društvo u neuspehoj tranziciji) jesu: ideja etničke homogenizacije (Milosavljević: 2001), težnja za stapanjem državnih i etničkih granica (Gellner: 1987), antikomunizam i negiranje antifašizma, jačanje tradicionalizma i autoritarnosti, pravoslavlje kao nadreligija u odnosu na ostale etničke i religijske grupe (posebno Hrvate, Muslimane i Albance), otpor idejama multikulturalizma i kosmopolitizma tretiranih kao mešanje različitih religija i nacija i naglašen šovinizam i netrpeljivost prema "novim" manjinama (LGBT populacija i Romi).²⁵

U Srbiji ima više struja ultradesničarskih opcija i organizacija. Njihovo delovanje se često kvalifikuje kao "huliganstvo", ili „ekstremizam“, iako se tim izrazima bitno prikriva realno stanje stvari – nasilje koje je ideološki utemeljeno. Parada ponosa održana 2010 je prošla u znaku ovog diskursa, a zabrana Parade 2011. godine je argumentovana upravo istim

²⁵ Takozvane nove manjine su deo i evropske desničarske ideologije, jer sa povećanjem vidljivosti pojedinih ugroženih manjina raste i kontrareakcija. Ovo se uklapa u ideju o "čistoti nacije" koju u zemlji propagira "Nacionalni stroj", kao ogranak međunarodne neonacističke organizacije *Stormfront*. „Nacionalni stroj“ je odlukom Ustavnog suda zabranjen nakon tri godine (u oktobru 2008, Državno tužilaštvo je uputilo Ustavnom sudu inicijativu za zabranu ove organizacije) – više o slučaju pogledati u reagovanju Helsinškog odbora za ljudska prava *Odluka Ustavnog suda Srbije o zabrani Nacionalnog stroja*, <http://www.helsinki.org.rs/serbian/saopštenja.html>.

pretnjama koje su desničarske organizacije iznosile i prethodne godine. U Srbiji još uvek ne postoji jasna predstava o tome koje su to grupe pretile linčovanjem učesnika „prajda”. Reč je, u prvom redu o “Obrazu”, “Srpskom pokretu 1389” i „Naši” čije delovanje još uvek nije zabranjeno.²⁶ U međuvremenu neke od tih organizacija su se preregistrovale ili postale političke stranke, kao “Srpski sabor Dveri” i tako stekle legitimitet za buduće delovanje. Odsustvo institucionalnog reagovanja na ovakve pojave svedoči o slabosti države da se obračuna sa “desnicom” u zemlji (uključujući i delove desnice koji deluju u njihovim redovima).

Veza između krajnje desno orijentisanih stranaka sa ovim organizacijama jeste u podršci koju od njih dobijaju i ideološkim sličnostima (reč je o politici prema Kosovu i podršci secesiji Republike Srpske, kao i bliskost sa Srpskom pravoslavnom crkvom). Reč je o strankama kao što su Srpska radikalna stranka ili nekadašnji radikali – Srpska napredna stranka, Nova Srbija i Demokratska stranka Srbije.

Državna strategija – instrumentalizacija Srba u susednim zemljama

Srbija nije odustala od svoje uloge patrona nad svojim susedima. O tome svedoči stalna instrumentalizacija Srba u susednim zemljama time što se stalno plasiraju (memorandumske) teze o njihovoj navodnoj ugroženosti. Neposredni povod za oživljavanje matrice o „ugroženosti” bio je popis stanovništva koji se u svim zemljama regiona (osim u BiH) sproveo tokom 2011. godine.

Teza o ugroženosti je detaljno razrađena u Strategiji za očuvanje i jačanje odnosa matične države i Srba u regionu.²⁷ Taj dokument, koga je Vlada Srbije usvojila u januaru 2011, pripreman je gotovo dve godine. Na tom poslu bili su okupljeni, brojni sturčnjaci, ali i tridesetak nevladinih

²⁶ Detaljnije o ovim organizacijama pogledati na sajtu Helsinškog odbora HULIGANSTVO: SA POLITIČKOG NA SPORTSKI TEREN <http://www.helsinki.org.rs/serbian/saopstenjao4.html>, PARADA PONOSA: “KULTURA NASILJA” I OFANZIVA DESNICE. <http://www.helsinki.org.rs/serbian/saopstenjao2.html>.

²⁷ http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti/sekcija.php?id_45678.

organizacija.²⁸ Osim Srba iz regiona, mišljenje su dala i sva ministarstva. Na osnovu prikupljenog materijala, završni tekst napisalo je nekoliko ljudi. Među njima je nekoliko mladih istoričara poput Čedomira Antića i Predraga Markovića, kao i Živadin Jovanović, ministar inostranih poslova SRJ u vreme Slobodana Miloševića.²⁹

Čedomir Antić smatra da samo Srbi u Republici Srpskoj, u Bosni i Hercegovini imaju dobro rešeno statusno pitanje u odnosu na ostale zemlje u okruženju. Međutim, smatra da je to „jedini državni entitet u Evropi koji je pod stalnim pritiskom“, koga EU i SAD žele da ukinu. Srbi u Federaciji BiH, ističe, ne uživaju ni deo prava i uticaja koga Bošnjaci imaju u Srbiji. Takođe smatra da Srbi u Hrvatskoj ne uživaju puna prava koja im garantuje hrvatska država. Ističe da se u Crnoj Gori vodi kampanja protiv Srpske pravoslavne crkve, a da crnogorska država želi da potisne srpski jezik. Po njemu, Srbi u Makedoniji nemaju pravo na slobodu veroispovesti, a u Sloveniji nemaju status nacionalne manjine...³⁰

Povodom usvajanja Strategije ministar za dijasporu u Vladi Srbije Srđan Srećković izjavio je da je „otvorena nova era odnosa države Srbije i našeg rasejanja“: „Vlada Srbije i državni vrh pokazali su da su spremni da stvore institucionalne mehanizme za izgradnju nove, odgovorne i dugoročne politike i zato je ovaj zakon temelj stvaranja partnerskih odnosa, koji će na ekonomskom, političkom i kulturnom planu doneti korist svima – i državi Srbiji i svakom čoveku ma gde živeo“. U Strategiji se navodi da u regionu ima 2,120.000 Srba, što je više od četvrtine stanovništva Srbije. Najviše ih je u Republici Srpskoj – oko 1,1 milion; u Hrvatskoj i Crnoj Gori živi oko 200.000 Srba, u svakoj od njih.

28 Politika, 18. mart 2011.

29 „Srbi, nezaštićeni u Srbiji i šire“, Vreme, 17. februar 2011.

30 Isto.

Reagovanje suseda

Strategija je u regionu primljena sa nepoverenjem, jer je pre svega fokusirana na konkretne oblike „brige“ za srpski narod, što podseća na memorandumsku brigu o Srbima kojom je počeo rat u Hrvatskoj, a zatim i u BiH. Osim toga, Strategija se oslanja na politiku Srbije prema regionu koja ne prihvata novu realnost, ili je marginalizuje. To se vidi i po skromnom obimu međusobnih odnosa uprkos kontaktima na visokom političkom nivou.

Ovakav odnos Beograda prema Srbima u susedstvu šteti njihovom položaju u novonostalim državama, koji se inače, dugo i strpljivo stvarao. Prvi su se distancirali od beogradske strategije politički predstavnici Srba u Hrvatskoj (potpredsednik hrvatske Vlade, Slobodan Uzelac), koji su, ne bez cinizma zamolili Srbiju da prestane da im „pomaže“.

Najoštrije reakcije stigle su iz Crne Gore. Draško Đuranović, glavni urednik portala „Analitika“, navodi da je zvanični Beograd, prvi put nakon smene Miloševića zašao u zonu uređivanja pravnog poretka susednih država: „Tako se nekadašnja Miloševićeva deviza ‘svi Srbi u jednoj državi’ volšebno pretvorila u nekakav Tadićev rimejk, nešto u stilu ‘više država a Srbi da upravljaju’“. ³¹ Vlada Crne Gore je uputila i zvaničan demarš, ističući da Strategija predstavlja direktno mešanje u unutrašnje stvari Crne Gore i da je „u potpunoj suprotnosti sa temeljnim principima dobrosusedskih odnosa“. ³²

Vlada Srbije je u međuvremenu, izbrisala iz Strategije zahtev o konstitutivnosti za srpsku zajednicu u Hrvatskoj i Crnoj Gori. Od Strategije se ogradio i Vuk Drašković, lider SPO, čiji je član i potpredsednik stranke, ministar za dijasporu Srđan Srećković. Drašković je izjavio da je taj dokument „na tragu miloševićevske politike“, a ministar Srećković „ovakav tekst nije ni smeo da predloži vladi“. ³³

„Srpsko pitanje“ je stalno prisutno, a Beograd koristi svaku priliku da ga „ispostavi“ u nekoj novoj formi. Međutim, zbog oštre reakcije regiona

³¹ Prema Danasu, 4. mart 2011.

³² Politika, 11. mart 2011.

³³ Politika 12. mart 2011.

ovaj najnoviji pokušaj nije uspeo. To ne znači da je konzervativno-nacionalistički blok od toga odustao. Autori Strategije su reagovali na vladino uzmicanje i na pravljenje „ustupka“, a *Večernje novosti* smatraju da je postupak Vlade izazvao „talas nezadovoljstva“ među političkim predstavnicima Srba, ne samo u Crnoj Gori već i u „ostalim državama regiona“.

Predrag Marković, jedan od pisaca Strategije, kaže da je Srbija ovim dokumentom prvi put pokazala da ima konkretan plan za brigu o svom narodu izvan granica i „zato je ova odluka Vlade Srbije neobjašnjiva“. Ista kao je da je apsurdno „da nas država koja je priznala nezavisno Kosovo optužuju da se mešamo u njen ustavni poredak“.³⁴ Čedomir Antić pak smatra da je odustajanje od nekih zahteva u Strategiji „stvorilo (nepovoljnu) sliku o Republici Srbiji“ i da je „čudno da neko u letu promeni dva puta mišljenje... Mi već imamo niz poniženja sa 'žutom kućom', sa Purdom, s Divjakom. I ovo je jedno od njih. Naša država se ponaša kao da je pala s Marsa na Balkan“.³⁵

Bez obzira na to što je najsporniji deo Strategije (o konstitutivnosti srpskog naroda u Hrvatskoj i Crnoj Gori) izbrisan, obnova pojačane brige za Srbe u regionu deo je smišljene taktike, proizašle iz nacionalnog projekta od koga se nije odustalo. Srbija je nakon zajedničke rezolucije sa EU o Kosovu u Generalnoj skupštini 2010. godine, odustala od odbrane nekadašnje južne pokrajine „svim sredstvima“. Otvaranje dijaloga Prištine i Beograda u martu 2011, praktično predstavlja početak postepenog privatanja realnosti kada je reč o Kosovu.

Međutim, kompenzacija se i dalje očekuje u BiH, koja je arhitektima nacionalnog projekta uvek i bila važnija od Kosova. Reč je o nastojanju da se država proširi prema severozapadu Balkana, s time što bi se, kako se nadaju, sa Albancima napravio „istorijski dogovor“, koji bi podrazumevao srpsko odustajanje od Kosova, uz eventualnu korekciju granice na severu (pripajanje Srbiji područja severno od Ibra).

Druga okolnost sa kojom se računa je mišljenje Međunarodnog suda pravde (MSP) o legalnosti nezavisnosti Kosovsa i „paralelizam“ koji, po tumačenju srpske elite, sledi i za Republiku Srpsku u BiH. Činjenica, da

34 *Večernje novosti*, 14. mart 2011.

35 *Politika* 23. mart 2011.

mišljenje MSP izričito navodi da tog paralelizma nema namerno se prećutkuje, uz prevladajuće mišljenje da se „još ne zna šta će biti sa celim regionom, jer granice jos nisu definitivne“.

Predsednik Republike Srpske Milorad Dodik najeksplicitnije formuliše pravac kojim bi, ako to okolnosti dozvole, krenula i zvanična politika Beograda. Dodik naime, u svakoj prilici osporava državnu budućnost Bosne i Hercegovine koja može da „klapa“ dok se spolja u nju uliva infuzija i stvara privid demokratije.³⁶ Ističe da je Bosna za Srbe moranje, nešto što se želi stresti sa leđa kao teret.³⁷ Dodikovo tumačenje svodi se na to da „mi (Srbi) želimo da jasno etablimo naša prava da se u nekoj budućoj situaciji možemo ponašati na isti način kao sada Albanci. Moramo da budemo strpljivi i da platimo cenu vremena u kome se nalazimo. U tom vremenu moramo da živimo za Srpsku i da je gradimo“.³⁸

Indikativno je, međutim, da ta izgradnja dobija i novi „temelj“ koji počiva na tezi da Republika Srpska nije samo jedan od dva ravnopravna entiteta koji čine BiH, već da je ona svoju (ratom stečenu) državnost unela u Bosnu i Hercegovinu. Ta teza koju, između ostalih, lansira i Dodik, sve se preciznije uobličava i u Beogradu. Istoričar Čedomir Antić tvrdi da je u Republici Srpskoj početkom devedesetih godina prošlog veka „u potpunosti primenjen hrvatski model nacionalnog osamostaljivanja“.³⁹

Specijalne veze između Srbije i Republike Srpske sve su isprepletenije i sve čvršće. Osim što se preko njih zaokružuju ekonomski i kulturni odnosi, u poslednje vreme dobili su i specifičnu političku dimenziju. U Banjaluci je prvi put održana zajednička sednica Vlade Republike Srbije i Republike Srpske, što je i sa stanovišta međunarodnih odnosa i međunarodne prakse neprimereno ponašanje. Održavanje zajedničkih sednica najavljeno je i za ubuduće, na šta niko iz međunarodne zajednice nije reagovao.

36 Večernje novosti, 28. jul 2010.

37 Isto.

38 Isto.

39 Vreme, 17. februar. 2011.

Slučaj Ugričić

U toku pripreme za predizbornu kampanju, Vlada je lansirala i tezu o nacionalnoj ugroženosti, o međunarodnoj zaveri protiv Srbije, sve do neprijateljstva najbližih suseda. Crna Gora je, kako se pokazalo u svim godinama nakon njene nezavisnosti, rana s kojom se mnogi u Srbiji (a i u Crnoj Gori) nisu pomirili. Tekst Andreja Nikolaidisa crnogorskog pisca i savetnik predsednika parlamenta Crne Gore, objavljen na sajtu *e-novina* je poslužio kao dokaz o zaveri protiv Srbije.

Upravnik Narodne biblioteke Srbije Sreten Ugričić smenjen je sa funkcije nakon što je potpisao peticiju Foruma pisaca Srbije u kojoj se traži obustava medijske hajke na Nikolaidisa. Nakon toga usledila je burna reakcija zvaničnika Srbije, a ministar policije Ivica Dačić je tražio njegovu hitnu smenu što je i usledilo nakon 24 sata, na telefonskoj sednici Vlade.

Autorski tekst književnika Andreja Nikolaidisa u kome je korišćena metafora koja se različito tumači, izazvao je, između ostalog, veoma oštru reakciju zvanične Srbije koja je poslala demarš vladi u Podgorici. Boško Jakšić, novinar Politike, smatra da iza tog demarša stoji visok emotivni naboj, pre svega Srbije u kojoj očito mnogi ljudi ne mogu da se pomire sa činjenicom da je Crna Gora od 2006. godine nezavisna država, a ne mlađi brat: "Mislim da je to ono što komplikuje te odnose još od crnogorskog referenduma, od vremena napora srpskih akademika, od kojih su, da podsetim, mnogi crnogorskog porekla, da nezavisnost spreče, od nedopustivog uzdizanja crkvenog sukoba na nivo dnevne politike, a posebno posle odluke Podgorice da prizna vlasti u Prištini nakon čega je ambasadorka Crne Gore vaspitno-prkosno proterana iz Beograda. Takav odnos koji se na žalost manifestuje i prema Makedoniji pokazuje da se Srbija teško odriče neke vrste starateljstva nad tzv. malim državama nastalim raspadom bivše Jugoslavije".⁴⁰

Žarko Korać, lider Socijalnodemokratske unije (SDU), je povodom ovog slučaja izjavio da je Srbija na granici da ukine ono malo prava i sloboda koji postoje. On ističe da taj slučaj ne govori o odnosima sa Crnom Gorom,

40 http://www.danas.org/content/slucuj_nikolaidis_srbija_se_ne_miri_sa_nezavisnoscu_crne_gore/24457539.html.

već se praktično optužuje jedan deo javnosti da priželjkuje ubistvo najviših verskih, državnih, političkih lidera Srbije: "Čini mi se da se iza ove hajke krije nešto mnogo opasnije. Srbija u ovom trenutku klizi ka nekom stanju u kome se čini vrlo moguće da se naruše neke bazične građanske slobode".⁴¹

Istoričarka Dubravka Stojanović primećuje da je zapravo Sreten Ugričić poslednji predstavnik vlade Zorana Đinđića i smenu upravnika doživljava kao nastavak obračuna sa tom Đinđićevom političkom linijom. Ističe da to "mora da se gleda u kontekstu cele prošle decenije i najave novih izbora u kojima očigledno takva istrčavanja i neverovatne slobode da imate pravo da mislite, nisu predviđeni. To je vrsta pripreme pre svega onih koji su na bilo kojim funkcijama, ali i svih drugih da se zna kako to izgleda. Ovo je valjda jedina hitna odluka vlade Srbije".⁴²

Liberalnodemokratska partija (LDP) je takođe oštro reagovala, ističući da je na delu „pretvaranje zemlje u ratnu zonu u kojoj se sve svodi na obračun sa piscima i političkim protivnicima, uz nepodnošljivu hajku protiv svakog ko se usudi da primeti koliko je takvo ponašanje opasno".⁴³

U suštini Sreten Ugričić je bio samo kolateralna žrtva jedne ishitrene hajke. On je godinama bio meta konzervativne Srbije, a "slučaj Nikolaidis" je poslužio za njegovo likvidiranje. Nedeljnik Pečat ističe da je Sreten Ugričić zapravo "stao, ne iza jednog pisca ili odbrane ljudskih prava, nego iza jedne ideje, jednog, bez dileme, nakaradnog sistema vrednosti". U tom smislu, ističe se, Ugričićev najnoviji "antidržavni čin" i "podrška terorističkom aktu", samo je logična posledica njegovih ranijih stavova, razmišljanja, pisanja i aktivnosti, nadahnutih neprikrivenom averzijom prema svemu što ima srpski nacionalni predznak. Dalje se ističe da je Narodna biblioteka jedinstvena u svetu po tome što se na njenom čelu čitavu deceniju nalazi čovek čiji su kriterijumi za ocenjivanje nacionalnih vrednosti izrazito a(nti)nacionalni.⁴⁴

41 <http://www.portalanalitika.me/region-svijet/srbija/48689-kora-srbija-na-granici-da-ukine-graanke-slobode-.html>.

42 http://www.danas.org/content/predizborna_uterivanje_straha/24459012.html.

43 *Politika*, 21. januar 2012.

44 Pečat, 27. januar 2012.

Instrumentalizacija Parade ponosa

Nakon što je 2010. godine održana prva Parada ponosa u Beogradu uz ogromno prisustvo policije, Parada koja je bila predviđena u 2011. godini je, od trenutka kad je počelo pominjanje njenog održavanja bila osuđena na neuspeh. Vladajuća koalicija je izbegavala da izađe sa jasnim stavom. Jedino je Ivica Dačić, ministar policije od početka insistirao da se cela vlada izjasni o tome, a sam je zagovarao zabranu iz bezbednosnih razloga.

U pripremi zabrane Parade ulogu je odigrao i policijski sindikat koji je zajedno sa *Dverima* (simbol neoljotićevske Srbije) pozvao LGBT organizacije da pokažu „razumevanje za tradicionalne vrednosti većine građana Srbije, kao i svest o bezbednosnom riziku, i da odustanu od održavanja Parade ponosa“. Ministar Ivica Dačić je izjavio da su različite organizacije, protivnice Parade planirale ozbiljne incidente. Osim, kako je istakao, bejzbol palica, lanaca, petardi, kesa i kondoma sa farbom, eksploziva u plastičnim kutijama od vitamina, planirali su i otmicu autobusa Gradskog saobraćajnog preduzeća kojim bi, praktično došli do učesnika Parade ponosa. Dačić je posebno naglasio da su, „takođe, neke grupacije planirale i da skup dovede do ljudskih žrtava i da sve dobije političku konotaciju. Želeli su severnoafrički scenario u Srbiji, te incidente nisu planirali samo u Beogradu“.⁴⁵

Tabloid *Alo* je naknadno otkrio da bi ekstremne grupe napale sedišta nekih stranaka poput SPO, LDP i DS, kao i neke nevladine organizacije i pojedince poput Nataše Kandić, Sonje Biserko, Žena u crnom, i Inicijative mladih.⁴⁶

Dilema, da li održati Paradu ili ne, bila je povod za brojne ksenofobične i antizapadnjačke izjave. Tvrdilo se da se „Srbiji lomi kičma“, da je reč o „militantnom pokretu koji ima za cilj da menja svest građana, da razara tradicionalne vrednosti“, da je to „jedan od značajnih oblika specijalnog rata protiv Srbije i srpske države“ i sl.

I patrijarh Irinej je pozvao „moralno zdravi deo naroda“ da tog dana ostane u svojim kućama i na taj način bojkotuje Paradu ponosa.⁴⁷ „Sa puno

45 *www.b92.net*, 1. oktobar 2011.

46 *Alo*, 5. oktobar 2011.

47 *Pečat*, 30. septembar 2011.

opravdanja ovu pošast nazvao bih ne paradom ponosa, već paradom srama kojom se blati ljudsko dostojanstvo i gazi svetinja života i porodice“, navodi se u poruci patrijarha.⁴⁸

⁴⁸ <http://www.spc.rs/sr/poruka> njegove svetosti patrijarha srpskog g. Irineja.

Tranziciona pravda: u funkciji relativizacije odgovornosti

Sud za ratne zločine ustanovljen je 2003. godine i do sada su pred njim vodjeni procesi počiniocima ratnih zločina na prostoru bivše Jugoslavije. Sud se pri tome ograničao samo na neposredne izvršioce i sudeći po dosadašnjim procesima Suda nije obuhvatio institucije sistema, kao ni komandnu odgovornost, što je posledica državne strategije. Naime, postoji stalna tendencija da se odgovornost za rat i počinjene ratne zločine relativizuju. Prebacivanje odgovornosti na druge je sinhronizovana na svim državnim i društvenim nivoima, uključujući i Sud.

Krivični postupci u predmetima za ratne zločine pred domaćim sudovima

Do početka 2012. godine, Tužilaštvo za ratne zločine je procesuiralo ukupno 385 osoba u predmetima za ratne zločine počinjene na teritoriji bivše SFRJ. Prema podacima dostupnim na sajtu Tužilaštva, optuženo je 145 osoba, a evidentirano je 2616 žrtava ratnih zločina. Ukupan broj osuđenih lica (prvostepeno i pravosnažno) je 62, a oslobođenih je 11. Prema pravosnažnim presudama, osuđenima su izrečene kazne od ukupno 740,5 godina zatvora.⁴⁹

U toku su suđenja/glavni pretresi za 65 optuženih u okviru 12 predmeta ratnih zločina počinjenih na prostoru bivše SFRJ. Među njima je predmet *Lovas* u okviru koga se vodi proces protiv Ljubana Devetaka i još 13 osoba za ratne zločine i teška kršenja ljudskih prava u hrvatskom selu Lovas. Nastavljeno je procesuiranje i Toplice Miladinovića, Zorana Obradovića, Milojka Nikolića, Ranka Momića i Siniše Mišića u predmetu *Ćuška* za ratne zločine počinjene nad albanskim civilima. Osim ovih, procesi se vode i u predmetima Tuzlanska kolona protiv optuženog Ilije Jurišića,

49 Sajt Tužilaštva za ratne zločine www.tuzilastvorz.org.rs.

braća Bitići (optuženi Popović i Stojanović), Orahovačka grupa (optuženi Morina), Medak (optuženi Perica Đaković i još 4 osobe), Zvornik V, za ratne zločine počinjene nad romskim civilima u istočnobosanskom selu Skočić (optuženi Sima Bogdanović i još 7 osoba), Gnjilanska grupa (optuženi Fazli Ajdari i još 7 osoba), Beli Manastir (optuženi Zoran Vukšić i još 3 osobe), Bijeljina (optuženi Dragan Jović i još 2 osobe) i u predmetu Tenja 1 (optuženi Vidaković i Čubrilo).⁵⁰

Sredinom marta 2011, Viši sud u Beogradu, Odeljenje za ratne zločine, osudio je Čedu Budisavljevića, Mirka Malinovića, Milana Bogunovića i Bogdana Gruičića na po 12 godina zatvora za ratni zločin počinjen nad civilima u oktobru 1991. godine u Ličkom Osiku, Hrvatska. Sud je utvrdio da su osuđeni zarobili porodicu Rakić u Teslingradu (opština Lički Osik), zapalili njihovu imovinu, ubili hicima iz vatrenog oružja, a potom njihova tela ubacili u iskopanu jamu. Nakon ukidanja prvostepene presude Apelacionog suda u Beogradu 14. novembra 2012. godine, predmet je vraćen na ponovno suđenje. Viši sud u Beogradu je 16. marta 2012, potvrdio prvostepenu presudu kojoj su optuženi opet proglašeni krivima.⁵¹

Odeljenje za ratne zločine Višeg suda u Beogradu je 23. septembra 2011. godine osudilo hrvatskog državljanina Veljka Marića na 12 godina zatvora za ratne zločine počinjene nad civilnim stanovništvom u selu Rastovac (Hrvatska) 1991. godine. Institucije Republike Hrvatske, kao i organizacije civilnog društva su zahtevale da se predmet, u skladu sa načelom procesuiranja optuženih pred sudovima njihovih matičnih država, prepusti hrvatskim pravosudnim organima. Apelacioni sud u Beogradu je 21. marta 2012. godine potvrdio prvostepenu presudu Mariću.⁵²

U ponovljenom suđenju Duško Kesar, Odeljenje za ratne zločine Višeg suda u Beogradu osuđen je na 15 godina zatvora. Kesar je osuđen za ratni zločin nad porodicom Rizvić u Prijedoru. Osuđeni je u noći između 30. i 31. marta 1993, lišio života civile Faruka i Refiku Rizvić, kao i Farukovu sestru Fadilu Mahmulji.⁵³

⁵⁰ Isto.

⁵¹ Sajt Centra za mir, nenasilje i toleranciju www.centar-za-mir.hr.

⁵² Blic, 21. mart 2012.

⁵³ Sajt Tužilaštva za ratne zločine.

Apelacioni sud u Nišu je 17. novembra 2011. godine oslobodio dvojicu policajaca optužbe za ubistvo kosovskog Albanca Ise Emini. Optužba je teretila Miloša Simonovića i Dragišu Markovića, pripadnike MUP Republike Srbije, da su 5. maja 1999. godine ušli u stan porodice Emini u Prištini i sa dva metka ubili Isu Emini, dok je njegova žena Ramiza bila vezana u drugoj sobi sa krpom u ustima. S obzirom da je bila u drugoj prostoriji i vezana, sud nije poklonio veru Ramizinom svedočenju i utvrdio da nema dovoljno dokaza protiv Simonovića i Markovića.⁵⁴

Sudsko veće Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu je 16. decembra 2011, izreklo presudu u predmetu Zvornik III i Zvornik IV. Ovom presudom, optuženi Darko Janković Pufta je osuđen na 15 godina zatvora, Goran Savić na godinu i 6 meseci, dok je Sašu Ćireldžića oslobodilo krivične odgovornosti. Osuđeni su tokom 1992. godine počinili niz ratnih zločina i teških kršenja ljudskih prava nad bošnjačkim civilima u Zvorniku.⁵⁵

U pogledu regionalne saradnje na predmetima ratnih zločina, do problema je dolazio već od početka 2011. godine. U Orašju, BiH, 5. januara 2011. godine uhapšen je hrvatski veteran Tihomir Purda na osnovu poternice koju je za njim raspisalo Tužilaštvo za ratne zločine iz Beograda.⁵⁶ Krivično vijeće Suda BiH je 18. februara 2011. godine donelo odluku da se Purda isporuči Srbiji. Ova odluka je izazvala veliki talas nezadovoljstva i protesta u Hrvatskoj. Ipak, 3. marta 2011. godine Tužilaštvo za ratne zločine je donelo odluku da odustaje od krivičnog gonjenja Purde zbog nedostatka dokaza i on je pušten na slobodu.⁵⁷ Tihomir Purda je bio hrvatski branitelj Vukovara koji je optužen da je 1991. godine mučio i ubio zarobljenog pripadnika JNA. Purda je priznao krivicu tokom svog zatočeništva u logoru Stajićevo, ali je kasnije izjavio da je priznanje dao zbog mučenja i pod prinudom.⁵⁸ Ovaj slučaj je ozbiljno narušio poverenje među pravosudnim institucijama u regionu.

54 Sajt Fonda za humanitarno pravo, *Oslobođeni policajci za ubistvo kosovskog Albanca Ise Emini* 12. decembar 2011.

55 Vesti online, *Pufti 15 godina zatvora zbog zločina u Zvorniku*, 16. decembar 2011.

56 Večernje novosti, *BiH: Uhvaćen Tihomir Purda*, 6. januar 2011.

57 Večernje novosti, *Vekarić: Odustali od krivičnog gonjenja Purde*, 3. mart 2011.

58 Sajt EurActiv Srbija *Srpsko tužilaštvo odustalo od slučaja Purda*, 3. mart 2011.

Istog dana kad je Tužilaštvo za ratne zločine odustalo od predmeta Purda, 3. marta 2011. godine, na bečkom aerodromu, na osnovu poternice istog Tužilaštva, uhapšen je general Armije BiH Jovan Divjak. Prema navodima optužnice, Divjak se tereti za ubistvo 42 pripadnika JNA kao i za ranjavanje 73 i zarobljavanje 215 jugoslovenskih vojnika u Dobrovoljačkoj ulici u Sarajevu 3. maja 1992. godine. Hapšenje i samo postojanje srbijanske poternice izazvalo je negodovanje javnosti BiH, kao i bosanskohercegovačke dijaspore u Austriji. Austrijski sud je 29. jula 2011. godine doneo odluku o puštanju Divjaka na slobodu zbog procene da mu u Srbiji ne bi bilo omogućeno pravedno suđenje.⁵⁹

Tokom susreta predsednika Srbije, Hrvatske i trojice predsedavajućih Predsedništva BiH na Jahorini 3. februara 2012. godine, Ivo Jospović i Boris Tadić su se dogovorili o potpisivanju Sporazuma o saradnji u predmetima ratnih zločina.⁶⁰ Ovim sporazumom bi trebalo sprečiti politizaciju predmeta ratnih zločina, kao i poštovanje principa vođenja postupka optuženih pred nadlenim sudovima matičnih država.

Ovom dogovoru dvojice predsednika prethodila je i kriza između Srbije i Hrvatske zbog objavljivanja optužnica Tužilaštva za ratne zločine iz Beograda protiv hrvatskih državljana. Među optuženima su bili i visoki državni funkcioneri, poput Vladimira Šeksa, predsednika hrvatskog Sabora i bivšeg ministra unutrašnjih poslova Republike Hrvatske Ivana Vekića.⁶¹ Vladajuća HDZ u Hrvatskoj, kao reakciju na optužnice iz Srbije, donela je u Saboru 21. oktobra 2011. godine Zakon o ništavnosti pojedinih pravnih akata JNA, SFRJ i Srbije⁶² kojim su poništene sve optužnice za predmete ratnih zločina koje su stizale iz Beograda.

Prema podacima Tužilaštva za ratne zločine, broj razmenjenih predmeta između Srbije i država regiona do početka 2012. godine iznosio je 86 predmeta: sa Hrvatskom 54, sa Kosovom 19, sa Bosnom i Hercegovinom 8 i sa Crnom Gorom 5.⁶³

59 Blic, *Divjak pušten na slobodu*, 29. jul 2011.

60 Balkan Insight ,3. februar 2012.

61 HRT, 21. septembar 2011.

62 Novi magazine, 21. oktobar 2011.

63 Sajt Tužilaštva za ratne zločine.

Suđenja za ratne zločine u Srbiji tokom 2011. godine se nisu značajnije uvećala, po intenzitetu i pokretanju novih postupaka u odnosu na 2010. godinu. Predmeti koji se procesuiraju pred domaćim sudovima uglavnom se odnose na neposredne izvršioce ratnih zločina i pripadnike takozvanih *paravojnih formacija*. Viši oficiri i komandati vojske i policije SRJ i Srbije se gotovo ni ne procesuiraju, čime se izostavlja kontekst u kome su zločini počinjeni i ne onemogućava se uspostavljanje veze sa političkim motivima ovih zlodela. U pogledu regionalne saradnje, došlo je do narušavanja odnosa između Srbije i zemalja regiona. Nepoštovanje principa procesuiranja osumnjičenih pred sudovima njihovih matičnih država, stvara se klima nepoverenja i predmeti se sa pravnog terena neretko premeštaju na politički.

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju

Tokom 2011. godine Srbija je uhapsila i isporučila poslednju dvojicu ratnih begunaca za kojima je Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju raspisao poternice – Ratka Mladića i Gorana Hadžića.

26. maja 2011. godine u banatskom selu Lazarevo kod Zrenjanina uhapšen je Ratko Mladić, ratni vojni komandat vojske Republike Srpske, optužen za genocid u Srebrenici u julu 1995. godine.⁶⁴ Nepunih mesec dana nakon hapšenja Mladića, 20. jula 2011. godine, na Fruškoj gori, uhapšen je i jedan od ratnih političkih vođa tzv. Republike Srpske Krajine Goran Hadžić.⁶⁵

Ovim hapšenjima, Srbija je ispunila svoju obavezu hapšenja i isporučivanja ratnih zločinaca Tribunalu u Hagu. Ova prilika, međutim, nije iskorišćena za suočavanje sa teškim ratnim nasleđem koje Srbija ima iz ratova na prostoru bivše Jugoslavije. Predsednik Tadić, ali i većina ostalih lidera parlamentarnih, proevropskih stranaka prokomentarisala je ova hapšenja u svetlu otklanjanja glavne barijere za dalje evropske integracije Srbije. Izveštavanje medija je ostajalo na nivou informacije, bez davanja šireg konteksta i uvida u vrstu i dimezije zločina za koje su uhapšeni

64 B92, 26. maj 2011.

65 RTS, 20. jul 2011.

optuženi. Srbija ova dva velika hapšenja nije iskoristila kao početak dubljeg procesa suočavanja sa svojom ratnom prošlošću i odgovornošću za stradanja na jugoslovenskom prostoru tokom devedesetih.

Početkom 2012. godine odbrana i tužilaštvo izneli su završne reči u predmetu koji se vodi protiv Vojislava Šešelja pred Tribunalom u Hagu. *“Dokazi izvedeni tokom suđenja ukazuju na to da je Šešelj odgovoran za proterivanje na desetine hiljada nesrba i ubistvo najmanje 905 Hrvata i Bošnjaka, kao i nezakonito zatvaranje, mučenje, silovanje i uništavanje sela i kulturne baštine”,* rekao je Matijas Markusen, tužilac Haškog tribunala. *“Širio je strah i mržnju među Srbima, ubeđujući ih da su svi nesrbi njihovi neprijatelji. Imao je neverovatnu moć da nametne svoju volju drugim ljudima”,* dodao je tužilac. Tužilački tim je istakao i da je nedavna prvostepena presuda Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu u predmetu Zvornik III i Zvornik IV utvrdila zločine koje su *šešeljevci* činili u Bosni.⁶⁶ Vojslav Šešelj je u svojoj završnoj reči odbacio sve optužbe, istakao da je proces protiv njega montiran i da ne oseća nikakvu odgovornost za žrtve ratnih zločina počinjenih u ratovima devedesetih. Celokupno Šešeljevo izlaganje je bilo u duhu predizborne kampanje u Srbiji i baziralo se na političkim, a ne na pravnim argumentima. Presuda u ovom predmetu će biti izrečena tokom 2012. godine.⁶⁷

Reparacije

Sredinom jula 2011. godine Prvi osnovni sud u Beogradu objavio je presudu kojom odbija tužbu Ahmeta Kamenice i Selima Nuhanovića, bivših logoraša logora Šljivovica i Mitrovo Polje, protiv Republike Srbije zbog odgovornosti države za torturu koju su preživeli u tim logorima. Prvostepeni sud je odbijanje tužbe obrazložio nastupanjem zastarelosti potraživanja naknade štete, pozivajući se na stanovište Vrhovnog suda Srbije iz 2004. godine, po kome duži rokovi zastarelosti teku samo prema učinocu krivičnog dela, a ne i prema državi, koja, prema odredbama Ustava i u

66 E-novine *Šešelj širio strah i mržnju*, 7. mart 2012.

67 E – novine, *Završna reč uz demagogiju i “Marseljezu”*, 21. mart 2012.

zakonom određenim slučajevimam odgovara za štetu koju počine oni koji istupaju u ime države.

Apelacioni sud u Beogradu je 30. novembra 2011. godine odbacio tužbu Munira Šabotića protiv Republike Srbije zbog zlostavljanja koje su nad njim izvršili pripadnici MUP u Novom Pazaru, 1994. godine. Sud je peinačio prvostepenu presudu po kojoj je Šabotiću bilo dodeljeno 300. 000 dinara odštete, i odredio da plati državi Srbiji naknadu za sudske troškove u visini od 20.000 dinara.

Krajem 2011. godine, 4. novembra, Vlada Republike Srbije je usvojila *Program za povratak izbegli i raseljenih Bošnjaka iz opštine Priboj u periodu od 1991, do 1999. godine* (u daljem tekstu *Program*). Ovim programom Vlada Srbije je predvidela da u periodu od naredne četiri godine obezbedi sve neophodne infrastrukturne preduslove za povratak izbeglih i proteranih Bošnjaka, državljana Srbije, iz ovog dela Sandžaka. Na kraju dokumenta Vlada Srbije prvi put priznaje činjenje nepravde države nad sandžačkim Bošnjacima: „Na ovaj način biće ispravljena nepravda prema stanovnicima iz navedenih pograničnih sela opštine Priboj koji su se u periodu od 1991, do 1999. godine zbog pretnji, straha i objektivnih opasnosti za život iselili iz svojih domova“.⁶⁸

Sredinom jula 2011. godine, u parohijskom domu Hrama svetog Save na Vračaru, u prisustvu sveštenika, održana je promocija knjige *Ispovest haškog sužnja*, osuđenog ratnog zločinca Milana Lukića u izdanju Srpske radikalne stranke.⁶⁹ Među prisutnima na promociji bio je i protojerej Aleksandar Sredojević.⁷⁰ Milan Lukić je pred Haškim tribunalom osuđen na kaznu doživotnog zatvora zbog svirepih zločina nad bošnjačkim civilima u Višegradu, gde je, između ostalog, spalio i oko 120 živih ljudi. Lukić je, takođe, pred sudom u Srbiji osuđen na kaznu zatvora od 30 godina za ratni zločin nad bošnjačkim civilima u Sjeverinu. U svojoj knjizi, on negira krivicu, ali i činjenice da su se ti zločini uopšte dogodili.⁷¹ Starešina Hrama svetog Save protojerej Radivoje Panić izjavio je Televiziji B92 da ne vidi

68 Kancelarija za održivi razvoj nedovoljno razvijenih područja.

69 TV B92, *SRS objavio knjigu ratnog zločinca*, 4. avgust 2011.

70 TV B92, *Zašto SPC promovise knjige ratnih zločinaca?* 5. avgust 2011.

71 Milan Lukić, *Ispovest haškog sužnja*, Srpska radikalna stranka, Beograd, 2011.

ništa čudno što je u prostorijama crkvenog kompleksa promovisana knjiga osuđenog zločinca u kojoj se negira zločin. Tek pod pritiskom medija, Srpska pravoslavna crkva (SPC) se ogradila od ovog događaja i nazvala ga „propustom“.⁷² Predstavnici crkve nisu saopštili kako je došlo do promocije knjige jednog od najvećih osuđenih ratnih zločinaca na prostoru bivše Jugoslavije, niti je uputila izvinjenje žrtvama i porodicama žrtava Lukićevih zlodela.

Povodom obeležavanja 13-godišnjice početka NATO intervencije na SR Jugoslaviju 24. marta, širom Srbije održavane su komemoracije i podsećanja na žrtve bombardovanja. U Aleksincu, gradu u kome je poginulo 11 civila, a 50 ih je bilo ranjeno, tom prilikom, predsednik Tadić je izrazio žaljenje za žrtvama i NATO bombardovanje nazvao „*zločinom protiv naše zemlje i našeg naroda*“.⁷³ Tadić, ali i svi ostali državni funkcioneri koji su učestvovali u obeležavanju godišnjice, nijednom rečju nisu pomenuli albanske civile koji su stradali u periodu mart-jun 1999. godine. Obeležavanje godišnjice nije iskorišćeno za suočavanje državnih institucija i javnosti Srbije sa zločinima koji su počinjeni nad kosovskom Albancima, niti je ova prilika iskorišćena da se priznaju njihova stradanja.

U 2011. godini, kao i prethodnih godina Srbija nije usvojila adekvatan mehanizam za obeštećivanje žrtava ratnih zločina i njihovih porodica. Na snazi je ostao neadekvatan zakon koji favorizuje vojne invalide rata nad civilnim, kao i zakonski mehanizam koji žrtvama ratnih zločina srpskih državnih i paradržavnih snaga ne daje mogućnost obeštećenja.⁷⁴ Ove osobe, kao i žrtve seksualnog zlostavljanja i drugih oblika kršenja ljudskih prava koje ne zadovoljavaju uslove za dobijanje administrativnih reparacija, prinuđene su da pravdu i zadovoljenje traže sudskim putem. Tokom sudskih postupaka, veliku smetnju predstavlja odluka Vrhovnog suda Srbije koja je donela odluku da se klauzula o zastarevanju predmeta odnosi i na slučajeve ratnih zločina i teških kršenja ljudskih prava. Vlada Srbije, donošenjem *Programa* koji predviđa obnavljanje kuća i infrastrukture za proterane sandžačke Bošnjake, kako bi im omogućila povratak, kao

72 TV B92, *Zašto SPC promoviše knjige ratnih zločinaca?* 5. avgust 2011.

73 Večernje novosti online, *Tadić : NATO bombardovanje je zločin*, 24. mart 2012.

74 Zakon o pravima civilnih invalida rata.

i priznanje za počinjenu nepravdu koje je tim povodom upućeno, jeste značajno. Ipak, Srbiji je potreban celovit mehanizam reparacija, kako bi izvršila svoju moralnu i pravnu obavezu pred žrtvama državne politike iz devedesetih.

Memorijali

Povodom 20-godišnjice pada Vukovara, Žene u crnom i umetnička asocijacija Art klinika, obratile su se 17. oktobra 2011. godine odbornici-ma Skupštine grada Zrenjanina, zahtevajući da podrže zahtev za postavljanje spomen-ploča na mestima logora Stajićevo i Begejci. „*U logorima u Vojvodini, kao što je poznato i pouzdano dokumentovano, ubijen je veći broj hrvatskih ratnih zarobljenika, dok su ostali bili izloženi nečovečnom postupanju, zbog čega su mnogi od njih postali invalidi*“, stoji u zajedničkom saopštenju.⁷⁵

Potpredsednik Gradske skupštine Zrenjanina Predrag Jeremić priznao je da trenutno u regionu preovlađuje stav pomirenja i saradnje između Srbije i Hrvatske, ali i istakao da to pitanje prevazilazi nadležnosti lokalne samouprave. „*Mi smo tu da se bavimo problemima grada. Stav Demokratske stranke kojoj pripadam i lokalnih čelnika je i sada, kao i pre dve godine kada je bilo masovnih protesta ratnih vojnih invalida zbog istog razloga, da takve stvari treba prepustiti državnom vrhu*“, izjavio je Jeremić.⁷⁶

Predstavnici Ratnih vojnih invalida (RVI) Vojvodine negirali su činjenice da su postojali logori za Hrvate na prostoru Vojvodine i suprotsavili su se postavljanju spomen ploča. „*Nije tu bilo nikakvih logora, već sabirnih centara koje je organizovala JNA, a ne neko iz Zrenjanina ili tih sela. Smatram da se zato ne mogu postavljati nikakva obeležja na takvim mestima*“, izjavio je Jovica Filipović, predsednik RVI Vojvodine.

Predsednik Skupštine grada Zrenjanina Aleksandar Marton se složio sa svojim zamenikom da odluka o postavljanju spomen ploča treba biti doneta na nivou predsednika Republike.⁷⁷ Do trenutka pisanja ovog

75 E-novine, JNA osnivala logore u Srbiji, Hrvatskoj i BiH, 17. oktobar 2011.

76 Danas, Obeležiti "logore" za Hrvate na godišnjicu pada Vukovara, 18. oktobar 2011.

77 Sajt www.nadlanu.com, Stajićevo I Begejci u nadležnosti države, 20. novembar 2011.

izveštaja, odluka o postavljanju spomen ploča na mestima logora Stajicevo i Begejci još nije doneta.

Za 13-godišnjicu od početka NATO kampanja na SR Jugoslaviju, beogradske gradske vlasti su najavile otkrivanje spomen-obeležja posvećenog „žrtvama rata i braniocima otadžbine od 1991, do 1999“. Povodom ove najave oštro su reagovalе organizacije civilnog društva, javnost, kao i porodica žrtava, ističući da se radi o relativizaciji zločina, prekrajanju istorijskih činjenica i vređanju dostojanstva žrtava.⁷⁸ „*Zahtevamo da se prekine cinično prekrajanje istorije, koje zločince agresorskih vojski države Srbije predstavlja kao branioce zemlje. Smatramo sramnim da se podiže spomenik učesnicima u agresorskim ratovima Srbije, iza kojih su ostajale žrtve, ubijene, oskaćene, silovane, kao i uništeni i opljačkani domovi*“, stoji u saopštenju koje su tim povodom objavile Žene u crnom.⁷⁹

U intervjuu za Radio Slobodna Evropa, zamenik predsednika Skupštine grada Beograda Zoran Alimpić, povod protesta javnosti zbog izjednačavanja žrtava i zločinaca, izjavio je: „*Svi spomenici u svetu posvećeni vojnicima u ratovima, na neki način su i spomenici ljudima koji su ubijali, koji su pucali. Pa, to se podrazumeva. Svako ko bude tamo palio sveću ili polagao venac, razumeće to na svoj način*“.⁸⁰ Bez obzira na proteste javnosti, 24. marta 2012. godine, na Savskom trgu u Beogradu, gradski čelnici Beograda predvođeni gradonačelnikom Draganom Đilasom otkrili su spomen-obeležje. Tri sedmice potom, spomenik je kordirao i uklonjen je. Predstavnici gradskih vlasti su izjavili da nije u pitanju propust, već da je reč o „*konceptualnoj instalaciji*“.⁸¹

Srbija ni tokom 2011. godine nije uradila puno na obeležavanju mesta na kojima su vršeni ratni zločini i teška kršenja ljudski prava prema nesrbima tokom ratova devedestih, kao ni u smeru odavanja počasti u formi memorijala žrtvama rata koji nisu Srbi. U izvesnom smislu, došlo je i do deformacije ovog instituta i do pokušaja relativizacije i izjednačavanja

78 E-novine, *Cinično prekrajanje istorije*, 17. februar 2012.

79 Isto.

80 Radio Slobodna Evropa *Beograd podiže spomenik žrtvama i ubicama devedesetih* 16. februar 2012.

81 Danas, *Rđa namerno izazvana*, 11. april 2012.

žrtava i zločinaca, kao i samih ratnih zločina. U tom smislu, *Spomenik žrtvama rata i braniocima otadžbine od 1991. do 1999.*, predstavljala paradigmatu ovog revizionističkog procesa i materijalnu realizaciju izjednačanja započetu donošenjem *Deklaracije o svim srpskim žrtvama* koju je Skupština Srbije usvojila 2010. godine, kao protivtežu *Deklaracije o Srebrenici*.

Izbegli, interno raseljeni i nestali

Po podacima Komesarijata za izbeglice, u Srbiji do kraja 2011. godine je bilo oko 74.000 izbeglica i oko 210.000 interno raseljenih osoba.⁸² Prema rečima komesara Vladimira Cucića, od ukupne izbegličke populacije, njih 45.000 predstavlja najugroženiji sloj društva koji nema rešeno stambeno pitanje i koji žive u kolektivnim centrima, privatnom smeštaju ili kod rođaka.⁸³

Tokom susreta ministara spoljnih poslova Srbije, Hrvatske, BiH i Crne Gore u Beogradu 7. novembra 2011. godine, ministri su potpisali zajedničku deklaraciju kojom se predviđa održavanje donatorske konferencije u Sarajevu tokom aprila 2012. godine. Time je planirano prikupljanje 584 miliona eura za rešavanje pitanja 74.000 najugroženijih izbeglih lica.⁸⁴

Srbija u 2011. godini još uvek traga za 14.000 osoba nestalih tokom ratova na prostoru bivše Jugoslavije. Veljko Odalović, predsednik komisije Vlade Srbije za nestala lica izjavio je da u mrtvačnicama širom bivše SFRJ leži još oko 5 000 tela koja nisu identifikovana.⁸⁵

Tokom 2011. godine Srbija, kao i zemlje iz regiona, nisu dovoljno uradile na rešavanju statusa izbeglica i interno raseljenih lica. Još uvek veliki broj njih živi u kolektivnim centrima širom Srbije u neadekvatnim uslovima, bez dovoljnih uslova za noramalan život. Na pitanju povratka je takođe, malo urađeno na nivou regiona. Posebno je zabrinjavajuće mali broj

82 Komesarijat za izbeglice Republike Srbije www.kirs.gov.rs.

83 Banija Online, *Za izbeglice potrebno 584 miliona eura*, 16. mart 2012.

84 Novi magazin, *Donatorska konferencija za izbeglice*, 7. novembar 2011.

85 Blic, *Srbija traga za 14. 000 nestalih*, 9. decembar 2011.

povratnika u urbane sredine na Kosovu, za koje niko od nadležnih do sada nije iskazao veći interes.

REKOM

U svim većim gradovima na prostoru bivše Jugoslavije, 26. aprila 2011, počelo je prikupljanje potpisa podrške građana za osnivanje *Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o svim žrtvama ratnih zločina drugih teških kršenja ljudskih prava na počinjenih na teritoriji bivše SFRJ u periodu 1991-2001.* – REKOM. Cilj Koalicije za REKOM je formiranje međudržavne regionalne komisije koja bi utvrdila činjenice o ratnim zločinima i žrtvama iz ratova tokom devedesetih. Tokom šest nedelja akcije, prikupljeno je nešto više od pola miliona potpisa podrške sa celokupnog područja bivše jugoslovenske države.

Koalicija za REKOM, koja okuplja više od 1500 organizacija civilnog društva i istaknutih pojedinaca iz regiona, sredinom juna 2011. godine počela je sa javnim zagovaranjem inicijative za formiranje REKOM među predstavnicima izvršne i zakonodavne vlasti. Peticija i Predlog statuta REKOM predati su predsednicima Hrvatske i Crne Gore, Predsedništvu BiH i vlastima Slovenije.⁸⁶ Skupština Crne Gore je već tada bila formirala radnu grupu za razmatranje inicijative za osnivanje REKOM.⁸⁷ Iako je predsednik Tadić načelno podržao ovu inicijativu, on se lično nije susreo sa predstavnicima Koalicije da bi primio potpise građana i Predlog statuta. Ovi dokumenti nisu došli ni do predsednika Makedoniji, ni do predsednice Kosova, iako je premijer Kosova podržao inicijativu za REKOM. Do trenutka pisanja ovog izveštaja, nije bilo drugih zvaničnih kontakata predstavnika Koalicije sa visokim državnim zvaničnicima, niti izjašnjavanja o inicijativi u parlamentima u regionu.

Osim podrške koju je inicijativa dobila u delu organizacija civilnog društva i javnosti, tokom 2011. godine javile su se i brojne kritike na rad

86 Sajt Fonda za humanitarno pravo, Nataša Kandić, *REKOM je naš izlaz iz prošlosti*, 29. jun 2011.

87 Sajt Fonda za humanitarno pravo, *Predsjednik Crne Gore Filip Vujanović podržao formiranje REKOM*, 12. decembar 2011.

Koalicije, trošenje finansijskih sredstava, kao i povodom same koncepcije predložene Komisije. Branko Todorović, predsednik Helsinškog odbora za ljudska prava Republike Srpske, optužio je Natašu Kandić, izvršnu direktorku Fonda za humanitarno pravo i jednu od glavnih inicijatora Inicijative za REKOM, da je privatizovala celu ideju, a izneo je i primedbe na račun nedemokratske procedure tokom konsultacije članica Koalicije, kao i raspolaganja budžetskim sredstvima projekta.⁸⁸

U pogledu koncepcijskih mimoilaženja, predstavnici civilnog društva su isticali i da regionalni pristup, kakav je predložen za REKOM nije adekvatan i da ne daje uvid u kontekst, uzroke i glavne krice ratnih stradanja. „*Mislim, i u tome možda jeste moja osnovna razlika u pristupu toj nedavnoj prošlosti, da treba da se obuhvati mnogo širi kontekst. I politički i socijalni i istorijski i to uoči rata*“⁸⁹ izjavila je Sonja Biserko, predsednica Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji i istakla da je za pitanje regionalnog pomirenja i utvrđivanja činjenica jako bitan bilateralni pristup u regionu.

88 Vesti online, *REKOM dobio 3,5 miliona evra; Kandićka sve uzela*, 30. jun 2011.

89 Radio B92, Kažiprst, *Pune ruke prošlosti*, gost Sonja Biserko, 15. april 2011.

Država i civilni sektor: neprihvatanje partnerstva

Civilno društvo je najširi sociološki pojam. Civilno društvo je područje institucija, organizacija, mreža i pojedinaca koje je smešteno između porodice, države i tržišta, u koje se ljudi udružuju dobrovoljno radi zagovaranja svojih zajedničkih interesa. U svojoj najjednostavnijoj formi, civilno društvo predstavlja skup institucija i organizacija koje spajaju ljude uz vladu i privatni sektor.

Upravo je ovom logikom Republika Srbija podržavala organizacije civilnog društva (OCD) u Srbiji u poslednjih deset godina. Najbolji pokazatelj je podrška budžeta Republike Srbije OCD kroz budžetsku liniju 481. Ova stavka u budžetu je za ekonomske prilike u Srbiji pozamašna i iznosi oko 40 miliona eura godišnje.

S obzirom da je uloga civilnog sektora u Srbiji uslovljena političkom klimom, odnos države prema onom delu civilnog sektora koji predstavljaju kritički nastrojene (prema društvu i političkoj eliti) nevladine organizacije (NVO), može se definisati kao problematičan. Naime, onaj deo civilnog društva koji se sistematski bavi teškim i nimalo popularnim temama kao što su ljudska prava i prevladavanje prošlosti najčešće se ignorišu od strane države. NVO koje se bave kritičkim promišljanjem dometa evropeizacije i modernizacije Srbije, demokratske i ekonomske konsolidacije, tehničkim delom procesa pridruživanja EU, ali i ljudskim pravima u Srbiji vrlo često se mogu naći na nišanu ultradesničarskih organizacija, jednog dela pronacionalističkih medija, ali i huligana, delova crkve, akademske elite. U tim prilikama država se najčešće ne oglašava, ali se stiče utisak da država nema blagonaklon i pozitivan stav prema jednom delu NVO u Srbiji. Odnosno, kao da oni koji su najviše naklonjeni procesu evropskih integracija i normalizacije zemlje, vrlo često, deset godina nakon promena, predstavljaju najveće neprijatelje društva i najvećeg dela elita.

U tom smislu se može zaključiti da su branitelji ljudskih prava iz NVO sektora u Srbiji verovatno najusamljeniji akteri demokratizacije društva u ovom trenutku.

Sa druge strane, sudeći prema rashodima budžetske linije 481, razne vrste udruženja građana, savezi pecaroša, pekara, rudara, kulturno – umetnička društva (posebno sa Kosova), po sudu države predstavljaju stub demokratizacije Srbije, odnosno stožere civilnog društva. Detaljnijom analizom budžetske linije 481 za 2010. i 2011. godinu može se videti da je najveći deo sredstava otišao na podšku lovačkih društava, organizacija koje se najčešće bave nekom vrstom delovanja u oblasti kulture (što nije samo po sebi problematično, ali je činjenica da Srbija ima ministarstvo kulture i budžete u toj oblasti). Posebno problematično je što je budžetska linija 481 bila naročito izdašna prema političkim strankama, dok su za organizacije koje se najpre mogu shvatiti kao stub demokratizacije Srbije ostale izuzetno niska sredstva. Takođe, najveći deo sredstava iz budžetske linije 481 otišao je na finansiranje aktivnosti Srpske pravoslavne crkve (mada je SPC sistemski podržana iz budžeta još najmanje tri ministarstva), a konsekvntno i do ultradesničarskih organizacija poput Dveri, 1389 i Naši. Važno je napomenuti da se iz ove budžetske linije finansiraju i penzje sveštenika SPC,⁹⁰ što ovu budžetsku liniju čini dodatno besmislenom.

S obzirom da su ove četiri grupe – sportska udruženja, verske zajednice, političke partije i „ostale NVO“ svake godine u predlogu budžeta koji usvaja Skupština predstavljene zbirno, kao linija 481, nije moguće tačno utvrditi koliko je kojoj pojedinačnoj grupaciji namenila Vlada Srbije. Ovo je moguće saznati tek po završetku budžetske godine, kroz informacije o izvršenju budžeta. Međutim, tada je kasno za argumentovanu debatu i širu raspravu o budžetskim sredstvima planiranim za dotacije nevladinim organizacijama.

Razdvajanje sportskih udruženja, verskih zajednica, političkih partija i „ostalih NVO“ u zasebne budžetske linije, omogućilo bi građanima, narodnim poslanicima i svim zainteresovanim stranama da prilikom predlaganja i usvajanja budžeta steknu tačan uvid u to kolika su sredstva planirana za koju od grupaciju u narednoj godini.

90 Pravda, 18. maj 2011.

Kao relativno nova pojava primećeno je i formiranje NVO koje su bliške određenim političkim strankama i koje su finansirane iz budžetske linije 481 u velikim iznosima. Rad ovih NVO je u funkciji partija koje su ih osnovale, ali prvenstveno za obezbeđivanje dodatnih finansijskih sredstava za partije.

Postoje specijalizovane NVO koje se bave temama poput: zaštita dece i žena, zaštita narkomanske populacije i sl. I za ove organizacije ne postoji sistemska zainteresovanost države, što predstavlja poseban apsurd. Tako je tokom 2011. godine sve veći broj organizacija koje pružaju zaštitu ženama žrtvama nasilja (SOS telefoni) ostajao bez finansijskih sredstava i prestaju sa radom.⁹¹ Ovakav odnos prema NVO koje zapravo ne ugrožavaju političku matricu u Srbiji je zabrinjavajući, jer je samo tokom 2011. godine više od dvadeset žena ubijeno u okolnostima porodičnog nasilja.

Međutim odnos jednog dela društva prema NVO možda najbolje ilustruju primeri iz 2011. godine. Tokom 2011. godine bilo je više primera vršenja direktnog pritiska na NVO koje se bave prevladavanjem prošlosti i analizom stanja ljudskih prava. Primera radi, protiv Nataše Kandić direktorke Fonda za humanitarno pravo podignut je veći broj krivičnih prijava, ovog puta i od Dragoljuba Stankovića, zamenika tužioca za ratne zločine. Umesto da se o navodima NVO, u ovom slučaju Fonda za humanitarno pravo, povede javna rasprava i odgovarajuća istraga, za deo državnih organa najlogičnije rešenje je podnošenje krivičnih prijava protiv branitelja ljudskih prava. Indikativan je i slučaj Ljubiše Dikovića, načelnika Generalštaba Vojske Srbije. Nakon objavljivanja dokumenta pod naslovom "dosije Diković", reakcija državnih organa prema Fondu za humanitarno pravo bila je nerazumna i prilično agresivna. Opet se pretilo podnošenjem krivične prijave protiv Nataše Kandić, umesto da se u javnosti povede kvalitetna rasprava o sadržaju dokumenta, kojim se Diković optužuje za posredno učestvovanje u ozbiljnim zločinima nad civilnim stanovništvom na Kosovu.

U kampanji protiv NVO prednjači nedeljnik *Pečat* i to od svog osnivanja. Od mnogih primera napada na NVO možda najbolje svedoči pisanje novinara Nikole Vrzića, poznatog „teoretičara“ zavera, koji je svoj zenit doživeo u nedeljniku *NIN* u vreme premijerskog mandata Vojislava

91 Politika, 28. mart 2011.

Koštunice. Nikola Vrzić je napoznatiji po serijalu tekstova o ubistvu premijera Đinđića, kada se teorijom o trećem metku (još jednom snajperisti), odnosno "ledenom metku" svrstao u grupu ljudi koja je pokušala da diskredituje suđenje za ubistvo premijera Zorana Đinđića. Kao najbolja ilustracija rada ovog novinara izdajamo tekstr iz nedeljnika *Pečat*, iz 2011 godine (broj 163). U tekstu "Kako promeniti srpsku psihu", Vrzić se bavi radom Beogradskog centra za ljudska prava, konkretno godišnjim izveštajem ove organizacije za 2010. godinu. Između niza uvreda posebno izdajamo sledeću tezu koja se pojavljuje pod podnaslovom "CIA i NVO". U tekstu se kaže da su finansijeri Beogradskog centra za ljudska prava:..."Fridom haus i Nacionalna zadužbina za demokratiju (National Endowment for Democracy – NED), američke nevladine organizacije poznate po svojim vezama sa američkom administracijom, američkom vojskom i Centralnom obaveštajnom agencijom (CIA)... pa da vidimo šta i koga hvali i kritikuje ovako finansirani Beogradski centar za ljudska prava u izveštaju za 2010. godinu..."⁹² Ovakvom vrstom tekstova koji se šablonski prepisuju gotovo 20 godina uvek se traži neprijatelj, posebno unutrašnji. U ovom primeru može se videti za koju vrstu denuncijacija se zalaže Pečat.

Međutim realnost u kojoj deluje nvo sektor u Srbiji prilično je drugačija od slike koju mediji (ali i deo građana) imaju. Naime, pažljivijim monitoringom sredstava koja se iz inostranstva upućuju kao bespovratna sredstva (granotvi nvo u Srbiji) može se videti da je reč o nekoliko puta manjim iznosima od onoga što država troši na nvo. Prema jednoj analizi koja je objavljena krajem 2011. godine, sredstva za civilno društvo iz stranih izvora su na nivou od 10-15 miliona eura.⁹³ To praktično znači da država Srbija na podršku civilnom društvu troši oko 4 puta više novca nego izvori iz inostranstva.

Takođe je zanimljivo da većina medija koji se bave radom nekih nvo, i koji insistiraju na finansijski boljem položaju nvo u odnosu na ostatak društva, propuštaju da primete nekoliko očiglednih činjenica. Najpre, nvo koje su finansirane iz inostranstva u periodu od 2000. godine bile su u

92 Pečat, broj 163.

93 Tačan iznos je teško utvrditi, pre svega zbog toga što donatori do sada nisu napravili jedinstvenu bazu podataka na temu finansiranja NVO u Srbiji.

obavezi da pooštre način poslovanja. Zapravo, NVO finansirane iz inostranstva su najdublje kontrolisane i to i od države, ali i od donatora. Veći deo NVO o svom radu prilažu detaljne finansijske izveštaje koji moraju biti provereni od ovlašćene revizorske kuće. Dakle, rad i poslovanje NVO koje su finansirani iz stranih izvora daleko su rigoroznije kontrolisani u odnosu na rad NVO koje finansira Republika Srbija. Dodatno, mediji su vrlo šturo pisali o činjenici da je tokom 2011. godine stupio na snagu Etički kodeks organizacija civilnog društva⁹⁴ koji je do sada potpisalo više od 100 organizacija civilnog društva u Srbiji.

Tokom 2011. godine u NVO i medijima se otvorilo i pitanje podele među organizacijama na klanove i uticajne grupe. Ovo pitanje otvorio je u autorskom tekstu NVO aktivista Dragan Popović. Tekst pod nazivom „Filozofija NVO palanke“⁹⁵ pokrenuo je burne reakcije u javnosti, koje su na kraju pretvorile u, nažalost, besmisleno raspravu. Suština teksta Dragana Popovića odnosila se na podele u NVO, autoritarnost u vođenju organizacija, spoticanja u donatroskoj zajednici. Ovog puta je izostala suštinska polemika o ulozi i strategiji NVO u narednom periodu, te se cela stvar svela na međusobne prozivke.

Mediji koriste ovu tačku razlaza među NVO za plasiranje tekstova o stotinama miliona eura koji se troše za finansiranje organizacija civilnog društva. Tako je u seriji⁹⁶ tekstova u tabloidima, ali i u ozbiljnim novinama vođenja mini-kampanja koja je imala za cilj da se dokaže da su NVO u Srbiji zapravo zainteresovane samo za novac iz inostranstva. Propuštena je prilika da se započne rasprava o pravom problemu. NVO kojima se u medijima

94 Etičkim kodeksom organizacija civilnog društva u Srbiji utvrđuje se skup vrednosti i principa kojih se u svom radu i ostvarivanju ciljeva pridržavaju organizacije potpisnice. Ovaj dokument teži uspostavljanju zajednice organizacija koje su razjasnile šta su njihove osnovne vrednosti i šta je njihovo značenje, i dobrovoljno prihvatile da ih se pridržavaju. Ta zajednica nije formalna zajednica i ne podrazumeva asocijacije, mreže ili koalicije. To je zajednica bazirana na jasnom i dobrovoljnom prihvatanju istih vrednosti i principa rada.

95 http://www.danas.rs/danasrs/dijalog/filozofija_nvo_palanke.46.html?news_id=218877.

96 “NVO dobijaju 150 miliona evra”, Press; “NVO sluga ili kontrolor partija”, Politika; “Kako se rimuje CIA i donacija”, Tabloid; “Uzeli milijarde napravili minus”, Večerenje novosti; “Monopoli i klanovi podelili NVO”, Danas... jul, avgust 2011.

prebacuje da troše stotine miliona eura na lagodan život, verovatno su najmanji korisnik ukupnih sredstava za OCD u Srbiji.

Gotovo istovremeno, međutim, u dnevnom listu *Danas* otvorena je i, prava tema, a to je trošenje državnih sredstva za OCD, koje na kraju završavaju u rukama političkih partija. Tekst u *Danasu* "Demokratska stranka zbog fondova osniva NVO"⁹⁷, pokrenuo je pravo pitanje. *Danas* je u nekoliko tekstova uspeo da pokaže da su političke stranke u poslednjih nekoliko godina uspostavile mehanizam za prelivanje novca iz OCD u političke stranke. Tako je list došao u posed dokumenta vojvođanskog ogranka DS u kojima stoje jasna uputstva (za period 2009-2011) za organizovanu i masovnu registraciju omladinskih odbora DS u NVO. U tu svrhu je čak organizovan i seminar na Fruškoj gori. DS je savetovala podmlatke vojvođanskih opštinskih odbora da osnuju satelitske NVO i tako privuku što više sredstava iz budžeta Srbije.

97 *Danas*, 12. jul 2011.

II – PRAVOSUĐE

Pravosuđe: zamrznuta reforma

Uoči nove odluke Evropske komisije o kandidaturi Srbije u martu 2012. iz Brisela su ponovo stigle vesti o zabrinutosti zbog načina na koji se sprovode reforme u srpskom pravosuđu. Istovremeno, ovaj treći stub vlasti poljuljan je iz temelja sve većim nezadovoljstvom svih koji bi trebalo da ga učvrste: od brojnih sudija, tužilaca i advokata, sa jedne strane, do vrha pravosudnih vlasti, alias Visokog saveta sudstva (VSS), sa druge. Nedostatak političke volje da se pravosuđe reformiše iskazano je, najpre, starim problemom – izostankom lustracije, a potom i prećutkivanjem ili prelaženjem preko nelegitimnog funkcionisanja VSS, odnosno pitanja njegovog sastava, načinom reizbora sudija i tužilaca. Osim toga, i usvajanje zakona iz te oblasti koji su, po mišljenjima mnogih jurista, suprotni vladavini prava. Ovi ali i drugi problema, poput zastarevanja važnih sudskih procesa, isplaćivanja milionskih suma na ime naknade štete zbog neosnovano izgubljenih postupaka i povrede prava, odnosno kršenja zakona državnih organa ilustruju porazne rezultate (pokušaja) ozbiljnog reformisanja pravosuđa u Srbiji.

Evropske opomene

Evropska unija poslala je jasnu poruku Beogradu – da Visoki savet sudstva Srbije na izvesno vreme prekine reviziju izbora sudija, kako bi se izbegli očigledni problemi u vezi sa punovažnošću njegovih odluka. Ovaj zahtev upućen je nakon što su posmatrači Evropske unije, koji prisustvuju sednicama najvišeg organa pravosudne uprave u Srbiji, centrali preneli kritike na račun rada vss. Vesna Rakić Vodinelić, profesorka prava na fakultetu “Union” upozorila je da je jasno da je Evropa nezadovoljna načinom na koji je biran sudski kadar u Srbiji. Ona ocenjuje da je “cela stvar počela kada se shvatilo da postupak preispitivanja izbora i reizbora sudija pred Visokim savetom sudstva ne teče kako treba, odnosno da je zahvaćen brojnim nezakonitostima pa i dobrom dozom nelegitimnosti. Problem

koji je tu najvažniji je da po ustavu više od polovine članova vss moraju da budu sudije. A sada imamo samo četiri sudije, od ukupno 11 članova. Takođe, vss ne postupa u punom sastavu. Mislim da suština ovog problema nije u neznanju onih koji su zaduženi da sprovedu reforme, već u neobaziranju. Iz toga se može zaključiti samo to da je politički uticaj bio presudan”.⁹⁸

Problem sa Visokim savetom sudstva nastao je posle hapšenja sudije Blagoja Jakšića i ostavke sudije Milimira Lukića, koji je uz kritike na rad vss napustio funkciju, kao i zbog dvojne funkcije Predraga Dimitrijevića koji je član tog tela i dekan Pravnog fakulteta u Nišu. Vlast je, uprkos problemima sa kvorumom u vss, ocenila da je reforma pravosuđa u Srbiji uspešna i da će se najbolji efekti videti za tri godine.

Negativna reakcija iz evropskih krugova usledila je i posle primedbi zaštitnika građana, ombudsmana Saše Jankovića da je rad tog saveta u nepotpunom sastavu nelegitiman kao i podsećanja da je vss u punom sastavu radio samo na jednoj od 16 održanih sednica u postupku revizije reizbora sudija. Profesorka Rakić Vodinelić istakla je da je jasno da je Evropa nezadovoljna načinom na koji je biran sudski kadar u Srbiji: “Najvažnije što treba uraditi je da Evropa povрати poverenje u Vrhovni savet sudstva, u suprotnom posledice mogu biti vrlo ozbiljne. Evropska unija može konstatovati da je došlo do nazadovanja u reformi pravosuđa u Srbiji, umesto očekivanog napretka. A postizanje vladavine prava je deo kopenhagenskih kriterijuma i uslov je za kandidaturu jedne države i prijem u EU. Dakle, potrebno je što pre ispraviti te nedostatke. Ali su oni toliko duboki i zahvaćeni čitavim sistemom rada Visokog saveta sudstva da ne treba očekivati da mogu biti otklonjeni za neko kratko vreme”.⁹⁹

Ona je podsetila da je do kraja 2009. godine u Srbiji je bilo 2400 sudija, a njihov broj je pre početka reizbora smanjen na 1800. Njih 1530 reizabrano je 19. decembra 2009, dok se 830 njih, koji nisu ponovo izabrani na sudijske funkcije pojedinačno žalilo na tu odluku. Po žalbama od 15. juna 2011, odlučuje Visoki savet sudstva do kraja 2011; u reviziji je procesuirano

98 Radio Slobodna Evropa, 16. januar 2012, “Evropa kritikuje srpsko pravosuđe”.

99 Radio Slobodna Evropa, 16. januar 2012, “Evropa kritikuje srpsko pravosuđe”.

oko 40 odsto žalbi. Doneto je 377 odluka, od kojih su 82 rešene pozitivno, odnosno kojima su sudije vraćene na posao.¹⁰⁰

S druge strane, predsednica Visokog saveta sudstva Nata Mesarović tvrdi da rad Visokog saveta sudstva u nepotpunom sastavu ne dovodi u pitanje zakonitost postupanja i odlučivanja. Mesarović je rekla da se to zasniva na mišljenju Ustavnog suda Srbije, koji je izneo svoj stav u predmetu Saveljić, u maju 2010. godine, kad je odlučivao o primedbama na nepotpuni prvi sastav vss i kad je rečeno da to ne može uticati na zakonitost njegovog rada, pošto je zakonom propisano da odluke donosi većinom glasova.¹⁰¹

Samo nekoliko dana kasnije, u pisanoj izjavi dostavljenoj medijima, Nata Mesarović istakla je da je bila protiv rada nepotpunog sastava vss o čemu, kaže, postoji dokaz u zapisnicima o njegovom konstituisanju i radu, ali da je poštovala odluku Ustavnog suda koji je rad u nepotpunom sastavu ozakonio: „Ustavni sud je razmotrio u odluci na koju sam se pozvala odredbe o radu Saveta u tzv. nepotpunom sastavu. Nisam očekivala da povodom iste odredbe Ustavni sud najavljuje donošenje drugačije odluke”. Ona je istakla da to nije nikakav problem, da su ona i vss poštovali do sada važeću odluku i da će, kada je Ustavni sud promeni, poštovati i nju šta god to ukazivalo na rad Ustavnog suda. Naglasila je da, “u svom dosadašnjem skromnom pravnom znanju mislila sam da se Ustavni sud izjašnjava o ustavnosti određenih odredaba Zakona, a sada smo svi naučili da se Ustavni sud izjašnjava na primer i o prošlom i sadašnjem sastavu Visokog saveta sudstva, iako se odredbe zakona o tome u međuvremenu nisu menjale”.¹⁰²

Nakon ove izjave Ustavni sud Srbije oglosio se saopštenjem za javnost: „Povodom izjave predsednice Visokog saveta sudstva Nate Mesarović u kojoj se navodi da je i Ustavni sud Republike Srbije mišljenja da nepotpuni sastav Visokog saveta sudstva ne utiče na zakonitost njegovog rada” i da je takav “svoj stav izneo u predmetu ‘Saveljić’ kada je odlučivao o primedbama na nepotpuni prvi sastav Visokog saveta sudstva i ocenio da to ne može uticati na zakonitost rada vss jer je zakonom propisano da odluke

100 Isto.

101 RTS, 16 januar 2012, „Nepotpuni sastav ne dovodi u pitanje zakonitost”.

102 Blic, 18. januar 2012, “Mesarović: ‘Poštovana odluka Ustavnog suda’”.

Visoki savet donosi većinom članova radi potpunog informisanja, Ustavni sud Srbije obaveštava javnost da je, 28. maja 2010. godine, usvojio žalbu Zorana Saveljića i poništio odluku Visokog saveta sudstva od 25. decembra 2009. godine u delu u kom je tom sudiji prestala sudijska funkcija. Ustavni sud se tom svojom odlukom izjasnio isključivo o pitanju konstituisanja prvog sastava Visokog saveta sudstva, O pitanju zakonitosti i legitimnosti sadašnjeg sastava Visokog saveta sudstva Ustavni sud se do sada nije izjašnjavao, već će to učiniti kroz odluke u predmetima po žalbama sudija na odluke Visokog saveta sudstva.¹⁰³

Početak marta 2011, Izborna komisija Visokog saveta sudstva saopštila je imena šest novih članova stalnog sastava ovog tela, koji su dobili najviše glasova na izborima na kojima su glasale sudije. Prema podacima Komisije od 2087 na tim izborima glasalo je 1914 sudija. Dakle, za nove članove Visokog saveta sudstva izjnsilo se oko 92 odsto sudija.¹⁰⁴

S druge strane, Društvo sudija Srbije ocenilo je da su ovim, sprovedenim sudskim izborima u znatnoj meri "konsolidovane negativne posledice reizbora" kojima je, kako smatra to udruženje, ugrožena nezavisnost sudstva u Srbiji. U saopštenju se navodi da je to učinjeno isključenjem iz izbornog procesa za članove vss čak 837 nereizabranih sudija, o čijem statusu još nije pravosnažno odlučeno, kao i uključivanjem u proces 606 prekršajnih sudija, iako Ustavni sud nije odlučio o ustavnosti odredbe kojom se sudijama za prekršaje daje biračko pravo. Takođe se kritikuje i neodgovarajuća predstavljenost sudija u pogledu vrste, stepena i brojnosti sudova iz kojih se biraju sudije. Društvo sudija Srbije navodi: "Iz dosadašnjih podataka jasno je da izbori nisu uspeli da obezbede kredibilne rezultate jer je čak četiri od šest kandidata dobilo podršku oko četvrtine glasača svojih izbornih baza, a neki čak i 12 odsto, dok je jedini kandidat sudova republičkog ranga dobio svega 55 odsto glasova". U saopštenju se dodaje da će u Visokom savetu sudstva oblast građanske materije, koja pokriva između 75 i 80 odsto svih predmeta u Srbiji, predstavljati samo jedan kandidat, iz privrednog sudstva.¹⁰⁵

103 <http://www.ustavni.sud.rs>, 18. januar 2012.

104 Blic, 4. mart 2011, „ Izabrani članovi Visokog saveta sudstva“.

105 Blic, 5. mart 2011, " Nepravilnosti i nelogičnosti u izboru sudija“.

Mesec dana posle ostavke sudije Milimira Lukića na članstvo u vss, Visoki savet sudstva doneo je odluku da počne postupak predlaganja kandidata za izbornog člana iz reda sudija apelacionih sudova. Sudija Milimir Lukić je krajem novembra podneo ostavku, u kojoj je kritikovao rad Visokog saveta sudstva i ukazao da se na njegove članove vrše pritisci iz izvršne vlasti. Naveo je da u vss ne postoji „elementarna odgovornost za izrečeni sud i mišljenje”, kao i da su članovi Saveta iznenada menjali svoje stavove o tome da li određenog kandidata treba vratiti na sudijsko mesto. Zbog toga što je vss ostao bez dva člana iz redova sudija, očigledno je da ovo telo nema kvorum za odlučivanje, iako je rečeno da je taj kvorum napravljen tako što je advokatu Dejanu Ćiriću, kao članu vss iz redova advokature, dato pravo da glasa na sednicima prilikom odlučivanja o prigovorima neizabranih sudija. Ročišta se više ne održavaju pred dve komisije od po troje sudija, jer u svakoj nedostaje po jedan član, nego pred jednom komisijom. Problem je, međutim, u načinu odlučivanja. Prema pravilima rada Visokog saveta sudstva, u glasanju ne mogu učestvovati oni članovi koji su bili u prvom sazivu vss, koji je i sproveo opšti izbor sudija i ostavio više od 800 sudija bez posla. Advokat Ćirić je upravo član i prvog saziva i stalnog sastava vss, uz još tri člana, a to su ministarka pravde Snežana Malović, predsednica Vrhovnog kasacionog suda i Visokog saveta sudstva Nata Mesarović i predsednik skupštinskog odbora za pravosuđe Boško Ristić.¹⁰⁶

Omer Hadžimerović, potpredsednik Društva sudija Srbije i sudija Apelacionog suda ocenio je da u postupku revizije Visoki savet sudstva preispituje sopstvenu odluku koja je doneta u drugom sastavu, s tim što su u donošenje prve odluke učestvovala četiri člana koji su i sada članovi Visokog saveta sudstva, dakle, predsednik, ministarka, predsednik Odbora za pravosuđe i advokat. To ne samo da nije, ukazao je Hadžimerović, u skladu sa pravom, nego ni u skladu sa zdravom logikom – da onaj ko je donosio prvu odluku učestvuje u preispitivanju sopstvene odluke. Ipak, to nije uneto u pravila uprkos tome što je Društvo sudija insistiralo da bude uneto, odnosno da oni moraju biti izuzeti. Umesto toga oni su javno rekli da neće učestvovati, a predsednica Visokog saveta sudstva obavestila je Društvo sudija da ova četiri člana ne učestvuju, odnosno da se uzdržavaju

106 Politika, 29. decembar 2011, „Visoki savet sudstva bira novog člana”.

prilikom glasanja. Dakle imamo, od 11 ostalo je 7 članova, da bi Visoki savet sudstva doneo odluku mora da glasa bar većina članova, dakle, mora da glasa najmanje 6. U situaciji ako imate jednog koji je podneo ostavku i jednoga koji ne može da radi zato što je u pritvoru, dakle, suspendovan je posle ovih izmena zakona, vi zapravo dolazite do broja od 4 člana. Dakle, teoretski, to nije pitanje prava, već matematike. Takve odluke nisu mogle da budu donete pod uslovom da nije neko ko ne može, ko ne bi trebao da glasa – glasao i zbog toga smatramo da te odluke nisu u redu i da nisu zakonite. Ustavni sud je tačno rekao da to što radi u nepotpunom sastavu ne dovodi u pitanje ni zakonitost njegovih odluka pod uslovom da je glasalo 6, dakle, da ima kvorum i da može da glasa. Ali, dolazimo na pitanje legitimiteta. Mi osporavamo legitimitet tog tela a ne legalitet, zato što je Ustav predvideo da Visoki savet sudstva ima većinu sudija, dakle, od 11 članova da 6 treba da budu sudije. Dakle, čitav smisao tog tela koje treba da garantuje nezavisnost sudstva jeste da sudije imaju poverenje u njega i zato je rečeno da bude većina sudija.¹⁰⁷

U ovom trenutku vss teoretski broji pet od šest sudija (jer se uračunava da je u njegovim redovima i suspendovani Blagoje Jakšić, iako faktički iz pritvora ne može da glasa). Sredinom januara državni sekretar Ministarstva pravde Slobodan Homen izjavio je da će 19. januara (2012) biti završeni izbori za novog člana Visokog saveta sudstva, odnosno da će od tada raditi u punom sastavu. On je najavio da će tada, izborom predstavnika apelacionih sudova cela stvar biti stavljena – ad akta.¹⁰⁸

Skupštini Srbije upućen je, podsetimo, predlog da po hitnom postupku izabere člana Visokog saveta sudstva iz reda sudija apelacionih sudova čiji je kandidat Miroljub Tomić iz kragujevačkog Apelacionog suda. Parlament, međutim, o tome nije raspravljao do sredine februara 2012, pa je to mesto (ostalo) upražnjeno. Dok poslanici srpske skupštine ne odluče da konačno stave na dnevni red ovu tačku, neizvesno je, ne samo šta će biti sa novim kandidatom za vss, već i sa punovažnim odlukama ovog tela o 800 ne(re)izbranih sudija koji čekaju da li će za njih biti mesta u reformisanom ili "reformisanom" srpskom pravosuđu.

107 RTV, 17. januar 2012, emisija "Jedan na jedan".

108 Blic, 16. januar 2012. "Visoki savet sudstva od četvrtka u punom sastavu".

Štete, odštete i zastarelost kao alibi

Početakom 2011. godine objavljeno je da je prethodne (2010), Država Srbija isplatila više od tri milijarde dinara na ime novčanih kazni, penala i naknade štete na osnovu sudskih postupaka koje je izgubila. Kad se saberu svi podaci iz Ministarstva finansija, tačan iznos bio bi 3.320.462.022 dinara. Ministarstvo finansija navodi dve stavke na osnovu kojih je Uprava za trezor naložila isplatu novca: novčane kazne i penale po rešenju sudova u iznosu 1.690.518.511 dinara, i naknadu štete za povrede ili štetu nanetu od strane državnih organa u iznosu 1.629.943.511 dinara. Među odštetama koje su isplaćene je i odšteta porodicama stradalih na Ibarskoj magistrali 3. oktobra 1999, (100 miliona dinara), kao i odšteta porodici Ivana Stambolića (25 miliona dinara). Prema podacima Republičkog javnog pravobranilaštva, Republičko javno tužilaštvo je 2010, zaključno sa 31. decembrom, imalo 41.085 parničnih predmeta, od kojih je država tužilac u samo deset odsto slučajeva, dok je u svim ostalim tužena. "Državu mahom tuže fizička lica, manji je broj tužbi pravnih lica na osnovu naknade štete ili duga", kaže za Večernje novosti, Savka Mangović, zamenik republičkog javnog pravobranioca. "U 2010. godini u sedištu upisniku Republičkog javnog tužilaštva, registrovano je 2277 novih tužbi protiv Republike Srbije, što je u odnosu na prethodnu godinu više za 461 tužbu.¹⁰⁹

Pravdu koju nisu ostvarili pred domaćim sudovima mnogi su potražili pred međunarodnim sudom. Iako je mala zemlja, Srbija je šesta na listi država sa najviše tužbi građana pred Sudom za ljudska prava u Strazburu. U poslednjih šest godina isplaćeno je 700.000 eura odštete građanima na ime presuda koje je protiv nje doneo Evropski sud za ljudska prava u Strazburu. Pravni zastupnik Srbije Slavoljub Carić izjavio je da se pred tim sudom nalazi 6700 predstavi iz Srbije od kojih se najveći broj odnosi na dužinu trajanja izvršnog postupka. Prema njegovim rečima, žale se radnici privatizovanih preduzeća, neizabrane sudije i drugi građani koji misle da im je država povredila prava. Poslednja presuda odnosila se na tužbu koju

109 Večernje novosti, 28. januar 2011, „Greške teške tri milijarde“.

je protiv države podnelo 350 radnika privatizovanih društvenih preduzeća, kojima je iz budžeta isplaćeno milion i po dinara odštete.¹¹⁰

Slavoljub Carić kaže da je formirana radna grupa Vlade Srbije koja bi trebalo da reši taj problem, i da isplata odštete zavisi od ekonomske krize i od situacije u budžetu. On je u svom najnovijem izveštaju upozorio na porast broja tužbi građana, protiv države Srbije, ali smatra da situacija još uvek nije alarmantna. Najveći broj žalbi podneli su građana koji žele da obore i ukinu presude domaćih sudova i da dobiju visoke nadoknade. Takođe, oko 120 neizabranih sudija podnelo je tužbu, a procedura u Strazburu je takva da građani mogu podneti predstavku, koja će biti odbačena ili prihvaćena. Prethodne godine je od 56 tužbi protiv Srbije, 49 bilo u korist građana (zbog povrede bar jedne odredbe evropske Konvencije o ljudskim pravima), a sedam u korist države. Slavoljub Carić ocenjuje da to "nije loš rezultat za državu."¹¹¹

Broj predstavlki protiv države Srbije koje njeni državljani podnose Evropskom sudu za ljudska prava u Strazburu su u stalnom porastu. Najveći broj predstavlki odnosi se na dugo trajanje sudskih postupaka u Srbiji i neizvršavanje pravosnažnih presuda pred domaćim sudovima. Od ukupno 56 donetih presuda koje se odnose na Srbiju, u 49 je utvrđena bar jedna povreda odredaba Evropske konvencije o ljudskim pravima.¹¹²

Zastarelost u sudskom postupanju, odnosno presuđivanju jedan je od najčešćih razloga nezadovoljstva građana Srbije i njihovih žalbi nacionalnim pravosudnim institucijama, ali i sudu u Strazburu. Neažurnost u suđenjima uglavnom se pripisuje političkom uticaju na rad sudova. Mnogi, posebno u parnicama (recimo, oko nasleđivanja ili sporova oko zemljišnih međa) zbog neefikasnosti pravosuđa ne dožive sudsku satisfakciju, jer se procesi doslovce protežu "sa kolena na koleno". Dugoročno odlaganje postupaka koji se završavaju zastarelošću najčešće je, ipak, vidljivo u javnosti kad tužena stranka (okrivljeni ili optuženi) ima tzv. "politički pedigree" i iza sebe krupne zloupotrebe (uglavnom službenog položaja), ili zločine,

110 RTS, 3. februar 2012, "Po pravdu u Stazbur".

111 Isto.

112 Radio Slobodna Evropa, 5. januar 2012, "Raste broj tužbi građana protiv Srbije u Strazburu".

a čije optužnice završe u nečijoj fioci – bilo istražnih bilo sudskih organa. Zanemarivanje takvih procesa nesumnjivo ima specifičnu (poliičku) težinu i često je razlog nepovrenja u srpsko pravosuđe. Navodimo nekoliko primera iz prakse:

“Apelacioni sud u Beogradu preinačio je presudu kojom je bivši predsednik Trgovinskog suda u Beogradu Goran Kljajević osuđen na godinu dana zavora, a sudija tog suda Delinka Đurđević oslobođena optužbi u predmetu ‘Poštanska štedionica’. Sud je pravosnažno presudio da se zbog apsolutne zastarelosti optužbe protiv njih odbijaju. Kljajević je bio osuđen, jer je 2001, kao tadašnji vršilac dužnosti predsednika Trgovinskog suda prekoračio svoja službena ovlašćenja za vreme trajanja privremenih mera u Poštanskoj štedionici. Đurđevićeva je oslobođena optužbi da je kao sudija tog suda prekršila zakon, jer je u nameri da pribavi korist za J.Ž. i nanese štetu B.S, donela nezakonit akt i prekršila zakon. Apsolutna zastarelost je nastupila u odnosu na oboje, budući da je za krivična dela koja se okrivljenima stavljaju na teret zaprećena kazna zatvora do pet godina, pa je apsolutni rok zastarelosti 10 godina od trenutka kada je delo svršeno – navodi se u presudi Apelacionog suda”.¹¹³

Marko Milošević, sin bivšeg predsednik SR Jugoslavije i Srbije Slobodana Miloševića, oslobođen je svake krivice zbog apsolutne zastarelosti tužbenog zahteva koji su je protiv njega još 2000. godine podnela trojica članova Narodnog pokreta “Otpor”. Trojica požarevačkih “otporaša”, Momčilo Veljković, Radojko Luković i Nebojša Sokolović, tužili su Miloševića mlađeg i njegove batinaše za tuču koja se dogodila u centru Požarevca 2. maja 2000. godine. Sudija Gordana Vidojković je u obrazloženju presude napisala da je zastarelost predmeta razlog ovakve sudske presude, da “Otpor” više nema pravni lek, a da “država na ime obeštećenja advokatima Marka Miloševića mora da isplati više miliona dinara, naknade za zastupanje na sudu”. Pripadnici “Otrora” podneće inicijativu za razrešenje sudije Gordane Vidojković, jer je smatraju krivom za to što je zastareo proces protiv Marka Miloševića.¹¹⁴

113 Blic, 23. decembar 2011, “Optužbe protiv Gorana Kljajevića odbijene zbog zastarelosti.

114 Poliiika, 14. septembar 2010, “ Marko Milošević oslobođen zbog zastarelosti tužbe”.

Zastarela su suđenja, između ostalog, protiv: Leposave Milićević, bivše ministarke zdravlja, koja je bila kadar JUL, Bratislave Bube Morine, bivše komesarke, a potom i ministarke za izbeglice, takođe kadra JUL, ali i Jovana Babovića, bivšeg ministra poljoprivrede i nekadašnjeg člana glavnog odbora SPS, dok se drugi procesi vuku godinama. Na primer, od 2001. godine se otežu procesi protiv Milovana Bojića, bivšeg ministra zdravlja i člana SPS, Branislava Ivkovića, nekadašnjeg ministra građevine, a potom i nauke, takođe dugogodišnjeg člana SPS, ili Dragana Hadži Antića, bivšeg direktora Politike, koji je kućni prijatelj Mirjane Marković.

Bivši predsednik Vrhovnog suda Zoran Ivošević kaže da nije iznenađen zastarevanjem suđenja protiv perjanica režima Slobodana Miloševića, jer su se slične stvari dešavale i ranije, u sličnom obimu. On tvrdi da su nosioci pravosudnih funkcija i dalje nesigurni u pogledu svoje budućnosti, a samim tim i podložni uticajima. "Potpuno je vidljivo i jasno da sudska vlast nije dobila tu samostalnost i nezavisnost i ne može da se odupre pritiscima politične vlasti i sve ovo se može objasniti tom činjenicom i tim uzrokom", istakao je Ivošević. Podsetimo, SPS je i sad u vlasti, a jedan od lidera stranke, ministar za infrastrukturu *Milutin Mrkonjić nedavno je rekao da se protiv bar petoro Miloševićevih saradnika* ili članova porodice vode montirani postupci, dok su neki po toj liniji osuđeni. Tom prilikom on je posebno istakao, Marka Miloševića, Mirjanu Marković, Radeta Markovića, Mihalja Kertesa i Dragoljuba Milanovića.¹¹⁵

Bivši pripadnik antimiloševićevskog pokreta "Otpor" Momčilo Veljković najavio je žalbu u Strazburu zbog toga što je Marko Milošević treći put oslobođen odgovornosti za prebijanje "otporaša", navodeći da je reč o uskraćivanju prava na fer suđenje u razumnom roku. "Moji advokati podneće tužbu Evropskom sudu za ljudska prava u Strazburu i tražiti odštetu, jer srpsko pravosuđe nije obezbedilo i zaštitilo, u mom slučaju, pravo na pravedno suđenje u razumnom roku. Napominjem da država Srbija već plaća štetu, jer će troškove suđenja protiv Marka Miloševića, koji po mojoj proceni iznose oko 15 miliona dinara, platiti država Srbija".¹¹⁶

115 B92, 20. novembar 2011, "Zastarela suđenja čelnicima režima".

116 Danas, 18. novembar 2011, „Otporaši se žale sudu u Strazburu“.

Veće sudije Gordane Vidojković Osnovnog suda u Požarevcu treći put je oslobodilo krivice sina Slobodana Miloševića, Marka za prebijanja pripadnika "Otrora" u Požarevcu, ovoga puta zbog zastarelosti postupka. Iako je utvrđeno da je Milošević sa saradnicima i telohraniteljima 2. maja 2000. pretukao Momčila Veljkovića, Nebojšu Sokolovića i Radojka Lukovića, niko zbog toga nije osuđen. Postupak koji je proglašen zastarelim, nakon više suđenja vodio se samo zbog prebijanja Sokolovića. U slučaju Veljkovića je obustavljen 2006, jer je zadobio lakše telesne povrede, a Luković, koji je imao teške povrede, 2008, je poginuo u saobraćajnoj nesreći.

Advokat "otporaša" Dušan Cvejić rekao je da postoje osnove da se konačna pravda potraži u Strazburu, posebno kad je reč o načinu na koji je postupalo tužilaštvo. Sud je odbacio optužbu zbog zastarelosti na taj način što je delo kvalifikovano kao teška telesna povreda, a ne kao teška telesna povreda sa posledicama koje ugrožavaju život i za koje ne važi zastarelost. Odbijen je moj zahtev da se uradi ponovno veštačenje, jer je ono iz 2000, urađeno na dosta čudan način, Lukovića i Sokolovića je praktično kidnapovala policija. Protiv Marka Miloševića i njegove majke Mire Marković, koji su u azilu u Rusiji, vodi se u Specijalnom sudu u Beogradu istraga zbog sumnje za organizovanje šverca duvana tokom devedesetih. Protiv Markovićeve je u toku odvojen proces za zloupotrebu stanova iz fonda Vlade Srbije, koji, prema navodima advokata zastareva 2012. U vezi s bivšom vladajućom porodicom vodi se još jedan maratonski proces – slučaj branitelja Slobodana Miloševića u vili "Mir", u noći hapšenja bivšeg predsednika 31. marta 2001. Suđenje je počelo pre pet godina, a apsolutna zastarelost nastupila je za 29 optuženih, dok se postupak nastavlja protiv petorice.¹¹⁷

Zakonodavstvo: Rehabilitacija i restitucija

U septembru 2011. godine usvojen je set pravosudnih zakona među kojima su u toj oblasti najvažniji Zakonik o krivičnom i parničnom postupku. Sadržaj ovih propisa bio je poznat javnosti još u nacrtima, a već su predstavljani u pošlogodišnjem izveštaju Helsinškog odbora. Usvojeni Zakon o rehabilitaciji, a posebno Zakon o restituciji (u velikom delu

117 Isto.

međusobno povezani) iz više razloga su predmet velikog interesovanja šire javnosti posebno u pogledu njihove primene. Rasprave o paragrafima ovih zakona još traju, a neka rešenja osporavana su na međunarodnoj ravni.

Skupština Srbije usvojila je nova zakonska rešenja o rehabilitaciji prema kojima će to pravo imati građani za koje se u postupku rehabilitacije utvrdi da nisu ratni zločinci, ali ne i pripadnici okupacionih snaga i kvinslinških formacija tokom Drugog svetskog rata koji su počinili ratni zločin. Donošenje zakona podržao je 121 poslanik stranaka vladajuće većine. Pravo na rehabilitaciju imaju oni koji se u skladu sa zakonom i drugim propisima smatraju borcima narodnooslobodilačkog rata, ali to pravo nemaju oni koji su za vreme Drugog svetskog rata na teritoriji Srbije nastradali u oružanim sukobima kao pripadnici okupacionih oružanih snaga i kvinslinških formacija. Tako, ne mogu biti rehabilitovani oni koji su odlukom vojnog suda ili drugog organa pod kontrolom Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije od dana oslobođenja određenog mesta proglašeni za ratne zločince ili učesnike tih zločina, ili su ih sudovi i drugi organi bivše Jugoslavije proglasili ratnim zločincima.

Međutim, iz toga se izuzimaju oni koji su do dana stupanja na snagu ovog zakona rehabilitovani, oni koji budu rehabilitovani u skladu sa ovim zakonom, kao i oni za koje se u postupku rehabilitacije utvrdi da nisu izvršili, odnosno učestvovali u izvršenju ratnih zločina. Danom oslobođenja smatra se dan kada su pripadnici Narodno-oslobodilačkog pokreta počeli efektivno da obavljaju vlast u određenom mestu bez prekida. Takođe, pravo na rehabilitaciju imaju oni kojima je uskraćeno neko pravo sudskom ili administrativnom odlukom organa Srbije, vojnih i drugih jugoslovenskih organa, ako su imala ili imaju prebivalište u Srbiji ili državljanstvo Srbije, kao i oni koji su oštećeni odlukom donetom protivno načelima pravne države i standardima ljudskih prava i sloboda.¹¹⁸

Rehabilitovani će imati pravo na poseban penzijski staž u trajanju od najmanje osam godina, mesečnu novčanu naknadu u visini polovine prosečne plate u Srbiji, zdravstvenu zaštitu, pravo na vraćanje konfiskovane imovine ili obeštećenje za tu imovinu, pravo na obeštećenje za materijalnu i nematerijalnu štetu, odnosno rehabilitaciono obeštećenje. Rehabilitaci-

118 Press, 5. decembar 2011, " Usvojen Zakon o rehabilitaciji".

ja, može biti po sili zakona, gde sud konstatuje da je neko rehabilitovan po sili zakona, ili sudska kad ga sud svojom odlukom rehabilituje. Prvobitnim tekstom zakona nije bilo zadovoljno nekoliko stranaka vladajuće većine, zbog čega ga je Vlada Srbije u septembru povukla iz procedure, a njihove primedbe su se odnosile na ulogu Ravnogorskog pokreta u Drugom svetском ratu, kao i pravo na restituciju onih koji su prisilno učestvovali na strani okupacionih snaga. Do sada je, inače, doneto oko 1500 rešenja sudova kojima se utvrđuje rehabilitacija, a pred višim sudovima u toku je još 800 postupaka po zahtevima.¹¹⁹

Usvojeni Zakon o rehabilitaciji izazvao je negativne reakcije nekoliko stranaka. "Poslanica Lige socijaldemokrata Vojvodine Aleksandra Jerkov koja nije glasala za zakon, rekla je da „zakon nije bio usmeren protiv Mađara, već je intencija da zaštiti žrtve fašizma tokom Drugog svetskog rata. Zakon koji je usvojen daje preširoku osnovu o tome ko može biti rehabilitovan, a time i dobiti pravo na restituciju".¹²⁰ Za ovaj zakon nisu glasali ni poslanici Socijaldemokratske partije Srbije, članice vladajuće koalicije, a njen predstavnik Meho Omerović rekao je da ta stranka „ne želi da 2011. godine budu rehabilitovani saradnici okupatora i gubitnici u Drugom svetском ratu. To bi bilo skrnavljenje istorije i dvostruko ubijanje žrtava".¹²¹

Na ovaj nacrt zakona oštro je reagovala Mađarska zbog povraćaja imovine koja je direktno povezana sa rehabilitacijom. Mađarska je početkom oktobra zapretila da će staviti veto na pridruživanje Beograda Evropskoj uniji. Budimpešta i etnički Mađari u Srbiji nisu, naime, bili zadovoljni nacrtom zakona, kojim se isključivala rehabilitacija, a time i povrat imovine svima koji su mobilisani u okupacijske jedinice tokom Drugog svetskog rata. Usvajanjem prerađenih rešenja u Zakonu o rehabilitaciji izgladjeni su zategnuti odnosi između Beograda i Budimpešte.¹²² Naime, tokom Drugog svetskog rata veliki broj Mađara u Srbiji često je silom mobilisan u jedinice mađarske vojske, pod čijom okupacijom su bili delovi srbijanske pokrajine Vojvodine. Aktuelnom verzijom zakona predviđa se da će rehabilitacija, te

119 Isto.

120 SETimes, 7. decembar 2011. "Mađari pozdravili novi Zakon o rehabilitaciji".

121 Isto.

122 Isto.

shodno tome i povrat imovine, predstavljati mogućnost za svakoga ko nije počinio ratne zločine.

Nakon konsultacija između vlade Srbije i Saveza vojvođanskih Mađara, Vlada je korigovala zakon, što je mađarska vlada pozdravila. Laslo Varga iz Saveza vojvođanskih Mađara i član parlamenta izjavio je da je usvajanjem tog zakona „otklonjena nepravda učinjena mađarskoj zajednici” i da su zahtevi SVM „ispunjeni do posljednje tačke i zareza”.¹²³ Istakao je da je suština zakona da niko ko u Drugom svetskom ratu nije počinio ratni zločin neće biti isključen iz procesa restitucije, a svi protiv kojih je učinjena nepravda imat će pravo na pokretanje postupka rehabilitacije.¹²⁴

Mađarski državni sekretar Zuzana Repas izjavila je da se očekuje da Skupština Srbije, kao što je dogovoreno sa Savezom vojvođanskih Mađara, uskoro usvoji izmene zakona (o rehabilitaciji) koji je u Mađarskoj ocenjen kao diskriminišući i zasnovan na principu kolektivne krivice.¹²⁵ Mađarska je upozorila Srbiju da bi uskraćeno pravo na povraćaj imovine Mađarima oduzete posle Drugog svetskog rata mogla blokirati dalji put Srbije ka EU.¹²⁶ Pošto su o tome postigli dogovor predsednik Srbije Boris Tadić i lider SVM Ištvan Pastor, srpska vlada je 28. oktobra usvojila Predlog zakona o rehabilitaciji koji treba da reši problem prava na restituciju.

Zakon o restituciji, odnosno o vraćanju oduzete imovine i obeštećenju, kojim se nalaže naknada štete vlasnicima nacionalizovane imovine naturalnom restitucijom ili državnim obveznicama, Skupština Srbije usvojila je 26. septembra 2011. godine. Usvajanje ovog zakona bio je jedan od uslova da Srbija stekne status kandidata za članstvo u EU. Za zakon, koji utvrđuje da će predmet vraćanja biti sva imovina oduzeta posle Drugog svetskog rata, glasalo je 117 poslanika vladajuće koalicije i opoziciona Liberalno-demokratska partija. Protiv zakona glasala su 23 poslanika Saveza vojvođanskih Mađara i Demokratske stranke Srbije.

U Srbiji se očekuje oko 150.000 zahteva za restituciju, a imovina će biti vraćana u naturalnom obliku gde je to moguće ili isplaćena u obveznicama

123 Isto.

124 Isto.

125 Agencija MTI.

126 Blic 14. novembar 2011, “Mađarska očekuje usvajanje izmena Zakona o rehabilitaciji”.

države Srbije, kao i u novcu za isplatu akontacije obeštećenja. Zakonom nije predviđena zamenska restitucija oduzete imovine, što je bio jedan od osnovnih zahteva starih vlasnika. Odredba ovog Zakona koja je (bila) sporna za mađarsku, ali i za neke druge manjine u Vojvodini je, da “pravo na povraćaj imovine neće imati strani državljani koji su tokom rata bili pripadnici okupacionih snaga”.¹²⁷ Zbog toga je predviđeno da će se proveravati da li je neko za koga je prethodno utvrđeno da je bio pripadnik okupacionih snaga, bio prisilno mobilisan.

Ukoliko za nekog bude utvrđeno da je bio pripadnik okupacionih snaga, proveravaće se i da li je bio prisilno mobilisan. Kad državno Pravobranilaštvo utvrdi da postoje pravne prepreke, mišljenje dostavlja Agenciji za restituciju. Ukoliko za nekog bude utvrđeno da je bio pripadnik okupacionih snaga, proveravaće se i da li je prisilno mobilisan. Upravo to je odgovor na primedbe Saveza vojvođanskih Mađara i mađarske države, koja je zapretila blokadom našeg statusa kandidata. Goran Radosavljević, državni sekretar u Ministarstvu finansija je izjavio da “oni zahtevaju da svi koji su prisilno mobilisani tokom Drugog svetskog rata mogu da dobiju pravo i na vraćanje nekretnina”, i dodao da nema “kolektivne krivice nijednog naroda pa ni mađarskog jer se sve svodi na individualnu odgovornost”.¹²⁸

Predmet vraćanja u postupku restitucije biće oduzete nepokretnosti, odnosno građevinsko i poljoprivredno zemljište, šume, stambene i poslovne zgrade, stanovi, kao i pokretne stvari i preduzeća. Prema dosadašnjoj evidenciji, potražuje se 300.000 hektara poljoprivrednog zemljišta. Osnova za obeštećenje biće sadašnja tržišna vrednost imovine, a visina efektivnog obeštećenja svakom pojedinačnom vlasniku biće poznata krajem 2014. godine. Za novčano obeštećenje vlasnika oduzete imovine početkom 2015, biće emitovane obveznice u eurima u ukupnoj vrednosti od dve milijarde eura, na koje će se obračunavati kamata od dva odsto. Osim opšteg roka od 15 godina za isplatu obveznica u godišnjim ratama bivšim vlasnicima, građanima starijim od 65 godina biće omogućeno da obveznice naplate u roku od 10 godina, a za starije od 70 godina taj rok biće pet godina. Maksimalno obeštećenje po vlasniku ograničeno je na 500.000

127 Beta, 26. septembar 2011, “Usvojen Zakon o restituciji”.

128 Večernje novosti, 8. oktobar 2011, “Restitucija: Zahtevi u bubnju”.

eura. Ukupna vrednost obeštećenja bivših vlasnika biće oko 4,5 milijardi eura, od čega će dve milijarde eura biti u obveznicama.

Predmet restitucije biće imovina koja je oduzeta “revolucionarnim zakonima” posle 9. marta 1945. godine, ali će imovina biti vraćana i žrtavama holokausta na teritoriji Srbije u vreme Drugog svetskog rata. Pravo na povraćaj imovine ili obeštećenje imaće i rehabilitovane osobe i neće biti potrebno da se proces rehabilitacije završi nego da se dokaže da je počeo. Biće obeštećeni i oni koji su zaključili ugovor o kupoprodaji s državnim organom u periodu od 1945. do 1958. godine, ako se u sudskom postupku utvrdi da su visinom kupoprodajne cene oštećeni, s tim što će im obeštećenje biti umanjeno za visinu isplaćene kupoprodajne cene. To je precizirano usvojenim amandmanom Srpskog pokreta obnove.¹²⁹

Ministarstvo finansija je povodom ovog zakona poručilo da bi proces povraćaja imovine mogao da traje i pola veka, a Tužilaštvo će proveravati svačiju krivicu. Takođe, uslovi za strance su takvi da smanjuju njihove mogućnosti za obeštećenje. Od oko 140.000 zahteva za povraćaj imovine, podnetih ranije radi evidencije, 702 su stigla iz Mađarske, 488 iz Nemačke, 401 iz Austrije, 360 iz SAD, 330 iz Izraela.

Goran Radosavljević, državni sekretar u Ministarstvu finansija, je objasnio da strani državljani koji su već jednom podneli dokumentaciju, moraće to da učine opet, jer je prethodni postupak bio samo evidentiranje potraživanja, i neće se tretirati kao zahtev za povraćaj. On očekuje da će broj stranaca koji traže vraćanje imovine biti znatno manji, jer postoji nekoliko uslova koje moraju da ispune. Prvi je da Srbija nema potpisan međudržavni ugovor po kom je posle rata već obeštetila zemlje iz koje se javljaju potražioc. Drugi je da ima sa tom zemljom uspostavljen reciproci-tet, treći, da oni nisu bili pripadnici okupacionih snaga i poslednji, da nisu već obeštećeni. Srbija je od bivše Jugoslavije nasledila 23 potpisana ugovora, koje se u Ministarstvu finansija pomno proučavaju.¹³⁰

129 Beta, 26. septembar 2011, “Usvojen Zakon o restituciji”.

130 Večernje novosti, 8. oktobar 2011, “Restitucija: Zahtevi u bubnju”.

Reagovanja na prekranje prošlosti

Savez antifašista Srbije se oglosio povodom zakona o rehabilitaciji i restituciji sa zahtekom da predsednik Vlade Mirko Cvetković prekine proces rehabilitacije generala Dragoljuba Draže Mihailovića, vođe ravnogorskog pokreta u Drugom svetskom ratu. U pismu koje je upućeno premijeru tvrdi se da se povodom Mihailovićeve rehabilitacije sve češće oglašavaju njegove pristalice „s krajnje neobjektivnim izjavama”. Savez antifašista posebno proziva „neke funkcionere SPO” koji ne biraju sredstva da se Mihailović, ravnogorski četnički pokret i njegove oružane formacije prikažu drukčijim nego što su stvarno bili – „izrazito kolaboracionistički, antipartizanski, teroristički i pljačkaški vojni i politički pokret”. U pismu se ističe da „časno držanje i antifašističko borbena raspoloženje pojedinaca i manjih grupa četnika, koje su se najčešće priključivale partizanskom pokretu, ne mogu da izmene opšti negativni karakter okupatorskih saradnika koji su u borbi protiv oslobodilačkih težnji naroda često bili nečovečniji i nemilosrdniji i od samog okupatora. Na hiljade dokumenata, foto-snimaka i filmskih traka, smeštenih u arhivima i muzejima kod nas i širom sveta, sadrže uverljive dokaze o zločinima četničkog pokreta i njegovoj saradnji sa okupatorima u Srbiji i Jugoslaviji. Negirati sve to – novi je zločin i nad četničkim žrtvama, ali i nad istorijom”.¹³¹

Savez antifašista Srbije dalje ističe da je “apsolutno neshvatljivo” zašto je Skupština Srbije usvojila dva po mnogo čemu čudnovata zakona – Zakon o izjednačavanju prava partizana i četnika i Zakon o rehabilitaciji. Zato Savez antifašista Srbije smatra da je potpuno opravdana inicijativa Republičkog odbora SUBNOR Srbije da Vlada predloži ukidanje pomenu-tih zakona.¹³²

131 Danas, 20. mart 2011, „Četnici i partizani se ne mogu izjednčiti”.

132 Isto.

Proces integracija i pravosuđe

Reforma pravosuđa, kao i doneti zakoni, pod budnim su okom Evropske unije. Evropske integracije Srbije biće od ključnog značaja za ubrzanje reforme i poboljšanje zakonskih rešenja. Tako je Krivični zakon bio predmet razmatranja Saveta Evropskog parlamenta za spoljnu politiku prilikom usvajanja nacrta Rezolucije o evropskoj integraciji Srbije. Rezolucija je usvojena na dan dobijanja statusa kandidata (1. mart 2012).

U Rezoluciji se zahteva ukidanje spornog člana 359. Krivičnog zakonika i krivičnog dela zloupotrebe službenog položaja. Zahteva se obustava svih postojećih postupaka po članu 359, kao i pravična nadoknada onima koji su po tom osnovu neopravdano bili pritvarani i lišavani privatne imovine. Pooštravanje postavljenih uslova usledilo je nakon što je, uprkos javnim obećanjima srbijanskih pravosudnih zvaničnika, ukidanje antievropskog člana 359. izostalo iz Predloga izmena KZ koji je po hitnom postupku nedavno upućen u skupštinsku proceduru.

Većinom glasova (62 za, 4 protiv), Spoljnopolitički komitet Evropskog parlamenta (EP) usvojio je Nacrt rezoluciju o Srbiji u kojoj je pored načelne podrške daljem napredovanju u procesu evrointegracija, od zvaničnog Beograda zatraženo da poboljša proces unutrašnjih reformi i svoje zakonodavstvo usaglasa sa evropskim. U tački 16. Nacrta rezolucije EP je od srpskih vlasti ponovo zatražio ukidanje člana 359. Krivičnog zakonika i krivičnog dela zloupotrebe službenog položaja. EP je tom prilikom izrazio „ozbiljnu zabrinutost zbog ponovljenih optužbi za zloupotrebe člana 359. i krivičnog dela zloupotreba službenog položaja, koje su praćene neopravdanim zamrzavanjem imovine preduzeća i privatnih lica“.

EP je upozorio da su te optužbe ozbiljno narušile poverenje u vladavinu prava u Srbiji i pozivao vlasti u Beogradu da „hitno nastave sa revizijom Krivičnog zakonika kako bi se osiguralo da njegove odredbe budu u saglasnosti sa evropskim standardima“. U Nacrtu rezolucije se posebno zahteva momentalna obustava prakse podnošenja optužnica za zloupotrebu službenog položaja u privatnim firmama i kompanijama sa većinskim privatnim vlasništvom, kao i neodložna obustava svih ranije pokrenutih postupaka po tom osnovu. EP je naglasio da u onim slučajevima u kojima

postoji sumnja da period pritvora ili zamrzavanja imovine optuženih na osnovu člana 359. nije bio srazmeran težini dela za koje se terete, optuženima treba obezbediti pravo na neposrednu reviziju postupka vođenog protiv njih, omogućiti im povraćaj njihove imovine i pravičnu nadoknadu.

Osim zahteva za ukidanje spornog člana i obustavu postojećih postupaka koji se na osnovu njega trenutno vode, EP je ovoga puta zatražio i prekid prakse neopravdanog oduzimanja i zamrzavanja imovine optuženih, kao i zahtevom za obeštećenjem onih čija su prava do sada narušena zloupotrebama u primeni antievropskog člana 359.

Prema informacijama advokatskih udruženja, u Srbiji je na osnovu člana 359. podignuto gotovo 10.000 optužnica koje su obuhvatale širok spektar različitih dela koja su proizvoljno podvođena pod zloupotrebu službenog položaja.

Poslednji u nizu izveštaja o reformi srpskog pravosuđa bio je izveštaj organizacije MEDEL¹³³. Simon Gaborio penzionisana predsednica Apelacionog suda u Parizu koja je zajedno sa Hansom Ernestom Bočerom iz Nemačke, obavila reviziju situacije u srpskom pravosudju, je izjavila: "Ovo nisu reforme kakve je htela Evropska unija. Srpski narod zaslužuje više i građani ne mogu da imaju poverenje u pravosudni sistem koji ne poštuje ni suštinska prava sudija i demokratskog društva. Bila bi nam potrebna tri dana da nabrojimo sve što nije dobro urađeno".¹³⁴ Ona je, kao jednu u mnoštvu zamerki na reformu, istakla činjenicu da je više od 800 sudija i 150 tužilaca opozvano sa svojih funkcija bez poštovanja njihovih prava. Stručnjaci MEDEL ocenili su da je lustracija u pravosuđu bila legitimna, ali da je u Srbiji sve pobrkano tako što je princip nezavisnosti sudstva pretvoren u mere zastrašivanja.¹³⁵

133 MEDEL Organizacija Medel osnovana je 1985. godine, rukovođena potrebom da se sudije i tužioci, osim o svom statusu, odrede i po drugim pojavama od opšteg društvenog značaja, posebno vrednostima koje zastupa Evropska konvencija o ljudskim pravima.. Ova organizacija okuplja 21 udruženje iz 13 evropskih država i nezaobilazni je evropski učesnik u javnim rapsravama o pitanjima iz oblasti pravosuđa i prava uopšte.

134 <http://www.topix.com/forum/world/serbia/TA6NRH8RU4QNCBMTD>

135 Isto.

Izveštaj delegacije MEDEL trebalo bi evropskim institucijama da posluži kao osnov za otkrivanje kritičnih tačaka i predlaganje boljih sistemskih rešenja, pošto su otkriveni mnogobrojni propusti u reformi pravosuđa o kojima je bilo reči i u rezolucijama Saveta Evrope i Evropskog parlamenta.

Ratni zločini: bitan nacionalni predznak

Ratni zločini ne zastarevaju, kao ni gonjenje počinitelja tih dela. Nažalost, ta odredba koja važi u svim zakonodavstvima kao i u međunarodnom krivičnom pravu, na prostorima nekadašnje Jugoslavije mnogima je trn u oku. Izostanak katarze jedan je od razloga pokušaja guranja u zaborav ratnih zločina, počevši od onih počinjenih tokom Drugog svetskog rata, do zločinačkih poduhvata u nedavnim sukobima na tlu bivše SFRJ. Naime, u procesuiranju optuženih za ratne zločine na prostorima ex Jugoslavije i dalje je bitan nacionalni predznak okrivljenog i, u tom kontekstu sveprisutna negativna konotacija na optužnice bilo pred Haškim tribunalom ili domaćim sudovima. Kad se izuzme (delmično) nezavisno preduzimanje mera tužilaštava i pravosudnih organa, takva je negativna konotacija očigledna ne samo u reaganju šire javnosti, već i u sračunatim potezima političara u odnosu na domaće javno mnjenje. Političari, brojni mediji, manipulanti, ratni profiteri i špekulanti svih vrsta kriminalne prošlosti nastoje demantovati da su optužnice za ratne zločine pitanje, a presuda odgovor.

Zbog toga je veoma važno da političke elite nekadašnjih jugoslovenskih republika usaglase odnos prema progonu osumnjičenih i optuženih i individualizaciji krivice počinitelja.

Takođe, i da međusobno rešavaju sporove proizašle iz ratnih sukoba umesto zahteva da poslednju reč o tome izrekne neko treći, tj. međunarodne sudije. U ovoj potonjoj varijanti najmanje jedna strana uvek će ostati nezadovolj(e)na što doprinosi daljem zatezanju međudržavnih i međunarodnih odnosa umesto pomirenju kom, sa političkih govornica uglavnom svi verbalno teže.

Rešavanje spora: tužba Hrvatske i kontratužba Srbije

Početakom 2012. godine došlo je do nagoveštaja da će se službeni Zagreb i Beograd dogovoriti oko sudbine podnetih tužbi, odnosno protivtužbe za genocid pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu. Ministarka spoljnih poslova Hrvatske Vesna Pusić izjavila je da će Zagreb povući tužbu za genocid protiv Srbije, jer se tom optužbom “dižu niske strasti, a to nije moralno prema narodu. U slučaju tužbi imate dve mogućnosti. Jedna je da želite rešiti probleme kao što su nestali, opljačkana imovina i procesi za ratne zločine. Druga je mogućnost da na duži rok u regionu u životu želite održavati sukob niskog intenziteta”. Ona je istakla da je za Zagreb stabilnost u regionu egzistencijalno pitanje. O eventualnom povlačenju tužbe Hrvatske za genocid protiv Srbije, smatra da je neophodno prethodno postići međudržavni sporazum o otvorenim pitanjima između dve države, kao što su pitanja nestalih, opljačkane imovine i procesuiranje ratnih zločina.¹³⁶

I novi hrvatski premijer Zoran Milanović je izjavio da će “svaki dalji razgovor o sudbini tužbe protiv Srbije zavisiti o ispunjenju zahteva koje je Hrvatska u tužbi postavila. O ispunjenju tih zahteva zavisi svaki dalji razgovor o sudbini tužbe”. On je ocenio da su srpsko-hrvatski odnosi trenutno solidni, ali s velikim prostorom za napredak u obostranom interesu. Istakao je, “bio je rat pre 20 godina, bili smo napadnuti. Srbija je prostor gde se govori sličnim, uzajamno razumljivim jezikom, i postoji značajan prostor za hrvatske firme. To je naš interes bez velike patetike i emocija – susedi, partneri, možemo raditi, poštovati se i ništa više od toga ne treba. Ako to postignemo, to je velika stvar”.¹³⁷

Snežana Malović, ministarka pravde Srbije je rekla da izjave šefice diplomatije Hrvatske Vesne Pusić doživljava kao pruženu ruku pomirenja i kao izuzetan gest i jasnu poruku da Srbija i Hrvatska otvorena pitanja moraju rešiti dogovorom. Istakla je da će Srbija imati konstruktivan stav u rešavanju problema sa Hrvatskom. Važno je postići dogovor u interesu građana Srbije i Hrvatske, i da bi u tom slučaju povlačenje tužbi za genocid

¹³⁶ Blic, 31. decembar 2011, “Hrvatska povlači tužbu protiv Srbije za genocid”.

¹³⁷ Beta, 5. januar 2012, “Novi hrvatski premijer o sudbini tužbe protiv Srbije”.

samo po sebi bilo realno". Malovićeva je takođe dodala da proces pomirenja ne može biti zaokružen dok ne budu rešena sporna pitanja nestalih i izbeglih, ratnih zločina, opljačkane imovine i stanarskih prava.¹³⁸

Savo Štrbac, direktor Informativno-dokumentacionog centra "Veritas" se protivi povlačenju tužbi za genocid koje su međusobno podnele Hrvatska i Srbija jer bi, kako kaže, takva pogodba značila samo privremeno "stavljanje pod tepih" tog problema. Ističe da bi "za budućnost i pomirenje hrvatskog i srpskog naroda, čije odnose ništa ne opterećuje kao pitanje genocida, presuda Međunarodnog suda pravde u Hagu, bez obzira kakva, bila bolja od vansudskog dogovora političkih elita u Srbiji i Hrvatskoj. On smatra i da je izjava hrvatske ministarke spoljnih poslova Vesne Pusić da će Zagreb povući tužbu protiv Srbije "pomalo izvučena iz konteksta. I ranije je iz Hrvatske bilo takvih najava, a hrvatski zvaničnici su govorili da su za povlačenje tužbi ako time mogu dobiti sve što su tražili na sudu. Ali nikad nisu rekli šta će uraditi sa zahtevima iz srpske tužbe".¹³⁹

Međunarodni sud pravde u Hagu odobrio je Hrvatskoj da do 30. avgusta 2012, dodatno odgovori na protivtužbu Srbije povodom hrvatske tužbe za genocid. U saopštenju Suda navodi se da je, nakon naznaka Hrvatske da želi da predstavi svoje viđenje, ovoj zemlji odobreno da u pisanoj formi dopuni odgovor na protivtužbu Srbije. Hrvatska je 2. jula 1999. godine podnela tužbu protiv Srbije, tvrdeći da je odgovorna za etničko čišćenje nad hrvatskim građanima, što je "oblik genocida koji je rezultirao znatnim brojem raseljavanja, ubistava, mučenja". Srbija je najpre pokušala da ospori nadležnost Suda UN u ovom sporu, pošto bivša SRJ, odnosno Srbija u vreme podnošenja tužbe nije bila članica svetske organizacije. Međutim, sud je odbacio argumentaciju Srbije, koja je zatim u januaru 2010, podnela protivtužbu kojom Hrvatsku tereti za genocidne akcije i etničko čišćenje više od 230.000 Srba u operaciji "Oluja".¹⁴⁰

Profesor međunarodnog prava Vojin Dimitrijević kaže da postoji mogućnost da Srbija i Hrvatska uzajamno povuku tužbe pred Međunarodnim sudom pravde, ali samo ako se uspostavi odnos poverenja i postigne

138 Danas, 8. januar 2012, "Malovićeva za dogovor sa Hrvatskom".

139 Blic, 2. januar 2012, „Štrbac protiv povlačenja tužbi Hrvatske i Srbije“.

140 Kurir, 27. januar 2012, "Rok za kontratužbu Hrvatske do 30. avgusta".

sporazum o tome. Ističe da “svi već odavno znaju da su i tužba Hrvatske i kontratužba Srbije pred Međunarodnim sudom pravde besmislene, jer ni jedna strana ne može da se nada uspehu, pošto nijedan sud ni u Srbiji, ni u Hrvatskoj nije presudio za zločin genocida na hrvatskoj teritoriji. Sada stvar stoji tako da zbog nedostatka poverenja, ni jedna od strana ne može da bude sigurna, da će ako povuče tužbu, i druga učiniti to isto. Čim je Vesna Pusić u Hrvatskoj najavila povlačenje tužbe, videli smo da su se u Beogradu čuli glasovi da Srbija ne može to isto. Neki tvrde i da može da se sudi za zločine Ante Pavelića, iako je to nemoguće, pošto su se oni desili pre nego što je Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida stupila na snagu”.¹⁴¹ Po njegovom mišljenju, Srbija i Hrvatska bi morale da se dogovore o svim pitanjima koja su sporna i da istovremeno povuku tužbe, što nije nemoguće. Dimitrijević ističe da se pitanja koja je Vesna Pusić navela kao uslove za povlačenje tužbe (nestali, opljačkana imovina, ratni zločini) ne tiču genocida.¹⁴²

Dogovor Beograda i Hrvatske o istovremenom povlačenju tužbi, ometa ne samo nedostatak poverenja, nego i to što se niko ne usuđuje da rizikuje, ne zbog Međunarodnog suda pravde, nego zbog reakcije domaćeg javnog mnjenja. Hrvatska je tužbu protiv tadašnje SR Jugoslavije podnela najvišem sudu UN u julu 1999. godine. Srbija je kontratužbu sudu dostavila u januaru 2010. Vlasti u Zagrebu su krajem 2010. godine odgovorile na kontratužbu, a Beograd je u novembru prošle godine predao dopunu kontratužbe. Ukoliko Beograd i Zagreb ne odustanu od tužbi, glavna usmena rasprava pred sudom u Hagu mogla bi biti održana 2013. godine.¹⁴³

Poternice i pravosudna konfuzija

Regionalna saradnja tužilaštava i pravosuđa u pogledu progona optuženih ili osumnjčenih za ratne zločine na prostorima bivših republika nekadašnje SFRJ, još uvek je problematična. Profesionalnu saradnju tužilaca i sudskih istražitelja iz regiona i dalje pritiska nedavna prošlost i posebno

141 Danas, 4. januar 2012, “Obe tužbe su besmislene”.

142 Isto.

143 Isto.

razlike u njenoj interpretaciji. Na spiskovima optuženih (ili osuđenih u odsustvu) srpskog Tužilaštva za ratne zločine su imena osoba za kojima su raspisane poternice u vreme režima Slobodana Miloševića. Najspornije su optužnice Vojnog suda iz devedesetih koje nisu revidirane, a poternice su još uvek na snazi.

Slučaj Purda

Hrvatski državljanin iz Vukovara, za kojim je srpsko pravosuđe raspisalo poternicu po optužbi za ratne zločine, uhapšen je na graničnom prelazu Orašje u BiH. Portparolka Suda BiH Selma Hadžić je izjavila da je Purdi Sud odredio pritvor do 18 dana i da u tom roku pravosuđe Srbije treba da dostavi u Sarajevo eventualni zahtev za izručenje i svu potrebnu dokumentaciju. Prema njenim rečima, nema prepreka za izručenje Purde Srbiji, s obzirom da on nije državljanin BiH. Hapšenje Purde je izvršeno na osnovu Interpolove poternice, zbog sumnje da je "počinio krivično delo ratnog zločina protiv nemoćnih i ranjenih osoba, a ekstradicioni pritvor koji propisuje Sud BiH u ovakvim slučajevima može trajati najviše 30 dana".¹⁴⁴

Ministarstvo pravde Srbije podnelo je nadležnim organima BiH molbu za izručenje Tihomira Purde, koga Srbija potražuje zbog sumnje da je počinio ratni zločin protiv ranjenika i bolesnika u Borovom Selu, u Hrvatskoj, u novembru 1991. godine. On je osumnjičen da je, sa još dve osobe, učestvovao u ubijanju i nehumanom postupanju prema ranjenima i bolesnima 1991. Ministarka pravde Snežana Malović objasnila je da su hrvatski nadležni organi obavestili njeno ministarstvo da neće preuzeti krivično gonjenje Purde i da je zato Srbija, kao što je i najavljivano, podnela zahtev za njegovo izručenje.

Ministarka Malović je izjavila da je "procesuiranje ratnih zločina naša obaveza i dužnost, jer je utvrđivanje istine i procesuiranje odgovornih za zločine preduslov za uspostavljanje procesa pomirenja u regionu. Istinu dugujemo i žrtvama i njihovim porodicama. Podsetila je da je Srbija Hrvatskoj prosledila spiskove koji se odnose na više desetina osoba koje Srbija

144 Večernje novosti, 6. januar 2011, "Uhvaćen Tihomir Purda".

potražuje zbog presuda koje su doneli bivši vojni sudovi. Srpska strana je, poštujući dogovor postignut na sastanku Mešovite komisije potvrdila svoju opredeljenost za punu saradnju sa državnim organima Hrvatske. Malović je izjavila da je "Tužilaštvo za ratne zločine utvrdilo da postoji dovoljan stepen sumnje koji ukazuju da je Purda počinio ratni zločin koji mu se stavlja na teret, i sigurna sam da će srpsko pravosuđe, kao i do sada, profesionalno postupati i u predmetu Purda kako bi se utvrdila istina". Ona je istakla da očekuje kako će u najskorije vreme nadležni organi BiH doneti odluku o izručenju Purde Srbiji, imajući u vidu težinu izvršenog dela.¹⁴⁵

Hrvatska se u ovaj slučaj uključila naknadno, nakon protesta vukovarskih veterana koji su optužili državu da njena reakcija nije adekvatna. Tek tada su se oglasila i aktivirala resorna ministarstva. Ministar pravde Dražen Bošnjaković je izjavio da će vlada i resorna ministarstva činiti sve da se Purda što pre vrati u Hrvatsku, jer je istraga pokazala da je nevin".¹⁴⁶ Hrvatske pravosudne vlasti ocenile su na osnovu iskaza svedoka da nema osnova za krivično gonjenje Purde niti za traženje njegovog izručenja Hrvatskoj. Bruno Vekarić, zamenik tužioca, je nakon toga izjavio da je "srpsko tužilaštvo za ratne zločine odustalo od krivičnog gonjenja hrvatskog državljanina Tihomira Purde i još dvojice osumnjičenih za ratne zločine u Vukovaru 1991. godine". On je precizirao da je tužilaštvo takvu odluku donelo zbog nedostatka dokaza, jer je istraga u tom predmetu obavljena loše. Osim Purde, tužilaštvo je odustalo i od krivičnog gonjenja Danka Maslova i Petra Janjića Tromblona.

Slučaj Vučurević

ratni gradonačelnik Trebinja i jedan od osnivača Srpske demokratske stranke u BiH Božidar Vučurević, uhapšen je na graničnom prelazu Karakaj između BiH i Srbije. Bliski saradnik Radovana Karadžića uhapšen je na osnovu poternice Hrvatske koja ga tereti za bombardovanje Dubrovnika početkom devedesetih godina, kad je bio na funkciji predsednika opštine Trebinje. U optužnici koju je podiglo dubrovačko Županijsko državno

145 Večernje novosti, 21. januar 2011, "Upućen zahtev za izručenje Purde".

146 Večernje novosti, 29. januar 2011, "Hrvatska: Ministri očekuju oslobađanje Purde".

odvjetništvo, navodi se da je Vučurević u septembru 1991. godine, na području opštine Trebinje, naredio mobilizaciju teritorijalne odbrane i formiranje jedinica specijalne policije. Tim jedinicama je, kako se navodi, popunjavao jedinice JNA, koje su u oktobru 1991. godine s područja Hercegovine i Crne Gore napale Republiku Hrvatsku i do 26. oktobra 1991, privremeno okupirale područje od Prevlake do Stona, a grad Dubrovnik držale u potpunoj blokadi.

Nakon hapšenja Vučurević je izjavio da mu je drago što se napokon to dogodilo, jer će "imati priliku da dokaže da nije odgovoran za ratne zločine na području Dubrovnika". Srpska demokratska stranka (SDS) zatražila je od vlasti Srbije da odmah oslobode ratnog gradonačelnika Trebinja i jednog od osnivača te stranke Božidara Vučurevića i da prekinu s hapšenjem nevinih Srba po poternicama Hrvatske.

SDS je u saopštenju za javnost ocenila da Hrvatska montiranjem optužnica protiv onih koji su branili srpski narod pokušava "sakriti svoje sopstvene zločine i etničko čišćenje Srba".¹⁴⁷ U saopštenju se navodi da od vlasti Srbije koje su pokazale spremnost da odustanu od gonjenja onih koji su nesumnjivo počinili zločine nad srpskim narodom, kao što su Ejup Ganić, Tihomir Purda, Ilija Jurišić i drugi, očekuju da se ponaša po ugledu na Sarajevo i Zagreb. Umesto što hapse, ističe se, treba da zaštite od progona nevine Srbe.¹⁴⁸

SDS je pozvala predsednika Republike Srpske (RS) Milorada Dodika, srpskog člana Predsedništva BiH Nebojšu Radmanovića i ostale srpske zvaničnike u institucijama BiH da odmah reaguju i od Beograda ultimativno zatraže oslobađanje Vučurevića, te da mu obezbede pravnu i finansijsku logistiku kako bi što pre bio oslobođen.¹⁴⁹

Vučurević je poricao bilo kakvu odgovornost. Rekao je: "Nisam naredio nijedan napad na Dubrovnik i nemam fleka na duši" i istakao da ga je Haški tribunal oslobodio svake optužbe.¹⁵⁰

147 TVB92, 4. april 2011, "Vučureviću određen pritvor".

148 Isto.

149 Isto.

150 Isto.

U Trebinju je nakon hapšenja održan protestni miting pod sloganom „sloboda za Vučurevića“ na kome se okupio veliki broj meštana. Prema rečima Gojka Kličkovića, njegovog saborca i prijatelja, inače bivšeg premijera RS iz vremena rata, „optužnica iz Hrvatske je providna i politički motivisana, pa je najrealnije i jedino pravedno da bude pušten, što pre, na slobodu“.¹⁵¹

Krivično veće Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu donelo je 11. septembra 2011. godine rešenje da Božidar Vučurević može biti izručen Hrvatskoj i BiH. On je u međuvremenu prebegao u Trebinje, jer mu je dozvoljeno da se brani sa slobode do okončanja ekstradicionog postupka. Direktor policije Milorad Veljović izjavio je da nema informacija o bekstvu Božidara Vučurevića i da „policija nije imala nikakve obaveze, niti nalog iz suda da proverava Vučurevićevo kretanje“.¹⁵²

Portparolka Višeg suda u Beogradu Dušica Ristić, takođe je izjavila „da nema zvaničnu informaciju da je Vučurević napustio Srbiju“. Ona je podsetila da je Vučureviću 17. juna, kad mu je ukinut pritvor, određena mera zabrane napuštanja boravišta, odnosno teritorije Srbije. Tada mu je istražni sudija oduzeo ličnu kartu, a pasoš mu nije oduzeo, jer ga nije ni imao. Sud je, međutim, dobio garanciju Bosne i Hercegovine da mu ni ta država neće izdati pasoš do okončanja postupka ekstradicije, odnosno pravosnažne odluke o zahtevima BiH i Hrvatske za njegovo izručenje. rekla je Ristićeva. Ona je istakla da je Vučurević imao obavezu da se javlja sudu dva puta nedeljno, osim u periodu kada je bio na bolničkom lečenju odakle je pušten 5. septembra na kućno lečenje.¹⁵³

Božidar Vučurević je sam obelodanio da je pobegao na konferenciji za novinare u Trebinju: „U Bosnu i Hercegovinu sam iz Beograda doputovao redovnom autobuskom linijom, u petak u toku noći. Državnu granicu sam prešao bez dokumenata i bez problema. Dokumente mi niko nije ni tražio“.¹⁵⁴ Nije želeo da otkrije na kom graničnom prelazu je ušao u BiH,

151 Večernje novosti, 5. april 2011, „Hrvati mi neće suditi“.

152 TVB92 11. septembar 2011, „Sud: ‘Vučurević može biti izručen‘“.

153 Isto.

154 Večernje novosti, 13. septembar 2011, „Vučurević: ‘Radije pod zemlju, nego u Dubrovnik‘“.

niti kog prevoznika je bio autobus kojim je stigao. Ne boji se, kaže, hapšenja niti suda BiH. Rekao je: "Jedva čekam da se pred njim pojavim. BiH je moja država i u njoj želim da mi se sudi, a pre bih u zemlju nego da mi bude suđeno u Dubrovniku. Pa, tamo su me već osudili na smrt". Izjavio je da nije državljanin Srbije i da zbog toga ta država "nema nadležnosti za njegovo hapšenje i za raspisivanje bilo kakve poternice".¹⁵⁵

Polazeći od izveštaja Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) Srbije da Vučurević nije na teritoriji Srbije i da nije dostupan domaćim pravosudnim organima, Apelacioni sud je preinačio raniju odluku da su ispunjene pretpostavke za izručenje pravosudnim organima Bosne i Hercegovine i Hrvatskoj. Apelacioni sud u Beogradu pravosnažno je odlučio da nisu ispunjeni uslovi za izručenje ratnog gradonačelnika Trebinja Božidara Vučurevića ni Bosni i Hercegovini niti Hrvatskoj, jer se ne nalazi na teritoriji Srbije, rekla je portparol tog suda Mirjana Piljić.¹⁵⁶

Sporne optužnice i odustajanje od suđenja

Hapšenje Tihomira Purde pokrenulo je ponovo lavinu reagovanja zbog postupanja po srpskim poternicama na osnovu optužnica koje datiraju iz vremena vojnih sudova nekadašnje JNA. Takve optužnice i poternice već su ranije osporavane, na primer, u slučaju bivšeg ratnog generala BiH **Jovana Divjaka**, koji je uhapšen u Beču i zadržan u austrijskom ekstradicionom pritvoru. On je osumnjičen za ratne zločine nad pripadnicima JNA u sarajevskoj Dobrovoljačkoj ulici.

Nakon šest dana provedenih u austrijskom zatvoru, Divjak je uz kauciju pušten na slobodu. Austrijsko pravosuđe u Korneuburgu odbacilo je zahtev za izručenje Jovana Divjaka Srbiji sa obrazloženjem da mu u toj zemlji ne bi bilo omogućeno pravedno suđenje. U odluci se navodi da značajno uskraćivanje prava na odbranu čini nedopustivim njegovo izručenje srpskim vlastima. Sud je takođe ukazao na to da Haški tribunal nije prona-

155 Isto.

156 Večernje novosti, 5. decembar 2011, "Apelacioni sud: Nema uslova za izručenje Vučurevića".

šao dovoljno dokaza o počinjenim ratnim zločinima da bi mogla da bude pokrenuta istraga protiv bivšeg generala BiH u Srbiji”.¹⁵⁷

Zanimljivo je da je crnogorsko Udruženje učesnika ratova od 1990. Godine, pozvalo Srbiju da povuče poternicu za bivšim generalom Armije Bosne i Hercegovine Jovanom Divjakom. U njihovom saopštenju se ističe: “Srbija umesto poternice treba da se suoči sa svojom nespremnošću da se suprotstavi političkom pokroviteljstvu za ratne zločine nad pripadnicima srpskog naroda. Izdavanje poternica za Agimom Čekuom, Hašimom Tačijem, Ejupom Ganićem, Tihomirom Purdom, Jovanom Divjakom i hapšenje istih, da bi potom bili oslobođeni, vređa dostojanstvo žrtava ratnih zločina, ponižava Srbiju i pravi od ratnih zločinaca nacionalne heroje”. Gonjenje i sankcionisanje ratnih zločina, kako je saopšteno, treba prepustiti matičnim državama, uz nadzor evropskih institucija i asistenciju tužilaštava i sudova država nad čijim su državljanima počinjeni ti zločini. Događanja po srpskim poternicama prethodnih godina pokazala su da su pravo, pravda i istina u zvaničnoj Srbiji podređeni mišljenjima političkih moćnika sa strane i halabuci i pritiscima iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine i takozvanog Kosova”, piše u saopštenju.¹⁵⁸

Dakle, nakon “slučaja Purda” i isticanja da su srbijanske optužnice za ratne zločine akti nekadašnjih vojnih sudova, Sabor Hrvatske većinom glasova usvojio je Zakon o ništavosti srpskih optužnica. Uz zakon, Vlada je predložila i Deklaraciju u kojoj se navodi da je Srbija povredila hrvatski suverenitet. Srbija se u tom tekstu poziva na sklapanje međudržavnog ugovora kojim bi se, u skladu s međunarodnim pravom uredila pitanja nadležnosti za ratne zločine, zločine protiv čovečnosti i za genocid. Vlada Hrvatske inicirala je donošenja zakona o ništavosti optužnica JNA i SFRJ zbog poslednjih optužnica protiv 44 hrvatska državljana, uključujući i nekoliko ratnih rukovodilaca, za ratne zločine i genocid na području Vukovara 1991. godine.¹⁵⁹

157 Blic, 29. jul 2011, “Divjak pušten na slobodu”.

158 Blic, 5. mart 2011, “Udruženje učesnika ratova: Srbija da povuče optužnicu protiv Divjaka”.

159 Press, 21. oktobar 2011, “Sabor usvojio zakon o ništavosti srpskih optužnica”.

Evropska unija je upozorila Hrvatsku da bi zbog Zakona o ništavosti mogla imati problema, te da će procesuiranje ratnih zločina u Hrvatskoj biti pitanje od posebnog značaja tokom monitoringa Evropske komisije. Bilo je i upozorenja da bi Hrvatska mogla imati problema tokom procesa ratifikacije Pristupnog ugovora ako se usvojeni zakon bude tumačio kao zakon koji će otežati procesuiranje ratnih zločina i saradnju u regiji po tom pitanju.¹⁶⁰

Državni sekretar u Ministarstvu pravde Slobodan Homen je izjavio da će “sve poternice koje je Srbija raspisala za osumnjičenima za ratne zločine biće revidirane”. On je objasnio da Tužilaštvo za ratne zločine ima zadatak da proveri apsolutno sve dokaze protiv osumnjičenih koje je prikupilo nekadašnje vojno pravosuđe, ukinuto 2004. godine. Neposredno pre ukinuća, vojno pravosuđe je aktiviralo predmete stare i po 12 godina i prebacilo ih u fazu istrage, što je dovelo do pravog galimatijasa. Homen je takođe naglasio da se “tokom rata u bivšoj Jugoslaviji dešavalo da se priznanja od osumnjičenih uzimaju u logorima i pred kamerama, pa se takve izjave svakako moraju proveriti. Provera dokaza i poternica neophodna je i zbog kredibiliteta naše države, ali i zbog činjenice da svi koji su počinili ratni zločin moraju da odgovaraju.¹⁶¹ Njegova izjava se verovatno, odnosi na nekoliko slučajeva hapšenja ljudi u inostranstvu po srpskim poternicama, koji su se neslavno završili. Na primer, slučaj generala Jovana Divjaka, Tihomira Purde, Ejupa Ganića, člana ratnog predsedništva BiH. Svi ovi slučajevi ocenjeni su u međunarodnim okvirima kao „diplomatski skandal“, pa je domaće pravosuđe rešilo da preispita sve predmete zaostale od vojnih sudova”.¹⁶²

Zamenik tužioca za ratne zločine Bruno Vekarić je izjavio da “Tužilaštvo podržava inicijativu Ministarstva pravde i da je svima u interesu da se ovakva situacija raščisti i da će se izvršiti revizija predmeta”.¹⁶³

Hrvatska je, na primer, izvršila reviziju svojih predmeta, pa je broj ljudi koje je tražila zbog sumnje da su počinili ratne zločine smanjila sa 2000

160 TVB92, 22. oktobar 2011, “EU: Zbog Zakona Hrvatska u problemu”, izvor: Jutarnji list.hr.

161 Večernje novosti, 21. mart 2011, “Poternice na proveru”.

162 Isto.

163 Isto.

na 950, da bi se brojka opet popela na 1200. U Srbiji, prema podacima Tužilaštva za ratne zločine, za 105 osoba se zahteva istraga: četiri osobe u četiri predmeta u vezi sa ratnim zločinima u Hrvatskoj, 24 u četiri predmeta u vezi sa ratnim zločinima počinjenim u BiH (među kojima je slučaj „Dobrovoljačka“, ali i „Zvornik“), kao i 77 osoba u pet predmeta u vezi sa zločinima počinjenim na Kosovu.¹⁶⁴

Siniša Važić, predsednik Veća za ratne zločine Suda u Beogradu, napominje: „Često imamo situaciju da moramo da ubeđujemo medije da smo doneli presudu na osnovu dokaza, jer kao ljudi možemo da verujemo u nešto ili da ne verujemo, ali dokazi su nešto sasvim drugo. Sudovi su, da tako kažem, reaktivan organ i, za razliku od policije koja se bavi otkrivanjem i Tužilaštva koje se bavi gonjenjem, oni se bave vođenjem postupaka koji kod nas i pred nas dođu. Prema tome, mi nemamo ni mogućnost izbora niti modeliranja lica koje ćemo da sudimo i za koje ćemo delo da ih sudimo, već jednostavno postupamo prema dokaznom materijalu i prema činjenicama koje se nalaze u sudnici i izvode se pred sudskim većem. Dobra stvar u postupcima za ratne zločine jeste što ne zastarevaju. Loša stvar u tim postupcima jeste da dokazi, uslovno rečeno, zastarevaju. Naime, najveći deo dokaza su po pravilu svedoci, dakle ljudi, usta koja govore. S vremenom sećanja čile, gube se, ljudi se nažalost razbolevaju i tako dalje. Optužnica je pitanje, a presuda odgovor. Ako je pitanje pravilno postavljeno, utemeljeno na nečemu što se zovu dokazi, onda će i presuda izvesno biti dobra.“¹⁶⁵

Reviziji istorije i rehabilitacija kroz sudske postupke

Svi sudski procesi o rehabilitaciji, posebno u poslednjoj deceniji su većinom u funkciji revizije istorije. Savez antifašista Srbije i brojni pojedinci javno su osuđivali ovakvo falsifikovanje, ali nije došlo do promene te politike. Najbolji primer je svakako traženje zemnih ostataka (kao i postupak za rehabilitaciju) četničkog vođe Dragoslava Mihajlovića. To je po-

¹⁶⁴ Isto.

¹⁶⁵ Vreme, 14. april 2011. „Ustanička ulica“.

stao državni prioritet u čemu se naričito isticao državni sekretar Slobodan Homen.

Falsifikuju se, ili se bez verodostojnih i autentičnih dokumenata iskrivljuju zbivanja u prošlosti. Vuk Drašković je kao ministar inostranih poslova izdejstvovao izjednačavanje četnika i partizana – zakonom. Redovni sudovi pretvorili su se u “političke sudove” i počeli sistematski da rehabilituju svakog za koga je podnet zahtev. U više od 90 odsto slučajeva tražena su od Arhiva Srbije samo dva podatka u potvrdi – kad je subjekat rehabilitacije stupio u neku formaciju, obično četničku, i kopija presude “komunističkog suda”.

Do sada je oko 1300 osoba rehabilitovano sa obrazloženjem da su osuđeni ili ubijeni iz “ideoloških razloga”. Sud ni u jednom slučaju nije proveravao ostala dokumenta iz dosijea subjekta rehabilitacije. Dr Đorđe Stanković u tekstu u *Vremenu* ističe da su po sistemu uzorka, od 76 rehabilitovanih pronašli 14 ratnih zločinaca! U svim slučajevima suđenje se odvijalo bez svedoka odbrane, a u sudnici je atmosfera navijačka. Revizija je jedno, političko pitanje, a udžbenici drugo, državno pitanje obrazovanja i vaspitanja gde se prepliću politika, pedagogija i nauka.¹⁶⁶

Stanković ističe da u aktuelnom tumačenju istorijskih činjenica ima toliko stranih i pomodnih “teorija”, individualnih eksperimenata i ostataka starog i tvrdokornog, da je nemoguće u okviru sama nauke izvršiti neku akademsku klasifikaciju. On smtra da, ako nam je “prošlost ovakva i onakva”, to je samo slika nekadašnje stvarnosti. Ako se prema njoj, prema promenljivim političkim matricama, odnosimo čas ovako čas onako, onda ćemo dobiti potpuno neizvesnu prošlost, a nauka koja je proučava, u društvu sa niskom političkom kulturom i opštim obrazovanjem, biće ignorisana. Narod je time osuđen da tu prošlost u najgorem obliku ponovi. Ako je već uveliko ne ponavlja!”¹⁶⁷

166 Isto.

167 “Pretres kuće Darka Mladića”, B92, 31. januara 2011.

Haški tribunal: bez uticaja na stavove društva

Hapšenjem poslednje dvojice haških begunaca – Ratka Mladića 26. maja, a nepuna dva meseca kasnije – 20. jula, i Gorana Hadžića, Srbija je uklonila dve dugogodišnje ozbiljne prepreke u procesu evrointegracija. Početak 2011. godine ničim nije nagoveštavao prelomne trenutke u saradnji Srbije sa Hagom jer je Ratko Mladić i dalje bio najvažniji uslov za sticanje statusa kandidata za članstvo u EU. Odmah nakon novogodišnjih praznika Beograd je počeo pripreme za februarsku posetu glavnog haškog tužioca. Tokom prethodnog boravka, u novembru 2010. Bramerc je od Akcionog tima za saradnju sa Tribunalom tražio da operativci iz policije, BIA i VBA istovremeno rade na više koloseka i da prate više tragova koji se pojavljuju. Osim toga, Bramerc je izneo niz primedbi Akcionom timu – da pravosuđe kasni u procesuiranju i izricanju kazni jatacima Ratka Mladića, dok pomagači Radovana Karadžića nisu ni seli na optuženičku klupu jer je predmet – zastareo.

Poseta Bramerca u februaru je bila manje-više rutinska, jer Beograd nije uradio ništa što bi uticalo na njegovu odluku da na junskom sastanku Saveta bezbednosti podnese negativan izveštaj o saradnji Srbije sa Haškim tribunalom. Vlast je, kao po pravilu, uoči svakog dolaska Bramerca pokušavala da prikaže angažovanost, recimo organizovanjem, ko zna po koji put, pretresa stana Mladićevog sina Darka. Tako je bilo i 31. januara 2011. Policija je opet po Beogradu pretresala stanove u sklopu potrage za haškim beguncem Ratkom Mladićem... Mediji su zabeležili da su slične akcije u poslednjih nekoliko godina samo predstava pred neki važan događaj za evropske integracije Srbije, kao što je u tom momentu bila I predaja Upitnika¹⁶⁸ sa odgovorima na 2.483 pitanja Evropskoj komisiji uoči ocene o kandidaturi Srbije za članstvo u EU.¹⁶⁹

168 "Srbija predala odgovore na Upitnik", B92, 31. januara 2011

169 "Pretres kuće Darka Mladića", B92, Tanjug, 31. januara 2011.

Tužilaštvo je odbacilo takve tvrdnje insistirajući da je potraga za Mladićem državni zadatak "broj jedan". Zamenik tužioca za ratne zločine Bruno Vekarić je rekao da su zadovoljni pretresom, ali nije naveo šta je nađeno. Vekarić je odbacio i vezu između pretresa i predaje Upitnika u Briselu: "Svaki pretres koji je ovako javno praćen može da bude, ukoliko hoćete da budete zlonamerni i da kažete da je to zbog toga. Mi smo suviše ozbiljni ljudi da bismo to radili kao neki, da bi pravili od toga pozorište. Prema tome, to suviše i košta ovu državu i samo to otkrivanje begunaca, da bi na taj način emitovali neke poruke".¹⁷⁰

Bramerc je dobio samo uveravanja da Ratka Mladića i Gorana Hadžića dnevno juri 10.000 ljudi. Aleksandar Radić, vojni analitičar, je tu izjavu Vladimira Vukčevića, Tužioca za ratne zločine, ocenio kao nezbiljnu i rekao da "je daleko od istine da toliko ljudi svakodnevno prečešljava Srbiju zbog haških begunaca".¹⁷¹

I mada je na sastanku sa zvaničnicima srpskog pravosuđa rečeno kako saradnja Srbije i Haga zadovoljava u skoro svakom pogledu, osim u najvažnijem – da su Mladić i Hadžić još na slobodi, Bramerc je diplomatski "izrazio nadu" da će pre podnošenja juskog izveštaja SB UN, biti razloga da saradnju oceni dobrom.

U aprilu, tokom nastavka suđenja za nedozvoljeno držanje oružja, zaplenjenog prilikom jednog od pretresa Mladićeve kuće, njegova supruga Bosiljka ponovila je da Ratko Mladić, verovatno, više nije među živima.¹⁷² Tu sumnju su ozvaničili advokati porodice Mladić podnošenjem zahteva u junu 2010. da se ratni komandant Vojske RS proglasi mrtvim. Advokat porodice Miloš Šaljić je izjavio da se porodica na ovaj korak "odlučila jer od februara 2003. nema nikakvog traga da je Mladić u životu. U međuvremenu, trpeli su ogromne pritiske".¹⁷³

Mediji su dnevno održavali tenziju o kontinuitetu potrage spekulacijama i spinovanim i doziranim (polu)informacijama o Mladiću. Tako je

170 "Mladića juri 10.000 ljudi", "Pravda", 23. februar, 2011

171 "Pres", "Alo", "Kurir", "Moj Ratko je mrtav", "Bosa ožalila muža", "Najviše bih volela da znam gde je Ratko" 6. april 2011

172 "Ratko Mladić nije živ?", "Kuir", 17. jun, 2010.

173 "Od generala ni traga", "Večernje novosti", 2. april 2011.

pretresena i vikendica bivšeg pripadnika BIA Radoslava Tepavčevića u selu Strmosten kod Despotovca, za koju se, navodno, pretpostavljalo da je bila jedno od Mladićevih skrovišta. Naravno, Mladiću nije bilo ni traga.

U međuvremenu, suđenje Mladićevim jatacima okončano je u aprilu oslobađajućom presudom.¹⁷⁴ Sudsko veće sudije Dejana Garića ih je oslobodilo posle procesa koji je trajao više od četiri godine, a presudu je ukinuo Apelacioni sud u julu 2011. godine i naložio ponovno suđenje zbog povrede odredaba krivičnog postupka i nerazumljivog obrazloženja presude. Ponovljeno suđenje optuženima za skrivanje Mladića, od 2002. do 2006. godine, počelo je 21. decembra 2011. u beogradskom Prvom osnovnom sudu, pred novim sudskim većem sudije Tatjane Stefanović, a za nastavak procesa najavljeno je i svedočenje Ratka Mladića video-likom iz Haga.¹⁷⁵

Glavni tužilac Serž Bramerc je u maju ponovo došao u Beograd, na još jednu proveru stanja pre nego što okonča svoj izveštaj za junsku sednicu Saveta bezbednosti UN. Bramercova osnovna poruka mogla se svesti na jednu, suštinsku, rečenicu – bez Ratka Mladića u Hagu nema kandidature za članstvo u EU.

Taj Bramercov dolazak politički vrh Srbije iskoristio je da mu predstavi novu strategiju: u potrazi za Ratkom Mladićem i Goranom Hadžićem policija će ubuduće učestvovati sa jačim ovlašćenjima i širim timovima od dotadašnjih. Najavljeno je da će MUP nadzirati i sve komunikacije, čime je praktično policija dobila ovlašćenja za tajno praćenje i prisluškivanje jataka i svih osoba za koje se sumnja da mogu da skrivaju i pomažu u skrivanju Mladića i Hadžića. Mediji su ocenili da "Bramerc iz Beograda nije otputovao potpuno razočaran jer mu je državni vrh predstavio poslednje poteze koji su povučeni u MUP-u".¹⁷⁶

Bez obzira na sva uveravanja Beograda, Bramerc je svoj izveštaj za SB UN u Njujork poslao sa jasnom porukom – strategija Srbije za hapšenje begunaca je neuspešna. U Izveštaju se ističe da je strategija Srbije potpuno

174 "Novo suđenje Mladićevim jatacima", RTS, 21. decembar 2011.

175 "Blic", "Haški istražitelj i novi tim policajaca tražiće Ratka Mladića", 11. maj 2011.

176 "Bramerc: Srbija ne ulaže dovoljno napora da uhvati haške begunce", Beta, "Blic" 19. maj 2011.

neuspešna i da Srbija mora kritički razmotriti sve korake koje je do sada preduzela, ponovo sagledati svoju strategiju i radne metode i smesta se pozabaviti svim operativnim manjkavostima.¹⁷⁷ Izveštaj navodi da “bez značajnog poboljšanja nivoa saradnje, begunci neće biti uhapšeni. Vlada Srbije, svoju izraženu spremnost da uhapsi begunce mora pretvoriti u konkretnu akciju i vidljive “rezultate”. To je bio “najkritičniji” izveštaj prema vlastima u Beogradu sa jasnom porukom: “Srbija mora hitno da deluje kako bi obezbedila da begunci budu privedeni na suđenje bez daljeg odlaganja”.¹⁷⁸

Ratko Mladić: ulog za kandidaturu

Odmah nakon Bramercove majske posete, mediji su počeli pripremati teren za hapšenje Ratka Mladića koje je usledilo nekoliko dana kasnije. Posle razgovora sa predsednikom Evropske komisije Žoze Manuelom Barozom Predsednik, Boris Tadić je izjavio: “Verujem da Srbija može da dovrši saradnju sa Haškim tribunalom u roku koji podrazumeva naš proces dobijanja statusa kandidata i dobijanja datuma početka pregovora”.¹⁷⁹ Izjavio je kako se “od početka mandata sadašnje vlade za haškim optuženicima Ratkom Mladićem i Goranom Hadžićem traga svim državnim potencijalima”, i dodao kako “veruje da će oni, ako su u Srbiji, biti uhapšeni u dogledno vreme”. Između ostalog, rekao je i da se to “može desiti sutra ili za mesec, godinu ili dve. U svakom slučaju, vrlo intenzivno radimo na zatvaranju te stranice naše istorije rešavanjem pitanja hapšenja optuženih za ratne zločine koji su veoma zasenčili našu istoriju. Kao predsednik Saveta za nacionalnu bezbednost činim sve da završimo saradnju sa Haškim tribunalom”.¹⁸⁰

Iz Brisela su takodje stizale poruke javnosti u Srbiji, između ostalog, i ovakve: “Ukoliko Srbija do 6. juna jasno odgovori na zahtev Haga o

177 Isto

178 “Uzbuna tajnim službama”, “Večernje novosti”, 21. maj 2011

179 “Uzbuna tajnim službama”, “Tadić: Hapšenje možda i sutra”, “Večernje novosti”, 21. maj 2011.

180 “Srbija do 6. juna da locira Mladića”, “Pravda”, 21-22. maj 2011.

hapšenju Ratka Mladića i Gorana Hadžića, glavni tužilac Haškog tribunala Serž Breamaerc spreman je da pred Savetom bezbednosti UN promeni izveštaj o saradnji Srbije sa Tribunalom, tvrdi izvor 'Pravde' iz Brisela.¹⁸¹

Ratko Mladić uhapšen je 26. maja 2011. u banatskom selu Lazarevo. U sklapanju mozaika o dugogodišnjem skrivanju i "skrivanju" Ratka Mladića jasno je da su bezbednosne agencije, vojni i policijski organi mogli znatno ranije uhapsiti Mladića. Vest o hapšenju naciji je u direktnom TV-obraćanju potvrdio lično predsednik Srbije Boris Tadić: "Smatram da smo time danas okončali težak period istorije, skinuli ljagu sa Srbije i srpskog naroda gde god on živeo. Jedinice BIA kordinirane od strane Saveta za nacionalnu i bezbednost učinile su da ova zemlja postane sigurnija i obezbeđeno je da se kredibilitet Srbije podigne na viši nivo... Mladićevo hapšenje otvara Srbiji sva vrata dobijanju statusa kandidata za članstvo u EU i za otpočinjanje pregovora o članstvu. Time se potvrđuje, kako je rekao, da izveštaj tužioca Haškog tribunala Serža Bramerca koji je već poslat – pada u vodu".¹⁸²

Mediji su se nakon hapšenja bavili raznim pikanterijama o hapšenju Ratka Mladića. Tako je, recimo, "Blic" citirao jednog dvadesetogodišnjeg studenta R.R. iz Zrenjanina koji je izjavio da je kako je Mladić radio kao građevinski radnik: "Bio je običan fizički radnik. Građevinar. Radili smo zajedno i još sam u šoku. Ne mogu da verujem da je Milorad Komadić u stvari Ratko Mladić". Rekao je kako je sa Mladićem radio na građevini u zrenjaninskoj Novoj industrijskoj zoni da je Ratka Mladića ili Milorada Komadića upoznao prošlog jula (2010), na jednom od gradilišta u novoj zoni Zrenjanina poznatoj po tome što je Evropska unija finansirala radove na objektima".¹⁸³

Istovremeno, službena objašnjenja o hapšenju Ratka Mladića podstakla su brojne komentare i sumnje u verodostojnost "zvanične verzije". Tomislav Nikolić, lider Srpske napredne stranke, bio je uveren da je "akcija bila dugo pripremana", kao i da je "predsednik Srbije verovatno hteo da 'obraduje naciju' da je završio još jedan posao". "Videćemo. .. mnogo je tu

181 "Tadić: Skinuli smo ljagu sa Srbije", "Blic", "Blic online", 26/27 maj 2011.

182 "Blic", "General Ratko radio kao nadničar na građevini", 27. maj 2011.

183 FoNet, Tanjug, "Blic", "Nikolić: Nisu uspeali da nam Mladića predstavljaju kao zločinca", 26. maj 2011.

pitanja koje treba postaviti.. . ko je to juče tog čoveka video i prepoznao. Da li je, možda, Srbija sve vreme znala gde se nalazi Ratko, šta je to odlučilo da baš danas bude uhapšen”.¹⁸⁴

Predsednik Boris Tadić je za iznesene sumnje CNN mreži izjavio: “Čujem mnoge komentare o hapšenju Ratka Mladića i mogu da kažem da je, kada je reč o tom komentaru da smo godinama znali gde je Ratko Mladić, upotrebiću nimalo diplomatski rečnik – to je glupost”.¹⁸⁵

Mladićevo hapšenje je koincidiralo sa dolaskom šefice evropske diplomatije Ketrin Ešton u Beograd. Mladić je praktično isporučen u momentu koji je Srbiji omogućavao da ostane u igri za dobijanje statusa kandidata, da poništi dotad najnegativniji izveštaj glavnog haškog tužioca Serža Bramerca, ali i da deblokira proces ratifikacije SSP u parlamentima evropskih zemalja.

Zoran Dragišić, profesor na Fakultetu bezbednosti je negorao da je to koincidencija: “Treba biti naivan pa poverovati da niko u vlasti nije znao gde se krije Mladić i da nisu kalkulisali sa datumom hapšenja. Moguće je da sam državni vrh nije znao, ali ako je tako – onda Tadić mora sam sebi da postavi pitanja ko je mogao znati, a nije mu rekao”.¹⁸⁶

Izvesno je da će za mnoge detalje i činjenice vezane za skrivanje i hapšenje Ratka Mladića, kao i ranije Radovana Karadžića i Gorana Hadžića biti neophodna izvesna vremenska, politička i istorijska distanca jer bi mnoge javnosti uskraćene činjenice mogle imati ozbiljne posledice po aktuelnu političku elitu u Srbiji, a verovatno i u regionu.

Dok je trajala uobičajena pravosudna procedura od hapšenja do izručenja Ratka Mladića Hagu, mediji su uglavnom prenosili izjave Tužilaštva za ratne zločine, Mladićevog advokata Miloša Šaljića i donekele supruge Bosiljke i sina Draka. Tako je javnost bila upoznata sa brojnim informacijama – što verodostojnih, što tabloidnih – od toga da je Mladić po dolasku u ćeliju Specijalnog suda tražio sveže jagode, televizor i dela ruskih klasika, zahtevao da ga posete i pregledaju ministar zdravlja Zoran Stanković,

184 , Tanjug, “Vijesti”, “Kurir” “Tadić za CNN: Navodi da je vlast Srbije znala gdje je Mladić su glupost”, 27. maj, 2011.

185 Isto

186 Tanjug, Vijesti, 29. maj 2011.

inače patolog, i predsednica Skupštine Srbije Slavica Đukić Dejanović, neuropsihijatar, do podsećanja na famozne boce vina sa likovima Mladića i Karadžića na etiketama koje specijalni tužilac za ratne zločine Vladimir Vukčević čuva još od vremena Karle del Ponte – da zajedno proslave hapšenje ovih haških begunaca.

Hapšenje Ratka Mladića propraćeno je i okupljanjem njegovih pristalica u Beogradu 29. maja. Na protestu Srpske radikalne stranke zbog hapšenja haškog optuženika Ratka Mladića okupilo se oko 15.000 građana. Protest je završen neredima ispred Doma narodne skupštine. Policija je privela 111 izgreznika, od kojih 34 bili maloletnici.¹⁸⁷ MUP Srbije je objavio da je policija privela 180 osoba, a u neredima su povređena 32 policajca i 11 građana, dok je pet službenih vozila oštećeno.¹⁸⁸

Sudsko veće Haškog tribunala odobrilo je 27. maja 2011. zahtev Tužilaštva za proširenje optužnice protiv Ratka Mladića, koji se u 11 tačaka tereti za genocid, zločine protiv čovečnosti, kršenje zakona i običaja ratovanja. Nova optužnica izuzela je Mladićevu krivicu za ubistvo više od 30 Muslimana u Bišini (kod Šekovića). Ipak, najveća razlika u optužnicama je to što se general više ne tereti za saučesništvo, već se direktno optužuje za genocid i navode se detalji kada je Mladić mogao da zaustavi ubijanje civila u Srebrenici 1995. godine... Takođe, prethodna optužnica uključivala je granatiranje i snajpersko delovanje u Sarajevu. U novoj optužnici više se ne navodi okrutno postupanje i nehumana dela u vezi sa opsadom Sarajeva. Tužilaštvo daje precizna svedočenja i navode protiv optuženog, kao i fotografije i snimke iz Srebrenice.¹⁸⁹

Državni sekretar u Ministarstvu pravde Slobodan Homen je izjavio da bi bilo bolje da se Mladiću sudi u Beogradu: "Lično smatram da bi bilo bolje da se Mladiću sudi u Beogradu, ali sada je za to kasno. Da je uhapšen pre deset godina ili da se tada predao, verovatno bi suđenje bilo moguće u Beogradu. Sada je, zbog Zakona o saradnji sa MKTJ i zbog međunarodnih obaveza Srbije, Haški tribunal jedina adresa za utvrđivanje odgovornosti".¹⁹⁰

187 RTS, "Neredi u centru Beograda", 29. maj 2011

188 "Nova optužnica protiv Ratka Mladića", "Blic", 31. maj 2011.

189 "Homen: Bilo bi bolje da se Mladiću sudi u Beogradu", "Pravda", 31. maj 2011.

190 "Mladić umire do septembra", "Pravda", 3. jun 2011.

Ratko Mladić je 31. maja 2011. izručen Hagu. Uz velike mere obezbeđenja, u ekstradiciji je učestvovalo više od 300 policajaca i žandarma. Iz bezbednosnih razloga, fingirane su dve kolone blindiranih vozila sa pratnjom od Specijalnog suda do Aerodroma. Avion sa beogradskog aerodroma poleteo je oko 17,30 minuta, a Mladića, obučenog u odelo sa kravatom, ali bez lisica, pratili su predstavnici Ministarstva pravde Srbije.

Uz uobičajenu proceduru prijema u pritvorsku jedinicu u Sheveningenu, Mladić je zbog lošeg zdravstvenog stanja podvrgnut dodatnim pregledima. U iščekivanju da se prvi put pojavi pred sudijama, beogradska "Pravda" objavila je da Mladić boluje od raka limfnih žlezda, uz pesimističku prognozu o ishodu bolesti.

U prvom pojavljivanju pred Tribunalom 3. juna, nakon proceduralnog upoznavanja sa pravilima rada u sudnici, Sudsko veće je zaključilo da nema prepreka za inicijalno saslušanje. Međutim, Mladić je, sporo govoreći, rekao sudijama da je jako bolestan: „Gospodine sudija ja sam teško bolestan čovek ... Meni treba malo duže vremena da razmislim. Budite strpljivi samnom“.¹⁹¹

Na pitanje sudije da li je primio kopiju optužnice na svom jeziku, Mladić je odgovorio da nije upoznat sa optužnicom i rekako kako „ne želi da mu se optužnica pročita ni u jednom slovu, ni u jednoj rečenici“, dodajući kako želi da „dobije te gnusne optužbe“, jer mu treba više od mesec dana za „monstruozne reči za koje nije čuo niti može da shvati“.¹⁹²

Mladić je zapretio da će prestati da uzima hranu: „Napravio sam životnu grešku što se nisam ubio i presudio sam sebi. Ali, sad kada sam već tu, tražim da ispunite moje zahteve i obezbedite mi odmah adekvatnu zdravstvenu negu, posetu porodice, supruge i sina, kao i advokata. U suprotnom, prestaću da uzimam lekove koje imam kod sebe, kao i hranu koju mi donosite“.¹⁹³

Mladić je tražio od Tribunala da mu omogući finansiranje advokata jer, kako je rekao, za to nema dovoljno sredstava. Ukoliko Tribunal ne

191 , "Ratko Mladić prvi put u sudnici Haškog tribunala", "Pravda", 3. jun 2011.

192 "Ratko Mladić prvi put u sudnici Haškog tribunala", "Pravda", 3. jun 2011

193 "Mladić preti da će prestati da uzima hranu i lekove", "Blic", 6. jun 2011.

omogućiti isplatu advokata, Mladić je rekao da u tom slučaju neće imati odbranu i da će ga to "primorati na štrajk glađu".¹⁹⁴

Mladićevo drugo pojavljivanje pred Tribunalom okončano je incidentom – prvo je odbio da se izjasni o krivici, a potom i da sasluša tačke optužnice. Rekao je: "Da skratimo priču, želim dva advokata – Miloša Šaljića i Aleksandra Mezjajeva. Šaljić je dugogodišnji vojni sudija koji je kompetentan. Molim da Mezjajev dođe, lično ga ne znam, ali molim da dođe da napravimo koncept moje odbrane. Druge advokate niti znam niti mi trebaju. Želim da mi produžite još izvesno vreme – mesec dana – da se nađem s advokatima i sinom i dogovorim se o koncepciji odbrane... Badava vi želite da mi preko sekretarijata nametnete advokata".¹⁹⁵

Pošto nije dozvolio sudiji Alfonsu Oriju da pročita optužnicu Mladić je po nalogu Pretresnog veća udaljen iz sudnice. Mladićevo advokat Miloš Šaljić prokomentarisao je ponašanje svog klijenta tvrdnjom kako je "pokazao da neće dozvoliti da se sa njim postupa nekorektno" i procenio da bi, nakon što budu imenovani advokati i započne statusna konferencija, "početak suđenja mogao da bude za nekih godinu i po dana".¹⁹⁶

Mladićevo zdravstveno stanje u Hagu uticalo je da on bude češće u bolnici nego u sudnici. Mladića je 17. novembra pregledala i grupa lekara iz Srbije. Nakon toga u štampi su se pojavile spekulacije da će Tribunal smanjiti broj dela koja Mladiću stavlja na teret kako bi uzbrzao suđenje, s obzirom na njegovo loše zdravstveno stanje. Jedan od Mladićevih branilaca, Branko Lukić, tvrdi kako je "Tužilaštvo odustalo od oko pet odsto navoda za dela iz optužnice za koja nema nijedan dokaz".¹⁹⁷

U međuvremenu, Mladić je odbacio krivicu za smrt bošnjačkih civila u Bišini 1995. godine – zločin kojim je Tužilaštvo dopunilo raniju optužnicu protiv njega navodima da su snage VRS streljale više od 30 civila u ovom selu kod Šekovića.

Hapšenje Ratka Mladića propratili su svi svetski mediji i verovatno je to bila poslednja svetska medijska senzacija vezana za Srbiju. Serbijanski

194 Isto

195 "Mladić izbačen iz sudnice", "Pres", 5. jul 2011.

196 "General uspaničio Hag", "Pravda" 6. jul 2011

197 "Mladiću umanjuju optužnicu", "Kurir", 20. novembra 2011.

mediji nisu se značajnije bavili navodima optužnice I zločinima za koje se Mladić teretio. Više su bili zaokupljeni detaljima I bizarnostima o Mladićevom hapšenju i njegovim prvim reakcijama nakon što se toliko godina pojavio u javnosti. Nacionalistički blok je oštro reagovao na njegovo hapšenje I optužio vladu za izdaju. Međutim, bilo je više nego očito da je hapšenje upriličeno zbog kandidature za koju je jedan o ključnih uslova bilo I hapšenje Mladića.

Goran Hadžić: u senci Mladića

Posle izručenja Mladića Haškom tribunalu hapšenje Gorana Hadžića bilo je pitanje vremena. 19. jula, dan pre hapšenja, u "Pravdi" se pojavio tekst pod naslovom "Vlast pregovara sa Hadžićem" u kome se navodi da je ovaj haški optuženik dostupan srpskim vlastima.¹⁹⁸ To je bila najava hapšenja. Njegovo hapšenje nije bilo pokriveno medijski kao Mladićevo. Medijski naslovi su bili poput: "Uhapšen Goran Hadžić", "Pao poslednji haški begunac", "Goran Hadžić uhapšen dok je čekao jataka da mu donese novac", "Potvrđeno pisanje 'Pravde': Uhapšen Goran Hadžić". Njegovo hapšenje, međutim, nije bilo naročito iznenađenje za meštane Krušedola, u čijem su ataru pripadnici BIA, navodno, napravili zasedu Hadžiću. Reporterki "Blica" Krušedovljani su ispričali kako "policiju već tri dana viđaju u selu".¹⁹⁹

Predsednik Tadić je tada izjavio: „Još jednom želim da potvrdim da je hapšenjem Gorana Hadžića izvršena i zakonska obaveza Republike Srbije i naša moralna dužnost...Želim da predupredim sve moguće spekulacije na osnovu tog lošeg iskustva koje smo imali nakon hapšenja Ratka Mladića – Srbija nije znala gde se nalazi Goran Hadžić. Bezbednosno-informativna agencija i pripadnici MUP-a, kao i u svim prethodnim slučajevima, izvršavali su svoje obaveze u skladu sa zakonom".²⁰⁰

198 "Vlast pregovara sa Hadžićem", "Pravda" 19. jul 2011.

199 "Meštani Krušedola o hapšenju Hadžića: Već tri dana u selu viđamo policiju", Blic onlajn, 20. jul 2011.

200 "Tadić:Srbija završila sva najteža poglavlja sa Haškim tribunalom", "Politika", 21. jul 2011.

U iščekivanju Hadžićevog izručenja mediji su podsećali na njegovu političku karijeru – od magacionera u slavonskom selu Pačetin do predsednika samoproglašene Autonomne oblasti Slavonije, Branje i Zapadnog Srema, a potom i na bekstvo iz kuće u Novom Sadu posle dojave samo nekoliko časova pre nego što je sedam godina ranije trebalo da bude uhapšen.

U specijalnom dodatku NIN-a povodom Hadžićevog hapšenja navodi se, između ostalog, kako bi on mogao biti vrlo nezgodan i opasan svedok jer je bio blizak sa “obe strane” – i sa policijom Hrvatske i sa čelnicima srpske tajne službe Jovicom Stanišićem, Frenkijem Simatovićem i policijskim generalom Radovanom Stojičićem Badžom, ali i sa Željkom Ražnatovićem Arkanom, vođom paravojne jedinice Srpska dobrovoljačka garda. Između ostalog, NIN podseća na knjigu ratnog ministra policije Hrvatske Josipa Boljkovca “Istina mora izaći van” u kojoj Boljkovac navodi da je “Hadžić bio deo mreže ljudi sa hrvatske i srpske strane kojima je zadatak bio da podstiču sukobe i da je tako saradivao sa hrvatskim vlastima”. Navod iz knjige “Istina mora izaći van” NIN završava citatom simptomatičnog Boljkovčevog pitanja bez potpunog odgovora: “Do kada je Goran Hadžić radio za nas? Još nije vreme da se to objavi”²⁰¹

Za razliku od procedure oko Mladićeve ekstradicije koja je potrajala nekoliko dana, sam Hadžić je odlučio da skрати proces odričući se prava na žalbu o izručenju. I dok su Karadžić i Mladić bežali od pravde koristeći lažne identitete, Hadžić je tokom bekstva vodio dvostruki život – imao je dve porodice, venčanu suprugu i sina u Novom Sadu i vanbračnu suprugu i ćerku u selu Bobota kod Vukovara. Pre izručenja Hagu posetile su ga obe porodice. S obzirom da se krio i u Rusiji, mediji su spekulisali da je i tamo imao ljubavnu vezu, ali se dalje od te spekulacije nije išlo.

Hadžić je 22. jula prebačen u Hag, a na prvom pojavljivanju u sudnici 25. jula odbio je da se izjasni o krivici, tražeći odlaganje od 30 dana dok ne imenuje stalnog branioca. On se 24. avgusta izjasnio da nije kriv ni po jednoj od 14 tačaka optužnice za zločine prema nesrpskom stanovništvu u istočnoj Slavoniji od 1991. do 1992.

Hapšenje Hadžića u Srbiji je shvaćeno kao ispunjavanje svih obaveza prema Haškom tribunalu. Medjutim, Serž Bramerc je izjavio da smatra da

201 “Opasan svedok”, specijalni dodatak NIN-a “Kraj haškog duga” 21. jul 2011.

države bivše Jugoslavije moraju nastaviti rad i nakon prestanka mandata Tribunala u Hagu: "Njima ostaje da privedu pravdi brojne počinitelje zločina u Srebrenici, koji su bili na nižim komandnim funkcijama. Odgovornih za zločine u Srebrenici još ima na slobodi... Zatražili smo od srpskih vlasti da istraže ko je bio uključen u skrivanje i podržavanje osoba koje su bile optužene pred sudom, kao što su Mladić, Karadžić i Hadžić dok su bili begunci. Verujemo da preostaje da se odgovori na ozbiljna pitanja o tome kako je bilo moguće da se Mladić krio 16 godina. Stoga pozdravljamo izjavu Srbije da će istražiti i pravno goniti one koji su pomagali Ratku Mladiću dok je bio u bekstvu i očekujemo da će vlasti dati prioritet ovom pitanju. Raduje nas i to što ćemo dobiti dodatne informacije o tome kako je Goran Hadžić mogao da izbegava pravdu poslednjih sedam godina. On je pobjegao pod sumnjivim okolnostima, kratko nakon što je nalog za njegovo hapšenje poslat u Beograd".²⁰²

Tužilac za ratne zločine Vladimir Vukčević potvrdio je obavezu Srbije da otkrije ko je i kako skrivao Mladića i Hadžića: "Pitanje jataka je pitanje naših nadležnih organa, uključujući i ovo tužilaštvo. Ono je više tehničke prirode nego suštinske. O svemu što uradimo, kao i do sada, obavestićemo Bramerca".²⁰³

21. decembra 2011. počelo je novo suđenje Mladićevim jatacima, optuženim da su mu pomagali u bekstvu i skrivanju od 2002. do 2006. jer je Apelacioni sud u Beogradu ukinuo oslobađajuću presudu iz decembra 2010. godine.

Vojslav Šešelj: lakrdijaš

Početak 2011. godine obeležile su špekulacije da bi već u martu Tribunal u Hagu mogao osloboditi Vojsilava Šešelja jer je podneo zahtev o kojem je rasprava zakazana za 7. i 8. mart, nakon izvođenja dokaza po optužnici. Špekulacije su bile više političkog, a ne pravnog karaktera, s obzirom da se sa Šešeljevim mogućim povratkom kalkuliralo u kontekstu promena i preraspodele snaga na političkoj sceni Srbije.

202 "Bramerc: Mora da se otkrije ko je 16 godina krio Ratka Mladića", 1. avgust 2011.

203 "Vukčević: Znaćemo ko je krio Mladića", "Kurir", 10. novembar 2011.

Zoran Krasić, šef pravnog tima za odbranu Vojislava Šešelja, je izjavio: „Očekujem oslobađajuću presudu i Šešeljev povratak u zemlju, jer tužilaštvo nije uspjelo da dokaže njegovu krivicu. Vojislav Šešelj je 26. februara 2003. u prvom obraćanju sudu rekao da su sve optužbe lažne i da će se tužilaštvo služiti lažnim svedocima. On je deklasirao čitavu koncepciju tužilaštva u predmetu u kome se od početka postupka promenilo čak 11 tužilaca”.²⁰⁴Šešelj je u međuvremenu podneo krivičnu prijavu protiv bivšeg upravnika pritvorske jedinice u Ševeningenu Timotija Mekfadena zbog toga što je o stanju u haškom pritvoru obavestavao Ambasadu SAD u Holandiji, o čemu je tajne depeše objavio „Wikileaks”. Šešelj je krivičnu prijavu podneo predsedniku Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju Patriku Robinsonu.

Šešelj je posredno nastavio i svoj politički angažman. Njegova poruka stranačkim pristalicama i javnosti Srbije, poslata početkom marta, bila je da se „Srbija bliži prekretnici i mora da odluči hoće li nastaviti putem koji vodi ka uništenju i naroda ili će se okrenuti nacionalnim interesima i tradicionalnim prijateljima”, uz sugestiju kako je „SRS jedina u Srbiji spremna da uspravi zemlju” i uz ocenu da su „politike Srpske napredne stranke i Demokratske stranke istovetne”.²⁰⁵

Pozivajući se na pravilo Tribunala 98 bis, Šešelj je 7. marta zatražio da bude oslobođen po svim tačkama optužnice, tvrdeći da Tužilaštvo nema dokaze za osuđujuću presudu. Takođe, zahtevao je da mu se isplati odšteta za osam godina provedenih u pritvoru Tribunala. Sudsko veće Tribunala je 4. maja – uz izdvojeno mišljenje sudije Žan Klod Antoanetija koji je tražio oslobađanje za progon iz Hrtkovaca – u potpunosti odbacilo Šešeljev zahtev, tvrdeći kako su tužioci izveli dovoljno dokaza za svih devet tačaka optužnice za zločine u Hrvatskoj, Vojvodini i BiH od 1991. do 1993.

U tumačenju situacije nakon odluke sudskog veća Tribunala, u optičanju su bila mišljenja kako bi Šešelju bila povoljnija odluka da odustane od dalje odbrane i prukupljanja dokaza jer bi ga to dodatno zadržalo iza rešetaka u Hagu. U suprotnom, ako pristane na izricanje presude, kazna ne bi bila duža od osam godina, koliko je već proveo u haškom pritvoru.

204 „Odluka o Šešelju posle martovske rasprave”, „Politika”, 16. februar 2011.

205 „Šešelj: SRS hoće da uspravi Srbiju”, „Danas”, 5-6. mart 2011

Šešelju je krajem maja odobreno 140.000 evra za nadoknadu angažovanja pravnog tima, iako je njegov zahtev bio 1,3 miliona evra. Zvaničnici Tribunala negirali su da će sud dodeliti Šešelju traženu milionsku odštetu zbog osmogodišnjeg boravka u pritvoru.

Početak jula Šešelju je ponovo suđeno zbog nepoštovanja Suda jer nije poštovao nalog da sa svoje internet stranice ukloni dokumente kojima se otkriva identitet zaštićenih svedoka. Presuda je doneta poslednjeg dana oktobra – proglašen je krivim i osuđen na 18 meseci zatvora. Kao otežavajuću okolnost, sud je uzeo – nedostatak kajanaja optuženog. Šešelju su, inače, zbog nepoštovanja suda već izrečene dve kazne.

Krajem decembra glavni haški tužilac Serž Bramerc priznao je da suđenje Šešelju, koje traje devetu godinu, “nije primer kako treba da funkcioniše međunarodno pravo”.²⁰⁶

Početak 2012. godine Šešeljevo zdravstveno stanje se u nekoliko navrata pogoršalo i podvrgnut je hirurškoj intervenciji. Zvaničnici Tribunala potvrdili su da je početkom marta 2012. prebačen u bolnicu i operisan, pa je i njegovo izlaganje završne reči otkazano. Pretresno veće Haškog tribunala naložilo je 12. marta da Vojislava Šešelja pregledaju trojica specijalista koje će imenovati Sud i pozvalo Šešelja da sarađuje sa lekarima.

Vojislav Šešelj je ipak 12. marta 2012. godine izneo svoju završnu reč u kojoj je sumirana čitava ideologija Srpske radikalne stranke (a i šire).

Šešelj: Haški tribunal nelegalan

Hag – – Lider SRS Vojislav Šešelj rekao je u završnoj reči na da nema pravnog osnova da on bude osuđen i zatražio da bude pušten iz pritvora u kojem je od 2003.

“Ne postoji nikakav pravni osnov za bilo kakvu osuđujuću presudu. Ali, vama pravni osnov ni ne treba”, kazao je Šešelj, koji je optužen za zločine nad Hrvatima i Muslimanima u Hrvatskoj, Vojvodini i BiH, 1991-93.

Osvrćući se na zahtev tužilaštva da bude osuđen na 28 godina zatvora, Šešelj je ocenio da “nema nikakve šanse da tu kaznu izdrži” do kraja, ako na nju bude osuđen.

206 “Bramerc: “Greška sa Šešeljm”, “Pres”, 9. decembra 2011.

“Imajući u vidu koliki sam protivnik SAD, NATO, EU i koliko mrzim Haški tribunal, sve sudije i tužioce ovde, onda je jedina primerena kazna doživotna robija. I to je jedina kazna koju mogu da izdržim do kraja”, rekao je Šešelj.

On je izjavio i da veruje da će sudije postupiti ne profesionalno i ne po pravu, nego kako “gazde” budu od njih zahtevale.

“Zahtevam da mi ukinete pritvor s argumentom da za njega nema nijednog razloga. Ne postoji opasnost da ću bežati – gde bih i zašto bežao? Ne postoji ni opasnost da ću uticati na svedoke, jer su svi odavno saslušani”, rekao je Šešelj sudijama, dodajući da ne očekuje da će oni usvojiti njegov zahtev.

On se upitao i “gde to ima da pritvor traje devet godina”.

Optuženi je naglasio i da je veoma zadovoljan procesom zato što je “dokazao da je Haški tribunal nelegalan, antisrpski i da se služi lažima, najprljavijim manipulacijama, da nije doprineo pravdi, nego nepravdi i da je instrument novog svetskog poretka koji je gori od Hitlerovog nacizma”.

“Ja odavde odoh u slavu, a SRS u pobedu na izborima... SRS mi je važnija od života”, kazao je Šešelj, poručujući da će “ako uskoro umre” borbu protiv Tribunala nastaviti i iz groba.

Šešelj je tvrdio i da je “optužnica zasnovana na lažima”, negirajući još jednom bilo kakvu vezu dobrovoljaca SRS koje je on poslao na ratišta u Hrvatskoj i BiH sa zločinima koji su tamo bili počinjeni.

Rekao je da “kampanje progona” nesrba, za koju je optužen, “nije bilo nigde”, a naročito ne u vojvodjanskom selu Hrtkovci u proleće 1992, kako to tvrdi optužba.

Šešelj je tvrdio da se on zalagao “humanu razmenu stanovništva”, koju su u to vreme zagovarali i predsednici Hrvatske Franjo Tuđman i SR Jugoslavije Dobrica Ćosić.

Vodja radikala ponovio je uverenje da su Makedonija, Crna Gora, BiH i većim delom Hrvatska “srpske zemlje” i da su tamošnji narodi većinom Srbi različitih veroispovesti.

“Teza optužbe da je odbrana zapadnih Srba i pomaganje te odbrane bilo zločinački poduhvat je neodrživa”, kazao je Ssešelj. Ponovio je da su se

Srbi u Hrvatskoj i BiH protivili nelegalnoj secesiji tih republika, koja je, po njemu, bila pravi udruženi zločinački poduhvat.

Tvrdio je i da su rat izazvale vodje Hrvata i Muslimana koje su želele da razbiju Jugoslaviju, za čije su se očuvanje Srbi borili.

Okončanjem Šešeljeve završne reči, završeno je i sudjenje koje je trajalo od novembra 2007. U pritvoru suda, Šešelj je od februara 2003. kada se dobrovoljno predao.

Predsedavajući sudija Žan-Klod Antoneti (Jean-Claude Antonetti) rekao je na kraju procesa da će veće naknadno zakazati izricanje presude. (b92,20. mart)

Veselin Šljivančanin

Veselin Šljivančanin, bivši oficir JNA, osuđen za zločine nad Hrvatima u Vukovaru 1991. godine, odlukom Tribunala u Hagu pušten je 6. jula na slobodu pre isteka kazne jer je izdržao dve trećine od 10 godina zatvora. Šljivančanin je uhapšen u Srbiji 2003. i izručen u Hag, a nakon izlaska na slobodu doputovao je u Beograd.

Tužilaštvo je Šljivančanina teretilo za progon, istrebljenje, ubistvo, mučenje i nehumano postupanje prema hrvatskom i drugom nesrpskom stanovništvu koje se nakon pada Vukovara 18. novembra 1991. sklonilo u vukovarsku bolnicu. Prema optužnici, Šljivančanin je 20. novembra ujutro izvršio trijažu ranjenika i bolesnika, a njih oko 190 je autobusima prevezeno najpre u kasarnu JNA u Vukovaru, a potom na poljoprivredno dobro Ovčara, gde su prepušteni pripadnicima lokalne Teritorijalne odbrane koji su ih tokom noći pogubili na obližnjem stratištu Grabovo.

Predsednik Haškog tribunala Patrik Robinson precizirao je u odluci o oslobađanju da je Šljivančanin izrazio „kajanje zbog strašnih događaja ne samo u Vukovaru, nego i širom bivše Jugoslavije“, i saosećanje sa porodicama žrtava, naročito vukovarskih. Kako piše u Robinsonovoj odluci, Šljivančanin, međutim, „nije izrazio kajanje za svoje zločine, zato što ne

povezuje sudbinu žrtava sa svojim delovanjem“.²⁰⁷ Šljivančanin tvrdi da „njegovo učešće u ratu nije bilo nacionalno motivisano“.²⁰⁸

Momčilo Perišić: prvi visoki vojni zvaničnik pred sudom

Sudsko veće Haškog tribunala je 6. septembra u prvostepenom postupku osudilo bivšeg načelnika Generalštaba Vojske Jugoslavije (VJ) za pomaganje i podržavanje zločina počinjenih u Zagrebu i BiH u periodu od 1993. do 1995. na 27 godina zatvora. Perišić je srpski oficir najvišeg ranga koji je osuđen za zločine u BiH i Hrvatsko – za pomaganje i podržavanje i za komandnu odgovornost zbog zločina vojski drugih zemalja u drugim državama. Istovremeno, dokazi, prema odluci sudskog veća, ne pokazuju van svake razumne sumnje da je Perišić mogao razumno da predvidi da će Vojska Republike Srpske (VRS) izvesti sistematsko istrebljenje u Srebrenici.

Veće je utvrdilo da Perišić nije imao efektivnu kontrolu ni nad Ratkom Mladićem niti nekim drugim oficirima 30. kadrovske centra VRS, ali da je imao efektivnu kontrolu nad oficirima Vojske Republike Srpske krajine (VRSK) koja je raketirala Zagreb u maju 1995. godine.

Stav Tužilaštva u završnoj reči je bio: doživotna kazna zatvora za Perišića. Na drugoj strani, Perišićev branilac Novak Lukić ukazao je da Tužilaštvo nije dokazalo van svake razumne sumnje da je komandno odgovoran jer nije sprečio raketiranje Zagreba u maju 1995. Lukić tvrdi kako nije postojao nijedan element Perišićeve komandne odgovornosti, niti njegov odnos sa podređenima koji su označeni kao počinioци zločina.

Branioци Momčila Perišića najavili su da će se žaliti na presudu, a desetak dana kasnije zatražili su od Tribunala dodatno vreme za ulaganje žalbe. U molbi Tribunalu, odbrana je navela da mora detaljno da analizira presudu koja je napisana na 573 strane, bez 35 strana izdvojenog mišljenja sudije Molota, aneksa i 4.925 fusnota. Perišićevi branioци Novak Lukić i

207 "Oslobođen Veselin Šljivančanin", Beta, Sense, 7. jul 2011.

208 Isto.

Gregor Gaj-Smit navode: "Pošto je general Perišić jedini optuženi u ovom predmetu, svaki paragraf i fusnota su samo sa njim u vezi".²⁰⁹

Pravni zastupnik Srbije pred Međunarodnim sudom pravde Saša Obradović izjavio je da je presuda Perišiću prva presuda Haškog tribunala koja govori o ulozi države Srbije u zločinima u Sarajevu i Srebrenici. On je rekao da je "General Perišić bio optužen kao načelnik Generalštaba Vojske Jugoslavije za oficijelno postupanje po ovlašćenjima koja je tada imao. Zato se ova presuda ne odnosi samo na njega".²¹⁰

Ministar odbrane Dragan Šutanovac smatra da je Perišiću izrečena "izuzetno velika osuda...koja nas vraća u prošla vremena i podseća na ta vremena, stvara određene probleme i loš osećaj u stomaku".²¹¹ Direktor Kancelarije Vlade Srbije za saradnju sa Haškim tribunalom Dušan Ignjatović rekao je da je za Srbiju "veoma značajno" što je u presudi bivšem načelniku Generalštaba Vojske Jugoslavije Momčilu Perišiću utvrđeno da nije bio nadređen Vojski Republike Srpske i njenom komandantu Ratku Mladiću, kao i da je "sudsko veće oslobodilo Perišića za pomaganje u istrebljenju u Srebrenici".²¹² Profesor međunarodnog prava i direktor Beogradskog centra za ljudska prava Vojin Dimitrijević ocenio je da se ništa bitno nije promenilo presudom Perišiću, jer je on u Hagu osuđen za podršku u zločinima, a ne za genocid.

U analizi Radija Slobodna Evropa (RSE) ističe se da su, iako Perišić nije osuđen po komandnoj odgovornosti za genocid u Srebrenici, dokazane tesne veze tadašnje vojske SR Jugoslavije sa VRS i Srpskom vojskom Krajine, koje su označene kao neposredni izvršioc i zločina. Advokat Srđa Popović je izjavio da je "presudom pokazano učestće tadašnje JNA (bez obzira kako je pravno kvalifikujete) i da je postojao razrađen način kako da se to učestće sakrije. I to kompromituje i JNA i Srbiju, bez obzira na pravne posledice. Znate, ovaj problem nas prati dugo, jednu deceniju. Mi stvarno nećemo ništa da znamo ni o činjnicama, niti se upuštamo u neke moral-

209 "Perišić traži još vremena za žalbu", "Večernje novosti", 16. septembar 2011.

210 "Šutanovac: Žao mi je zbog prevelike kazne", "Blic" onlajn, 6. septembar 2011.

211 "Šutanovac žalio zbog presude, Beta, Tanjug, 6. septembar 2011.

212 Isto

ne ocene ponašanja tog režima i srpske vojske. Mi o tome nerado mislimo, nekritično mislimo“.²¹³

Vlastimir Đorđević: odgovornost za proterivanje Albanaca

Penzionisani general MUP Srbije Vlastimir Đorđević (62) proglašen je krivim za zločine nad kosovskim Albancima 1999. godine. 23. februara 2011. osuđen je na 27 godina zatvora. Proglašen je krivim po svim tačkama optužnice za prisilno premeštanje, deportacije, ubistva i progon Albanaca sa Kosova u prvih šest meseci 1999, kada je bio načelnik Resora javne bezbednosti MUP-a Srbije i pomoćnik ministra unutrašnjih poslova. Ta krivična dela kvalifikovana su kao zločini protiv čovečnosti i kršenje zakona i običaja rata. Đorđević je proglašen odgovoranim za proterivanje stotina hiljada kosovskih Albanaca, kao i za ubistvo i premeštanje tela najmanje 724 albanska civila u masovne grobnice u Batajnici, Petrovom Selu kod Kladova i kod jezera Perućac, u okolini Bajine Bašte, a prikrivanje tela kao dokaza zločina, kako je utvrdio Haški tribunal, naredio je tadašnji predsednik SRJ Slobodan Milošević.

General Đorđević je, posle višegodišnjeg skrivanja, uhapšen 17. juna 2007. u Budvi posle čega su ga vlasti Crne Gore izručile Tribunalu, a suđenje je trajalo od 27. januara 2009. do izvođenja završnih reči u julu 2010. godine.

Presuda za "Oluju"

Haški tribunal osudio je generala Hrvatske vojske Antu Gotovinu na kaznu od 24 godine zatvora, a Mladena Markača na 18 godina, dok je presudom operacija "Oluja" avgusta 1995. označena kao udruženi zločinački poduhvat koji je predvodio tadašnji predsednik Hrvatske Franjo Tuđman, smišljen s namerom da trajno i prisilno protera srpsko stanovništvo sa područja Krajine u Hrvatskoj. Treći general, Ivan Čermak oslobođen je svih

213 Radio Slobodna Evropa, "Presuda Perišiću kompromituje i JNA i Srbiju", 7. septembar 2011.

optužbi, a svoj trojici je suđeno zbog zločina nad Srbima u Krajini počinjenih 1995. tokom i nakon operacije "Oluja".

Gotovina i Markač su proglašeni krivim za progon, deportaciju, pljačku javne i privatne imovine, bezobzirno razaranje, zločine protiv čovečnosti, kršenje zakona i običaja ratovanja, nečovečna dela i okrutno postupanje. Osim Franja Tuđmana, kojeg je sudsko veće označilo kao ključnu osobu u ovim zločinačkim poduhvatima, uz trojicu generala, optužnica je obuhvatila i Gojka Šuška, tadašnjeg ministra odbrane i Janka Bobetka i Zvonimira Červenka, načelnike Glavnog štaba vojske Hrvatske.

Sudsko veće je zaključilo da je Franjo Tuđman, glavni politički i vojni vođa u Hrvatskoj, pre, tokom i nakon optužnice bio ključni član udruženog zločinačkog poduhvata. Tuđman je nameravao Krajinu naseliti Hrvatima, pa je obezbedio da se takve njegove ideje pretvore u zvaničnu politiku i akciju putem svog uticajnog položaja predsednika i vrhovnog komandanta oružanih snaga. Veće je nadalje zaključilo da su među drugim učesnicima udruženog zločinačkog poduhvata bili i Gojko Šušak, ministar odbrane i Tuđmanov bliski saradnik, i Zvonimir Červenko, načelnik GŠ Hrvatske vojske.

Presuda hrvatskim generalima i ocena sudske veće da je "Oluja" bila smišljen zločinački poduhvat koji je predvodio Franjo Tuđman izazvala je burne reakcije u Hrvatskoj i izraze odobravanja i podrške među građanima Srbije, ali i uzdržane komentare visokih zvaničnika u Beogradu. Predsednik Srbije Boris Tadić povodom te presude izjavio da je "Haški tribunal postupio u skladu s pravom. Ukoliko imamo kazne primerene zločinu koji je izvršen, onda imamo veće šanse i pretpostavke za pomirenje među građanima na prostoru jugoistočne Evrope".²¹⁴ Ministarka pravde Srbije Snežana Malović ocenila je da će "utvrđivanje istine o kojoj se ćutalo više od jedne decenije pred međunarodnim sudom biti prekretnica za poboljšanje srpsko-hrvatskih odnosa...i delimična satisfakcija žrtvama i porodicama nastradalih jer njihove gubitke ne može da nadoknadi". Rekla je da je "presuda uliva nadu da će i u nekim drugim predmetima, kao što

214 "Blic", Tema dana, 16. april 2011

su, na primer, predmeti protiv vođa ovk, istina biti utvrđena, što do sada nije bio slučaj”.²¹⁵

Zamenik srpskog tužioca za ratne zločine Bruno Vekarić ocenio je da “presuda generalima može da ima posredan uticaj kada je reč o tužbi i kontratužbi koje su pokrenule Hrvatska i Srbija pred Međunarodnim sudom pravde”.²¹⁶

215 Isto.

216 Isto

Kriminal: poražavajuća masovnost

Razni oblici kriminaliteta u svim sferama su svakodnevna pojava u Srbiji. Na to se uglavnom odnose udarne informacije na naslovnim stranama većine dnevnih novina. Nažalost, samo bestijalna okrutnost i poražavajući podaci o brojnosti ili starosnoj dobi počinitelaca pojedinih teških krivičnih dela povremeno izazivaju reakciju javnosti. Na velike afere reaguje se tek nakon obelodanjivanja u medijima i "prozivke" političara (posebno uoči izbora) i tada eventualno rezultiraju odgovorom nadležnih državnih organa za suzbijanje i sankcionisanje kriminala. Ukoliko su, međutim, akteri počinjenih (ne)dela posebno privilegovani na političkoj, finasijskoj ili estradnoj lestvici, sudski procesi razvlače se godinama i uglavnom se završavaju blažim i oslobađajućim presudama, ili pogodbom između pravosudnih organa i optuženih na domaćoj "pravosudnoj pijaci". Neprincipijelni politički kompromisi, međutim, omogućili su mnogima da se "zaboravi" na njihovu prošlost, zloupotrebe i saučesništvo u kriminalnim radnjama.

Sve više maloletnih delinkvenata

Statistika neumoljivo pokazuje da je u Srbiji među počiniocima krivičnih dela sve više malolenika. Prema podacima policije iz 2011. godine, duboko zabrinjava činjenica da je starosna granica učinilaca krivičnih dela sve niža. Nažalost, prošlu godinu obeležio je niz primera koji potvrđuju da je u Srbiji sve više mladih koji su pokazali sklonost ka nasilju i da nema pravila u kom mladalačkom razdoblju počinje devijantno ponašanje. Navešćemo samo neke od takvih slučajeva:

"Policija još nije otkrila napadače, koji su krajem prošle godine pretukli Vilmu Grebenarović, profesorku u Dvanaestoj beogradskoj gimnaziji na Voždovcu u Beogradu iako je saslušano više od 30 učenika ove gimnazije. Sumnje policije usmerene su na to da su u brutalnom napadu na profesorku učestvovali upravo đaci Dvanaeste gimnazije, a motiv napada je najverovatnije nezadovoljstvo dobijenom ocenom iz geografije Profesorku

Grebenarović pretukla su dvojica napadača, posle završetka radnog vremena poslepodnevne smene, 20. decembra 2011, na parkingu Dvanaeste gimnazije”.

U beogradskim vaspitno-obrazovnim ustanovama i njihovoj okolini, od januara do novembra 2010. godine, evidentirano je 425 „bezbednosno interesantna događaja”, što je 19 odsto više nego u istom periodu prethodne godine. U policiji napominju da zabrinjava činjenica da se snižava starosna granica dece, koja prvi put učine krivično delo, kao i sve veći stepen nasilja koji mladi ispoljavaju čineći ta dela. Na to utiče rasprostranjenost i dostupnost droge maloletnicima, kao i to da su oni koji prvi put dolaze u dodir sa narkoticima, sve mlađi.²¹⁷

Nasilje među vršnjacima u školama veoma je rasprostranjeno i znatno je izraženije u osnovnim nego u srednjim školama, pokazalo je istraživanje zaštitnika građana i Panela mladih savetnika o zaštiti dece od nasilja u školama. Istraživanje je obavljeno na ukupno 1257 anketiranih u 72 škole u Srbiji – 37 osnovnih i 35 srednjih. Samostalna savetnica stručne službe zaštitnika građana u odeljenju za prava deteta Snežana Nešić kaže da su rezultati istraživanja pokazali da je čak 73 odsto dece saopštilo da se vršnjačko nasilje dešavalo u školama često, povremeno ili retko. Kako je vršnjačko nasilje znatno izraženije u osnovnim nego u srednjim školama, gotovo 90 odsto ispitivanih osnovaca imalo je neposredno ili indirektno iskustvo sa vršnjačkim nasiljem, dok je takvo iskustvo imalo 60 odsto učenika u srednjim školama.

Što se tiče nasilja nastavnika prema učenicima, dobijeni podaci ukazuju da je 23 odsto učenika osnovnih i srednjih škola saopštilo da su bili svedoci nekog oblika nasilja nastavnika prema deci. Za razliku od vršnjačkog nasilja, nasilje nastavnika nad učenicima češće je u srednjim školama, odnosno pokazalo se da su učitelji i nastavnici skloniji da primene neki oblik nasilja nad starijom decom. Istraživanje je pokazalo da čak 60 odsto ispitivane dece smatra da u njihovoj školi nije preduzeta bilo koja mera na smanjenju, suzbijanju i iskorenjivanju nasilja. Rezultati istraživanja svedoče i o tome da su se propisi o zaštiti dece od nasilja u školama u najmanjoj meri primenjivali u delu koji se odnosi na obavezu škola da formiraju

217 Politika, 8. januar 2011, “Sve mlađi i sve agresivniji”.

tim za zaštitu od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, pa je tako 70 odsto učenika iz osnovnih i srednjih škola reklo da nema ili da ne zna da li takav tim postoji u njihovoj školi.²¹⁸

“Drugu zario nož u grudi”, “Izboden u školskoj klupi”, “Uz kedu i nož”, “Učenik pucao u učionici”, naslovi iz dnevne štampe, ma kako šokantni, opisuju samo deo nasilja kome su izloženi učenici u Srbiji. Samo najbrutalniji slučajevi stižu na novinske stupce, ali policijski podaci svedoče da je samo u prvih osam meseci 2011. godine u školama teško povređeno 28 učenika, a lakše čak 209. Zabeležen je čak i jedan pokušaj ubistva. U Novom Pazaru četrnaestogodišnji A. T. izbo je vršnjaka u blizini osnovne škole koju su obojica pohađali. Mesec dana ranije samo pukom srećom niko nije stradao kad je srednjoškolac iz Paraćina pucao u učionici. Na isti način se pred drugovima “pokazivao” krajem prošle godine jedan učenik šestog razreda u Valjevu. Ispostavilo se da dečak od samo 12 godina već ima dosije u policiji. Prethodne godine osnovac iz Novog Pazara umro je od rana koje mu je nožem naneo vršnjak.

Velimir Tmušić, načelnik republičke Prosvetne inspekcije ističe da je “nasilje u školama u porastu, ali ista slika je, nažalost, u celom društvu. I zato država mora ozbiljno da se pozabavi ovim problema”. On podvlači da “nema dana da nam ne stigne po nekoliko prijava, a mnogi slučajevi i ne stignu do nas, već se rešavaju na nivou škole ili lokalne inspekcije. Roditelji prebacuju odgovornost na školu, škola na roditelje, a i jedni i drugi – na medije. Splet uzroka koji dovode do nasilja veoma je zamršen. Više slučajeva nasilja, ima u osnovnim nego u srednjim školama mada smo imali prijave čak i iz vrtića – napominje Tmušić. Tuku se obično vršnjaci, iz istog razreda, ali ima i obračuna među odeljenjima, školskim navijačkim grupama. Bilo je prijava i zbog upada starijih navijača u škole i maltretiranja đaka.²¹⁹ Psiholog Vladimir Nešić kaže da je postalo očigledno da naše društvo nema adekvatan odgovor na sve više nasilja među maloletnicima.²²⁰

Na tribini “Zajedno protiv nasilja – na istoj strani” ukazano je na alarmantnu situaciju kada je reč o porastu nasilja među decom. Indikativan je

218 Vreme, 15. decembar 2011, “Sve više nasilja u školama”.

219 Večerenje novosti, 18. novembar 2011, “Osnovci sve nasilniji”.

220 Isto.

podatak da je prvog dana uvođenja SOS linije, na koju žrtve i svedoci nasilja u školama mogu da prijave ta dela, ostavljeno 16 poruka, uz naglasak da se u borbu protiv nasilja moraju uključiti država i celo društvo.²²¹ U poslednje vreme beleži se porast nasilja među decom trećeg razreda osnovne škole, koja sve više učestvuju u masovnim tučama. Na tribini je naglašeno da se u borbu protiv nasilja moraju uključiti država i celo društvo.

Kakva je perspektiva u prevenciji i suzbijanju kriminaliteta među najmlađom populacijom u Srbiji najbolje ilustruju rezultati navodnog, "sistemskog prevaspitavanja". Naime, oko dve trećine maloletnih delinkvenata posle odsluženja kazne vraća se kriminalu, saopštili su predstavnici Helsinškog odbora za ljudska prava. Oni su ocenili da je država nezainteresovana da reši taj problem. Ivan Kuzminović iz te nevladine organizacije upozorava da se maloletni delinkventi, veoma brzo po odsluženju svoje kazne, vraćaju kriminalu i da su u velikim gradovima poput Beograda i Novog Sada čak 100 odsto delinkvenata povratnici. "Naš ukupan utisak posle niza poseta ustanovama za maloletničke delinkvente je da je država potpuno nezainteresovana za tu grupu i da nema nikakvu strategiju. Resocijalizacija, međutim, ako negde može da se uradi, to su upravo maloletnici", smatra on. Kuzmanović ukazuje i da Ministarstvo pravde već 10 godina pokušava da prebaci lekare koji rade u zatvorima iz svoje u nadležnost Ministarstva zdravlja. Predstavnica Helsinškog odbora Ljiljana Palibrk ocenila je da u Srbiji nema dovoljno sudija za maloletnike, kao i da postojeći ne ispunjavaju svoju obavezu da na svakih šest meseci revidiraju odluke o kažnjavanju maloletnih delinkvenata. Ona je upozorila da "u 90 odsto slučajeva oni ne pozovu ni telefonom. Takođe, dešava se i da zdravstveni radnici iz obližnjih zdravstvenih ustanova odbijaju da usluže štićenike kojima je to potrebno". Sredstvima EU ove godine će biti završen novi objekat u okviru te ustanove u Kruševcu, rekao je Kuzminović i ocenio da je smeštaj, ishrana, kao i kompetentnost zaposlenih u obe ustanove na veoma niskom nivou i bez izgleda da će se poboljšati.²²²

221 *Blic*, 9. decembar 2011, "Prvog dana 16 prijava liniji SOS za nasilje u školama".

222 B92, 25. januar 2012.

Trgovina ljudima

Mada nije nužno povezana sa maloletnicima, koji su, inače, vrlo često žrtve trgovine ljudima, ovaj oblik teškog kriminala takođe je u porastu. U prvih devet meseci 2011. godine u Srbiji je, prema zvaničnoj statistici, uhapšeno više od 30 osoba i podneta je 21 krivična prijava zbog trgovine ljudima. Identifikovano je, prema nekim podacima, 76 žrtava trafikinga koji je, posle trgovine oružjem i drogom najčešće krivično delo.

Surovi primeri

“Imamo strašan primer devojke iz Ade, koju je, koristeći njen loš materijalni položaj, vrbovala devojka iz Kikinde i odvela u Bosnu i Hercegovinu radi seksualne eksploatacije. U Subotici je podneta krivična prijava protiv naše i slovenačke državljanke, zbog sumnje da su gluvonemoj devojci obećale posao čuvanja deteta, a zatim je odvele u Italiju. Poznat je i slučaj maloletnog Novosađanina obolelog od cerebralne paralize, koga su najbliži koristili za prosjačenje”, naveo je Siniša Hrgić, načelnik odeljenja za strance, ilegalne migracije i suzbijanje trgovine ljudima Policijske uprave u Novom Sadu.²²³

Na našim prostorima trafiking se prvi put pojavio krajem osamdesetih godina, a procvetao je u narednoj deceniji. Zbog višeg standarda i okrenutosti Zapadu tadašnje Jugoslavije, Srbija je prvih godina, po pravilu bila konačna destinacija za žene iz Istočne Evrope. Devedesetih situacija se drastično promenila, pa je Srbija postala, najpre zemlja tranzita, a onda i porekla žrtava. Najčešći “predmet” trgovine ljudima i dalje su žene koje se primoravaju na prostituciju. Osim seksualne i radne, kao oblici eksploatacije u Srbiji se javljaju i prinudni brak i nelegalno usvajanje. Najveći broj žrtava završi u lancu međunarodne ili domaće trgovine ljudima zahvaljujući nekome iz bliskog okruženja. Maloletnike su čak u 13,39 odsto slučajeva prodavali roditelji, a u 16,51 procenata to su bili mladići sa kojima su se devojčice zabavljale, ili čak bile udate za njih. Rođaci su bili trgovci u 6,25 procenata slučajeva, a prijatelji u 4 odsto slučajeva. Žrtve se

223 Večernje novosti, 18. oktobar 2011. “Srbi sve češće žrtve trgovine ljudima”.

često hvataju u mrežu trgovaca ljudima preko oglasa koji im nude poslove u inostranstvu.²²⁴

Otac četrnaestogodišnje Romkinje koja je godinu dana živela u ropstvu u Švedskoj priznao je da je prodao kćerku za 1000 eura, jer nije imao novca. Švedski mediji preneli su da je reč o srpskom državljaninu Jovanu Novakovu (59). "Kupci" su bili takođe državljani Srbije, ali i Švedske, Lajoš Šarkević (49) i Mara Bogdanov (45) koji su nesrećnu devojčicu poklonili svom hendikepiranom sinu Gusti Šarkeviću (25). Devojčicu su surovo tukli, silovali i zastrašivali. Iz stana nikada nije izlazila bez pratnje "verenika" ili "svekrve". Švedske novine prenose i da su odnosi u ovoj porodici bili "čudni" i da je devojčica srećna što je konačno oslobođena ropstva." Švedsko tužilaštvo trebalo je da odluči o podizanju optužnice.²²⁵

Podsećanja radi, u maju 2010, Politika je pisala da je od ukupno 127 žrtava trafikinga bilo 59 maloletnika, od kojih petnaestoro mlađe od 14 godina. Takođe, i da je svaka druga identifikovana žrtva trgovine ljudima u Srbiji dete, kao i da se u poslednjih nekoliko godina beleži porast broja dece žrtava ovog oblika kriminala koja su, za razliku od ranijeg perioda, meta pojedinaca, a ne organizovanih kriminalnih grupa. Konačno, prema podacima MUP Srbije, gotovo četvrtina maloletnih žrtava trgovine ljudima su deca mlađa od 14 godina, od kojih je šest dečaka i devet devojčica. Od ukupnog broja dece između 14 i 18 godina, 24 žrtve su ženskog pola, a devet muškog. Najveći broj dece je eksploatisan u prostituciji i reč je o devojčicama, mlađim od 18 godina koje su prethodno radile u ugostiteljstvu, pa im je ponuđeno više novca ukoliko budu pružale i seksualne usluge.

Kada je reč o krivičnom gonjenju počilaca, sudski postupci predugo traju, što žrtve onemogućava da traumatično iskustvo ostave iza sebe i ponovo steknu kontrolu nad svojim životom. Iako se svuda u svetu trgovina ljudima tretira kao organizovani kriminal, u Srbiji već više godina nije otvorena nijedna operativna obrada koju bi tužilac za organizovani kriminal kvalifikovao kao delo trgovine ljudima počinjeno od organizovane kriminalne grupe, navodi se u saopštenju. Srbija još uvek nema budžetsku liniju iz koje bi se izdvajala sredstva za suzbijanje trgovine ljudima, već se

224 Isto.

225 Večernje novosti, 11. novembar 2011. "Prodao sam ćerku Švedanima za 1. 000 evra"

oslanja na neodrživa davanja i na donacije međunarodnih organizacija, koje na taj način postaju vlasnici anti trafikinga u Srbiji.²²⁶

Slučaj Brisa Tatona

Krajem januara 2012, sudski proces za bestijalno ubistvo francuskog državljanina Brisa Tatona (28), u centru Beograda u septembru 2009, dobio je pravosudni epilog u redovnom postupku. Konačnom presudom Veća Apelacionog suda prepolovljene su kazne četvorici prvooptuženih za organizovanje tog zločina koji je, zbog brutalnosti i godina počinilaca i žrtve izazvao zgražavanje i zaprepašćenje domaće i strane javnosti. Bris Taton je, podsetimo, prebijen do smrti 17. septembra 2009. godine, u bašti kafea na Obilićevom vencu, u centru Beograda, bejzbol palicama i šipkama, uoči utakmice fudbalskih klubova Partizan i Tuluz, nakon čega je preminuo u Urgentnom centru.

Vođe i organizatori ovog krvavog obračuna, Đorđe Prelić i Dejan Puzigaća, bili su prvostepeno osuđeni na 35 i 32 godine zatvora, ali su im kazne odlukom Apelacionog suda smanjene na 15 i 14 godina zatvora. Oni su u bekstvu od ubistva Tatona, odnosno od septembra 2009. i za njima je raspisana međunarodna poternica. Kazne su prepolovljene i Ljubomiru Markoviću i Ivanu Grkoviću, koji su prvostepeno u Višem sudu u Beogradu osuđeni na po 30 godina zatvora, takođe kao organizatori ubistva Tatona. Veće Apelacionog suda, donelo je odluku da se kazne prepolove i ostalim optuženima uz obrazloženje da je prvostepeni sud pravilno utvrdio sve okolnosti koje su od značaja za odmeravanje kazne, ali "da se i ovako odmerenim kaznama u potpunosti ostvaruje svrha kažnjavanja (!)". Podsetimo, optužnica je obuhvatala 14 okrivljenika kojima je izrečena ukupna kazna od 240 godina zatvora.

Advokat Slobodan Ružić, koji zastupa porodicu Taton izneo je da su roditelji „smatrali da su optuženi pravi krivci za ubistvo njihovog sina. Očekivali su da se presuda neće menjati. Mislim da je jasno da se radi o kompromisnoj odluci suda, koji je tražio razumevanje za interese države, okrivljenih i porodice Taton, što nije zakonom dozvoljeno. Kazna za ovako

226 Radio Pančevo, 18. oktobar 2011. "Danas je Evropski dan protiv trgovine ljudima".

delo nije mogla da bude smanjena ako je potvrđeno činjenično stanje, koje je utvrdio prvostepeni sud”.²²⁷

Roditelji ubijenog francuskog mladića Suzan i Alan Taton šokirani su konačnom presudom kojom je Apelacioni sud u Beogradu prepolovio kaznu osuđenima za ubistvo njihovog sina. “Ne znamo šta bismo rekli. Dosta nam je svega, samo želimo da se sve ovo što pre prekine”, rekla je u izjavi za Blic Suzan Taton.

Organizovani kriminal

Za razliku od većine zemalja gde postoji definisana linija između individualnog kriminala, odnosno kriminalaca “bez zaleđine” i organizovanih kriminalnih grupa – u Srbiji je često teško raščlaniti ko iza koga (i da li) stoji u svim sferama kriminalnog delovanja. Veze i vezice, ili politička pozadina podmuklih ubistava, atentata, korupcionaških afera, kao i krupnih ekonomskih pljački države, uglavnom je u sferi nagađanja i špekulacija, prvenstveno zbog katastrofalnog učinka tužilaštava i sudova. Javna je tajna, taj je učinak u velikoj meri podložen uticaju i kontroli moćnih političara, tajkuna, kriminalaca i svih njih zajedno, jer mnogo znaju jedni o drugima. Zbog toga je javnost, s pravom skeptična kad se s vremena na vreme na sva zvona najavljuje raspetljavanje dugačkog lanca u počinjenim krivičnim (ne)delima.

Na primer, učinak nekad gromoglasno najavljivanih krivičnih postupaka protiv ljudi iz prvih ešelona režima Slobodana Miloševića je više nego skroman. Uz mnoštvo odbačenih prijava, obustavljenih istraga, zastarelih predmeta i nekoliko srpskih sudskih saga koje se odugovlače i ne nazire im se kraj, do sada je pravosnažno osuđena tek nekolicina. U 2011. godini srpski mediji su zabeležili da su pravosnažno osuđeni samo bivši šefovi Državne bezbednosti (DB) i Carine Radomir Marković i Mihalj Kartes.

Poznato je da je zatrpavanje tužilaštva krivičnim prijavama počelo odmah posle svrgavanja Miloševića. Jedna od prvih bila je ona koju je 2001, ondašnje ministarstvo finansija podnelo protiv 16 ministara zbog pronevere i nenamenskog trošenja državnih para. Osumnjičeni su, među

227 Blic, 27. januar 2012, “Roditelji Brisa Tatona šokirani presudom”.

ostalim, Branislav Ivković, Tomica Milenković, Arandel Markićević, Dragoljub Janković, Vlajko Stojiljković, Borislav Milačić, Zoran Krasić, Milovan Bojić, Laposava Milićević, Slobodan Čerović... Ministri su sumnjičeni da su iz republičkog budžeta nenamenski potrošili 2,673 milijarde dinara, a nezakonito 1,573 milijardu. Tome je dodata tvdnja da je nešto više od milijardu dinara nenamenski potrošena i iz sredstava solidarnosti.

Epilog postupaka po ovoj prijavi nimalo nije impresivan. Ostalo je nekoliko "živih" predmeta, bez ijedne pravosnažne presude. Među njima su i oni na kojima se nalaze imena Milovana Bojića, Borislava Milačića, Slobodana Čerovića i Branislava Ivkovića. Među onima koji su izbegli pravdu je i bivša komesarka za izbeglice Bratislava Buba Morina i nekadašnji ministar saobraćaja i telekomunikacija Ratko Marčetić.²²⁸

Kad je o Bojiću reč, nova vlast je samo nekoliko dana posle petooktobarskih promena tvrdila da je u Institutu za kardio-vaskularne bolesti "Dedinje" imao tajnu deviznu blagajnu, iz koje je po njegovim nalogima novac isplaćivan odabranima. Pozivajući se na poslanički imunitet, Bojić je uspevao da postupak izvesno vreme drži "na ledu". U okviru potrage za Miloševićevim novcem, Milovanu Bojiću, kao i još nekolicini Miloševićevih bliskih saradnika, DOS vlast je uspela da blokira račune u švajcarskim bankama. Računi su ubrzo deblokirani, jer Srbija nije dostavila dokaze koje je Švajcarska od nje tražila. Kertesovo ime nalazi se i u predmetu koji predstavlja jedan od simbola predugih sudskih postupaka kojima se još ne naslućuje kraj. Reč je o suđenju deostočlanoj grupi bivših funkcionera SPS i JUL, na čijem je čelu nekadašnji sekretar Vlade Srbije Živka – Cica Knežević. Oni su optuženi za nezakonitu dodelu stanova iz Fonda Srbije, a jedan od njih dobila je dadilja unuka Slobodana Miloševića i Mire Marković.

Slučaj nezakonite dodele stanova ostaće upamćen i po tome što je 13. oktobra 2011. godine krivično gonjenje Mire Marković moglo da zastari, da tužilaštvo nedugo pre toga nije prekvalifikovalo delo i bivšu predsenicu JUL, umesto za nezakonito posredovanje, optužilo za zloupotrebu službenog položaja. Suđenje će, ipak, biti nastavljeno krajem februara.²²⁹

228 Blic, 9. januar 2011, "Ruka pravde ne doseže Miloševićev perjanice".

229 Isto.

Za članove Miloševićeve porodice i njegove bivše saradnike vezuje se još nekoliko neokončanih suđenja, poput postupka za nezakonit otkup vile u Užičkoj 34, na Dedinju. Ruka pravde još nije dosegla ni Miloševićevog sina Marka zbog prebijanja trojice članova Otpora u centru Požarevca u maju 2000. godine. Suđenje nije okončano ni grupi od 35 okrivljenih koji su krajem marta i početkom aprila 2001, sprečavali Miloševićovo hapšenje. Pravda je na dugom štapu i u slučaju istrage protiv Marka Miloševića i njegove majke Mire Marković zbog šverca duvana.²³⁰

Inače, sa 34 opušena za sprečavanje hapšenja Slobodana Miloševića, slučaj je spao na pet imena. Među njima su predsednik udruženja "Sloboda" Bogoljub Bjelica, nekadašnji poslanik Socijalističke partije Srbije, Ratko Zečević, Siniša Vučinić, Saša Matić i Dejan Đikić. Ostali su oslobođeni zbog zastarelosti, jer je optužnica podignuta tek pet godina posle događaja, a suđenje koje je počelo 2006. godine još nije okončano. Među onima koji su zaobišli sudsku pravdu zbog neefikasnosti sudova je i slučaj koji je izazvao najviše negodovanja u javnosti – suđenje vladici Pahomiju, koji je svojevremeno bio optužen da je seksualno zlostavljao četvoricu dečaka.²³¹

„Fond Biljane Kovačević Vučo” objavio je knjigu "Zloupotrebene institucije: Ko je bio ko u Srbiji 1987.-2000". U knjizi je nabrojano 1400 imena iz raznih sfera društva – od politike, Akademije, Crkve, vojske, medija do estrade, preko kojih je **Slobodan Milošević** ostvarivao svoje političke i ratne ciljeve. Knjigu potpusuju pokojna **Biljana Kovačević-Vučo**, poznati borac za ljudska prava i antiratni aktivista, i **Dušan Bogdanović**. Na više od 300 stranica ređaju se manje ili više poznata imena. Neka sasvim zaboravljena, neka nikada poznata široj javnosti, neka od njih još uvek veoma uticajna.

Dušan Bogdanović ističe: „Nama je krivo što u knjizi nema podataka o tome šta su oni radili posle 2000. godine, jer kad se prelista knjiga naći će se oni koji sede u Vladi, u Parlamentu, koji drmaju Akademijom nauka, medijima, u sudstvu... Videlo bi se da praktično nema diskontinuiteta u političkim biografijama najistaknutijih ljudi tog vremena”.²³² Na pitanje

230 Isto.

231 Večernje novosti, 21. novembar 2011, "Miloševićevi ljudi izbegli pravdu".

232 Radio Slobodna Evropa, 29. jun 2011, "Gde su danas ključni Miloševićevi ljudi".

koliko su Miloševići ljudi uticajni i sada **Sonja Biserko**, predsednica Helsinškog odbora za ljudska prava kaže: „Da pomenem samo ime Dobrice Ćosića koji i dan-danas zauzima medijski javni prostor. Taj njegov pristup je ključan u definisanju narativa o prošlosti. On još uvek oblikuje javno mnjenje”, ističe Biserko. Miloševići ljudi su, upozorava ona, u svim institucijama ovog društva, među tajkunima, svi su tu. “Nije reč o tome da se svi oni sklone, nego da se suštinski distanciraju od tog projekta i te politike. Mi to do sada nismo imali. Pogledajte kako je propraćeno hapšenje Mladića, tekstovima u kojima se veliča njegova zasluga u stvaranju Republike Srpske. **Biljana Plavšić** je dočekana posle odsluženja haške kazne kao žena koja se žrtvovala za ratni cilj – stvaranje Republike Srpske”, podseća predsednica Helsinškog odbora.²³³

Istraga o političkoj pozadini ubistva Zorana Đinđića

Prošla, 2011. godina obeležena je novim pokušajima rasvetljavanja političke pozadine ubistva Zorana Đinđića. Iako je prošlo više od osam godina od atentata na srpskog premijera i uprkos najavama aktuelnih vlasti da će se otkriti nalogodavci tog zločina, za sada su na višegodišnje godine zatvora osuđeni samo egzekutori iz redova Jedinice za specijalne operacije (JSO) odnosno članovi “zemunskog klana” – Zvezdan Jovanović i Milorad Ulemek Legija, bivši komandant JSO. Međutim, pitanje po čijem nalogu je izvršen atentat, još nema odgovor. Istina, istraga se donekle pomerila sa mrtve tačke zahvaljujući upornosti Đinđićeve porodice i njihovog pravnog zastupnik Srđe Popovića, te svedočenjima “zemunskih insajdera” i članovima tog klana, Miloša Simovića i Sretka Kalinića. Podsetimo, pobuna JSO koja je prethodila ubistvu premijera povezuje se sa atentatom, odnosno njegovom političkom pozadinom. U ovom trenutku, bez sumnje je važno da likvidacija premijera nije stavljena “ad acta” kao što je slučaj sa ubistvima poznatih novinara poput Dade Vujasinović, ili Slavka Ćuruvije.

Na obeležavanju osme godine od ubistva Zorana Đinđića, njegova sestra Gordana Đinđić Filipović je rekla – “mi se nadamo da će istraga biti dovedena do kraja i ne bi to pokretale da se ne nadamo da će svi koji su

učestvovali u ubistvu Zorana biti otkriveni i osuđeni. Da li je to sada samo puka forma, videćemo. Nije smelo da prođe osam godina do pokretanje procesa i on je davno trebalo da bude završen jer, sve se zna". Ona dalje kaže: "Ali, nije bilo volje. Verujem da bi tužilaštvo lako moglo da dođe do dokaza i da kazni krivce mnogo ranije. Nepravda je, kako da nije, to što istina osam godina nije obelodanjena. Ako i ova istraga ne bude dala rezultate, mi nikada nećemo odustati, sve dok svi krivci za Zoranovo ubistvo ne budu kažnjeni".²³⁴ Za Milu Đinđić, majku ubijenog premijera, istraga o ubistvu dokaz je da se "naglo budimo. Osam godina je prošlo od ubistva i dalje mi je teško kao prvog dana, ali ono što me održava je istrajnost da se nalogodavci ubistva nađu pred sudom. Poslednjih dana istraga oko Zoranovog ubistva se ustalasala i krajnje je vreme da se otkriju počinioci a mi samo možemo da se nadamo da će oni koji obećavaju to i učiniti".²³⁵

Majka i sestra Zorana Đinđića podnele su sredinom decembra 2011. godine krivičnu prijavu protiv nekadašnjih članova Đinđićeve vlade, Nebojše Čovića i Velimira Ilića, optužujući ih za umešanost u ubistvo premijera. Njihov advokat Srđa Popović je na vebsajtu "Peščanika" (B92) objavio sadržaj krivične prijave u kojoj se navodi da su oba političara kriva za „neprijavlivanje priprema za izvršenje krivičnog dela napada na ustavni poredak". Čoviću se stavlja na teret i da je „zajedno sa licima koja su već pravosnažno osuđena za ovo delo, izvršio krivično delo podstrekavanja na ubistvo predstavnika najviših državnih organa". Advokat Popović dalje navodi da je "početkom februara 2003. godine, nakon što je Velimir Ilić, gradonačelnik Čačka i predsednik političke partije Nova Srbija, primio pismo Milorada Ulemeka Legije, penzionisanog pukovnika Službe bezbednosti i bivšeg komandanta Jedinice za specijalne operacije, kojim se Ilić poziva da se uključi u akciju ponavljanja 5. oktobra kao opštenarodnog bunta, da bi na mesto tadašnje vlade, koju naziva podaničkom i snishodljivom, doveli na vlast druge ljude koji će voditi računa o nacionalnom dostojanstvu". U prijavi stoji i da se Ilić "nakon što je saznao da Ulemek priprema napad na ustavni poredak, vrbuje saučesnike i stvara udruženje za napad na ustavni

234 Blic, 13. mart 2011, Mila Đinđić: "Boli me što još ne znam ko je naredio ubistvo mog Zorana".

235 Isto.

poredak”, a sa sadržinom pisma upoznao je Nebojšu Čovića, tadašnjeg potpredsednika Vlade Srbije. “Obojica su svesno propustili da ovo prijave nadležnim državnim organima, čime su izvršili krivično delo neprijavlivanja (čl. 308 KZ) priprema za izvršenje krivičnog dela napada na ustavni poredak (čl. 311 KZ), koje se goni po službenoj dužnosti i za koje je propisana kazna preko 5 godina zatvora”, navodi se u Popovićevom tekstu.²³⁶

Tužilaštvo za organizovani kriminal dobilo je 18. januara 2012. godine dopunu krivične prijave protiv Velimira Ilića i Nebojše Čovića zbog sumnje da su umešani u ubistvo premijera Đinđića koju je protiv njih podneo advokat Srđa Popović. Tužilac za organizovani kriminal Miljko Radisavljević potvrdio je da će dopuna prijave biti razmotrena i naglasio da tužilaštvo postupa i proverava navode po krivičnoj prijavi koju je Popović u ime majke i sestre pokojnog predijera, Mile Đinđić i Gordane Filipović-Đinđić podneo 15. decembra 2011. U dopuni krivične prijave analiziraju se javne izjave Ilića i Čovića od podnošenja krivične prijave protiv njih. Tako se navodi da su Ilić i Čović dali više javnih izjava nakon podnošenja prijave protiv njih i da su time samo “pojačali sumnje prema njima, s obzirom na to da su u tim izjavama izrekli neobičnu količinu očiglednih neistina”. U tim izjavama, ocenio je advokat Popović, oni najpre protivreče jedan drugom, zatim protivreče samima sebi ili čak daju izjave potpuno nelogične i suprotne nekim sudski utvrđenim činjenicama.²³⁷

Još u septembru 2011. godine Srđa Popović, advokat porodice Đinđić, izjavio je da je bivši potpredsednik Vlade Srbije Nebojša Čović, ustvari, osoba pod nadimkom Čoravi ili Čoki, koju je kao naručioca ubistva premijera Zorana Đinđića označio član „zemunskog klana” Miloš Simović. Čović je odbacio te optužbe, navodeći da je „besmislena” tvrdnja da je on naručilac atentata na Đinđića. Simović, inače u odsustvu osuđen na 30 godina zatvora za učestvovanje u atentatu na Đinđića, pre godinu i po dana (nakon što je uhvaćen) dao je pisanu izjavu Tužilaštvu za organizovani kriminal u kojoj je kao naručioca ubistva Đinđića naveo čoveka iz vlasti sa nadimcima Čoravi i Čoki. U tom iskazu je, navodno naveo ime i prezime tog čoveka. Upitan na koga se odnose nadimci Čoravi i Čoki, advokat Srđa

236 B92, 15. decembar 2011, “Čović i Ilić na sudu zbog Đinđića”.

237 Večernje novosti, 18. januar 2012, “Radisavljević: Dopuna prijave protiv Čovića i Ilića”.

Popović je odgovorio da je Simović „jasno objasnio da se radi o Čoviću”. Čović je odbacio tu tešku optužbu. “Najgore je odgovarati na besmislene priče i insinacije. Ako je to zaista izjavio advokat Srđa Popović, onda je sasvim izvesno da je on Milošu Simoviću rekao da to kaže. Posle svega što sam doživeo sa Dejanom Milenkovićem Bagzijem, pa i ovoga sada, nemam više šta da kažem na tu temu”.²³⁸

U martu 2011. godine srpski mediji su objavili da će zbog umešanosti u pobunu Jedinica za specijalne operacije i političku pozadinu ubistva premijera Zorana Đinđića biti pokrenut krivični postupak protiv Borislava Mikelića, bivšeg predsednika vlade tzv. Srpske Krajne, kao i Milorada Ulemeka Legije, Milorada Bracanovića, viših rukovodilaca DB i pripadnika komande JSO. U vezi sa ovom istragom, među ostalim svedocima, najavljivano je tada, biće saslušani Vojislav Koštunica, lider Demokratske stranke Srbije kao i tadašnji čelnici DB Goran Petrović i Zoran Mijatović. Prema do sada prikupljenim dokazima cilj pobune bilo je izazivanje političke krize posle koje bi bila formirana nova, takozvana “patriotska” vlada.²³⁹

U maju 2011, Miljko Radisavljević, specijalni tužilac koji rukovodi pretkrivičnim postupkom, saopštio je da je pobuna Jedinice za specijalne operacije bila uvertira u atentat na premijera Đinđića i da su rukovodeću ulogu u tom događaju imali Ulemek, kao i Dušan Spasojević, pokojni vođa “zemunskog klana”.²⁴⁰ On je potvrdio i da će u okviru pretkrivičnog postupka u vezi sa ispitivanjem političke pozadine atentata na Đinđića biti saslušan i Vojislav Koštunica. Lider DSS je potom izjavio da ne postoji odgovornost, ni njegova ni stranke koju vodi, u političkoj pozadini ubistva Đinđića, ne navodeći da li će se odazvati pozivu.²⁴¹

Pred Specijalnim sudom za organizovani kriminal 12. septembra 2011. godine počelo je ponovljeno suđenje za ubistvo Đinđića odbeglim (i u odsustvu osuđenim na po 30 godina zatvora), pa potom iz Hrvatske izručenim, članovima “zemunskog klana” Milošu Simoviću i Sretku Kaliniću,

238 Press online, 20. septembar 2011, “Popović: Čović iza atentata, Čović: Besmislene optužbe”.

239 Blic, 11. mart 2011, “Koštunica će biti saslušan u vezi sa ubistvom Đinđića”

240 Danas, 11. maj 2011, “Zenunci mnogo znaju o ubistvu Đinđića”.

241 Politika, 15. mart 2011, “Sud će zvati Koštunicu”.

od čjih se svedočenja u vezi sa političkom pozadinom atentata na premijera mnogo očekivalo. Optuženi Simović tvrdio je pred sudskim većem da je sve što je znao o političkoj pozadini atentata i pobuni JSO rekao specijalnom tužiocu i da postoje ljudi koji su umešani u atentat na premijera Zorana Đinđića, a čija imena nisu na optužnici. Priznao je i da je i sam bio deo zavere o ubistvu premijera.

U ponovljenom postupku za ubistvo Zorana Đinđića, Simović je kazao: „Siguran sam da će uskoro biti pokrenut postupak o političkoj pozadini atentata i da će se ta enigma rešiti. Pored Milorada Ulemeka Legije i pokojnih Dušana Spasojevića i Mileta Lukovića, još samo moj brat Aleksandar i ja znamo ko sve stoji iza atentata na Đinđića. O tome sam razgovarao sa tužilaštvom i sada je na državi da se suoči sa istinom. Ja sam tu i verujem da će istina isplivati“. On je dodao da zna da je bilo političkih opstrukcija da se obustavi istraga ubistva premijera, ali da je, po njegovoj oceni, sada sve poznato tužilaštvu i, kako je rekao, „automobil je u njihovom dvorištu“, a država treba da pokaže da li postoji nezavisno ili zavisno sudstvo. Tvrdeći da njegov brat nije želeo da govori o pozadini atentata, jer se plašio da ne ugrozi njegov život, što je, veli, bilo opravdano i dodao je da ni on na sudu ne želi da govori o tome pre suočenja sa zaštićenim svedocima.²⁴²

“Smireno i hladnokrvno Miloš Simović i Sretko Kalinić, pripadnici zemunskog klana, saslušali su presudu Specijalnog suda, kojom su u ponovljenom postupku, osuđeni na po 30 godina zatvora zbog učešća u ubistvu premijera Srbije Zorana Đinđića 12. marta 2003.”²⁴³

Politička pozadina ubistva premijera Zorana Đinđića još nije (raz)otkrivena i ne zna se kad će...

242 Politika 13. septembar 2011, “Simović: U atentat na Đinđića umešani su ljudi koji nisu na optužnici”.

243 Danas 24. oktobar 2011, “Po 30 godina za učešće u ubistvu Zorana Đinđića”.

Nove optužnice u slučaju Šarić

Prošle godine počeli su novi procesi protiv Darka Šarića srpsko – crnogorskog narko-bosa i njegovih saučesnika, odnosno članova organizovane grupe za šverc narkotika. Šarić, za kojim je raspisana crvena poternica zbog sumnje da je organizovao šverc 2,8 tona kokaina iz Urugvaja, pobjegao je, podsetimo, početkom 2010, iz Crne Gore. Prvom optužnicom koja je podignuta još 13. aprila 2010. godine Specijalno tužilaštvo za organizovani kriminal tereti Šarića i još 19 osumnjičenih za krijumčarenje dve i po tone kokaina iz Južne Amerike. Prema ocenama Miljka Radisavljevića, specijalnog tužioca za organizovani kriminal Šarićev klan je najorganizovanija kriminalna grupa koja je ikada procesuirana u Srbiji.

Podizanjem druge optužnice protiv pripadnika međunarodne organizovane kriminalne grupe, sa odbeglim Darkom Šarićem na čelu, u Srbiji se vode, odnosno nastavljaju krivični postupci zbog krijumčarenja više od 3500 kilograma kokaina zaplenjenog u više akcija u Italiji, Brazilu i Urugvaju, saopštio je tužilac za organizovani kriminal Miljko Radisavljević. Šarić i njegovi saučesnici optuženi su 24. marta 2011, zbog krijumčarenja 1,1 tone kokaina 2008. godine iz Brazila, a pre toga, 1. marta, podignuta još jedna optužnica zbog pranja novca. Tužilaštvo je predložilo vođenje jedinstvenog postupka zbog krijumčarenja, što znači da bi po stupanju na snagu ovih optužnica, suđenja trebalo da budu spojena sa suđenjima koja su već u toku.²⁴⁴

U oktobru 2011. godine Tužilaštvo za organizovani podiglo je i četvrtu optužnicu protiv Darka Šarića zbog trgovine narkoticima. Reč je o transportu 990 kilograma kokaina, koji je bio deo od 2,1 tone droge, zaplenjene na brodu "Maui" u Urugvaju, u oktobru 2009. godine. Posle Srbije, 2011. godine i Italija je izdala nalog za hapšenje Darka Šarića, osumnjičenog da stoji iza švercerskih srpsko-crnogorskih grupa, koje su nekoliko godina poslovale sa milanskim klanovima i pojedinim kriminalnim grupama sa severa Italije, i prodavale drogu u isporukama ne manjim od 200 kilograma.²⁴⁵

244 Glas javnosti, 2. april 2011, "Podignute još dve optužnice protiv Darka Šarića".

245 Večernje novosti, 19. oktobar 2011, "Četvrta optužnica protiv Darka Šarića".

Pred Višim sudom u Bijelom Polju u julu 2011, počelo je suđenje Dušku Šariću. On je optužen da je kao član kriminalne grupe svog starijeg brata Darka Šarića, učestvovao u švercu kokaina. Starijem Šariću, koji je u bekstvu, u Srbiji se sudi u odsustvu zbog optužbi za šverc kokaina iz Južne Amerike. Duško Šarić se tereti za stvaranje kriminalne organizacije, neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga i pranja novca. On je u oktobru 2010, uhapšen u Crnoj Gori po poternici koju je za njim raspisala Italija. Kako nisu ispunjeni uslovi za njegovo izručenje, italijansko tužilaštvo ustupilo je Crnoj Gori spise predmeta i dokaze protiv Duška Šarića.²⁴⁶

Početak februara 2012, srpski i crnogorski mediji izvestili su da je južnofrička policija na tragu odbeglog narko-bosa, Darka Šarića. "Južnoafrička policija otkrila je osobu koja bi mogla da bude odbegli narko-bos Darko Šarić i proveriće s Interpolom i policijom u Srbiji i Crnoj Gori da li je u pitanju osoba optužena za šverc narkotika", izjavio je portparol južnoafričke službe za borbu protiv organizovanog kriminala Mekintš Polela. On je podgoričkom Danima rekao da se osoba, za koju južnoafrička policija veruje da bi mogla biti odbegli Šarić, najverovatnije nalazi u blizini Kejptauna. "Ta osoba nije uhapšena, ali je predmet naše pažnje i kada se obave provere s Interpolom i vlastima Srbije i Crne Gore, preduzećemo dalje mere", rekao je Polela.²⁴⁷

Državna legalizacija kriminala – Svetlana Ražnatović

Nagodba sa Svetlanom Ražnatović, koja je za milion i po eura „kupila“ elektronsku narukvicu” sa kojom je (od)služila osmomesечnu kaznu u svojoj vili na Dedinju, izazvala je veliki revolt i osude u javnosti. Ovakvu pogodbu mnogi juristi ocenili su "legalizacijom kriminala", ukazujući da će se odraziti na uticaj generalne prevencije, odnosno osećanje građana da će počinilac krivičnog dela biti kažnjen kao i da je reč o diskriminaciji u odnosu na druge osuđenike.

246 B92, 17. juli 2011, "Počinje suđenje Dušku Šariću".

247 Blic online, 3. februar 2012. "Dani: Južnoafrička policija veruje da je locirala Šarića".

Svetlana Ražnatović Ceca (38) bila je optužena za malverzacije u transferu fudbalera na kojima je profitirala više miliona eura. Konkretno, Više tužilaštvo u Beogradu je protiv nje podiglo optužnicu krajem marta 2011, tereteći je za nezakonitu prodaju 10 fudbalera FK Obilića i posedovanje 11 pištolja bez dozvole. Istom optužnicom obuhvaćena je i njena sestra Lidija Veličković Ocofoljić. Udovici Željka Ražnatovića optužnica stavlja na teret zloupotrebu položaja u produženom trajanju i posedovanje oružja, dok je njena sestra optužena za zloupotrebu u produženom trajanju. Prodajom fudbalera FK Obilić, navelo je Tužilaštvo, Ražnatovićeva i Ocofoljić nezakonito su pribavile imovinsku korist od 4.100.000 maraka i 3.480.000 dolara.

“Optužnicu protiv Svetlane Ražantović Više tužilaštvo u Beogradu podiglo je i pored političkih pritisaka, nakon što je ministarka pravde Snežana Malović javno poručila da niko ne sme da bude zaštićen. Jedan od onih koji je poznatu pevačicu pokušao da zaštiti od sudskog postupka, prema navodima Blica, je i Dragan Marković Palma, lider Jedinственe Srbije. Tokom istrage Svetlana Ražnatović se branila da je odluke o klubu donosio njen suprug Željko Ražnatović Arkan sve do svoje smrti 15. januara 2000. godine. Za oružje koje je pronađeno u vili pored Zvezdinog stadiona u kojoj je Ražantovićeva živela sedam godina, rekla je da joj suprug nije dozvoljavao da ulazi u te prostorije, a da je posle njegove smrti izgubljen ključ, pa nije znala šta se tu nalazi”.²⁴⁸

Sredinom aprila 2011, folk pevačica nagodila se sa Višim tužilaštvom u Beogradu i priznala da je protivpravno prisvajala novac od transfera fudbalera FK Obilić u inostrane klubove, u zamenu za godinu dana kućnog zatvora i milion i po eura novčane kazne. Ražnatovićeva je sa Višim tužilaštvom u Beogradu zaključila sporazum o priznanju krivice, koji je zatim predat Višem sudu u Beograd. Tim sporazumom obuhvaćena je i njena sestra Lidija Ocofoljić, koja se nagodila sa tužilaštvom da prizna da je pomagala u malverzacijama sa transferom fudbalera, u zamenu za šest meseci kućnog zatvora. Posle podizanja optužnice, Više tužilaštvo naložilo je sprovođenje finansijske istrage protiv Ražnatovićeve i njenih saradnika, kako bi se utvrdilo da li je njena imovina veća od legalno stečenih prihoda. Potom je, zbog sumnji u nelegalno obavljene transfere fudbalera, zahtevalo

248 Blic, 29. mart 2011, “Podignuta optužnica protiv Cece”.

više proširenja i dopuna istrage, koja je okončana u junu 2011. godine, a koja se završila pomenutim sporazumom.

Portparol Tužilaštva Tomo Zorić je izjavio da, "nagodba sa Svetlanom Ražnatović je velika pobeda Tužilaštva za organizovani kriminal". On je naglasio da će iznos od 1,5 miliona eura, koji Ražnatovićeva treba da plati po pravosnažnosti presude, biti uplaćen u budžet Srbije. Zorić je istovremno rekao kako taj iznos "stavlja u senku sve do sad preduzete slične mere u pravosuđu", te da je "reč je o efektivnom novcu, a ne o imovini i drugim stvarima koje zahtevaju čuvanje i licitaciju". Prema rečima Zorića, Tužilaštvo će i ubuduće, u drugim slučajevima, težiti postizanju sporazuma, jer je to, kako je naveo, tekovina moderne demokratije u razvijenim zemljama.²⁴⁹

Ipak, činjenica da Ražnatovićeva u budžet Srbije treba da uplati manju cifru od one za koju je optužena, odnosno da je u svom "dilu" sa Tužilaštvom profitirala 800.000 eura izazvala je brojne negativne komentare u javnosti.

Ministar policije Ivica Dačić, ipak smatra da bi postupak nagodbe koju je Tužilaštvo napravilo sa Svetlanom Ražnatović trebalo da dovede i do priznanja krivice drugih ljudi koji su negirali da su zloupotrebili službeni položaj pri prodaji fudbalera Obilića. "Pretpostavljam da je ovo jedna institucija koja je uvedena u naše zakonodavstvo po ugledu na neka druga zakonodavstva, i mislim da je ovo tek početak primene jednog takvog postupka", izjavio je Dačić i negirao da je u to umešano Ministarstvo unutrašnjih poslova.²⁵⁰

Za zloupotrebu službenog položaja u produženom trajanju u vezi sa prodajom deset fudbalera, Ražnatovićeva je kažnjena sa devet meseci kućnog pritvora i još tri meseca za nedozvoljeno držanje oružja. S obzirom da je u zatvoru prethodno bila četiri meseca vremenska kazna kućnog pritvora umanjena je na ukupno osam meseci.

Milan Obradović, direktor Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, objasnio je: "Osobe osuđene na kućni zatvor moraju da nose elektronsku narukvicu koja se stavlja na nožni zglobov i kontroilišu se na monitoru

249 Kurir, 12. april 2011, "Zorić o nagodbi sa Cecom : „Velika pobeda tužilaštva“".

250 Isto.

u dežurnom operativnom centru 24 sata”.²⁵¹ Povodom sklopljene nagodbe između Ražnatovićeve i Tužilaštva, profesor Pravnog fakulteta Milan Škulić istakao je da se po pravilu ide na nešto niže novčane iznose nego u sudskom postupku, jer kod okrivljenog mora postojati motiv da sporazum prihvati. Sa druge strane, država time, na neki način, povlašćuje drugu stranu, jer štedi sredstva državi, ali je vrlo važno da sporazum ne bude na uštrb pravičnosti”.²⁵²

Država je nagodbom sa pevačicom Svetlanom – Cecom Ražnatović (37) otvorila vrata svim kriminalcima u Srbiji da rade što god žele, a da kaznu služe u svojim velelepni vilama, stav je većine čitalaca Alo, koji su poslali poruke na sajt ovog lista ogorčeni na odluku tužilaštva. U većini komentara primećuje se da će Ražnatovićevu tokom osam meseci u „ćeliji” od oko 700 kvadrata na Dedinju podsecati samo crna plastična narukvica, jer će kao i do tada moći da koristi kompjuter, gleda televiziju i prima goste. Ceca nagodba asocirala je, inače, mnoge na njene dve pesme „Da sam krala, krala sam!” i „Bruka, a meni je muka”, koje su postale hitovi na raznim društvenim mrežama.²⁵³

S druge strane, advokat i bivši sudija beogradskog Okružnog suda Slobodan Batrićević smatra da zaključivanje sporazuma koji Ražnatovićevu ne bi obavezivao da vrati celokupnu sumu navedenu u optužnici bio bi izvan principa krivičnog prava. Batrićević kaže: “Zakon nalaže takozvanu restituciju, odnosno otklanjenje štetnih posledica krivičnog dela, ukoliko ih ima. U ovom slučaju to bi značilo da protivpravna imovinska korist od 2,3 miliona eura mora da se vrati. Ne može se profitirati vršenjem krivičnih dela, jer bi to bilo neustavno, nezakonito i nemoralno”, naglašava Batrićević.²⁵⁴

Profesorica građanskog procesnog prava dr Vesna Rakić Vodinelić smatra da tužilaštvo javnosti duguje mnoge odgovore o ovom slučaju, ali i o primeni novog instituta. Ona kaže: “Istraga protiv Ražnatovićeve je trajala osam godina i tužilaštvo je donedavno tvrdilo da je prikupilo sve dokaze.

251 Pravda, 12. april 2011, „Ceca ide ukućni pritvor”.

252 Pravda, 12. april 2011, “Ceca ide u kućni pritvor”.

253 Alo, 13. april 2011, “Ceca u ‘ćeliji’ od 700 kvadrata.

254 Blic, 14. april 2011, „Nagodba sa Cecom je legalizacija kriminala”.

Ako je tako, zašto nije išlo na sud, već se opredelilo za sporazum o priznanju krivice. Otvara se i pitanje diskriminacije, jer je javnost do sada obaveštena da je sporazum sklapan sa osobama koje su bile poznate i imale dosta para. Pored toga, nije jasna ni motivacija tužilaštva da pristane na iznos od milion i po eura, iako je šteta veća od tog iznosa”.²⁵⁵

Profesor krivičnog prava dr Ljubiša Lazarević upozorava da država ne sme dozvoliti da širi uverenje da onaj ko ima para može da otkupi krivicu: “Na ovaj način se uvodi loša praksa i to će se negativno odraziti na uticaj generalne prevencije, odnosno osećanje građana da će počinilac krivičnog dela biti kažnjen”, kaže profesor Lazarević.²⁵⁶

Sporazum o priznanju krivice između folk pevačice Svetlane Cece Ražnatović, njene sestre Lidije Veličković Očokoljić i Višeg tužilaštva u Beogradu Viši sud usvojio je 9. maja 2011. godine. Optužene sestre potvrdile su pred sudom da su sporazum sa Tužilaštvom zaključile dobrovoljno i bez zablude, kao i da su svesne da nemaju pravo da ulože žalbu.²⁵⁷ “Svetlani Ražnatović i Lidiji Očokoljić stavljene su elektronske narukvice krajem juna i time su zvanično počele da služe kaznu kućnog zatvora. Prvi dan pritvora provele su sa prijateljima, a Svetlani narukvica nije smetala da ustane oko podne, kao i obično. Prvu kafu sa sestrom je popila gledajući romantičnu komediju. Ceca nije bila zainteresovana da vežba u kućnoj teretani, da se okupa u bazenu ili da igra igrice, što često čini. Veći deo dana provela je u dnevnom boravku, gledajući televiziju i čitajući štampu...”²⁵⁸ . Kazna kućnog zatvora Svetlani Ražnatović istekla je 22. februara 2012. godine.

255 Blic, 14. april 2011, „Nagodba sa Cecom je legalizacija kriminala”.

256 Isto.

257 Blic, 9. maj 2011, “Sud prihvatio nagodbu sa Cecom”.

258 Večernje novosti, 22. jun 2011, “Cecin prvi ‘robijaški’ dan”.

Hapšenje ubice Željka Ražnatovića Arkana

Dobrosav Gavrić, osuđen za ubistvo Željka Ražnatovića Arkana, uhapšen je u Južnoafričkoj Republici. On će se pojaviti na sudu zbog optužbi za posedovanje narkotika, izvestio je lokalni dnevni list "Nju ejdž". List navodi da je Gavrićev identitet otkriven tokom policijske istrage ubistva jednog čoveka iz Kejptauna, povezanog sa organizovanim kriminalom, u martu 2011. godine. Policija je, nakon pucnjave u kojoj je Gavrić povređen, zaustavila njegov automobil. Da u njegovom džepu tada nije pronađen kokain, njegov identitet ne bi bio otkriven, piše "Nju ejdž", dodajući da je Gavrić optužen za posedovanje narkotika. Očekuje se da će Srbija zatražiti njegovo izručenje radi izdržavanja zatvorske kazne.²⁵⁹ "Očekujemo da Dobrosav Gavrić bude izručen Srbiji u naredna tri meseca. Do kraja nedelje biće poslat i zahtev za izručenje sa dokaznim materijalom kojim se potvrđuje da je ovde pravosnažno osuđen, rekao je Slobodan Homen, državni sekretar u Ministarstvu pravde. Beogradski Blic navodi, citirajući lokalne južnoafričke medije, da se Gavrić predao elitnoj jedinici tamošnje policije "Jastrebovi" u Kejptaunu.²⁶⁰

"Šanse da Dobrosav Gavrić, ubica Željka Ražnatovića Arkana, dobije azil u Južnoafričkoj Republici skoro da ne postoje, rekli su u sudu u Kejptaunu koji odlučuje o njegovom statusu. Južnoafrički mediji navode reči jednog od sudija koji tvrdi da Gavrić ne ispunjava nijedan uslov za dobijanje statusa izbeglice, pošto je osuđeni ubica, koji je u tu zemlju došao sa lažnim dokumentima".²⁶¹

"Dobrosav Gavrić, osuđen za ubistvo Željka Ražnatovića 2000, najverovatnije neće biti izručen Srbiji još najmanje dve godine, potvrdile su južnoafričke vlasti. Kapetan Pol Hendriks, koji vodi istragu u slučaju Gavrić, rekao je da procedura predviđena za ekstradiciju traje najmanje dve godine i da će Arkanov ubica, čak i ako bude doneta odluka o izručenju, još dugo ostati u Kejptaunu.

259 B92, 14. decembar 2011, "Uhapšen Arkanov ubica Gavrić".

260 Blic, 28. decembar 2011, "Homen: Čekamo izručenje Gavrića iz Južne Afrike".

261 Press on line, 19. januar 2012, "Gavrić nepoželjan u Južnoj Africi".

Hendriks je potvrdio da južnoafričke vlasti sve ozbiljnije razmatraju mogućnost da Gavrića ipak izruče, uprkos njegovoj molbi za politički azil, jer je falsifikovanjem dokumenata prekršio Imigracioni akt. Osim toga, kako je rekao, njega za Južnoafričku Republiku ne veže ništa, jer nema nijednu nekretninu registrovanu na svoje ime.²⁶²

Podsetimo, Željko Ražnatović Arkan, koji je pred Haškim tribunalom optužen za zločine protiv čovečnosti počinjene tokom rata u Bosni 1992-95, ubijen je 15. januara 2000, u holu beogradskog hotela Interkontinental. Pored Arkana, u "Interkontinentalu" su ubijeni i njegovi prijatelji Milenko Mandić Manda i Dragan Garić Garo, bivši radnik saveznog MUP. Gavrić i njegov pomagač Milan Đuričić uhapšeni su 2001, a u oktobru 2006, osuđeni na 30 i 35 godina zatvora zbog ubistva i kovanje zavere za ubistvo Arkana. Obojica su od tada u bekstvu, jer su od oktobra 2003, bili pušteni da se brane sa slobode. Dragan Nikolić, treći optuženi za ubistvo Arkana takođe je osuđen na 30 godina zatvora. Na suđenju je dokazano da je Gavrić ispalio hlice koji su usmrtili Željka Ražnatovića i dvojicu njegovih prijatelja.

262 Press, 15. januar 2012, "Gavrić neće biti izručen još dve godine".

Korupcija: gorući problem

Dometi borbe protiv korupcije su, uprkos nekoliko otvorenih istraga i afera tokom 2011. godine, i dalje znatno ispod nivoa kojim bi učinak zakonodavne, izvršne vlasti i pravosuđa mogao biti zadovoljavajući. Srbija takvim ponašanjem, faktički, nije dala povod za bolju ocenu ni zvaničnicima Evropske unije koji nadgledaju njen napredak u reformskim procesima evrointegracija, između ostalog, i u pogledu suzbijanja i ograničavanja tzv. sistemske korupcije. Srbija je u 2011, čak nazadovala – na listi po stepenu korupcije u svetu pala za osam mesta i od 183 zemlje, u kojima je indeks korupcije meren, Srbija zauzima 86. mesto. Sa indeksa od 3,5 u 2010, Srbija je pala na 3,3 i tako dospela u društvo Bugarske, Šri Lanke, Paname i Jamajke. 263

Za suzbijanje korupcije u Srbiji postoji više deklarativna, nego stvarna volja, pogotovo ne politička. Pri tom, manjak političke volje proizilazi iz činjenice da su upravo u politici – ili u (in)direktnim vezama sa politikom i vlašću – koreni najpogubnije korupcije čiju stvarnu dijagnozu još niko nije spreman da uspostavi, a kamoli da je sprečava i leči. Realnost Srbije je i činjenica da se od ljudi koji su u vrhu vlasti ili na bilo koji način učestvuju u institucijama ma kog nivoa vlasti ne može očekivati iskrena i odlučna borba protiv korupcije. Političke partije – i u vlasti i u opoziciji – nisu spremne da obelodane svoje izvore finansiranja i učine transparentnom svoju finansijsku infrastukturu, izvore i tokove novca. Takav odnos se, poput koncentričnih krugova širi u oba smera – i od vrha vlasti ka partijama i obrnuto.

Nevladin sektor, institucije i analitičari ukazuju da je neophodno transparento delovanje državnih organa i institucija, smanjenje sistemske korupcije i jačanje nezavisnih institucija poput državnog revizora, Agencije za borbu protiv korupcije, poverenika za informacije od javnog značaja.... Predsednik „Transparentnosti Srbija“ Vladimir Goati sugeriše kako je “borba protiv političke korupcije zapuštena tema u Srbiji” i da će “njeno

regulisanje predstavljati najtežu deonicu na putu ka Evropskoj uniji”.²⁶⁴ On je upozorio da se korupcijom okreću milioni eura, ocenjujući da se “u Srbiji u obračunu sa korupcijom došlo do ‘srednjeg nižeg nivoa’, koji obuhvata bivše predsednike ili članove upravnih odbora javnih preduzeća”, ali i ne ključne aktere – političare.²⁶⁵

Na drugoj strani, predstavnici vlasti s vremena na vreme tvrde kako borba protiv korupcije napreduje, najavljuju akcije, otkrivanje novih afera, hapšenja, optužnice. Tako je državni sekretar u Ministarstvu pravde Slobodan Homen početkom 2011, najavio da se “pripremaju nova strategija i akcioni plan za borbu protiv korupcije koji će se raditi u saradnji sa nevladinim organizacijama i podrazumevaće i izmene nekih postojećih zakona koji se tiču borbe protiv korupcije”.²⁶⁶ Ne pominjući rokove izrade, Homen je naglasio da je reč o “ozbiljnom dokumentu, bez koga se neće moći krenuti dalje u sistemsku borbu protiv korupcije”.²⁶⁷

Direktorka Agencije za borbu protiv korupcije Zorana Marković bila je krajem aprila 2011. godine nešto konkretnija, najavljujući da će izrada te strategije početi nakon prvomajskih praznika, a da će taj dokument sačiniti radna grupa od predstavnika ministarstava pravde i policije, tužilaštva, Agencije za borbu protiv korupcije, „Transparentnosti Srbije” i nevladinog sektora.²⁶⁸ Ističući kako je “EU preporučila Srbiji da donese novu strategiju zbog toga što je procenjeno da je postojeća iz 2005, staromodna”, ona je tada bila uverena “da će radna grupa stići da završi tu strategiju do kraja godine i ispoštuje taj uslov EU”.²⁶⁹

Ništa se, međutim, nije desilo do januara 2012. godine kad Slobodan Homen ponovo nagoveštava usvajanje strategije, ovog puta do marta 2012. Tada najavljuje: “Moramo da se bavimo prevencijom korupcije i u tom smislu nova strategija za borbu protiv korupcije, koju očekujem da će biti

264 Pravda, 5. jul 2011, “Goati: Političari sabotiraju borbu protiv korupcije”.

265 Pravda, 5. jul 2011, “Goati: Političari sabotiraju borbu protiv korupcije”.

266 www.b92.net/Info/vesti, Nova strategija protiv korupcije, 30. mart 2011.

267 Isto.

268 Press, 29. april 2011, „EU: Stop za korupciju”.

269 Isto.

usvojena do marta, mora da označi jasne pokazatelje i način na koji će se sprečiti korupcija”.²⁷⁰

Od 64 dodatna pitanja koje je Srbiji postavila Evropska komisija nakon uručivanja odgovora na upitnik o ispunjavanju uslova za sticanje statusa kandidata za EU, najveći broj se odnosi upravo na korupciju. Konkretni rezultati u obračunu sa visokom korupcijom u samom su vrhu prioriteta koje je EU postavila pred Beograd. Utoliko je vodećim predstavnicima vlasti više puta direktno ukazano kako Brisel očekuje da Beograd iskaže iskrenost i rešnost za obračun sa korupcijom i organizovanim kriminalom, na primer, hapšenjem visokopozicioniranih funkcionera za koje postoje dokazi da su umešpani u korupcionaške afere.

U Izveštaju o poštovanju obaveza preuzetih članstvom Srbije u Saveću Evrope pohvaljuje se saradnja srpskog političkog vrha, a “kao preostali zadaci koje vlasti u Beogradu treba da obave, kako bi se okončao proces monitoringa, navode se reforma sudstva i usvajanje i primena efikasnih antikorupcionih propisa”.²⁷¹ Međutim, od početka 2011, na polju borbe protiv korupcije – izuzev nekoliko istraga i hapšenja u već otvorenim aferama – nije se daleko odmaklo, a naročito ne u stvaranju pretpostavki za preventivu i suzbijanje sistemske korupcije, što očekuje i EU.

Na takvo stanje više puta su ukazivali Savet za borbu protiv korupcije i predsednica ovog Vladinog tela Verica Barać. Savet je u proteklih osam godina podneo više od 70 izveštaja, analiza, inicijativa i primedaba, ukazujući Vladi Srbije na spregu vlasti i tajkuna. Međutim, na postavljene zahteve Saveta Vlada je dala samo pet odgovora, ali nije preduzela konkretne mere kako bi sprečila korupciju.

Predsednica Saveta za borbu protiv korupcije Verica Barać je ukazala da “sada Vlada govori o donošenju nove strategije, bez ikakve analize primene postojeće. Jednostavno se ponašaju kao da dokument koji je parlament usvojio pre šest godina ne postoji. Koliku je štetu pretrpela zemlja zbog toga što antikorupcijska strategija šest godina nije primenjivana, već

270 „Blic“, 8. januar 2012, „Srbija nema šefa podzemlja“

271 Beta, Politika, 22. januar 2012, “Korupcija i pravosuđe – bolna mesta”.

je sprega vlasti i krupnog kapitala opstala do danas? Čak je mnogo čvršća nego što je bila u vreme donošenja strategije”.²⁷²

Prijavljivanje imovinske karte na početku 2011. godine pokazalo je koliko je politika unosan biznes, pod uslovom da su svi podaci dostavljeni Agenciji za borbu protiv korupcije tačni i da ništa nije prećutano ili nije ostalo izvan kontrolisanih tokova novca.

U Srbiji je tokom 2010. godine, kad su su plate u javnom sektoru i penzije zbog ekonomske krize bile zamrznute, više 2500 funkcionera “priznalo” da je uvećalo svoju imovinu za najmanje 3500 eura. Tako su oni ukupno “zaradili” u vremenima krize više osam miliona eura. Prema podacima Agencije za borbu protiv korupcije 2605 funkcionera predalo je do kraja januara izveštaje o promeni u ličnoj imovini i prihodima većim od godišnje prosečne zarade u Srbiji, što predstavlja nešto više od 10 odsto funkcionera koji su prošle godine predali imovinske karte.²⁷³

Procenjuje se da u Srbiji ima oko 16.000 funkcionera, odnosno onih koji su u vreme sveopšte krize uspeli da za godinu dana uvećaju imovinu, što nije malo i navodi javnost, po ko zna koji put na zaključak da je politika ovde unosan biznis. Pre krize bilo je malo uspešnih privrednika koji su uspeli ne da uvećaju, već samo da sačuvaju ono što su imali pre dve godine. Kako je objasnila Zorana Marković, direktorka Agencije za borbu protiv korupcije, tanka je linija između bogaćenja i neosnovanog bogaćenja, a Srbiji nedostaje zakon o poreklu imovine. Agencija, istakla je Markovićeva, nema ovlašćenja da istražuje odakle nekome novac.²⁷⁴

Ministarka pravde Snežana Malović je u junu 2011. godine, nakon imenovanja za koordinatorku borbe protiv korupcije, najavila da će “od svih relevantnih državnih organa i institucija zahtevati da pojačaju svoje aktivnosti i u kratkom roku istraže sve sporne javne nabavke i druge koruptivne pojave u društvu”. Istakla je da će zahtevati “završetak pretkrivičnih postupaka o kojima je u javnosti bilo reči. Mi dugujemo odgovor društvu na

272 Blic, 3. april 2011, „Od 70 zahteva, Vlada odgovorila samo na pet“.

273 Dnevnik, 12. februar 2011, „Narod bedan, imovinske karte političara debljaju“.

274 Isto.

određene slučajeve koji su apostrofirani i to je naša obaveza. Ja ću istrajati da se ti slučajevi rasvetle”.²⁷⁵

Afere, smene, hapšenja, samoubistvo

Afera “Kofer” koja je nagoveštavala da će se, napokon otkriti i jedan slučaj korupcije u samom političkom vrhu, početkom 2011, okončana je oslobađajućom presudom. Apelacioni sud u Beogradu pravosnažno je oslobodio optužbi bivšeg viceguvernera Narodne banke Srbije (NBS) Dejana Simića i funkcionera Socijalističke partije Srbije Vladana Zagrađanina za uzimanje mita radi vraćanja dozvole za rad Kreditno-eksportnoj banci.²⁷⁶ Time je, bar što se pravosuđa tiče, stavljena tačka na petogodišnju priču, jer je potvrđena presuda Višeg suda u Beogradu iz maja 2010, i kao neosnovana odbijena žalba Tužilaštva protiv aktera afere “Kofer”. U odluci je navedeno da “Apelacioni sud nalazi da je prvostepeni sud pravilno utvrdio činjenično stanje i pravilno zaključio da nije dokazano da su Simić i Zagrađanin počinili krivična dela koja im se stavljaju na teret”.²⁷⁷

Podsećanja radi, Simić je bio optužen da je od predstavnika “Dunav TBI grupe” tražio mito u iznosu od dva miliona eura, da bi obezbedio toj kompaniji dozvolu NBS za obavljanje poslova finansijskog lizinga. Zagrađanin je bio optužen da je Simiću pomogao da stupi u kontakt sa predstavnikom “TBI grupe” Vladimirom Cizeljom.

Afera “Kofer” je, s obzirom na aktere, od početka imala visok politički naboj, a tokom postupka saslušani su brojni svedoci, među kojima i ministar unutrašnjih poslova Ivica Dačić, tadašnji guverner NBS u ostavci Radovan Jelašić i direktor Kreditno-eksportne banke Sekula Pjevčević. Sudsko veće Višeg suda, kojim je predsedavao Danko Laušević, zaključilo je da nije dokazano krivično delo koje se Simiću i Zagrađaninu stavlja na teret. Sudsko veće je navelo kako nije dokazano ni da je Simić tražio novac od bilo koga iz “TBI grupe”, pa ni od Vladimira Cizelja. Takođe, dokazano je da Simić nije preuzeo aktn-tašnu sa 100.000 eura koja je uneta u njegov stan.

275 Tanjug, 4. jun 2011.

276 Tanjug, Blic, 8. februar 2011, “Oslobođeni akteri afere ‘Kofer’ ”.

277 Isto.

Simić je uhapšen 11. januara 2006, zbog sumnje da je u svom stanu u Beogradu primio mito od 100.000 eura koje je u koferu Zagrađanin uneo u Simićev stan, pa je zbog toga slučaj i nazvan "Kofer". Posle oslobađajuće presude u javnosti je ostalo jetko pitanje-pošalica: "A gde je koferče?"

Početak 2012, nezvanično je najavljeno objavljivanje knjige radnog naslova "Izdaja" Vladana Zagrađanina. Dnevnički eseji Zagrađanina, inače bivšeg direktora Socijalističke partije Srbije (SPS), značajnim delom će se baviti i ključnim događajima iz afere "Kofer", objavio je "Alo", nagoveštavajući i otkrivanje pozadine afere "Kofer".²⁷⁸

Kad je sredinom februara 2011, premijer Mirko Cvetković smenio potpredsednika Vlade i ministra ekonomije i regionalnog razvoja Mladana Dinkića, učinilo se da će biti otvorena pitanja brojnih afera iz prošlosti s kojima je dovođen u vezu. Međutim, predsednica Saveta za borbu protiv korupcije Verica Barać bila je pesimista, a kasnije se ispostavilo – s razlogom.

Verica Barać je tada izjavila: "Mislim da će, umesto obračuna s korupcijom i ostalim vrstama kriminala, samo neka druga grupa ljudi nastaviti da se bavi nezakonitim radnjama. Državni poslovi će se i dalje sklapati u postupcima koji nisu transparentni, podložni javnoj kontroli, što je leglo neprestanih finansijskih afera".²⁷⁹ Ona je kao „najkrupniju stvar” koju je zataškao Mladan Dinkić navela kupovinu i prodaju Nacionalne štedionice. Ističe da, „i dalje se ne zna da li su povučene državne rezerve iz Euroaxis banke. Tu je i pitanje poslovnog prostora Štedionice, koji obuhvata 12.500 kvadratnih metara. Iako je Vlada Srbije htela da proda ceo poslovni prostor, neko je doneo odluku da se proda samo polovina” i kazuje da je "čitava dokumentacija o tome prilično sakrivena".²⁸⁰

Ona Dinkića smatra suodgovornim i za aferu „Satelit”, tvrdeći kako postoje podaci da je Dinkić učestvovao u tome da se ugovor, koji je 2005, potpisao tadašnji ministar odbrane Prvoslav Davinić o zakupu špijunskog satelita s izraelskom firmom Imidžset, „osnaži i ostane na snazi”. Baraće-

278 Alo, 10. februar 2012, „Izdaja” bivšeg direktora SPS.

279 Danas, 16. februar 2011, „Dinkić smenjen, afere ostale”.

280 Isto.

va smatra da Diknićevi "tragovi" postoje i u spornoj prodaji "Mobtela", u slučaju „kiparskog novca“ o kome Vlada "četiri godine prikriva istinu".²⁸¹

Zdravstvo

Sredinom 2011. godine činilo se da će u oblasti zdravstva, koje je u mnogim istraživanjima navedena kao jedna od ključnih oblasti sa razgranatom korupcijom, biti napretka u sasecanju korpucionaških kanala. Novoimenovani specijalni savetnik ministra zdravlja Ljubiša Milanović ocenio je u junu da je "korupcija u zdravstvu prešla kritičnu crtu" i najavio da će ubrzo početi istrage i primena mera za suzbijanje korupcije u zdravstvu. Milanović, inače član Srpske narodne stranke i bivši načelnik policijske jedinice POSKOK, zadužene za borbu protiv korupcije, najavio je i otvaranje "belog telefona" na koji će građani moći da prijave slučajeve korupcije u zdravstvu, pa čak i jedan dan nedeljno za kontakte sa tim građanima. Milanović je posebno naglasio kako očekuje da će "Ministarstvo zdravlja u suzbijanju korupcije sarađivati i sa tužilaštvom i policijom".²⁸²

Međutim, krajem godine ispostavilo se da su očekivanja javnosti bila uzaludna i da od najavljenog preokreta u borbi sa korupcijom neće biti ništa vredno pažnje. Tako je Ljubiša Milanović optužio nadležne državne organe, pre svega Specijalno tužilaštvo, Bezbednosno-informativnu agenciju (BIA) i Ministarstvo pravde, da opstruiraju borbu protiv korupcije i da se ovim problemom "više bave teorijski nego praktično".²⁸³

Gostujući u Jutarnjem programu Radio-televizije Srbije, Milanović je izjavio da je njegova borba protiv ovog široko rasprostranjenog zla u Srbiji uzaludna, jer nema podršku tužilaštva i policije. Na pitanje da li je zatražio pomoć ministra policije Ivica Dačića, Milanović je odgovorio: "Pa šta ja njega da pitam kad on u policiji nema nikakvog uticaja?! Pa više uticaja imam ja tamo nego on!"²⁸⁴

²⁸¹ Isto.

²⁸² Tanjug, TV B 92, 10. jun 2011.

²⁸³ Blic, 14. decembar 2011, "Savetnik ministra na RTS optužio BIA i tužioce";

RTS 13. decembar 2011. <http://www.youtube.com/watch?v=f4fxTQAJgDA>.

²⁸⁴ Isto.

Milanović je takođe ocenio da je problem u borbi protiv korupcije "politička struktura" koja ima uticaj, a na insistiranje voditeljke ko je to ko ima uticaj, Milanović je odgovorio: "Pa, ima kabinet predsednika (Srbije Borisa) Tadića – to je osnovni problem u ovom društvu i to ne sme niko da kaže javno".²⁸⁵ Milanović je podsetio i na aferu oko nabavke vakcina protiv svinjskog gripa, sugerišući da se povodom tog slučaja vodi selektivan krivični postupak. Ističe da je "javna tajna da je krivičnom prijavom bilo obuhvaćeno više lica! Tužilac (Miljko) Radisavljević je vratio krivičnu prijavu da se koriguje i izbacii osam imena... Samo su tri imena ostala. Kako to da se u prijavi ne nalazi ime tadašnjeg ministra Tomice Milosavljevića?!"²⁸⁶

Kada je o bivšem ministru zdravlja reč, Milanović je rekao da je ministarka pravde Snežana Malović na samom početku krivičnog postupka za njega rekla da nije kriv.²⁸⁷ Epilog ovog istupa usledio je za samo nepunih mesec dana – Ljubiša Milanović se povukao sa mesta savetnika ministra zdravlja za borbu protiv korupcije, ali je ostala nejasna kompletna pozadina ovog slučaja. Milanović je, naime, rekao kako je njegovoj odluci o povlačenju "prethodio razgovor sa ministrom zdravlja koji mu je rekao da je dobio direktivu sa vrha da ga skloni zbog nedavnog istupa u javnosti u kome je kritikovao rad tužilaštva". Milanović je rekao da je "ministar (Zoran) Stanković dobio direktivu sa vrha da me skloni. Stankoviću je direktivu iz kabineta predsednika Borisa Tadića preneo Mlađan Dinkić, a ministar je sve to preneo meni. Pod takvim okolnostima nisam hteo da radim".²⁸⁸

Ministar Stanković je negirao da je Milanović smenjen, a u kabinetu predsednika Srbije Milanovićeve optužbe ocenili su kao "apsolutno neistinite" i odbacili sve komentare, a isti stav je imao i predsednik Ujedinjenih regiona Srbije Mlađan Dinkić.²⁸⁹

Ministar zdravlja Zoran Stanković priznao je da je "korupcija u zdravstvu veoma izražena, ali da Ministarstvo nema kapaciteta da se samo izbori

285 RTS 13. decembar 2011 <http://www.youtube.com/watch?v=f4fxTQAJgDA>.

286 Isto.

287 Isto.

288 Blic, 5, januar 2012, "Milanović: Tadić i Dinkić su tražili moju smenu".

289 Isto.

sa svim problemima već da je neophodna saradnja svih državnih organa". On je naveo da je od pravosudnih organa zatražio da dostave spisak svih procesa koji imaju veze sa slučajevima zloupotreba u zdravstvu i naglasio da je "Ministarstvo dostavilo nadležnim organima sve dokumente u vezi sa nabavkom vakcina protiv novog gripa", dodajući kako "više ne može insistirati na procesuiranju tog slučaja".²⁹⁰

Nedugo nakon toga iz policije je "procurela" informacija kako su istragom o kupovini vakcina "obezbeđeni materijalni dokazi protiv osam osoba, čije delovanje u postupku nabavke vakcine može da se kvalifikuje kao krivično delo". Izvor iz MUP Srbije je tad rekao: "Da li će protiv svih biti pokrenut istražni postupak znaće se u narednih nekoliko dana. Specijalno tužilaštvo za organizovan kriminal daće konačnu reč o tome protiv koga će biti pokrenuta istraga. Prekrivični postupak je završen i predmet je iz SBPOK prosleđen tužilaštvu".²⁹¹

U svojevrstu pripremu javnosti da će se "nešto desiti" uključio se i ministar policije Iviča Dačić samo nekoliko dana kasnije, 14. avgusta, nagoveštavajući jedan od mogućih ishoda u slučaju **sporne nabavke vakcina protiv novog gripa A-H1N1**. Rekao je da se "može očekivati rasvetljavanje ovog slučaja do kraja. Istraga traje i na njoj se radi više od godinu dana"²⁹². Samo tridesetak dana nakon te najave, 19. septembra, uhapšena je bivša direktorka Republičkog zavoda za zdravstveno osiguranje (RZZO) Svetlana Vukajlović. U sklopu istrage o malverzacijama pri nabavci vakcina uhapšeni su još i i Vladimir Gravar, direktor kompanije "Jugohemija farmacija" i Ljubomir Pavićević, direktor firme "Detap". Sumnja se da je prilikom nabavki 857.000 doza vakcina, od kojih je utrošeno samo 154.000, budžet Srbije oštećen za 1,6 miliona eura. Zbog malverzacija oko nabavke vakcina početkom avgusta saslušani su i bivši ministar zdravlja Tomica Milosavljević i epidemiolog Predrag Kon. Iste večeri kad je uhapšena Vukajlovićeva, Milosavljević je izjavio da ni na koji način nije učestvovao u tenderskom

290 Blic, Beta, 17. jul 2011, "Ministar zdravlja priznao da je korupcija izražena".

291 Blic, 11. avgust 2011, "Sumnjivi uvoz vakcina za svinjski grip organizovalo osmoro ljudi".

292 Blic 14. avgust 2011, Dačić: "Istraga o nabavci vakcina traje više od godinu dana".

postupku za nabavku vakcina protiv novog gripa i da je to, na osnovu odluke Vlade, radio Republički zavod za zdravstveno osiguranje.²⁹³

Predsednica Saveta za borbu protiv korupcije Verica Barać je izjavila da “sporna nabavka vakcina, zbog koje je uhapšena bivša direktorka RZZO Svetlana Vukajlović, nije mogla da se obavi bez znanja ministra zdravlja, a on je kao tadašnji resorni ministar sigurno i odgovorniji od Vukajlovićeve”. Ona je istakla da hapšenje Vukajlovićeve “ima najmanje veze sa borbom protiv korupcije, a više sa predizbornim trenutkom i mogućim obračunom među povezanim licima u korupciji u zdravstvu”.²⁹⁴ Ona tvrdi da “tada po pravilu bude žrtvovan neko na nižoj lestvici, poput Vukajlovićeve”, napominjući da “ne očekuje hapšenja krupnijih igrača, pa ni ministara već samo još ponekoga sa manjom odgovornošću”.²⁹⁵

U pritvor je dospela i bivša **direktorka “Jugohemije”** Smiljka Mileušnić-Adžić nakon zahteva za proširenje istrage o propustima pri spornom uvozu vakcina koje su nabavljane posredstvom ove firme koju je ona vodila 2009.

Još jedna afera iz oblasti zdravstva bila je centru pažnje tokom 2011. U Specijalnom sudu u Beogradu počelo je suđenje grupi lekara Instituta za onkologiju i predstavnika farmaceutskih kompanija optuženih za mito. Kao vođa grupe koja je nameštala tendere za nabavku citostatika od 2007 – 2009, označen je bivši **direktor Instituta dr Nenad Borojević**. Na optuženičkoj klupi našli su se i načelnik Odeljenja pedijatrijske onkologije Zoran Bekić, direktorka apoteke Instituta Ivana Popović, pomoćnik direktora Instituta za zdravstvenu delatnost Zoran Tomašević, kao i generalni direktor farmaceutske firme “Roš” Vojislav Petrović, direktor onkološkog sektora kompanije “Farmasvis” Andreja Soretić i Predrag Marinković i Ana Matović, oboje iz kompanije “Astra Zeneka”. Svi oni su uhapšeni krajem juna 2010. godine u policijskoj akciji “Kraba”, a posle hapšenja pritvor je određen Borojeviću, Tomaševiću, Bekiću i Popoviću. Jasmina Gutović iz farmaceutske kuće “Merk” sklopila je sa Tužilaštvom za organizovani kriminal

293 Tanjug, 19. septembar 2011.

294 FoNet, NIN, Blic, 20. septembar, “Baraćeva: ‘Milosavljević odgovorniji od Vukajlovićeve za nabavku vakcina’”.

295 Isto.

sporazum o priznanju krivice koji je postao sastavni deo optužnice, i ona je priznala da je davala mito.

Prvooptuženi Nenad Borojević je jedno vreme proveo pod elektronskim nadzorom, zatim je ponovo vraćen u Okružni zatvor, da bi mu elektronski odašiljač bio opet stavljen, a on pušten na ograničenu slobodu. Borojević se obesio u Košutnjaku 10. januara 2012. godine. Očekuje se nastavak suđenja ostalim optuženima u aferi "citostatici".

Jedna od akcija policije i pravosuđa, koja je posredno nagoveštavana nekoliko meseci, bila je **hapšenje bivšeg direktora Rudarskog basena "Kolubara" Dragana Tomića**. Tomić je uhapšen 3. oktobra 2011. godine pri pokušaju prelaska granice sa Makedonijom, navodno, spremajući se da pobjegne nu Grčku. Istovremeno sa praćenjem Tomića, aktivirano je nekoliko policijskih timova na hapšenju ostalih 16 osumnjičenih sadašnjih i bivših rukovodilaca "Kolubare", i vlasnika privatnih preduzeća, koji se terete za ukupnu zloupotrebu od oko 12 miliona evra.²⁹⁶

Posle višečasovnog saslušanja Specijalni sud u Beogradu Tomiću i šesnaestorici osumnjičenih odredio je 6. oktobra pritvor do 30 dana za malverzacija u "Kolubari" i pokrenuo istragu protiv njih zbog sumnji da su oštetili to preduzeće za više od 10 miliona eura, izjavila je Tanjugu portparol tog suda Maja Kovačević Tomić.²⁹⁷

Javne nabavke

Najvidljivija korupcija sa kojom se građani svakodnevno susreću, prožima zdravstvo i policiju, prosvetu, a nešto ređe i pravosuđe... Međutim, finansijski najdramatičniji i najštetniji oblici korupcije provlače se kroz javni sektor, ministarstva i državna i javna preduzeća, institucije.... To je visoka, sistemska korupcija, a uočena je i kao jedna od ozbiljnijih prepreka Srbiji u procesu evrointegracija.

Osim toga, EU se ozbiljno zainteresovala za najavljene izmene Zakona o javnim nabavkama, koje su na domaćem terenu izazvale žestoke primedbe stručne javnosti na račun Vlade kao predlagača i upozorenja

296 Blic, 4. oktobar 2011. "Bivši direktor 'Kolubare' pokušao da pobjegne iz Srbije".

297 Blic, Tanjug, 6. oktobar 2011, "Tomić sa saradnicima u pritvoru zbog 'Kolubare'".

parlamentu da ne usvoji predložene promene. Naime, članom 1. Nacrta predviđeno je ukidanje Uprave za javne nabavke (UJN) i osnivanje novog tela – Uprave za centralizovano sprovođenje javnih nabavki. Ta uprava koja bi trebalo da bude formirana najkasnije šest meseci po usvajanju zakona preuzela bi samo dve od dosadašnjih 19 funkcija koje obavlja aktuelna UJN. Ostalih 17, među kojima i kontrola javnih nabavki, prešle bi u ruke Ministarstva finansija. Dve funkcije koje će nova Uprava preuzeti su portal i pripremanje modela konkursa, dok će suštinske stvari poput kontrole biti u nadležnosti – Ministarstva finansija.²⁹⁸

Eksperti koje je angažovao Brisel ukazuju da se izmenama smanjuje kontrola javnih nabavki, a povećavaju šanse za korupciju i otežava utvrđivanje korupcije, pri čemu rastu i mogućnosti potencijalnih političkih uticaja na proces sprovođenja tendera. Direktor u Direktoratu za proširenje Evropske komisije Pjer Mirel direktno je ukazao da predložene izmene “ne odgovaraju izazovima reformi javnih nabavki u pogledu transparentnosti, efikasnosti i pojednostavljivanja procedura”.²⁹⁹

U pismu na koje se poziva Blic, Mirel upozorava da je “usklađivanje javnih nabavki sa evropskim direktivama ključni element procesa pridruživanja Srbije EU koji Evropska komisija prati sa posebnom pažnjom”. Pismo je poslato na adresu „Transparentnosti Srbija“ i Koalicije za nadzor javnih finansija 8. decembra 2011. godine.³⁰⁰

Danilo Pejović iz „Transparentnosti Srbija” je ocenio da je “potpuno jasno da će i ovako slaba kontrola Uprave, za koju smo tražili dodatna ovlašćenja, ovim izmenama biti dodatno umanjena i svedena samo na Budžetsku inspekciju i DRI. Uprava se smešta u sastav jednog velikog naručioaca kao što je Ministarstvo finansija u čijem su sastavu, recimo, Uprava za duvan ili carina. To je jasan konflikt interesa”.³⁰¹

Veliki pritisak domaće stručne javnosti i oštre primedbe iz EU, uticale su da predviđene izmene Zakona o javnim nabavkama ne budu usvojene do kraja godine, kako je više puta najavljeno, pa se ovaj zakon (do

298 Danas, 28. decembar 2011. “Ipak se usvaja zakon o javnim nabavkama?”

299 Blic, 15. decembar 2011, “Vlada stvara šanse za korupciju”.

300 Isto.

301 Isto.

zaključenja ovog izveštaja 17. februara, 2012) u parlamentu Srbije i dalje vodi kao "akt u proceduri"³⁰²

Na domaćem terenu, pak, postojanje sistemske korupcije posredno je potvrdio i direktor Uprave za javne nabavke Predrag Jovanović. On je, sumirajući 2011. godinu, rekao da su budžetski korisnici i javna preduzeća i u 2011. kršili propise u sprovođenju javnih nabavki, pa su o tome obavestene Budžetska inspekcija i Državna revizorska institucija (DRI). Jovanović kaže kako je DRI utvrdila da je u 2010, "najviše nepravilnosti u trošenju novca iz budžeta bilo u sprovođenju javnih nabavki" i očekuje "da će to pokazati i izveštaj državnih revizora za 2011".³⁰³

Na spisku propusta, prekršaja, nepravilnosti i malverzacija našli su se, između ostalih, postupci "Puteva Srbije", Javno preduzeće "Gradsko stambeno" iz Beograda, Javno preduzeće PTT Srbije, Rudarski basen "Kolubara", Ministarstvo poljoprivrede i trgovine...

Prema podacima Uprave za javne nabavke za prvu polovinu 2011, "Putevi Srbije" su javnu nabavku izrade dokumentacije za deonicu obilaznicu oko Beograda od Dobanovačke petlje do Bubanj potoka, vrednu 618 miliona dinara, bez zakonskog osnova – sproveli po hitnom postupku.

Koristeći propis, tj. takozvani postupak po hitnosti, JP "Gradsko stambeno" iz Beograda je, recimo, nabavku opštih građevinskih radova na održavanju zgrada, vrednu 350 miliona dinara, realizovalo nepravilno, jer je postupak po hitnosti realizovan – za celu godinu. Hitna nabavka se, pošto je vrednost nabavke velika, inače koristi samo za određeni period do transparentnijeg postupka, ali to u ovom slučaju nije učinjeno.

Javno preduzeće PTT Srbije je realizovalo javnu nabavku usluga obezbeđenja i protivpožarne zaštite od oko 146 miliona dinara, a da je pozvalo samo jednog ponuđača, povređujući time načelo jednakosti ponuđača i obezbeđivanja uzajamne konkurencije ponuđačima, na čemu se temelje osnovna načela javnih nabavki. Mimo propisa, u PTT Srbija su sproveli i pribavljanje usluga osiguranja zaposlenih od nesrećnog slučaja (vrednu 6,8 miliona dinara), pošto je pregovarački postupak obavljen po hitnom postupku, bez zakonskog osnova.

302 <http://www.parlament.rs/akti/zakoni-u-proceduri/zakoni-u-proceduri.1037.html>.

303 Beta, Blic, 6. januar 2012, "Jovanović: 'Kršenje propisa u javnim nabavkama i u 2011'".

Sličnim "metodama" izbegavanja propisa koristili su se i u Rudarskom basenu "Kolubara" pri kupovini mehanizacije vredne 74,4 miliona dinara, ali i u Ministarstvu poljoprivrede i trgovine, nabavljajući Upravi za veterinaru kompjutersku opremu, vrednu 18 miliona dinara.

Zanimljiva je opaska direktora Uprave za javne nabavke Predraga Jovanovića da "Uprava nema informacije šta Budžetska inspekcija preduzima na osnovu izveštaja koji su joj dostavljeni o nepravilnostima u javnim nabavkama".³⁰⁴ Naime, Budžetska inspekcija je deo Ministarstva finansija, čime se direktno dovodi u pitanje nezavisnost i nepristrasnost u kontroli javnih nabavki. Inače, izmenama Zakona o javnim nabavkama, koje je krajem 2011. godine usvojila Vlada Srbije, predviđeno je i da Uprava za javne nabavke bude u sastavu Ministarstva finansija.

Predsednik Saveta DRI Radoslav Sretenović smatra da je od broja institucija koje se bave kontrolom javnih nabavki važnije pooštavanje kaznenih odredbi, odnosno povećanje iznosa prekršajnih kazni, kao i uvođenje krivične odgovornosti za nezakovitosti u toj oblasti, uz produženje roka zastarelosti na tri godine.³⁰⁵ Sretenović je, sumirajući revizije za 2010. godinu, rekao da je propise kršilo sedam ministarstava.

Radoslav Sretenović je rekao da, "protiv ministara nisu zasad podnete prijave i ne znači da neće, samo se još na tome radi. Izvesno je da je u svim kontrolisanim ministarstvima bilo propusta i da će biti podnete prijave, ali se ne zna da li će to biti protiv ministra, državnog sekretara ili nekog trećeg odgovornog lica".³⁰⁶

Državna revizorska institucija dala je pozitivno mišljenje na samo dve, od 46 urađenih revizija finansijskih izveštaja završnog računa budžeta za 2010. godinu – u sedam ministarstava, pokrajinskoj vlasti u Vojvodini, 13 opština, 19 javnih preduzeća i još pet državnih institucija.

Programski direktor "Transparentnosti Srbija" Nemanja Nenadić ocenio je kako izveštaj Državne revizorske institucije pokazuje da postoji veliki problem u javnim preduzećima. On smatra da "problemi sa javnim preduzećima, bez obzira na to da li dobijaju subvencije ili posluju sa

304 Beta, Blic, 6. januar 2012. "Jovanović: Kršenje propisa u javnim nabavkama i u 2011."

305 Isto.

306 Blic, agencije, 29. decembar, 2011, "DRI: Zakon kršilo sedam ministarstava".

dobitkom, postoje zbog nedovoljne kontrole i velikog političkog uticaja na poslovanje”.³⁰⁷

Korupcija u medijima

Savet za borbu protiv korupcije u septembru je objavio Izveštaj o pritiscima i kontroli medija u Srbiji, a zbog oštine i navedenih podataka, većina medija, posebno pisanih, nije objavila ni osnovne navode Izveštaja. Savet, naime, navodi, kako je “prikupio podatke na osnovu kojih se može zaključiti da se nad medijima u Srbiji vrši snažan politički pritisak, zbog čega je nad njima uspostavljena potpuna kontrola”.³⁰⁸ Ističe se da “više ne postoji medij iz kojeg građani mogu da dobiju potpune i objektivne informacije, jer pod snažnim pritiskom koji stiže iz političkih krugova, mediji prećutkuju događaje ili o njima izveštavaju selektivno i nepotpuno”.³⁰⁹

U Izveštaju se, poimence, navode mediji i njihove finansijsko-poslovne veze sa javnim sektorom i organima vlasti. Analizom su, naime, bila obuhvaćena sva ministarstva Vlade Srbije, pojedina republička javna preduzeća, neka gradska komunalna preduzeća, agencije i druga državna tela.

Analizirajući obimnu dokumentaciju, Savet za borbu protiv korupcije ukazao je na tri glavna problema medija: netransparentnost medijskog vlasništva; ekonomski uticaj državnih institucija na rad medija kroz različite tipove budžetskih davanja; problem RTS koji umesto javnog servisa, ima ulogu servisa političkih stranaka i vladajućih elita, što sve za posledicu ima zatvorenost medija za brojne probleme sa kojima je Srbija suočena, pa i za problem korupcije.³¹⁰

Savet je utvrdio da među 30 najznačajnijih analiziranih medija u Srbiji (12 dnevnih i sedam nedeljnika, šest tv i pet radio-stanica) čak 18 medija ima nedovoljno transparentno vlasništvo. Naime, prisustvo ošor kompanija u vlasničkim strukturama medija omogućava da se pravi vlasnici

307 Isto.

308 “Izveštaj o pritiscima i kontroli medija u Srbiji”, Savet za borbu protiv korupcije Vlade Srbije, 19. septembar 2011.

309 Isto.

310 Isto.

medija sakriju i da se time od javnosti prikriju i interesi tih medija. Savet navodi da "državne institucije u Srbiji izdvajaju velika budžetska sredstva na oglašavanje i promociju čime se ostvaruje lična i partijska promocija, koja na godišnjem nivou, na uzorku za 50 najznačajnijih institucija, nije manja od 15 miliona eura"³¹¹

Prema sazanjima i podacima Saveta, najveća finansijska sredstva za medije izdvajali su Telekom Srbije, Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja, Agencija za privatizaciju, Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja, Ministarstvo zdravlja i Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede. Konstatacija Saveta je da je, upravo zato "gotovo nemoguće pronaći analitički tekst, odnosno istraživački pristup novinara kada izveštavaju o radu ovih institucija"³¹²

Osim pomenutih 15 miliona eura, mediji kroz javne konkurse dobijaju, zavisno od izvora, dodatnih 21 do 25 miliona eura, mada ni o tome ne postoje potpuni i uporedno proverljivi podaci. Izveštaj navodi: "U svakom slučaju, ako se to uporedi sa ukupnim tržištem oglašavanja od oko 160 miliona eura, dolazi se do podatka da medijima od državnih institucija dolazi približno četvrtina njihovih prihoda. Posebnu ulogu u finansiranju medija i njihovom držanju u ekonomskoj zavisnosti i neizvesnosti, imaju agencije za odnose sa javnošću, marketinške i produkcijske agencije, koje su uglavnom u vlasništvu stranačkih aktivista, ili sa njima povezanih osoba. Poseban uticaj državni organi ostvaruju preko RTS koji, umesto da bude javni servis građana, predstavlja servis političkih struktura i produkcija, koje su blisko povezane sa vrhovima vladajućih stranaka"³¹³

Savet za borbu protiv korupcije, između ostalog, konstatuje da "medije danas njihovi vlasnici i političari koriste isključivo kao sredstvo za kreiranje javnog mnjenja radi ostvarivanja što povoljnijeg rejtinga i izbornog rezultata političkih partija, ali i ličnog bogaćenja pojedinaca". I zaključuje da "zato u većini medija nema kritičkog pristupa prema radu državnih organa, pa je postalo nemoguće da se u medijima objave istraživački

311 Isto.

312 "Izveštaj o pritiscima i kontroli medija u Srbiji", Savet za borbu protiv korupcije Vlade Srbije, 19. septembar 2011.

313 Isto.

novinarski tekstovi i prilozi, osim u retkim slučajevima kada to odgovara nekom delu stranačke, ili poslovne elite”³¹⁴

Zaključci i preporuke

Ne samo zbog zahteva Evropske unije i obaveza preuzetih u procesu evrointegracija, već prvenstveno radi poštenog odnosa prema vlastitim građanima – Vlada mora odlučno, ali iskreno, preduzimati ozbiljne i svrshodne korake u suzbijanju sistemske korupcije i korupcije uopšte.

To prvenstveno podrazumeva

- kontrolu rada državnih organa i javnih preduzeća jačanjem nezavisnih institucija poput Državnog revizora, Agencije za borbu protiv korupcije, Poverenika za informacije od javnog značaja;
- dosledno funkcionisanje pravne države i nezavisnog pravosuđa, ali i prekid prakse da partije koalicijskim i kadrovskim raspodelama bivaju “vlasnici” pojedinih ministarstava i javnih preduzeća;
- potpunu slobodu, nezavisnost i nepotkupljivost medija i ljudi kojih ih vode – bilo u menadžmentu ili u uređivačkom timu. Sloboda i moć javne reči, pogotovo kroz medije, treba da doprinesu celovitijoj kontroli transparentnosti rada državnih organa, javnih preduzeća i institucija od najšireg društvenog značaja;
- uključivanje nevladinog sektora; to podrazumeva da se, u sadejstvu medija i NVO, ostvaruje kontinuirani pritisak na sve državne organe, a posebno javna preduzeća i budžetske potrošače, i traže detaljni odgovori o njihovom poslovanju;
- samo kontinuirani konstruktivni pritisak, bez obzira na ishod izbora predviđenih za maj 2012. godine, treba da doprinese stvaranju uslova da Srbija uhvati korak sa savremenim demokratskim državama Evrope i sveta.

**III – NARODNA SKUPŠTINA
REPUBLIKE SRBIJE**

Skupština: servis vlasti

Institucija parlamenta u Srbiji ni 20 godina nakon konstituisanja višestranачke skupštine (11. januara 1991), nije dovoljno razvijena, niti je parlament postao centralna demokratska institucija, niti je uspeo da se nametne kao respektabilno mesto koje treba da obezbedi poverenje građana u najvišu ustavotvornu i zakonodavnu vlast.

U jednom od zaključaka foruma koji je u organizaciji Komiteta za ljudska prava YUKOM³¹⁵, krajem marta 2011, održan pod nazivom "Otvorena vrata parlamenta" navedeno je da parlament nije dovoljno razvijen zbog nedostatka političke i pravne kulture, uz konstataciju da slika parlamenta odražava stanje u društvu i državi.

"Dramatičan" deficit u pravnoj kulturi poslanika ogleda se na polju sadržaja, predlaganja i kasnije, sprovođenja zakona. Na dnevni red parlamenta vrlo retko dolaze i predlozi poslanika, a gotovo nikad građanske inicijative. Jedini siguran način da zakonski predlog stigne na dnevni red parlamenta Srbije jeste da ga predloži vlada, prenela je Politika detalje iz te analize.³¹⁶

U retkim slučajevima, „srećno“ će proći i predlozi poslanika vladajućih stranaka, dok će tekstovi zakona koje predlaže Skupština Vojvodine, građani ili Narodna banka stići samo do skupštinskog sajta, gde će godinama uzaludno čekati da ih poslanici razmotre, navodi se u analizi YUKOM. Od ukupno 262 zakona koje je Skupština Srbije usvojila 2010, čak 257 je predložila Vlada, a slično je bilo i 2009, kad su od 266 usvojenih zakona 263 bila Vladina.³¹⁷

Ipak, za razliku od pre nekoliko godina, kad je označavan kao "crna rupa" na putu Srbije ka evrointegracijama, sprski parlament je u ovom mandatu zaista ubrzano radio i s priličnim uspehom doprineo usaglašavju

315 Blic, 31. mart 2011.

316 <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Zasto-skupstina-usvaja-samo-vladine-zakone.lt.html>.

317 Isto.

domaćeg zakonodavstva sa standardima Evropske unije, postajući jedna od najefikasnijih državnih institucija. Zbog tako velikog broja zakona i takvog rada (za tri i po godine više od hiljadu) predsednica Skupštine Slavica Đukić Dejanović proglasila je Srbiju "šampionom evrointegracija".³¹⁸

"Normativni cunami", s kojim se s pravom hvali Skupština Srbije, znatno je, međutim, oslabljen činjenicom da se oko 25 do 30 odsto zakona ne sprovodi, pre svega zbog toga što donošenje zakona ne prati takozvano sekundarno zakonodavstvo, odnosno prateće uredbe, pravilnici i drugi akti.³¹⁹ Bez njih, proizvodnja zakona je praktično jalov posao, a nakon dobijanja kandidature za status člana EU, Brisel više neće interesovati broj zakona, već će pratiti kako se oni primenjuju u praksi.

Sama Srbija je postavila sebi cilj da harmonizuje kompletan pravni sistem sa evropskim zakonodavstvom do kraja 2012. S obzirom na trenutnu dinamiku, ovaj rok će biti probijen najmanje za godinu, a verovatno i za dve godine, izjavio je za *Novosti* predsednik skupštinskog Odbora za evropske integracije Laslo Varga.³²⁰

Stručnjaci upozoravaju i na donošenje velikog broja zakona po hitnom postupku. Vesna Rakić Vodinelić, profesorka građanskog procesnog prava na Univerzitetu „Union“, smatra da su srpski zakoni neretko rezultat naglih, nedovoljno promišljenih zahvata. Ona smatra da se "Skupština nalazi na granici da zloupotrebi pravo da zakone donosi po hitnom postupku. Ovaj sud zasnivam na činjenici da se neki zakoni (koje treba usaglasiti sa pravom EU) donose po hitnom postupku, iako sadrže pravne institute koji se kod nas prvi put uvode ili su nedovoljno poznati".³²¹

Možda i zbog veoma dinamičnog normativnog rada, ali i zbog niskog nivoa političke kulture, u srpskom društvu ne postoji dovoljno razumevanje uloge parlamenta i parlamentarne demokratije, pa se Skupština uglavnom shvata kao proizvođač zakona i propisa, deklaracija i drugih akata, a ne kao najviša ustavotvorna i zakonodavna vlast.

318 Beta, Tanjug, 30. januar 2012.

319 <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Trecina-zakona-neprijemljiva-jer-nisu-doneta-podzakonska-akta.sr.html>.

320 Večernje novosti, 26. maj 2011.

321 <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/310289/Nasi-zakonodavci-su-losi-prepisivaci>.

Tokom dve decenije višestranačja, koje su obeležile izborne krađe, protesti, sukobi vlasti i opozicije, menjanje stranačkih partnera, poigravanje sa mandatima i njihovo svojevolsjno oduzimanje, preletanje iz stranke u stranku, brojni skandali i afere, srpski parlament nije ni mogao mnogo da napreduje, mada su izvesni pomaci u pozitivnom smislu načinjeni, što se ogleda, između ostalog, i u poštenijim izbornim procesima i činjenici da se više ne može govoriti o izbornim krađama.

Ipak, razvoj parlamentarizma u Srbiji bio bi brži i sveobuhvatniji, da Srbija u međuvremenu nije postala partijska država, pa su poslanici, najčešće, isturena ruka svojih stranaka čije glasanje zavisi od naloga njihovih stranačkih centrala. Jedan od primera koji to dokazuje je i Zakon o finansiranju političkih aktivnosti (donet sredinom jula 2011), kojima su stranke, preko svojih predstavnika u parlamentu, obezbedile iz budžeta dvostruko veći iznos po poslaniku nego do tada.

Čedomir Čupić, predsednik Odbora Agencije za borbu protiv korupcije, ocenjuje da su "političke elite pokazale da su nedorasle kad je u pitanju opšti, javni interes i da im je lični interes primaran jer su preko svojih predstavnika u parlamentu amandmanima uneli nejasnoće u Zakon o finansiranju političkih aktivnosti da bi bilo teže utvrditi nelegalne radnje".³²²

Mandati poslanika

Posle višemesečnih rasprava, ubeđivanja, cenjkanja, Skupština Srbije je 24. maja 2011, donela Zakon o izboru narodnih poslanika, kojim je, konačno, srušena institucija blanko ostavki.

Ukidanje blanko ostavki bilo je najavljeno u srpskom parlamentu još početkom 2010. godine, ali je stalno odgađano, jer je strankama očigledno bilo teško da se odreknu gotovo legalizovane političke trgovine kojima je izigravana volja birača, namicana poslanička većina u kriznim situacijama a, najverovatnije, donosila i ličnu korist raznim prelatačima iz jedne u drugu stranku.

322 Blic, 25. jul 2011.

Ukidanje blanko ostavki je bio uslov za evropske integracije, pa su iz Brisela više puta u Beograd stizala upozorenja sa time u vezi, kao i podsećanje da ne postoje demokratske skupštine u kojima tako nešto postoji. Ipak, blanko ostavke su se održale godinama, da bi u maju 2011, mandati konačno bili vraćeni poslanicima koji mogu da menjaju stranke, poslaničke klubove, da nastupaju samostalno i da glasaju prema svojim ubeđenjima, a ne po diktatu svojih partija. Posle izbora, skupštinske klupe će se popunjavati po redosledu koji su kandidati zauzimali na izbornim listama.

Ipak, skupštinska većina je za izglasavanje zakon namaknuta popuštanjem Partiji ujedinjenih penzionera Srbije (PUPS), stranke iz vladajuće koalicije, odnosno prihvatanjem njenog amandmana prema kome poslanik stranke u koaliciji mora da bude zamenjen članom iste te stranke. Time je ustvari, zaštićena pozicija malih partija u koaliciji, ali je prema mišljenju nekih analitičara, taj amandman PUPS u direktnoj suprotnosti sa Ustavom Srbije i preporukama Venecijanske komisije.

Takvo mišljenje izneo je Programski direktor Cesid Đorđe Vuković koji je naveo da je to i u suprotnosti sa zdravim razumom "jer nagrađuje partije koje nisu smele same da izađu na izbore, a u podređen položaj stavlja partije koje su uspele da pređu izborni cenzus".³²³

Skupština je usvojila i amandman Lige socijaldemokrata Vojvodine koji utvrđuje da na izbornoj listi svaki treći kandidat mora biti žena, što znači da će u narednom sastavu parlamenta biti 30 odsto žena. U slučaju prestanka mandata poslanice, nju će u parlamentu da menja prvi sledeći kandidat na izbornoj listi, a ne sledeća žena na listi, kako je prvobitno bilo predloženo. Usvojenim izmenama zakona propisano je da overenu ostavku poslanik lično podnosi predsedniku Skupštine Srbije u roku od tri dana od dana overe.

Skupština Srbije je u julu 2011, ukinula blanko ostavke i u lokalnim skupštinama, usvojivši izmene Zakona o lokalnim izborima, koje sadrže identična rešenja kao i Zakon o narodnim poslanicima. Usvojenim izmenama je takođe predviđeno da izbori moraju da budu okončani u roku od 60 dana od dana njihovog raspisivanja, a ne u roku od 90 dana kako je do sada bio slučaj.

323 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/256090/Usvojen-sporni-amandman-PUPSa>.

Prema tim izmenama, u slučaju da mandat odborniku prestane zbog preuzimanja funkcije predsednika opštine ili gradonačelnika, odnosno zamenika predsednika opštine ili zamenika gradonačelnika, on ponovo može dobiti mandat u istom sazivu skupštine pod uslovom da su mu prestale te funkcije i da postoji upražnjeno odborničko mesto koje pripada istoj izbornoj listi.

Izmenama zakona je omogućeno, kako je Vlada Srbije objasnila, da podnošenje ostavke suštinski predstavlja stvarnu i slobodno izraženu volju odbornika i njegov lični čin, čime se dosledno primenjuje ustavni princip da niko ne može prisvojiti suverenost od građana, niti uspostaviti vlast mimo slobodno izražene volje građana.³²⁴

Kosovo

Politika prema Kosovu se i tokom 2011 – bez rezultata i uz teške pro-mašaje, što je Srbiju koštalo odlaganja davanja statusa kandidata EU – vodila u uskom krugu establišmenta, daleko od javnosti, pa samim tim i daleko od parlamenta. Ako se izuzmu skupštinske deklaracije o Kosovu, a od 2001, usvojeno ih je čak devet, srpski parlament se uglavnom nije bavio suštinom odnosa sa Kosovom, jer mu nisu ni bili dostupni potezi vlasti koji se tiču te teme, ili su bili dostupni samo u nagoveštajima ili post festum.

Kosovo je više godina u suštini bilo tabu tema za javnost uopšte, a oko formule “i Kosovo i Evropa” vodile su se politikantske igre čiji su taoci bili i Srbi koji žive na Kosovu i cela Srbija. To je sasvim ogoljeno sa postavljanjem barikada na severu Kosova i otvorenom podrškom i podstrekom iz Beograda za “takav način borbe”, da bi se sasvim drugačija priča pričala iz beogradske centrale kad je shvaćeno da tu udicu međunarodna zajednica neće da proguta i da su evrointegracije ozbiljno dovedene u pitanje.

Krajem jula 2011, posle desetočasovne burne rasprave, parlament je usvojio Deklaraciju o Kosovu u kojoj je podržao Vladu da nastavi dijalog sa

324 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/267115/Ukinute-blanko-ostavke-i-u-lokalnim-skupstinama>.

Prištinom, "sa ciljem da iznađe rešenja za konkretne probleme građana u južnoj pokrajini, kao i da dođe do trajnog kompromisnog rešenja"³²⁵

U tekstu Deklaracije navedena je i obaveza Vlade da od međunarodnih misija zahteva da u skladu sa mandatom i okvirima datim rezolucijom 1244. SB UN ne dozvole jednostrane aktivnosti prištinskih institucija kojima se ugrožavaju mir, stabilnost, mogućnost iznalaženja kompromisnog rešenja, ali i menja postojeće stanje na terenu.

Deklaracijom o aktuelnom stanju na Kosovu nakon „jednostranih i nasilnih akata privremenih institucija samouprave u Prištini“, parlament je pozvao međunarodnu zajednicu da osudi svaki jednostrani akt koji ugrožava uspeh dijaloga Beograda i Prištine.

Takođe, deklaracijom se Vlada Srbije obavezuje da „donese konkretne mere usmerene na nastavljanje svih aktivnosti institucija Srbije na teritoriji Kosova u uslovima dodatnih opstrukcija i pritisaka privremenih institucija samouprave i dela međunarodne zajednice“.

I iz te deklaracije se vidi da srpski parlament ne želi da se suoči sa realnošću na Kosovu (da Srbija tamo nema nikakav, ne samo vlast nego ni uticaj) i da sva događanja posmatra jednostrano, optužujući za konflikte samo Prištinu i deo međunarodne zajednice, amnestirajući srpsku politiku od svake odgovornosti (vladajuća koalicija), ili je jednostavno optužujući za "izdaju srpskih interesa" (najveći deo opozicije).

Kako se kriza na Kosovu i dalje zaoštravala opasnom igrom s barikadama (međunarodni predstavnici ih uklone, Srbi sa severa ih naprave na drugom mestu), opozicija (SNS, DSS i LDP) – je krajem oktobra najavila³²⁶ da neće učestvovati u radu Narodne skupštine sve dok Vlada Srbije ne sazove sednicu na kojoj bi se raspravljalo o situaciji na severu Kosova.

Vlada je, pod tim pritiscima nadležnom skupštinskom odboru 29. oktobra 2011, podnela izveštaj o tromesečnim aktivnostima i događajima na Kosovu, ali je taj izveštaj uglavnom dočekan na nož. Sve opozicione stranke, ali i SPO iz vladajuće koalicije, oštro su kritikovale izveštaj, navodeći da u njemu nema ničega osim hronologije, odnosno da nije „istinito predsta-

325 Beta, 31. jul 2011.

326 Danas, 25. oktobar 2011.

vio incidente na Jarinju” (jednom od kosovskih prelaza), a svi su zamerili što nema nikakvih zaključaka.³²⁷

Predsednik Liberalnodemokratske partije (LDP) Čedomir Jovanović ocenio je da taj izveštaj Vlade Srbije predstavlja izraz licemerja i kukavičluka, ukazujući na to da bi ozbiljan i odgovoran izveštaj morao da sadrži jasne političke poruke.³²⁸ On je rekao da poruke Vlade ustvari znače, da je “naša kosovska politika doživela neuspeh, da tu politiku više niko ne razume, da toj politici niko ne veruje, čak ni Srbi koji žive na severu Kosova”, dodajući da ta politika nema podršku u samoj Srbiji, niti u vladajućoj koaliciji.

Dodatnu vatru u parlamentu potpalio je Srpski pokret obnove (SPO), navodeći da je *Izveštaj Vlade Srbije o zbivanjima na Jarinju suprotan izveštaju službi bezbednosti koji je podnet skupštinskom Odboru za odbranu i bezbednost, a koji je proglašen za državnu tajnu*. Vlada Srbije je, naime, u izveštaju ocenila da je KFOR 27. septembra na prelazu Jarinje u sukobu sa Srbima dejstvovao i bojevom municijom protiv nenaoružanih građana na barikadama, i da su se međunarodne misije na Kosovu stavile u službu Prištine. Predsednik SPO Vuk Drašković je međutim, izjavio da podaci srpskih službi bezbednosti ukazuju da su Srbi počeli sukobe na Jarinju.³²⁹

Rad Skupštine je stalno opterećivala situacija na Kosovu, budući da su opozicione stranke permanentno tražile da se o tome raspravlja u plenumu, a vlada je to stalno odlagala, zbog čega su, izuzev Srpske radikalne stranke (SRS), gotovo tokom celog novembra bojkotovale skupštinski rad. Do kraja 2011. godine skupština u plenumu nije raspravljala o Kosovu.

Rasprava u Skupštini bi sigurno bila patriotska i zapaljiva, što je bio slučaj sa sednicama Odbora za Kosovo i Metohiju na kojima se upravo to i dešavalo. Oспоравани su svi potezi vlasti u nastojanju da se u međunarodnim pregovorima smanji šteta nastala igranjem s barikadama. Sednice tog odbora su ličile na busije dve zaraćene strane, u kojima vladajuća koalicija brani poteze države, a opozicija je optužuje da je praktično već priznala nezavisnost Kosova ili da nema nikakav plan o razrešenju kosovskog čvora.

327 Politika, 1. novembar 2011.

328 <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/175164/Izvestaj-Vlade-je-licemeran>.

329 <http://www.novimagazin.rs/vesti/vladin-izvestaj-suprotan-izvetaju-sluzbi>.

Na sednici tog odbora 2. novembra, opoziciona Demokratska stranka Srbije (DSS) optužila je Vladu i njen pregovarački tim sa Prištinom, a posebno glavnog pregovarača Borislava Stefanovića, da prihvataju sve predloge posrednika EU Roberta Kupera, kako bi država dobila kandidaturu za članstvo u Uniji, što je Stefanović odbacio kao neistinu.³³⁰

Sednica istog odbora od 27.decembra 2011, trajala je više od šest sati uz žučne rasprave, međusobno vređanje i optuživanje članova odbora za zloupotrebu govornice u političke svrhe. Radikali su ometali gotovo svakog govornika, optužujući glavnog pregovarača sa Prištinom Borislava Stefanovića i vlast da ne rade u interesu Srba na Kosovu, ali su im mnogi replicirali, podsetivši ih da su bili na vlasti 1999. godine, kad su potpisani Kumanovski sporazum i doneta rezolucija Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1244.³³¹

Sve što se događalo u Skupštini oko Kosova, kao i uporno ponavljanje nekih opozicionih stranaka da je vlast odlučila da trampira Kosovo za EU, dodatno je zaoštavano zbog dolazećih parlamentarnih izbora, jer mnogi, posebno nacionalistički politički korpus, veruju da se i dalje na temi Kosova i njegove "čvrste odbrane" mogu ubirati glasovi.

Evropska unija

Kosovo i Evropska unija bili su i u skupštinskim raspravama kao spojeni sudovi, s tim što je vladajuća koalicija, sve do odlaganja kandidature 9. decembra, tvrdila da vodi politiku koja je na putu ka Briselu, dok je opozicija tvrdila da se vodi kapitulantska politika (DSS), da se izdaju nacionalni interesi na Kosovu (SRS), ili da vlast nema nikakav plan o evrointegracijama (LDP).

Pošto je Evropska komisija 12. oktobra 2011. godine donela preporuku da se Srbiji dodeli status kandidata za članstvo u EU, dan kasnije je skupštinsku debatu obeležila oštra polemika poslanika vladajuće većine i opozicije o tome da li su, posle izveštaja Evropske komisije, Srbiji postav-

330 www.B92.net, 2. novembra 2011.

331 <http://www.naslovi.net/2011-12-27/b92/sednica-o-kim-vredjanja-optuzbe/3062212>.

ljeni novi uslovi za kandidaturu, odnosno da li se od Srbije praktično traži priznavanje nezavisnosti Kosova i Metohije.³³²

Na toj sednici je LDP najavila da više neće podržati nijedan zakon vladajuće većine u aktuelnom sazivu i pozvala Vladu Srbije da saopšti kakav joj je plan da bi Srbija 9. decembra dobila status kandidata za članstvo u EU. Prethodno je, na sednici Odbora za evropske integracije, mišljenje Evropske komisije poslanicima obrazložio šef misije EU u Srbiji Vensan Dežer, koji je rekao da Srbija nije dobila novi uslov za dobijanje statusa kandidata, a da su zahtevi koji se odnose na Kosovo statusno neutralni.

On je podsetio da se od Srbije traži postizanje dogovora o učešću Prištine u multilateralnim regionalnim inicijativama, rešenju za telekomunikacije i električnu energiju, priznavanje fakultetskih diploma, implementacija postignutih dogovora o slobodi kretanja i katastarskim knjigama, kao i saradnja sa EULEX.

Kolike su razlike u parlamentu o rešavanju tog važnog pitanja svedoči polemika u Skupštini nakon tog izveštaja Evropske komisije, u kojoj su poslanici DSS izneli tvrdnju da se od Srbije zahteva da prizna atribut kosovske nezavisnosti, LDP je izrazila sumnju da je vlast pokušala da predstavi javnosti da je Srbija već dobila status kandidata, a radikali su ponovili da je reč o "još jednoj uceni EU i da je jasno da Srbija, zarad članstva u EU, mora da prizna nezavisnost Kosova".³³³

Potpredsednica Demokratske stranke (DS) Jelena Trivan izjavila je da će za tu stranku preostali uslovi biti prioritet sve dok su oni statusno neutralni, kao i da njena stranka nikad neće odustati od evropskog puta Srbije, ali da će ga prilagoditi "potrebama, uslovima i suverenitetu Srbije". Sa druge strane, lider naprednjaka Tomislav Nikolić pozvao je vladu da saopšti šta sve Srbija treba da uradi kako bi realizovala taj cilj, ocenivši da uslove vezane za Kosovo i Metohiju verovatno ne može da ispuni do 9. decembra.

332 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/282973/Polemika-u-Skupstini-Da-li-su-Srbiji-postavljeni-novi-uslovi>.

333 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/282973/Polemika-u-Skupstini-Da-li-su-Srbiji-postavljeni-novi-uslovi>.

Kada je Evropski savet 9. decembra 2011, odlučio da Srbiji odloži davanje statusa kandidata za EU, to je odmah postala tačka predizbornog pozicioniranja opozicije, bilo onih koji tvrde da je moglo brže i bolje, ili onih koji su tvrdili da nam nije mesto u EU.

Na inicijativu Odbora za evropske integracije, u Skupštini Srbije je krajem januara 2012, organizovano javno slušanje predavanja "Narodna skupština na putu evropskih integracija", kako bi na isteku mandata ovog saziva skupštine sumirali dostignuća i aktivnosti na evropskom putu, kako samog parlamenta, tako i Vlade Srbije.

Medijsko sažimanje tog skupa možda najbolje odslikava ukupnu atmosferu u srpskom parlamentu prema evrointegracijama i dobijanju statusa kandidata koji je Srbija u poslednjem trenutku dobila u drugom pokušaju, 1. marta 2012. Mediji su zabeležili: "Šefovi poslaničkih grupa vladajuće većine saglasili su se da evropski put Srbije nema alternativu i da sve napore treba usmeriti ka dobijanju statusa kandidata, dok su predstavnici opozicije kritikovali vladu, ali i politiku EU, za koju tvrde da se prema Srbiji nepravedno odnosi".³³⁴

Moguće je da bi put prema Briselu bar za nijansu bio olakšan kada bi se uspešnije koristila parlamentarna diplomatija kao jedan od mehanizama stvaranja dobrih odnosa sa drugim državama i koja bi trebalo da ima važno mesto u evrointegracijama, kao što ima u razvijenim parlamentarnim demokratijama sveta.

Parlamentarna diplomatija je veoma važna za stvaranje dobrih odnosa sa poslanicima drugih zemalja, a posebno je važna za odnose sa poslanicima Evropskog parlamenta koji treba podrobnije da budu upoznati sa reformama u Srbiji. Parlamentarna skupština je jedno od dva glavna tela ustanovljena Statutom Saveta Evrope i odslikava glavne političke tokove u državama članicama. Parlamentarna skupština vidi sebe kao vodeću snagu u širenju evropske saradnje na sve demokratske države širom Evrope.

U kontekstu evrointegracija, važan je kontinuitet parlamentarne diplomatije, što znači da nije dobro ako se srpski parlamentarci pojave na jednom zasedanju Parlamentarne skupštine Saveta Evrope, a onda preskoče

334 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=01&dd=30&nav_category=11&nav_id=578299.

naredna dva. To je posebno važno za Srbiju koja je dugo bila izolovana i o kojoj u međunarodnoj javnosti još ima dosta negativnog mišljenja.

Ipak, sa značajem parlamentarne diplomatije javnost nije dobro upoznata, ili ima iskrivljenu sliku o tome, svodeći te aktivnosti uglavnom na nepotreban trošak. Razlog za to je nedovoljno afirmisanje tog mehanizma za bolje i kontinuirane odnose s drugim državama, nedovoljno korišćenje parlamentarnih kanala za kontakte i unapređenje odnosa, ali i činjenica da pojedini poslanici tu vrstu obaveza koriste gotovo kao turistička putovanja.

I to je jedan od razloga što je pažnja javnosti u Srbiji više usmerena na visinu putnih troškova poslanika, nego na sadržaj i cilj putovanja. Kada ti troškovi nisu obrazloženi, naravno da izgledaju neopravdano visoki, a kad je jasno da nisu bili neizbežni ili su diskutabilni, onda je razumljivo da se pažnja javnosti fokusira samo na novac koji su poslanici za putovanja trošili, a ne i na korist koji država od tih putovanja može da ima.

Privilegije i rejting

Kao što se i predviđalo, ceremonija na početku skupštinskih zasedanja s crvenim tepihom i intoniranjem himne, uvedena 2010. godine, nije doprinela većem dostojanstvu najvišeg zakonodavnog organa. Ugled parlamenta, naravno, ne zavisi od ceremonije nego od samih poslanika, koji se u odnosu na neke ranije godine pristojnije ponašaju, ali ipak ne u tolikoj meri da ih građani uvažavali kao svoje predstavnike.

Rejting političara u Srbiji, a posebno rejting poslanika godinama je na veoma niskom, čak nedozvoljenom nivou. Prema anketi koju je dnevnik Blic sproveo među čitaocima svog sajta (oko 2500 anketiranih čitalaca), ubedljivo najviše njih je kao prvu asocijaciju na poslanika navelo lopovluk (59,4 odsto), zatim privilegije (21,1 odsto) i nakon toga lenjost (15,1 odsto). Mali broj čitalaca naveo je da ih poslanik asociira na nekog koga je on izabrao za svog predstavnika (2,7 odsto), dok zanemarljiv broj čitalaca u poslaniku vidi stručnjaka (1,4 odsto).³³⁵

335 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/304101/Lopovluk-i-privilegije-asocijacije-na-poslanike>.

Veoma loš rejting parlamentaraca potvrdilo je i istraživanje fondacije Fridrih Ebart i CesID, prema kome tek svaki sedmi građanin, odnosno samo 14 odsto, ima poverenje u Skupštinu Srbije, dok 52 odsto ispitanika nemaju nikakvo poverenje u tu instituciju.³³⁶

S obzirom na tako nizak rejting i nepoverenje u poslanike kao predstavnike naroda, potpuno je razumljivo što se javnost dosta bavila njihovim privilegijama, ukupnim (ne)radom i primanjima. U osiromašenoj zemlji kakva je Srbija, podatak da jedan poslanik građane godišnje košta 2,5 miliona dinara, ili 75 prosečnih plata, dovoljan je sam po sebi, bez ikakve analize njihovog rada, da se pozicija poslanika ocenjuje privilegovanom. Kad se tome dodaju i drugi troškovi, parlamentarci se uglavnom u javnosti ocenjuju kao velike troškadžije na račun građana.

Dnevni list Press o tome izveštava na sledeći način: "Parlamentarci su uz redovne plate koristili sve privilegije i iz državne kase naplaćivali parking, ické i piće, putovanja po zemlji i inostranstvu, odvojeni život od porodice, pa čak i izradu vizitkarti. Na račun građana poslanici su naplatili parkiranje 732.426 dinara, a u dva skupštinska restorana pojeli su i popili 547.153 dinara. Njihove vizitkarte koštale su nas 122.336 dinara"³³⁷

Poslanici u drugim zemljama imaju visoke plate i razne privilegije koje bi trebalo da ih štite od izazova korupcije. Međutim, sve treba da bude usklađeno sa mogućnostima zemlje i ekonomskom situacijom. Plate srpskih poslanika od 75.000 dinara nisu velike (mada je broj od 250 poslanika prevelik), ali osim plata, svi poslanici u radnom odnosu u Skupštini imaju pravo na poslanički dodatak u paušalnom iznosu od oko 30.000 dinara. Tome treba dodati i razne neopravdane privilegije.

Vladimir Goati, izvršni direktor Transparentnosti Srbije smatra da, "ono što je manje opravdano to su niske cene u skupštinskom restoranu. Zatim, nedopustivo je da se zloupotrebljava pravo na troškove putovanja pa se dešava da je poslanik, prema pređenim kilometrima, više puta obišao zemaljsku kuglu. Ipak, mi ne živimo u Rusiji, Kini ili Kanadi pa kilometraža ne bi smela da bude beskonačna"³³⁸

336 NIN, 31. mart 2011.

337 Press, 10. jun 2011.

338 Blic, 12. februar 2012.

Moguće je da će se trošenje novca iz budžeta efikasnije kontrolisati ubuduće, jer je sredinom 2011, u okviru generalnog sekretarijata Skupštine uvedena potpuno nova funkcija – interni revizor. Ta nezavisna institucija ima zadatak da kontroliše potrošnju sredstava iz budžeta Skupštine.³³⁹ Svaki dinar iz tog budžeta koji je otišao za putovanja, plate i javne nabavke na stolu je internog revizora parlamenta. To je prvi put da zakonodavni dom sprovodi unutrašnju kontrolu trošenja novca. Novine znače da će svi "putevi novca" morati da imaju pokriće u papirima. Zaposleni će dobiti i kartice, pa će se voditi evidencija o tome koliko su sati bili na poslu.³⁴⁰ Interni revizor će generalnom sekretarijatu i Administrativnom odboru podnositi izveštaj jednom godišnje.

Možda je kontrola internog revizora doprinela smanjenju troškova u Skupštini u drugoj polovini godine. Krajem novembra 2011, dnevnik *Danas* je pisao da je "reprezentacija koju su parlamentarci ranijih godina obilato koristili ispijajući kafe i sokove na račun poreskih obveznika sada svedena na minimum".³⁴¹ Uz navodjenje podataka o troškovima reprezentacije po strankama, list ipak zaključuje da poslanici nemaju ni razloga da koriste reprezentaciju "u jevtinom skupštinskom restoranu gde kafa nije ni 20 dinara".³⁴²

Danas još navodi: "Kako bi pokazali da dele teret krize, parlamentarci su ove godine pokušali da uštede na putovanja u inostranstvo, i to kroz korišćenje jevtinijih letova, skromnijih hotela, i manjeg broja članova delegacija. Uprkos tolikoj štednji potrošeno je 15,3 miliona dinara, a preko granica naše zemlje najviše su išli poslanici koji su u delegaciji Srbije pri SE".³⁴³

Imunitet takođe spada u kategoriju poslaničkih privilegija do koje je mnogim poslanicima možda i više stalo nego do nekih drugih. Jer, umesto da imunitet poslanike štiti od onoga što su izgovorili u parlamentu, on ih

339 <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/259474/Revizor-kontrolise-trosenje-u-Skupstini>.

340 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.289.html:348128-Skupstina-prvi-put-ima-internog-revizora>.

Skupstina-prvi-put-ima-internog-revizora.

341 *Danas*, 22. novembar 2011.

342 Isto.

343 Isto.

štiti i od prekršajne odgovornosti, ali i od krivičnog gonjenja za krivična dela za koja je zaprećena kazna manja od pet godina zatvora.

Mediji su izneli niz primera koji pokazuju kako se poslanici izvlače od odgovornosti. Poslanik SRS Momir Marković optužen je za zapošljavanje mimo konkursa, ali je zahvaljujući pozivanju na imunitet, slučaj zastareo. Slično će se dogoditi i sa slučajem Gordane Paunović Milosavljević, takođe radikalke, koja je optužena za korupciju u zdravstvu. Momčilo Duvnjak protiv koga je podneto više krivičnih prijava i Dragan Aćimović koji se tereti za falsifikovanje dokumentacije za izgradnju farme svinja, takođe se uzdaju u zastarevanje.³⁴⁴

Tek kada je Brisel upozorio da 27 slučajeva poslanika koji žele da se pozovu na imunitet nekoliko godina "čame" u fiokama, Administrativni odbor Skupštine je početkom jula 2011. predložio Skupštini da za četvoro navedenih poslanika – inače svi članovi SRS – ukine imunitet, što je ta stranka iskoristila za optužbe da je odluka politički motivisana.

Prethodno je predsednik Administrativnog odbora Skupštine Srbije Nenad Konstantinović (DS), koji je postavljen za prvog čoveka parlamentarne radne grupe za "relativizaciju" imuniteta, izjavio za Danas da su potpuno samostalno, a ne zbog pritiska iz Brisela, "došli do zaključka da bi trebalo ograničiti imunitet poslanika, kako bi se otklonila sumnja da članovi parlamenta, krijući se iza ove pogodnosti, izbegavaju da odgovaraju pred zakonom".³⁴⁵

Međutim, do kraja godine ništa se nije izmenilo na tom planu. "Priča koju su poslanici na vlasti, ali i dela opozicije, letos objavili na sva zvona – da će se imunitet parlamentaraca ukinuti za sve slučajeve, osim za izgovorenu reč, nije se pomakla sa mrtve tačke. Radna grupa koja je trebalo da skroji nova pravila igre nije se sastala nijednom."³⁴⁶

Ustav, inače, predviđa da poslanik koji se pozvao na imunitet ne može biti pritvoren, niti se protiv njega može voditi postupak bez odobrenja Skupštine. Ukoliko parlamentarca zateknu na delu za koje preti

344 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/293571/Ustav-stiti-poslanike-od-zatvorskih-kazni>.

345 Danas, 29. jun 2011.

346 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:352311-Nista-od-ukidanja-poslanickog-imuniteta>.

kazna zatvora duža od pet godina, može otići u zatvor i bez saglasnosti parlamenta.

Etički kodeks

Poslovnik o radu Skupštine koji je usvojen u julu 2010. godine, a izmenjen u februaru 2011, povećanjem novčanih kazni za poslanike, upristojio je parlament. Međutim, gotovo sve već ranije viđeno nastavilo se i tokom prošle godine: uvrede, pretnje, majice sa likovima haških optuženika, bojkotovanje zasedanja ili na druge načine opstrukcije rada Skupštine. To je odavno gotovo nerazdvojni deo parlamentarnog života u Srbiji.

Osim skupštinske sale i prostorije u kojima zasedaju odbori, ni hodnici nisu pošteđeni neprimerenog ponašanja poslanika, kao što je to bio slučaj tokom protesta poslanika Srpske radikalne stranke zbog posete američke ambasadorke Meril Vorlik Skupštini povodom sastanka grupe prijateljstva Skupštine Srbije sa SAD. Jedan radikal nije se ustezao da pred kamerama ozbiljno zapreti ("zajklaću te") jednom poslaniku vladajućih demokrata, a njegov stranački šef je to objasnio time da je to "uobičajena šala među poslanicima"³⁴⁷

Skupštinska sala je često poluprazna, a obavezno se napuni kad je potreban kvorum za izglasavanje nekih zakona i odluka, pa je tada vladajuća većina disciplinovano na svojim mestima. Često se i na početku sednice elektronskim sistemom utvrdi kvorum, a potom poslanici jednostavno nestanu. Budući da jedan skupštinski dan košta blizu pet miliona dinara, građani Srbije se s pravom pitaju čiji rad finansiraju iz svojih džepova.³⁴⁸

Da bi se sve to sprečilo, a srpski parlament po ponašanju počeo bar da liči na evropske, u Skupštini je krajem 2011, formirana radna grupa čiji je zadatak da sačini etički kodeks ponašanja po modelu Evropskog parlamenta. Tim kodeksom bi bilo predviđeno da poslanik treba da se ponaša u skladu sa moralnim normama, da ne sme da vređa, psuje, da bude ko-

³⁴⁷ Beta, 20. oktobar 2011.

³⁴⁸ <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/258872/Placamo-poslanike-koji-nece-da-rade>.

rumpiran, niti da opstruira rad parlamenta, a da, ukoliko ta pravila prekrši, bude sankcionisan i novčanom kaznom.³⁴⁹

Međutim, pitanje je da li će etički kodeks, ako se ništa drugo ne bude menjalo, uspeti da "umije" parlament i navede poslanike na ponašanje dostojno predstavnika naroda. Ako se uzme u obzir niska pravna, ali i opšta kultura i već poslovično nepoštovanje pravnih normi političara uopšte, bez drugih promena u društvu teško da će jedan papir koji govori o etici uspeti da srpski parlament pretvori u "evropski". Naravno, ne treba mistifikovati ni evropske parlamente, jer i u njima ima burnih i žestokih rasprava, ali se obično ne prelazi granica pristojnosti. I u tim parlamentima ima i opstrukcija, lobiranja, pa i korupcije, ali se takva ponašanja, posebno kad je o korupciji reč, kad se otkriju obično sankcionišu javno, brzo i efikasno.

Stručnjaci su uglavnom sumnjičavi prema budućim efektima etičkog kodeksa bez suštinskih promena u društvu. Sociolog **Stjepan Gredelj** smatra da je jedini način da se ponašanje poslanika promeni *potpuna promena izbornog sistema, ukidanje sadašnjeg parlamenta i formiranje novog sa duplo manje poslanika i to ljudi koji direktno predstavljaju svoje glasače. On ističe: "Malo je vajde od tog kodeksa iz prostog razloga što se ovde ne poštuju ni pravne norme, od Ustava pa na dalje, a kamoli tamo neka deklaracija. Eto, do sada smo bili bezobrazni, a sada ćemo biti fini... da li možete da zamislite neke likove koji stoje pred kodeksom i stavljaju ruku na njega kao na Bibliju. Ne očekujem dakle ništa dobro, očekujem da će to biti samo još jedna farsa...."*³⁵⁰

Dubravka Stojanović, profesorka istorije na Filozofskom fakultetu u Beogradu, takođe nije veliki optimista kad je reč o dometima etičkog kodeksa, ocenjujući da je problem u tome što Skupština nije ozbiljno shvaćena. Kako ističe, "Skupština je oduvek cirkus zato što svi znamo da se odluke ne donose tamo, nego na nekom drugom mestu", aludirajući na

349 <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Eticki-kodeks-pougledu-na-Evropski-parlament.lt.html>.

350 http://www.slobodnaevropa.org/content/pravilnik_ponasanja_za_srpske_poslanike/24460489.html.

to da najvažnije odluke donose politički vrhovi, dok parlament te odluke samo aminuje dizanjem ruku.³⁵¹

Zaključci i preporuke

Da bi parlament zaista postao centar demokratije, mora da bude samostalan u odlučivanju a ne, kao do sada, da bude servis vladajuće koalicije, a njegovi poslanici samo isturena ruka svojih stranačkih centrala. Skupština bi morala da postane stvarni kontrolor izvršne vlasti, odnosno da se stvori ambijent u kome bi bez ikakvih smetnji i prepreka mogla da nadzire i kontroliše vladu i ministre i da vodi računa o trošenju budžetskih sredstava. Rad u parlamentu mora da bude javan, bez monopola u donošenju odluka

Ako je u proteklom periodu Skupština Srbije bila "sam pion evrointegracija", u narednom periodu bi morala da se pobrine i za harmonizaciju zakona koje je donela, jer će Brisel, razmatrajući eventualno dodeljivanje Srbiji datuma za početak pregovora sa EU, pre svega voditi računa o tome, kao i o reformama u pravosuđu. Budući da u tome već kasni, novi skupštinski saziv bi morao od prvog dana ubrzano da se bavi tim pitanjima.

Čitav politički sistem Srbije je preglomazan, pa i parlament, koji je u odnosu na broj stanovnika zemlje, sa 250 poslanika neopravdano veliki, neefikasan, pa time i skup. Kad je u oktobru 2010. godine najavljena rekonstrukcija Vlade u okviru koje je planirano smanjenje broja ministarstva, govorilo se i o smanjenju parlamenta sa 250 na 150, ili 125 poslanika. U marta 2011, Vlada je rekonstruisana samo marketinški, a o smanjenju parlamenta teško da će biti govora i u narednom sazivu skupštine, budući da će na izbore ponovo izaći veliki broj stranaka i imajući u vidu da smanjenje poslanika zahteva komplikovanu proceduru, uz ustavne promene.

Sve je to, ipak, moguće ostvariti ukoliko se politička scena ukрупni, ukoliko na narednim parlamentarnim izborima, koji će se održati u maju 2012, građani budu izabrali samo nekoliko partija, bez obzira što će verovatno na izbore izaći bar petnaestak. Srpska napredna stranka je u decembru 2011, pokrenula inicijativu za smanjenje parlamenta sa 250 na

351 Blic, 23. oktobar 2011.

125 poslanika, što je svojim potpisima podržalo 280.000 građana. Početkom marta 2012, tu inicijativu prihvatio je skupštinski Odbor za ustavna pitanja.³⁵² Ako i to nije marketinški potez uoči izbora, i ukoliko zaista postoji politička volja za takve izmene, to bi moglo da poveća efikasnost parlamenta, smanji njegove troškove, ali i doprinese većem poverenju u tu instituciju.

³⁵² <http://www.kurir-info.rs/vesti/politika/tomislav-nikolic-smanjiti-broj-poslanika-80266.php>.

IV – APARAT DRŽAVNE PRINUDE

Vojska: profesionalizacija najveći domet

Proces profesionalizacije Vojske Srbije praktično je okončan 2011. godine. Aktuelna vlada isticala je profesionalizaciju kao jedan od najvećih uspeha u reformskim naporima države i društva, nadajući se da će joj to biti jedan od jačih aduta pri razmatranju kandidature za članstvo u Evropskoj uniji u decembru 2011. godine.

U proleće 2011, iz kasarni je izašla poseldnja generacija vojnika koja je služila obavezni vojni rok. Sumirajući rezultate rada Ministarstva odbrane otkako mu je na čelu, Dragan Šutanovac je sredinom maja izjavio da je “završetak profesionalizacije i podizanje ugleda i standarda pripadnika Vojske Srbije jedan od najvećih uspeha četvorogodišnjeg rada” ovog Ministarstva.³⁵³ Međutim, profesionalizacija nije primljena sa odobravanjem u nekim političkim partijama, posebno u Srpskoj naprednoj stranci, jednoj od dve najveće političke partije. Prema nekim pokazateljima, može se zaključiti da ni stanoviti broj građana, koji se ne može zanemariti, ne preferira profesionalizaciju Vojske, već prednost daje tradicionalnom sistemu popune vojnih jedinica, dakle – sistemu regrutne obaveze.

Nesporno je da je prvenstveno Ministarstvo odbrane nekoliko godina zaredom ulagalo veliku energiju u angažman vlastitih pripadnika i pripadnika Vojske Srbije i na međunarodnom planu, u prvom redu u mirovnim misijama. Prema vojnim i političkim zvaničnicima, tim je angažmanom povećan ugled Vojske i države Srbije u svetu, kao i njeni izgledi za dobijanje kandidature.

Ministar Dragan Šutanovac i podsekretar za mirovne operacije Ujedinjenih nacija, ujedno i načelnik Odeljenja UN za mirovne operacije Herve Lasous potpisali su u sedištu UN u Njujorku 23. novembra 2011. godine

353 “Moguće ukidanje zone zabranjenog leta na Kosovu”, Danas 19. maj 2011. D. Šutanovac, autorski tekst: “Reforma sistema odbrane – evropeizacija Srbije”, Danas, vikend izdanje 21-22. maj 2011.

Memorandum o razumevanju između Vlade Republike Srbije i Ujedinjenih nacija – o doprinosu sistemu stand by arnažmana UN.³⁵⁴ Međutim, jedna od glavnih prepreka u tim odnosima jeste odnos Srbije prema Severnoatlantskom paktu i njena vojna neutralnost.

Vojna industrija čini značajan deo srbijanske privrede. Budući da je ta industrija ostvarivala respektabilne rezultate u izvozu ranijih godina, a u 2010. godini najveće, u zvaničnim se krugovima – sve do „arapskog proleća“, zemlje koje su najsigurnija tržišta za plasman vojne industrije – verovalo se da će se uspeh ponoviti i u 2011. godini. Međutim, nakon smena režima u tim zemljama postalo je jasno da su šanse vojno-industrijskog kompleksa da ponovi uspeh iz prethodne godine – minimalne. Svemu uprkos, resorni ministar je bio uporan u tvrdnji da je povratak srpske vojne industrije na ove destinacije, i to u najskorije vreme, realan i moguć.³⁵⁵

Hapšenje Gorana Hadžića 2011. godine, za političku i vojnu srbijansku elitu – nije imalo ni približno onakav značaj kakav je imalo hapšenje generala Ratka Mladića. Državni vrh je smatrao da je hapšenjem Mladića Srbija ispunila najvažniji uslov za dobijanje kandidature. Ministarstvo, Vojska i tajne vojne službe su uporno poricale da su na bilo koji način involvirani u skrivanje Mladića nakon 2006. godine i, naročito da su vojne strukture i Mladić umešani u misterioznu pogibiju dvojice gardista u beogradskoj kasarni u Topčideru u oktobru 2004. godine. Te strukture nosiće taj balst sve dok se te misterije ne rasvetle.³⁵⁶

Radikalizacija prilika na severu Kosova i podizanje barikada na administrativnim/graničnim prelazima odložilo je kandidaturu u decembru 2011. godine. Srpska vojska se nije neposredno uplitala u događanja na pomenutim prelazima čak ni onda kada su između „golorukih srpskih građana“ i jedinice KFOR „radile“ i duge cevi, i razne eksplozivne naprave. Zbog toga su pojedini nacionalisti prozivali Vojsku Srbije da se i fizički „umeša“ u rasplet na severu „južne srpske pokrajine“, što bi dodatno ugro-

354 *www.mod.gov.rs*, 23. novembar 2011.

355 „Hoću da idemo u Tripoli“, intervju D. Šutanovca, *Danas*, 27. septembar 2011.

356 Nataša Kandić: „Sramotno ispoljavanje simpatija prema generalu Ratku Mladiću“, *Danas*, dvobroj 2-3. juli 2011.

zilo šanse Srbije za kandidaturu. Istina, Vojska se mogla "umešati", ali na sasvim drugi način.³⁵⁷

Na Dan državnosti i Dan Vojske Srbije, 15. februara 2011. Godine,³⁵⁸ Vrhovna komanda podelila je 416 spomen-medalja onim pripadnicima Ministarstva odbrane i Vojske Srbije koji su se najviše istakli u ratovima na tlu bivše Jugoslavije u Miloševićevoj ratnoj deceniji.³⁵⁹ Ta odluka političko-vojnog vrha izazvala je negodovanje u izvesnim krugovima, susednim zemljama i EU.

Kao i svake godine, nova generacija oficira promovisana je na javnoj sceni ispred Doma Narodne skupštine. Međutim, ovogodišnju svečanost izdvaja činjenica što je prvi put u istoriji Srbije u čin potporučnica promovisano 19 kadetkinja.³⁶⁰ Na kraju godine, u "redovnom postupku", načelnika Generalštaba Miloja Miletića, koji je penzionisan, zamenio je general Ljubiša Diković.³⁶¹ Međutim, Fond za humanitarno pravo je objavio njegov Dosije³⁶² u kojem se general Diković u sedam tačaka ozbiljno tereti da nije uradio ništa da bi sprečio pripadnike 37. motorizovane brigade kojom je komandovao u kosovskom ratnom kovitlacu 1998. i 1999, da ne čine teške zločine. Imenovanje Ljubiše Dikovića dovodi u pitanje vojnu kadrovsku politiku za koju su najviše odgovorni ministar odbrane Dragan Šutanovac i predsednik države Boris Tadić u svojstvu vrhovnog komandanta.

U medija centru „Obrana“ predstavljena je 4. marta 2011. godine tzv. Bela knjiga odbrane Republike Srbije.³⁶³ To je dokument, kako je rekao državni sekretar u Ministarstvu odbrane dr Zoran Jeftić, koji „transparentno, najširoj domaćoj i svetskoj javnosti, približava procese, dostignuća, ali

357 M. Dugalić: "Vojska i zaštita građana na Kosovu", Politika, 11. novembar 2011.

358 Vest koja se od početka 2012, ponavljala na sajtu Ministarstva odbrane: Na predlog ministra D. Šutanovca, predsednik Srbije B. Tadić potpisao je početkom godine Odluku prema kojoj će se kao Dan Vojske Srbije obeležavati 23. april (u slavu početka Drugog srpskog ustanka 1815), umesto dosadašnjeg 15. februara.

359 "Medalje za učešće u ratovima na prostorima bivše Jugoslavije", Politika 3. april 2011.

360 "Kad potporučnice marširaju", magazin Obrana br. 144 od 15. septembar 2011.

361 "Diković preuzeo dužnost načelnika Generalštaba", Politika 23. decembar 2011.

362 "Diković podnosi tužbu po svih sedam tačaka 'dosijea' FHP", Danas 26. januar 2012.

363 "Vizija sistema odbrane", magazin Obrana br. 132, 15. mart 2011.

i projekcije razvoja sistema odbrane naše zemlje". Istakao je da se "vizija našeg razvoja zasniva na viziji savremene i moderne Srbije, Srbije članice Evropske unije, integrisane u kolektivne sisteme bezbednosti, sa Vojskom koja svojom snagom može da garantuje mir i stabilnost u regionu..."³⁶⁴

Konzervativci i tradicionalisti ugrožavaju profesionalizaciju

Odlaganje kandidature imalo je odgovarajući odjek i u strukturama Vojske Srbije i u Ministarstva odbrane. Vojska i Ministarstvo odbrane sve svoje reformske napore i uspehe stavili su u funkciju te politike. Na primer, ministar odbrane je pre 9. decembra izjavio: "Zadovoljan sam i zbog toga što je u mišljenju Evropske komisije naglašeno da sistem odbrane Srbije već danas ispunjava sve evropske standarde i da smo u stalnom reformskom napretku".³⁶⁵ Predsednik Boris Tadić je, okrivljujući neke članice EU da "nam nisu naklonjene", direktno prozvaio Evropu: "Danas Evropskoj uniji možemo pogledati u oči i reći da smo uradili ono što je trebalo. Može li Evropska unija to isto da učini".³⁶⁶

Ipak, ne treba prenebregnuti uspehe Vojske i resornog ministarstva koji su prednjačili u reformama, pri čemu je profesionalizacija vojske bila najveći uspeh reformskog procesa u sistemu odbrane. Tako na površinu izbija jedan paradoks: ispostavlja se da je vojna organizacija, koja po prirodi vlastitog bića spada u najkonzervativnije društvene slojeve, u Srbiji bila, figurativno rečeno, lokomotiva progressa.

Pohvale za reformske uspehe u sistemu odbrane stizale su i iz inostranstva. Tako je ministar odbrane u svom izveštaju naveo i sledeće: "Potvrdu da je Ministarstvo odbrane uradilo odličan posao u reformama dobili smo od međunarodnih institucija, kao što su EU, UN i OEBS..."³⁶⁷ Ištvan Đermati, direktor Međunarodnog centra za demokratsku tranziciju iz

364 "Dobar dan za evropsku Srbiju", *Danas*, 13. oktobar 2011.

365 "Ugrožena profesionalizacija", *Helsinška povelja* dvobroj 157-158, novembar-decembar 2011.

366 "Reforma Vojske Srbije primer i za članice NATO", *Danas*, 4. mart 2011.

367 "Vojska Srbije grabi ka standardima NATO", *Danas*, 9. septembar. 2011.

Budimpešte i savetnik Koledža odbrane NATO je veoma pohvalno ocenio dostignuća ovdašnjih vojnih reformi: "Vojska Srbije je reformisana tako da je apsolutno kompatibilna sa standardima NATO. Tačnije, reforme u srpskoj vojsci su u mnogim aspektima uspešnije od reformi u nekim članicama Alijanse".³⁶⁸ Važno je takođe pomenuti da je u septembrskom izdanju Džejns difens vikli (Jane's Defence Weekly) 2011, objavljena veoma afirmativna anlaiza o unapređenju i modernizaciji oružanih snaga Srbije (tekst je napisao urednik za Evropu Džerard Kouen).³⁶⁹

Odlaganje kandidature iskoristio je konzervativni blok da ponovo kritikuje profesionalizaciju Vojske, tvrdeći da je na taj način Vojska Srbije potpuno upropašćena, i, da profesionalizacijom oružene sile "Srbija gubi smostalnost". Protiv profesionalizacije su posebno bili penzionisani generali. Tako je penzionisani pukovnik Milan Jovanović izjavio: "Šutanovčevom reformom i profesionalizacijom Vojske zatvara se krug rasprodaje srpske nezavisnosti. U takvim okolnostima naša vlada biće (a verovatno već i jeste) jedino servis za interese zapadnih sila".³⁷⁰

Srpska napredna stranka je krajem oktobra objavila tzv. belu knjigu (nešto kao program stranke) u kojoj posebno mesto ima stav, da će naprednjaci, ukoliko dodju na vlast na narednim parlamentarnim izborima, vratiti Vojsku Srbije sa profesionalnog na obavezno-regrutni kolosek.³⁷¹ Penzionisani generali Vojske Srbije, Stevan Mirković i Ninoslav Krstić pozdravili su nameru Tomislava Nikolića i naprednjaka, tvrdeći da je povratak na obevezno-regrutni sistem popune formacijskih sastava Vojske Srbije – „dobra stvar"! Takav stav prema profesionalizaciji Vojske ima i najveći deo vojnopenzionerske populacije...³⁷²

General Miloje Miletić, tadašnji načelnik Generalštaba, izjavio je "da on lično nije bio saglasan sa privremenom obustavom obaveznog služenja vojnog roka, ali da je kao profesionalni vojnik dužan da izvršava državnu

368 Milan Jovanović: "Šutanovčevo šutiranje odbrane", Tabloid, 26. maj 2011.

369 "Naprednjaci hoće da vrate obavezno služenje vojnog roka", Danas, 10. novembar 2011.

370 "Ugrožena profesionalizacija", Helsinška povelja, dvobroj 157-158, novembar-decembar 2011.

371 "Privrženost miru", magazin Odbrana br. 138, 15. jun 2011.

372 R "Balkan – ključ evropske stabilnosti", magazin Odbrana br. 145, 1. oktobar 2011.

politiku. Drugim rečima, Miletić je profesionalizaciju Vojske Srbije percipirao kao „profesionalizaciju po naređenju”.³⁷³ Prema nekim anketama, nije zanemarljiv broj Miletićevih istomišljenika ni u samoj vojnoj organizaciji. Reforma Vojske, kao i njena profesionalizacija, još nije do kraja prihvaćena u vojnim krugovima. To je veoma ozbiljna „mana“ reforme sistema odbrane. Ukoliko naprednjacvi dođu na vlast može se desiti da dekretom ukinu profesionalnu vojsku, i na taj način vrate vojnu organizaciju na početne reformske pozicije.

Međunarodni vojno-bezbednosni angažman Srbije

U Beogradu je od 13. do 15. juna 2011. godine održana Strategijska vojna konferencija na kojoj su učestvovali predstavnici 56 država. Srbija je bila domaćin, a trodnevni skup organizovala je Saveznička komanda za transformaciju. Konferenciji su prisustvovali načelnici generalštabova i predstavnici zemalja članica NATO, Partnerstva za mir, Mediteranskog dijaloga, Istanbulske inicijative za saradnju i kontakt država, te visoki vojni predstavnici NATO i Evropske unije.³⁷⁴ To je bila peta Strategijska konferencija za partnere (inicijativa je potekla na samitu NATO u Rigi 2006. godine), na kojoj su pretresana bezbednosna pitanja u širokom rasponu od regionalnih do globalnih, i ona je predstavljala svojevrsno priznanje zvaničnom Beogradu za doprinos u mirovnim operacijama i međunarodnoj vojnoj saradnji.

Tri meseca kasnije Beograd je bio domaćin i organizator prvog Beogradskog bezbednosnog foruma koji je okupio više od 300 domaćih i stranih političara i eksperata za bezbednosnu problematiku. U fokusu rasprave bila su balkanska bezbednosna pitanja i problemi u kontekstu evropske i planetarne bezbednosti.³⁷⁵ Srbiji je odati priznanje za razgranatu međunarodnu vojnu saradnju i angažman u mirovnim misijama širom sveta. Prema podacima koji su objavljeni u magazinu *Odbrana*, do

373 Aleksandar Apostolovski: "Prva srpsko-američka vojna vežba", *Politika* 3. jul 2011.

374 *Sajt Ministarstva odbrane*, 23. novembar 2011.

375 Isto.

kraja 2011. godine u mirovnim misijama bilo je angažovano 67 pripadnika Vojske Srbije.

Poseban vid međunarodne vojne saradnje Srbije predstavljale su zajedničke vojne vežbe međunarodnih vojnih sastava u kojima su učestvovali i jedinice srpske vojske. Prva srpsko-američka vojna vežba (trajala je 3 nedelje), izvedena je na srpskim poligonima i u planinama centralne i istočne Srbije tokom juna 2011. godine, zajedno sa 93. Padobranskim bataljonom. Učestvovalo je samo deset specijalaca iz 173. Američke padobranske brigade.³⁷⁶

Prošle godine zabeleženo je i prvo učešće dvojice oficira Vojske Srbije u prvoj mirovnoj misiji Evropske unije.³⁷⁷ Pošto je ministar odbrane D. Šutanovac je sa svojim francuskim kolegom, Žerarom Langeom, još u aprilu 2011, potpisao sporazum o "saradnji dveju država u oblasti odbrane". Dvojica majora Vojske Srbije ukrcala su se 26. oktobra na francusku fregatu "Floreal" gde su, u sastavu francuske posade, ostali narednih šest nedelja. Posada fregate "Floreal" bila je angažovana u operaciji pod nazivom "Atlanta" koja se izvodila s ciljem "prevencije i suzbijanja pirata i oružanih pljački duž obala Somalije".³⁷⁸ Neposredno uoči odlaska srpskih oficira na francusku fregatu, u Ambasadi Francuske u Beogradu priređen je tim povodom prijem na kome je srpski resorni ministar izrazio "neskriveno zadovoljstvo što, u saradnji sa francuskim partnerima, upućujemo prvi put u istoriji naše zemlje dva mornarička oficira u misiju borbe protiv pirata, ... iako je danas težak dan u kojem se razgovara o bezbednosti u našoj južnoj pokrajini..."³⁷⁹

376 "Svi hvale našu 'Lastu'", Politika, 23. januar 2011.

377 Isto.

378 "Novi srpski 'bum'", Danas 11. januar 2011.

379 Isto.

Vojna industrija: nije ponovljen uspeh iz 2010. godine

Vojna industrija ostvarila je respektabilni plasman svojih proizvoda na svetskim tržištima prethodnih godina, naročito 2010. Ministar Dragan Šutanovac je u intervjuu Politici³⁸⁰ početkom 2011. godine izložio ne samo neposredni plan proizvodnje i plasmana proizvoda na inostrana tržišta u tekućoj godini, nego i stratešku razvojnu odrednicu ove industrije. On ističe da je izvoz vojne industrije za njegovog mandata bio značajan: “2007. godine je izvezeno naoružanja i vojne opreme u vrednosti 75 miliona američkih dolara, 2008. godine vrednost vojnog izvoza jeste 183 miliona dolara, 2009. godine cifra je 246 miliona dolara, a 2010. godine to je 247 miliona dolara. Znači, u mom mandatu kao ministra odbrane ukupno je do sada od izvoza naoružanja i vojne opreme realizovano 750 miliona dolara.”³⁸¹

Britanski nedeljnik Ekonomist je početkom 2011. godine pisao o “bumu” srpske vojne industrije, oslanjajući se na podatke ministra Šutanovca.³⁸² Ekonomist je između ostalog, tvrdio da je srpska vojna industrija “sve sofisticiranija”. Međutim, sa tom ocenom nisu se složili vojni analitičar Aleksandar Radić i ugledni ekonomski stručnjak dr Vladimir Gligorov. Oni smatraju “da Srbija i u oblasti odbrambene industrije mora da prevaziđe tehnološku zaostalost, da se orijentiše ka istraživanju i razvoju ukoliko želi dugoročan uspeh”.³⁸³ Vojna industrija je u 2010. godini sa inostranim naručiocima sklopila ugovore čija je vrednost oko 1,2 milijarde dolara.³⁸⁴ S obzirom na nepovoljne okolnosti u zemlji i u svetu, veliko je pitanje kada će se i da li će se te narudžbe realizovati.

³⁸⁰ Isto.

³⁸¹ “Hoću da idemo u Tripoli”, *Danas*, 27. septembar 2011.

³⁸² Isto.

³⁸³ “Ko je lomio čiji Beograd?”, *Nova srpska politička misao*, 25. jun 2011. godine; “Milomir Stepić: Nema razlike između EU i NATO-a (I deo)”, razgovor sa dr Milomirom Stepićem, “geografom i stručnjakom za geopolitiku”, *Pečat* 1. mart 2012.

³⁸⁴ “Šutanovac: Ne odustajemo od vojne neutralnosti”, *Politika*, 10. jun 2011.

Budući da nema javno publikovanih podataka o izvoznom bilansu domaće vojne industrije u 2011. godini, može se i na temelju tog indikatora pretpostaviti da je izvoz bio skroman. Veliki socijalni pokreti tokom 2011. godine u zemljama koje su bile tradicionalna tržišta (Libija, Alžir, na primer), u mnogome su poremetili već ugovorene aranžmane ove industrije, jednako kao i njene strateške planove. Uprkos tome, ministar Šutanovac je najavljivao odlazak u te zemlje i nakon promena na vrhu u njima,³⁸⁵ ali u javnosti nije bilo saznanja o realizaciji te najave.

Nepromenjeni stavovi prema NATO i vojnoj neutralnosti

Strategijska vojna konferencija za partnere koja je održana sredinom juna u Beogradu, bila je povod za novu kampanju protiv NATO. Iako su domaćini Konferencije, prvenstveno predstavnici Ministarstva odbrane, tvrdili da taj međunarodni skup nije samit NATO, nije im se verovalo. Tanja Mišćević, državna sekretarka u Ministarstvu odbrane, posebno se trudila da otkloni svaku zabludu u tom smislu: "Važno je biti precizan. Ovo nije NATO samit. Kad neko kaže NATO samit, to govori o njegovom nepoznavanju stvari. NATO samit je najviši politički skup te organizacije, koji okuplja članice Severnoatlantskog saveza i organizuje se uvek u državi članici. Srbija ne može biti organizator NATO samita jer nije članica tog saveza."³⁸⁶

Lider Demokratske stranke Srbije (DSS), dr Vojislava Koštunice, je takođe digao glas protiv održavanja tog skupa: "Demokratska stranka Srbije, posle višemesečnog odbijanja stranaka koje su im po nekim važnim političkim stavovima bliske, odlučila je da sama organizuje protest protiv održavanja konferencije NATO u Beogradu i pozove građane da izlaskom na ulicu iskažu svoj stav o temi koja ,uživa' najveći animozitet u javnosti."³⁸⁷ Potpredsednik te stranke dr Slobodan Samardžić je obrazložio da je za ovaj korak DSS "presudilo to što je NATO aktuelna i goruća tema za Srbiju. Ne

385 "Vojna neutralnost Srbije teško održiva", *Danas*, 16. decembar 2011.

386 "Vojna neutralnost Srbije?", *Danas*, 3. novembar 2011.

387 "Moralni čin ili kalkulantska predstava", *Helsinška povelja*, dvobroj 151-152, maj-jun 2011.

zato što se to vidi, nego zato što se ne vidi. A ne vidi se zato što vlasti Srbije besomučno guraju Srbiju u NATO, a s druge strane nastoje da se o tome ne govori”³⁸⁸ Prvaci DSS i njihovi istomišljenici tvrde da je Srbiji, što se tiče učesća u realizaciji programa Severoatlantskog pakta, Partnerstvo za mir “puna kapa saradnje”.

Prema raznim anketama i antievropski orijentiranim časopisima poput nedeljnika *Pečat* i portala *Nova srpska politička misao*, moglo se zaključiti da većina građana nije promenila svoj vrlo negativan stav prema NATO u odnosu na prethodne godine. Anketirani građani su se protivili približavanju Srbije NATO, ali – izuzev tradicionalnog antievropejstva kojim se konstantno truje javnost, i mantre “oni su nas bombardovali” – većinska Srbija ne zna odgovor na pitanje: zašto ne NATO.

To se isto odnosi i na vojnu neutralnost Srbije, mada je neutralnost veoma upitna, neutemeljena i problematična iz kojeg god aspekta se posmatra. Ni ministar odbrane nije imao hrabrosti da se na efikasan način odupre kvazipatriotskim podvalama. Uoči Strategijske vojne konferencije D. Šutanovac gotovo da se pravdao nakon zlonamernih i providnih prigovora o tome da se Srbija odriče vojne neutralnosti, tvrdeći da ta Konferencija “ne predstavlja odustajanje Srbije od proklamovane vojne neutralnosti”.

Mnogi NATO predstavnici u Briselu ukazuju na to da će vojna neutralnost Srbije biti teško održiva u budućnosti. Oni navode da se “sve više pojavljuju globalni problemi, koji teže da se na taj način i rešavaju...” Centar za evroatlantske studije iz Beograda ukazuje da: “Srbija ima četiri ugovora samo sa NATO, uspostavlja vojnu saradnju sa SAD, ima strane trupe na svojoj teritoriji i nema suverenitet na 15 odsto svoje teritorije. Sa svojim kapacitetima i budžetom ne može sebi da priušti neutralnost...”

388 “Pravi oficiri ne beže od suda”, Politika, 3. maj 2011.

Hapšenje Ratka Mladića

Iz svega što je nakon hapšenja Ratka Mladića (25. maj 2011) plasirano u medijima, proizlazi da je u njegovom skrivanju učestvovala veoma široka mreža, kako institucija, tako i pojedinaca. Zvanična Srbija je, međutim, ostala pri stavu da njene tajne službe, vojska i policija nemaju nikakav udeo u tome.

Tokom 2011. godine u javnosti se sve otvorenije raspravljalo o tome da Mladićevo skrivanje postaje neizdrživo za državu i u materijalnom i u političkom smislu. Prevladavalo je mišljenje da bi njegovo hapšenje bio dovoljan argument za dobijanje kandidature za članstvo u EU. To u velikoj meri potvrđuje „predstava“ koja je izvedena u jutarnjim satima 25. maja u vojvođanskom selu Lazarevu, kao i činjenica da su se vladajuća garnitura i brojni mediji takmičili u smišljanju izjava o trijumfalnoj operaciji. Pripadnici BIA su posebno hvaljeni za obavljenje tog zadatka, ali i za savesnost i skromnost, jer „nisu tražili (obećanu) nagradu zato što su locirali generala“, nego su „to shvatili kao svoj redovan posao“.

Zanimljivo je da se povodom hapšenja Ratka Mladića niko nije oglasio iz Ministarstva odbrane ili Generalštaba. Tadašnji načelnik Generalštaba Miloje Miletić je uoči „hapšenja“ u intervjuu *Politici*, na pitanje šta bi poručio Ratku Mladiću, odgovorio: „Saradnju sa Hagom ne vidim kao kamen spoticanja, već kao pitanje na kome će se pokazati da Srbija sa Evropom deli iste vrednosti. Vojska Srbije kao institucija ne bavi se vrednovanjem saradnje sa sudom u Hagu. Republika Srbija jasno je iskazala svoje opredeljenje da svi koji su počinili ratne zločine treba da odgovaraju i da ne mogu da se kriju iza navodno opštih društvenih interesa. Smatram da svako treba da preuzme odgovornost za svoje postupke i odluke koje je donosio i, ukoliko je to potrebno, izađe pred sud, u ovakvim slučajevima jedino merodavno mesto za utvrđivanje odgovornosti. Time će društvo i građane Srbije osloboditi velike prepreke na putu daljeg razvoja. Bilo kakav beg od lične odgovornosti nije u skladu sa etikom našeg poziva i kosi se sa Kodeksom časti. Našeg oficira krase vojničke vrline, čast i viteštvo.“

General Aleksandar Dimitrijević, bivši načelnik Službe bezbednosti u vojsci, tvrdi da je „Ratko Mladić zakasnio za bilo koje od rešenja koja su mu

bila na raspolaganju. Ukoliko je mislio da je nevin onda je bilo besmisleno da se toliko godina skriva... Ako je mislio da je kriv opet je imao dve opcije: prvo, da se dobrovoljno preda i snosi odgovornost za to što je uradio ili što nije (jer Mladić mnogo toga nije uradio, ali nije preduzeo ništa da ubistva spreči i kazni odgovorne) i, drugo, da ispuni obećanje koje je, navodno, svojevremeno dao da se živ ne preda Tribunalu u Hagu". A na pitanje "zašto bi samoubistvo bilo opcija", Dimitrijević je odgovorio: "Mislim da bi Mladić na taj način Srbiju skinuo sa crne liste i pomogao joj da ne bude ponovo tema broj jedan u svetu."

Neki novinari i eksperti za vojna pitanja bili su konsternirani "jadnim stanjem i prosjačkom odećom" u kojoj je policija izvela Ratka Mladića iz skrovišta i pokazala ga javnosti posredstvom televizijskih kamera. Na primer, Miroslav Lazanski, novinar Politike, gostujući na TV B92, u emisiji „Utisak nedelje“ izrazio je veliko "razočarenje" "nedostojanstvenim izgledom generala ... kada je priveden. On koji je bio u ratu za Srbe u Bosni, pa i izvan Bosne, sinonim vojničke veličine... nije sebi smeo dozvoliti da ga onako privedu sa nekim kačketom, u nekoj jakni..."³⁸⁹

Srbija je dobila pohvale međunarodne zajednice za hapšenje Mladića i u tu opštu trijumfalističku atmosferu uključio se i predsednik Republike Boris Tadić, koji je tom prilikom prozvao i druge strane da je sada na njima da i oni pohapse "svoje zločince", to jest one koji su činili zločine nad srpskim narodom!

Nataša Kandić, direktorka Fonda za humanitarno pravo, je taj snishodljiv odnos prema Ratku Mladiću u autorskom tekstu opisala na sledeći način: "Još uvek nisam sigurna da se Srbija odrekla Mladića i drugih generala koji su odgovorni za genocid u Bosni. Simpatije koje su predstavnici države i mediji pokazali prema Mladiću je još jedna naša sramota. Zamenik tužioca nudio mu je jagode. Ispunjena mu je želja da ga poseti ministar zdravlja i predsednica parlamenta, kao i da obiđe ćerkin grob. Cela Srbija je bila informisana o njegovoj ishrani u pritvoru, i da je u Hag otišao u odelu koje je nosio na venčanju sina. Imao je tretman zvezde."³⁹⁰

389 "Moralni čin ili kalkulantska predstava", Helsinška povelja, dvobroj 151-152, maj-jun 2011.

390 Nataša Kandić: "Sramotno ispoljavanje simpatija prema generalu

Predsednik Tadić je kategorički negirao spekulacije o skrivanju haškog optuženika Ratka Mladića i tempiranju njegovog hapšenja pred odlučivanje o evropskoj budućnosti Srbije. On je kazao da su „svi nadležni“ od formiranja Vlade i novog Saveta za nacionalnu bezbednost, koji je objedinio rad svih agencija, „radili punom parom“ na njegovom otkrivanju i hapšenju. U ovom trenutku, rekao je, „u toku je istraga šta se sve zbivalo oko skrivanja Mladića i da li je neko bio umešan u njegovu zaštitu mimo zakonskih propisa“, a kada se istraga završi „nadležne institucije izaći će pred domaću i međunarodnu javnost...“³⁹¹

Krajem februara 2012. javnost još nije dobila nikakvu informaciju o tome ko je, kada i kako pomagao Mladiću.

Barikade na severu Kosova

Nakon što su jedinice Specijalne kosovske policije ROSU između 24. i 25. jula 2011. godine „zauzele“ administrativni prelaz Brnjak, nameravajući da „uspostave punu kontrolu i na graničnim prelazima svoje države“, lokalni su Srbi, prema izveštajima beogradskih medija, „sprečili da kosovski specijalci preuzmu i obližnji punkt Jarinje“.³⁹² Ta akcija kosovske policije izazvala je žestoke reakcije ne samo na severu „južne srpske pokrajine“, već i u Srbiji. Međutim, malo ko je predviđao da će to biti uvod i u oružane čarke između jedinice KFOR i „srpskog naroda sa severa Kosmeta“, koje za malo nisu eskalirale u sukobe većih razmera.

Ovaj potez prištinske vlade je u srpskim medijima objašnjavan kao njihova namera da bi se usloвила kandidatura Srbije za članstvo u EU. Slobodan Petrović, lider srpske Samostalne liberalne stranke, zamenik premijera i ministar za lokalnu samoupravu u kosovskoj Vladi, je na neki način to i potvrdio rekavši: „To je realna dilema i zaista bi moglo da se protumači da je izabran trenutak kandidature Srbije da se poguraju nerešeni pro-

Ratku Mladiću“, *Danas*, vikend izdanje 2-3. jul 2011.

³⁹¹ „Kosovski specijalci zauzeli prelaz Brnjak na severu Kosova“, *Blic*, 25. jul 2011.

³⁹² „Na severu kriminalci jači od svih institucija“, intervju sa Slobodanom Petrovićem, *Danas*, 30. avgust 2011.

blemi koji slabe ekonomski razvoj Kosova. Građani na severu Kosova vide akcije vlade iz Prištine kao napad na njih, ali to uopšte nije slučaj...³⁹³

“Mali rat” velikog rizika na Jarinju 27. septembra

Međusobna optuživanja Beograda i Prištine, razne podmetačine i obmane naročito sa srbijanske strane (borba srpskog naroda sa severa Kosova za svoja legitimna prava) završila su barikadama na prilazima Jarinju i Brnjaku. Vlada je tvrdila da su balvani na Kosovu “odigrali pozitivnu ulogu”!³⁹⁴, te da je njena politika „i Kosovo i Evropa“ time odbranjena.

27. septembra 2011. godine došlo je do kulminacije sukoba i upotrebe kratkih i dugih cevi, gumenih i bojevih metaka, bombi sa suzavcem i eksplozivnih naprava. Prema zvaničnim izveštajima ranjena su petorica vojnika KFOR i sedmorica “branilaca barikada”.³⁹⁵ Beograd se nije odmah oglasio, ali su zato niži činovnici i mediji bili izuzetno agresivni i glasni.³⁹⁶ Sve do pred kraj godine trajala je politička i medijska ofanziva, ne toliko protiv vlasti u Prištini, koliko protiv NATO i međunarodne zajednice uopšte.³⁹⁷ Ni pre i ni posle odlaganja kandidature, vladajuća koalicija u Beogradu nije ni na koji način priznavala da je makar i posredno bila umešana u dramatična događanja na Jarinju i Brnjaku.³⁹⁸

Beograd je poricao blisku povezanost sa kriminalnim grupama formiranim u Beogradu i u unutrašnjosti Srbije, koje su naoružavale “goloruki srpski narod” na Jarinju, a i na ostalim administrativnim punktovima

393 “Srpske svetinje su Srbi na Kosovu pa tek onda spomenici”, intervju sa ministrom odbrane D. Šutanovcom, Politika, 15. januar 2012.

394 “Ogoljenim lažima protiv ‘golorukog naroda’”, Helsinška povelja, dvobroj 155-156, septembar-oktobar 2011.

395 “Eskalacija nasilja na Jarinju”, Danas, 28. septembar 2011; “Srbi ojačali barikade na mostu u Kosovskoj Mitrovici”, Blic, 28. septembar 2011.

396 “Jeremić: NATO odgovoran za situaciju na Kosovu”, Politika, 30. septembar 2011; “Dodik osudio delovanje Kfora”, Politika 30. septembar 2011.

397 “Mićunović: “Beograd ne kontroliše sever”, Politika, 7. oktobar 2011.

398 “Na severu kriminalci jači od svih institucija”, Danas, 30. oktobar 2011; “Drašković: “Tražim da odgovaram zbog istine koju sam rekao”, Politika, 7. oktobar 2011; “Jakšić i Ivanović brane Veselinovića”, Danas, 12. oktobar 2011.

na severu Kosova. Oni su predstavljali "jurišni odred" tog "golorukog naroda".³⁹⁹ Predsednik Tadić je tada izjavio: "Ja verujem da će istražne institucije otkriti ko je to uradio, ali ono što je nedvosmisleno jeste da ti ljudi nisu došli sa ove strane administrativne linije, dakle nisu došli iz pravca centralne Srbije, nego su došli s one strane administrativne linije.."⁴⁰⁰

Na sednici Odbora za odbranu u bezbednost Skupštine Srbije (1. oktobar 2011) službe bezbednosti podnele su izveštaj o tome šta se stvarno događalo na severu Kosmeta od kraja jula do oktobra.⁴⁰¹ Iz veoma škrteg saopštenja sa sednice nije se moglo saznati ništa osim da je bilo delovanja i nekih kriminalaca za koje se nije znalo kako su se tu našli. Medjutim, Vuk Drašković, lider Srpskog pokreta obnove, je otkrio tri dana kasnije javnosti ono što su bezbednosne agencije stvarno rekly na sastanku: "Čelni ljudi srpske vojske i policije saopštily su Odboru istinu, a ona je takva da nije ni nalik onome što je sakriveno od naroda Srbije".⁴⁰² Drašković je izjavio da se prema informacijama naših službi bezbednosti, pojavila grupa organizovanih ljudi, ne još narod koji će za njima doći, jer su ga zbunily da dođe, sa kamionom udaraju u žicu, nose makaze da raseku žicu i nasrcu na vojnike KFOR. Došlo je do fizičkog kontakta, američkom vojniku je bila oteta puška, koja do sednice Odbora bezbednosti nije pronađena. Bačene su šok bombe pod kamion, koristila se bojeva municija sa obe strane. Drašković je istakao da bi prvorazredni državni i nacionalni interes nalagao da se to sve građanima saopšti preko televizije i da mu se objasni ko stoji iza svega i da se prikažu i snimci, jer, kako je istakao, na toj bazi se sve snima i naši snimaju, ali to neće da kažu, jer zvanično tamo nemamo pripadnike službe bezbednosti. Medjutim, NATO kaže da su oni sve snimily i poslaly snimke i našoj strani ako ih kojim slučajem nema".⁴⁰³

399 "Srbija ništa nije kriva", E – novine, 30. jul 2011.

400 Agencijske vesti: Blic, Politika, Danas 2. oktobar 2011.

401 Emisija "Između dve vatre", TV B92, 4. oktobar 2011; "Zašto se od javnosti krily istina o dešavanju na Jarinj", Politika, 7. oktobar 2011.

402 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=10&dd=04&nav_category=640&nav_id=546922 .

403 "Ima li Srbija izlaznu strategiju za tenzije na Kosovu", Radio Slobodna Evropa, 29. jul 2011.

Vojni eksperti i dešavanja na severu Kosova

Tokom dramatičnih zbivanja na severu Kosova u medijima su se pojavili razni analitičari, u prvom redu vojni eksperti koji su gotovo otvoreno pozivali Vojsku Srbije da topovima reši “kosmetsko pitanje”. Ovu grupu vojnih stručnjaka posebno su iritirale izjave Borisa Tadića koji je nekoliko puta isticao da Srbija – “više neće ratovati”, te da je “nesumnjivo da Beograd u ovom trenutku može da igra samo na kartu ,konstruktivnosti“.⁴⁰⁴

Đorđe Vukadinović, glavni i odgovorni urednik časopisa *Nova srpska politička misao*, oglasio se među prvima: “Štetne su i kontraproduktivne izjave srpskih čelnika koji se unapred odriču svakog korišćenja sredstava pritiska i sile, pogotovo u trenutku u kojem kosovski Albanci, uz svesrdnu i sve ogoljeniju asistenciju Kfora na silu pokušavaju da stave pod kontrolu srpske opštine na severu Kosova. Ne postoji na svetu država koja bi u analognoj situaciji u kojoj se danas nalazi Srbija neprestano slala samo mazohističke poruke mira i prijateljstva.”⁴⁰⁵ A dvojica penzionisanih generala, Aleksandar Dimitrijević i Ninoslav Krstić, su u emisiji “*Između dve vatre*”, takođe javno podvrgli oštroj kritici “Tadićeve česte izjave” o tome da “Srbija više nikada neće ratovati”, pri čemu su nekoliko puta naglašavali pitanje: “Čemu nam onda služi Vojska?”⁴⁰⁶

Vojni magazin *Obrana*, kao ni sajt Ministarstva odbrane, nisu imali ozbiljnije komentare ili članke o događajima na severu Kosova. Vojni zvaničnici su se vrlo retko pojavljivali u javnosti povodom njih. Dan nakon drame na Jarinju zamenik načelnika Generalštaba Vojske Srbije, general Milan Bjelica, na niškom aerodromu sastao sa zamenikom komandanta KFOR, brigadnim generalom Markom Seronom, da bi „razmenili mišljenja o stanju na Kosovu i Metohiji i u Kopненоj zoni bezbednosti, u svetlu nedavnih događaja...” na administrativnim prelazima.⁴⁰⁷

404 Emisija “Između dve vatre”, TV B92, 30. jul 2011.

405 Sajt Ministarstva odbrane (www.mod.gov.rs): “Susret generala Bjelice i zamenika komandanta KFOR-a”, 28. jul 2011.

406 Miroslav Lazanski: “Plan za Kosovo”, *Politika*, 30. jul 2011.

407 “Izabran inspektor za tajne vojne službe”, *Blic*, 11. februar 2011.

Međutim, vojno-politički komentator-analitičar-ekspert *Politike*, Miroslav Lazanski taj je susret video kao bezmalo ultimativno upozorenje predstavniku KFOR, u smislu da Srbija i njena Vojska više neće dopuštati nikakvo nasilje nad civilima na sveru svoje pokrajine: "...Zato je zamenik načelnika Generalštaba naše vojske hitno pozvao zamenika komandanta KFOR da dođe u Niš, i tamo ga upozorio da Vojska Srbije neće skrštenih ruku posmatrati eventualno novo nasilje nad Srbima na severu južne srpske pokrajine. Bravo, generale Bjelica, tako se to radi!..."⁴⁰⁸

Mesec dana kasnije, Lazanski konstatuje: "Konkretno, šta može Srbija ako dođe do progona Srba na severu Kosova, ukoliko dođe do otvorenog napada KFOR, ili prištinskih snaga na tamošnje stanovništvo? Možemo, po ko zna koji put, da ponovimo apel da se strasti smire..."⁴⁰⁹ Zatim, ističe, „možemo da sa naše strane administrativne linije podignemo šatorska naselja sa toplim ćebadima i pasuljem iz vojničkih kazana za sve koji eventualno budu bežali sa severa Kosova. Ali šta ako Srbi sa severa Kosova ne krenu da beže nego ostanu dole i upuste se u neku vrstu opasne poluge-rile. Oladiće nam se pasulj. Ima li svega toga u planovima koje spominje general Miletić..."⁴¹⁰

Ministar unutrašnjih poslova Ivica Dačić je davao slične izjave: "Crvena linija za Beograd je oružani napad na Srbe na Kosovu i Metohiji. Tači mora da zna da napadom na Srbe na Kosovu napada i Beograd. Srbija to ne može i neće mirno da gleda."⁴¹¹ Patrijarh Irinej, desetak dana uoči incidenta na Jarinju poručio je pastvi sa severa južne pokrajine: "Poručujem vam, da ostanete. I, ako stradate, znate zašto stradate. I ako budete u prilici da krv prolivate, znate zašto to činite. To nije uzaludno prolivanje krvi."⁴¹²

408 Sonja Stanojević, direktorka Beogradskog centra za bezbednosnu politiku iznela je 21. maja 2011, podatke o rezultatima istraživanja javnog mnjenja u Srbiji u realizaciji ovog centra; tema istraživanja je bila: Koliko bezbedno se osećaju građani i građanke Srbije; sajt Centra: www.ccmr-bg.org.

409 "Tajne velikih majstora", magazin Odbrana br. 137, 1. jun 2011.

410 "Religijski ekstremisti koriste švercerske kanale", Danas, 5. maj 2011.

411 Večernje novosti, „Priština preti celom regionu“, 6. mart 2012.

412 Isto.

Iz svih navedenih izjava jasno se vidi otvoren poziv oružanoj sili Srbije da se angažuje u razrešavanju kosovskog čvora, ili aluzija kritike na račun te sile, njene Vrhovne komande i oficirskog kadra baš zato što nisu "pokazali zube" onda kad je trebalo da ih pokažu. Generalštab se nije oglašio komentarima koji bi argumentovano demantovali sve aluzije na račun vojske. Ćutanje Vojske i Ministarstva je moglo biti protumačeno i kao znak odobravanja.

S druge strane, iako jedinice Vojske Srbije, koje su raspoređene prema Kopnenoj zoni bezbednosti, nemaju mandat da se mešaju u bilo kakav konflikt u toj zoni, pripadnici Vojske su mogli, pre svih to su mogle njene bezbednosne agencije, da sprečavaju kriminalce koji su se regrutovali u Beogradu i ostalim većim gradovima Srbije.

Vojne tajne službe i civilna kontrola

Početak februara 2011, gotovo svi dnevni mediji objavili su vest (a neka i na udarnim mestima) da je Vlada Srbije imenovala Božidara Banovića, inače docenta na beogradskom Fakultetu bezbednosti, za generalnog inspektora vojnih bezbednosnih službi, odnosno agencija – Vojnobezbednosne (VBA) i Vojnoobaveštajne (VOA).⁴¹³ Izbor generalnog inspektora dokaz je, između ostalog, pokušaja da se tajne službe stave pod kontrolu. Formalno to jeste pomak ka demokratskoj kontroli. Međutim, nisu ponuđene informacije čak ni o nadležnosti inspektora (ni dokle uopšte zakonski i praktično može da dopire), a nije objavljen ni izveštaj o prvoj godini rada.

Mada se o demokratskoj i civilnoj kontroli mnogo govori, u praksi nema podataka koji navode na zaključak da ona stvarno postoji. Istraživanja Beogradskog centra za bezbednosnu politiku o tome koliko se građani Srbije osećaju bezbedno je veoma indikativno.⁴¹⁴ Direktorka Centra Sonja

413 "Sigurnost je uslov razvoja", magazin Odbrana br. 149, 1. decembar 2011; Sajt Ministarstva odbrane, 12. novembar 2011; "Obeležen Dan Vojnobezbednosne agencije", Danas, vikend izdanje, 12-13. novembar 2011; Izveštaji Tanjuga i Bete 12. novembar 2011. godine

414 "Medalje za učesće u ratovima na prostorima bivše Jugoslavije", Politika, 3. april 2011.

Stanojević je navela da se građani Srbije “najbezbednije osećaju u svojoj kući (84,5 odsto)”, drugo mesto pripalo je gradu, odnosno selu u kome građani žive (77,9 odsto), “i naposljetku, fizički bezbedno se oseća dve trećine građana i građanki Srbije (75,3 odsto)”, što je znatno bolje nego u nekim velikim evropskim gradovima.

Sonja Stanojević ističe da je “zabrinjavajuće da građani ne prepoznaju državne institucije kao faktor koji utiče na njihovu ličnu bezbednost”, navodeći podatke da “svega 6,1 odsto ispitanika veruje da su bezbedni zato što institucije dobro rade svoj posao... Ovaj trend nepovrenja u institucije potvrđen je i kad su ispitanici upitani u koga mogu da se pouzdaju da ih zaštiti. Dve trećine građana bi se pouzdalo u sebe same (50,3 odsto), prijatelje (8,4 odsto) i komšije (7,6 odsto)...”, a veoma mali broj u institucije. Direktorica Centra razloge takvom “viđenju građana” nalazi u “nasleđu devedesetih kada su institucije izneverile građane. Institucije uživaju znatno više poverenja kad građani ocenjuju njihovu spremnost da brane bezbednost države... To pokazuje da se ključne institucije za ličnu bezbednost, poput policije i pravosuđa, nisu u dovoljnoj meri reformisale, niti približile svoje usluge građanima...”⁴¹⁵

Vojne agencije VOA i VBA su 2011. godine obeležile datume svog nastanka. Osim što je povodom dana VOA, 6. maja, u foajeima Vojnoobaveštajne agencije priređena stalna izložbena postavka o istorijatu vojnoobaveštajne službe u Srbiji,⁴¹⁶ pukovnik Danko Štrbac, jedan od čelnih ljudi službe, dao je opširan intervju listu Danas: “... Balkan je posle rata u BiH i dolaska velikog broja stranih ,islamskih boraca’, odnosno mudžahedina, dobio na značaju kao dugotrajni i stabilni logistički, regrutni i finansijaki oslonac terorista na tlu Evrope... Međutim, na teritoriji Srbije, deluju kao regularna vojna formacija, Kosovske snage bezbednosti (KSB). Uz podršku pojedinih država Zapada nastavljeno je njihovo opremanje i obuka, kako bi do 2012, dostigle punu operativnu sposobnost. Pojava KSB privlači pažnju, od same ideje da one budu oformljene, pa do danas. Te snage su u sferi interesovanja kao pojava koja ugrožava suverenitet Srbije i bezbednosni

415 <http://dnevnik.hr/vijesti/svijet/srbija-odlucila-odlikovati-vojnike-koji-su-ratovali-u-hrvatskoj-i-bih.html>.

416 http://www.mod.gov.rs/novi_lat.php?action=fullnews&showcomments=1&id=3421.

balans u regionu... Situacija na KiM ostaje najveći generator regionalnih izazova, rizika i pretnji, a karakterišu je konstantna etnička podeljenost i tenzije, kao i visok stepen korupcije i kriminala.”

Ove tvrdnje se poklapaju sa stereotipima brojnih “islamologa” u Srbiji. Ova izjava svedoči da su Kosovo i Sandžak prioriteti kad je reč o bezbednosnim rizicima.

Dragan Vladislavljević, direktor Vojnoobaveštajne agencije, u intervju za *Večernje novosti*, takođe ističe da najveća potencijalna opasnost dolazi sa Kosova, jer „na političkoj sceni u Pokrajini jačaju stranke i pokreti koji su isključivi, protive se dijalogu Beograda i Prištine, ili se zalažu za teritorijalno ujedinjenje svih Albanaca u regionu“. On ističe da „takve tendencije mogu da dovedu do novih incidenata“.

Osim Kosova, Vladislavljević takođe navodi i ostale pretnje kao što su: teška i spora tranzicija država u regionu, izloženost sankcijama i ekonomskoj krizi, kao i činjenica da se region nalazi na putevima migracija i ilegalne trgovine raznom robom, organizovani kriminal, proliferacija naoružanja i vojne opreme i opasnih materijala, migracije i međunarodni terorizam. On posebno ističe vezu pojedinih „lokalnih“ ekstremista sa međunarodnim terorističkim mrežama.

Kopnena vojska (KOV) i Vojnobezbednosna agencija (VBA) istoga dana (12. novembra) obeležavaju dan koji je ustanovljen kao dan njihovog nastanka. VBA je 2009, proslavljala 170 godina od ustanovljenja kontraobaveštajne službe u Srbiji. Malo je zemalja koje se mogu pohvaliti takvim jubilejom. Na proslavi su bili svi vojni izaslanici akreditovani u Beogradu, velikodostojnici svih verskih zajednica koje je predvodio patrijarh SPC Irinej, kao i brojni predstavnici iz kulturnog i javnog života Srbije. Isti sastav bio je na ceremoniji i 2010. i 2011. godine.

Boris Tadić je na ceremoniji upriličenoj 2011. godine održao prigodan govor u kome je, između ostalog, rekao: „U bezbednosnom smislu mi danas jesmo sigurna zemlja. Nema nikakve dileme da je naš međunarodni kredibilitet povećan, i da je ukupni kredibilitet Srbije i srpskog naroda na višem nivou nego što je bo do sada...“ Još je dodao da „svaki naš građanin treba da zna da bezbednosni faktor, da naša vojska, da naša policija, bezbednosne službe... svojim radom doprinose ne samo sigurnosti građana,

već ukupnom ekonomskom i tehnološkom razvoju naše zemlje, na kraju i podizanju ukupnog kredibiliteta srpskog naroda i srpske države.”

Dodeljene medalje

Oživljena je još jedna tradicija u Vojsci Srbije – dodela vojnih spomen-medalja i vojnih spomenica. Na Dan državnosti i Dan Vojske Srbije, 15 februara 2011. godine dodeljeno je prvih 416 priznanja koja su poneli i vojni i civilni pripadnici Ministarstva odbrane i Vojske Srbije. Pukovnik Slađan Ristić, načelnik Uprave za tradiciju, standard i veterane je najavio i vojne spomen-medalje još jednoj grupi lica za učešće u borbenim dejstvima na teritoriji SFRJ, SRJ i Republike Srbije... On je izjavio: “Da bi dobili odlikovanje za sudelovanje u borbenim delovanjima na teritoriju SFRJ i SRJ, osobe moraju imati dokaze da su bile tamo i da nisu učinile nešto što je suprotno odredbama međunarodnog humanitarnog i ratnog prava”, pojasnio je pukovnik .

Kako je u javnosti bilo reagovanja protiv dodele vojnih-spomen medalja, državni sekretar Igor Jovičić je izjavio „nema mesta zlonamernom tumačenju oko spomen-medalja!”. On je takođe izjavio da: „Vojne spomen medalje se dodeljuju na osnovu činjenica u karijeri vojnika, kao što su učestvovanje u mirovnim operacijama, pripadnost vojsci određen broj godina, jubileji pa i učestvovanje i ranjavanje u borbenim dejstvima. Medalje u istim ili sličnim kategorijama dodeljuju se u svim vojskama i ne postoji nijedan razlog da se takve medalje ne dodeljuju i pripadnicima naše vojske. Vojne spomen medalje dobijaju pripadnici Vojske Srbije koji su svoju dužnost obavljali časno i profesionalno, a ukoliko su u toku svoje vojničke karijere učestvovali i u borbenim dejstvima, podrazumeva se da su u svom vojničkom pozivu postupali na način koji ih razlikuje od svih onih protiv kojih se donose presude pred Međunarodnim ratnim tribunalom u Hagu. Pitanje spomen medalja ne treba sagledavati kroz zamenu teza o karakteru borbenih dejstava na teritoriji bivše SFRJ i pitanju nasleđa i baštine bivše JNA“.

Upadljivo je da se u izjavama Ristića i Jovičića ne spominje rat već se ističu „medalje za učestvovanje ili za ranjavanje u borbenim dejstvima na

tlu bivše Jugoslavije...”, što korespondira sa tezom da Srbija nije bila u ratu. Najava „medalja junaštva, časti i poštenja” imala je vrlo negativan odjek u susednim državama. Reagovao je izvestilac Evropskog parlamenta za Srbiju. Ceo slučaj je nestao iz javnosti.

Implementacija Rezolucije 1325

Rezolucija 1325 Saveta bezbednosti UN – Žene, mir i bezbednost – jednoglasno je usvojena 31. oktobra 2000. godine. To je jedna od najvažnijih rezolucija UN u oblasti mira i bezbednosne politike. Ona je osnova za pravni i politički okvir po kome nacionalne vlade, regionalne organizacije, UN sistem, kao i nedržavni akteri, treba da povećaju ulogu žena u prevenciji, rešavanju i izgradnji mira, kao i da zaštite njihovu pravnu i fizičku bezbednost. Ova rezolucija se, pre svega, odnosi na korišćenje svih resursa u sprečavanju i obustavljanju rata. U tom smislu to je prva rezolucija koja se odnosi na potrebu da i žene budu uključene u proces izgradnje mira i sprečavanje konflikata.

Odlukom Vlade od 24. juna 2010. godine, obrazovana je multisektorska Radna grupa za izradu Nacionalnog akcionog plana (NAP) Republike Srbije za primenu Rezolucije 1325. Navedenom odlukom Ministarstvo odbrane (MO) je određeno za pružanje stručne i administrativno-tehničke potpore Radnoj grupi. Nacionalni akcioni plan je usvojen u decembru 2010. godine.

Prema navodima iz NAP u MO žene su raspoređene na dužnostima od administrativnih i analitičkih poslova, srednjih i nižih rukovodećih mesta do formacijskih mesta na kojima se formuliše politika odbrane. Takođe, navodi se da su žene zastupljene u svim kategorijama lica na službi u MO i Vojsci Srbije, kao profesionalna vojna lica (oficiri, podoficiri i profesionalni vojnici) i civilna lica.

Prema podacima iz septembra 2010. godine 19,5 odsto od ukupnog broja zaposlenih u MO i Vojsci Srbije su žene. U profesionalnoj vojnoj službi u MO i Vojsci Srbije 2,6 odsto od ukupnog broja su žene i to: 0,5 odsto žena oficira, 0,4 odsto žena podoficira i 7,2 odsto žena profesionalnih vojnika. U odnosu na 2009. godinu broj žena u profesionalnoj vojnoj službi

od 2,6% je ipak povećanje za 0,7 odsto. U NAP se posebno ističe da najveći broj žena koje su zaposlene u MO i Vojsci Srbije spadaju u visoko obrazovane, naučne i stručne kadrove, čiji rezultati rada nisu adekvatno vrednovani i nagrađivani. Broj žena civilnih lica u sistemu odbrane prema podacima iz 2010. godine iznosi 51,8 odsto od ukupnog broja civilnih lica, pri čemu su mogućnosti njihovog napredovanja u službi ograničene. Kao jedan od razloga se navodi da u programu Kadrovsko-automatizovanog informacionog sistema (KAIS) u MO i Vojsci Srbije ne vodi se evidencija sa podacima o broju žena na rukovodećim radnim i formacijskim mestima visokog, srednjeg i nižeg nivoa, niti postoji program vođenja karijere civilnih lica među kojima je najveći broj žena.

Na Vojnomedicinskoj akademiji je zaposleno 65,11 odsto žena. Od ukupnog broja doktora nauka zaposlenih na VMA 42,25 odsto su žene, 52,12 odsto su magistri nauka, a od ukupnog broja upisanih kadeta na VMA u školskoj 2008/2009 godini 50 odsto su žene, a u školskoj 2009/2010, 60 odsto su žene. Na VMA na rukovodećim mestima 27,64 odsto je žena.

Procenat kandidatkinja za upis na Vojnu akademiju se svake godine određuje prema potrebama Generalštaba Vojske Srbije, a kreće se u rasponu od 17,3 odsto u 2007. Godini, kad je primljena prva generacija kadetkinja, do 21,66 odsto u 2010. Godini, kad je upisana četvrta generacija kadetkinja. U proseku na sve četiri godine studija na Vojnoj akademiji ima ukupno 19,4 odsto kadetkinja od ukupnog broja kadeta Vojne akademije. Na visokoj školi Vojnomedicinske akademije u 2010. godini upisana je druga generacija studenata. Ukupan broj kadetkinja na dve godine studija je 56 odsto od ukupnog broja kadeta. Zbirno, na visokoškolskim ustanovama na školovanju se nalazi 21,53 odsto kadetkinja od ukupnog broja kadeta.

Prema podacima iz Generalštaba Vojske Srbije tokom procesa profesionalizacije Vojske ustanovljena je potreba za prijemom kandidatkinja za profesionalne pripadnike Vojske. U januaru 2009. godine donet je Program obuke kandidata za profesionalne vojnike ženskog pola. Od 19. januara 2009. godine počela je obuka kandidata za profesionalne vojnike ženskog pola. Prema navodima iz NAP do septembra 2010. godine uspešno je realizovana obuka za 725 kandidatkinja.

Ne postoje kvote za obuku žena profesionalnih vojnika a broj primljenih kandidatkinja varira i kreće se u rasponu od 3 odsto od ukupno obučeni u prvom ciklusu, do 15 odsto u poslednjem sedmom ciklusu. Tokom 2010. godine kroz četiri ciklusa obuke kandidata za profesionalne vojnike na obuku je primljeno 15 odsto kandidatkinja.

Iz sistema odbrane na poslediplomskom usavršavanju nalazi se 15 odsto žena od ukupnog broja kandidata na usavršavanju, ali nijedna žena nije na školovanju ili usavršavanju u inostranstvu. U prethodnom periodu žene su bile zastupljene u gotovo svim oblicima usavršavanja u inostranstvu, ali u malom broju, mada je tada ukupan broj kandidata oba pola na usavršavanju u inostranstvu bio simboličan.

Prema navodima iz NAP, u sektoru bezbenosti žene su bile visoko pozicionirane jedino na mestima pomoćnice ministra unutrašnjih poslova i pomoćnice ministra za politiku odbrane u Ministarstvu odbrane, a sad je žena na poziciji državne sekretarke u tom ministarstvu.

Pripadnici Ministarstva odbrane i Vojske Srbije pre upućivanja u multinacionalne operacije u Centru za multinacionalne operacije Združene operativne komande Generalštaba Vojske Srbije pohađaju kurseve kojima su obuhvaćene i teme „Prevenција seksualnog iskorišćavanja i zloupotrebe“ i „Rodna jednakost u multinacionalnim operacijama“. Ove teme su uključene u kurseve primenom definisanih standarda u obuci u „Osnovnom standardizovanom modulu UN za obuku u multinacionalnim operacijama“.

Primer jednog od istraživanja koje se bavi specifičnim potrebama žena u sistemu odbrane je istraživanje koje je sproveo Institut za strategijska istraživanja Ministarstva odbrane – „Sociopsihološka prilagođenost kadetkinja Vojne akademije uslovima školovanja i obuke“ – sa ciljem dolaženja do rezultata koji će omogućiti bolje prilagođavanje kadetkinja specifičnostima vojne sredine i redukcije mogućnosti nasilja nad ženama.

U NAP su navedeni podaci prikupljeni na osnovu praćenja 19 štampanih medija (12 dnevnih listova i 7 nedeljnika) u periodu od 1. januara 2010, do 21. jula 2010. godine. U tom periodu o sistemu odbrane objavljeno je ukupno 8682 priloga. Od pomenutog broja 77 priloga, što je procentualno oko 1 odsto, su prilozima u kojima se pominju žene. Povod za objavljivanje najvećeg broja priloga u kojima se pominju žene u sistemu odbrane

bili su konkursi Ministarstva odbrane za upis kadeta na Vojnu akademiju i Vojnomedicinsku akademiju (32 priloga) i prijem profesionalnih vojnika (27 priloga).

POKAZATELJI ODZIVA	školska godina				
	2007 / 2008	2008 / 2009	2009 / 2010	2010 / 2011	2011 / 2012
Predviđeni broj devojaka koje će biti primljene	30	32	49	57	34
Broj prijavljenih devojaka	56	106	243	323	326
Ukupan broj prijavljenih kandidata	128	344	982	1259	1325

Prijem devojaka na Vojnu akademiju, 2007–2011 – tabela preuzeta iz Bjelos, Maja “Kvote u sektoru bezbednosti u Srbiji – ograničenje ili podsticaj?”, BCBP, Januar 2012.

Tokom poslednje decenije 32 žene iz Srbije su učestvovala u vojnim i policijskim UN misijama. Tokom 2011. godine srpska vojska je učestvovala u međunarodnim trupama sa 27 ljudi od toga dve žene.

U sastavu VS ima samo 8 odsto žena od ukupnog broja zaposlenih. Srbija je tek 2011. godine dobila prve potporučnice koje su diplomirale na Vojnoj akademiji što znači da će u narednim godinama njihovo učešće u međunarodnim misijama biti veće.

U svečanom defileu novopromovisanih oficira Vojske Srbije 10. septembra 2011 pojavile su se žene.⁴¹⁷ Njih 19, sa potporučničkom zvezdicom, promarširale su, zajedno sa svojim kolegama iz 131. odnosno 132. klase Vojne akademije ispred Doma narodne skupštine Srbije. Po prvi put u srpskoj vojnoj istoriji pojavile su se i žene oficiri. Od 19 potporučnica, njih tri su piloti.

417 “Kad potporučnice marširaju”, magazin Odbrana, br. 144, 15. septembar 2011.

Zaključak

Vojska jeste učinila ozbiljne korake u pravcu transformacije, ali postoji opasnost od konzervativnog bloka koji još uvek ima uporište u vojsci. Tim pre, što bi konzervativne, i vojne i civilne “formacije” vratile Vojsku na sistem regrutne obaveze.

Najveći nedostatak reforme Vojske Srbije i njenog komandnog vrha, kao i Ministarstva odbrane je odsustvo ratnog bilansa Srbije. Da je u tom pravcu napravljen i najmanji napor izbor generala Ljubiša Dikovića za načelnika Generalštaba ne bi bio moguć.

Policija: politička zloupotreba kao realna pretnja

U nastojanju da se prevaziđe teško nasleđe iz devedesetih godina prošlog veka, kad je policija bila (zlo)upotrebljavana, kako na ratištima na prostoru bivše Jugoslavije, tako i na unutrašnjoj sceni u obračunu sa protivnicima režima Slobodana Miloševića reforma policije, kao i reforma vojske jedan je od najznačajnijih tranzicionih zadataka s kojim se Srbija bavi već drugu deceniju. Uz niz zakonskih propisa koji regulišu tu oblast od izuzetne važnosti je i nekoliko strateških dokumenata koje je usvojilo Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP). Na osnovu tih dokumenata usmeravaće se rad Ministarstva i posebno nekih organizacionih celina u okviru MUP.

Strategija razvoja Ministarstva unutrašnjih poslova za period od 2011. do 2016. godine, treba da obezbedi sveobuhvatan jasan i transparentan okvir za promenu organizacije i prakse rada srpske policije. Ovaj dokument je, zapravo vizija razvoja savremene policijske službe kao servisa građana, koji svoj rad usklađuje i upoređuje sa evropskim standardima, drugim policijskim službama, sve to, uzimajući u obzir i očekivanja građana. Na osnovu sveobuhvatne analize Ministarstvo je utvrdilo sledeće oblasti rada koje su od strateškog značaja za budući razvoj: organizacija i upravljanje; bezbednost pojedinca, zajednice i države, partnerski odnosi na nacionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou i sistem unutrašnje i spoljne kontrole i transparentnost u radu.

Uzimajući u obzir da je 2011. godina bila prva godina ostvarivanja razvojne strategije, rad Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije može se u načelu, oceniti prolaznom ocenom: rasvetljen je znatan broj teških krivičnih dela, dat je značajan doprinos u okončanju saradnje sa Haškim tribunalom učešćem u lociranju i hapšenju Ratka Mladića i Gorana Hadžića, saradnja sa policijama u regionu i Evropi podignuta je na znatno viši nivo, osnovna bezbednost građana je poboljšana, unpređena je komunikacija sa javnošću... Međutim, problem netransparentnog rada MUP ostao je i dalje,

kao i razni strukturni nedostaci i nedorečenosti u okviru njega, a zloupotreba policije u političke svrhe sve više zabrinjava.

Nasilje i njegovo zataškavanje

U toku juna 2011, na YouTube postavljen je snimak na kome se vidi kao policajci fizički i psihički maltretiraju mladića romske nacionalnosti u stanici MUP u Vršcu. Ovo krivično delo izvršeno je još 2007, ali je tada i zataškano s tim da njegovi počinioci nisu snosili nikakve zakonske posledice. Nakon pojave snimka na YouTube, policajci iz SUP Vršac koji su učestvovali u maltretiranju privedenog građana, identifikovani su, suspendovani i uhapšeni, a protiv njih je pokrenut postupak zbog sumnje da su izvršili krivično delo zlostavljanja i mučenja. (*Blic, Press, Danas*). Međutim, programer iz Niša, zahvaljujući kome se snimak torture romskog mladića pojavio na internetu priveden je u policijsku stanicu i oduzet mu je računar. Zbog toga je, kako piše dnevni list *Danas* od 20. jula 2011, zatražio zaštitu od niškog Centra za ljudska prava: u svojoj izjavi programer je naveo da su mnogi pripadnici MUP dolazili da ga vide kao osobu koja je objavila snimak policijskog nasilja što je on doživeo kao zastrašivanje i psihološki pritisak. Osim ovog, još više zabrinjava činjenica da je nadležno tužilaštvo odustalo od gonjenja policajaca iz Vršca koji se vide na snimku sa YouTube kako maltretiraju mladog Roma i da su svi oni vraćeni na posao.⁴¹⁸ Ako počinioci ovog krivičnog djela – jasno zabeženog kamerom – nisu snosili zakonske posledice, društvo se s punim pravom mora zapitati što se sve događa po policijskim stanicama. Da slučaj mladog Roma u Vršcu nipošto nije izložen, potvrđuje i premlaćivanje grupe maloletnih osoba u Novom Sadu u oktobru 2011. Njih je premlatila grupa policajaca pošto je jedan od maloletnika osumnjičen da je pripadniku MUP u civilu razbio vetrobransko staklo na automobilu. Advokat Boža Prelević izjavio je tom prilikom,⁴¹⁹ da samo četvrtina ovakvih događaja dobije sudski epilog, a da se svi ostali zataškaju, odnosno da se odustane od njihovog procesuiranja. Beogradski centar za ljudska prava istakao je u tom kontekstu da je u Srbiji nedovoljno

⁴¹⁸ Blic, 24. novembar 2011.

⁴¹⁹ Press, 19. oktobar 2011.

razvijen sistem nadgledanja mesta na kojima se sprovodi policijsko zadržavanje. To predstavlja najveću smetnju efikasnijem sprečavanju i kažnjavanju mučenja od strane policije. (*Danas*)

Senka Crvenih beretki

Medijska rasprava o stvaranju Odreda za specijalne namene u Žandarmeriji otvorena je nakon hapšenja dvojice pripadnika ove specijalne jedinice MUP zbog ilegalne trgovine heroinom, a dodatno joj je doprinelo i kažnjavanje prilikom formiranja komisije za istragu o prisluškivanju pripadnika Žandarmerije u aprilu 2011.

Izgleda da je ceo proces stvaranja novog odreda i sistematizacije radnih mesta u Žandarmeriji obavljen u tajnosti. Dakle, bez znanja Direkcije policije, samog Ministarstva unutrašnjih poslova i javnosti. Na ovaj način odgovorna lica u Žandarmeriji odstupila su od novih Izmena zakona o policiji iz decembra 2011. godine, po kojima su specijalne jedinice postale organizacione jedinice u Direkciji policije. Naime, sasvim je opravdano pitanje zašto tako važna jedinica kao što je Žandarmerija – nadležna za suzbijanje terorizma, obezbeđivanje javnog reda i mira i pružanje pomoći u vanrednim situacijama – nije organizovala sastanak sa Direkcijom policije i kabinetom ministra, te raspravila o svojim idejama o organizacionim rešenjima. Taj nedostatak unutrašnje komunikacije između organizacionih jedinica MUP otkrio je sve probleme efikasnosti i efektivnosti u radu, a Žandarmerija je ovim pristupom u svom radu prekršila principe unutrašnjeg uređenja i sistematizacije radnih mesta u organima državne uprave Srbije koji su uređeni uredbom Vlade.⁴²⁰ Prvo, svaka reorganizacija bi trebalo da bude prilagođena celini poslova organa (čl. 3, st. 2), to jest reorganizacija Žandarmerije mora odgovarati zadacima koje propišu MUP i Direkcija policije. Takođe, unutrašnje uređenje organa i sistematizacija radnih mesta u njemu određuju se pravilnikom koji donosi ministar (čl. 4, st. 1). Ovde se otvorilo pitanje da li je ministar unutrašnjih poslova Ivica Dačić znao za reorganizaciju unutar Žandarmerije, jer je on morao da potpiše dokument

420 Službeni glasnik RS, br. 81/2007 – prečišćen tekst i 69/2008.

o sistematizaciji radnih mesta. Sam Dačić na ovo pitanje nije dao jasan i nedvosmislen odgovor.

Inače, celokupan proces reorganizacije Žandarmerije u suprotnosti je sa strateškim prioritetom MUP do 2016. godine – stvaranje razvijenog sistema upravljanja ljudskim resursima. U skladu sa tim, MUP bi trebalo da preispita odluku o tome da u Srbiji postoje tri specijalne policijske jedinice. Osim Žandarmerije, to su Specijalna antiteroristička jedinica (SAJ) i Protiteroristička jedinica (PTJ).

Reorganizacija Žandarmerije je u medijima tumačena i kao reinkarnacija raspuštene Jedinice za specijalne operacije (JSO) najmanje iz tri razloga: džipovi novog odreda već su ofarbani u crno, pripremljene su i maskirne uniforme sa crvenim beretkama, a za rad u ovoj formaciji prijavili su se pripadnici nekadašnje JSO. Mada je istina da svi džipovi u JSO nisu bili isključivo crni i da trenutno i SAJ poseduje vozila iste boje, da Žandarmerija u poslednjih godinu dana nosi beretke kao JSO, po francuskom modelu nakrivljene na levu (umesto na desnu) stranu na osnovu odluke njenog komandanta i da, konačno, u PTJ već rade bivši pripadnici JSO sa komandnim kadrom obučeni u okviru SAJ, teško se oteti utisku da novi odrede ima više veze sa nekadašnjim „Crvenim beretkama“ nakon njihovog raspuštanje nego ijedna postojeća specijalna policijska jedinica. I to ne zbog svega pobrojanog, već naprosto zbog činjenice da je proces stvaranja Oreda za specijalne namene realizovan bez MUP i Direkcije. A to je upravo bila glavna karakteristika JSO – delovanje izvan svakog sistema isključivo u korist i za račun tajnih centara moći. Zbog svega toga, iako više ne postoje društvene i političke pretpostvke za obnavljanje „prave“ JSO, MUP bi morao da izradi analizu svrsishodnosti rada, troškova i koristi svih specijalnih policijskih jedinica. Na taj način bi se primenila dva principa koje je uredila Vlada Srbije: Ministarstvo unutrašnjih poslova tako bi obezbedilo delotvorn i skladan rad organa, efikasan nadzor nad njihovim delovanjem, kao i grupiranje istovrsnih ili srodnih i međusobno povezanih poslova u odgovarajuće unutrašnje jedinice u organu. Ceo taj postupak mora biti javan. (*nedeljnik VREME i Beogradski centar za bezbednosnu politiku*)

Štrajkovi kao sindrom

Pripadnici policije tokom 2011, više su puta učestvovali na poziv sindikata u štajkovima čiji je cilj bio poboljšanje materijalnih uslova života i rada. Tako je Nezavisni policijski sindikat objavio da je u štajku koga je organizovao 3. februara 2011, učesvovalo oko 13.000 zaposlenih u MUP, s tim što je, shodno zakonskim normama obezbeđen minimalni proces rada. Zahtevi štrajkača bili su da se ispune ranije postignuti dogovori i sporazumi kao i obećanja Vlade Srbije o bitnom poboljšanju položaja pripadnika MUP. Nezavisni policijski sindikat tražio je još i povećanje zarada za 40 odsto, potpisivanje kolektivnog ugovora, izmene zakona o policiji i opremanje policijskih službenika adekvatnom opremom, odećom i obućom. Međutim, drugi reprezentativni sindikat, Policijski sindikat Srbije, iako se složio sa zahtevima za poboljšanje položaja policijaca, nije podržao štrajk jer – kako je navedeno u saopštenju – problematičan im je bio način organizovanja i termin (uoči zakazanog mitinga Srpske napredne stranke u Beogradu).⁴²¹

Nejedinstvo policijskih sindikata obeležilo je sve štrajkove tokom 2011. U februaru je Policijski sindikat Srbije (PSS) optužio kolege iz Nezavisnog sindikata policije (NSP) da uz podršku jednog dela rukovodećeg kadra MUP vrši pritisak na policijske službenike da se priključe štrajku i da se iščlane iz PSS i učlane u NSP. Zauzvant, u oktobru 2011, kad je Policijski sindikat Srbije najavio novi štrajk, jer još nije bio primenjen kolektivni ugovor u delu o poboljšanju socijalnog položaja zaposlenih u MUP, kao i o poboljšanju uslova rada, Nezavisni policijski sindikat nije podržao svoje kolege, navodeći da smatra kako se do rešenja problema može doći dijalogom. Predstavnici ovog sindikata nakon sastanka sa ministrom Ivicom Dačićem izjavili su da će zakon o policiji, kao i tender za nabavku opreme biti rešeni po hitnom postupku. Ipak, Policijski sindikat Srbije nije priznao taj dogovor i najavio je da ne namjerava da odustane od štrajka.⁴²² Ali, kad je Nezavisni sindikat policije stupio u štrajk u decembru zbog neispunjenih obećanja o poboljšanju materijalnog položaja zaposlenih, Policijski sindi-

⁴²¹ Danas, 3. februar 2011, Politika, 5. februar 2011.

⁴²² Politika i Danas, 14. oktobar 2011.

kat Srbije nije zvanično podržao štrajkače, ali ni sprečavao svoje članstvo da im se pridruži.⁴²³

Sve u svemu, dva reprezentativna, uz još neutvrđen broj manjih policijska sindikata pokazali su i 2011, da je njihovo delovanje uveliko prožeto politikanstvom i partikularnim interesima rukovodstava. Ukoliko nastave da i dalje budu servisi različitih lobija u okviru MUP, ali i političkih partija, ni na koji način neće – kao što je to bio slučaj u proteklom periodu – doprineti poboljšanju veoma loših materijalnih uslova većine zaposlenih u Ministarstvu unutrašnjih poslova.

Smrt na radnom mestu

Sve veći broj napada na pripadnike MUP, ali i nekoliko ubistava policajaca prilikom obavljanja službene dužnosti, otvorili su pitanje reakcije pravosudnih i drugih državnih institucija na povećanje broja ovih krivičnih dela. Policijski sindikati pozvali su na pooštavanje kaznene politike prema napadačima na ovlašćene službene osobe, što je podržao i ministar Ivica Dačić, rekavši da „svaki takav napad mora da naiđe na žestok odgovor policije i države“.⁴²⁴ Međutim, jedan deo akcija u kojima su bile žrtve pripadnici MUP, najblaže rečeno, nije bio dobro isplaniran niti je izvršen na adekvatan način kao, na primer, slučaj u Zrenjaninu kada je prikom hapšenje opasnog lica jedan policajac ubijen, a drugi ranjen.⁴²⁵ Takođe, ni povređeni policajci na dužnosti nisu uvijek bili adekvatno opremljeni i obučeni. Kad je reč o kaznenoj politici prilikom napada na radnike MUP, mora se primetiti da je ona poprilično arbitarna i da se selektivno provodi. Najbolji primer jesu grupe navijača koje izazivaju nered na fudbalskim stadionima i van njih i napadači na policiju prilikom održavanja Parade ponosa 2010. Najvećem broju njih se izriču minimalne i simbolične kazne, pre svega, iz političkih i populističkih razloga.

423 Politika i Danas, 13. decembar 2011.

424 Politika, 1. novembar 2011, Danas 2. novembar 2011.

425 Vreme, jul, 2011.

Parada ponosa kao politička instrumentalizacija

Odluka ministra policije Ivice Dačića da zabrai održavanja Parade ponosa najveća je politička zloupotreba policije u 2011. To je još jednom otvorilo pitanje odnosa društva prema nasilju jačih nad slabijima, smisao svih do sada sprovedenih reformi i najvažnije – snagu države da zaštiti samu sebe i vlastite zakone. Da nije reč o iznuđenom potezu svedoči sve ono što je pre Dačićeve odluke stizalo iz samog MUP. Najpre je Nezavisni policijski sindikat saopštio da Paradu ponosa, najavljenju za 2. oktobar u Beogradu ne treba održati, jer postoje bezbednosni rizici po građane i po policiju.

Predsednik tog sindikata Momčilo Vidojević rekao je da „ne treba da se održi Parada ponosa u ovom trenutku“, jer postoje najave da će doći do incidenata sličnih onima na prošlogodišnjem skupu, kad je povređeno više od 140 policajaca. Upitan da li će se taj sindikat pridružiti kolegama koji su najavili da će štrajkovati tokom održavanja Parade ponosa, Vidojević je rekao da je teško doneti takvu odluku, ali da će biti u kontaktu s kolegama. Na pitanje, da li bi policija obezbeđivala Paradu ponosa ukoliko bi dobila veća ovlašćenja u održavanju javnog reda i mira, Vidojević je odgovorio negativno. Nešto kasnije Nezavisni policijski sindikat donekle je promenio stav, pa je saopšteno da ovaj sindikat smatra da se ne sme dozvoliti da policija neopremljena izvršava svoju obavezu zaštite života i da traži odgovarajuću opremu za zaštitu svakog policajca koji bi se 2. oktobra trebao pojaviti na ulici, kako ne bi ponovo bile povređene desetine policajaca kao 2010. Osim nedostatka zaštitne opreme, problem su i upotrebljivost i ispravnost vođenih topova koji su poslednji put korišćeni pre 20 godina, kao i drugih sredstava prinude, stoji u saopštenju Nezavisnog sindikata policije. Međutim, gorak ukus izaziva rečenica iz saopštenja ovog sindikata koja glasi: „Nije rešenje u upotrebi veće sile, već je bitno da ne dođe do upotrebe sile, jer građani su oni koji napadaju i oni koji se brane“. U svakom zločinu, u svakom incidentu, u svakoj situaciji koja zahteva intervenciju policije, i počinitelj i žrtva su uvek građani. Ubice, silovatelji,

pljačkaši, sve su to građani, pa ipak, do sada nije zabeleženo da policija na njima primenjuje gandijevske, nenasilne metode.⁴²⁶

Ako se istup Nezavisnog policijskog sindikata može donekle protumačiti kao koliko-toliko korektan način da se iskoristi zabrinutost za bezbednost da bi se podišlo populističkim instinktima društva, zajedničko saoštenje ultaradesnog Sabora „Dveri“ i Policijskog sindikata Srbije od 22. septembra 2011, jasno ukazuje na političku zloupotrebu i instrumentalizaciju MUP. U tom saopštenju Policijski sindikat Srbije i „Dveri“ pozvali su LGBT organizacije da pokažu razumevanje za tradicionalne vrednosti većine građana Srbije, kao i svest o bezbednosnom riziku, i da odustanu od održavanja Parade ponosa. Koja je to tradicionalna vrednost građana Srbije koja podrazumeva rušenje Beograda i razbijanje glava slabijima i malobrojnijima – nije poznato. „Ukoliko LGBT aktivisti ne pokažu društvenu odgovornost, pozivamo nadležne državne organe da uskrate dozvolu za održavanje Parade ponosa, koja bi nepotrebno ugrozila javni red i mir, sigurnost imovine i izlaže opasnosti građane i policajce“, kažu „Dveri“ i Policijski sindikat Srbije i ukazuju na to da su situacija na severu Kosova i Metohije, bezbednosni rizici u drugim oblastima Srbije, teška socijalno-ekonomska situacija i politička nestabilnost razlozi da se Parada ponosa ne održi i ne otvara „takva provokacija za mir i bezbednost“. Prema njihovim rečima, Parada ponosa će mobilisati na hiljade policajaca u Beogradu, pa će ostali gradovi Srbije i građani koji u njima žive biti pojačano ugroženi sa stanovišta javnog reda i mira.

Iz Policijskog sindikata Srbije ukazali su i na to da policajci dele sudbinu građana Srbije u pogledu socijalnih problema i da obavljaju odgovoran posao u vrlo otežanim uslovima, te da zato ne žele da budu „pretorijanska garda nijedne posebne društvene grupe ili lobija“. Ako je to istina, kako je moguće da se Policijski sindikat Srbije ipak stavi u službu jedne društvene grupe, odnosno lobija, u ovom slučaju pokreta „Dveri“, koji je nedeljama otvoreno lobirao protiv održavanja Parade ponosa. Zadatak policije zaista nije da bude bilo čija „pretorijanska garda“, već da čuva ustavni poredak i štiti zakone Srbije u šta spadaju i sloboda okupljanja kao i zabrana

diskriminacije. A Parada ponosa i njeni učesnici baš ni na kakav način ne ugrožavaju ničiju bezbednost.

Služeći se, između ostalog, ovim i sličnim saopštenjima kao pokrićem, ministar Ivica Dačić doneo je odluku da zabrani Paradu ponosa, obrazloživši je i misterioznim policijskim informacijama da se spremaju neredi u Beogradu neizrecivih razmera. Međutim, kako kasnije niko zbog toga, ne samo da nije procesuiran nego ni priveden, jedini zaključak koji se može izvesti jeste da je policija politički instrumentilizovana radi prikupljanja jeftinih populističkih poena u narednoj izbornoj godini.

Nakon zabrane Parade ponosa, ankete koje mere popularnost političara zabeležile su zantno povećanje Dačićevog rejtinga. Ovakav odnos prema Paradi ponosa predstavlja prećutno razumevanje za nasilje koje se krije pod maskom tradicije i porodičnih vrednosti i povlačenje države pred tim nasiljem, ne zato što huligani predstavljaju objektivnu silu, jaču od države, već zbog straha od izbornih rezultata. A, koliko se o tim rezultatima vodi računu svedoče i slikanje i prigodne izjave, ne samo ministra Ivica Dačića nego i drugih političara na vlasti prilikom svakog policijskog uspeha – nevažno da li je reč o razbijanju narko mreža ili hapšenju opasnih i dugo traženih kriminalaca. Zato dok god se rad policije i njena zakonska uloga koriste u svrhe stranačkog marketinga i druge oblike instrumentalizacije, policijska zloupotreba MUP i dalje opstaje kao realna pretnja.⁴²⁷

Zaključci i preporuke

Na planu suzbijanja kriminala, policija je postigla značajne rezultate; od posebne je važnosti njena efikasna saradnja sa partnerima u regionu, u Evropi i Americi, čime je i Srbija postala značajna karika u suzbijanju organizovanog kriminala, prvenstveno u trgovini narkoticima, ali i drugim segmentima (trgovina ljudima, oružjem i dr);

- policija je učestvovala i dala doprinos okončanju saradnje sa Hagom, otkrivanjem i hapšenjem poslednjih optuženika koje je tražio Haški tribunal – Ratka Mladića i Gorana Hadžića;
- recidivi prošlosti još su prisutni u pojedinim delovima policijskih službi, najvidljiviji u nastojanju da se autonomno, bez kontrole nadležnih donose dalekosežne organizacione odluke (pokušaj Žandarmerije da osnuje posebnu jedinicu);
- veoma je važno da budući saziv Narodne skupštine i posebno njen odbor za bezbednost osigura odgovarajuće mehanizme za nadzor delovanja policije;
- neophodnoj transparentnosti i kontroli rada policije doprinelo bi omogućavanje uvida civilnog sektora u pojedine osetljive segmente policijskog delovanja (postupanje prilikom privođenja u policijske stanice, na primer).

Bezbednosne strukture: kontrola još nije uspostavljena

Uprkos značajnim reformskim naporima u vojsci i policiji još uvek nije ostvarena demokratska i civilna kontrola celokupnog bezbednosnog sektora, pa samim tim i službi bezbednosti. Reforma sektora bezbednosti (RSB) predstavlja relativno nov i nerazvijen koncept kojim se akademska zajednica počela baviti devedesetih godina XX veka. Iako je ostao nedefinisan i osporavan, koncept RSB koristi se kao pokazatelj uspešnosti širih procesa političkih i društvenih promena kao što su procesi tranzicije i demokratizacije država.⁴²⁸ Pod sektorom bezbednosti se podrazumevaju: vojska, policija, obaveštajne službe i pravosuđe. Nastavak sveobuhvatne reforme sektora bezbednosti u Srbiji, bez obira na napredak koji se ispoljava od 2000. godine, neophodan je i kako bi se odgovorilo na savremene osobenosti rada službi bezbednosti, koje moraju biti u skladu sa interesima i potrebama građana, razvojem demokratskog društva i poštovanjem ljudskih prava, tehnološkim razvojem i procesom EU integracija Srbije i saradnjom sa NATO.

Politički i društveni kontekst delovanja RSB 1989-2012

Da bi se na pravi način razumela aktuelna situacija u Srbiji u ovoj oblasti, kao i daljnji izazovi koju su pred Srbijom na putu uspostavljanja pune demokratske kontrole nad službama bezbednosti, potrebno je detaljnije imati u vidu sledeće ključne aspekte konteksta u kojima se ona odvijala do sada. Za period od 1989. godine do petooktobarskih promena 2000, to su: autoritarna i ratnozločinačka priroda Miloševićevog režima; ključni momenti i razlozi raspada Jugoslavije i ratova devedesetih; veliko

428 Jelena Radoman, *Bezbednost zapadnog Balkana Br 11-Reforma Sektora bezbednosti, decembar 2008.* http://ccmr-bg.org/upload/document/bzb_11.pdf.

totalitarno i ratno zločinačko nasleđe sektora bezbednosti; politička ubistva i pokušaji ubistava, pozadina, strategija i taktika nenasilne promene režima 2000, koja je podrazumevala i teške kompromise sa pripadnicima kompromitovanog sektora bezbednosti, kao i priroda konsenzusa snaga koje su se udružila protiv Miloševićevog režima (odnosio se samo na njegovu u utrašnju politiku, ne i na uzroke, povode i prirodu sukoba u regionu).

Od 2000. godine to su: posledice kompromisa prelaznog trovlašća; sukobi na jugu Srbije; domaći i međunarodni dominantan fokus na ekonomiju i finansije umesto na RSB, insistiranje na otvaranju dosijea i otklonu od autoritarne prošlosti;⁴²⁹ otpor velikog dela demokratske opozicije Srbije (DOS) i pripadnika službi bezbednosti saradnji sa Haškim tribunalom; vrlo intenzivan pokušaj kriminalizacije onih koji su na sebe preuzeli teret pregovora sa predstavnicima prethodnog režima;⁴³⁰ pobuna Jedinice za specijalne operacije koja je bila deo Resora državne bezbednosti (RDB); ubistvo premijera Zorana Đinđića; raspad koalicije DOS; proces odvajanja Crne Gore; način usvajanja novog ustava i sve njegove manjkavosti vezane za sektor bezbednosti;⁴³¹ proces uspostavljanja novog statusa Kosova; odžavanje paralelnih insitucija Republike Srbije na Kosovu, prevashodno na severu; period kohabitacije Demokratske stranke (DS) i Demokratske stranke Srbije (DSS); trend pokušaja uspostavljanja partijske kontrole nad obaveštajnim službama umesto insitucionalne, medijske afere konstruisane na osnovu međupartijskih podela u službama bezbednosti; slaba uloga prlamenta; „istorijsko“ pomirenje DS i SPS iz 2008. godine; serija još uvek

429 Jelena Milić, *article: The Elephant in the Room: Incomplete Security Sector Reform in Serbia, and its Consequences for Serbian Domestic and Foreign Policies*, published in the book *Unfinished Business*, Center for Transatlantic Relations, Washington D.C. 2012.

430 Jelena Milić, *article: The Elephant in the Room: Incomplete Security Sector Reform in Serbia, and its Consequences for Serbian Domestic and Foreign Policies*, published in the book *Unfinished Business*, Center for Transatlantic Relations, Washington D.C. 2012.

431 Filip Ejduš, Đorđe Popović, Marko Savković, *Bezbednost u predlogu Ustava Srbije – „A u ruke Mandušića Vuka“*, Beogradski centar za bezbednosnu politiku (CCVO), 2006. <http://bezbednost.haloteam.rs/Svepublikacije/712/Bezbednost-u-predlogu-Ustava-Srbije--A-u.shtml>

nerazjašnjenih ubista vojnika na služenju redovnog vojnog roka;⁴³² dugogodišnja frustracija nepochašanjem Ratka Mladića, skrivene namere za podelu Kosova i Bosne; etabliranje u visokim vojnim strukturama kadrova sa vrlo kompromitovanom profesionalnom prošalošću,⁴³³ percepcija crnogorske nezavisnosti kao privremenog stanja i drugo.

Zbog svega navedenog Radomir Marković je ostao na čelu Resora državne bezbednosti (RDB) još četiri meseca posle petooktobarskih promena (kao rezultat dogovora sa Vojislavom Kostunicom), što je RDB omogućilo da uništi deo dosijea. Koalicija DOS nije bila spremna za reformu sektora bezbednosti, niti za reformu vojske i policije. Ubrzo je u okviru DOS doslo do neslaganja u vezi sa pravcem i tempom reformi društva i države, a bilo je i međupartijskih skandala i afera, u koje su bile uključene obaveštajne službe. Događaji koji su usledili, uključujući i atentat na premijera Zorana Đinđića, pokazali su da su pojedinci iz obaveštajnih krugova, pojedini političari i organizovane kriminalne grupe imali ključnu ulogu.

Otvaranje dosjeka koje su službe čuvale iz ideoloških i političkih razloga (navodno, da se ne bi dovela u opasnost mreža saradnika i doušnika, čime bi se ugrozila njihova efikasnost) je stalno odlagano uz objašnjenje da objektivne okolnosti to ne dozvoljavaju. Suština je otpor prema lustraciji pripadnika bezbednosnog aparata koji su kršili ljudska prava ili sprovođenje mera koje bi dublje zahvatile strukture ili kadar oružanih snaga.⁴³⁴

Dugogodišnje odlaganje hapšenja Ratka Mladića pokazalo je da zvanične insitucije RS ne kontrolišu sve delove sektora bezbednosti. To je dovelo do formiranja paralelne strukture u kabinetu predsednika Republike. Nakon hapšenja Ratka Mladića 2011. godine Ministarstvo odbrane je na osnovu interne istrage „sa sigurnošću utvrdilo“ da vojska i VBA nisu skrivale Ratka Mladića posle 2002. godine uprkos tvrdnji da postoji trag Mladića

432 <http://www.fbd.org.rs/analize/ANALIZE%202009/ANALIZA%20TOPCIDERSKE%20AFERE.pdf>, Centar za evroatlantske studije, 2009.

433 Dosije Diković Ljubiše, Fond Za humanitarno pravo, 2012. <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2012/01/Januar-23-2012-Dikovic-Ljubisa-Dosije.pdf>.

434 Kontekst analiza reforme sektora bezbednosti u Srbiji 1989-2009, Izdavači: Beogradski centar za bezbednosnu politiku iz Beograda i Ženevski centar za demokratski nadzor nad oružanim snagama, Beograd 2011.

u vojnim objektima sve do 2006, koje je izneo glavni tužioc Haškog tribunala Serž Bramerc. Činjenica da Republika Srbija nije istražila, obelodanila i procesuirala ko je sve i kako pomogao u dugogodišnjem skrivanju Ratka Mladića i gotovo godinu dana po njegovom hapšenju, takođe govori u prilog spomenutoj tezi, da postoje i suštinske, ne samo normativne rupe u kontrolni nad službama bezbednosti, pre svega vojnim.

I "borba za očuvanje Kosova" je poslužila kao izgovor da se ne sprovedu reforme sektora. Osim toga, važna činjenica je i to da su osnovna strateško-doktrinarna dokumenata o bezbednosti i odbrani, koji su usvojeni posle usvajanja novog Ustava, fokusirani na odbranu Kosova.⁴³⁵ Zato su i kadrovska rešenja, pre svega u Vojno bezbednosnoj agenciji i Generalštabu vs, često bila problematična, jer su birana lica sa bogatom i često kompromitovanom profesionalnom karijerom pogotovo u sukobima na Kosovu do 1999. Posledice ovakvog stanja su da predstavnici Vlade Srbije članovima skupštinskog odbora za odbranu i bezbednost, kao i javnosti saopštavaju dijametralno suprotne informacije.⁴³⁶ Pokazatelj da taj odbor ne funkcioniše jeste to što ne koristi sve normativne mogućnosti, što je priznala i sama Vlada Srbije u odgovorima na upitnik Evropske komisije 2011, u poglavlju "Politički kriterijumi demokratija i vladavina prava".⁴³⁷

Posledice ovakvog stanja su da proces sveobuhvatne reforme RSB, kao i uspostavljanje demokratske kontrole nad službama bezbednosti, nikad nije bio prioritet nijedne vlade od petooktobarskih promena.

435 Jelena Milić, „Može li Zajednička bezbednosna i odbrambena politika EU biti alternativa NATO integracijama Srbije“, u Integracija Zapadnog Balkana u mrežu globalne bezbednosti, Udruženje za studije SAD u Srbiji, 2011.

436 Zahtevi za novu sednicu Odbora za odbranu i bezbednost, Blic, 1. novembar 2011. <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/286917/Zahtevi-za-novu-sednicu-Odbora-za-odbranu-i-bezbednost> .

437 [http://www.ceas.org.rs/images/stories/politicki_kriterijum-demokratija_i_vladavina_prava.pdf](http://www.ceas.org.rs/images/stories/politicki_kriterijum_demokratija_i_vladavina_prava.pdf).

Uticaj međunarodne zajednice na reformu RSB 2000-2012

Međunarodna zajednica je bitno doprinela prirodi reformi sektora bezbednosti. Mnogi faktori su uticali na to da se više išlo na kontrolu sektora bezbednosti, a ne na njegovu reformu. Prioritet je bio održavanje mira u regionu, a ne demokratizacija Srbije. Tu se pre svega ima u vidu združivanje Srbije i Crne Gore i početak pregovora o statusu Kosova. Osim toga, Srbija je jedina zemalja Zapadnog Blakana koja nije u procesu pridruživanja NATO, a EU se nije eksplicitnije bavila sveobuhvatnom RSB, već je samo parcijalno radila na nekim aspektima rada parlamenta, policije i sudstva. Sve je to doprinelo da RSB ne bude u fokusu zapadne međunarodne zajednice bez obzira na određene napore pojedinih međunarodnih i domaćih organizacija i vlada.⁴³⁸

Evropska unija (EU) je tokom ovog perioda, pre svega kroz svoja dokumenta kojima je evaluirala napredak Srbije u procesu evropskih integracija, realtivno dobro mapirala stanje u većem delu javnih poslova, uključujući i ostatak sektora bezbednosti bez sistema odbrane, iako ga nije holistički posmatrala. EU je usvajanjem Lisabonskog sporazuma i formiranjem Zajedničke bezbednosne i odbrambene politike EU proširila spektar instrumenata kojima bi mogla podržati i pomoći RSB u Srbiji. Očito je da je EU, ubrzo po hapšenju Ratka Mladića i uspostavljanjem procesa dijaloga Beograda i Prištine, Vladu Srbije podsetila na neke od rupa u sektoru bezbednosti, uključujući i one koje se tiču mandata službi bezbednosti i demokratske kontrole nad njima. U svom Analitičkom izveštaju,⁴³⁹ koji je pratio preporuku Evropske komisije (EK) da Evropski savet Srbiji odobri status kandidata, Evropska komisija je konstatovala: „Za razliku od većine obaveštajnih službi zemalja članica EU, službe bezbednosti u Srbiji imaju mandat učešća u kriminalnim istražnim radnjama. Generalno, potrebno

438 Jelena Milić in: *The Elephant in the Room: Incomplete Security Sector Reform in Serbia, and its Consequences for Serbian Domestic and Foreign Policies*, published in the book *Unfinished Business*, Center for Transatlantic Relations, Washington D.C. 2012.

439 http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/misljenje_kandidatura/izvestaj_o_napretku_2011.pdf.

je uspostaviti sveobuhvatni ustavni i zakonski okvir za demokratski nadzor nad sektorom bezbednosti. Potrebno je uložiti dodatne napore da se ojača kapacitet i ekspertiza parlamenta i njegovih službi. Činjenica da službe bezbednosti imaju mandat da sprovedu kriminalne istrage daje osnova ozbiljnoj zabrinutosti“.

Evropski parlament (EP) u svojoj rezoluciji od 29. marta 2012, „O procesu evropskih integracija Srbije“, kaže: „Ohrabruju se vlasti u Srbiji da nastave sa njihovim naporima da eliminišu nasleđe komunističkih tajnih službi, kao korak u procesu demokratizacije Srbije“. EP je u spomenutoj Rezoluciji podsetio vlasti u Srbiji i na značaj dalje reforme sektora bezbednosti, jačanje parlamentarnog nadzora i kontrole nad službama bezbednosti, kao i na značaj otvaranja nacionalnih arhiva, a pogotovo otvaranja dosijea bivše UDB i ohrabrio ih da olakšaju pristup tim arhivama, pogotovo delovima koji se tiču bivših jugoslovenskih republika i vrate ih njihovim sadašnjim vlastima ako ih one traže.⁴⁴⁰

Zakoni o osnovama rada službi bezbednosti u Srbiji iz 2002. godine

U leto 2002. godine usvojena su dva zakona o službama bezbednosti. Zakon o bezbednosnim službama SRJ, regulisao je delatnost civilnih i vojnih službi na saveznom nivou, dok je Zakonom o bezbednosno-informativnoj agenciji, RDB pretvorena u Bezbednosno-informativnu agenciju.

Smatra se da je Zakon o bezbednosnim službama SRJ sastavljen brzo zbog „afere Perišić“, koja je potvrdila odsustvo civilne kontrole nad vojnoobaveštajnim službama i oružanim snagama. Stručna javnost je Zakon ocenila kao “moderan zakonski akt”. Ovim Zakonom bili su uređeni položaj, funkcije i nadležnosti obaveštajnih službi na saveznom nivou, kao i kontrola nad njihovim radom. Pod tim službama podrazumevale su se vojne službe bezbednosti i vojne obaveštajne službe, kao i službe bezbednosti i službe za istraživanje i dokumentaciju pri Ministarstvu spoljnih poslova. Najbitnije promene koje je ovaj Zakon doneo odnosile su se na

⁴⁴⁰ [http://www.europarl.europa.eu/RegData/seance_pleniere/textes_adoptes/provisoire/2012/03-29/0114/P7_TA-PROV\(2012\)0114_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/seance_pleniere/textes_adoptes/provisoire/2012/03-29/0114/P7_TA-PROV(2012)0114_EN.pdf).

vojnoobaveštajne službe, koje su prvi put bile definisane zakonom i koje su samo uz sudski pristanak mogle da koriste specijalne procedure i metode kojima se privremeno ograničavaju ustavno i pravno zagarantovana ljudska prava i slobode. Osim toga, Zakonom je vojna policija odvojena od vojnoobaveštajnih službi.

Ovaj Zakon značajan je i zato što predstavlja uspostavljanje mehanizama za demokratsku civilnu kontrolu. Vojne službe postale su podređene ministru odbrane i saveznoj vladi, što je bio važan korak koji je vodio ka uspostavljanju civilne kontrole nad vojnim službama, koje su do tada bile podređene načelniku Generalštaba ili komandantima jedinica na nižim nivoima. Ovim Zakonom uvedeni su parlamentarni mehanizmi za nadzor aktivnosti navedenih službi. Osnovana je Skupštinska komisija za kontrolu obaveštajnih službi u SRJ, ali ona nije funkcionisala zbog mnogih teškoća u radu Savezne skupštine.⁴⁴¹

Narodna skupština Srbije usvojila je i Zakon o Bezbednosno-informativnoj agenciji. Ovim zakonskim aktom RDB je odvojena od Ministarstva unutrašnjih poslova i pretvorena u Bezbednosno-informativnu agenciju (BIA), koja je direktno podređena Vladi Srbije i nalazi se pod njenom kontrolom. Kad je reč o njenim funkcijama, ovo je služba „mešovitog tipa”, jer obavlja i obaveštajne i kontraobaveštajne zadatke i funkcionise kao služba bezbednosti (zaštita Ustavom uspostavljenog poretka). Stručna javnost, koja je pozdravila izdvajanje agencije iz Ministarstva, ipak je kritikovala i zakon u celini, kao i neke od njegovih odredbe. Zakon, na primer, sadrži samo 28 članova, čime se materija ne reguliše precizno i dovoljno. Obaveštajni i kontraobaveštajni elementi nisu jasno razdvojeni, a isto važi i za funkcije službe bezbednosti.⁴⁴² Dalje, ovim zakonskim aktom, koji je u suprotnosti sa Zakonom o službama bezbednosti SRJ, nisu precizno navedene i definisane metode rada Agencije, jer se navodi da Agencija, u skladu sa svojim nadležnostima, primenjuje „odgovarajuće operativne metode, mere i akcije i koristi odgovarajuća operativno-tehnička sredstva”,

441 Kontekst analiza reforme sektora bezbednosti u Srbiji 1989-2009, Izdavači:

Beogradski centar za bezbednosnu politiku iz Beograda i Ženevski centar za demokratski nadzor nad oružanim snagama, Beograd 2011.

442 Bogoljub Milosavljević, 2004 .

ali se posebno ne navodi o kojim metodama, merama, akcijama i sredstvima je reč. Shodno tome, kontrolna procedura i metoda za privremeno ograničavanje ljudskih prava i sloboda zagarantovanih tadašnjim ustavom i Zakonom (član 13), nije potpuno razrađena. Zatim, navodi se da osobe koje u Agenciji rade na specifičnim poslovima (što je vrlo široko definisano) imaju tradicionalna policijska ovlašćenja. Drugim rečima, zaposleni u Agenciji koji rade u organizacionim jedinicama koje se bave borbom protiv organizovanog kriminala, najgorih vrsta zločina protiv čovečnosti i međunarodnog prava, terorizmom na lokalnom i međunarodnom nivou, kao i zločinima protiv Ustava i bezbednosti Republike Srbije, imaju sva policijska ovlašćenja (na primer, pravo da hapse).⁴⁴³

Razloge za brojne manjkavosti ovog zakona treba tražiti u sve otvorenijem sukobu DS i DSS u DOS. Politička elita (nominalno) je kontrolisala aktivnosti civilne obaveštajne službe na republičkom nivou i stoga nije želela da pravno umanjí moć te službe, čime bi, po svoj prilici, umanjila i sopstvenu moć.

Labavi savezni dogovor državne zajednice SCG i suprotna stanovišta Srbije i Crne Gore o budućnosti Zajednice, usporili su reformu vojske, pošto je vojska bila u nadležnosti savezne vlade, koja nije pokazivala volju i spremnost za sprovođenje ove reforme. Ipak, Generalštab i vojno obaveštajne agencije stavljeni su 2003. godine pod jurisdikciju Ministarstva odbrane, čime je uvedena civilna i demokratska kontrola oružanih snaga, ali nije došlo do usvajanja potrebnih strateških i doktrinarnih dokumenata.

Nakon raspada SRJ donet je novi ustav Srbije koji, kako stručnjaci ističu, sadrži određena sporna rešenja u oblasti sektora bezbednosti. Sporni su i zakonski akti koji su posle usvojeni. Neka od tih rešenja su posledica "političke klackalice" u periodu kohabitacije (2004-2007) i koalicije DS-DSS (2008), kad su određena ovlašćenja dodeljena predsedniku Republike, ali

443 Kontekst analiza reforme sektora bezbednosti u Srbiji 1989-2009, Izdavači: Beogradski centar za bezbednosnu politiku iz Beograda i Ženevski centar za demokratski nadzor nad oružanim snagama, Beograd 2011.

http://www.ccmr-bg.org/upload/document/kontekst_reforme_sektora_bezbe.pdf.

i, što je neuobičajeno i sporno, šefu kabineta predsednika Republike, iako Ustav ne predviđa ulogu predsednika u kontroli službi bezbednosti.⁴⁴⁴

Druga generacija zakona o osnovama uređenja službi bezbednosti

Novi Zakon o osnovama uređenja službi bezbednosti Republike Srbije,⁴⁴⁵ usvojen je 11. decembar 2007. godine. Njime se predviđa postojanje tri službe: Bezbednosno-informativna agencija (BIA), koja je posebna organizacija, Vojnobezbednosna agencija (VBA) i Vojnoobaveštajna agencija (VOA), koje su organi uprave u sastavu Ministarstva odbrane. Na osnovu Zakona o državnoj upravi, ove tri agencije su organi državne uprave koji obavljaju specifične poslove autoritativnog karaktera. Akt koji bliže određuje delovanje i uređenje Bezbednosno-informativne agencije je Zakon o bezbednosno-informativnoj agenciji.⁴⁴⁶ Ona poseduje status pravnog lica, a njenim radom rukovodi direktor, koga postavlja i razrešava Vlada. Zakon o Vojnoobaveštajnoj i Vojnobezbednosnoj agenciji⁴⁴⁷ uobličava organizaciju vojnobezbednosno-obaveštajnog sistema. VOA i VBA su organi uprave u sastavu Ministarstva odbrane, obe agencije su samostalne u obavljanju poslova iz svojih nadležnosti i imaju status pravnog lica, njihovim radom rukovodi direktor, koji za to odgovara ministru odbrane.

Ministar odbrane ima niz ovlašćenja u odnosu na vojne službe bezbednosti i pred vladom ima odgovornost za njihov rad.⁴⁴⁸ Organizaciona

444 Đorđe Popović, Lična karta-Savet za nacionalnu bezbednost Republike Srbije, BGCBP, 2009 http://www.bezbednost.org/upload/document/popovic_2009_savet_za_nacionalnu_bezbednost.pdf.

445 <http://www.vba.mod.gov.rs/Zakon-o-osnovama-uredjenja-sluzbi-bezbednosti-RS-lat.pdf>.

446 http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_vojnobezbednosnoj_agenciji_i_vojnoobavestajnoj_agenciji.html.

447 www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_bezbednosno-informativnoj_agenciji.html

448 http://www.ceas.org.rs/images/stories/politicki_kriterijum_demokratija_i_vladavina_prava.pdf.

šema svih ovih službi može se naći u odgovorima Vlade Srbije na Upitnik Evropske komisije.⁴⁴⁹

Zakon o osnovama uređenja službi bezbednosti Republike Srbije ne pominje službe koje postoje pri Ministarstvu spoljnih poslova – Služba za istraživanje i dokumentaciju i Služba bezbednosti – na osnovu Zakona o službama bezbednosti SRJ. Takođe, one se ne pominju ni u Zakonu o spoljnim poslovima, što znači da da je njihovo dalje postojanje bez zakonskog osnova, odnosno da su one ukinute. Međutim, ostaje nejasno zbog čega u Zakonu o osnovama uređenja službi bezbednosti Republike Srbije nije izričito utvrđeno kad one prestaju sa radom i propisano šta će biti sa zaposlenima, opremom, dokumentima i arhivama koje su bile u posedu tih službi, a što se uobičajeno čini u slučaju ukidanja državnih institucija.⁴⁵⁰

Mehanizmi kontrole službi bezbednosti

1. TIPOVI KONTROLE

U Republici Srbiji postoje sledeće forme kontrole službi bezbednosti: politička kontrola koju ostvaruju politički subjekti, kao što su parlament, političke stranke i javno mnjenje; pravna kontrola koja podrazumeva upravnu kontrolu uprave i sudsku kontrolu uprave. Pravna kontrola se može posmatrati i kao unutrašnja, koja dolazi od same uprave, i spoljašnja, za koju su zaduženi sudski organi, nezavisna kontrolna tela, javno tužilaštvo; kontrola putem rada nezavisnih tela, takozvana "mešovita", koji ima elemente i političke i pravne (ombudsman i poverenik za dostupnost informacija i zaštitu podataka o ličnosti i držanog revizora).

2. PARLAMENTARNA KONTROLA

Ustavom iz 2006. godine utvrđeno je da **Narodna skupština** nadzire rad službi bezbednosti (član 99), ona taj nadzor ostvaruje neposredno i posredstvom svog Odbora za odbranu i bezbednost. Odbor se sastoji od 17 poslanika, a na njegovom čelu je poslanik iz opozicione partije. Narodna skupština usvaja zakone i strategijska dokumenta (Strategija nacionalne

449 http://www.bezbednost.org/upload/document/cv_bezbednosno_obavestajne.pdf.

450 Doc. dr Dejan Milenković, mr Vladimir Todorić, Slobodan Koprivica, Kontrola službi bezbednosti, Centar za novu politiku i OEBS, 2011.

bezbednosti) kojima se normativno uređuje i usmerava rad službi bezbednosti, odobravaju budžetska sredstva za njihov rad i raspolaže drugim parlamentarnim sredstvima za vršenje nadzora. Prema Zakonu o BIA, direktor te službe u obavezi je da dva puta godišnje Skupštini, odnosno Odboru i Vladi, podnese izveštaj o radu Agencije i o stanju bezbednosti u Srbiji.

U svom dosadašnjem radu Odbor za odbranu i bezbednost suočavao se sa dva krupna problema koji su mu ograničavali efikasnost. Prvi problem odnosi se na nepostojanje jasnih kriterijuma za određivanje nivoa tajnosti dokumenata koji nastaju u radu službi bezbednosti, postupak njihove klasifikacije i deklasifikacije, izdavanje sertifikata za pristup klasifikovanim podacima, ali i na propisane kazne za odavanje tajne. S tim u vezi, članovi Odbora ne znaju koje informacije imaju pravo da traže i dobiju od službi. Ovaj problem treba da bude prevaziđen hitnim usvajanjem Zakona o zaštiti tajnosti podataka. Drugi problem sa kojim se Odbor suočava jeste njegova relativna brojnost i široka nadležnost. Naime, Odbor pokriva celokupni sektor bezbednosti, što od njegovih članova zaheva da poseduju stručna znanja o službama bezbednosti, vojsci i policiji. Taj problem još više dolazi do izražaja kad se ima u vidu da je jedan poslanik istovremeno član više različitih skupštinskih odbora. Zbog ovoga poslanici ne mogu efikasno obavljati svoj posao u odborima. Osim odbora nadležnog za bezbednost i Odbor za finansije, time što kontroliše zakonitost trošenja budžeta, nadzire i kontroliše rad službi bezbednosti.

Narodna skupština donela je 2010. godine Poslovnik Narodne skupštine koji (član 46), dotadašnji Odbor za odbranu i bezbednost razdvaja na Odbor za odbranu i unutrašnje poslove i Odbor za kontrolu službi bezbednosti,⁴⁵¹ čiji je mandat definisan članom 66. Poslovnika. Očekuje se da ove mere poboljšaju parlamentarnu kontrolu nad službama bezbednosti. Odredbe Poslovnika koje se tiču uspostavljanju ovih odbora važe od idućeg saziva parlamena.

Član 66. Poslovnika Narodne skupštine precizira: "Odbor za kontrolu službi bezbednosti nadzire ustavnost i zakonitost rada službi bezbednosti, nadzire usklađenost rada službi bezbednosti sa strategijom nacionalne bezbednosti, strategijom odbrane i bezbednosno-obaveštajnom politikom

451 <http://www.parlament.gov.rs/a / o e - a o / o e - a o .45.html>.

Republike Srbije nadzire poštovanje političke, ideološke i interesne neutralnosti u radu službi bezbednosti; nadzire zakonitost primene posebnih postupaka i mera za tajno prikupljanje podataka; razmatra predlog budžetskih sredstava potrebnih za rad službi bezbednosti i nadzire zakonitost trošenja budžetskih i drugih sredstava za rad; razmatra i usvaja izveštaje o radu službi bezbednosti; razmatra predloge zakona, drugih propisa i opštih akata iz nadležnosti službi; pokreće inicijative i podnosi predloge zakona iz nadležnosti službi; razmatra predloge, peticije i predstavke građana koji su upućeni Narodnoj skupštini u vezi sa radom službi bezbednosti i predlaže mere za njihovo rešavanje i o tome obaveštava podnosioca; utvrđuje činjenice o utvrđenim nezakonitostima ili nepravilnostima u radu službi bezbednosti i njihovih pripadnika i o tome donosi zaključke; izveštava Narodnu skupštinu o svojim zaključcima i predlozima. Odbor obavlja i druge poslove, u skladu sa zakonom i ovim poslovnikom. Odbor ima devet članova.

Poboljšanje parlamentarnog nadzora nad službama bezbednosti očekuje se i stupanjem na snagu Zakona o izmenama i dopunama Zakona o izboru narodnih poslanika koga je Narodna skupština usvojila 25. maja 2011,⁴⁵² koji vraća mandate na raspolaganje poslanicima.

Kontrola izvršne vlasti nad službama bezbednosti

Pod kontrolom nad službama bezbednosti od izvršne vlasti podrazumeva se rad posebno utvrđenih organa i tela u službama vlade ili službeno ovlašćenim licima, koja vrše „političku“ i „pravnu“ kontrolu službi, u koja ulaze u okvir šire shvaćenog pojma „izvršne vlasti“.⁴⁵³ To su, pre svega, Savet za nacionalnu bezbednost, Kancelarija za bezbednost i zaštitu tajnih podataka, Biro za koordinaciju službi bezbednosti i generalni inspektor Vojnobezbednosne i Vojnoobaveštajne agencije.

Savet za nacionalnu bezbednost je radno telo Republike Srbije koje obavlja određene poslove iz oblasti nacionalne bezbednosti, njegovi članovi su: predsednik Republike, predsednik Vlade, ministar odbrane, ministar

⁴⁵² *Ibid*, str. 61.

⁴⁵³ *Ibid*, str. 67.

unutrašnjih poslova, ministar pravde, načelnik Generalštaba i direktori službi bezbednosti, sekretar Saveta je šef kabineta predsednika Republike, a njegova nadležnost za pitanja kontrole službi bezbednosti proističe iz Zakona o osnovama uređenja službi bezbednosti. Kancelarija za bezbednost i zaštitu javnih podataka (prvobitno Kancelarija saveta za nacionalnu bezbednost) predviđena je kao služba Vlade koja će obavljati administrativne poslove za potrebe Saveta; međutim, vladine agencije se ne mogu osnivati radi vršenja takvih poslova za organe koji nisu organi državne uprave, a to, zbog svog sastava Savet za nacionalnu bezbednost svakako nije.

Takođe, Zakonom o tajnosti podataka, ova služba je dobila određena ovlašćenja koja su nespojiva sa onim što vladina služba jeste i šta bi trebalo da bude.⁴⁵⁴ To se odnosi na poslove koji su joj povereni, a uključuju izdavanje sertifikata i dozvola nakon bebednosnih provera nadležnih organa, što prestavlja svojevrstu kontrolu kontrolora, što je približava samim službama bezbednosti.

Biro za koordinaciju službi bezbednosti prvenstveno obavlja poslove njihovog usklađivanja, ali kroz koordinaciju vrši i neformalni oblik njihove kontrole. Kako Biro čine sekretar Saveta i direktori službi bezbednosti, jasno je da tu prave kontrole ne može biti. Generalni inspektor za kontrolu VOA i VBA vrši inspeksijski nadzor nad delatnostima koje one preduzimaju u skladu sa oblastima njihovog delovanja, postavlja ga Vlada, na predlog ministra odbrane, uz saglasnost Saveta za nacionalnu bezbednost, na period od pet godina, i on je odgovoran ministru odbrane. Njemu se mogu i građani obratiti, ukoliko smatraju da su nekom radnjom VOA ili VBA, njihova prava narušena ili uskrećena.⁴⁵⁵

Kontrola izvršne vlasti službi bezbednosti verovatno ima najviše nedostataka po pitanju nadležnosti i pravne utemeljenosti Saveta za nacionalnu bezbednosti i Biroa za koordinaciju službi bezbednosti. Nadležnosti koje ima predsednik Republike u odnosu na kontrolu službi bezbednosti su nepotpune i neodređene, jer se ne pominju ni u Ustavu RS, ni u Zakonu o predsedniku Republike, a značajnu ulogu u radu ova dva tela ima i šef njegovog kabineta, što značajno povećava uticaj koga predsednik

454 *Ibid*, str. 70.

455 *Ibid*, str. 75.

Republike ima kao ličnost, na bezbednosni sistem. Nedostatak postojećih rešenja uloge izvršne vlasti u kontroli službi je i članstvo direktora službi u Savetu za nacionalnu bezbednost, koji bi bar kontrolne poslove moralo da obavlja bez njihovog učešća.

Sudska kontrola službi bezbednosti

Rad službi bezbednosti se odvija tamo gde započinju određena delimična ograničenja ljudskih prava, koja se pre svega odnose na korpus prava o privatnosti, kao što su pravo na tajnost pisama i drugih sredstava opštenja, pravo na nepovredivost stana, i dr. Ustavom je predviđeno da se navedena prava mogu ograničiti samo na osnovu odluke suda, pa je tako sudska kontrola službi bezbednosti, koja se ogleda u davanju odobrenja, praćenja i obustavi primene mera kojim se ograničavaju zagarantovana prava i slobode, bitan činilac demokratske i civilne kontrole službi.

Sudske vlasti vrše kontrolu nad radom službi bezbednosti na osnovu dva režima, od kojih je jedan ustanovljen Zakonom o krivičnom postupku, a drugi, propisima i aktima koji bliže uređuju delovanje i organizaciju bezbednosnih agencija.⁴⁵⁶ Kad je reč o prvom režimu, službe preuzimaju operativne mere u skladu sa merama propisanim za sprovođenje krivičnog postupka i radnje krivičnog gonjenja, po naredbi istražnog sudije. Radnje operativnog karaktera koje agencije preduzimaju po Zakonu o krivičnom postupku, često se ne odnose na procesuiranje krivičnih dela, već su preventivna mera i služe za prikupljanje podataka koje može dovesti do pokretanja krivičnog postupka. Raspon krivičnih dela za koje se mogu preduzeti posebni postupci i mere je dosta širok, i takvo rešenje je stručna javnost kritikovala. Zahtev za primenu mera podnosi javni tužilac, naredbu za primenu donosi sudija, a izvršavaju ih organi kojima su mere poverene.⁴⁵⁷ Predviđa se da se mere primenjuju izuzetno, kad ne postoji drugi način za pribavljanje potrebnih saznanja, a u naredbi se mora jasno i precizno navesti koje se mere sprovode, prema kome, na koji vremenski period, po kom osnovu i sl.

⁴⁵⁶ *Ibid*, str. 78.

⁴⁵⁷ *Ibid*, str. 80-81.

Ukoliko podaci prikupljeni na ovaj način ne dovedu do krivičnog gonjenja, sudija donosi odluku o prekidu primene mera, a prikupljeni materijal se mora komisijski uništiti, mada se ne predviđa rok u kome to treba biti učinjeno. Sporna pitanja u vezi mera nadzora su njihova suprotnost sa Ustavom, kojim je predviđeno da nije dozvoljeno vršiti ili ući u stan bez pismene odluke suda i volje držaoca stana, kao i to da on ima pravo da prisustvuje pretresu sam ili preko svog zastupnika i uz još dva punoletna svedoka, a iz Zakonika o primeni mere nadzora proizilazi da se to može učiniti samo na osnovu odluke suda.⁴⁵⁸

Kad je reč o primeni posebnih postupaka i mera po pravilima koja uređuju rad službi bezbednosti u Republici Srbiji, treba imati u vidu da je jedan od suštinskih zadataka i svrha službi prikupljanje podataka koje ima preventivni karakter uperen protiv pretnji po ustavni poredak, bezbednost države, borbi protiv terorizma i organizovanog kriminala. Ta funkcija bezbednosnih službi ne mora služiti za pokretanje krivičnih postupaka, već se tako prikupljeni podaci koriste i za donošenje političkih odluka i preduzimanje mera za prikupljanje takvih informacija je glavna karakteristika službi bezbednosti.⁴⁵⁹ Takve aktivnosti se mogu sprovesti samo ukoliko su jasno i precizno propisane zakonom i u skladu sa njim, i moraju biti odobrene u sudskom postupku. Ipak, nisu sve mere koje službe sprovode podložne podvrgavanju odgovarajućem sudskom postupku. Nalog povodom podnetog predloga za primenu posebnih mera izdaje predsednik Vrhovnog kasacionog suda (vks), a u izuzetnim slučajevima dozvoljena je primena posebnih mera po nalogu direktora službe bezbednosti, uz prethodnu dobijenu saglasnost predsednika Vrhovnog kasacionog suda. Odobrene mere se mogu primenjivati šest meseci, a mogu se produžiti na osnovu novog predloga, na još šest meseci, za periode od po tri meseca.

Najveći problem predstavlja rešenje koje proizilazi iz normativnih okvira, da direktor službi može dozvoliti primenu mera bez dobijanja naloga od predsednika vks, a uz njegovu prethodnu datu saglasnost. Kad se počne sa sprovođenjem mera na taj način, službe bezbednosti su obavezne da u roku od 24 časa podnesu redovan predlog za primenu mere.

⁴⁵⁸ *Ibid*, str. 82.

⁴⁵⁹ *Ibid*, str. 85.

Dok u slučaju VBA i VOA, zakon propisuje da predsednik VKS mora doneti odluku u roku od 24 časa od podnošenja predloga,⁴⁶⁰ u slučaju Bezbednosno-informativne agencije taj rok je 72 časa, što znači da BIA može sprovoditi mere bez odluke u redovnom postupku u trajanju do 96 časova.⁴⁶¹ Opasnost po nepristranost sudske kontrole službi bezbednosti dolazi i od vezivanja donošenja odluke o sprovođenju mera isključivo za funkciju predsednika VKS.

Unutrašnja kontrola podrazumeva da službe bezbednosti same sebe kontrolišu, što, ustvari, predstavlja suprotnost sa uvreženim razmišljanjima o pojmu kontrole, jer samokontrola ima određene organizacijske i hijerarhijske nedostatke za njeno obavljanje. Efektivnost, efikasnost poslovanja, pouzdanost finansijskog izveštavanja i usaglašenost na odgovarajućim propisima su ciljevi kojima interna kontrola treba da doprinese, i čine je pet međusobno uslovljenih komponenti: kontrolno okruženje, procenjivanje rizika, kontrolne aktivnosti, informacije i komunikacija, i nadzor.⁴⁶² U Republici Srbiji, unutrašnja kontrola rada službi bezbednosti predstavlja prvu liniju njihove kontrole,⁴⁶³ naročito tokom praćenja zakonitosti i pravilnosti primene posebnih mera koje preduzimaju bez sudske odluke, već na osnovu odluke direktora bezbednosne službe.⁴⁶⁴ Mogućnost za uspostavljanje delotvornog, nepristrasnog i objektivnog vršenja kontrole zavisi od načina izbora i polažaja činilaca interne kontrole i obeležja njihovog odnosa prema direktoru službi, kao i od opsega i delotvornosti pravne zaštite pripadnika službi bezbednosti, tzv. uzburnjivača. Zaštita uzburnjivača je predviđena Zakonom o Agenciji za borbu protiv korupcije, Zakonom o državnim službenicima, Zakonom o zaštitniku građana i dr., dok se odredbe koje posebno govore o zaštiti pripadnika BIA, VBA i VOA, nalaze u Zakonu o bezbednosno-informativnoj agenciji i Zakonu o VBA i VOA. Stručnjaci smatraju da i u ovoj oblasti mora doći do unapređenja.

⁴⁶⁰ *Ibid*, str. 84.

⁴⁶¹ *Ibid*, str. 91.

⁴⁶² *Ibid*, str. 99.

⁴⁶³ *Ibid*, str 100.

⁴⁶⁴ *Ibid*, str. 46

Kontrola nad službama bezbednosti od strane nezavisnih kontrolnih tela

Kad je reč o kontroli službi bezbednosti nezavisnih kontrolnih tela, taj oblik kontrole proističe iz određenih nadležnosti zaštitnika građana (ombudsman) i poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti. Zaštitnik građana vrši kontrolu službi samo kad do toga dođe u procesu realizacije svojih nadležnosti. Zastitnik građana poseduje ovlašćenja da štiti prava građana, ali i da učestvuje u procesu kreiranja i donošenja pravnih normi. Zastitnik je, izražavajući protest i nezadovoljstvo pojedinim rešenjima Zakona o elektronskim informacijama (2010) uputio amandmane Narodnoj skupštini, smatrajući da pomenuti predlog zakona krši pravo na privatnost pojedinca u korist rada bezbednosnih agencija.⁴⁶⁵ Kako Vlada RS, ponuđenim predlozima određenih zakona želi da poveća nadležnosti službi na štetu pojedinih prava građana, ona istovremeno pokušava da odredi i okvir koji će ograničiti mogućnost reagovanja zaštitnika građana na takve predloge, čime je kontrola koju on ostvaruje znatno otežana.

Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti vrši nadzor nad dve oblasti ljudskog prava: slobodnom pristupu informacija, gde njegova ovlašćenja proizilaze iz Zakona o slobodnom pristupu informacijama,⁴⁶⁶ i zaštiti podataka o ličnosti, o čemu se govori u Zakonu o zaštiti podataka o ličnosti.⁴⁶⁷ Kontrola poverenika nad službama bezbednosti je „opšta i posredna”. „Opšta” se odnosi na sve državne organe (osim onih koji su zakonom izričito određeni), a posredna, jer se ona ne odnosi isključivo i samo na tajne službe.⁴⁶⁸ Problemi vezani za rad poverenika koji se odnose na službe bezbednosti su pre svega u odsustvu saradnje bezbed-

⁴⁶⁵ *Ibid*, str. 51.

⁴⁶⁶ *Ibid*, str. 52.

⁴⁶⁷ *Ibid*, str. 54.

⁴⁶⁸ Godišnjak reforme sektora bezbednosti, BGCBS i Dan Graf, 2009.

http://www.danas.rs/danasrs/feljton/saradnja_sa_civilnim_druством_na_licnom_nivou.24.html?news_id=173586.

nosnih agencija u pogledu pristupa poverenika traženim informacijama, i čestim pritužbama građana o povredi prava na privatnost od strane službi.

Dosadašnje iskustvo, posebno ono sa poverenikom za informacije od javnog značaja, ukazuje na to da se pred institucije koje treba da kontrolišu vlast često postavljaju prepreke još u fazi formiranja, kao što su kašnjenje prilikom odobravanja akta o sistematizaciji i prilikom dodele odgovarajućih prostorija, ili finansijskih sredstava za rad. Te prepreke često postaju srazmerno veće kad se pokaže da neka institucija zaista deluje nezavisno od političkih struktura, kao i onda kada svoj posao radi predano. Takođe, imajući u vidu to da su poslanici u parlamentu izabrali članove Državne revizorske institucije, veliko je pitanje koliko će oni u svom radu biti nezavisni u odnosu na političke partije.

Javna kontrola službi bezbednosti

Institucije civilnog društva, a najpre udruženja građana, istraživački centri i mediji predstavljaju značajan instrument nadzora nad radom službi bezbednosti u razvijenim demokratskim društvima. Osnov njihovog interesovanja za rad institucija bezbednosti je pravo građana na sopstvenu bezbednost i učestvovanje u upravljanju javnim poslovima, a pretpostavka za vršenje te kontrole je pristup informacijama od javnog značaja. U Srbiji, međutim, niti postoje brojna i specijalizovana udruženja građana i istraživački centri koji se stručno bave pitanjima bezbednosti.

Ustav nije eksplicitno definisao pravo civilnog društva da učestvuje u nadzoru nad sektorom bezbednosti. Zakoni usvojeni nakon 2000. godine prvi put su dali neke instrumente koji su omogućili civilnom društvu i građanima da učestvuju u nadzoru nad sektorom bezbednosti. Zakon o Vojsci je jedini koji sadrži odredbu prema kojoj građani učestvuju u demokratskoj civilnoj kontroli, mada je ova odredba suviše uopštena i ostaje nejasno kojim mehanizmima ovaj nadzor može biti vršen. Zakon o odbrani i Zakon o policiji su takođe uveli mogućnost uključivanja građana u sprovođenje politike bezbednosti i nadzor nad sektorom bezbednosti, kao i Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja i Zakon o javnim nabavkama. Ovi zakoni imaju i nedostatke, pa tako, na primer,

Zakon o slobodnom pristupu informacijama ne sadrži kaznene odredbe kojima bi bilo sankcionisano njegovo nepoštovanje, pa se u praksi dešava da institucije ne odgovaraju na zahteve civilnog društva, a da zbog toga ne trpe posledice.

Funkcije koje organizacije civilnog društva (OCD) vrše u sektoru bezbednosti su pružanje podrške državnim institucijama u reformi sektora bezbednosti, javni nadzor nad sprovođenjem politike bezbednosti i javno zalaganje za reformu sektora bezbednosti. Broj organizacija civilnog društva koje se bave bezbednosnim temama je mali, a saradnja između OCD i državnih institucija nije institucionalizovana, već zavisi od ličnih kontakata s predstavnicima institucija. Organizacije ne poseduju kapacitet za sistematski javni nadzor nad sektorom bezbednosti, niti postoji kontinuirano praćenje većih institucija u sektoru bezbednosti, kao što su vojska ili policija, dok se o nadzoru nad manje vidljivim državnim organima (na primer, carina) ili nad nedržavnim (kompanije koje pružaju usluge fizičko-tehničkog obezbeđenja) i ne govori. Ocena sposobnosti OCD da vrše nadzor nad sektorom bezbednosti je izvršena na osnovu nekoliko pokazatelja. Najpre je analiziran broj OCD specijalizovanih za bezbednosne teme i područje njihovog delovanja, na osnovu čega se došlo do zaključka da je za više od polovine posmatranih organizacija bezbednost jedno od polja interesovanja, za trećinu je bezbednost glavno polje interesovanja, dok se preostala trećina organizacija povremeno bavi bezbednošću.

Analiza veličine, tehničke i kadrovske opremljenosti OCD je pokazala da su saradnici i stalno zaposleni u OCD uglavnom visokoobrazovani, dok je nivo tehničke opremljenosti zadovoljavajući. Nastavnici i/ili istraživači zaposleni na univerzitetu ili u institutima čine više od polovine saradnika ovih organizacija, što povećava verovatnoću da će organizacije biti kompetentne prilikom vršenja nadzora nad sektorom bezbednosti. Nekadašnji pripadnici oružanih snaga takođe učestvuju u aktivnostima ovih organizacija, što pozitivno utiče na rast kapaciteta i na kompetentnost civilnog sektora, jer oni sistem bezbednosti poznaju „iznutra“.

Stranačku, ideološku i interesnu neutralnost, kao jedan od preduslova nezavisnosti nadzora nad sektorom bezbednosti, bilo je najteže proceniti zbog saradnje organizacija civilnog društva s političkim partijama od

njihovog osnivanja. Nešto više od četvrtine organizacija navelo je da su njihovi saradnici sadašnji ili bivši politički aktivisti/aktivisti političkih partija, dok je neformalni uticaj koji političke partije imaju na rad organizacija civilnog društva gotovo nemoguće proceniti.

Rezultati istraživanja su pokazali da se četiri petine posmatranih organizacija finansira iz sredstava stranih vlada, što može uticati na to da aktivnosti organizacija zavise od interesa donatora i da organizacije svoje aktivnosti prilagođavaju prioritetima koji su im nametnuti spolja. Ovo, takođe, može uticati i na to da javnost organizacije doživljava kao „strane plaćenike“ i borce za ciljeve koji su suprotni nacionalnim interesima.

Postojeći zakoni koji uređuju sektor bezbednosti ne obavezuju oružane snage da prilikom kreiranja i sprovođenja politike bezbednosti konsultuju civilno društvo. Institucionalizovana saradnja kroz stalna tela koje bi okupljala predstavnike organizacija građanskog društva i vlasti ne postoji, a inicijative za saradnju potiču skoro uvek od organizacija civilnog društva. Strategijom nacionalne bezbednosti i Strategijom odbrane potrebno je definisati ulogu organizacija civilnog društva u očuvanju bezbednosti i u njenoj odbrani, a dopunom postojećih zakona koji uređuju rad sektora i aktera bezbednosti potrebno je stvoriti pravnu osnovu za saradnju organizacija civilnog društva i aktera sistema bezbednosti.

Preporuke za dalje jačanje ustavno-pravnog okvira za kontrolu službi bezbednosti

Najveći prioritet naredne skupštine je jačanje kapaciteta Odbora za odbranu i bezbednost, tj. Odbora za kontrolu službi bezbednosti, naročito u pogledu pristupa informacijama, bez obzira na stepen tajnosti i uključivanju članova Odbora u rad Saveta za nacionalnu bezbednost.

Neophodno je preciznije određivanje krivičnih dela za koje se mogu koristiti posebne mere i postupci, kategorizaciju posebnih mera koje su dostupne službama i preciznije određenje procedure sudskih vlasti za njihovo odobravanje.

Neophodno je voditi računa o unapređivanju unutrašnje kontrole službi bezbednosti, zaštiti uzbunjivača, održavanju javnih rasprava o

predlozima zakona koji se odnose na rad i delovanje službi bezbednosti, kao i nova rešenja odredbi postojećih zakona koje predviđaju da se određene mere, koje se mogu sprovoditi bez sudske odluke, već samo odluke direktora, mogu primenjivati nedefinisan vremenski period.

Neophodno je regulisati probleme u odnosima službi i predsednika Vrhovnog kasacionog suda.

**V – NEZAVISNA
REGULATORNA TELA**

Ombudsman: očekivanja građana rastu

Ombudsman u nekoliko godina postojanja uspeo da nametne javnosti kao pouzdan saveznik u zaštiti ljudskih prava. Prema rečima Saše Jankovića, zaštitnika, Srbija je izgradila razgranat pravni okvir za zaštitu ljudskih prava, ali da ipak postoji nesklad između standarda i prakse jer nedostaje kultura poštovanja ljudskih prava i organi vlasti se nedovoljno rukovode principima “dobre uprave”. On naglašava da ono što je pozitivno je što sve više građana je informisano i zahteva svoja prava. U 2011. godini je broj obraćanja zaštitniku građana porastao za 40%.

Kao posebne pomake u 2011. godini Zaštitnik građana navodi smanjenje institucionalne i građanske tolerancije za nasilje, unapredjena regionalna saradnja, stvaranje uslova za restituciju, veće učešće žena u javnom životu, početak uvažavanja prava na ravnopravnost i prava na privatnost. Prema njegovim rečima, ovo je kontrabalansirano nezakonitostima i nepravilnostima koje se na mnogim mestima ispoljavaju kroz korupciju, partijašenje, neodgovornost, neorganizaciju, nestručnosti i nezainteresovanost.

U izveštaju se naglašava da je kapacitet Zaštitnika građana dostigao maksimum, a da potrebe i očekivanja građana i dalje rastu što pretil urušavanjem ove institucije. Ipak, tokom godine posećeno je preko 100 gradova i opština sporoveći kontrolne, preventivne ili edukativne aktivnosti. Među aktivnostima su objavljivanja izveštaja na razne teme (Poseban izveštaj o obavljenim nadzorima u ustanovama socijalnog staranja za smeštaj starih lica; Poseban izveštaj o situaciji porodičnog nasilja nad ženama u Srbiji; LGBT populacija u Srbiji – stanje ljudskih prava i društveni položaj; Dva posebna izveštaja o pravima deteta), kontrola poštovanja nacionalnih manjina i održavanja sastanaka sa nacionalnim savetima i organizacijama. Takodje jedan od problema za efikasnost ove institucije je činjenica da ima

jako malo odgovora ili primena preporuka koje je Zaštitnik građana izdao (npr. 40 inicijativa za promenu zakona a samo su 3 prihvaćene).

Dalje se navodi da je Srbija u skladu sa Opcionim protokolom uz Konvenciju protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka, odredila Nacionalni mehanizam za prevenciju torture (NPM). Zaštitnik građana je zadužen za obavljanje poslova NPM-a i u okviru toga su obavljene 53 kontrolne i preventivne posete ustanovama u kojima su smeštena lica lišena slobode a sve u saradnji sa 9 udruženja sa kojima je sklopljen sporazum o saradnji.

Zaštitnik građana je primio u sedištu UN u Ženevi Serifikat o "A" statusu nacionalne institucije za zaštitu i promociju ljudskih prava, što znači da ova institucija u Srbiji ispunjava standard "nezavisnosti" koji je opisan Pariskim principima. Pored ovoga dobio je nekoliko međunarodnih i domaćih nagrada.

Dalje u izveštaju se navode najčešći propusti organa vlasti u 2011. godini i precizira se da svi ti propusti predstavljaju kršenje načela "dobre uprave" koja su zasnovana na zakonu ali na koje administracija često gleda kao na dekorativna a ne obavezujuća. U nekoliko prilika je navedeno da država krši ili nepoštuje prava svojih građana i da je to jedan od glavnih razloga zašto se toliko ljudi obraća ovoj instituciji. Ovaj izveštaj sadrži ozbiljnu listu preporuka za poboljšanja položaja građana u odnosu na organe vlasti.

Pokrajinski ombudsman: sve bliži građanima

Pokrajinski ombudsman je tokom 2011. godine postupao po predstavkama i pritužbama građana koji su imali primedbe na kršenje ljudskih prava, ili na nepravilnosti u radu organa lokalne samouprave. Postupajući na osnovu zakonskih odredbi, ombudsman je sprovodio postupak nakon čega je upućivao preporuke ili mišljenja onim organima na koje su se pritužbe odnosile. Ukoliko pritužba nije odbačena, ombudsman je nadležne organe obaveštavao o posledicama protivpravnog postupanja i eventualnim posledicama. U tom cilju, kad je bilo potrebno, pokrajinski ombudsman je o kršenjima ljudskih prava obaveštavao i širu javnost.

Brojne reakcije pokrajinskog ombudsmana u obliku preporuke ili mišljenja mogu se pronaći na njihovom sajtu. Primera radi, ombudsman je tokom prošle godine uputio preporuku direktoru Srednje mašinske škole u Novom Sadu, Ministrastvu prosvete, Školskoj upravi Novi Sad i Gradskoj upravi za obrazovanje, Odseku prosvetne inspekcije Novi Sad da u okviru svojih nadležnosti sprovedu postupke u kojima će se, osim utvrđivanja odgovornosti J. P. I, zauzeti stav i o podobnosti iste za rad sa učenicima. Naime, nakon izveštavanja medija o istupu J. P. I. profesorke engleskog jezika u Srednjoj mašinskoj školi u Novom Sadu, kojim se na njenom profilu na društvenoj mreži Fejsbuk pripadnicima raznih manjinskih društvenih grupa osporavaju njihova prava, pokrajinski ombudsman je po službenoj dužnosti pokrenuo postupak. Pokrajinski ombudsman je ovim povodom zatražio izjašnjenje od direktora Srednje mašinske škole u Novom Sadu, gradske Prosvetne inspekcije, kao i Školske uprave Ministarstva prosvete, jer je našao da okolnosti slučaja i dokazi dovode do uverenja da postupak profesorke predstavlja povredu ljudskih prava.⁴⁶⁹

Preporuke i mišljenja, ombudsman je davao, ne samo iz oblasti zaštite prava nacionalnih manjina, već i zbog povrede prava dece, rodne

ravnopravnosti, te pitanja koja se tiču opštih nadležnosti. Podnosioci predstavki i pritužbi bili su i fizička i pravna lica. Kako se u samom izveštaju ombudsmana navodi, na osnovu pristiglih pritužbi i predstavki, može se zaključiti da građani još uvek nisu upoznati sa mandatom ombudsmana, ali da sve veći broj predstavki u 2011. godini nego u prethodnim godinama, svedoči o tome da je pokrajinski ombudsman sve bliži građanima, te da mu se građani sve više obraćaju za pomoć. Na osnovu samih predstavki, može se zaključiti da nisu jedino građani neupućeni u nadležnosti ombudsmana, već da tu spada i veliki broj zaposlenih lica u organima uprave, koji nisu upoznati sa samim postupkom ostvarivanja prava putem institucije pokrajinskog ombudsmana i eventualnim posledicama.⁴⁷⁰

Pokrajinski ombudsman je u periodu januar–decembar 2011. godine primio 1237 predmeta na osnovu podnetih predstavki građana ili pravnih lica. Od navedenog broja, 1029 predstavki se odnosilo na oblast opštih poslova, 50 predstavki na oblast zaštite ravnopravnosti polova, 65 slučajeva se odnosilo na oblast zaštite prava nacionalne manjine i 93 predstavke su se odnosile na zaštitu prava deteta. U odnosu na prethodnu, 2010. godinu broj primljenih predstavki u 2011. godini povećan je za 371 ili za 43 odsto.⁴⁷¹

Osim postupanja po predstavkama i pritužbama građana, aktivnosti ombudsmana u protekloj godini obuhvatale su i organizovanje i učestvovanje, ali i pripreme savetovanja o ostvarivanju i poštovanju ljudskih prava, prikupljanje informacije o primeni zakona i drugih propisa u oblasti ljudskih prava i istraživanja u raznim oblastima društvenog života. U 2011. godini sprovedeno je 12 istraživanja i objavljeno je u formi izveštaja: Rom-ska naselja u Vojvodini, Dve godine primene Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina (prvi deo), Pravda po meri deteta, Inkluzija između želja i mogućnosti, Dečje prosjačenje u Vojvodini, Nasilje nad ženama u porodici, Služba besplatne pravne pomoći u jedinicama lokalne samouprave, Vođenje registra investitora u jedinicama lokalne samouprave u APV, Zaštitnici pacijentovih prava u zdravstvenim ustanovama na teritoriji APV, Primena zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju

470 Izveštaj o radu za 2011.godinu.

471 Informator o radu pokrajinskog ombudsmana za 2011. godinu.

osoba sa invaliditetom, Poresko zaduživanje preduzetnica na porođajnom i odsustvu radi nege deteta u APV, itd.

Ombudsman je u 2011. godini započeo 5 novih istraživanja na teritoriji APV, a završetak tih istraživanja je predviđen na proleće 2012. godine. Istraživanja su usmerena na analizu stanja ljudskih prava u specifičnim oblastima njihove zaštite i unapređenja. To su sledeća istraživanja: Vojvođanski učenici o diskriminaciji, Sprečavanje i zaštita od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u školama, Nasilje nad ženama u porodici, Postupanje zdravstvenih ustanova sa žrtvama porodičnog nasilja i Dve godine primene Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina (drugi deo).

Poverenik za informacije od javnog značaja: pravo na privatnost najveći izazov

Poverenik za informacije od javnog značaja ima najduži staž među nezavisnim kontrolnim institucijama u Srbiji. Zahvaljujući tome, iako svakako ne samo zbog toga poverenik za informacije od javnog značaja je najprepoznatljiviji institut – posrednik između vlasti i javnosti, u korist ove druge. O tome svedoči stepen poverenja i medija, ali i građana u najširem smislu koji se povereniku obraćaju radi zaštite njihovih prava.

Iz godine u godinu ta brojka kontinuirano raste, pa je 2011, procesuirano 6000 predmeta, što je za oko 40 odsto više nego u prethodnoj godini, odnosno dva ipo puta više nego, na primer, 2009.⁴⁷² Iako to svedoči o poverenju građana u instituciju poverenika, s druge strane je indikator arogantnosti državnih i drugih nadležnih organa prema njima i problema sa kojima se sreću u ostvarivanju svojih prava.

Ipak, po svemu sudeći, kad je reč o pristupu informacijama od javnog značaja situacija se i u Srbiji kontinuirano popravlja, što je posledica podizanja svesti i u organima vlasti o neophodnosti javnosti u radu. Uzimajući u obzir razvoj tehničkih sredstava i komunikacijskih mreža, realizacija modernog shvatanja prava na slobodan pristup informacijama morala bi da bude još sveobuhvatnija. Odnosno, trebalo bi da postane stalna praksa u radu državnih organa koji i dalje češće reaguju samo kad to od njih traži poverenik za informacije.

Bez obzira na postepeno prihvatanje sopstvene obaveze prema javnosti, mnogi nadležni organi nisu voljni da svoje „tajne“ podele sa njom. Jedan od najbizarnijih slučajeva u 2011, dogodio se kad je vladin Savet za borbu protiv korupcije od Ministarstva za finansije zatražio uvid u ugovor

472 U odnosu na 2005. godinu kad je poverenik za pristup informacijama od javnog značaja podneo svoj prvi godišnji izveštaj (ovaj nezavisni kontrolni organ osnovan je u Srbiji 2004), ovaj broj je čak devet puta veći.

potpisan sa italijanskim Fijatom o aranžmanu za proizvodnju automobila u kragujevačkoj „Zastavi“. U fascikli koju je Ministarstvo dostavilo Savetu sve stranice su bile zatamnjene do mere se nijedan red nije mogao pročitati.

Poverenik za informacije od javnog značaja Rodoljub Šabić (koji je 2011. godine ponovo izabran na tu dužnost) upozorava na „apsolutno neadekvatan odnos nadležnih organa prema odgovornosti za kršenje zakona: na primer, tokom 2011. godine nadležni organi nisu pokrenuli nijedan prekršajni postupak zbog kršenja zakona o slobodnom pristupu informacijama, iako je prekršaja sasvim izvesno bilo mnogo“.⁴⁷³

Od 2008. godine u nadležnosti poverenika za informacije od javnog značaja je još jedna oblast koja se odnosi na zaštitu jednog od najvažnijih i istovremeno, jedno od najčešće kršenih i zloupotrebljavanih ljudskih prava: prava na privatnost. Formalnim jezikom rečeno, reč je o zaštiti podataka o ličnosti. Srbija je odgovarajući zakon donela među poslednjim zemljama i ta je činjenica tek deo problema s kojima se i poverenik, a još više građani suočavaju u zaštiti ovog prava. Drugi je vezan za nedovoljni broj saradnika koje institucija poverenika ima, a treći i najvažniji je to što ni Vlada ni drugi nadležni organi nisu poštovali i primenjivali Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, što, sve zajedno, proizvodi veoma negativne efekte.

U Srbiji čak ne postoje precizni podaci o svima koji se na ovaj ili onaj način bave obradom podataka o ličnosti. O tome postoje samo grube procene, po kojima u zemlji postoji nekoliko hiljada subjekata javnog i privatnog sektora – od evidencija državnih službi, vojske, policije, socijalnog osiguranja, bankarskog sistema, do, na primer kadrovske službe poslodavaca – koji se bave obradom podataka o ličnosti. Mnoge od tih institucija i organizacija nemaju zakonski osnov za prikupljanje i obradu tih podataka, odnosno nemaju saglasnost osoba o čijim je podacima reč. Delikatnost ovakvih „fajlova“ je utoliko veća, ukoliko se u njima nalaze medicinski, podaci o socijalnom statusu i sl. Generalni tehničko-tehnološki razvoj, bi-

473 Saopštenje za javnost poverenika za pristup informacijama od javnog značaja povodom predavljanja godišnjeg izveštaja za 2011. godinu, 29. mart 2012.

ometrijski podaci o ličnosti, video-nadzor, elektronske komunikacije i sl, povećava rizik od nezakonite obrade podataka.

Vlada Srbije je tek dve godine nakon donošenja zakona kojim se definiše i određuje način prikupljanja, korišćenja, obrade i čuvanja podataka o ličnosti usvojila Strategiju zaštite podataka o ličnosti, ali još uvek nije donela akcioni plan za njegovo sprovođenje. Prošlo je već gotovo dve godine od roka koga je za njegovo donošenje sama sebi postavila.

Vlada takođe još nije donela ni uredbu o zaštiti posebno osetljivih podataka (nacionalna ili verska pripadnost, političko opredeljenje, podaci o zdravstvenom stanju...) Iz toga sledi da je, inače garantovana posebna zaštita ovih podataka još uvek samo proklamacija bez realne sadržine. Na taj način onemogućeno je izvršavanje izričitih obaveza preuzetih Konvencijom 108. Saveta Evropa.

Zaključci i preporuke

Višegodišnja praksa dobijanja informacija od javnog značaja od nadležnih organa i institucija, makar to povremeno bilo i pod pritiskom, pokazuje da je u Srbiji postepeno ali kontinuirano raste svest svih društvenih aktera o neophodnosti javnosti u radu;

- afirmacija ovog prava jedno je od važnih područja aktivnosti nevladinih organizacija koje se bave ljudskim pravima;
- potrebno je, međutim, da pionirska kontrolna institucija, poverenik za pristup informacijama od javnog značaja bude i prostorno i kadrovski ojačana, jer praktično od početka deluje u neodgovarajućim uslovima;
- buduća vlada bi i u što hitnijem roku morala da donese akcioni plan za efikasno sprovođenje Strategije zaštite podataka o ličnosti;
- takođe, neophodno je da se neke važne oblasti koje se odnose na zaštitu podataka o ličnosti, poput video-nadzora, biometrije, privatnog sektora bezbednosti i dr. što pre regulisati zakonom.

Poverenica za zaštitu ravnopravnosti: diskriminacija najizrazitiji problem

Ovo nezavisno telo postoji tek dve godine. Bilo je potrebno da izvesno vreme posveti svojim kapacitetima i povećanju svoje vidljivosti. Primarni fokus ovog tela bio je na preventivnom delovanju kako bi se predupredilo diskriminatorno postupanje.

U godišnjem izveštaju za 2011. godinu ističe se da je u Srbiji uspostavljen celovit sistem zaštite od diskriminacije. Naglašava se da podatci prikupljeni u postupcima po pritužbama ne mogu da budu korišćeni kao osnovni izvor saznanja za izveštaj jer je broj pritužbi još uvek jako mali, tako da su korišćene sve informacije iz izveštaja državnih organa, institucija i organizacija civilnog društva. Navodi se, takodje, da na nacionalnom nivou još uvek ne postoji jedinstven i centralizovan sistem prikupljanja, registrovanja i analize podataka o diskriminaciji.

Poverenica podseća da postojanje i poštovanje zakona o diskriminaciji nije dovoljno da bi se smanjila netolerancija nego je potrebna i široka mobilizacija svih progresivnih snaga, tj. edukacija društva, a do toga je nemoguće doći dok su prisutne ideologija tradicionalizma, autoritarni mentalitet, politička nekultura i predrasude.

Aktivnosti ove institucije u 2011. godini su bile fokusirane na što veću informisanost gradjana, što je rezultiralo povećanjem broja pritužbi u odnosu na 2010. godinu. Institucija Poverenika je intenzivno radila na promociji principa ravnopravnosti kroz predavanja, prezentacije, okrugle stolove organizacija civilnog društva... Izmedju ostalog kontakti i saradnja sa drugim institucijama i organizacijama civilnog društva koje se bave ravnopravnošću i diskriminacijom su pojačani što je dovelo do poboljšanja efikasnosti i razmene iskustava.

Najveći broj pritužbi se odnosio na diskriminaciju u sferi rada i zapošljavanja (prvenstveno gde je osnov diskriminacije nacionalna pripadnost,

invaliditet i pol). Ipak građani nisu u potpunosti upoznati sa fenomenom diskriminacije jer se veliki broj pritužbi ne odnosi na diskriminaciju.

Ovaj izveštaj navodi brojne preporuke radi efikasnijeg suzbijanja diskriminacije i unapredila faktička ravnopravnost pravnih subjekata. Najvažnije, između ostalih, su: Izraditi Nacionalnu strategiju za borbu protiv diskriminacije; uspostaviti centralizovan sistem prikupljanja, registrovanja i analize podataka o slučajevima diskriminacije; intenzivirati rad na realizaciji utvrdjenih mera u cilju otklanjanja prepreka i okolnosti koje ometaju postizanje pune ravnopravnosti svih društvenih grupa; obezbediti delotvoran pristup pravdi žrtvama diskriminacije; koordinirati delovanja na suzbijanju medijske promocije govora mržnje, nazilja, neloterancije i diskriminatornih stavova; Integrisati teme koje razvijaju kulturu mira, tolerancije, solidarnosti, razumevanja... u nastavne programe na svim nivoima.⁴⁷⁴

474 Svi podatci zasnovani na Godišnjem Izveštaju Poverenika za Ravnopravnost 2011. godine

Agencija za borbu protiv korupcije: neophodna šira ovlašćenja

Uvođenjem nezavisnih državnih tela,⁴⁷⁵ kao tzv. četvrte grane vlasti,⁴⁷⁶ u pravni sistem Srbije napravljena je mogućnost da se mnogi elementi funkcionisanja institucija, društva i pojedinaca na pozicijama odgovornosti, dovedu u red neophodan za dosledniju vladavinu prava i učvršćenje demokratije.⁴⁷⁷ Naravno, i dalje je neophodno da i zakonodavna, izvršna i sudska vlast doprinose tome. Mandat ovakvih institucija uglavnom se odnosi na zaštitu nekih javnih dobara i javnih interesa, koji, samim tim, izlaze iz okvira političkih ideja, ideologija i programa, a naročito iz pre-dizbornih obećanja ili ličnih i grupnih interesa političkih aktera – i postaju stalna, vanvremeno zajednička društvena briga. Međutim, ideja tih institucija ovako objašnjena još uvek nije široko shvaćena i prihvaćena u društvu i potrebno je još vremena i njihovog delovanja, kako bi se društvo odmaklo od nulte tačke u procesu učenja o važnosti vođenja brige o javnom dobru, ali i o ličnom doprinosu koji svaka građanka i građanin treba da daju. I iskustva drugih zemalja bivšeg socijalističkog sistema karakterisala je pojava zloupotrebe ovih institucija od strane nosilaca političke odgovornosti, koji su se prema njima odnosili sa pozicija moći koju su želeli da zaštite i time usporavali reforme u društvu. Nažalost, politička elita Srbije propustila je šansu da iz iskustava drugih nešto nauči.

U tom svetlu treba posmatrati i odnos javnosti, odnosno medija, prema Agenciji za borbu protiv korupcije. Primetan je politički pritisak medija, ali i pojedinaca koji odražava nameru političkih i drugih interesnih grupa da se utiče na nezavisnost ove institucije, ali i da se ugrozi njen rad

⁴⁷⁵ Ideja potiče iz anglosaksonskog pravnog sistema, prihvaćena i u zemljama kontinentalnog pravnog sistema, devedesetih proširena na zemlje bivšeg socijalističkog bloka, u Srbiju stiže sa zakašnjenjem zbog ratova, u prvoj deceniji XXI veka.

⁴⁷⁶ Pored izvršne, zakonodavne i sudske.

⁴⁷⁷ Ovde je reč o Državnoj revizorskoj instituciji, povereniku za informacije od javnog značaja, republičkom zaštitniku građana i Agenciji za borbu protiv korupcije.

kroz njeno denunciranje. Time se, usled političke nezrelosti, minira mogućnost da se društvo unapredi.

Agencija za borbu protiv korupcije ima sledeće poverene nadležnosti: vođenje registara funkcija, imovinskih kartica funkcionera i poklona koje funkcioneri primaju; kontrola imovinskih kartica funkcionera; kontrola finansiranja političkih kampanja i evidencija finansijskih izveštaja političkih stranaka; rešavanje o sukobu interesa; uvođenje i praćenje primene planova integriteta u organizacijama i institucijama javne vlasti; praćenje sprovođenja Nacionalne strategije i Akcionog plana za sprovođenje Nacionalne strategije za borbu protiv korupcije. Osim toga, Agencija može da sprovodi istraživanja, sastavlja program i sprovodi obuke, lansira kampanje za podizanje antikorupcijske svesti javnosti, saraduje sa organizacijama civilnog društva i drugim stručnim i naučnim organizacijama, vrši analize zakona i inicira njihovo usklađivanje i izmene, saraduje sa drugim, domaćim i stranim, organizacijama i institucijama.

Agencija ima preventivnu ulogu uz mogućnost sprovođenja kontrole i iniciranja prekršajnih i krivičnih prijava za kršenje Zakona o Agenciji za borbu protiv korupcije.⁴⁷⁸ I dalje je primetan pritisak javnosti koja negoduje zbog toga što Agencija nema veća ovlašćenja. Agencija se smatra institucijom koja treba da "zamaskira" političku volju vlasti da se bori protiv korupcije, pri čemu se pritisak usmerava ka Agenciji, a ne ka onim institucijama koje imaju nadležnost da vode istrage i hapse. Član Upravnog odbora Agencije, profesor Čedomir Čupić, najavio je da će tražiti da se Agenciji prošire nadležnosti na "tužilačku i izvršnu". Istovremeno je izjavio da "Agencija sa svojim ingerencijama neće davati rezultate".⁴⁷⁹

Prema Godišnjem izveštaju o radu Agencije za borbu protiv korupcije za 2011. godinu,⁴⁸⁰ u odnosu na prethodnu, početnu godinu rada, Agencija je povećala svoje kapacitete i samim tim efikasnije postupa. Naglašeno je da je Agencija poslovala u uslovima smanjenih budžetskih sredstava, čiji

478 http://www.acas.rs/sr_cir/zakoni-i-drugi-propisi/zakoni/zakon-o-agenciji.html. Zakon je počeo da se primenjuje 1. januara 2010. godine.

479 <http://www.smedia.rs/vesti/vest/76772/Cedomir-Cupic-Agencija-za-borbu-protiv-korupcije-Korupcija-Cupic-Agencija-da-dobije-istraznu-i-izvršnu-funkciju.html>.

480 http://www.acas.rs/sr_cir/aktuelnosti/229.html.

je deo povučen odlukom Vlade o štednji, zbog globalne ekonomske krize. Agencija je, u oktobru 2011. godine rešila pitanje prostora,⁴⁸¹ ali je, zbog odugovlačenja Vlade taj proces prolongiran, čime je rad Agencije doveden u pitanje. Rešenje situacije je, uz medijski pritisak,⁴⁸² i stvaranje afere,⁴⁸³ usledilo početkom aprila 2012. godine.

Registar funkcionera na nivou Republike koji je Agencija sačinjavala, menjao je tokom 2011. godine obim, dok, na kraju godine nije dostigao cifru od 20.617. Sporost prikupljanja podataka objašnjiva je činjenicom da nikakva prethodna evidencija nije postojala, te da je teško prikupljati podatke sa terena u situaciji u kojoj institucije koje imaju funkcionere nemaju nikakvu obavezu, a ni naviku, da podatke o osobama kojima prestaje funkcija ili stupaju na funkciju "slivaju" u neku centralnu bazu.

Kad je reč o sukobu interesa, odnosno obaveštavanja Agencije o prestanku funkcija, odnosno stupanja na funkciju, u Izveštaju Agencije konstatovano je da funkcioneri savesnije pristupaju svojim zakonskim obavezama i češće traže mišljenje Agencije,⁴⁸⁴ što Agenciju već pozicionira kao instituciju koja je percipirana kao stručno telo, odnosno servis koji tome služi.

Zakon o finansiranju političkih subjekata je usvojen u republičkoj Skupštini i počeo da se primenjuje. Donet je i set podzakonskih akata. Ove

481 Nakon dugog pokušavanja da se reši problem prostora za rad Agencije, pronađena je zgrada u ulici Carice Milice br. 1, sa vlasnicima je sklopljen ugovor o iznajmljivanju prostora koji bi se plaćao iz budžeta Agencije, a Republička direkcija za imovinu R. Srbije je, zajedno sa Agencijom Vladi Srbije predložila da se zgrada kupi, jer u potpunosti odgovara potrebama Agencije.

482 Neke opozicione stranke su Vladi Srbije postavili pitanje kupovine zgrade za Agenciju u uslovima ekonomske krize. Drugo pitanje koje su štampani mediji pokrenuli je pitanje načina kako je Vlada izabrala banku koja će kreditirati tu kupovinu. Afera se dodatno kreirala i spominjanjem drugih zgrada koje su u vlasništvu Republike, bez provere da li bi takvi prostori odgovarali potrebama Agencije, odnosno da li ti prostori zahtevaju ogromna ulaganja za renoviranje. Vrhunac kreirane afere predstavljalo je otkriće novinara o jednoj od četiri suvlasnika zgrade koja je predmet kupovine, koja je u braku sa "kontroverznim biznismenom". U kreiranju afere prednjačio je dnevni list Blic.

483 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/306505/Zgradu-od-45-miliona-evra-kupuju-bez-tendera-i-provere>.

484 http://www.acas.rs/sr_cir/aktuelnosti/229.html.

godine Agencija prvi put primenjuje svoje nadležnosti u kontroli finansiranja aktuelne predizborne kampanje, uz stalnu kontrolu finansiranja rada političkih subjekata. Sporost reagovanja prekršajnih sudova je ono što Agencija naglašava u svom izveštaju kao problem.⁴⁸⁵

Nedostaje jasna koordinacija na državnom nivou na antikorupcijskim aktivnostima, što je glavna prepreka da se sve institucije uključe na adekvatan način u rešavanje ovog problema društva. Zakon o Agenciji ne daje jasna ovlašćenja Agenciji, a poseban problem je preveliki obim nadležnosti čiji obuhvat guši rad i efikasnost institucije. Osim toga, da bi obavljala neke svoje nadležnosti, na primer – da reaguje na prijavu korupcije građana, Agencija je oslonjena na birokratizovani način komunikacije sa nadležnim organima – putem dopisa, a to dopisivanje traje i mesecima. Konačno, informacioni sistemi onih institucija koje poseduju podatke koji su od važnosti za nadležnosti Agencije, još uvek nisu povezani zbog čega se otežava ili onemogućava rad Agencije i njena kontrolna funkcija.⁴⁸⁶

Iz godišnjih izveštaja Agencije za 2010, i 2011. godinu u aneksima o sprovođenju Strategije, može se steći celovita slika o ukupnim društvenim naporima u borbi protiv korupcije. Osim zaokruživanja zakonskog okvira i stvaranja sistemskog okvira za borbu protiv korupcije, nedostaje njihova primena i napor da se pojedinačni detalji usaglase.⁴⁸⁷ Iz ovako grubo postavljene slike, moguće je uvideti da politička volja postoji samo na nivou ostvarenja preporuka međunarodnog faktora, ali da je golim okom vidljiv nedostatak svesti o važnosti rešavanja ovih problema sa ciljem boljeg funkcionisanja društva. Agencija nije percipirana od državnih vlasti kao centralna institucija koja koordinira društvene napore u borbi protiv korupcije, već se centri za koordinaciju raspršuju u okviru Vlade Srbije. Često se dešava, po navodima Agencije u godišnjem izveštaju, da do Agencije ne dopiru informacije o međunarodnim aktivnostima predstavnika vlasti po pitanju angažmana države u borbi protiv korupcije.

Tokom 2011. godine počeo je proces izrade nove strategije za borbu protiv korupcije, tako što je uključen širok krug aktera u njenu izradu.

485 Isto.

486 Isto.

487 Isto.

Posebna pažnja se poklanja uključivanju sistema zdravstva i obrazovanja u novu strategiju, koji nisu bili uključeni u aktuelnu. Usvajanje se očekuje tokom 2012. godine, koja je ključna za proces pridruživanja Srbije EU.

Agencija mnoge svoje nadležnosti sprovodi tako što njeni timovi često posećuju gradove i opštine u Srbiji i na terenu, kroz organizaciju seminara, informišu i edukuju ciljne grupe (službenike na nivou lokalne samouprave, novinare, mlade...). To je jedna od retkih državnih institucija koja o zakonskim okvirima, mandatu ali i kontekstu onoga za šta je nadležna obaveštava sve one aktere društva od kojih se očekuje ne samo primena zakona, već i njihovo suštinsko učešće u rešavanju jednog društvenog problema. Na takav način, Agencija ostvaruje saradnju i sa organizacijama civilnog društva, ali se direktno obraća i mladima i to putem organizovanja edukacija, stažiranja ili sprovođenjem konkursa za angažovane literarne, likovne ili filmske radove o etici i integritetu.

Ako je Agencija za borbu protiv korupcije nezavisno državno telo koje vodi brigu o društvenom, institucionalnom i ličnom integritetu nosilaca odgovornosti u društvu, ona ima zadatak da unapređuje upravo one koji imaju interes da ugroze njenu nezavisnost. Tu se odgovornost u velikoj meri prebacuje i na one koji su u toj instituciji zaposleni, odnosno na one koji njome rukovode. Preporuka i za jedne i za druge je da pokušaju da upornim radom u zadatom stanju u društvu, odolevanjem i rizikom davanja sopstvenog primera, naprave pomake koji će biti ozbiljni pokazatelj svim dobronamernim stranama da su promene u ovom društvu moguće.

VI – MANJINE

Manjine: uključivanje u političku zajednicu

Ljudska prava se u Srbiji poštuju više nego ranije, ali se suštinski nije promenila politička i društvena atmosfera neophodna za sticanje poverenja između manjinskih zajednica i većinskog naroda. Prema brojnim istraživanjima javnog menjenja etnička distanca je ogromna posebno među mladim generacijama, što u perspektivi znači da će se manjine i dalje suočavati sa neprijateljskim okruženjem. I pored legalnog okvira i brojnih akcionih planova i startegija za rešavanje problema manjina, njihova implementacija je spora i neadekvatna. Zanemarena su ekonomska i socijalna prava svih građana, a posebno pripadnika određenih manjinskih grupacija u društvu kao što su Romi, Albanci, Bošnjaci, žene, deca... Ostvarivanje ovih prava je značajno i sa aspekta ostvarivanja drugih ljudskih prava kao što je pravo na obrazovanje, pravo na zaposlenje, pravo na upotrebu jezika i pisma i ostalih zakonom priznatih prava bez kojih uključivanje manjina u političku zajednicu jedne zemlje nije moguće.

Nasilje i integracija

Etnički motivisano nasilje u poslednjih nekoliko godina svedoči da rasizam u Srbiji nije u potpunosti iskorenjen. Od početka 2011. godine, prijavljeno je više slučajeva napada na pripadnike romske nacionalne manjine i njihova naselja. Vandalski napadi dogodili su se tokom avgusta meseca i na prostorije Islamskog centra u Novom Sadu, a razbijeni su i prozori na prostorijama Muslimanskog omladinskog kluba. Tokom septembra i decembra meseca došlo je i do nekoliko etničkih incidenata u Temerinu između mladih, pripadnika srpske i mađarske nacionalnosti. Takođe, u septembru nepoznata lica demolirala su prostorije Mađarskog kulturnog centra „Petefi Šandor“ na Telepu u Novom Sadu.

Istraživanja pokazuju da je u poslednje četiri godine u Srbiji porasla etnička distance prema pripadnicima određenih nacionalnih zajednica, a najveća je i dalje prema Albancima, koje 40 odsto ispitanika nerado vidi kao državljane Srbije, a čak 70 odsto ispitanika bi odbilo da stupi u brak sa njima. Netrpeljivost je u velikoj meri izražena i prema Romima, Bošnjacima i Hrvatima, a trećina građana koji ne pripadaju ovim grupama ne bi želela da im oni budu komšije, dok bi se većina protivila i bračnoj vezi sa njima.⁴⁸⁸ Prema rečima zaštitnika građana, Saše Janković, na udaru rasističkih napada najčešće su Romi, za koje veliki broj građana nema razumevanja, a zatim slede pripadnici albanske nacionalne manjine, kao i manje verske zajednice koje nemaju status tradicionalnih verskih zajednica. Prijavljen broj rasističkih napada uglavnom nije merodavan pokazatelj, jer pripadnici nacionalnih manjina često nemaju poverenja prema državnim organima, pa takve napade i ne prijavljuju. Često se dešava da u ovakvim slučajevima izostane reakcija ne samo države, već i ljudi iz njihovog okruženja, što je uslovalo pojavu neprijavlivanja nasilja.

Sa druge strane, aktivnosti države da integrišu manjine u društvo, često ostaju u domenu pokušaja. Tako je afirmativna akcija upisa Roma na državne fakultete propala u ovoj školskoj godini, a više od 100 pripadnika ove nacionalne manjine je ostalo bez indeksa. Lider Romskog nacionalnog saveta Vitomir Mihajlović, u svojim izjavama tvrdi da je neko u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava skinuo sa spiska Nacionalnog saveta Roma 46 kandidata, tvrdeći da oni nisu pripadnici romske zajednice. Ovo pravo je pripadnicima Romske nacionalne manjine zagantovano čl. 4. Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina.

Izbori

Osim navedenih problema, nacionalne manjine su se tokom prethodne godine susretala i sa problemom u vezi sa brojem potpisa potrebnih za isticanje izborne liste stranaka nacionalnih manjina. Šef poslaničke grupe manjina Balint Pastor, rekao je da bi taj broj trebalo da bude manji od 10.000, kako bi se strankama nacionalnih manjina omogućilo aktivnije

⁴⁸⁸ Podaci iz dnevnog lista Danas, 4. avgust 2011.godine.

i vidljivije učesće na političkoj sceni. Predstavnici stranaka nacionalnih manjina su u novembru podneli inicijativu Ustavnom sudu Srbije da se broj potpisa građana neophodnih da bi manjinske stranke učestvovala na predstojećim parlamentarnim izborima smanji sa 10.000 na 1000 potpisa. Predsednik Crnogorske partije Nenad Stevović za Dojče vele tvrdi da je u pitanju diskriminacija stranaka nacionalnih manjina. „Međutim, i pored postojanja ustavnih i zakonskih normi, diskriminacija postoji u odnosu na političke stranke nacionalnih manjina. Mi smo uputili i otvoreno pismo državnom vrhu Srbije, međutim do današnjeg dana još nikakav odgovor nije stigao. To može lako da dovede u pitanje i regularnost izbora, jer smatram da se Ustavni sud po ovom pitanju kad-tad mora oglasiti”, navodi Stevović. U obrazloženju su naveli da ukoliko se ta situacija ne promeni, veliki broj manjinskih partija neće biti u mogućnosti da ima svoje izborne liste. Ovakva situacija je, smatraju predstavnici manjinskih stranaka, besmislena, jer se na ovaj način dozvoljava postojanje stranaka nacionalnih manjina, ali ne i njihov izlazak na izbore i realizacija partijskih programa. Takođe, predstavnici manjinskih partija smatraju da je potrebno menjati i odredbe Zakona o finansiranju političkih aktivnosti, prema kojoj sve političke partije moraju da daju jemstvo za izlazak na izbore, čime se diskriminišu partije nacionalnih manjina, jer nisu dovoljno velike i nemaju sopstveni kapital.⁴⁸⁹ U Registar političkih organizacija ukupno je upisana 81 partija, a čak 44 stranke okupljaju pripadnike nacionalnih zajednica koje žive na teritoriji Srbije.

Popis stanovništva

Popis stanovništva u Srbiji odvijao se u periodu od 1. do 15. oktobra 2011. godine. Građani su bili dužni da na sva postavljena pitanja tokom popisa daju odgovore, osim na tri, na koja po zakonu nisu bili dužni da odgovore: kojoj narodnosti pripadaju, koji je njihov maternji jezik i koje su veroispovesti. Predstavnici većine nacionalnih saveta nacionalnih manjina (njih 14 od ukupno 19 nacionalnih saveta koliko ih ima u Srbiji) pozvali su tokom trajanja popisa stanovništva svoje sunarodnike, da se na

⁴⁸⁹ Politika 23. novembar 2011.

popisu slobodno izjasne o svojoj nacionalnoj, jezičkoj i verskoj pripadnosti bez ikakve bojazni. Rezultati popisa koji se odnose i na nacionalnu strukturu stanovništva, biće sukcesivno saopštavani od druge polovine 2012. godine, a za sada su objavljeni samo delimični rezultati. Republički zavod za statistiku najavio je da će tek u junu 2012. godine biti poznati podaci o nacionalnom sastavu, veroispovesti i maternjem jeziku (s izuzetkom Albanaca iz Preševske doline).

Građanska inicijativa Goranaca pozvala je Gorance u Srbiji da izađu na popis stanovništva i da se izjasne kao Goranci. Sa druge strane, Albanci u Bujanovcu i selima sa mešovitim stanovništvom bojkotovali su popis i vraćali su popisivače sa svojih vratiju, dok za isključivo albanska sela niko nije ni podigao popisni materijal.⁴⁹⁰ Predstavnici romske nacionalne manjine su u avgustu takođe počele akciju u svim opštinama u Srbiji, kako bi ohrabrine pripadnike ove zajednice da se prilikom popisa izjasne kao Romi.⁴⁹¹ Glavni muftija Islamske zajednice u Srbiji Muamer Zukorlić, pozvao je građane Sandžaka na bojkot popisa stanovništva koji treba da počne 1. oktobra. Međutim, popisivači su već nakon prvih dana popisivanja stanovništva u svojim izveštajima naveli da većih problema na terenu nije bilo, te da se stanovništvo iz Novog Pazara i Bujanovca ipak odazvalo popisu. Međutim Albanci sa juga Srbije oglušili su se o zakonsku obavezu popisivanja. Dragoljub Filipović, predsednik popisne komisije u Preševu, kaže, za Večernje novosti, da je za prvih pet dana popisa samo 35 albanskih porodica u Preševu pristalo da odgovori na pitanja.⁴⁹²

Dok pojedini političari tvrde da je uspeo njihov poziv sunarodnicima na bojkot popisa u Sandžaku i u opštinama sa pretežno albanskim stanovništvom na jugu Srbije, iz Republičkog zavoda za statistiku navode da organizovanog odbijanja građana da se potpiši nije bilo. Iz Republičkog zavoda za statistiku navode da je slabiji odziv zabeležen jedino u opštini Preševo, gde je popisano 10 odsto manje osoba od predviđenog broja. Snežana Lakičević, načelnica Odseka za popis stanovništva Republičkog

490 Danas, 5. oktobar 2011.

491 Politika, 15. avgust 2011.

492 www.novosti.rs, 5. oktobar 2011.

zavoda za statistiku, kaže za Danas da su u Zavodu zadovoljni odzivom stanovništva na popis i da smatraju da organizovanog bojkota nije bilo.⁴⁹³

Sa druge strane, prema podacima iz opštinskih popisnih komisija, u Preševu i Bujanovcu većina Albanaca bojkotovala je popis, i to ne samo građani, već i popisivači. Od ukupno 71 popisivača opštine Preševo, obuku su prošla 23 Albanca. Međutim, samo njih 12 je podiglo popisni materijal, dok su preostalih 11 popisivača poslušali poziv političara na bojkot popisa, pa se, iako su prošli obuku, nisu pojavili u popisnoj komisiji, dok je samo jedan učestvovao u radu komisije. U opštini Preševo je, prema navodima komisija, u prvih 10 dana popisano oko tri odsto stanovništva, a zabeleženo je samo desetak slučajeva da su popis prihvatili i Albanci što je „zanemarljiva činjenica“.⁴⁹⁴ Dragoljub Filipović, predsednik Popisne komisije u Preševu, kaže da je bilo verbalnih incidenata u selu Muhovac, gde živi oko 4000 Albanaca, ali da „većih problema nije bilo, osim što Albanci nisu želeli da učestvuju u popisu“. On navodi da su formulari za popis štampani na srpskom jeziku, ali da je postojalo uputstvo i na albanskom, tako da to ne može biti razlog za bojkot. Bojkot popisa je, prema oceni predsednika opštine Preševo Ragmija Mustafe, u potpunosti uspeo.⁴⁹⁵

Predsednik Nacionalnog saveta mađarske nacionalne manjine Tamaš Korhec najavio je u julu 2011. godine da će se pismom obratiti generalnom direktoru Zavoda za statistiku Srbije i apelovati da se u predstojećem popisu stanovništva u Srbiji poštuje princip da u sredinama u kojima većinsko stanovništvo čine Mađari popisne komisije budu dvojezične.⁴⁹⁶

Medijska strategija i osnivačka prava

Radna grupa, osnovana rešenjem premijera Mirka Cvetkovića, usaglasila je u septembru Predlog medijske strategije Srbije. Nacionalni saveti mogu biti osnivači javnih glasila na jeziku nacionalne manjine za koje su osnovani, predviđeno je konačnim tekstom predloga medijske strategije.

493 *www.danas.rs*, 15. oktobar 2011.

494 *www.danas.rs*, 14. oktobar 2011.

495 Preuzeto sa *www.smedia.rs*

496 *www.magyarszo.com*, 15. jul 2011.

Novinarske organizacije NUNS, NDNV, UNS i medijska udruženja ANEM, Lokal press i Asocijacija medija, izrazile su nezadovoljstvo što će nacionalni saveti nacionalnih manjina, prema Predlogu strategije, imati mogućnost da budu osnivači medija, i to ne samo štampanih. Oni su izrazili bojazan da to rešenje znači da će nacionalni saveti praktično monopolizovati informacije.⁴⁹⁷ Podsećanja radi, Skupština Vojvodine donela je još 2004. godine odluku o prenosu osnivačkih prava nad medijima kojima je ona bila osnivač na manjinske nacionalne savete. Ta odluka Skupštine Vojvodine, iako je u praksi pokazala mnogobrojne manjkavosti, „zakucana“ je 2009. godine u Zakonu o nacionalnim savetima manjina. Iako su mnogi domaći i strani eksperti upozoravali na mogućnost uticaja nacionalnih saveta na uređivačku politiku manjinskih medija, slučaj smene Čabe Presburgera, glavnog urednika Mađar soa, jedinog dnevnog lista na mađarskom jeziku u Srbiji, u junu 2011. godine, samo je na najogoljeniji način pokazao da uz sve pritiske kojima su mediji u Srbiji izloženi postoji još jedan, čije su žrtve mediji na jezicima nacionalnih manjina.⁴⁹⁸

Obrazovanje

Kad je reč o obrazovanju za pripadnike nacionalnih manjina, tokom prethodne godine je i na tom polju bilo izvesnih turbulencija. Pokrajinski sekretar za obrazovanje Andor Deli izjavio je da je u prvi razred osnovnih škola u Vojvodini krenulo 60 učenika mađarske nacionalnosti manje nego 2010. godine. U prvi razred 2011. godine krenulo je 1950 đaka mađarske nacionalnosti, što je za 60 manje u odnosu na prošlu godinu, rekao je Deli za novosadski Mađar so. On je dodao da zbog manjeg broja učenika postoje problemi u otvaranju odeljenja na manjinskim jezicima, jer je prema propisu potrebno 15 đaka da bi se formiralo odeljenje. Deli je objasnio da je za otvaranje odeljenja sa manje od 15 đaka potrebna saglasnost Pokrajinskog sekretarijata, ali pre svega Ministarstva prosvete koje ima „poslednju reč“ po pitanju finansija. Smanjenje broja odeljenja u kojima će se nastava slušati na mađarskom jeziku, do te mere je uzburkala strasti u

497 Politika, 15. septembar 2011.

498 www.autonomija.info.

Vojvodini, da je 14 mađarskih organizacija zatražilo smenu predsednika svog Nacionalnog saveta Tamaša Korheca.

Ipak, nakon intervencije manjinskih organizacija i pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, očekuje se da će u većini škola biti zadržan isti broj odeljenja koja nastavu slušaju na mađarskom. Šta će biti sa ostalim nacionalnim zajednicama, za sada niko ne garantuje.⁴⁹⁹ U školi „Nikola Tesla“ u Novom Sadu zbog nedovoljno učenika neće biti formirano odeljenje prvog razreda na mađarskom. Nakon što je počela racionalizacija mreže škola, a Ministarstvo prosvete zatražilo da se škole striktno drže pravila o formiranju odeljenja samo u slučaju da ima 15 upisanih učenika, počeli su prvi problemi sa odeljenjima na manjinskim jezicima u kojima često nema više od četvoro đaka. Kakva je situacija ove godine, koliko će manji natalitet uticati negativno na broj odeljenja na jezicima manjina, niko ne može da garantuje.

Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje tek prikuplja podatke sa terena. Andor Deli, pokrajinski sekretar za obrazovanje izjavio je za Blic: „Konkretne podatke još nemamo jer je upis trajao sve do 1. septembra i škole tek šalju pregled sa terena. Za sada imamo procenu samo za mađarsku nacionalnu zajednicu, gde preliminarni proračuni pokazuju da se upisalo oko 70 prvaka manje, odnosno da je u prvi razred krenulo oko 1950 đaka“. Najveći problemi, kaže Deli, javili su se u zapadno–bačkom i severno–banatskom okrugu, gde se u pojedinim školama, za učenje na manjinskim jezicima prijavilo manje od pet učenika po razredu. Ministarstvo je odbilo da tu formira odeljenja, tvrdeći da ekonomski nije opravdano plaćati učitelja za manje od deset učenika, ali su iz nacionalnih zajednica, koje smatraju da je učenje maternjeg jezika osnov očuvanja nacionalnog identita, počeli da stižu brojni prigovori.

Samo u Banatu, koji pokriva Školska uprava Zrenjanin, stiglo je više od 50 prigovora iz mađarske manjinske zajednice. „Najviše problema bilo je u Itebeju gde nema dovoljno učenika da se formiraju odeljenja. Nakon reakcija nacionalne zajednice, kao rešenje je predloženo spajanje odeljenja i sada čekamo lični odgovor ministra“, rekli su iz školske uprave iz Zrenjanina. U zapadnoj i severnoj Bačkoj, gde su kritični bili Sombor,

499 Blic, 6. septembar 2011.

Bogojevo, Bezdan i Svilojevo, izuzev u Svilojevu u svim školama koje nemaju dovoljno đaka odobren je jednak broj odeljenja kao prošle godine. Kako potvrđuje načelnik Školske uprave Sombor Borislav Staničkov, jedino će u Svilojevu doći do spajanja prvog, u kome ima dva učenika i drugog razreda koji broji pet mališana. Treći razred samostalno će pohađati nastavu, iako je i ovo odeljenje daleko ispod norme. Sa ukupno 16 učenika ova škola uspeće da zadrži dva od tri odeljenja. Spajanja će biti i u školi „Sveti Sava” u Subotici, gde će jedno odeljenje prvaka i drugaka zajedno slušati nastavu na hrvatskom jeziku.

Sa druge strane, na jugu Srbije Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru nije dobio akreditaciju od Komisije za akreditaciju. Predsednik i osnivač Internacionalnog univerziteta u Novom Pazaru Muamer Zukorlić kaže da je odbijanje akreditacije te ustanove “politička odluka”. Muftija Zukorlić, inače glavni muftija Islamske zajednice u Srbiji, je, povodom nedobijanja akreditacije, rekao da takva odluka za njega nije iznenađujuća, jer se, kako kaže, KAPK i prema pojedinim studijskim programima tog univerziteta proteklih meseci ponašala na identičan način.⁵⁰⁰ U Novom Pazaru je u junu 2011. godine osnovana i Bošnjačka akademija nauka i umetnosti (BANU) koja ima 21 člana. BANU ima dvojno sedište – u Novom Pazaru, gde je predsednik Fuad Muhić i u Sarajevu, gde je predsednik Muhamed Filipović. Član BANU je i glavni muftija Islamske zajednice u Srbiji – Muamer Zukorlić. Osnivanje Bošnjačke akademije nauka i umetnosti nije naišlo na pozitivnu reakciju srpske vlasti i bosanskohercegovačkih intelektualaca. Zamerke su upućene direktno Zukorliću, koji kao predstavnik verske zajednice osniva najvišu intelektualnu ustanovu kakva je akademija nauka.

Funkcionisanja Nacionalnih saveta

Radi što potpunijeg i neposrednijeg uvida u funkcionisanje nacionalnih saveta, Helsinški odbor za ljudska prava je početkom 2012. godine, svim nacionalnim savetima poslao upitnik sa molbom da što konkretnije odgovore na pitanja iz upitnika, a koja se tiču funkcionisanja nacionalnih saveta, nadležnosti, finansiranja, kao i ostalim pitanjima iz datog im

⁵⁰⁰ www.bosnjaci.net, 13. decembar 2011.

mandata. Odgovori su stigli od Bošnjaka, Jevreja, Aškalija, Čeha, Grka, Rusina, Bunjevaca, Slovaka, Slovenaca, Vlaha i Makedonaca. Iako su svi nacionalni saveti obavešteni i nekoliko puta kontaktirani da dostave svoje odgovore iz upitnika, to je učinilo samo 11 nacionalnih saveta. Neki nacionalni saveti su rekli da će nam dostaviti popunjen upitnik, ali odgovor od njih nije stigao.

Podsećanja radi, 2010. godine sprovedeni su izbori za nacionalne savete nacionalnih manjina. Uslov za učešće na izborima ispunilo je 16 nacionalnih manjina (albanska, aškalijska, bošnjačka, bugarska, bunjevačka, češka, egipatska, grčka, mađarska, nemačka, romska, rumunska, rusinska, slovačka, ukrajinska i vlaška). Nacionalni saveti hrvatske, slovenačke i makedonske nacionalne manjine izabrane su putem elektorskih skupština, a jedini nacionalni savet koji nije konstituisan bio je bošnjački nacionalni savet. Tako je u Srbiji, posle raspisivanja izbora za nacionalne savete, konstituisano 18 nacionalnih saveta od ukupno 19 manjina za čije savete su izbori i raspisani. Ponovljeni izbori za nacionalne savete trebalo je da se održe u aprilu 2011. godine, ali je minister za ljudska i manjinska prava, upravu i lokalnu samoupravu, Milan Marković, doneo odluku da se izbori ipak ne održe u predviđenom terminu. Nakon toga je zaustavljen proces formiranja nacionalnog saveta Bošnjaka, jer se predstavnici lista nisu saglasili oko datuma održavanja izbora. Uprkos činjenici da novi izbori nisu raspisani, predstavnici Bošnjaka u 2011. godini formiraju dva nacionalna saveta i to Bošnjačko nacionalno vijeće „starog saziva“ u tehničkom mandatu (BNV), čiji je predsednik od 11. novembra narodni poslanik Esad Džudžević, i nepriznato Bošnjačko veće – Narodno vijeće Sandžaka formirano 2010. godine od većnika Bošnjačke kulturne zajednice uz pomoć dva većnika Bošnjačkog preporoda, čiji je predsednik dr Mevlud Dudić.

Ulogu nacionalnih saveta u predlaganju i iniciranju propisa

Prema mišljenju Nacionalnog saveta bunjevačke nacionalne manjine, član 10.⁵⁰¹ Zakona o nacionalnim savetima pruža i daje organima Saveta široki dijapazon odlučivanja u skladu sa zakonom. Međutim, implementacija samih stavova iz člana 10. ne primenjuje se prema svim nacionalnim savetima u potpunoj meri. Rezolucija Evropskog parlamenta o Srbiji koja je usvojena 19. januara 2011. godine u Strazburu o procesu evropskih integracija Srbije, u Rezoluciji stav 24. broj Rezolucije: B7-0021/2011, Evropa je poslala jasnu poruku: "Savet Evrope pozdravlja napor Srbije na polju zaštite manjina: ističe, međutim, da je potrebno poboljšati pristup informacijama i obrazovanju na manjinskim jezicima, naročito u slučaju bošnjačke, bugarske, bunjevačke i rumunske manjine". Neophodno je reći da

501 Član 10. Nacionalni savet, u skladu sa zakonom i svojim statutom, preko svojih organa samostalno: 1) donosi i menja statut nacionalnog saveta; 2) donosi finansijski plan, finansijski izveštaj i završni račun; 3) raspolaže sopstvenom imovinom; 4) odlučuje o nazivu, simbolima i pečatu nacionalnog saveta; 5) utvrđuje predloge nacionalnih simbola, znamenja i praznika nacionalne manjine; 6) osniva ustanove, udruženja, fondacije, privredna društva u oblastima kulture, obrazovanja, obaveštavanja i službene upotrebe jezika i pisma i drugim oblastima od značaja za očuvanje identiteta nacionalne manjine; 7) predlaže predstavnika nacionalne manjine u savetu za međunacionalne odnose u jedinici lokalne samouprave; 8) ustanovljava i dodeljuje priznanja; 9) inicira donošenje i prati sprovođenje zakona i drugih propisa iz oblasti kulture, obrazovanja, obaveštavanja i službene upotrebe jezika i pisma; 10) učestvuje u pripremi propisa i predlaže izmenu i dopunu propisa kojima se uređuju Ustavom garantovana prava nacionalnih manjina u oblasti kulture, obrazovanja, obaveštavanja i službene upotrebe jezika i pisma; 11) predlaže posebne propise i privremene mere u oblastima u kojima se ostvaruje pravo na samoupravu, radi postizanja pune ravnopravnosti između pripadnika nacionalne manjine i građana koji pripadaju većini; 12) pokreće postupak pred Ustavnim sudom, Zaštitnikom građana, pokrajinskim i lokalnim ombudsmanom i drugim nadležnim organima, kada proceni da je došlo do povrede Ustavom i zakonom garantovanih prava i sloboda pripadnika nacionalnih manjina; 13) pokreće postupak iz tačke 12) ovog člana u ime pripadnika nacionalne manjine, uz prethodno pribavljeno pismeno ovlašćenje; 14) zauzima stavove, pokreće inicijative i preduzima mere u vezi sa svim pitanjima koja su neposredno povezana sa položajem, identitetom i pravima nacionalne manjine; 15) odlučuje o drugim pitanjima koja su mu poverena zakonom, aktom autonomne pokrajine ili jedinice lokalne samouprave.

Nacionalni savet bunjevačke nacionalne manjine u sferi obrazovanja snosi određene troškove predavača, obzirom da njihov izborni predmet, kako u Savetu kažu, „nije u padajućem meniju za finansiranje predavača“ od Ministarstva za obrazovanje. Takođe u sferi informisanja bunjevačaka nacionalna zajednica nema redakcije u pokrajinskim i lokalnim medijima, nego ih „proizvode i emituju“ delimično o svojem trošku, a medijski prostor obezbeđuju RT Vojvodina i Radio Novi Sad.

I drugi nacionalni saveti su takodje sličnog ili približno istog stanovišta, da se član 10. Zakona o nacionalnim savetima delimično primenjuje, te da Nacionalni saveti nemaju aktivnu ulogu u predlaganju i iniciranju određenih propisa (Nacionalni savet Bošnjaka). Kao jedan od bitnih razloga za neimplementaciju ovog člana Zakona, Nacionalni savet Grka navodi lošu finansijsku situaciju, tačnije, da država ne odjava dovoljno sredstva iz budžeta kako bi se zakonom predviđena prava profesionalno implementirala i sporovala u praksi. Nacionalni savet Makedonaca smatra da se Zakon o nacionalnim savetima mnogo bolje primenjuje na republičkom i pokrajinskom nego na lokanom nivou.

Nacionalni savet Vlaha smatra da u skladu sa sadržinom člana 10. kao i pravima i obavezama koje iz njega proizilaze da se navedni član svakako, u delu koji se tiče funkcionisanja samih Nacionalnih saveta, primenjuje u potpunosti, u vezi sa sadržinom člana 10. koji se tiče ovlašćenja nacionalnih saveta smatraju da nacionalni saveti, svaki u okviru svojih kapaciteta i mogućnosti kao i potreba članova svoje nacionalne manjine, koriste prava zakonom im poverena. Putem Koordinacije nacionalnih saveta, nacionalni saveti su u mogućnosti da pokreću inicijative koje su u njihovoj nadležnosti.

Pritužbe na povredu pojedinih zagarantovanih prava nacionalnih manjina i pokretanje postupka u ime pripadnika nacionalne manjine

Pritužbe na povredu pojedinih zagarantovanih prava nacionalnih manjina i inicijativu za pokretanje određenih postupaka u ime pripadnika nacionalne manjine imali su bošnjački, bunjevački i slovački nacionalni saveti (NS), dok je makedonski Nacionalni savet imao pritužbe, ali ne i zahteve za pokretanje postupka. Ostali nacionalni saveti do sada uglavnom nisu imali pritužbe na povredu pojedinih prava koja su garantovana pripadnicima nacionalnih manjina niti su pokretali određene postupke u ime pripadnika nacionalne manjine.

Bošnjačko nacionalno vijeće (Nacionalni savet bošnjačke manjine) pokrenulo je dva postupka zbog neprimenjivanja Ustavom i zakonom zagarantovanih prava sandžačkih Bošnjaka u Republici Srbiji kod zaštitnika građana i kod poverenice za zaštitu ravnopravnosti. U postupku po pritužbi protiv Opštine Priboj poverenica je utvrdila da Opština nije preduzela mere da se u službenu upotrebu uvede latinično pismo i bosanski jezik ravnopravno sa srpskim jezikom i ćiriličnim pismom, iako stanovništvo Priboja čini više od 15 odsto Bošnjaka, te da je na taj način izvršena diskriminacija na osnovu nacionalne pripadnosti. Nakon preporuke zaštitnika građana, Gradska uprava u Novom Pazaru je obezbedila da se građanima izvodi iz matičnih knjiga izdaju na dvojezičnim obrascima, odnosno na srpskom i na bosanskom jeziku.

Pokrenut je postupak pred poverenikom za informisanje od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, za vreme poslednjeg popisa stanovništva u Republici Srbiji, 2011. godine, a po pitanju neovlašćenog posedovanja biračkih spiskova i korišćenja podataka o građanima, gde je Hrvatsko nacionalno veće upućivalo pisma sa tačnim adresima i imenom i prezimenom građana, sugerišući da se građani na popisu izjasne kao Hrvati. Takođe je pokrenut postupak o ukidanju Odluke Glavnog narodno oslobodilačkog odbora Vojvodine broj: 1040/1945 od 14. maja 1945. godine za ukidanje naredbe o brisanju bunjevačke i šokačke narodnosti i upisivanju Bunjevaca u Hrvate.

Nacionalni savet slovačke nacionalne manjine je u dosadašnjoj praksi imao više slučajeva, individualnih pritužbi, na povredu pojedinih zagarantovanih prava. U svim slučajevima bila je reč o individualnim incidentima sa mogućim međunacionalnim konotacijama i ovi slučajevi su prosleđivani pokrajinskom ombudsmanu.

Predlozi nacionalnih saveta u oblasti obrazovanja upućeni Nacionalnom prosvetnom savetu

Tokom 2011. godine Nacionalni savet češke nacionalne manjine učinio je veliki pomak u obrazovanju na jeziku manjine. Strategijom Nacionalnog saveta predviđeno je uvođenje nastavnog predmeta Češki jezik sa elementima nacionalne kulture u obrazovno-vaspitne ustanove od posebnog značaja za obrazovanje češke nacionalne manjine. Odbor za obrazovanje izradio je predlog nastavnog programa za taj izborni nastavni predmet za I (prvi) razred prvog ciklusa osnovnog obrazovanja i vaspitanja. Predlog su pozitivno ocenili: Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice, Pedagoški zavod Vojvodine, Ministarstvo prosvete i nauke i Zavod za unapređenje obrazovanja i vaspitanja. Nacionalni prosvetni savet usvojio je Nastavni program, a sredstvima Saveta izrađen je i udžbenik, koji je takođe odobren. U Osnovnoj školi „Sava Munćan“ u Kruščici, za koju je Nacionalni savet češke nacionalne manjine utvrdio da je od posebnog značaja za obrazovanje češke nacionalne manjine, svi učenici prvog razreda, odnosno njihovi roditelji izabrali su za izborni predmet Češki jezik sa elementima nacionalne kulture i nastava se redovno odvija. Nacionalni savet investirao je u izradu nastavnih planova i programa za sve razrede Osnovne škole i konkuriše za pokrajinska sredstva za izradu odgovarajućih udžbenika. U toku sledeće školske godine Savet će se angažovati na sukcesivnom uvođenju izbornog predmeta Češki jezik sa elementima nacionalne kulture i u druge škole.

Bošnjački Nacionalni savet upućivao je nastavne programe i planove za bosanski jezik i grupu nacionalnih predmeta, Ministarstvu nauke i prosvete, Nacionalnom prosvetnom savetu i Zavodu za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja.

Nacionalni savet Rusina je Pokrajinskom sekretarijatu za obrazovanje predložio Nastavni program za predmet Rusinski jezik i književnost za prvi razred gimnazije opšteg smera, Modifikovan program za predmet Rusinski jezik i književnost za sve razrede gimnazije, kao i obrazovne standarde za prvi i drugi ciklus obrazovanja za rusinski jezik. Nacionalni savet Rusina, nastavne planove i programe predlaže Pedagoškom zavodu Vojvodine i Pokrajinskom sekretarijatu za obrazovanje, na njihov zahtev, a oni ih predlažu Nacionalnom prosvetnom savetu na usvajanje.

Nacionalni savet bunjevačke nacionalne manjine saraduje sa Nacionalno prosvetnim savetom Republike Srbije i na osnovu njihovog odobrenja izvodi se nastava izbornog predmeta "Bunjevački govor sa elementima nacionalne kulture" u osnovnim školama od I do IV i od V do VIII razreda. (Prosvetni glasnik od 4. juna 2007. godine za učenike od I do IV razreda i Prosvetni glasnik od 18. april 2011. godine za učenike od V do VIII razreda).

Nacionalni savet slovačke nacionalne manjine je u proteklom periodu sve svoje aktivnosti vezane za izradu nastavnih planova i programa i standarda za obrazovanje na jeziku manjina ostvarivao preko Pedagoškog zavoda Vojvodine i Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje. Do sada od Nacionalnog prosvetnog saveta nisu prihvaćeni planovi za srpski jezik kao nematernji niti dodaci iz istorije/prirode i društva, muzičke i likovne kulture. Članovi Nacionalnog saveta slovačke nacionalne manjine nisu pozivani na sastanke Nacionalnog prosvetnog saveta kad su razmatrana pitanja manjinskog obrazovanja, niti kada je biran predstavnik koji bi trebao da zastupa obrazovanje nacionalnih manjina.

Nacionalni savet makedonske nacionalne manjine je pre nekoliko godina uputio Ministarstvu prosvete predlog programa i planova makedonskog jezika sa elementima nacionalne kulture od I do IV razreda osnovne škole sa nastavom na srpskom jeziku koji su u maju 2011, usvojeni na VI sednici Nacionalnog prosvetnog saveta.

Ostali Nacionalni saveti, ili nisu do sada imali konkretne predloge za Nacionalni prosvetni savet ili su u toku pripreme za slanje predloga.

Osnivačka prava nacionalnih saveta i ustanove od kulturnog i nacionalnog značaja za pripadnike nacionalnih manjina

Na osnovu člana 13. Zakona o nacionalnim savetima, nacionalni savet može, u skladu sa zakonom, osnivati ustanove vaspitanja, obrazovanja, učeničkog i studentskog standarda i vršiti prava i obaveze osnivača. Nacionalni savet ove ustanove može osnivati samostalno ili zajedno sa Republikom, autonomnom pokrajinom, jedinicom lokalne samouprave ili drugim pravnim licem u skladu sa Zakonom. Republika, autonomna pokrajina i jedinica lokalne samouprave kao osnivači pomenutih ustanova iz člana 1. Zakona, mogu u celini ili delimično preneti osnivačka prava na nacionalni savet. Na osnovu člana 15. Zakona, nacionalni saveti imaju i nadležnost za utvrđivanje obrazovno-vaspitnih ustanova od posebnog značaja za obrazovanje nacionalne manjine.

Nacionalni savet Mađara je 2010, doneo Strategiju obrazovanja a prošle godine Medijsku strategiju i strategiju za oblast kulture, kao i službene upotrebe jezika i pisma. Nacionalni savet Mađara je na nivou pokrajine preuzeo osnivačka prava osam srednjih škola. Takođe, u toku je proces pregovaranja o preuzimanju osnivačkih prava u 22 osnovne škole. U oblasti kulture 37 ustanova su proglasili od posebnog značaja, što znači da imaju pravo na člana upravnog odbora, a u 13 žele da budu suosnivači.

Bošnjačko nacionalno veće je osnovalo Zavod za kulturu sandžačkih Bošnjaka u Republici Srbiji, kao ustanovu kulture.

Nacionalni savet Vlaha nije do sada osnovao nijednu ustanovu, ali postoje predlozi za osnivanje nacionalnog muzeja kao i pozorišta. Nacionalni savet Slovenaca planira osnivanje Kulturnog centra.

Nacionalnom savetu češke nacionalne manjine u 2011. godini preneti su prava korišćenja zgrade i osnivačka prava Etno-muzeja Čeha u Češkom Selu od strane lokalne samouprave. Takođe, od udruženje Češke Besede Bela Crkva prenetlo je osnivačka prava na Biblioteku u Beloj Crkvi sa više od 3000 naslova na češkom jeziku. U obe ove ustanove Nacionalni savet već je uložio značajna sredstva za revitalizaciju.

Još pre donošenja Zakona o nacionalnim savetima, prethodni sazivi Nacionalnog saveta Rusina su osnovali dve ustanove kulture: (2003) Rusinsko narodno pozorište „Petro Riznić Đađa“ u Ruskom Krsturu; (2008) Zavod za kulturu vojvođanskih Rusina sa Vladom AP Vojvodine (tada Izvršnim većem) kao suosnivačem.

Nacionalni savet bunjevačke nacionalne manjine je osnivač Fondacije „Mijo Mandić“ sa sedištem u Subotici i upravo je na preregistraciji prema Zakonu o fondaciji i zadužbinama. Takođe su i osnivači novinsko – izdavačke ustanove Bunjevački informativni centar.

Nacionalni savet slovačke nacionalne manjine je 2007. godine osnovao Fond za izdavačku delatnost „Slovačka štampana reč“ radi podsticanja i razvoja obrazovanja, kulture i tradicija slovačke nacionalne manjine na teritoriji Republike Srbije. Nacionalni savet slovačke nacionalne manjine je osnivač Novinsko-izdavačke ustanove Hlas ljudu, zajedno sa Skupštinom Autonomne pokrajine Vojvodine, suosnivač Zavoda za kulturu vojvođanskih Slovaka koji je osnovan 2008. godine sa ciljem očuvanja i razvijanja kulture Slovaka u Srbiji. Zajedno sa opštinom Bački Petrovac Nacionalni savet je suosnivač Muzeja vojvođanskih Slovaka koji se nalazi u Bačkom Petrovcu. Nacionalni savet je i vlasnik Spomen kuće Martina Jonaša u Kovačici. Tenutno je u fazi realizacije proces preuzimanja dela osnivačkih prava u više kulturnih institucija, koje je Nacionalni savet proglasio za institucije od posebnog značaja za slovačku nacionalnu manjinu.

Nacionalni savet makedonske nacionalne manjine osnovao je Fondaciju „Makedonsko sonce“. U procesu je registracija Centra za zaštitu makedonske tradicije u Republici Srbiji, a sprovode se i poslednje pripreme za otvaranje Makedonskog kulturnog centra.

Savez jevrejskih opština je od svog osnivanja 1919. godine imao razgranate institucije koje su delovale, kako pri savezu, tako i pri lokalnim jevrejskim opštinama. Nakon Drugog svetskog rata i tragičnih posledica holokausta rad nekih od ovih ustanova je prestao, a neke su zajedno sa jevrejskim opštinama ponovo revitalizovane. Aktivnosti onih organizacija i institucija koje su ugašene, nastavljene su pod okriljem Saveza kao krovne organizacije.

Na osnovu člana 18. Zakona, nacionalni saveti utvrđuju koje su ustanove i manifestacije u oblasti kulture od posebnog značaja za očuvanje, unapređenje i razvoj posebnosti i nacionalnog identiteta određene nacionalne manjine i imaju pravo da utvrđuje strategiju razvoja kulture nacionalne manjine.

Nacionalni saveti smatraju da se član 18. Zakona primenjuje restriktivno i delimično (Nacionalni savet Jevreja). Nacionalni savet Slovenaca navodi da do sada nije prihvatano a ni traženo mišljenje njihovog saveta u oblasti kulture, dok Nacionalni savet Makedonaca smatra da se na republičkom i pokrajinskom nivou poštuju i prihvataju mišljenje NS, ali je veoma loša njihova implementacija na lokalnom nivou. U Nacionalni savetu Vlaha su veoma zadovoljni primenom člana 18. u praksi, jer su u skladu sa tim članom uspeli da ostvare pojedina prava u oblasti kulture koja su od bitnog značaja za njihovu zajednicu, dok Nacionalni savet Bošnjaka smatra da se ovaj član zakona ne poštuje.

Grčki NS je bio inicijator da se Kula Nebojša u Beogradu, proglasi za kulturnu ustanovu od posebnog značaja za grčku zajednicu u Republici Srbiji i zatražili su od JP Beogradska tvrđava da pripadnik grčke zajednice bude uključen u rad ovog kulturnog objekta (u Kuli Nebojša je pogubljen grčki revolucionar, pesnik i vizionar Riga od Fere, a grčka vlada je dala veliki prilog za njenu obnovu). Nacionalni savet je dobio odgovor da se nacionalni saveti ne mogu pozivati na ovaj član zakona, zato što ovaj kulturno istorijski spomenik pripada Javnom preduzeću, a ne kulturnoj ustanovi, iako je Kula Nebojša nesumljivo kultuno-istorijska ustanova i muzej.

Mišljenje nacionalnog saveta češke nacionalne manjine po osnovu člana 18. Zakona je do sada od republičkih i pokrajinskih institucija traženo i prihvatano. Nacionalni savet češke nacionalne manjine utvrdio je više ustanova za ustanove od posebnog značaja za češku manjinu (u oblasti kulture, Narodni muzej, Narodnu biblioteku i regionalni Istorijski arhiv – sve sa sedištem u Beloj Crkvi).

Nacionalni savet Rusina pokrenuo je proceduru za proglašavanje Doma kulture Ruski Krstur (ustanovu u oblasti kulture čiji je osnivač lokalna samouprava Kula) za ustanovu od posebnog značaja za očuvanje, unapređenje i razvoj posebnosti i nacionalnog identiteta rusinske nacionalne

manjine. NS Rusina je davao predloge za raspodelu sredstava putem javnih konkursa u oblasti kulture i uglavnom su predlozi uvažavani. Predložen je zajednički član Nacionalnog odbora za kulturu u ime Koordinacije nacionalnih saveta. Za ostale nadležnosti predviđene ovim članom Zakona NS nije imao prilike do sada da daje predloge ili mišljenja.

Nacionalni savet bunjevačke nacionalne manjine svake godine dostavlja podatke ustanova koje su od posebnog značaja za očuvanje nacionalnog identiteta. Do ove godine, ni u jednoj od navedenih ustanova nijedan član Upravnog odbora nije postavljen na predlog Nacionalnog saveta bunjevačke nacionalne manjine. Takođe, u raspodeli sredstava na javnim konkursima za kulturu, iz budžeta Republike Srbije, AP Vojvodine i jedinice lokalne samouprave, po mišljenju NS ne dodeljuje se dovoljno sredstava za manifestacije koje su u programu Nacionalnog saveta predviđene, što je naročito izraženo u slučaju subotičke lokalne samouprave. Rešenjem Saveta Republike Srbije za nacionalne manjine od 23. decembra 2005. godine, delovodni broj: 017-00-3/2006-01, potvrđuju se nacionalni praznici nacionalne manjine Bunjevaca među kojima je i 15. avgust "Dan Dužijance". Sredstva za ovu manifestaciju do sada je uvek dobijao Hrvatski kulturni centar "Bunjevačko kolo" u milionskim iznosima, a pokrovitelj ove manifestacije je grad Subotica, dok se bunjevačkoj nacionalnoj manjini za ovu manifestaciju ne dodeljuju nikakva finansijska sredstva. Nacionalni savet Bunjevaca nije zadovoljan ukupnom dodelom sredstava od strane gradske uprave na konkursima za kulturu i informisanje, jer od ukupnih sredstava koja su raspoloživa ne dobijaju adekvatnu finansijsku podršku prema broju izjašnjenih Bunjevaca u Gradu Subotica i kvalitetu održanih manifestacija. Nacionalni savet bunjevačke nacionalne manjine nema rešeno pitanje prostorija, iako u Subotici postoje još tri nacionalna saveta, a oni jedini plaćaju zakup prostorija iz sredstava koja dobijaju iz budžeta.

Nacionalni savet slovačke nacionalne manjine na sednici održanoj 24. juna 2011. godine usvojio je predlog kulturnih manifestacija od pokrajinskog značaja, kao i predlog kulturnih ustanova od prioritnog značaja za Slovake u Srbiji. Na sednici Odbora za kulturu Nacionalnog saveta slovačke nacionalne manjine održanoj 21. marta 2011. godine usvojen je predlog

kriterijuma NSSNM za raspodelu sredstava za projekte iz oblasti kulture Slovaka u Srbiji i oformljena je Komisija NSSNM za vrednovanje projekata. Nacionalni savet planira izradu strategije u oblasti kulture Slovaka u Srbiji.

Javno informisanje, obaveštavanje i kreiranje politike i programa na jeziku nacionalne manjine

Nacionalni savet može, na način utvrđen zakonom, samostalno ili zajedno sa drugim pravnim licem, osnivati ustanove i privredna društva za obavljanje novinsko-izdavačke i radio-televizijske delatnosti, štampanja i reprodukcije snimljenih medija i vršiti prava i obaveze osnivača. Republika, autonomna pokrajina ili jedinica lokalne samouprave kao osnivač javnih preduzeća i ustanova u oblasti javnog informisanja koje u celini ili pretežno vrše informisanje na jeziku nacionalne manjine mogu u sporazumu sa nacionalnim savetom u celini ili delimično preneti osnivačka prava na nacionalni savet.

Na osnovu člana 21 Zakona Nacionalni savet 1) usvaja strategiju razvoja informisanja na jeziku nacionalne manjine, u skladu sa strategijom Republike Srbije; 2) daje predloge Republičkoj radiodifuznoj agenciji prilikom izrade Strategije razvoja radiodifuzije; 3) daje predlog za raspodelu sredstava koja se dodeljuju putem javnog konkursa iz budžeta Republike, autonomne pokrajine ili jedinice lokalne samouprave pravnim i fizičkim licima koja obavljaju informisanje na jeziku nacionalne manjine; 4) razmatra izveštaje Upravnog i Programskog odbora Radiodifuzne ustanove Srbije i Radiodifuzne ustanove Vojvodine i daje predloge i preporuke o programima na jeziku nacionalne manjine; 5) daje mišljenje i predloge Savetu Republičke radiodifuzne agencije, u vezi sa informisanjem na jeziku nacionalne manjine; 6) određuje predstavnika u Savetu Republičke radiodifuzne agencije koji učestvuje u njegovom radu bez prava odlučivanja, kada se razmatraju pitanja u vezi sa informisanjem na jeziku nacionalne manjine; 7) obavlja i druge poslove iz ove oblasti utvrđene zakonom i drugim propisima.

Prema mišljenju NS bošnjačke nacionalne manjine, pripadnicima bošnjačke nacionalne zajednice nije omogućeno pravo na informisanje na

maternjem bosanskom jeziku na javnom servisu, te s tim u vezi Bošnjačko nacionalno veće nije učestvovalo u kreiranju navedene programske politike.

U pogledu javnog informisanja Nacionalni savet češke nacionalne manjine, se sreće sa ograničenjima tehničke prirode. Određena koncentracija govornika češkog jezika je na teritoriji opštine Bela Crkva, delom opština Vršac i Kovin, te je fokus informisanja putem elektronskih medija sužen na to područje. Sredstvima Saveta nedeljno se izrađuju i emituju jednočasovne emisije na lokalnom radiju, a na regionalnoj tv Banat se jednom mesečno emituje polučasovna emisija sa repriznim terminom. Kako je češki jezik u službenoj upotrebi samo na području opštine Bela Crkva, nema mogućnosti šireg angažovanja putem javnog servisa, osim u specijalizovanim emisijama koje ove ustanove povremeno pripremaju. Pokrenut je sajt www.savetceha.rs koji čini značajno sredstvo informisanja na najširem području, a Savet finansira izdavanje novina u 300 primeraka – potrebe su veće, ali su sredstva ograničena. U prošloj godini izdavanje je sufinansiralo Ministarstvo kulture. Savet ocenjuje kao slabo informisanje o aktivnostima češke zajednice na srpskom jeziku od strane lokalne radio stanice. Saradnja sa štampanim medijima u Beloj Crkvi i Vršcu je odlična.

Na ns Rusina su 2004. godine preneti osnivačka prava nad Novinsko izdavačkom ustanovom „Ruske slovo“, gde se imenuju direktor, Upravni i Nadzorni odbor; članovi Odbora za informisanje su uglavnom urednici i novinari u rusinskim redakcijama štampanih i elektronskih medija. U toku je izrada Strategije informisanja na rusinskom jeziku.

Nacionalni savet bunjevačke nacionalne manjine je 2005. godine (samo tri godine posle osnivanja), osnovao Bunjevački informativni centar u Subotici, sa ciljem da na maternjem bunjevačkom jeziku informiše svoju zajednicu. U tom cilju u Bunjevačkom informativnom centru postoje: Bunjevačke novine – političko informativno glasilo na bunjevačkom jeziku (izlazi od 2005. godine jednom mesečno u kontinuitetu); „Tandrčak“ list na bunjevačkom jeziku za decu (izlazi od 2007. godine jednom mesečno); Radio emisija „Bunjevačka rič“ u trajanju od jednog sata svake nedelje, a pravi se posebna emisija za Suboticu i Sombor, te pola sata za Novi Sad; televizijska emisija „Spektar“ na bunjevačkom jeziku od pola sata svake

nedelje, s tim što je svake druge nedelje repriza; internet sajt Nacionalnog saveta bunjevačke nacionalne manjine na kojem se nalaze: aktuelne vesti zajednice, istorijat zajednice, podaci o strankama, kulturi, mogu se preslušavati radio emisije i čitati novine na bunjevačkom (počev od aktuelnih brojeva) i sve ovo u funkciji korišćenja maternjeg jezika koji bunjevačka zajednica želi da standardizuje.

Jedno od radnih tela Nacionalnog saveta slovačke nacionalne manjine je i Odbor za informisanje, koji se bavi pitanjima javnog informisanja na slovačkom jeziku. Zalaže se za pristup informacijama na slovačkom jeziku, kao i za razvoj i unapređenje sredstava javnog informisanja lokalnih i pokrajinskih medija, koji u potpunosti ili delimično izveštavaju na slovačkom jeziku. Nacionalni savet je nosilac osnivačkih prava lista Hlas ljudu – nedeljnog časopisa koji izlazi od 1944. godine. Odbor za informisanje inicira predloge mera u oblasti javnog informisanja, koje se odnose na tehnička pitanja, unapređenje i obuku kadrova, pisanje i javno izražavanje u medijima, korišćenje profesionalne terminologije u skladu sa novim zakonskim odredbama, jezičkim trendovima i književnim slovačkim jezikom, kao i na druga pitanja javnog informisanja propisana zakonom i statutom Nacionalnog saveta, da osigura zaštitu prava i da informiše pripadnike slovačke nacionalne manjine na maternjem jeziku. Nacionalni savet ne zalazi u uređivačku politiku nijednog medija koji informiše na slovačkom jeziku.

Nacionalni savet makedonske nacionalne manjine je osnivač Novinsko izdavačke ustanove “Makedonski informativni i izdavački centar”.

Nacionalni savet Vlaha putem nadležnog odbora u skladu sa Zakonom, radi na uspostavljanju redovnog obaveštavanja na vlaškom jeziku putem elektronskih medija, (radio emisije, televizijske emisije kao i internet), dok u oblasti pisanih medija do ovoga momenta nisu bili u mogućnosti da organizuju informisanje na maternjem jeziku što će se u narednom periodu izmeniti s obzirom na činjenicu da je NS usvojio predlog vlašskog pisma te se očekuje da postupno bude pokriven i taj deo infromativnog prostora (kroz pisane medije).

Uloga nacionalnih saveta u oblasti službene upotrebe jezika i pisma

Zakon o nacionalnim savetima u članu 22. definiše ulogu nacionalnih saveta u oblasti službene upotrebe jezika i pisma. Na osnovu člana 22. stava 1. Nacionalni savet: utvrđuje tradicionalne nazive jedinica lokalne samouprave, naseljenih mesta i drugih geografskih naziva na jeziku nacionalne manjine, ako je na području jedinice lokalne samouprave ili naseljenog mesta jezik nacionalne manjine u službenoj upotrebi; nazivi koje je utvrdio nacionalni savet postaju nazivi u službenoj upotrebi pored naziva na srpskom jeziku i objavljuju se u "Službenom glasniku Republike Srbije", a u slučaju nacionalnih saveta čije je sedište na teritoriji Autonomne pokrajine Vojvodine u "Službenom listu Autonomne pokrajine Vojvodine".

Bošnjačko nacionalno veće preduzelo je niz aktivnosti u oblasti službene upotrebe jezika i pisma, kao što je, između ostalog, donošenje Odluke o tradicionalnim nazivima ulica, trgova i naseljenih mjesta. Bošnjačko nacionalno vijeće pokrenulo je postupak kod nadležnih državnih organa za raspisivanje javnog konkursa za sudske tumače na bosanskom jeziku kao i ostale aktivnosti u skladu sa zakonom propisanim ovlašćenjima.

Pravo na službenu upotrebu češkog jezika i pisma je stečeno pravo i egzistira na području opštine Bela Crkva kao takvo iako broj pripadnika manjine ne zadovoljava Zakonom predviđeni cenzus. Za sada Savet nije imao veću ulogu u ovoj oblasti, osim davanja mišljenja na zahtev nadležnih organa.

Odbor za službenu upotrebu jezika i pisma Nacionalnog saveta Rusina dao je više od 30 mišljenja prilikom davanja naziva ulicama u lokalnim samoupravama u kojima je rusinski jezik u službenoj upotrebi. Takođe je informisao pokrajinskog ombudsmana o povredi prava na upotrebu rusinskog jezika pri Osnovnom sudu u Somboru, te je inicirao da se organizuje obuka kadrova pravosudnih organa za praktičnu primenu jezika nacionalnih manjina u sudskim postupcima.

Nacionalni savet bunjevačke nacionalne manjine preko Odbora za službenu upotrebu jezika ima aktivnu ulogu u postupku stanardizacije bunjevačkog jezika. Ovaj postupak je u toku. Lokalna samouprava u Subotici

(u Subotici živi 90 odsto od ukupno izjašnjenih Bunjevaca) odbija da prizna Bunjevcima pravo na bunjevački jezik kao maternji jezik i otvoreno podržava stanovište da je bunjevački jezik samo govor u strukturi hrvatskog jezika. Nacionalni savet smatra da je to kršenje nacionalnih prava i prava na upotrebu maternjeg jezika. Aktivnosti koje je Nacionalni savet preduzimao bile su u pravcu izmene ovakvog stanja, kako bi se Bunjevcima omogućilo da koriste svoj maternji bunjevački jezik, te njegova službena upotreba u Subotici. Sve do devedesetih godina i početka tranzicije, bunjevački jezik je bio jedan od tri dominantna jezika u Subotici, još uvek je živ jezik, što su pokazala i terenska istraživanja koja su obavljena 2008-2011. godine i biće objavljena u Zborniku radova terenskog istraživanja Balkanološkog instituta iz Beograda.

Nacionalni savet Slovaka prati rad opštinskih Saveta za međunacionalnu saradnju i u slučajevima kad nije poštovana zakonska obaveza za njihovo formiranje upozoravao je opštinske organe da ih formira. Nacionalni savet je pokrenuo inicijativu da se u opštini Inđija na teritoriji mesne zajednice Slankamenački Vinogradi uvede slovački jezik u službenu upotrebu obzirom da su ispunjeni zakonski uslovi. Nacionalni savet je objavio priručnik za matičare Transkripcija prezimena Slovaka u Vojvodini sa slovačkog jezika na srpski. Organizovan je i stručni seminar za matičare o zakonskim normama koje se odnose na službenu upotrebu jezika i pisma.

Nacionalni savet Makedonaca je aktivno učestvovao u uvođenju makedonskog jezika u službenu upotrebu u mestu Dužine u opštini Plandište i mestu Jabuka u opštini Pančevo

Nacionalni savet Vlaha je nakon postupka usaglašavanja, javne rasprave i usvajanja od strane nadležnog Odbora NS, zatim Izvršnog odbora kao i od strane NS usvojio predlog vlašskog pisma i to latinice i ćirilice, što bi trebalo da bude prvi korak koji bi u narednom periodu trebao da omogućiti uživanje prava u punom kapacitetu i ispunjavanje svih obaveza koje su predviđene Zakonom, a tiču se službene upotrebe jezika i pisma.

Predlozi i inicijative za ukidanje ili izmenu određenih propisa koji su u suprotnosti sa Zakonom o nacionalnim savetima

Bošnjačko nacionalno veće zahtevalo je od Vlade Republike Srbije ukidanje Uredbe u upravnim okruzima.

Nacionalni savet češke nacionalne manjine do sada nije imao predloge za ukidanje ili izmenu propisa. Predlozi takve vrste usklađuju se na Koordinaciji nacionalnih saveta i kao takvi putem predsedavajućeg nacionalnog saveta dostavljaju nadležnima.

U Nacionalnom savetu Grka kažu da im nisu poznate procedure za predloge promena i ko je nadležan da ih razmatra. Trebalo bi da se pripremi neka brošura sa praktičnim primerima na koji način se formuliše zahtev za izmenu, dopunu Zakona ili amandmana i kojim institucijama u parlamentu i vladi se oni upućuju i na koji način.

Nacionalni savet Rusina je Ministarstvu prosvete krajem novembra 2011. godine uputio primedbe na Nacrt zakona o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, koje se odnose na usklađivanje sa Zakonom o nacionalnim savetima, ali se one nisu našle u Predlogu tog zakona.

Nacionalni savet bunjevačke nacionalne manjine se u toku devetogodišnjeg mandata bezbroj puta obraćao institucijama Republike Srbije, od predsednika države, predsednika Vlade, OEBS, da zaštiti bunjevačku nacionalnu manjinu od svojatanja i asimilacije hrvatske nacionalne manjine. Po njihovim rečima, svi dosadašnji pokušaji da se asimilacija hrvatskoj nacionalnoj manjini uskrati ili da im se skrene pažnja da to više ne čine, nije urodila plodom, iako institucije Republike Srbije imaju mogućnosti i način da im se na to skrene pažnja. Iz kog razloga njihova inicijativa nije prihvaćena i po njoj nisu preduzete nikakve radnje Savetu je ostala nepoznato, a pritisak na bunjevačku nacionalnu zajednicu koja je regularno stekla pravo po međunarodnim konvencijama, Ustavu i Zakonu o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, nije u mogućnosti da zaštiti otimanje kulture, tradicije i običaja od strane druge nacionalne manjine bez podrške i volje institucija koje su dužne da primenjuju zakone i propise. Bunjevačka kultura, običaji i tradicija na ovim prostorima je prisutna oko 400 godina,

što predstavlja dovoljan dokaz da je ona autohtona kultura ovih prostora i Bunjevaca uopšte i Republika Srbija ne bi smela da dozvoli da bude amputirana za bilo koju kulturnu vrednost sa ovih prostora, pa tako i bunjevačku kulturu.

Saradnja sa drugim međunarodnim, regionalnim organizacijama, nacionalnim savetima drugih država i matičnom državom

Nacionalni savet, u skladu sa zakonom, saraduje sa međunarodnim i regionalnim organizacijama, sa državnim organima, organizacijama i ustanovama u matičnim državama, kao i sa nacionalnim savetima ili sličnim telima nacionalnih manjina u drugim državama.

Bošnjačko nacionalno veće ima saradnju sa raznim bošnjačkim nacionalnim institucijama i fondacijama sa prostora bivše Jugoslavije. Bošnjačko nacionalno veće ima potpisan sporazum o saradnji sa Vijećem kongresa bošnjačkih intelektualaca iz Sarajeva.

Savet jevrejskih opština saraduje sa međunarodnim jevrejskim organizacijama, kao i sa Izrealom po pitanjima koja su od zajedničkog interesa.

Saradnja Nacionalnog saveta Čeha sa drugim organizacijama se odvija preko čeških udruženja – Matice češke i Čeških beseda. Savet je potpisnik Deklaracije o saradnji u domenu kulture sa Demokratskim savezom Čeha i Slovaka u Rumuniji, ima dobre odnose sa Ambasdom Češke Republike, a preko njih i sa češkim Ministarstvom inostranih poslova. Zajednički su uložena sredstva na revitalizaciju Muzeja u Češkom Selu i Češke biblioteke u Beloj Crkvi. Takođe, Češka Republika kao i Nacionalni savet pomaže rad čeških udruženja.

Grčki nacionalni savet ima odlične odnose sa gotovo svim ostalim NS, kroz međusobno učesće na kulturnim manifestacijama, tribinama. Sa matičnom zemljom, Republikom Grčkom, održavaju komunikaciju preko ambasade u Beogradu, kao i sa lokanim upravama grčkih gradova. Ambasada Savetu obezbeđuje profesora grčkog jezika u edukaciji dece.

Predstavnici Nacionalnog saveta Rusina su se sastali sa predstavnicima slične organizacije Rusina u Hrvatskoj i postigli načelan dogovor o

budućoj saradnji, ali još ništa nije zvanično potpisano. Nacionalni savet Rusina je inicijator potpisivanja međuregionalnog sporazuma između AP Vojvodine i Zakarpatske oblasti u Ukrajini, čije potpisivanje se očekuje početkom aprila 2012. godine. Nakon njegovog usvajanja od strane državnih organa obe zemlje, očekuje se značajnija saradnja sa rusinskim organizacijama u Ukrajini. Takav sporazum bi trebao biti potpisan i sa još nekoliko regija evropskih država u kojima žive Rusini (Hrvatska, Mađarska, Slovačka, Poljska).

Nacionalni savet bunjevačke nacionalne manjine ne saraduje sa drugim nacionalnim savetima drugih država, odnosno sa matičnom državom iz prostog razloga, kako iz Saveta navode, što je matična država Bunjevaca Republika Srbija. Saradnju imaju sa bunjevačkim kulturnim institucijama u Republici Mađarskoj.

Nacionalni savet Slovaka saraduje sa mnogim partnerskim organizacijama Slovaka u dijaspori. Saradnja se ostvaruje kroz razmenu kulturnih vrednosti, ali i realizaciju zajedničkih projekata (organizacija zajedničkih manifestacija, realizacija projekata, izdavanje zajedničkog časopisa *Dolnozemsky Slovak – časopis slovaka iz Srbije, Rumunije i Mađarske i sl.*). Nacionalni savet ostvaruje i uspešnu saradnju sa mnogim institucijama u Slovačkoj Republici, pre svega sa Kancelarijom za Slovake u dijaspori, koja finansira mnoge projekte Nacionalnog saveta, Ministarstvom prosvete koje organizuje razne oblike edukacije i stručnog usavršavanje za slovačke prosvetne radnike, učenike koji pohađaju nastavu na slovačkom jeziku, stipendiranjem studenata iz Srbije, koji studiraju u Slovačkoj Republici. Saradnja se ostvaruje i sa više fakulteta u Slovačkoj Republici i mnogim kulturnim institucijama.

Nacionalni savet Slovenaca saraduje sa svim drugim nacionalnim savetima i učestvuje u radu Koordinacije ns. U matičnoj državi saraduju sa Uradom Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu, sa Filozofskim fakultetom u Ljubljani – Centar za slovenački jezik kao strani i Ministarstvom kulture. Saradnja je savetodavna, stručne konsultacije iz oblasti očuvanja jezika i kulture

Nacionalni savet Makedonaca saraduje sa Republikom Makedonijom i ta saradnja obuhvata redovne kontakte sa predsednikom Makedonije,

Vladom Makedonije i Ministarstvom za spoljne poslove. U toj saradnji poseban akcenat se stavlja na stipendiranje studenata iz Republike Srbije.

Nacionalni savet Vlaha je u prethodnom periodu ostvarivao saradnju sa međunarodnim, odnosno regionlanim organizacijama, kroz aktivno učešće u okviru projekata koje su te organizacije sprovodile, a koji su imali za cilj podršku sprovođenju standarda ljudskih prava i zaštite nacionalnih manjina u Srbiji i njihovo usklađivanje sa standardima EU. Što se tiče saradnje sa NS drugih država, takva vrsta saradnje do ovoga momenta nije ostvarena.

Finansiranje nacionalnih saveta

Nacionalni saveti uglavnom ističu da godišnja finansijska sredstva nisu dovoljna za obavljanje redovnih delatnosti nacionalnih saveta. Takođe navode da se finansijska sredstva drastično smanjuju iz godine u godinu, te da su ta sredstva više nego nedovoljna za redovno, kvalitetno i profesionalno funkcionisanje saveta.

Godišnja sredstva koja Nacionalni savet Rusina dobija su uglavnom dovoljna za obavljanje osnovnih redovnih delatnosti, čiji se obim i planira u skladu sa iznosom dodeljenih sredstava, kažu u Savetu. Veći iznos godišnjih sredstava bi značajnije doprineo većem angažmanu pojedinih članova Saveta i njegovih odbora na studioznijem praćenju i učestvovanju u rešavanju problema, zakonske regulative, davanju predloga, pokretanju inicijativa i njihovom sprovođenju.

Finansijska sredstva koja se dodeljuju Nacionalnom savetu bunjevačke nacionalne manjine nisu dovoljna za obavljanje redovne delatnosti. Finansijska sredstva u dovoljnoj meri pokrivaju tekuće troškove Nacionalnog saveta (zakup prostorije, telefon, kancelarijski materijal, tehnički sekretar, putni troškovi i dr), dok za četiri oblasti poverene od strane Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina u oblasti kulture, obrazovanja, informisanja i službene upotrebe jezika, nisu u mogućnosti da zaposle adekvatna profesionalna lica koja bi te dužnosti obavljala. Prema rečima članova Saveta, Nacionalni savet bunjevačke nacionalne manjine je u nepovoljnom položaju u odnosu na druge nacionalne savete, zbog toga što

bunjevačka nacionalna manjina nema domicilnu državu iz koje bi dobijala dodatna finansijska sredstva kao druge nacionalne manjine, a sredstva koja im se dodeljuju iz budžeta Republike Srbije nisu dovoljna da pokriju kvalitetan rada Nacionalnog saveta. Iz Saveta zahtevaju da matična država Republika Srbija primeni princip pozitivne diskriminacije prema Nacionalnom savetu bunjevačke nacionalne manjine.

Sredstva za rad nacionalnih saveta, uglavnom se obezbeđuju iz budžeta Republike Srbije i Autonomne pokrajine Vojvodine. Nacionalni savet Jevreja finansiraju svoj rad putem donacija koje dobijaju iz inostranstva ili putem autonomnih prihoda. Lokalne samouprave svoj doprinos finansiranju rada saveta uglavnom ostvaruju putem ustupanja prostorija koje su u vlasništvu opštinskih uprava ili grada. Nacionalni saveti uglavnom izražavaju nezadovoljstvo kada je u pitanju finansiranje nacionalnih saveta od strane lokalne samouprave (član 114. Zakona), obzirom da je ona izostala u mnogim gradovima, iako su po Zakonu organi lokalne samouprave u obavezi da određena sredstva izdove za rad nacionalnih saveta.

NS Vlahi se osim iz republičkog budžeta finansira i iz budžeta pojedinih lokalnih samouprava koje su u skladu sa zakonom opredelile određena finansijska sredstva. Nažalost taj broj lokalnih samouprava je izuzetno mali u odnosu na veliku teritoriju (u geografskom smislu) na kojoj žive pripadnici vlaške nacionalne zajednice.

Sredstva za rad NS slovačke nacionalne manjine se obezbeđuju iz republičkog i pokrajinskog budžeta. Mada je Zakonom o nacionalnim manjinama predviđeno da sredstva za rad nacionalnih saveta izdvajaju i lokalne samouprave (član 114.) do sada je jedino grad Novi Sad u svom bužetu predvideo i izdvajanje sredstava za rad Nacionalnog savet slovačke nacionalne manjine. Osim navedenih sredstava Nacionalni savet obezbeđuje sredstva i iz Slovačke Republike i to putem projekata.

Sredstva za rad Nacionalnog saveta bunjevačke nacionalne manjine se finansiraju iz budžeta Republike Srbije na mesečnom nivou, iz Pokrajinskog sekretarijata za propise, upravu i nacionalne zajednice na kvartalnom nivou, dok iz lokalnog budžeta grada Subotice do 2011. godine Nacionalni savet nije dobijao nikakve finansijske dotacije, iako je po Zakonu o lokalnoj samoupravi obavezan.

Sredstva za rad Nacionalnog saveta Rusina se obezbeđuju iz budžeta Republike Srbije (Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, državnu upravu i lokalnu samoupravu – Uprava za ljudska i manjinska prava), budžeta AP Vojvodine (Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice), budžeta lokalnih samouprava (lokalne samouprave u kojima je jedan od jezika u službenoj upotrebi i rusinski jezik).

Nacionalni saveti najviše sredstva izdvajaju za: finansiranje ili sufinsanciranje programa i projekata u oblasti obrazovanja; kulture, obaveštavanja i službene upotrebe jezika i pisma nacionalne manjine; štampanje časopisa, brošura; kulturnih manifestacija i događaja; troškovi za iznajmljivanje i korišćenje prostorija nacionalnog saveta; zarade, porezi i doprinosi zaposlenih u nacionalnom savetu; honorari i doprinosi za obavljen rad za potrebe nacionalnog saveta; putni troškovi i dnevnice za službena putovanja; nabavka kancelarijskog materijala i opreme za rad nacionalnog saveta

Nacionalni savet bunjevačke nacionalne manjine kao osnivač dopunski finansira Fondaciju "Mijo Mandić" za osnovnu delatnost kao i novinsko izdavačku ustanovu Bunjevački informativni centar, za rad elektronskih medija i otkup određenih brojeva Bunjevačkih novina i dečijeg lista "Tandrčak" koje se dostavljaju učenicima osnovnih škola koji pohađaju izborni nastavni predmet "Bunjevački govor sa elementima nacionalne kulture

Osnivačka prava nad Novinsko-izdavačkom ustanovom „Ruske slovo“ su jedina osnivačka prava preneti na Nacionalni savet Rusina (još 2004. godine), a sredstva koja je NS Rusina uplaćivao ustanovi su skoro zanemarljiva u odnosu na budžet ustanove i uglavnom su bila namenjena za određene projekte.

Nacionalni savet Slovaka sufinansira rad Muzeja vojvođanskih Slovačka u Bačkom Petrovcu.

Ostali Nacionalni saveti uglavnom nemaju organizacije čija su osnivačka prava preneti na NS.

Komunikacija i saradnja sa državnim institucijama

Pojedini nacionalni saveti izrazili su nezadovoljstvo u komunikaciji sa državnim organima Republike Srbije (Uprava za ljudska i manjinska prava posle više meseci traženja prihvatila sastanak a povodom promena u Nacionalnom savetu Slovenaca; rešenje nije nadjeno). Kao dobru saradnju, Nacionalni savet Slovenaca navodi pozitivne primere saradnje sa kancelarijom zaštitnika građana i poverenikom za informacija od javnog značaja, Nacionalni savet Grka smatra da je neophodno ojačati Koordinaciono telo nacionalnih saveta nacionalnih manjina, kako bi putem njega nacionalni saveti mogli da usaglašavaju zajedničke probleme i imaju zajednički nastup prema državnim institucijama. Takođe, smatraju da bi Koordinaciono telo trebao da preuzme neke od funkcija koje su sada u nadležnosti Uprave za ljudska i manjinska prava.

Bunjevačka nacionalna manjina nije ostvarila pravo da ima Zavod za kulturu Bunjevaca u AP Vojvodini, dok su sve ostale nacionalne manjine to pravo ostvarile. U savetu smatraju da u tom slučaju nisu mogli kvalitetno i trajno zaštititi kulturno i tradicionalno nasleđe Bunjevaca. Finansiranje Zavoda za kulturu se vrši iz budžeta AP Vojvodine. Nacionalni savet bunjevačke nacionalne manjine je u proteklih nekoliko godina stipendirao studente etnologije, istorije i muzičke akademije kako bi mogli da se zaposle u određenim institucijama, što se između ostalog odnosi i na Zavod za kulturu. Iz tih razloga stipendisti su po završetku studija potražili posao na drugom mestu. U NS Bunjevaca ne znaju razlog zbog čega nije bilo političke i demokratske volje u Skupštini AP Vojvodine 2008. godine da se izglasa potreba za istim. Zavod za kulturu je vrlo bitna stavka u dodeli sredstava iz budžeta Republike Srbije i AP Vojvodine, jer posedovanjem Zavoda prema kriterijumima koji su usvojeni, dobija se 50 poena što predstavlja osnov za dobijanje većih sredstava iz budžeta.

VII – VERSKE ZAJEDNICE

Verske zajednice: postepena normalizacija

Godina popisa (2011) u regionu praćena je brojnim pozivima verskih velikodostojnika upućenih vernicima da se u što masovnijem broju deklariraju kao sledbenici određene crkve ili verske zajednice. Popisi su bili najavljeni za april 2011. godine u gotovo svim državama u Jugoistočnoj Evropi, ali u Srbiji i Rumuniji, zbog nedostatka sredstava, kao i u Albaniji, zbog lokalnih izbora, popisi su odloženi za jesen.⁵⁰²

Srpska pravoslavna crkva pozvala je „sve svoje vernike, pripadnike srpskog naroda i srpske zajednice da se na predstojećem popisu stanovništva u regionu, zakazanim za april, slobodno i bez straha izjašnjavaju kao Srbi pravoslavne vere“. U Uputstvu vernima povodom popisa stanovništva, koje je potpisao patrijarh srpski Irinej, naglašava se da odzivom na popis vernici izvršavaju Hristovu zapovest „da caru dajemo carevo, a Božije Bogu“, ali i da će odazivanjem na popis verni „ostvariti svoja osnovna ljudska prava i slobode, i na taj način očuvati svoj verski, kulturni i nacionalni identitet, koji je zagantovan i članovima 9. i 14. Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama“.⁵⁰³

Patrijarh je napomenuo da se Uputstvo odnosi na popis stanovništva u Crnoj Gori, Makedoniji i Hrvatskoj, odnosno da se ne odnosi na Kosovo i Metohiju.⁵⁰⁴

Tako su, na primer, tri dana uoči početka popisa u Crnoj Gori verski poglavari, patrijarh Srpske pravoslavne crkve (SPC), kao i reis-ul-ulema Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini Mustafa Cerić i glavni muftija Islamske zajednice u Srbiji Muamer Zukorlić pozvali svoje vernike da se

502 Vreme sprovođenja popisa u Bosni i Hercegovini još uvek nije određeno.

503 „Uputstvo vernima povodom popisa stanovništva u aprilu 2011. godine“, *Informativna služba SPC*, 25. mart 2011. http://spc.rs/sr/uputstvo_vernima_povodom_popisa_stanovnistva_u_aprilu_2011_godine.

504 „Uputstvo ne važi za Kosovo i Metohiju“, *Danas*, 27. mart 2011.

okupe „oko svoje vere, nacije i jezika“. Patrijarh je pozvao Srbe da se na popisu izjasne kao Srbi pravoslavne vere, „bez straha i slobodno“, a u Srbiji je ovaj potez patrijarha pravdan time da je atmosfera pritiska na Srbe u Crnoj Gori dosegla takve razmere da je bilo potrebno da se patrijarh oglasi i ohrabri Srbe da se slobodno izjasne „onako kako se osećaju“.⁵⁰⁵

Međutim, postojale su i drugačije inicijative verskih lidera. Na primer, Islamska zajednica u Srbiji, koju predvodi muftija Muamer Zukorlić, kao i institucije okupljene oko nje, pozvala je Bošnjake da bojkotuju popis zbog „diskriminacije u formi državnog terora“.⁵⁰⁶ Sa druge strane, Islamska zajednica Srbije, koju predvodi reis-ul-ulema Adem Zilkić, pozvala je Bošnjake da časno i dostojanstveno iskažu svoju versku, nacionalnu i jezičku pripadnost.

Rezultati popisa predstavljaju veoma važne podatke, posebno ako se posmatraju iz ugla raspodele budžetskih sredstava nadležnog ministarstva koja se, između ostalog, odobravaju i prema broju vernika. Neophodno je napomenuti da bi rezultate popisa trebalo tumačiti sa rezervom, jer se na popisu ne ispituje religioznost, već konfesionalna vezanost, te ne iznenađuje ogroman raskorak između statistike i stvarnosti, odnosno izjašnjavanja o pripadnosti određenoj veroispovesti i pada verske prakse i posećivanja crkve.

Popis stanovništva u Srbiji realizovan je u period od 1. do 15. oktobra 2011. godine, ali dok se ne obrade i objave podaci, aktuelni su oni iz 2002. godine: 95 odsto od ukupnog broja stanovnika se deklariralo kao vernici, 85 odsto deklariranih pravoslavaca, 5,5 odsto deklariranih katolika, 3,2 odsto deklariranih muslimana, 1 odsto deklariranih protestanata.

Rekonstrukcijom Vlade Republike Srbije, koja je izglasana 14. marta 2011. godine, Ministarstvo vera pridodato je Ministarstvu za dijasporu, čime je formirano novo izvršno resorno telo Ministarstvo vera i dijaspore.⁵⁰⁷ Za ministra je imenovan dotadašnji ministar za dijasporu Srđan

505 „Patrijarh hoće da smanji pritisak Crne Gore na Srbe“, *Blic*, 29. mart 2011.

506 „Statističko odmeravanje snaga“, *Danas*, 16. oktobar 2011.

507 Ministarstvo vera i dijaspore: <http://www.mzd.gov.rs/cyr/default.aspx>.

Srećković, a bivši ministar vera Bogoljub Šijaković izabran je za državnog sekretara u Ministarstvu.⁵⁰⁸

Ministarstvo vera i dijaspore, poslove državne uprave vezane za veru obavlja u okviru tri organizacione jedinice: Sektor za unapređenje položaja crkava i verskih zajednica, versko školstvo i versku nastavu; Odsek za saradnju sa crkvama i verskim zajednicama, versko školstvo i versku nastavu; Grupa za vođenje registra crkava i verskih zajednica i upravnog postupka i unapređenje pravnog položaja crkava i verskih zajednica.

Pravna regulativa

Hronični problemi neustavnog karaktera Zakona o crkvama i verskim zajednicama i njegove proizvoljne primene od strane nadležnih institucija još uvek nisu rešeni, kao ni diskriminatorne odredbe podzakonskog akta Pravilnika o sadržini i načinu vođenja Registra crkava i verskih zajednica. Rešenja sadržana u Zakonu o crkvama i verskim zajednicama u suprotnosti su sa odredbama iz člana 9. Evropske konvencija o ljudskim pravima, kao i odredbama člana 18. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, i sa odredbama Ustava Republike Srbije iz članova 43, 44, i 21.

Formalno, prema poslednjem stavu člana 7. Pravilnika o sadržini i načinu vođenja Registra crkava i verskih zajednica, „verska organizacija koja nema prijavu i koja ne želi da se upiše u Registar uživa verske slobode na osnovu Ustava i međunarodnih konvencija o ljudskim pravima i slobodi veroispovedanja, u skladu sa čl. 1, 2, i 5. Zakona, osim ako je njeno delovanje u suprotnosti sa članom 3. Zakona“. Međutim, iako registracija nije obavezna za verske zajednice, one koje se ne registruju suočavaju se sa značajnim problemima prilikom otvaranja bankovnih računa, kupovine ili prodaje imovine, zapošljavanja verskih službenika, štampanja i objavljivanja literature, plaćanja Poreza na dodatu vrednost ...

508 Prema nezvaničnom saznanju dnevnog lista *Danas*, u visokim političkim i crkvenim krugovima spekuliše se da je, uprkos pokušajima da se pre Šijakovićevog izbora za državnog sekretara analizira njegov ministarski rad, na novu dužnost izbran pod pritiskom Svetog arhijerejskog sinoda Srpske pravoslavne crkve i Demokratske stranke, kojoj pripada mesto državnog sekretara u Ministarstvu vera. („Parastos bez državnih zvaničnika“, *Danas*, 24. mart 2011).

Prema zvaničnim podacima, dostupnim na zvaničnoj internet prezentaciji Ministarstva vera i dijaspora, na osnovu Zakona o crkvama i verskim zajednicama i Pravilnika o sadržini i načinu vođenja Registra crkava i verskih zajednica, priznat je pravni subjektivitet sledećim crkvama i verskim zajednicama: Srpskoj pravoslavnoj crkvi, Rimokatoličkoj crkvi, Slovačkoj evangeličkoj crkvi a.v, Reformatskoj hrišćanskoj crkvi, Evangeličkoj hrišćanskoj crkvi a.v, Jevrejskoj zajednici, Islamskoj zajednici, eparhiji Rumunska pravoslavne crkve Dakija Feliks sa sedištem u Deti (Rumunija) i administrativnim sedištem u Vršcu.

Na osnovu donetih rešenja o upisu u Registar crkava i verskih zajednica, u Registar su upisane sledeće verske zajednice: Hrišćanska adventistička crkva, Evangelička metodistička crkva, Crkva Isusa Hrista svetaca poslednjih dana, Evanđeoska crkva u Srbiji, Crkva Hristova ljubav, Hristova duhovna crkva, Savez Hrišćanskih baptističkih crkava u Srbiji, Hrišćanska Nazarenska verska zajednica, Crkva Božja u Srbiji, Protestantska hrišćanska zajednica u Srbiji, Hristova crkva braće u Srbiji, Slobodna crkva Beograd, Jehovini svedoci – Hrišćanska verska zajednica, Zavetna crkva Sion, Unija reformnog pokreta adventista sedmog dana, Protestantska evanđeoska crkva „Duhovni centar“, Hristova Jevanđeoska Crkva.

Pojedine verske zajednice sa prethodnog spiska upisane su u Registar tek posle sudske presude, a pojedine se i dalje spore sa Ministarstvom kako pred domaćim, tako i pred Međunarodnim sudom za ljudska prava u Strazburu. Sticanje pravnog subjektiviteta preduslov je rešenja brojnih problema sa kojima se susreću verske zajednice u svom svakodnevnom funkcionisanju, a jedan od njih je i problem restitucije, odnosno vraćanja bespravno oduzete imovine. Mnogim netradicionalnim verskim zajednicama takođe je oduzimana imovina, ali njihov trenutni pravni (registracioni) status uslovljava mogućnoost ostvarivanja prava na restituciju.

Problem pravne regulacije restitucije, reaktuelizovan je tokom 2011. godine. U nekoliko navrata predstavnici tradicionalnih crkava i verskih zajednica zakazivali su konferencije za štampu i javno se oglašavali povodom ukazivanja na problem primene Zakona o vraćanju (restituciji) imovine crkvama i verskim zajednicama.

Tradicionalne crkve i verske zajednice reagovale su upozorenjem na „nedozvoljen uticaj izvršne vlasti na Ustavni sud Srbije u postupku za ocenjivanje ustavnosti Zakona o vraćanju imovine crkvama i verskim zajednicama“. Verski velikodostojnici smatrali su da su „više nego očigledni pritisci izvršne vlasti da se pomenuti zakon oceni neustavnim i da posle višegodišnje primene bude ukinut“. U zajedničkom saopštenju tradicionalne crkve i verske zajednice ukazale su na neprimerene izjave pojedinih visokih državnih funkcionera, odlaganje imenovanja novog direktora državne Direkcije za restituciju, naloge državnih službenika da se ne sprovodi ovaj zakon, iako je na snazi. Osim pomenutog, zameralo se i to da Ustavni sud ne dozvoljava tradicionalnim crkvama i verskim zajednicama da se upoznaju sa sadržajem inicijative za ocenu ustavnosti ovog zakona. Tokom inicijative za ocenu ustavnosti Zakona o vraćanju (restituciji) imovine crkvama i verskim zajednicama, Jevrejska zajednica Srbije je najavila da će se, ukoliko Ustavni sud proglasi Zakon neustavnim, obratiti Međunarodnom sudu u Strazburu.⁵⁰⁹ Inicijativa za pokretanje postupka za utvrđivanje neustavnosti Ustavni sud nije prihvatio.

Nekoliko meseci kasnije Ustavnom sudu su se obratile tradicionalne crkve i verske zajednice, podnoseći inicijativu za ocenu ustavnosti određenih odredbi Zakona o planiranju i izgradnji, kako bi se zaštitila imovina koja je predmet restitucije od daljeg otuđivanja. Na konferenciji za novinare u Patrijaršiji u Beogradu, predstavnici tradicionalnih crkava i verskih zajednica, episkop bački Irinej, beogradski nadbiskup Stanislav Hočevar i predsednik Saveza jevrejskih opština Srbije Aleksandar Nećak, ukazali su na to da se, između ostalog, imovina koja je oduzeta od crkava i verskih zajednica prodaje i time onemogućuje njena restitucija.

U saopštenju koje su potpisali predstavnici sedam tradicionalnih crkava i verskih zajednica upozorava se, između ostalog, da Vlada Republike Srbije: ne primenjuje važeći Zakon o vraćanju imovine crkvama i verskim zajednicama, što predstavlja direktno kršenje Ustava Republike Srbije; nije imenovala direktora Direkcije za restituciju iako je prethodnom direktoru istekao mandat još 31. decembra 2010. godine; nije obezbedila potrebnu materijalnu osnovu za primenu Zakona; insistirala na donošenju Zakona

509 „Država vrši pritisak na Ustavni sud“, *Danas*, 21. februar 2011.

o privatizaciji i Zakona o planiranju i izgradnji bez zaštitnih mera kad je u pitanju crkvena imovina koja je predmet restitucije. Među predloženim merama za prevazilaženje problema, osim pune primene i izvršavanja Zakona, što je obaveza Vlade Republike Srbije, kao i imenovanja direktora Direkcije za restituciju, nalazi se pokretanje postupka izmena i dopuna Zakona o planiranju i izgradnji, kao i Zakona o privatizaciji, kojima bi se ograničila njihova primena u odnosu na crkvenu imovinu koja je predmet restitucije.⁵¹⁰

Episkop bački Irinej naveo je da je Zakon o povraćaju imovine crkvama i verskim zajednicama od početka nailazio na različite opstrukcije, da je vraćeno samo 20 odsto imovine koja se potražuje, kao i da se jedino Direkcija za restituciju trudila da, uprkos brojnim pritiscima, sprovodi proces povraćaja oduzete imovine.⁵¹¹

Relativizovanje primene zamenske restitucije kao jedne od mogućnosti vraćanja imovine oduzete crkvama i verskim zajednicama takođe, je bilo predmet spora između verskih zvaničnika i Vlade Republike Srbije. U zajedničkom saopštenju, tradicionalne crkve i verske zajednice kritikovale su otvorenu najavu Vlade Srbije da ima nameru da ukine zakonsku mogućnost vraćanja imovine oduzete crkvama i verskim zajednicama u obliku druge odgovarajuće imovine, čime bi se ugrozilo već stečeno pravo crkava i verskih zajednica na ovaj oblik vraćanja oduzete imovine u slučajevima kada nije moguća naturalna restitucija. U saopštenju se dalje navodi da su verske zajednice to imovinsko pravo stekle važećim odredbama Zakona o vraćanju (restituciji) imovine crkvama i verskim zajednicama, te da su odlučne da zahtevaju punu zaštitu svojih prava pred domaćim sudovima kao i pred Evropskim sudom za ljudska prava.

Osnovu za ovu kritiku predstavnici tradicionalnih crkava i verskih zajednica pronašli su u Nacrtu zakona o vraćanju oduzete imovine i obeštećenju koji se nalazi u javnoj raspravi, te apeluju na Vladu Srbije, kao i na

510 „Saopštenje za javnost tradicionalnih crkava i verskih zajednica u Srbiji sa konferencije za novinare, održane u Beogradu 21. jula 2011.“, *Informativna služba SPC*, 21. jul 2011., http://www.spc.rs/sr/saopshtenje_za_javnost_sa_konferencije_za_novinare_odrzane_u_beogradu_21_jula_2011.

511 „Država ne primenjuje zakon o vraćanju crkvene imovine“, *Politika*, 21. jul 2011.

poslanike Narodne skupštine da prilikom izrade predloga Zakona o vraćanju oduzete imovine i obeštećenju, kao i prilikom usvajanja tog zakona, uvažavaju sve osnovane primedbe i predloge tradicionalnih crkava i verskih zajednica, kao i udruženja koja okupljaju građane i zadužbine kojima je oduzeta imovina.⁵¹²

Kritikovani Predlog zakona o javnoj svojini, o vraćanju oduzete imovine i obeštećenju, kao i Izmene zakona o vraćanju imovine crkvama, usvojeni su 5. septembra 2011. godine na telefonskoj sednici Vlade Srbije, a planirano je da ove akte poslanici u Narodnoj skupštini razmatraju na sednici 22. septembra, tako da bi njihova primena počela u prvoj polovini oktobra.⁵¹³

Međutim, nekoliko nedelja kasnije, Predlog o izmenama i dopunama Zakona o vraćanju imovine crkvama povučen je iz skupštinske procedure na „dodatno usaglašavanje“, a po svedočenju šefa radne grupe za izradu ovog zakona Gorana Radosavljevića, moguće je da neće biti ni doradivan i da će se povraćaj imovine crkvama i verskim zajednicama uraditi po starom, sada važećem zakonu. Sudbina Predloga o izmenama i dopunama zakona zavisiće od ishoda razgovora sa verskim zajednicama, odnosno ukoliko bi one potvrdile da su u potpunosti zadovoljne aktuelnim zakonom, izmena neće ni biti.

Najavljeno formiranje Agencije za restituciju koja bi zapošljavala 250 ljudi, olakšaće i ubrzaće proces povraćaja imovine, naročito ako se uzme u obzir da taj posao u Direkciji za restituciju, do osnivanja Agencije jedino merodavne institucije, taj posao obavlja samo petnaestak zaposlenih. Na osnovu važećeg zakona iz 2006. godine, SPC i druge verske zajednice u Srbiji predale su zahtev za povraćaj 83.000 hektara zemljišta, a do sada im je vraćeno oko 20 odsto.⁵¹⁴ Primera radi, od 70 zahteva koje je Eparhija vranjska predala Republičkoj direkciji za restituciju, dosad je samo manastiru Sveti Prohor Pčinjski vraćeno 785 hektara šume na planini Kozjak.⁵¹⁵

512 „Državne svojine ima dovoljno za supstituciju“, *Danas*, 15. avgust 2011.

513 „Konačno bez supstitucije“, *Danas*, 6. septembar 2011.

514 „Kako crkva kaže“, *Danas*, 8-9. oktobar 2011.

515 „Manastirska imovina u parlogu“, *Danas*, 29. avgust 2011.

Problem privatizacije imovine koja je predmet restitucije najupadljiviji je u slučaju zgrade Jevrejske opštine u ulici Kralja Petra u Beogradu, u kojoj je država sve stanove rasprodala, pa više nije vlasništvo države, te nije moguće ni izvršiti povraćaj pomenutog objekta. Takođe, kao primer može poslužiti i jedan od nerešenih zahteva Rimokatoličke crkve koja tražuje zemljište kupljeno pre Drugog svetskog rata za gradnju katedrale na Dorćolu, gde se sada nalazi osnovna škola „Braća Baruh“. U prilog funkcionalnosti zamenske restitucije kao efikasnog rešenja povraćaja imovine, na jednoj od zajedničkih konferencija predstavnika tradicionalnih crkava i verskih zajednica, iznet je podatak da sve oduzeto što se mora vratiti predstavlja samo pet odsto imovine Republike Srbije.

Saradnja državnih institucija i verskih zajednica

Usvajanjem Zakona o Vojsci Srbije, u decembru 2007. godine, a posebno donošenjem Uredbe o vršenju verske službe u Vojsci Srbije, u martu 2011, stvoreni su uslovi da se i u Vojsci Srbije organizuju verske službe. Donošenjem Uredbe Vlade Srbije stekla se potpuna osnova za stvaranje normativnog okvira u Ministarstvu odbrane i Vojsci Srbije, koji podrazumeva i neophodne izmene odgovarajućih propisa, kao što su Pravilo službe i drugi, što će biti preduslov za funkcionisanje verske službe u Vojsci. Članove Međureligijskog saveta Ministarstva vera i velikodostojnike tradicionalnih crkava i verskih zajednica u Srbiji, u januaru 2011. godine, ministar odbrane Dragan Šutanovac i tadašnji ministar vera Bogoljub Šijaković, upoznali su sa Nacrtom uredbe o verskoj službi u vojsci.⁵¹⁶

Prvi sporazum o regulisanju međusobnih odnosa u vršenju verske službe u Vojsci Srbije, potpisali su ministar odbrane Dragan Šutanovac i patrijarh Irinej, u Nišu 28. juna 2011. godine.⁵¹⁷ Gotovo četiri meseca kasnije, tačnije 18. oktobra 2011. godine, ministar odbrane potpisao je sporazume i sa predstavnicima (preostalih) šest tradicionalnih crkava i verskih

516 „Vlada usvojila Uredbu o vršenju verske službe u Vojsci Srbije“, *Vojska Srbije*, 25. mart 2011., http://www.vs.rs/index.php?news_article=a06bc57c-a821-102e-9d5d-000c29270931.

517 „Opasači na mantiji“, *Večernje novosti*, 30. jun 2011.

zajednica. U ime crkava i verskih zajednica sporazume su potpisali mitropolit beogradski nadbiskup Stanislav Hočevar, biskup Slovačke evangeličke crkve Samuel Vrbovski, episkop Reformatske hrišćanske crkve Ištvan Čete Semeši, superintendant Evangeličke hrišćanske crkve Arpad Dolinski, reis-ul-ulema Islamske zajednice Srbije Adem Zilkić, predsednik Saveza jevrejskih opština Srbije Aleksandar Nećak i rabin Isak Asijel.

Ministar odbrane je istakao da potpisivanje sporazuma sa svim tradicionalnim verskim zajednicama u Srbiji ukazuje na to da Vojska Srbije živi i želi da nastavi život multietično i multikonfesionalno, uz poštovanje prava svih građana. Ministar vera i dijaspore Srđan Srećković rekao je da veruje da je potpisivanje sporazuma još jedan važan doprinos unapređenju ljudskih prava, dobrog odnosa među ljudima bez obzira na nacionalnu i versku pripadnost.⁵¹⁸ Pripadnici verske službe, odnosno vojni sveštenici neće nositi oružje, a strogo će se čuvati tajnost ispovesti pripadnika sistema odbrane. Imaće i funkciju savetnika komandanta.

Na sastanku u Patrijaršiji gde su se sastali patrijarh Irinej, ministar vera i dijaspore Srđan Srećković, direktor Republičkog fonda za penziono i invalidsko osiguranje Dragana Kalinović, direktor Poreske uprave Dragutin Radosavljević, i predstavnici Ministarstva finansija i Ministarstva rada i socijalne politike, konstatovano je da su usaglašeni svi podaci potrebni za regulisanje radnog staža sveštenstva, odnosno da su se stekli uslovi da država, kao što je to i ranije činila, u odrđenom procentu učestvuje u izmirivanju obaveza penzijsko-invalidskog i zdravstvenog osiguranja sveštenika tradicionalnih crkava i verskih zajednica u Srbiji.⁵¹⁹

U Ministarstvu vera i dijaspore objašnjeno je da Srpska pravoslavna crkva smatra da bi bilo pravično da država, kao nekada, uplaćuje 50 odsto doprinosa za penzijsko-invalidsko i zdravstveno osiguranje, ali da je, da

518 „Potpisani sporazumi sa predstavnicima verskih zajednica“, *Vojska Srbije*, 18. oktobar 2011, http://www.vs.rs/index.php?news_article=9bd6e0d4-4ac7-102f-8d2f-000c29270931.

519 „Rešenje dugogodišnjeg problema“, *Informativna služba SPC*, 18. novembar 2011., http://www.spc.rs/sr/reshenje_dugogodishnjeg_problema.

bi to bilo ostvareno, potrebno postići širu saglasnost i dogovor s Ministarstvom finansija, budući da se radi o znatnoj svoti.⁵²⁰

Praksa državnog subvencionisanja doprinosa sveštenika Srpske pravoslavne crkve već postoji u Srbiji. Preko resornog ministarstva, iz državnog budžeta već se izdvaja novac za doprinose dela sveštenstva i to kroz projekat „Pomoć sveštenstvu i monaštvu na Kosovu i Metohiji“, kojim je obezbeđeno osiguranje svim sveštenicima u ovoj eparhiji, i sličan projekat kojim se uplaćuju doprinosi za sveštenike iz pograničnih i ekonomski nerazvijenih područja.

Tokom 2011. godine nastavljeno je sa procesom učvršćivanja veze između države i većinske crkve u Srbiji. Vlada Republike Srbije, na sednici održanoj 26. maja 2011. godine donela je uredbu kojom se na sve poštanske pošiljke, u periodu od 6. juna do 20. avgusta, plaća doplatna poštanska marka u iznosu od 10 dinara, namenjena izgradnji Spomen-hrama sveti Sava u Beogradu. Prema toj uredbi, sredstva od prodatih doplatnih marki biće usmerena Sinodu Srpske pravoslavne crkve za finansiranje građevinsko-zanatskih radova i radova na uređenju enterijera hrama, odnosno za izradu mozaika i živopisanje u hramu. Od naplate obavezne doplatne poštanske marke koja je štampana u tiražu od 7,5 miliona primeraka, prikupljeno je oko 65 miliona dinara, odnosno oko 650.000 eura.

Vlada Srbije je zbog ove uredbe bila meta javne kritike, a jedan od argumenata bio je da se na ovaj način prinudno naplaćuje novac od onih koji nisu vernici ili su druge konfesionalne pripadnosti, odnosno nisu pripadnici Srpske pravoslavne crkve. Reagujući na kritike dela javnosti, iz Vlade Srbije su poručili da završetak izgradnje Hrama svetog Save „nije pitanje vere, religije i vernika“, nego je to nacionalni projekat započet još 1939. godine i do danas nije završen.⁵²¹

Poverenica za zaštitu ravnopravnosti, Nevena Petrušić, nakon donošenja sporne uredbe izjavila je da na ovaj način nije izvršena diskriminacija drugih verskih zajednica, te da su i one u mogućnosti da pod istim uslovima propisanim Zakonom o izdavanju doplatne poštanske marke pokrenu

520 „Crkva traži pomoć od države za svešteničke penzije“, *Politika*, 18. novembar 2011.

521 „Uz pošiljku i 'dobrovoljni prilog' za izgradnju Hrama Svetog Save“, *Danas*, 28. jun 2011.

proceduru za davanje odobrenja za izdavanje doplatne marke za finansiranje svojih postupaka, a da bi diskriminacija postojala ukoliko bi oni podneli zahtev, a on bio odbačen, iako su ispunjeni svi zakonski uslovi.

Na kritike reagovao je i Dimitrije Kalezić, profesor Bogoslovskog fakulteta u penziji, izjavom da je Hram svetog Save simbol Srbije i Beograda i da svaki građanin treba da uloži dobrovoljni prilog za njegovu izgradnju. „Iako neko nije Srbin, ali je građanin naše zemlje ili Beograda, ne vidim zašto bi mu predstavljalo problem da da deset dinara za doplatnu maršicu, kada će na taj način grad u kojem živi i država dobiti na kulturnom značaju“.⁵²²

Ovo nije prvi put da Vlada Srbije, obaveznim nametima svim građanima, korisnicima poštanskih usluga, obezbeđuje sredstva za izgradnju Hrama Svetog Save. Sličnom uredbom, u periodu od 16. januara do 31. jula 2006. godine, sakupljeno je 135,8 miliona dinara, odnosno u to vreme oko 1,63 miliona eura, a Vlada je i tada bila meta žestoke javne kritike. Tadašnji ministar vera Milan Radulović oštro je odbacio sve kritike kao neosnovane, a ova Vladina uredba bila i predmet rasprave Ustavnog suda Srbije čak dva puta. Naravno, oba puta inicijativa za ocenu ustavnosti i zakonitosti sporne uredbe bila je odbačena.

Većinska crkva u Srbiji

Kosovo je apsolutno dominantna kategorija u idejnom i praktičnom diskursu Srpske pravoslavne crkve, ili, kako je to već davne 1992. godine artikulisao episkop bački Irinej, Kosovo je bezuslovno „najskuplja srpska reč – posle reči Bog, razume se“.⁵²³

Status srpske kulturne baštine na Kosovu i Metohiji predstavljao je osnovni razlog uključivanja predstavnika SPC u pregovore Beograda i Prištine oko statusa južne srpske pokrajine.

Na pregovorima o kulturnoj baštini na Kosovu i Metohiji, srpskom pregovaračkom timu u razgovoru sa Prištinom, u Briselu, pridružio se i predstavnik Eparhije raško-prizrenske. Beogradski pregovarački tim

522 „Prikupljeno oko 65.000 evra“, *Danas*, 6. oktobar 2011.

523 „Nismo saveznici partija“ (intervju sa episkopom bačkim Irinejem), *NIN*, 20. mart 1992.

upozorio je Evropsku uniju i prištinsku stranu da pokušaj da se srpska kulturna baština na Kosovu i Metohiji na listi UNESCO svetske kulturne baštine preimenuje u kosovsku, nema smisla, jer, između ostalog, na Kosovu i Metohiji postoji 1500 spomenika kulture u vlasništvu Srpske pravoslavne crkve, koji po svom značaju pripadaju celom svetu. Iguman manastira Visoki Dečani, arhimandrit Sava (Janjić), prvi čovek informativne službe Eparhije raško-prizrenske, upozorio je da bi ovaj „nesrećan pokušaj da se kulturna baština zloupotrebi radi političkih ciljeva mogao da dovede u pitanje do sada uspešnu saradnju Srpske pravoslavne crkve i UNESCO“. Prema njegovim rečima, „Crkva je iznenađena i zabrinuta zbog inicijative da se srpska kulturna baština preimenuje u kosovsku, pogotovo što je to u suprotnosti sa do sada preovlađujućim međunarodnim stavom da se o njoj govori kao o srpskoj pravoslavnoj baštini na Kosovu, koja mora da sačuva svoj identitet i samostalnost“.⁵²⁴

Nakon diskusije u Komitetu za svetsku kulturnu baštinu UNESCO u Parizu, kada je predloženo da se Pečka patrijaršija, Visoki Dečani, Gračanica i Bogorodica Ljeviška proglaše za kosovsku baštinu, reagovao je episkop raško-prizrenski Teodosije upućivanjem pisma generalnom direktoru UNESCO u kome je izrazio zabrinutost zbog pomenutog predloga. On je upozorio da se nepotrebnim politizovanjem srpska kulturna baština na Kosovu dovede u opasnost i da bi izostavljanje imena Srbije u vezi sa tim svetinjama ugrozilo zaštitu četiri spomenika Svetske kulturne baštine UNESCO.⁵²⁵

U cilju što preciznijeg i dubljeg praćenja situacije na Kosovu, odlukom Svetog arhijerejskog sinoda i Odbora za Kosovo i Metohiju Svetog arhijerejskog sabora Srpske pravoslavne crkve sredinom septembra obnovljen je rad Kancelarije kosovskog odbora. Za rukovodioca obnovljene Kancelarije i sekretara Odbora imenovan je vikarni episkop lipljanski Jovan (Ćulibrk). Prema svedočenju vladike Jovana, Odbor za Kosovo i Metohiju je savetodavno telo Sabora, koje mu pruža dublji i širi uvid u situaciju na Kosovu.

Rad Kancelarije imaće više aspekata. Osim što će pripremati i dokumentovati sednice Odbora, imaće i dugoročniji zadatak da arhivira, doku-

524 „Predstavnik SPC u pregovaračkom timu“, *Danas*, 1. jul 2011.

525 „Teodosije zabrinut zbog baštine na Kosovu“, *Press*, 3. jul 2011.

mentuje i prikuplja arhivski, bibliotetički i svaki drugi materijal vezan za Kosovo i Metohiju.⁵²⁶

Tokom blokade puteva na severu Kosova, patrijarh Irinej podržao je prava Srba da se brane barikadama i pozvao ih da istraju.⁵²⁷ Prilikom odlaska u Kosovsku Mitrovicu u posetu Srbima na barikadama, poglavar Srpske pravoslavne crkve je poručio: "I ako stradate, znate zašto stradate, ako budete morali krv da prolijete, znate zašto to činite. To je sveto mučeništvo i odbrana svete zemlje. To je poruka naše crkve, episkopa i arhijereja i onih koji se brinu o vama".⁵²⁸

Antievropski stav Srpske pravoslavne crkve, koji je prvenstveno potkovan tezom da Srbija mora da žrtvuje Kosovo i Metohiju kako bi postala članica Evropske unije, tokom višemesečne krize na Kosovu, predstavljao je tačku razilaženja državnog i crkvenog kosovskog programa. Dok su državni zvaničnici, prvenstveno predsednik Boris Tadić i šef pregovaračkog tima Borislav Stefanović, pozivali Srbe da uklone barikade, zvaničnici Srpske pravoslavne crkve davali su otvorenu podršku za istrajavanje na barikadama. Sveti arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve upozorio je sve „učesnike drame na Kosovu i Metohiji da ne smeju dopustiti da se ona pretvori u tregediju“, a predsedniku i Vladi Srbije poručio je da „Crkva od njih očekuje i traži da ne napuste srpski narod „Stare Srbije, radi himere koja se zove status zemlje kandidata za članstvo u EU“. U saopštenju koje je potpisao portparol Srpske pravoslavne crkve episkop bački Irinej, ističe se da „za odgovornu državnu vlast i političku elitu Srbije, Srbija i srpski narod kao celina nemaju alternativu, a sve drugo pa i ideologizovana i mitologizovana EU ima alternativu“.⁵²⁹ Ovaj apel Srpske pravoslavne crkve upućen Srbima na severu Kosova državne vlasti tumačile su kao poziv da se ostane u bezizlaznoj situaciji.

526 „Podela KiM tema i za Crkvu“, *Danas*, 14. oktobar 2011.

527 „Izdržite na barikadama“, *Press*, 15. oktobar 2011.

528 „Patrijarh postao najglasnija opozicija“, *Danas*, 18. oktobar 2011.

529 „SPC: Kosovo važnije od evropske himere“, *Danas*, 3-4. decembar 2011.; „Ostanimo uz narod“, *Večernje novosti*, 3. decembar 2011.; „Ne ostavljajte svoj narod na Kosovu“, *Pravda*, 3-4. decembar 2011.

Evropski put Srbije, u duhu dominantne teze da „Kosovo nema alternativu“, relativizovan je i nekoliko meseci ranije, kada je okupljenim građanima u „istorijskoj poseti“ Jagodini patrijarh poručio da je pred Srbijom veliko iskušenje, jer joj nude da uđe u Evropu, ali sa „strašnom cenom“ – da se odrekne Kosova i Metohije. Tom prilikom patrijarh je izjavio: „Ako treba da žrtvuemo Kosovo i Metohiju da bi ušli u Evropu, da im se onda zahvalimo na njihovoj dobroti i ljubavi. Neka nas ostave same, neka nam ne čine ono što su nam nedavno činili, a da naše Kosovo ostane sa nama“. U nastavku obraćanja patrijarh je istakao da se „ne smemo i ne možemo odreći naše Svete zemlje“ i zahvalio se „nekadašnjim prijateljima koji nam danas oduzimaju ono što nam je najdragocenije i najsvetije“ na „takvom prijateljstvu“.⁵³⁰

Ova izjava nastavak je kategorizacije (ne)prijatelja koju je nekoliko dana ranije patrijarh, u društvu ruskog ambasadora Aleksandra Konuzina, izneo tokom posete manastiru Mileševa, izjavivši da je srpski narod imao „puno prijatelja, bar smo tako mislili, mnogi od njih stali su na stranu onih koji nas ne vole i koji nas mrže“. „Ostali smo sa malo prijatelja, ali ostali smo s našim najvećim prijateljem, ruskim narodom“.⁵³¹

Snažna veza Srpske pravoslavne crkve i Rusije, obnavljana je i potvrđivana u nekoliko navrata tokom godine. Prilikom posete Srbiji, u martu 2011. godine, premijeru Ruske Federacije Vladimiru Putinu, u Hramu Svetog Save uručeno je najviše odlikovanje Srpske pravoslavne crkve, Orden Svetog Save prvog stepena, u znak duboke zahvalnosti za ljubav prema Srpskoj pravoslavnoj crkvi i za dragocenu podršku u nastojanju oko opstanka Kosova i Metohije u sastavu Srbije. Najviše odlikovanje Srpske pravoslavne crkve Putinu je dodeljeno Dekretom Svetog arhijerejskog sinoda još 2007. godine, na predlog tadašnjeg srpskog patrijarha Pavla.⁵³²

Istog meseca potvrđena je i snažna veza između Srpske pravoslavne crkve i Ruske pravoslavne crkve, kad je patrijarh Irinej ugostio i ruskog mitropolita volokolamskog Ilariona, predsednika Odeljenja za spoljne crkvene odnose Moskovske patrijaršije. O značaju njegove posete, odnosno veze

530 „Patrijarh Irinej: Da se zahvalimo Evropi na dobroti“, *Danas*, 17. oktobar 2011.

531 „Patrijarh postao najglasnija opozicija“, *Danas*, 18. oktobar 2011.

532 „Putinu u hramu na Vračaru uručen Orden Svetog Save“, *Press*, 24. mart 2011.

Srpske pravoslavne crkve i Ruske pravoslavne crkve, a moglo bi se reći i Srbije i Rusije, svedoči činjenica da su prijemu u Patrijaršiji, pored članova Svetog arhijerejskog Sinoda, prisustvovali i ministar spoljnih poslova Vuk Jeremić, ambasador Rusije Aleksandar Konuzin i bivši ministar vera (potonji državni sekretar Ministarstva vera i dijaspore), prof. dr Bogoljub Šijaković.⁵³³

Izražena distanca prema Evropskoj uniji koja se uporno održava u Srpskoj pravoslavnoj crkvi, naročito u kontekstu statusa Kosova i Metohije, mala je u odnosu na distancu koja postoji u odnosu na NATO. Tokom održavanja Strategijske vojne konferencije NATO za partnere u Beogradu, u junu 2011. godine, patrijarh Irinej je izjavio da je neprihvatljivo da se konferencija NATO, koji „nam je do juče bilo ljuti neprijatelj“, održava u Beogradu, jer „rane koje je NATO naneo srpskom narodu još nisu izlečene“.⁵³⁴

Potvrdu za ovaj izrazito negativan odnos Srpske pravoslavne crkve prema NATO možemo naći i u izjavi mitropolita Amfilohija kojom podržava učlanjenje Crne Gore u Evropsku uniju, ali ne i u NATO, i poručuje da bi članstvom u Evropskoj uniji, Crna Gora trebalo da pomogne ukidanju NATO.⁵³⁵

Tradicionalna podrška Srpske pravoslavne crkve, ili precizniji, većine njenih zvaničnika, haškim optuženicima u borbi protiv „haške tiranije“ sastavni je deo snažnog nacionalističkog diskursa većinske crkve. Sa ispunjenjem obaveza prema Haškom tribunalu, odnosno izručenjem svih optuženika, sa retorike zaštite „narodnih heroja koje narod skriva“, prešlo se na čuvanje i negovanje nasleđa „srpskih heroja“. Promocija knjige osuđenog ratnog zločinca Milana Lukića u Parohijskom domu Hrama svetog Save u Beogradu izazvala je oštre reakcije građanske javnosti. Fond za humanitarno pravo pozvao je institucije i građane Srbije da javno osude korišćenje verskog objekta za veličanje zločinca i zatražio od patrijarha da

533 „Mitropolit Ilarion kod Vuka Jeremića i patrijarha Irineja“, *Press*, 1. april 2011; „Ruski mitropolit Ilarion u poseti Srbiji“, *Politika*, 1. april 2011.

534 „Patrijarh: Ovaj skup je neprihvatljiv“, *Press*, 15. jun 2011.

535 „Vlast forsira crnogorstvo“, *Danas*, 4. januar 2011.

imenuje sveštenike koji su učestvovali u ovom događaju i da javnost obavesti kako je došlo do takve situacije.⁵³⁶

I 2011. godine povodom najavljene Parade ponosa, koju je nazvao „paradom srama“, patrijarh Irinej je bio oštar na rečima, a u jednom pismu apelovao je na sve faktore od kojih zavisi odobrenje za održavanje ove „nečasne parade“ da se ona ne održi, jer „dosta nam je ponižavanja i ispujavanja stranih želja“.⁵³⁷

Zbog visokih bezbednosnih rizika policija je zabranila održavanje Parade ponosa u Beogradu 2011. godine, ali prošlogodišnja (održana) parada još uvek je bila aktuelna u Srpskoj pravoslavnoj crkvi. Naime, zbog govora mržnje kojim se opravdava nasilje koje se dogodilo na ulicama Beograda 10. oktobra 2010. godine, te kršenja Zakona o zabrani diskriminacije, poverenica za zaštitu ravnopravnosti Nevena Petrušić, početkom marta 2011. godine, pet meseci nakon događaja, naložila je mitropolitu crnogorsko-primorskom Amfilohiju da se javno izvini učesnicima beogradske Parade ponosa.⁵³⁸ Podsećanja radi, reč je o govoru u kome je, dan nakon održavanja Parade, obraćajući se okupljenima u selu Klinci kod Luštice, mitropolit Amfilohije pripadnike LGBT populacije nazvao „smradom sodomskim“, okarakterisao ih kao „obezbožene i nastrane“ i ocenio da su oni „kuga, te pošast sodomskaa“.

Ubrzo nakon objavljivanja naloga, mitropolit Amfilohije je izjavio da oni koji od njega traže izvinjenje nemaju pravo na to jer on nije izrazio mržnju prema čoveku, već je osudio greh. Mitropolit je kazao da bi od njega neko imao pravo da traži izvinjenje samo ako bi on svojim izjavama kao episkop crkve pravoslavne, hrišćanske, pokazao mržnju prema ljudima kao prema Božjim stvorenjima, prema čoveku, kao prema ikoni Božjoj. Reagovao je i koordinator Pravnog saveta Mitropolije Velibor Džomić koji je izjavio da je Petrušićeva izašla iz okvira nadležnosti koje joj dozvoljavaju Ustav i zakoni Srbije i da krši načelo odvojenosti i crkava i verskih zajednica od države.⁵³⁹

536 „(Zlo)upotreba hrama“, *NIN*, 11. avgust 2011.

537 „Patrijarh: ne nasiljem na „paradu““, *Alo*, 1. oktobar 2011.

538 „Petrušić: Amfilohije mora da se izvini gej populaciji“, *Politika*, 6. mart 2011.

539 „Osuda greha, a ne grešnika“, *Večernje novosti*, 7. mart 2011.

Usledilo je odustajanje poverenice za zaštitu ravnopravnosti od pokretanja sudskog postupka, uz obrazloženje da povereništvo nema kapacitet za vođenje parničnog postupka, da u njemu radi samo četvero ljudi, ali i da zakon poznaje tzv. strateške parnice.⁵⁴⁰ Kako se i moglo očekivati, ova odluka poverenice naišla je na veoma oštru kritiku Koalicije protiv diskriminacije.

Zbog odluke o zabrani održavanja Parade ponosa u Beogradu, ministru unutrašnjih poslova Ivici Dačiću, odatu je priznanje Eparhije raško-prizrenske na liturgijskom prijemu u manastiru Mileševa povodom osveštavanja najvećeg crkvenog zvona u Srbiji. Prilikom uručivanja ustanovljenog ordena Beli anđeo, episkop Filaret je rekao da je orden dodeljen ministru unutrašnjih poslova, jer je „osvetlao obraz Srbiji ovih dana“, kada su „neke demokrate“ pokušale da je prikiju za zid srama i da se ulicama Beograda prolije srpska krv. I ovde su se mogle čuti antievropske, ali i proruske, poruke: Episkop mileševski Filaret rekao je da niko neće zavađati Srbiju i Rusiju, navodeći da neki govore: „Evropa, Evropa, a ona nam je uzela srce – Kosovo i Metohiju“, uzviknuvši „Hoćemo Rusiju, živela Rusija“.⁵⁴¹

Pored ministra unutrašnjih poslova Ivice Dačića, dobitnici priznanja Eparhije mileševske su i patrijarh Irinej, mitropolit dabrobosanski Nikolaj, episkop vranjski Pahomije, episkop zvorničko-tuzlanski Vasilije i episkop bački Irinej. U javnosti je najviše odjeknula vest o dodeli priznanja episkopu Pahomiju kome se, podsećanja radi, u dva navrata sudilo za silovanje četiri dečaka.

U javnosti poznat kao „slučaj Pahomije“, zavređuje kratak hronološki osvrt. Početkom 2003. godine, protiv episkopa Pahomija podnete su krivične prijave zbog sumnje da je izvršio bludne radnje nad četvoricom dečaka. Suđenje je završeno 6. marta 2006. godine oslobađajućim presudama po svim optužbama. Veće Opštinskog suda u Nišu odbacilo je optužbe za seksualno zlostavljanje maloletnika iz 1999, i 2000. godine, jer je nastupila apsolutna zastarelost, dok je za druga dva dela, iz 2001, i 2002. godine, oslobodilo optuženog. Sudija, predsednik Veća Opštinskog suda u Nišu, Katarina Ranđelović tada je izjavila da postoji „određeni stepen osnovane

540 „Neće biti suđenja Amfilohiju“, *Danas*, 7. mart 2011.

541 „Patrijarh: Irinej: Hvala majci Rusiji“, *Kurir*, 7. oktobar 2011.

sumnje, ali ne i izvesnost da je vladika izvršio dela koja mu se stavljaju na teret“. Okružni sud u Nišu je 10. maja iste godine odbio kao neosnovanu žalbu opštinskog tužioca, čime je oslobađajuća presuda postala pravosnažna. Advokat Aleksandar Stojković, koji je zastupao dečake u slučaju protiv Pahomija, pokrenuo je zahtev za zaštitu zakonitosti „zbog grubih povreda više međunarodnih konvencija o ljudskim pravima i pravima deteta“, koga je Vrhovni sud Srbije usvojio u oktobru 2007, konstatujući da je „tokom suđenja bilo povreda pravne procedure i da su presude donete nezakonito, u korist okrivljenog“.

Interesantna je izjava državnog sekretara u Ministarstvu pravde Slobodana Homena kojom svedoči da je u sudskom postupku protiv vladike Pahomija bilo mnogo toga spornog i da na to ukazuju spisi predmeta, kao i presuda Vrhovnog suda Srbije, kojom je utvrđeno da je bilo povrede zakonitosti u postupku na štetu maloletnih oštećenih osoba. Njegova izjava, po kojoj je prva vlada Vojislava Koštunice svesno zataškavala slučaj protiv Tomislava Gačića (svetovno ime Pahomija) izazvala je mnogo reakcija i ponovo otvorila pitanje da li je dozvoljeno da sudski postupak zastari. U medijima je obelodanjeno da sudije i tužioci koji su učestvovali u postupku protiv Pahomija nisu prošli reizbor.⁵⁴²

U oktobru 2011. godine, četvorici dečaka koje je, prema navodima optužnog predloga nekadašnjeg Opštinskog javnog tužilaštva u Vranju, zlostavljao episkop Pahomije, isplaćena je odšteta od po milion dinara. Presudom Vrhovnog suda Srbije po zahtevu za zaštitu zakonitosti koji je podneo Republički javni tužilac, stvorena je osnova da Ministarstvo pravde, bez obzira na to što ne postoji zakonska i sudska obaveza, zaključi poravnanje. Prema rečima Slobodana Homena, za isplatu štete nije postojao zakonski okvir, ali moralni jeste. On je objasnio da presuda Vrhovnog suda Srbije ne utvrđuje da li je neko kriv, već utvrđuje da je postupak ometan i da je povređeno pravo na suđenje u razumnom roku, čime je dečacima naneta šteta.⁵⁴³

Srpska pravoslavna crkva i susedi

542 „Pahomijeve sudije nisu prošle reizbor“, *Press*, 12. oktobar 2011.

543 „Pahomije nije osuđen, dečacima po milion dinara“, *Politika*, 12. oktobar 2011.

Kontinuirano loši odnosi na relaciji između Srpske pravoslavne crkve, sa jedne, i Crnogorske pravoslavne crkve i crnogorskih vlasti sa druge strane, u nekoliko navrata tokom 2011. godine dobijali su sve ozbiljniji i intenzivniji karakter i obim. Oštre kritike na račun Crnogorske pravoslavne crkve i crnogorskih vlasti i medija, koje su tokom 2010. godine upućivane od strane Mitropolije crnogorsko-primorske Srpske pravoslavne crkve, postale su sve oštrije i intenzivnije.

Prilikom obeležavanja 20 godina od ustoličenja na tron Mitropolije crnogorsko-primorske, prema pisanju podgoričkih medija, mitropolit Amfilohije je izjavio da deo crnogorskog društva, afirmisanjem „crnogorstva“ na način nepoznat savremenoj građanskoj Evropi, stvara mržnju prema Srbima i svemu što je srpsko.⁵⁴⁴ Ovako oštru kritiku „sadašnjeg upravljačkog sloja“ u Crnoj Gori koji „forsiranjem“ crnogorstva „nipodaštava“ srpstvo,⁵⁴⁵ iznetu u januaru 2011. godine, velikodostojnici Mitropolije ponavljali su tokom čitave godine.

Odnosi između Srpske pravoslavne crkve i crnogorskih vlasti dodatno su se pogoršali kada je Više državno tužilaštvo u Podgorici pokrenulo prekršajni postupak protiv mitropolita Amfilohija zbog poruke koju je na Badnji dan uputio zagovornicima uklanjanja limene crkve Svete trojice na brdu Rumija iznad Bara: „Ko sruši taj hram Bog ga srušio i njega i njegovo potmstvo i časni krst mu sudio“.⁵⁴⁶ Pokrenutim prekršajnim postupkom dokazivaće se da je mitropolit Amfilohije prekršio zakon „govorom mržnje“, a državna tužiteljka najavila je da je moguće pokretanje i krivičnog postupka zbog izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje. Mitropolitu se stavlja na teret i izjava kojom se, 14. januara, obraćajući se vernicima, narugao i novocrnogorskoj azbuci nazivajući je „čirgicom“, po jednom od njenih „tvoraca“, kao i upozorenje od 18. januara, da će najave rušenja crkve na Rumiji izazvati verske konflikte u Baru, kao i da su pojedini vernici najavili da bi mogli odgovoriti rušenjem džamije.⁵⁴⁷

544 „Oslonac narodu“, Večernje *novosti*, 4. januar 2011.

545 „Vlast forsira crnogorstvo“, *Danas*, 4. januar 2011.

546 „Praznik praštanja, ljubavi i radosti“, Večernje *novosti*, 8. januar 2011.

547 „Sude Amfilohiju“, Večernje *novosti*, 20. januar 2011.

Nekoliko meseci kasnije, suđenje mitropolitu Amfilohiju u prekršajnom sudu u Podgorici, odloženo je na neodređeno vreme na zahtev odbrane da se iz postupka izuzmu sudija i predsednik suda, jer u „sudnici ne postoje adekvatni uslovi za rad“.⁵⁴⁸

Usledilo je direktno međusobno prozivanje predsednika Skupštine Crne Gore Ranka Krivokapića i mitropolita Amfilohija, u kome je predsednik Skupštine uporedio mitropolita sa Bin Ladenom, dok mu je mitropolit odgovorio da on nije Krivokapić već „krivomozgić“. Mitropolit je ponovio kletvu i dodao da crkva na Rumiji smeta, pre svega, predsedniku Demokratskog saveza Albanaca Mehmetu Bardhiju i njegovim idejama o velikoj Albaniji.⁵⁴⁹

Slušaj limene crkve na Rumiji stigao je i u Evropski parlament posredstvom slovenačkog poslanika Jelka Kacina koji je podneo amandman kojim se poziva na rušenje crkve na Rumiji i izražava osuda povodom izjava vodećih ljudi Srpske pravoslavne crkve. Većinom glasova u Spoljnopolitičkom komitetu Evropskog parlamenta odbijen je podneti amandman.⁵⁵⁰

Nekoliko inicijativa crnogorskih političara sa ciljem uspostavljanja dijaloga između pravoslavnih crkava naišlo je na oštru i odlučnu reakciju Srpske pravoslavne crkve. Nakon što je premijer Crne Gore Igor Lukšić ukazao na neophodnost da se otvori dijalog o vlasništvu i korišćenju crkava u Crnoj Gori, što bi omogućilo da se suštinski i konačno to pitanje reši na sistemski način, te njegove najave da će tokom svog premijerskog mandata potencirati potrebu takvog razgovora na bilo kom nivou, kako bi državi omogućio pun etnički sklad i versku toleranciju, usledila je odlučna reakcija Srpske pravoslavne crkve. Episkopski savet Pravoslavne crkve u Crnoj Gori, kojim je predsedavao mitropolit Amfilohije, poručio je premijeru da je dijalog sa svim legitimnim predstavnicima tradicionalnih crkava i verskih zajednica oduvek otvoren i biće uvek otvoren što se pravoslavne crkve tiče, ali da dijalog sa pseudocrkvenim zajednicama i bivšim ili lažnim sveštenicima nikada nije bio, niti će ubuduće biti moguć. Konkretnije pojašnjenje stava Srpske pravoslavne crkve u odnosu na pomenutu

548 „Odloženo suđenje mitropolitu Amfilohiju“, *Danas*, 12. septembar 2011.

549 „Amfilohije: Krivokapić je 'krivomozgić'“, *Press*, 26. januar 2011.

550 „EU brani srpski hram“, *Kurir*, 13. februar 2011.

inicijativu premijera Crne Gore izneo je vladika bački Irinej: „Niti je Miraš Dedeić vladika, niti je Crnogorska crkva crkva“.⁵⁵¹

Oštra reakcija Srpske pravoslavne crkve usledila je i nakon najava lidera DPS Mila Đukanovića da je u program njegove stranke postavljen cilj objedinjavanja crkve u Crnoj Gori, ideja koja, po njegovim rečima, ima podršku skupštine i njenog predsednika. Iz Patrijaršije Srpske pravoslavne crkve je poručeno da je ponašanje vlasti u Crnoj Gori protivno i evropskim principima odvojenosti crkve od države, odnosno da ukoliko Crna Gora pretenduje na učešće u Evropskoj uniji, tamošnja vlast treba da shvati da ne može da se bavi ustrojstvom crkve.

Na najave iz Podgorice oštro se oglasila i Ruska pravoslavna crkva, odnosno njen predstavnik, sekretar Komisije za odnose sa pravoslavnim crkvama Nikolaj Balašov, koji je poručio da pravoslavne crkve čitavog sveta nemaju nikakve sumnje da je tzv. Crnogorska pravoslavna crkva nekansonska raskolnička organizacija. Reagovao je i ministar vera u Vladi Srbije Srđan Srećković i poručio da crkveni život treba u potpunosti da bude odvojen od svetovnog i da je prošlo vreme u kome je politika uticala na crkveni život.⁵⁵²

Izjava mitropolita volokolamskog Ilariona, zaduženog za spoljne poslove Moskovske patrijaršije, kojom Crnogorsku pravoslavnu crkvu naziva „samoproklamovanom grupom koja nastoji sebe da prikaže kao pravoslavnu crkvu“, naišla je na oštru osudu crnogorskih akademika i javnih kulturnih radnika. U otvorenom pismu crnogorskim vlastima, 110 akademika Crnogorske dukljanske akademije, javnih i kulturnih radnika, oštro je osudilo „neprimerene izjave mitropolita Ilariona koje vređaju dostojanstvo i suverenitet Crne Gore“, ističući da je „presuđivanje ruskog mitropolita, u pitanju crnogorskog crkvenog spora, u korist Srpske crkve – grubo osporavanje suvereniteta Crne Gore i uvreda svim građanima, posebno nacionalnim Crnogorcima“. U pismu se ističe i sledeće: „Mnogobrojni su dokazi da je Srpska crkva etnofiletistička, ratnohuškačka i anticrnogorska

551 „Vladika Irinej: Dedeić nije vladika, a CPC nije crkva“, *Politika*, 21. mart 2011.

552 „Spreman odgovor srpske crkve Đukanoviću“, *Blic*, 19. maj 2011.

institucija, što najbolje pokazuje činjenica da između više od hiljadu njihovih klirika u Crnoj Gori nema nijednog nacionalnog Crnogorca^{.553}

Prema pisanju pojedinih beogradskih medija, prilikom posete Beogradu i Podgorici, paralelno sa stavovima koje je zastupao u Podgorici u razgovorima sa državnim vrhom o tome da Ruska crkva u Crnoj Gori ne priznaje tzv. Crnogorsku pravoslavnu crkvu, nego isključivo Mitropoliju crnogorsko-primorsku, kao deo Srpske pravoslavne crkve, mitropolit Ilarion je u Beogradu izneo ideju da se Mitropoliji crnogorsko-primorskoj da „konfederalni status“ unutar Srpske pravoslavne crkve, kako bi se smanjile napetosti sa crnogorskom državom i među pravoslavnim vernicima u Crnoj Gori. Visoki predstavnik Moskovske patrijaršije pozvao se na politiku i praksu Ruske pravoslavne crkve nakon raspada Sovjetskog Saveza, kad su formirane nove, nezavisne države, i kad su se javile tendencije slične onima koje sada imamo u Crnoj Gori. Pravoslavne crkve u Ukrajini, Belorusiji, Moldaviji i baltičkim zemljama, na primer, dobile su značajnu samostalnost, koju su – u formi autonomije – već posedovale pravoslavne ruske crkve u Japanu i Kini. Podvučeno je, međutim, da veća samostalnost nije značila i autokefalnost, jer su sve ove crkve ostale u sastavu Ruske pravoslavne crkve.⁵⁵⁴

Ministarstvo unutrašnjih poslova Crne Gore, polovinom juna 2011. godine, objavilo je podatak da 86 sveštenika Srpske pravoslavne crkve nema odobren boravak u toj državi i da svoj status stranih državljana mogu rešiti na jedan od tri zakonom propisana načina: da prijave boravak na 90 dana, zatraže privremeni boravak ili stalno nastanjenje u Crnoj Gori, ali ako ispunjavaju zakonom propisane uslove. Mitropolit Amfilohije oštro je osudio crnogorske vlasti, tvrdeći da crnogorska policija kontrolom boravka stranaca u manastirima i crkvama Srpske pravoslavne crkve „prestravljuje monahe, monahinje i sveštenike“.⁵⁵⁵

Prema pisanju crnogorske štampe, šesdesetak sveštenika i monaha moglo bi da bude proterano iz Crne Gore, jer su nadležne službe odbi-

553 „Dukljanski akademici ljuti na Ilariona“, *Politika*, 23. jul 2011.

554 „Ruska crkva predlaže 'konfederalni status' za Crnogorsku mitropoliju“, *Danas*, 24. jul 2011.

555 „Amfilohije: MUP Crne Gore prestravljuje monahe“, *Blic*, 13. jun 2011.

le njihove zahteve za odobrenje privremenog boravka, a na njihove žalbe nije odgovoreno.⁵⁵⁶ Među navedenim odbijenim zahtevima, našao se i zahtev protojereja Velibora Džomića, uz obrazloženje da postoje smetnje koje se odnose na nacionalnu bezbednost, javni poredak i javno zdravlje.⁵⁵⁷

Protojerej Velibor Džomić, koordinator Pravnog saveta Mitropolije crnogorsko-primorske, najglasniji je kritičar crnogorskih vlasti, posle mitropolita Amfilohija. Proporcionalno poziciji koju poseduje u Mitropoliji, njegove kritika naročito se odnosila na zahtev crnogorskih vlasti da se Mitropolija registruje u Ministratsvu unutrašnjih poslova, što je on smatrao potpunom neprihvatljivim, jer „u važećem Zakonu o verskim zajednicama iz 1977. godine nije propisana obaveza registracije crkava i verskih zajednica koje su u to vreme postojale, već samo onih koje se naknadno budu formirale“. Pritisak koji se vrši na SPC on je tumačio kao „zloupotrebu službenih ovlašćenja ministra policije i njegovog SDP-a“.⁵⁵⁸

Nakon što je, krajem juna 2011. godine, potpisivanjem konkordata, crnogorska vlast rešila odnos sa Katoličkom crkvom, Mitropolija je tražila da se na isti način i u istom obimu prava, regulišu odnosi i sa drugim verskim zajednicama u Crnoj Gori. Odgovor Vlade Crne Gore da je otvorena za definisanje odnosa i sa drugim verskim zajednicama kroz sporazume slične konkordatu, predstavlja realnu osnovu za konačno rešenje statusa Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori.

Sporadično, zabeleženi su brojni, uglavnom lokalni incidenti koji su posledica hronično loših odnosa između crnogorskih vlasti i sveštenstva Mitropolije. Jedan od takvih incidenata jeste onaj u Nikšiću kad je protojerej Srpske pravoslavne crkve Radomir Nikčević spalio optužnicu ispred zgrade Osnovnog suda, što su pravnici protumačili kao krivično delo. On je optužen da je kao direktor izdavačke kuće Mitropolije crnogorsko-primorske zloupotrebio službeni položaj i nepravilnim obračunom plata zaposlenih oštetio državu. Nikčević je, prilikom spaljivanja optužnice, novinarima objasnio da je to suđenje „sredstvo političkog pritiska jedne male bahate

556 „Sveštenici na udaru policije“, Večernje *novosti*, 20. jun 2011.

557 „Opasan po javnost!“, *Novosti*, 9. oktobar 2011.

558 „Zahtev da se SPC registruje u Crnoj Gori nova provokacija“, *Blic*, 24. jun 2011.

stranke na vlasti“ i da je optužnicu protiv njega podiglo „jedno uzurpirano i uskopartijsko tužilaštvo, zaodveno u ruho državne institucije“.⁵⁵⁹

Srpska pravoslavna crkva, odnosno Mitropolija crnogorsko-primorska, svojim delovanjem u Crnoj Gori, osim što stvara sve veću distancu od države i njenih institucija, ugrožava i tradicionalno dobre odnose sa drugim verskim zajednicama. Tradicija pohoda zajedničkog svetog mesta, vrh planine Rumije, na Trojičindan, koju su zajedno praktikovali pravoslavci, katolici i muslimani, prekinuta je 2005. godine kada je Mitropolija, u saradnji sa tadašnjom Vojskom Srbije i Crne Gore, postavila limenu crkvu na vrh planine i time monopolizovala zajednički duhovni prostor. Dugogodišnje sporenje sa državnim organima oko opstanka limenog hrama, praćeno veoma oštrim kritikama i osudama, pa čak i pretnjama i kletvama, dovelo je do toga da se na poziv mitropolita Amfilohija, da se pridruže pravoslavicima u pohod-litiji, nisu odazvali ni katolici ni muslimani.⁵⁶⁰

Crnogorska pravoslavna crkva, polovinom februara 2011. godine, rukopoložila je Nikšićanina Vojislava Miljanića za sveštenika u budućim parohijama Crnogorske pravoslavne crkve u Novom Sadu i Lovćencu. Nakon rukopoloženja, prvi sveštenik Crnogorske pravoslavne crkve u Srbiji, zahvalio se udruženju Crnogoraca u Srbiji „Krstaš“ za promociju Crnogorske pravoslavne crkve u Srbiji i pozvao vernike da pomognu izgradnju prvog hrama u Lovćencu.⁵⁶¹ Kako se i moglo očekivati, ova inicijativa Crnogorske pravoslavne crkve u Srbiji, izazvala je oštre kritike zvaničnika Srpske pravoslavne crkve. Tako je ispred Eparhije bačke, na čijoj teritoriji je pokrenut proces institucionalizacije Crnogorske pravoslavne crkve u Srbiji, istupio sekretar Eparhije sledećim rečima: „Niko nas nije obavestio da neka nepriznata crkva želi da dovede ovamo svog sveštenika. Nema ni potrebe jer mi smatramo da Crnogorska pravoslavna crkva nije crkva, već udruženje građana, a njihovim pokušajima da ovde osnuju crkvu trebalo bi da se

559 „Uvreda za državu“, *Danas*, 22. septembar 2011.

560 „Katolici i muslimani odbili poziv Amfilohija“, *Danas*, 12. jun 2011.

561 Kamen temeljac za hram Crnogorske pravoslavne crkve posvećen Svetom Ivanu Crnojeviću položen je pre dve godine, a tada je saopšteno i da je udruženje Krstaš pribavilo „urednu dokumentaciju sa svim potrebnim dozvolama“ za izgradnju etnoparka 'Krstaš', kao i da je za početak gradnje planirano podizanje hrama.

pozabave državni organi“.⁵⁶² Tumačeći ovu inicijativu Crnogorske pravoslavne crkve kao „čista politička provokacija pred prestojeći popis u Crnoj Gori“, protojerej Velibor Džomić, koordinator Pravnog saveta Mitropolije crnogorsko-primorske, izjavio je sledeće: „U prilog tome govori činjenica da iza toga stoji minorna crnogorska partija koja pri tome krši ustavno načelo odvojenosti crkava i verskih zajednica od države i Zakon o crkvama i verskim zajednicama“. On navodi i da Crnogorska pravoslavna crkva u Srbiji nema nikakav pravni status i da ne može da deluje dok ne reši svoj status u skladu sa važećim zakonima.⁵⁶³

Drugi hronični problem kanonskog (ne)priznavanja Makedonske pravoslavne crkve i statusa Ohridske arhiepiskopije Srpske pravoslavne crkve u Makedoniji, tokom čitave godine bio je u senci povremeno burnih i intenzivnih događaja u Crnoj Gori. Javnost je najviše bila upoznata sa hapšenjima poglavara Pravoslavne ohridske arhiepiskopije vladike Jovana, kao i sa ponavljanjem već izlišnih međusobnih optuživanja. Nakon što je vladika Jovan uhapšen na bugarskoj granici još u novembru 2010. godine, na osnovu međunarodne poternice koju je za njim raspisao Osnovni sud u Bitolju,⁵⁶⁴ usledila je zabrana napuštanja Bugarske, a zatim i odluka Okružnog suda o njegovom izručenju Makedoniji. Međutim, konačnom odlukom Apelacionog suda u Sofiji, odbijeno je pomenuto rešenje o njegovom izručenju i ukinuta je zabrana napuštanja Bugarske, uz obrazloženje „uz obrazloženje da je presuda iz BJR Makedonije rezultat gonjenja na verskoj osnovi“.

Ubrzo po napuštanju Bugarske arhiepiskop Jovan ponov je priveden na granici Grčke i Makedonije. Prema obaveštenjima Ohridske arhiepiskopije, arhiepiskop Jovan ima pravo na ponavljanje sudskog postupka, jer mu je suđeno u odsustvu, kao i mogućnost da se brani sa slobode.

U okviru najave je obnova tužbe Bosne i Hercegovine protiv Srbije pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu; sastavljen je spisak „zločinaca

562 „Uvode veru na prevaru“, Večernje *novosti*, 15. februar 2011.

563 „CPC formirala dve parohije u Srbiji“, *Politika*, 17. februar 2011.

564 Bitoljski sud je vladiku Jovana (Vraniškovskog) osudio na dvoipogodišnju zatvorsku kaznu za proneveru 250.000 eura crkvenih para u vreme dok je bio na čelu od makedonskih vlasti nepriznate Pravoslavne ohridske arhiepiskopije.

iz JNA i Vojske Republike Srpske“, a na spisku koji su pripremile nevladine organizacije i koji je predat Policiji Federacije BiH nalazi se i ime vladike Vasilija Kačavende.⁵⁶⁵ Eventualno procesuiranje epikopa Vasilija još uvek je malo verovatno, jer su predstavnici Republike Srpske u zajedničkim organima Bosne i Hercegovine poručili da nikad neće dati saglasnost za obnovu ili novu tužbu protiv Srbije, bez obzira što je zvanični Beograd hapšenjem Božidara Vučurevića proizveo problem unutar jednog naroda koji živi na obe strane reke Drine.

Tradicionalno čvrsta vezanost Srpske pravoslavne crkve za Republiku Srpsku, „čuvara obraza i duše srpskog naroda pravoslavnog“,⁵⁶⁶ kako je imenovao mitropolit Amfilohije u septembru 1994. godine, potvrđuje se i sad. Tokom političke krize u Bosni i Hercegovini, koja je nastala posle odluke parlamenta Republike Srpske o raspisivanju referenduma o radu Državnog suda i Tužilaštva Bosne i Hercegovine, patrijarh Irinej je tokom posete Foči pružio otvorenu podršku pokrenutoj inicijativi. Naglašavajući da je referendum plod demokratije, koji je prisutan u svetu, i da očekuje pozitivno rešenje tog pitanja u Republici Srpskoj, patrijarh je izjavio da „su istina i pravda na našoj strani. Treba biti strpljiv, mudar. Na takve pritiske odgovoriti“.

Muslimani u Srbiji

Položaj muslimana u Srbiji i dalje je opterećen organizacionom podealom unutar Islamske zajednice, odnosno postojanjem dve islamske zajednice. Paralelno funkcionisanje dve organizacione strukture i kontinuirano i uporno istrajavanje na sopstvenim pozicijama dovelo je do stvaranja paralelnih institucija koje samo utvrđuju postojeću distancu i otežavaju postizanje eventualnog pomirenja.

U okviru dve islamske zajednice, posle dve decenije paralelnog funkcionisanja, na kom se naročito insistiralo tokom poslednjih pet godina, postoji gotovo istovetna lista institucija koje u okviru tih sukobljenih struktura paralelno funkcionišu. Od nedavno postoje i dve visokoobrazovane

565 „Na spisku vladika Kačavenda i oficiri JNA“, *Pravda*, 8. april 2011.

566 „Ko je Boga izneverio, izneveriće i nas“, *Pravoslavlje*, 1-14. septembar 1994.

institucije Islamsk(ih)e zajednic(a)e, jedna u Novom Pazaru i jedna u Beogradu. Islamska zajednica Srbije osnovala je Fakultet islamskih nauka sa sedištem u Beogradu i isturenim odeljenjem u Novom Pazaru. Vršilac dužnosti dekana Fakulteta islamskih nauka Mehmed Bećović, prilikom otvaranja ove visokoobrazovne institucije, poručio je da je cilj osnivača „da ovaj fakultet bude pod okriljem ili u sastavu Univerziteta u Beogradu ili nekog drugog državnog univerziteta. Želimo da u svakom pogledu budemo deo obrazovnog sistema države Srbije“. Mešihat Islamske zajednice u Srbiji, pod čijom ingerencijom funkcioniše respektabilni Fakultet za islamske studije u Novom Pazaru, otvaranje Fakulteta islamskih nauka okarakterisao kao „nastavak prakse Beograda da gradi paralelne institucije u Sandžaku“.⁵⁶⁷

Obeležavanje školske slave Sveti Sava u školama u sandžačkim opštinama bilo je predmet veoma oštre kritike Mešihata Islamske zajednice u Srbiji, naročito glavnog muftije Muamera Zukorlića. Mešihat je stava da organizovanje ove svetkovine u školama, gde većinu čine bošnjačka deca i njihovo uključivanje u programe predstavlja „diskriminaciju i pokušaj asimilacije Bošnjaka na ovim prostorima“. Tim povodom, sa vanredne sednice Mešihata Islamske zajednice u Srbiji, održane 25. januara 2011. godine, data je puna podrška učenicima, roditeljima, nastavnicima i direktorima muslimanima u odlučnosti da ne prihvate neustavnu i nezakonitu svetosavizaciju muslimanske dece putem škola, te ih poziva da Islamskoj zajednici prijave svaki vid pritiska radi učestvovanja u školskim svetosavskim proslavama. Takođe, zatraženo je od Srpske pravoslavne crkve da se ogradi od prisilnog učešća muslimanke dece u svetosavskim manifestacijama, te je poručeno da nije u interesu ni Srpskoj pravoslavnoj crkvi ni državi svetosavizacija muslimanske dece.⁵⁶⁸

Pozive muftije Zukorlića da muslimanska deca ne učestvuju u proslavi školske slave, ministar prosvete Žarko Obradović ocenio je kao nebitne uz obrazloženje da se „Slava sveti Sava slavi kao školska slava od 1841.

567 „U Novom Pazaru osnovan Fakultet islamskih nauka“, *Politika*, 21. mart 2011.

568 „Mešihat poziva muslimansku djecu da ne ulestvuju u školskoj slavi ‘Sveti Sava’“, *Mešihat Islamske zajednice u Srbiji*, 25. januar 2011, http://mesihat.org/index.php?option=com_ezine&task=read&page=4&category=19&article=5005.

godine, a Zukorlić je poslednjih desetak godina prisutan na našoj sceni i do danas nije rekao ništa slično, pa se postavlja pitanje zašto mu je danas to toliko bitno⁵⁶⁹

Paralelno sa Svetosavskom akademijom, kojoj su prisustvovali episkop raško-prizrenski Teodosije i umirovljeni vladika zahumsko-hercegovački Atanasije, gotovo istovremeno, u prostorijama Mešihata Islamske zajednice u Srbiji, u organizaciji Bošnjačke kulturne zajednice, održana je tribina o „nametanju školske slave Sveti Sava deci bošnjačke nacionalnosti“.

Na tribini, muftija Zukorlić istakao je da su bojkotom učešća u obeležavanju svetog Save Bošnjaci položili važan istorijski ispit, te da su pokazali zrelost i sačuvali svoj verski i nacionalni identitet.⁵⁷⁰ Napominjući da poruke za bojkotovanje svetosavskih svečanosti u školama nisu sadržale „ni najmanji element omalovažavanja, sknavljenja ili osporavanja prava srpskom narodu da obeležava i poštuje svoje svetinje i svoje verske vrednosti“, muftija Zukorlić je poručio da kad bude ostvarena autonomija Sandžaka, on garantuje srpskoj pravoslavnoj deci da neće morati da učestvuju u obeležavanju bajrama, niti bilo kog drugog verskog čina, već će im biti zagarantovan njihov verski, nacionalni i duhovni identitet.⁵⁷¹

Sa druge strane, predstavnik Islamske zajednice Srbije, zamenik reisul-uleme i muftija srbijanski Muhamed Jusufspahić uputio je čestitku ministru prosvete povodom dana školstva, u kojoj, između ostalog, izražava žaljenje „što taj dan protiče u pokušaju podizanja tenzija i netrpeljivosti“. Muftija srbijanski Islamske zajednice Srbije pozvao je Bošnjake „da sačuavaju versko i nacionalno dostojanstvo i da budu mudri u rasuđivanju, kako i priliči vernicima islama“.⁵⁷²

Interesantno je pomenuti da je na veoma oštreakcije glavno muftije Zukorlića povodom obeležavanja svetog Save u sandžačkim školama, reagovala Građanska inicijativa Goranaca, koja je zahtevala od državnog vrha da ne zatvara oči pred secesionističkim namerama muftije Zukorlića.

569 „Obradović: Pozivi muftije Zukorlića nisu bitni“, *Politika*, 28. januar 2011.

570 „Svetitelju u čast“, *Večernje novosti*, 28. januar 2011.

571 „Zukorlić: Srpska deca u autonomnom Sandžaku neće učestvovati u obeležavanju muslimanskih praznika“, *Danas*, 28. januar 2011.

572 „Slava celog srpskog naroda“, *Večernje novosti*, 27. januar 2011.

U saopštenju ove organizacije, koje je potpisao predsednik Orhan Dragaš, navodi se da „Zukorlić već duže vreme ozbiljno i agresivno radi na otcepljenju Sandžaka, a državni vrh zatvara oči pred njegovim aktivnostima“.⁵⁷³

Na oštre osude „svetosavizacije muslimanske dece“, reagovao je i episkop bački Irinej sledećim rečima: „Što je premnogo, premnogo je, pa i kada dolazi od efendije Zukorlića, političara na privremenom radu u verskoj sferi. Iako nas odavno od njega ništa ne iznenađuje, ovaj najnoviji istup ipak nas je iznenadio“. Napominjući da samo nedobronameran čovek vidi opasnost u svetom Savi, episkop je upozorio da interpretacija islama Muarema Zukorlića najveću štetu nanosi samom islamu. „Nehotično, ali ubitačno, ona potvrđuje osnovne teze zastupnika islamofobičnih pokreta i organizacija, po kojima je islam uvek i neizostavno, po samoj svojoj prirodi, netolerantan i nasilan“.⁵⁷⁴

Pomenuto upozorenje Građanske inicijative Goranaca, inspirisano je i drugim izjavama muftije Zukorlića, među kojima je interesantna ona povodom najavljenog ponavljanja izbora za Bošnjačko nacionalno veće: „Autonomija se ne dobija ni na jednom beogradskom šalteru, već se rađa, odgaja i podiže u svojoj svesti i svom srcu, a ona je u srcima svih Bošnjaka. Ne treba nama autonomija kao cilj već kao sredstvo, srpski režim je imao celu deceniju da pokaže da Srbija ima kapaciteta da budemo njeni ravnopravni građani. Ništa po tom pitanju nije urađeno, krivi su oni u Beogradu ...“⁵⁷⁵

Muftija Zukorlić je, već po tradiciji, koristio svaku priliku da uputi kritiku na račun vlasti u Beogradu. Tako je na završnoj svečanosti Dana mevluda, koju je, povodom dana rođenja Božjeg poslanika Muhameda, Islamska zajednica u Srbiji organizovala u novopazarskoj Sportskoj hali, 16. februara 2011. godine, muftija Zukorlić upozorio vlasti da, ukoliko ne vode računa, lako može i u Srbiji da se dogodi scenario iz Egipta. Zukorlić tvrdi da vlast u Srbiji uvrede na račun islama i muslimana, Islamske za-

573 „Krivi i crkvu“, *Večernje novosti*, 26. januar 2011.

574 „Zukorlić mpolitičar, u veri samo privremeno“, *Večernji novosti*, 27. januar 2011.

575 „Bojkot izbora“, *Večernje novosti*, 21. januar 2011.

jednice i njenih predvodnika, naziva slobodom govora, a kada muslimani u Srbiji podignu glas, onda se to, kako je rekao, naziva govorom mržnje.⁵⁷⁶

Nakon poništavanja izbora za Bošnjačko nacionalno veće⁵⁷⁷, bivši ministar Svetozar Čiplić raspisao je nove izbore za 17. april. Njihovo odlaganje usledilo je nakon rekonstrukcije Vlade i spajanja ministarstava za ljudska i manjinska prava i državnu upravu i lokalnu samoupravu i dolaska ministra Milana Markovića. Kao novi rok za izbore počeo je da se pominje septembar 2012. godine, a potom oktobar.

Nakon poslednjeg odlaganja izbora za Bošnjačko nacionalno veće, Samir Tandir, predsednik Izvršnog odbora Bošnjačkog nacionalnog veća koje država ne priznaje, kao glavni razlog odlaganja izbora naveo je "povećani stepen nervoze u redovima režima iz Beograda, zbog činjenice da su njihovi predstavnici u Sandžaku, dvojica srpskih ministara sa bošnjačkim imenima, izgubili bilo kakvu podršku ovde". On smatra da je to nastavak „kontinuirane diskriminacije prema pripadnicima bošnjačkog naroda“.⁵⁷⁸

Organizacije i institucije predvođene Bošnjačkim nacionalnim većem i Islamskom zajednicom u Srbiji usvojile su, 11. septembra 2011. godine, deklaracije o diskriminaciji u Sandžaku i formiranju Narodnog veća Sandžaka.⁵⁷⁹ Drugi član Deklaracije o diskriminaciji u Sandžaku glasi: "Režimska agresija na Islamsku zajednicu organizirana je sa ciljem urušavanja osnovnog stožera opstanka Bošnjaka u Sandžaku". U trećem članu Deklaracije stoji sledeće: "Napad na islamsku vjeronauku od strane Ministarstva vjera i dijaspore i Ministarstva nauke i prosvjete sprovodi se sa ciljem pra-

576 „U Srbiji se može ponoviti Egipat“, *Danas*, 18. februar 2011.

577 Na izborima za Nacionalni savet Bošnjaka, održanim u junu 2010. godine, na kojima su učestvovala tri izborne liste, a od ukupno 35 mandata, najviše je osvojila Bošnjačka kulturna zajednica (17), predvođena muftijom Muamerom Zukorlićem, zatim Bošnjačka lista (13) Sulejmana Ugljanina i Bošnjački preporod (5), koji je podržala Sandžačka demokratska partija Rasima Ljajića. Nakon što su dva kandidata sa liste Bošnjački preporod podržala Bošnjačku kulturnu zajednicu, muftija Zukorlić je formirao Bošnjačko nacionalno vijeće na konstitutivnoj sednici 7. jula 2010. godine, koje nisu priznale druge dve liste i nadležne državne institucije.

578 „Nastavak diskriminacije Bošnjaka“, *Danas*, 28. jul 2011.

579 „Narodno veće Sandžaka nastalo je preimenovanjem Svebošnjačkog sabora Sandžaka.

voslavizacije muslimanske djece”.⁵⁸⁰ U daljem tekstu Deklaracije predlažu se i određene mere “ukoliko režim hitno ne promijeni ponašanje”.

Donošenju Deklaracije o diskriminaciji u Sandžaku i merama predloženim u njenom tekstu, prethodilo je ispisivanje grafita crnim sprejom po gradskim fasadama „Tunis, Egipat, Libija, Sandžak!“, što se dovodi u vezu sa Zukorlićevom porukom vlastima u Srbiji, od pre pola godine, da na trgovima može da im se dogodi egipatski scenario, ali i najava za sve naredne aktivnosti.⁵⁸¹

Nekoliko meseci ranije, Mešihat Islamske zajednice u Srbiji osudio je „nastavak neprijateljskog delovanja“ RTS prema islamu i muslimanima, tvrdeći da „uprkos više upozorenja, tzv. javni servis pod rukovodstvom Aleksandra Tijanića učestvuje u režimsko-medijskom linču glavnog muftije Muamera Zukorlića“. Povod za ovakvu reakciju Mešihata je emisija „Da, možda, ne“ u kojoj je autorka Olivera Kovačević nastojala da muslimane „nad kojima se vrši diskriminacija, predstavi kao opasnost za one koji drugačije misle“. Mešihat je zamerio RTS i to što je u emisiji gostovala direktorka NVO „Urbanin“ Aida Ćorović, „koja beskrupulozno zastupa interese beogradskog režima u Sandžaku“.⁵⁸²

Problem imenovanja nastavnika islamske veronauke ponovo je aktualizovan početkom školske godine. Udruženje nastavnika islamske veronauke imalo je sastanak sa muftijom Zukorlićem od koga je zatraženo da Mešihat Islamske zajednice u Srbiji izda fetvu o „verskoj validnosti veronauke u postojećim okolnostima“ i zatraženo je hitno sazivanje Svebošnjačkog sabora Sandžaka (Narodnog veća Sandžaka). Reis-ul-ulema Islamske zajednice Srbije Adem Zilkić odbacio je sve optužbe na račun izbora veroučitelja i tvrdi da je ovogodišnji spisak „99 odsto isti kao prošle godine“.⁵⁸³

580 „Obnovljeno Narodno vijeće Sandžaka i usvojene deklaracije“ (Deklaracija o diskriminaciji u Sandžaku), *Islamska zajednica u Srbiji*, 11. septembar 2011, http://mesihat.org/index.php?option=com_ezine&task=read&page=2&category=12&article=5740.

581 „Moguće radikalne mere za neposlušne“, *Danas*, 13. septembar 2011.

582 „Zukorlić se ljuti na Tijanića“, *Politika*, 6. mart 2011.

583 „Spisak veroučitelja isti kao prošlogodišnji“, *Danas*, 15. septembar 2011.

Muftija Muamer Zukorlić oštro je nastupio i povodom popisa stanovništva u Srbiji, ukazujući da su njegovi sunarodnici izloženi „neviđenoj medijsko-političkoj torturi“, da je u toku „medijski orkestrirana hajka na sve što nije po volji beogradskog režima i njegovih podanika u Sandžaku“. Islamska zajednica u Srbiji i institucije okupljene oko nje, pozvali su Bošnjake da bojkotuju popis stanovništva u Srbiji zbog „diskriminacije u formi državnog terora“. Na konferenciji za štampu, muftija Zukorlić objasnio je da je „kampanja bojkota popisa potrebna zbog daljeg puta slobode i ostvarivanja prava Bošnjaka“ i pozvao popisivače da se povuku „da ih komšije ne bi pamtile po tome da su bili sredstvo sprovođenja nečasne akcije koja je usmerena protiv bošnjačkog naroda“.⁵⁸⁴

Na sednici Mešihata Islamske zajednice u Srbiji ocenjeno je da je „štampanje popisnih obrazaca isključivo na srpskom jeziku ćiriličnim pismom još jedan oblik diskriminacije i brutalnog gaženja prava Bošnjaka“. Između ostalog, konstatovano je i da sprovođenje popisa u postojećim uslovima ima za cilj „falsifikovanje broja i drugih podataka o muslimanima u Srbiji“ i zato „muslimani neće učestvovati u akciji falsifikovanja činjenica o svom postojanju i identitetu“. Narodno veće Sandžaka takođe je pozvalo Bošnjake na bojkot popisa stanovništva da bi „time međunarodnoj zajednici skrenuli pažnju da se ne slažu sa dugogodišnjom diskriminacijom i državnim terorom“.

Sa druge strane, Mešihat Islamske zajednice Sandžaka, koji je pod ingerencijom Islamske zajednice Srbije, saopštenjem za javnost pozvao je Bošnjake da se odazovu popisu stanovništva, jer je „učesće na popisu stanovništva u skladu sa našim verskim učenjem“ i zato je „verska obaveza svakog Bošnjaka muslimana da učestvuje u svim zakonitim poslovima, među koje sigurno spada i evidentiranje stanovništva, što je preduslov za ostvarivanje boljih uslova života“. Mešihat Islamske zajednice Sandžaka poziva Bošnjake da „iskoriste ovu priliku da slobodno i dostojanstveno iskažu svoju versku, nacionalnu i jezičku pripadnost“. U saopštenju koje je potpisao sandžački muftija Hasib Suljović, ocenjuje se da su pripadnici bošnjačke nacionalne zajednice „često izloženi štetnim izjavama i ak-

584 „Statističko odmeravanje snaga“, *Danas*, 16. oktobar 2011.

tivnostima raznih pojedinaca i interesnih grupa“, kao što je slučaj sada sa dobijanjem „otvorenih poziva za bojkot popisa stanovništva.“⁵⁸⁵

Nažalost, ni 2011. godina nije prošla bez incidenata. Polupani su prozori i išaran je mesdžid u Šapcu, oboreno je nekoliko nišana (nadgrob- nih spomenika) i polomljena je jedna spomen ploča na muslimanskom groblju u sjeničkom selu Brnjica, ali medijski je najispraćeniji bio poku- šaj provale u džamiju u beogradskom naselju Borča i izazivanja požara u ovom objektu Islamske zajednice Srbije. Ovaj incident oštro su osudili za- štitnik građana Saša Janković i poverenica za zaštitu ravnopravnosti Neve- na Petrušić.⁵⁸⁶

Inicijativa za ujedinjenje Islamske zajednice

Posle nekoliko godina vakuuma, tokom 2011. godine pokrenuta je još jedna inicijativa za objedinjavanje Islamske zajednice, odnosno prevazila- ženje spor(ov)a između sukobljenih organizacionih struktura. Inicijatori pronalazjenja sporazumnog rešenja ovaj put bili su premijer Turske Taip Erdogan, ministar inostranih poslova te zemlje Ahmet Davutoglu, kao i poglavar Islamske zajednice Turske Mehmed Gormez.

Osim pomenutih turskih zvaničnika, prema pisanju medija, sporazum su na nekoliko sastanaka kreirali i Sulejman Ugljanin, ministar bez por- tfelja u Vladi Srbije, kao i Rasim Ljajić, ministar za socijalni rad i socijalna pitanja, bošnjački član Predsedništva BiH Bakir Izetbegović, kao i reis-ul- ulema Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini Mustafa Cerić.⁵⁸⁷

Čitava inicijativa odvijala se u veoma diskutabilnim okolnostima. Kre- atori sporazuma su se sastajali i izjavljivali da su se saglasili o svim tač- kama, ali su svi redom izbegavali da govore o sadržaju sporazuma, te je dugo javnosti bio potpuno nepoznat. Već krajem oktobra, turski ministar inostranih poslova Ahmet Davutoglu dolazio je u Beograd kako bi srpskim zvaničnicima, predsedniku Borisu Tadiću i šefu diplomatije Vuku Jeremi- ću, predstavio sporazum o ujedinjenju islamskih zajednica u Srbiji, a na-

585 „Muamer Zukorlić za bojkot, Adem Zilkić protiv“, *Danas*, 30. septembar 2011.

586 „Napad na manjinu“, *Danas*, 5. septembar 2011.

587 „Potpis na jedinstvo u sredu“, *Danas*, 16. oktobar 2011.

kon njihovog susreta objavljeno je da se potpisivanje sporazuma očekuje narednih dana u Istanbulu.⁵⁸⁸

Stručna javnost se pitala o kakvom je sporazumu o ujedninjenju neke veske zajednice reč, ako o njegovom sadržaju odluku prvenstveno donose predstavnici vlasti dve sekularne države. Ako je, shodno osnovnim principa sekularnosti organizaciono ustrojstvo verske zajednice autonomno polje njenog delovanja, nije li, u najmanju ruku, sporno da se o njenom ustrojstvu prvo dogovaraju i odlučuju predstavnici sekularne vlasti.

Osim odsustva transparentnosti čitavog procesa, zatim diskutabilne uloge državnih institucija u kreiranju sporazuma, tokom čitavog procesa upadljivo je odsustvo jedne od dve zainteresovane strane, odnosno Islamske zajednice Srbije. Redovni akter u pregovorima bio je reis-ul-ulema Mustafa Cerić, poglavar Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, inače glavni verski autoritet Islamske zajednice u Srbiji, čiji mešihat deluje u okviru Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Kako se da pretpostaviti, reis-ul-ulema je bezuslovno zastupao interese Islamske zajednice u Srbiji, na čijem čelu je glavni muftija Muamer Zukorlić, dok je druga strana, odnosno Islamska zajednica Srbije, bila potpuno isključena iz pregovaračkog procesa i sve, veoma oskudne informacije u vezi sa sporazumom uglavnom je dobijala iz medija.

Prema izveštavanju pojedinih medija, nacrt sporazuma predviđao je jedinstvenu Islamsku zajednicu sa sedištem u Novom Pazaru, koja bi, organizovana u šest muftijstva delovala na celoj teritoriji Srbije: Sandžak, Beograd, centralna Srbija, Vojvodina i Preševo.

Ukoliko bi došlo do potpisivanja sporazuma od 15 tačaka, predviđeni su izbori za sve funkcije verske zajednice u roku od mesec dana od dana potpisivanja, koji moraju da se obave bez političkih i drugih pritiska, a koje bi nadgledala nezavisna šestočlana komisija sastavljena od po dva člana iz Srbije, Bosne i Hercegovine i Turske. Učešće u komisiji bilo bi uskraćeno predstavnicima podeljenih strana koji su na bilo koji način učestvovali u sukobima. Nacrt sporazuma takođe predviđa da čelnici sadašnje dve sukobljene organizacione strukture ne mogu da se kandiduju za najviše funkcije u jedinstvenoj Islamskoj zajednici, niti oni koji su

588 „Cerićev potpis miri muslimane u Srbiji“, *Danas*, 25. oktobar 2011.

doprineli podelama, a zabranjuju se političke aktivnosti i agitovanja muftijama, imamima i verskim službenicima, oni ne mogu da osnivaju političke partije niti da agituju za bilo koju političku opciju i džamije ne smeju da budu mesta za političku propagandu.

Druga, treća i četvrta tačka sporazuma, navodno su poznate od početka inicijative sporazuma za objedinjavanje Islamske zajednice i u njima se navodi da će jedinstvena Islamska zajednica delovati „u skladu sa zakonima i Ustavom Srbije poštujući teritorijalni integritet i suverenitet zemlje“.

U nacrtu sporazuma njen pun naziv nije određen, već je to ostavljeno da se naknadno utvrdi do potpisivanja tog dokumenta, čiji će usaglašeni tekst potpisati vrhovni poglavari muslimana Turske i Bosne i Hercegovine, Mehmed Gormez i Mustafa Cerić, i glavni muftija Islamske zajednice u Srbiji i reis-ul-ulema Islamske zajednice Srbije, Muamer Zukorlić i Adem Zilkić.⁵⁸⁹

Sabor Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, na sednici održanoj 19. novembra 2011. godine u Sarajevu, jednoglasno je prihvatio sporazum o obnavljanju jedinstva Islamske zajednice u Srbiji i dao podršku reis-ul-ulemi Mustafi Ceriću da nastavi aktivnosti u tom pravcu. Reis-ul-ulema je sa svojim turskim kolegom Mehmedom Gormezom predložio načela sporazuma i njih dvojica bi trebalo da budu potpisnici ukoliko dođe do dogovora u trouglu Ankara-Beograd-Sarajevo. Mada je na sednici u Sarajevu pročitana sporazum, tekst ipak nije predočen javnosti, jer je reč o internom dokumentu. Reis-ul-ulema Cerić se zahvalio i Islamskoj zajednici Turske i reisu Mehmedu Gormezu što se uključila u rešavanje ovog problema i rekao da očekuje „da će Beograd tursku inicijativu shvatiti ozbiljno i dobronamjerno“ i da će „ona osigurati stabilnost ne samo u Srbiji, već u regionu.“

Iako je Islamska zajednica Srbije bila potpuno isključena iz procesa kreiranja sporazuma, njen poglavar reis-ul-ulema Adem Zilkić, komentarišući tursku inicijativu o kojoj se informiše uglavnom iz medija, izjavio je sledeće: „Spreman sam da odmah sednem za pregovarački sto i razgovorima ću pristupiti sa maksimalnom fleksibilnošću, ali ukoliko Turska bude insistirala na gašenju Rijasetu, onda dogovor neće biti postignut“. Kako se i

589 „Povratak na vreme pre podela“, *Danas*, 27. oktobar 2011.

moglo očekivati, reis-ul-ulema Islamske zajednice Srbije načelno podržava ujedinjenje, ali ne i rešenja koja sadrži turski predlog. Kritikujući angažovanje reis-ul-uleme Cerića, poglavar Islamske zajednice Srbije tvrdio je da spreman da se povuče sa funkcije, ali samo pod uslovom da bude smenjen i glavni muftija Muamer Zukorlić.

Druga poseta ministra spoljnih poslova Turske Beogradu i sastanak sa najvišim državnim funkcionerima Srbije, završena je bez zvaničnih informacija i izjava. Mediji su spekulisali, na osnovu "dobro obavještenih izvora", da Srbija nije prihvatila predloženi sporazum već je iznela nekoliko zahteva koji odudaraju od turskog predloga: insistiranje na opstanku Rijasetu, tj. da buduća islamska zajednica ne bude organizaciono vezana za Sarajevo, kao i da centar ovdašnjih muslimana bude u Beogradu. Najzanimljiviji je ipak navodni zahtev vezan za muftiju Zukorlića, odnosno insistiranje da se muftija Zukorlić, ne samo povuče iz Islamske zajednice već i javnog života.⁵⁹⁰

Nakon pomenute posete ministra spoljnih poslova Turske Beogradu, inicijativa za ujedinjenje islamskih zajednica u Srbiji je naglo splasnula i u javnosti više nije bilo reči o tome. Nagađanja i pretpostavke o odlučnosti Beograda da istraje u svojim zahtevima kao glavnom razlogu obustavljanja inicijative, zbog naglosti njenog prekida pokazuju se kao osnovane.

Osim što je Islamska zajednica Srbije sve vreme bila izopštena iz procesa stvaranja sporazuma, interesantno je da su i muslimani na jugu Srbije, takođe, bili potpuno isključeni iz ovog procesa. Muftija Islamske zajednice za Preševo, Bujanovac i Medveđu, Džemaljedin Hasani, krajem oktobra 2011. godine posvedočio je da se on i njegovi vernici o turskoj inicijativi informišu „samo iz medija, i nećemo priznati nikakav dogovor u kome nismo učestvovali“. On je dodao da ne veruje da je realno i moguće formiranje jedinstvene islamske zajednice u Srbiji sa šest muftijstava, među kojima je i preševsko, jer „niko ne može imenovati muftije niti muftijstva bez izbora“. Svoju sumnju u uspešnost inicijative obrazložio je sledećim rečima: „Muftije se biraju glasanjem u kome učestvuju svi imami džamija i džemaflije, ljudi koji se klanjaju u džamijama. Ni muftije ni muftijstva ne može neko samo da imenuje. Osnivanje šest muftijstava u Srbiji, kako se

590 „Beograd ima ozbiljne primedbe“, *Danas*, 24. novembar 2011.

navodi u medijima, nije moguće bez izbora i prethodnog dogovora u kome mora učestvovati i Islamska zajednica za Preševo, Bujanovac i Medveđu⁵⁹¹.

Položaj muslimana u opštinama Bujanovac, Preševo i Medveđa je izuzetno specifičan, jer je oko 60 džamija i 70 imama pod ingerencijom bar četiri organizacione strukture koje su pojedinačno vezane za Prištinu, Novi Pazar, Beograd, pa čak i Rijad.⁵⁹² Niti jedna od pomenutih organizacionih struktura nije se spominjala u sporazumu o objedinjavanju Islamske zajednice.

Umesto zaključka

Iako se pripreme obeležavanja 17 vekova od Milanskog edikta u Nišu odvijaju u senci latentnog sporenja unutar Sabora Srpske pravoslavne crkve oko pitanja da li uputiti poziv poglavaru Katoličke crkve ili ne, vredno je pomenuti da se u okviru pomenutih priprema organizuju susreti koji svakako imaju pozitivni karakter. U februaru 2011. godine, u Crkvenom domu eparhije niške u Nišu, organizovana je međunarodna konferencija „Neprolazna vrednost i trajna aktuelnost Milanskog edikta“, na kojoj su se sastali episkop baški Irinej, nadbiskup beogradski Stanislav Hočevar, muftija Islamske zajednice Srbije Muhamed Jusufspahić, predsednik Saveza jevrejskih opština Srbije Aleksandar Nećak, biskup Reformatske hrišćanske crkve Ištvan Čete Semeši, predstavnici Ruske pravoslavne crkve predvođeni mitropolitom Hilarionom. Među govornicima bili su i profesor Bogoslovskog fakulteta u Beogradu Radovan Bigović, Kristijan Gasteber iz Austrijske akademije nauka, Erika Juhaž sa Univerziteta u Mađarskoj, Sebastijan Pantegini sa Instituta za vizantijske studije iz Austrije, kao i profesori Milutin Timotijević, Darko Tanasković i Radivoj Radić. Skupu je prisustvovao i ministar za nauku i tehnološki razvoj Božidar Đelić, gradonačelnik Niša Miloš Simonović. Pored Odbora Svetog arhijerejskog sabora Srpske pravoslavne crkve, u organizaciji ovog međunarodnog skupa sudelovali su i Asocijaciji

591 „Povratak na vreme pre podela“, *Danas*, 27. oktobar 2011.

592 „Rijad i Kosovo bliži od Ankare“, *Danas*, 7. novembar 2011.

ja nevladinih organizacija jugoistočne Evrope „Civis“, austrijska fondacija „Pro orijente i Fondacija za mir i rešavanja kriza iz Švajcarske.“⁵⁹³

Za razliku od svog netolerantnog nastupa neposredno po ustoličenju na tron poglavara Srpske pravoslavne crkve, kad je uvredio muslimane svojim tumačenjem „filozofije islama“, patrijarh Irinej je u oktobru 2011. godine nastupio dostojno hrišćanskom velikodostojniku. Tokom višednevne posete Mileševskoj eparhiji, patrijarh Irinej obišao je i Priboj i Sjenicu, a okupljenom narodu u Sjenici poručio je sledeće: „Vi živite ovde sa braćom svojom, koji ne pripadaju našoj veri, braćom muslimanima. Poštujte njihovu veru. Svaka vera je dragocena u poređenju sa neverjem. I oni, kao i mi, verujemo, a mnogo što-šta imamo zajedničko. Svi verujemo u jednog Boga. Muslimani i hrišćani veruju u jednog Boga. Mnogo elemenata ima u islamu, što su elementi i naše vere. Iz toga razloga, ali ne samo iz toga, svima nama je, braćo i sestre, Bog stvoritelj i otac. Svi mi imamo dušu. Dušu koja je bogolika, kojom ličimo na Boga, i mi hrišćani i muslimani i svi drugi. Dakle, svi smo deca Božija, ili narod Božiji. I zato, ljubeći Boga i bivajući verni Bogu, moramo voleti braću svoju sa kojom živimo. I njih Bog voli kao i nas“⁵⁹⁴

Možda najsvetliji primer društvene odgovornosti proporcijalne pripadnosti najrespektibilnijoj instituciji u Srbiji, ako je verovati istraživačima javnog mnjenja, jeste gest episkopa Lavrentija koji je zaveštao svoje organe za kadaverične transplantacije.⁵⁹⁵ Kao prvi velikodostojnik Srpske pravoslavne crkve koji je to učinio, episkop Lavrentije je dao dobar primer kako duhovni autoritet može demonstrirati i preporučiti model društveno odgovornog ponašanja.

593 „Milanski edikt važan za sve vernike“, *Danas*, 26-27. februar 2011.; „Jubilej Milanskog edikta prilika za duhovno jedinstvo“, *Politika*, 26. februar 2011.

594 „Verujte u Boga, živite u miru“, *Danas*, 13. oktobar 2011.

595 „Vladika Lavrentije zaveštao organe“, *RTS*, 22. januar 2011.

VIII – EKONOMSKO- SOCIJALNI OKVIR

Ekonomija: neočekivano urušavanje konjunktura

Na početku 2011. godine činilo se da Vlada Srbije planira da zahukta ekonomsku konjunkturu, stekne status kandidata za pristup Evropskoj uniji i dobije datum početka procesa pregovaranja o uslovima ulaska u evropsku asocijaciju – te da na tim osnovama vladajućoj koaliciji obezbedi dobre izgleda na redovnim parlamentarnim izborima 2012. godine. Ovaj cilj je tim pre bio poželjan, jer se ispostavilo da se, najkasnije krajem te iste 2012. godine, moraju raspisati i izbori za predsednika Srbije. No, ispostavilo se da je, uprkos tom „predizbornom interesu“ vladajuće političke koalicije, Srbija počela nezadrživo da klizi u novi ciklus recesije, sa sve većim finansijskim problemima i sa sve većom nezaposlenošću, a kandidatura Srbije za Evropsku uniju je prvo odložena (9. decembra 2011), a tek kasnije (1. marta 2012) prihvaćena bez datuma početka pregovora. Ta neizvesnost oko evropske politike možda je i dalje glavni razlog nedostatka dobre ekonomske perspektive Srbije.

Spomenuti ekonomski pad na kraju 2011. godine, nije se više mogao zaustaviti ni vanrednim merama Vlade Srbije, koje su išle i na proinflatorno podsticanje konjunktura, pa je paralelno sa održavanjem visokog nivoa javne potrošnje, odobravan niz podsticaja investitorima i proizvođačima. No, recesija se ubrzavala. Na kraju će se, prilikom usvajanja državnog budžeta za 2012. godinu, u decembru 2011. godine faktički i praktično napustiti i aranžman o nadzoru sa Međunarodnim montarnim fondom, da bi nosioci ekonomske politike u izbornoj godini imali potpuno određene ruke u ekonomskoj politici; to jest, da bi se ubrzanjem potrošnje i odobravanjem niza državnih garancija za kredite javnog sektora održao njihov nivo masivnih investicija, pa i elementarna likvidnost javnih preduzeća čije cene su prevazišli troškovi poslovanja.

Pokazatelji ne oslikavaju dubinu krize

Na prvi pogled, kad se pogledaju osnovni ekonomski indikatori o ekonomskim kretanjima u Srbiji tokom 2011. godine, dubina krize se ne može uočiti u pravoj meri. Jer, u odnosu na 2010. godinu, ostvaren je porast realnog bruto društvenog proizvoda za 1,9 odsto,⁵⁹⁶ industrijska proizvodnja je povećana za 2,1 odsto,⁵⁹⁷ dok je u poljoprivredi jedino u proizvodnji pšenice i voća došlo do povećanja produkcije, a svi ostali prinosi ili padaju ili stagniraju, što je delimično posledica i „štednje“ na agrarnom budžetu.

Prosečne potrošačke cene su 2011. godine, prema proseku iz 2010. godine, porasle za 11 odsto. Kad se upoređuje nivo ovih cena u decembru 2011, prema decembru 2010. godine, uočava se porast cena od 7 odsto, što znači da je nivo „ciljane inflacije“ za 2011. godinu, koji je određen na 4,5 odsto – plus minus 1,5 odsto, premašen. Na drugoj strani, nominalne zarade zaposlenih su povećane takođe za 11,2 odsto (realno, dakle, gotovo ništa), ali je osećaj širećeg siromaštva veoma prisutan. Prosečno isplaćena neto zarada u Srbiji tokom 2011. godine bila je 37.976 dinara (363 evra) i u odnosu na 2010. godinu realno je povećana za 0,2 odsto. Međutim, prosečne penzije su realno smanjene za 3,6 odsto.

Devizne rezerve su na kraju godine dosegle 12.058 milijardi eura; izvoz je 2011. godine iznosio 8439 miliona eura i povećan je prema 2010. godini za 13,9 odsto, uvoz je iznosio 14.450 miliona eura i povećan je za 13,4 odsto; deficit na tekućem računu platnog bilansa iznosio je 10,2 odsto BDP;⁵⁹⁸ budžetski deficit je bio 4,4 odsto BDP, a javni dug učestvovao je sa 45,1 odsto u BDP, i nominalno je na kraju 2011. godine iznosio 14.466,1 miliona eura.

Vlada Srbije je tokom 2011. godine povećala javni dug države za više od 2,3 milijarde eura, a prvi put je posle dugo vremena prodala i svoje obveznice na međunarodnom tržištu. Preciznije rečeno, javni dug Srbije je sa 12,2 milijarde, 1. januara 2011. godine, do kraja novembra povećan na spomenutih oko 14, 3 milijardi eura. Problem je što se tako došlo na korak,

596 „Fleš procena“ Republičkog zavoda za statistiku.

597 Podaci koji slede su podaci Republičkog zavoda za statistiku.

598 Podaci Narodne banke Srbije.

a možda i bliže, do zakonom propisanog limita učešća javnog duga u domaćem BDP od 45 odsto. Još veći je problem što dostignuti nivo zaduženja već podrazumeva godišnje otplate koje premašuju 10 odsto BDP Srbije. Dakle, na „kreditne rate“ već odlazi više nego duplo novca od visine budžetskog deficita koji nam je od MMF odobren iduće godine (4,25 odsto).

Glavni trenutak u ovoj ekspanziji državnog zaduživanja se, izgleda, dogodio 21. septembra 2011, kad je Vlada Srbije, uz pomoć konsultanata JP Morgana i Dojče banke, tiho i munjevito realizovala dugo pripremani, veliki posao prodaje srpskih euroobveznica za milijardu dolara. Premijer i ministar finansija Mirko Cvetković je tim povodom istakao da je tražnja za našim papirima bila „duplo veća od ponude“, odnosno od dogovorene emisije, te da je tako država dobila „dugoročne izvore finansiranja likvidnosti budžeta“ (Beta).

Čini se da je Srbija s ovom prodajom svojih vrednosnih papira umakla u poslednji čas, plimi erozije tržišta državnih obveznica u Evropi, do koje je došlo već početkom oktobra. To bi trebalo da znači da bi ugovorena kamata za srpske euroobveznice (sa rokom otplate od deset godina) od 7,25 odsto godišnje bila i daleko viša da se s ovim poslom zakasnilo samo nekoliko dana.

Nešto ranije, u finansijskim krugovima prognoziralo se da Srbija može očekivati kamatu između 6 i 8 odsto, s obzirom da su Crna Gora i Albanija svoje papire prodavale sa prinosom od 7,5 odsto. Srbija je prošla nešto bolje, pa se može oceniti da je Cvetkovićeva vlda ovim potezom ostvarila možda i najznačajniji posao tokom 2011. godine, mada mnogi stručnjaci smatraju da se nikakvo zaduživanje u jednoj već prilično zaduženoj zemlji ne može okvalifikovati kao uspeh.

Ipak, kad se pogleda učešće javnog duga Srbije u BDP, 2011. godine – stiče se utisak da je ona i dalje umereno zadužena država, jer svetski prosek državne zaduženosti je veći od 100 odsto BDP. Glavni problem Srbije ostaje veoma nisko učešće izvoza u njenom BDP (27 odsto), pa je njen javni dug gotovo dvostruko veći od prošlogodišnjeg izvoza, što dovodi u pitanje perspektivu servisiranja javnog duga Srbije u budućnosti, jer je 80 odsto tog duga u devizama.⁵⁹⁹

Visina javnog duga Srbije više se ne ocenjuje niskom ni kod stranih stručnjaka. Tako je stalni predstavnik MMF u Beogradu Bogdan Lisovolik upozorio da u istočnoevropskom regionu sada samo Poljska i Mađarska imaju veći dug u odnosu na bruto domaći proizvod od Srbije, a sve ostale države imaju manji. Lisovolik je još dodao da je zabrinjavajuće što se u Srbiji odnos penzionera i zaposlenih približava odnosu jedan prema jedan i da samo Italija i Ukrajina u Evropi troše veći deo BDP na penzije od Srbije. Učešće penzija u BDP Srbije je doseglo 14 odsto, a u zemljama u razvoju to učešće zauzima prosečno 5,9 odsto BDP.⁶⁰⁰

Neto priliv stranih direktnih investicija u 2011. godini bio je 1826,9 miliona eura (milijardu eura više nego 2010. godine), u zemlju je ušlo portfolio investicija za 1619,1 miliona eura i ostalih investicija 1107,1 milion eura.⁶⁰¹ Ukupan spoljni dug Srbije na kraju 2011. godine iznosio je 24,1 milijardu eura, tako da je u odnosu na 2010. godinu povećan 2,4 puta. Neto dug javnog sektora dosegao je 10,8 milijardi eura.⁶⁰² Međutim, rast javne potrošnje bio je manji od stope inflacije, a prihodi državnog sektora realno su u 2011. godini bili niži za 4,2 odsto u odnosu na 2010. godinu (u tome, tekući prihodi su smanjeni za 3,8 odsto, kapitalni prihodi za 8,2 odsto, a donacije su bile manje čak za 67,7 odsto).⁶⁰³

Narodna banka Srbije (NBS) je u prvoj polovini godine vodila restriktivnu politiku i referentna kamatna stopa je bila 12, pa 12,5 odsto, da bi u drugoj polovini godine te restrikcije bile blago smanjene – sa opadajućom referentnom kamatnom stopom koja se na kraju 2011. godine zaustavila na 9,75 odsto.

Podaci o prometu u trgovinama na malo možda najplastičnije ukazuju na pad standarda stanovništva Srbije tokom 2011. godine. Prema podacima

600 *Danas*, 8. mart 2012.

601 Privredna komora Srbije, *Aktuelna privredna kretanja, izveštaj* podnet na Skupštini PKS održanoj 19. marta 2012.

602 Isto.

603 Isto. Zanimljivo je primetiti da su, prema podacima Ministarstva finansija koji su objavljeni 20. februara 2012. godine, u poslednje četiri godine (2008-2011) primanja budžeta nominalna rasla 15,8 odsto godišnje, dok su rashodi prosečno godišnje rasli za 7,6 odsto.

Republičkog zavida za statistiku taj promet je opao za 7,3 odsto u tekućim, a za 16,7 odsto u stalnim cenama.⁶⁰⁴ Ova razlika u dinamici pada prometa u tekućim i stalnim cenama upućuje na zaključak da Srbiji preči najgora solucija – stagflacija.

Sve su to, uglavnom, pokazatelji jedne slabe državne ekonomije, ali Srbija je ranije, tokom znatnog broja godina, imala i mnogo gora privredna ostvarenja, pa javno raspoloženje, pogotovo ono u privrednim krugovima nije bilo toliko pesimistično. Takvo raspoloženje prema opštoj privrednoj situaciji vlada i u najširim slojevima građanstva. Na to najviše utiče stalan trend smanjivanja zaposlenosti – jer je stopa nezaposlenosti povećana za oko 3 procentna poena tokom samo jedne godine. Koliko je problem velik jednostavno ilustruje podatak da je stopa nezaposlenosti krajem 2011. godine dosegla dramatičnih 23,7 odsto, to jest ona je među najvišim u Evropi – a stalno se najavljuje njen dalji porast.

Osećaj nedostatka perspektive i bezizlaza

Makroekonomski pokazatelji, po'jednostavljeno, pokazuju jednu tešku godinu, ali, osim po stopi nezaposlenosti, ne i dramatičnu, ili bar ne toliko dramatičnu, kako su je doživeli ne samo privrednici nego i građanstvo u celini.

Ovako nepovoljnoj i gotovo defetističkoj atmosferu u privredi Srbije tokom 2011. godine mnogo su doprinele i loše vesti sa svetskih tržišta, koje su za domaće političke prilike instrumentalizovale kao „katastrofične“ prvenstveno konzervativne snage u zemlji. Te katastrofične igre oslojnene na vesti iz sveta počele su sa američkim natezanjem oko obnavljanja i povećanja limita državnog zaduživanja, koje je razrešeno samo 24 sata uoči očekivanog „tehničkog bankrota“ SAD, famoznog 2. avgusta 2011. godine. Tada je, u poslednji čas postignut politički kompromis demokrata i republikanaca da se Vladi SAD podigne plafon zaduženja za 2400 milijardi dolara, uz njenu obavezu da u narednim mesecima donese plan budžetskih ušteda za 2700 milijardi dolara u narednih deset godina, kako ne bi bili povećani porezi bogatijim slojevima. Tako se navodno veselo, kao

604 Citirani izveštaj Privredne komore Srbije.

„istorijski dogovor“, kako se izrazio sam predsednik Barak Obama, završilo kockanje sa finansijskom stabilnošću čitavog sveta, jer čak 4125 milijardi dolara, od trenutno ukupnog javnog duga SAD, od oko 14.000 milijardi dolara, Amerika uzajmljuje iz sveta – a sukob oko zakona o povećanju tog duga, mogao je oboriti rejting najveće ekonomske sile na planeti, povećati kamate, oslabiti dolar, povećati cene nafte i gurnuti ceo svet u novi ciklus recesije.

Nastavilo se, takođe neveselo, u Evropi. U centru pažnje je bila grčka kriza, ali je evropska briga eksplodirala tek kada je nelikvidnost zapretila Italiji, u kojoj je kriza bila na vrhuncu u vreme jesenje napetosti oko rebalansa državnog budžeta. Tome su pridružena već poznata strahovanja oko finansijske budućnosti Španije, Portugala i Irske. Već je mnogo puta naglašeno da su njihovi problemi prilično različiti, ali da je, po pravilu, reč o državama sa visokim odnosom javnog duga i BDP. Grčki javni dugovi su 143 odsto njenog BDP, italijanski 119 odsto, irski 96 odsto, portugalski 93 odsto – ali španski tek 50 odsto. Pa ipak, Španija se, posle Grčke, smatra najugroženijom, zbog privredne stagnacije, niskog tempa oporavka ekonomije (ispod 1 odsto rasta BDP) i visoke i rastuće nezaposlenosti (21 odsto). A to liči i na situaciji u Srbiji.

U tom svetskom i domaćem kontekstu odvijao se privredni život Srbije 2011. godine, sa tekućim izazovima na koje Vlada nije uspela da odgovori nekim prepoznatljivim kursom mera ekonomske politike.

Ipak, početkom 2012. godine i dalje dominira utisak da je Srbija u ekonomskom smislu u stanju bezizlaza, bez obzira što je njena privreda ostvarila samo „prosečno loše“ rezultate u svetskom ambijentu produžene krize. Godina (2011) je počela relativno poletno i dobro, ali je od aprila pa dalje, sve krenulo nizbrdo. Na primer, u prvom kvartalu porast BDP se procenjivao na 3,7 odsto, u drugom na 2,5, u trećem na 0,5, a u četvrtom na 0,8 odsto, prema istim periodima predhodne godine. Ili, izvoz je u prva tri meseca rastao po stopi od oko 30 odsto, a na kraju se spustio na godišnju stopu od spomenutih 13,9 odsto. Svi pozitivni pokazatelji su tokom godine padali, a negativni su rasli.

Ekonomska konjunktura u Srbiji je veoma loša iako zemlja nije pala u nelikvidnost, finansijski sistem je bio uglavnom stabilan, banke likvidne,

inflacija uobičajeno visoka, plate nominalno, a za nijansu i realno u porastu, ostvaren je i dalje veliki kapitalni priliv iz inostranstva, a spoljni dug je još bio u snažnom realnom porastu, što je održavalo unutrašnju tražnju na zatečenom nivou. Uprkos svemu, ekonomska aktivnost se naglo usporila, a industrijska proizvodnja doživela gotovo krah – od maja do kraja godine je opala za više od 7 odsto.

Odgovor na pitanje o razlozima gašenja proizvodnje nije jednostavan. Najpre bi se moglo reći da je Srbija, takođe, velika žrtva preduge evropske stagnacije i finansijske krize u eurozoni – što je, navodno značajno smanjilo izvozne porudžbine srpskoj industriji (pogotovo u drugoj polovini godine), zbog krize tražnje u evropskim zemljama. No, egzaktni pokazatelji ne dokazuju u potpunosti ovu tvrdnju – naročito kada se pogledaju bilansi razmene sa članicama Evropske unije. Naime, Srbija je i tokom 2011. godine natprosečno povećala izvoz na tržište Evropske unije za 18,8 odsto (na tržište Nemačke izvoz je povećan čak za 26,8 odsto).

Pri tome treba primetiti da se u Srbiji pojavila teza da je zbog Prelaznog trgovinskog sporazuma sa EU, koji je potpisan zajedno sa Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju 29. aprila 2008. godine, došlo da velikog smanjenja carinskih prihoda, a da na drugoj strani srpski izvoznici na osnovu liberalizacije trgovine nisu postigli ništa – te da je to jedan od glavnih uzorka „iscrpljenosti“ i privrede i državnog budžeta Srbije u 2011. godini. Ta teza je suprotna činjenicama koje je javnosti iznela Kancelarija za evropske integracije Vlade Srbije, jer ignoriše razvoj robne razmene između Srbije i EU i u računici ne uvodi carinske benefite koje su tim sporazumima sa EU ostvarili izvoznici Srbije. Naime, po godinama, to izgleda ovako: već u 2008. godini, izvoz Srbije u EU bio je nešto iznad 4 milijarde eura, a uvoz 8,2 milijarde eura, sa poboljšanom pokrivenošću uvoza izvozom – od 48,8 odsto. Naredne, 2009. godine, kad je besnela svetska kriza, izvoz je opao na 3,2 milijarde eura, a uvoz na 6,5 milijardi eura (pokrivenost 48,9 odsto). Sledeće, 2010. godine dolazi do oporavka razmene, pa izvoz Srbije u EU premašuje 4,2 milijarde eura i sa 59,9 odsto pokriva uvoz. Zatim, 2011. godine pokrivenost izvoza uvozom dostiže 61,4 odsto. Kad je reč o bilansu carinskih „dobitaka i gubitaka“ izlazi da u tri godine Srbija na uvozu robe iz EU, zbog Prelaznog trgovinskog sporazuma, nije naplatila

439 miliona eura carina, ali su njeni izvoznici na drugoj strani imali carinske benefite od 1488 miliona eura.⁶⁰⁵

Ustvari, čitava kampanja protiv proevropske politike Srbije ne bi imala krupnije posledice da i sama Vlada nije pokazala kolebljivost, to jest, da njena evropska politika nije bila toliko ambivalentna, što je izazvalo oseku najavljenih poslova sa Evropom, možda i više od evropskih problema u finansijama.

Osećaj nerešive ekonomske krize u Srbiji može se objasniti i hipotezom da je srpsku privredu veoma pogodila „relativna stagnacija“ plasmana poslovnih banaka koje su faktički u stranom (evropskom) vlasništvu, a koje usporenu dinamiku porasta plasmana u Srbiji obrazlažu brzim porastom kontaminiranih kredita, nedostatkom kvalitetnih programa i pouzdanih dužnika sa povoljnom perspektivom.⁶⁰⁶

Ukoliko se posmatraju ukupni krediti privredi, domaći krediti i direktno zaduživanje privrede u inostranstvu, videće se da su oni tokom 2011. godine povećani za 8,6 odsto – što znači da je tempo povećanja plasmana (koji je u poslednjoj dekadi bio izuzetno visok, naročito u prvim godinama posle 2000. godine) bitno usporen – a potrebe privrede za novim kreditima su očigledno u snažnom porastu. Drugačije rečeno, banke smatraju da su srpski privrednici i domaće kompanije već prezaduženi – sa slabim izgledom da će povećati prihode u narednom periodu i uhvatiti održivi tempo privređivanja. Međutim, s obzirom na mali broj kreditno sposobnih preduzeća, postavlja se pitanje zašto je prosečna kamata na pozajmice i 2011. godine bila veoma visoka, 14,24 odsto (za oko četiri procentna poena viša nego predhodne godine). Bankari zapravo „vade štetu“ koju izaziva porast problematičnih kredita, koji sada dostiže 18,8 odsto svih plasmana.⁶⁰⁷

605 *Novi magazin*, 23. februar 2012.

606 Prema podacima PKS, učešće problematičnih kredita u ukupno odobrenim kreditima u Srbiji u četvrtom kvartalu 2011. godine iznosilo je 19,2 odsto, dok je to učešće u kreditima odobrenim privredi bilo 24,4 odsto – i ta stopa je tokom godine bila u stalnom porastu.

607 *Blic*, 3. mart 2012.

Treći pravac objašnjenja za „depresivne ocene“ ekonomskog stanja u Srbiji mogao bi se naći u evidentnom zastoju u reformisanju javnog sektora, u kome se i dalje odvija proces rasta i kumulacije poslovnih gubitaka – što čitav taj sektor, zbog očekivane socijalizacije njegovih gubitaka i promašaja, gura u još rašireniju neefikasnost; takva očekivanja, što je najvažnije, daju vetar u jedra konzervativnim snagama koje zagovaraju „renacionalizaciju privrede“ ili, nešto blaže, „reviziju svih privatizacija“, koje su, navodno, sve bile izvedene na osnovu korupcije i uz raznovrsne mahinacije, pre svega onih privrednih krugova koji su u dosluhu sa političkom elitom.

Velika ekonomska oseka u srpskoj ekonomiji, naročito vidljiva u drugoj polovini 2011. godine, najviše bi se mogla objasniti i navodno snažnim porastom unutrašnjeg otpora u Srbiji politički evrointegracija, za koju je postalo jasno da se ne može nastaviti na platformi takozvane politike „i Evropska unija, i Kosovo“. Naime, od avgusta 2011. godine, kad se zaoštrila kriza na severu Kosova, koja je izbila posle pokušaja da se ovaj prostor stavi pod kontrolu carinskih organa Kosova i EULEX, svi partneri Srbije su se našli u dilemi da li je dosadašnja proevropska politika Beograda doista verodostojna i iskrena, to jest koliko je Srbija doista opredeljena za nastavak reformi i okončanje tranzicije, kako bi svoj sistem prilagodila evropskim pravilima i standardima. Kako je tokom jeseni 2011. godine, iz dana u dan, postajalo jasnije da iskazana nespremnost Srbije za evropski iskorak ne vodi ka pozitivnoj odluci EU o odobravanju statusa kandidata i datuma za početak pregovora o članstvu u EU (što je doista i rezultiralo odlaganjem takve odluke 9. decembra 2011. godine), i ekonomski partneri Srbije, kao i sami preduzetnici u njoj, tu krizu evropske strategije razumeli su kao zatamnjenje perspektive u ekonomskim odnosima između Srbije i Unije – što je, moguće, doprinelo daljem slabljenju međusobnih ekonomskih odnosa, pa i poslova unutar Srbije.

Taj osećaj nedostatka perspektive i strah od svojevrsne dolazeće i preteće izolacije Srbije u Evropi naročito je pojačan kad je postalo belodano da Srbija napušta svoj aranžman sa MMF (posle usvajanja budžeta za 2012. godinu, 23. decembra 2011. godine) i vraća se modelu ekonomske poli-

tike iz vremena posrtanja socijalizma (a možda i nekom još arhaičnijem modelu).

Nekoliko krupnih privrednih događaja

Start 2011. godine, inače, nije nagoveštavao tmurni ekonomski nastavak. Početkom marta 2011. godine finalizovan je i jedan od najvećih kupoprodajnih ugovora u ekonomskoj istoriji Srbije. Belgijska kompanija „Delez“ kupila je domaći trgovinski lanac „Delta Maksi“ – za ukupnu sumu od 932,5 miliona eura. Prema rečima predsednika i generalnog direktora „Deleza“ Olivija Bekersa, unutar ove sume je i 300 miliona eura duga dobavljačima srpske kompanije.

Prodavac, vlasnik i prvi čovek „Delta Maksija“, Miroslav Mišković, na konferenciji za novinare nakon zaključenja transakcije u Beogradu, 3. marta, izjavio je da je i to jedan veliki korak Srbije ka Evropskoj uniji i da će najveći deo prodajne cene uložiti u domaći agrar. Pri tome je dodao da dobavljači „Delta Maksija“ ovim poslom dobijaju veće tržište, jer „Delez“ ima značajne trgovačke kapacitete u Rumuniji, Grčkoj i Belgiji.⁶⁰⁸

Realizaciju ovog posla je jedno vreme činilo neizvesnom otezanje Vladinih komisija za zaštitu konkurencije i za hartije od vrednosti da izdaju tražena mišljenja – ali su sve formalnosti uredno završene do početka avgusta. Zvanična statistika sad ovaj Miškovićev posao knjiži kao realizovano strano ulaganje, što je Srbiju statistički izguralo u vrh zemalja regiona po prilivu stranog kapitala i tokom 2011. godine. Interesantno je, s tim u vezi primetiti da je Srbija i 2010, i 2011. godine privukla stranih investicija približno koliko i Hrvatska i Slovenija zajedno.⁶⁰⁹

Posle prodaje „Maksija“, u Srbiju je stigla još jedna vest koja je u javnosti shvaćena kao pozitivna. Naime, 25. jula u Sloveniji je srpska kompanija za proizvodnju i distribuciju voćnih pića „Nektar“ iz Bačke Palanke zaključila ugovor sa Pivovarom Laško (odnosno njenom firmom „Union“) o kupovini poznatog slovenačkog proizvođača sokova „Fruktala“ iz Ajdovščine

608 *Vreme*, 29. decembar 2011.

609 Ocena Kancelarije za evropske integracije Vlade Srbije u *Informaciji o odnosima Srbije i Evropske unije i njihova perspektiva u 2012. godini*, Beograd, januar 2012.

za 50 miliona eura. To je jedna od najvećih srpskih investicija u inostranstvu, a najveće u Sloveniju.

Kako je naglasio Bojan Radun, izvršni direktor „Nektara“, spajanjem sa „Fruktalom“ stvorena je firma koja je „u regionu apsolutni rekorder u proizvodnji negaziranih i bezalkoholnih pića“, koja spada u 20 najvećih evropskih proizvođača, sa ukupno 1300 zaposlenih i sa godišnjom prodajom vrednom oko 150 miliona eura.

Ovaj posao je u srpskoj javnosti dobio gotovo simbolički značaj, ne samo zbog toga što je jedna srpska kompanija prodrla u Sloveniju, nego što je ovaj posao znatnim delom kreditirala i Evropska banka za obnovu i razvoj. Uostalom, od „Fruktala“ je svojevremeno čitava privredna grana SRJ učila šta je to biznis sa bezalkoholnim pićima i vodom – i da se na tom poslu može dobro zaraditi.

Kad je reč o krupnim privrednim događajima u 2011. godini, čiju vrednost je moguće atribuirati kao negativnu, treba spomenuti još slučajeve Telkoma Srbija i čeličanu us Stil u Smederevu.

Naime, razvoju nepovoljne privredne atmosfere u Srbiji u proleće 2011. godine, dao je znatan doprinos i neuspeh tendera za prodaju državnog udela u telekomunikacionoj kompaniji Telekom Srbija. Posle tog neuspeha da se proda udeo od 51 odsto akcija u jednom uspešnom telefonskom preduzeću, došlo je krajem 2011. godine do izvesnog „preokreta“ u pogledu reformisanja i prodaje čitavog javnog sektora. Taj zaključak je izveden najviše zbog odluke Vlade, da od grčke kompanije OTE otkupi njenih 20 odsto akcija u Telekomu Srbija za 380 miliona eura – što je, verovalo se, bio odlučujući korak ka novom tenderu za prodaju, pošto je planirana akvizicija verovatno i propala zbog „zatezanja“ grčkog partnera.

Naime, Vlada Srbije je za tender kao minimalnu odredila cenu od 1,5 milijardu eura za većinski paket akcija. Kada je otvorena tenderska dokumentacija ispostavilo se da nijedna zainteresovana kompanija, pa ni ona koja je objavila da je veoma zainteresovana, Telekom Austrija, nije dobila do te cene, pa je krajem marta objavljeno da posao nije uspeo. Čini se da je glavni kamen spoticanja bilo to što je Dojče Telekom, vlasnik grčkog OTE, koji je u vlasništvu Telkoma Srbija držao 20 odsto akcija, postavljao posebne uslove. Sad, kad je izvedena kupovina udela OTE, moglo bi

se pretpostaviti da je to učinjeno „za poznatog kupca“ cele kompanije, a „nova minimalna cena“ bi se mogla kretati oko 2 milijarde eura. Međutim, menadžment Telekoma Srbija, a i pojedini političari, sada tvrde da ovu kompaniju ne treba prodavati, već je razvijati „u nacionalnom interesu“. Da li su to izjave taktičke naravi – ostaje da se vidi.

Drugi neugodan događaj bilo je odlazak us Stil kompanije iz Srbije, koja je prodala svoje vlasništvo nad čeličanom u Smederevu za simboličnu sumu od jednog dolar državi Srbiji. O povlačenju Amerikanaca iz čeličane govorilo se mimo javnosti u užim krugovima cele jeseni – a odluka o njihovom odlasku saopštena je tek u januaru 2012. godine. I ova vest je loša vest za državu i privrednike u Srbiji, jer je us Stil bio najveći izvoznik, njegova proizvodnja vredela je oko 1,5 odsto BDP Srbije, a izvoz te kompanije predstavljao je 15 odsto izvoza.

Posle izbora – nove neizvesnosti

Srbija je, dakle, proteklu 2011. godinu proživela sa mnogo teškoća i trauma, lutanja i nesigurnosti, sa strahom od ekonomske budućnosti. Paradoks je u tome što loši ekonomski rezultati „rade“ za opozicione stranke, koje opet, u većini, nemaju nikakav ozbiljan alternativni ekonomski program – pa se posle izbora 2012. godine može dogoditi da se jedna neuspešna ekonomska politika zameni još gorom.

Socijalna i ekonomska prava: zatajili društveni mehanizmi

Drugi talas svetske ekonomske krize na koji su još početkom 2010.godine upozoravali stručnjaci, doveo je do daljih gubitaka radnih mesta i povećanja, inače visoke nezaposlenosti u Srbiji. To se neminovno odrazilo na jačanje sive ekonomije u kojoj je, prema različitim procenama i istraživanjima, u 2011, bilo radno angažovano između 300.000 i 1.000.000 ljudi. Ogromna konkurencija na tržištu rada, uz ozbiljno ugroženu egzistenciju, rezultirala je i kršenjem ekonomskih i socijalnih prava sa kojim su se svi prećutno saglasili. Nezaposleni – da bi došli do bilo kakvog posla, država – da bi očuvala krhki socijalni mir ili bar izbegla veće tenzije, a poslodavci – da bi održali minimum poslovanja.

Mada je Nacionalna strategija zapošljavanja za period 2011 – 2020,⁶¹⁰ projektovala rast zaposlenosti sa 45,5 odsto na 66 odsto, udeo radno sposobnog u ukupnom stanovništvu je u 2011, iznosio 67,6 procenata, što je manje nego u bilo kojoj novoj članici EU. Ukupan broj zaposlenih u 2011. godini smanjen je za 2,8 odsto u odnosu na 2010. godinu. Registrovana stopa nezaposlenosti lica koja aktivno traže zaposlenje u decembru 2011, iznosila je 30 procenata. Prema podacima Ankete o radnoj snazi iz novembra 2011. godine, stopa nezaposlenosti lica radnog uzrasta povećana je u poređenju sa istim periodom 2010. godine i iznosila je 24,4 procenata.⁶¹¹

U takvoj situaciji, zatajili su svi mehanizmi kontrole, od inspeksijskog i bezbednosnog nadzora, do sindikalnog organizovanja. Iako je Srbija ratifikovala najvažnije konvencije Međunarodne organizacije rada i ima zakonski okvir koji se odnosi na pitanja iz oblasti radnih odnosa, nesumnjivo je da preuzete obaveze i garantovana prava nisu poštovani. Teško je očekivati

610 Nacionalnu strategiju zapošljavanja 2011-2020, Vlada Republike Srbije je usvojila.....

611 Ministarstvo finansija, Beograd, Decembar 2011., *Bilten javnih finansija*
[http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/bilten%20javne%20finansije/
bilten%20-%2088%20-%20SRP%20za%20web%281%29.pdf](http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/bilten%20javne%20finansije/bilten%20-%2088%20-%20SRP%20za%20web%281%29.pdf).

da će se na tom planu nešto promeniti i u 2012. godini, iako je bilo najava o izmenama Zakona o radu koje bi trebalo da doprinesu smanjivanju tzv. rada „na crno“. Bez ikakve zaštite, armija nezaposlenih će i dalje plaćati najvišu cenu krize koja jeste odraz realnog stanja svetske ekonomije, ali je takođe posledica nesposobnosti političke elite. Imajući u vidu da je 2012, i izborna godina, sumorne su, ali verovatne procene da će Srbija izgubiti još jednu godinu na planu sprovođenja neophodnih strukturnih promena.

Kao inicijator promena i reformi, ali i partner u socijalnom dijalogu, sindikat ne samo da nije izborio respektibilnu poziciju nego je izgubio i ono malo ugleda i poverenja radnika koje je imao. Podatak da u Srbiji deluje više od 20.000 raznih sindikata dodatno ilustruje njihovu nemoć. Stoga ne čudi da jedva 15 odsto građana ima poverenje u rad sindikata, dok su sami članovi veoma malo ili nimalo upoznati sa aktivnostima svoje organizacije.⁶¹²

Iako je tokom 2011, bilo više blokada, uglavnom ulica u blizini zgrade Vlade, zapravo je broj štrajkova bio daleko manji nego prethodnih godina. Prema podacima sindikata, do septembra je bilo tri puta manje štrajkova nego u istom periodu 2010. Sindikati, takođe, tvrde da je u prvih šest meseci protestovalo najmanje 50.000 zaposlenih,⁶¹³ ali je taj podatak teško proveriti. Međutim, nema sumnje da su štrajkovi izgubili ne samo na kvantitetu, nego i na kvalitetu. Sindikalna solidarnost je najčešće izostajala, protesti su u kratkom vremenu gubili na intenzitetu, a ciljevi su bili nerealni i nedefinisani. Sve to je uslovalo najčešće negativan odnos, pa samim tim i izostajanje šire podrške od strane javnog mnjenja. Kako su svi protesti bili usmereni isključivo na povećanje plata usko definisanoj grupaciji, nerazumevanje okoline i ostalih zaposlenih koji se takođe suočavaju sa teškim egzistencijalnim problemima, očekivano je i logično.

To se naročito odnosi na proteste zaposlenih u javnom sektoru. Štrajkovi policije, prosvetnih i zdravstvenih radnika, zaposlenih u kulturi, bili su usmereni prema republičkom budžetu i posledica su njegove restrikcije u pokušaju smanjivanja javne potrošnje. Međutim, niti je Vlada uspela

612 Demokratski politički forum, *Stanje socijalnog dijaloga u Srbiji posle dvadeset godina tranzicije* http://www.politickiforum.org/dokumenta/44_Socijalni.pdf.

613 Večernje novosti, 10. avgust 2011, " *Tripot manje štrajkova u Srbiji*".

da svede javne rashode na primereni nivo, niti su zaposleni izdejstvovali tražene povišice.

Prosečna neto zarada u javnom sektoru u 2011. godini iznosila je 43.506 dinara i realno je smanjena za 1,5 odsto. U isto vreme, prosečna neto zarada van ovog sektora bila je značajno manja i iznosila je 37.976 dinara, što je u odnosu na prethodnu godinu realno povećanje od 0,2 odsto. Prosečno isplaćena penzija u 2011. godini iznosila je 21.285 dinara i u odnosu na 2010. godinu realno je smanjena za 3,6 procenata.

Evropska komisija je, takođe, u brojnim prilikama i svojim izveštajima konstatovala da Srbija neprestano odlaže reforme koje su neophodne da bi se izborila sa strukturnim nedostacima.⁶¹⁴

U 2011, je bila u zastoju i privatizacija društvenih preduzeća. Prodato je samo 14 preduzeća i to dva na tenderu, dva na aukciji i 10 preduzeća na tržištu kapitala. Prihod od privatizacije ovih preduzeća iznosio je 11,3 miliona eura, a ugovorene investicije 4,35 miliona eura.

U ovom periodu prodata su 4 preduzeća sa prethodno raskinutim ugovorima i ostvaren prihod od 970.000 eura. Prodajom manjinskog paketa akcija (50 prethodno privatizovanih preduzeća) od strane Akcijskog fonda na Berzi, ostvaren je prihod od 6,7 miliona eura. Ukupan prihod od privatizacije u 2011. godini iznosio je samo 19 miliona eura.⁶¹⁵

Mnogi ugovori o kupoprodaji su opozvani. Privatizacija javnih preduzeća se u prethodnoj godini nije ni pominjala i očito je odložena na neodređeno vreme.

Republički zavod za statistiku objavio je da je inflacija u Srbiji u 2011. godini bila sedam odsto, dok je **prosečan godišnji rast iznosio 11 odsto**. Ukupna godišnja vrednost bruto domaćeg proizvoda za 2011. godinu, koja je dobijena kao suma četiri kvartala, u odnosu na 2010. godinu porasla je 1,6 odsto⁶¹⁶.

614 Delegacija Evropske komisije u Srbiji, http://www.europa.rs/srbija/Eu/kljucni_dokumenti/2010.html.

615 Ministarstvo finansija, Beograd, decembar 2011, *Bilten javnih finansija*, <http://www.mfn.gov.rs/UserFiles/File/bilten%20javne%20finansije/bilten%20-%2088%20-%20SRP%20za%20web%281%29.pdf>.

616 Republički Zavod za statistiku, <http://webzrzs.stat.gov.rs/WebSite/public/>

Uz sve to, poslovno okruženje i dalje su sputavali komplikovani administrativni postupci i odsustvo vladavine prava, ali i nedostaci u oblasti konkurencije. U predizbornoj godini je, naravno, bilo nerealno očekivati da će politička elita praviti oštre rezove i donositi teške i nepopularne odluke.

Osim sektora za rad, u resornom ministarstvu su i dalje sektori za penzijsko i invalidsko osiguranje, zaštitu osoba sa invaliditetom, brigu o porodici i socijalnu zaštitu i sektor za boračko-invalidsku zaštitu. Uprkos objektivno teškim okolnostima i nedovoljnim budžetskim sredstvima, Ministarstvo je uspjelo da očuva socijalni mir i obezbedi kakvu-takvu stabilnost i opstanak Vlade u punom mandatu.

Na zakonodavnom planu, u 2011. godini je donet samo jedan, doduše, važan i dugo očekivan akt – Zakon o socijalnoj zaštiti.⁶¹⁷ On predviđa povećanje broja korisnika svih usluga socijalne zaštite i veća novčana davanja za najsiromašnije građane, kao i razvoj usluga socijalne zaštite na lokalnom nivou.

Obrazlažući zakonski predlog u Skupštini Srbije, ministar Rasim Ljajić je rekao da će broj korisnika novčane socijalne pomoći biti povećan za najmanje 80.000 i da će zbog povećanih iznosa i broja korisnika, izdvajanja iz budžeta biti veća za oko 70 odsto.

Najznačajnija rešenja se tiču uvođenja novih grupa korisnika koje su u praksi socijalne zaštite do sada bile nedovoljno prepoznate, kao što su žrtve nasilja u porodici, zlostavljanja, zanemarivanja i samozanemarivanja, kao i trgovine ljudima.

Što se tiče razvoja usluga socijalne zaštite na lokalnom nivou, predviđeno je da opštine i gradovi dobijaju posebna sredstva iz budžeta za otvaranje dnevnih boravaka za decu sa smetnjama u razvoju, domova za stare i unapređenje usluga pomoći u kući.

Prvi rezultati primene novog zakona su već vidljivi. U više gradova u Srbiji otvoreni su centri i prihvatilišta sa različitim dijapazonom usluga za razne osetljive grupe. Početkom oktobra u Novom Sadu je otvoreno Prihvatilište za žrtve trgovine ljudima pri Sigurnoj ženskoj kući, prva

PublicationView.aspx?pKey=41&pLevel=1&pubType=2&pubKey=1064.

617 Zakon o socijalnoj zaštiti je donet 31. marta 2011, Sl.glasnik Republike Srbije br.24-11.

ustanova tog tipa u Srbiji koja je formirana u okviru sistema socijalne zaštite. Ministar Rasim Ljajić je na otvaranju ovog prihvatilišta istakao da su od početka 2009. godine do sredine 2011, u Srbiji identifikovana 284 slučaja trgovine ljudima, od čega su 72 odsto žrtava žene.⁶¹⁸ U ovom prihvatilištu istovremeno može da boravi šest žrtava trgovine ljudima po šest meseci, a slične sigurne kuće trebalo bi da budu otvorene i u Subotici, Nišu, Požarevcu, Kraljevu i još nekim gradovima Srbije.

Veliki problem i dalje predstavlja nasilje među mladima i tzv. vršnjačko nasilje. Srbija ni u prethodnoj godini nije uradila gotovo ništa na definisanju sveobuhvatnog i multidisciplinarnog pristupa u rešavanju ovog velikog društvenog problema. Nasilje, ali i ozbiljniji oblici kriminaliteta su u porastu.

Ministarstvo rada i socijalne politike je, u okviru svojih nadležnosti uložilo napor da decu i mlade bez roditeljskog staranja, a koji su skloni prestupima, uključi u razne programe namenjene povećanju njihove socijalne uključenosti. U Požarevcu je u maju otvoren sociorehabilitacioni klub za mlade sa poremećajima u ponašanju, čija je osnovna namena podrška u resocijalizaciji maloletnih počinitelja krivičnih dela. Požarevac je, inače, četvrta lokalna samouprava koja na ovaj način pruža usluge deci sa poremećajima u ponašanju.

Međutim, teško da će ovakvi i slični pojedinačni primeri doprineti značajnijem uspehu na prevenciji kriminaliteta kod mladih. Veliki problem predstavlja i nedostatak zvanične statistike i sistema praćenja ove rizične populacije. Primera radi, država ne zna šta se događa čak ni sa maloletnicima i mladima koji su imali neku izrečenu meru, ili kaznu maloletničkog zatvora. Prema podacima koji se pominju u medijima, uglavnom nakon nekog incidenta, na različitim evidencijama je više od 24.000 dece sa asocijalnim ponašanjem⁶¹⁹.

Bolji rezultati su postignuti u oblasti hraniteljstva. Od 2001. godine, kad je u hraniteljskim porodicama bilo smešteno 1800 dece, taj broj je trostruko povećan pa je krajem 2011, hraniteljstvom bilo obuhvaćeno 5431 dete.

618 Dnevnik, 4. oktobar 2011.

619 Ministarstvo rada i socijalne politike, www.minrzs.gov.rs.

U Srbiji su registrovane 3204 hraniteljske porodice, a tendencija je da ih bude što više i da domovi i institucije budu samo krajnja mera. Prema najavama ministarstva, oni bi trebalo da budu transformisani tako da mogu da pružaju druge usluge socijalne zaštite, pre svega, da prime decu sa teškim oblicima psihofizičkog razvoja za koje je teško naći odgovarajuće, dobro edukovane hranitelje.

Kao jedan oblik podrške i stručne pomoći hraniteljskim porodicama, odnosno porodicama koje pružaju uslugu porodičnog smeštaja i usvojiteljima, u protekloj godini su otvorena četiri centra za porodični smeštaj – u Beogradu, Kragujevcu, Čupriji i Nišu.

Što se tiče smeštaja oko 58.500 dece sa smetnjama u razvoju, oko 1200 njih se nalazi u domovima i institucijama socijalne zaštite, mada je plan da u naredne četiri godine taj broj bude prepolovljen. Još uvek postoje stereotipi i roditelji se teško odlučuju da u porodicu prime dete sa smetnjama u razvoju. Novi Zakon o socijalnoj zaštiti trebalo bi da pomogne razvoj specijalizovanog hraniteljstva i podrži biološke porodice koje imaju decu sa smetnjama u razvoju.

U 2011. godini je smanjen broj nezaposlenih osoba sa invaliditetom za 2500, ali je njihovo zapošljavanje i edukacija i dalje jedan od velikih problema u Srbiji. Od stupanja na snagu Zakona o zapošljavanju i rehabilitaciji osoba sa invaliditetom, u maju 2009. godine, posao je našlo 9000 osoba sa nekom vrstom invalidnosti. Ipak, na biroima za zapošljavanje krajem godine je bilo prijavljeno približno 17.500 osoba sa invaliditetom što upućuje na zaključak da je još uvek potrebno uraditi mnogo stvari kako bi život pripadnika te populacije i njihovih porodica bio olakšan.

Osim povećanja broja korisnika obuhvaćenih nekim vidom socijalne zaštite, Zakon omogućuje i paket urgentnih mera za pomoć ugroženim kategorijama stanovništva u 70 najnerazvijenijih opština u Srbiji, kao i veće iznose novčanih davanja.

Iako je teško predvideti u kojoj meri će biti moguće ostvarivanje predviđenih rešenja, ovaj zakon je bio neophodan, jer je prethodno na snazi bio zakon iz 1991.godine, koji je i bez obzira na neke izmene, ozbiljno zaustavio reformu u oblasti socijalne zaštite.

U novembru 2011. godine Srbija je podnela svoj prvi izveštaj o primeni revidirane Evropske socijalne povelje (ESP). Povelja je, inače, ratifikovana 2009. godine i predstavlja temeljni akt u okviru Saveta Evrope za zaštitu socijalnih i ekonomskih prava.

Izveštaj Komiteta ministara koji bi sadržao preporuke za unapređenje ekonomskih i socijalnih prava se očekuje tokom 2012.

IX – DISKRIMINACIJA

Romi: i dalje najugroženiji

Romi su istovremeno i najveća i najugroženija nacionalna manjina u Srbiji. Suočeni su sa sistematskom i široko rasprostranjenom diskriminacijom. Vlada Republike Srbije nema tačnu procenu o broju Roma koji žive u Srbiji. Procene se kreću između 250.000 i 500.000, uključujući i oko 22-46.000 Roma koji su izbegli s Kosova nakon 1999. godine.

Jula 2008. godine Vlada Republike Srbije preuzela je predsedavanje Dekadom inkluzije Roma, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava odredilo je stanovanje kao jedno od četiri prioriteta Vlade. Preuzete su obaveze da se reši legalizacija i unapređivanje romskih naselja i da se obezbedi jeftino stanovanje. Takođe, 2009. godine Vlada je usvojila novu Nacionalnu strategiju za unapređivanje položaja Roma (Nacionalna strategija za Rome). Međutim, od 2005. godine Vlada je učinila mali napredak u implementiranju svih donesenih mera, i shodno tome nije uspela da garantuje pravo na odgovarajuće stanovanje za Rome. Grad Beograd je takođe preuzeo veoma mali broj mera da unapredi romska naselja, već je suprotno tome kršio pravo na odgovarajuće stanovanje u programu za prinudna iseljenja.⁶²⁰

Pravo na stanovanje i prinudna iseljenja

U Srbiji ima oko 600 romskih naselja u kojima živi oko 300.000 ljudi. U romskom naselju kod Belvila u Beogradu ima stotinak baraka, a većina stanovnika je došlo sa Kosova i Metohije i iz centralne i južne Srbije.

Popis neformalnih naselja u Beogradu predložilo je Ministarstvo za ljudska i manjinska prava u decembru 2010. godine. Cilj ovog projekta, koji je trebalo da se sprovede u 2011. godini jeste da sva naselja dobiju legalne adrese, da se istraže socijalne, obrazovne i zdravstvene potrebe romske populacije i da se utvrdi da li se naselja mogu legalizovati ili raseliti.

620 Izveštaj Amnesty International *Dom je više od krova nad glavom*, april 2011. godine

Očigledan je povećan broj prinudnih iseljavanja Roma od aprila 2009, što je dovelo do toga da neki žive u metalnim kontejnerima u segregacijskim naseljima, a drugi su se vratili da žive u siromaštvu u južnoj Srbiji, često u neadekvatnim stambenim uslovima. Prema podacima Instituta za javno zdravlje u neformalnim naseljima deca zbog loših sanitarnih uslova i nedostatka čiste vode najčešće obolevaju od crevnih i kožnih bolesti, a nije retka ni tuberkuloza. Umesto da zaustave prinudna iseljenja, vlasti u Srbiji, nastavljaju da ih sprovode u sve većem broju. Tako ih isteruju iz njihovih kuća, prisiljavajući ih da žive u neodgovarajućim stambenim uslovima.

Romi koji žive u neformalnim naseljima suočavaju se sa velikim poteškoćama u pristupu dokumentima, kao što su izvodi iz matične knjige rođenih i prijava boravišta. Kao posledica ovoga često im je uskraćen pristup službama koje su od velike važnosti za ljudska prava – uključujući obrazovanje, zdravstvo, socijalnu zaštitu i zapošljavanje.

Romi iz neformalnih naselja u Beogradu preseljeni su u segregisana naselja na periferiji Beograda, gde žive u metalnim kontejnerima. Drugi su prinudno raseljeni u južnu Srbiju, čime su prekršene obaveze Vlade da poštuje prava na slobodu kretanja i boravka, i gde su im ponovo uskraćena prava na adekvatno stanovanje.

U Vojvodini postoje 93 evidentirana romska naselja na teritoriji 28 lokalnih samouprava, a u njima prema slobodnoj proceni na osnovu dostavljenih podataka, živi i do 40.000 ljudi. Stambene jedinice u ovim naseljima najčešće su napravljene od cigala, naboja ili improvizovanih objekata, te se preko 40 odsto njih svrstava u kategoriju takozvanih slamova – spontano i neplanski izgrađenih naselja od nekvalitetnih, otpadnih materijala i najčešće bez ikakve infrastrukture.

Sredstva za rešavanje stambenih problema njihovih stanovnika nisu obezbeđena, niti su planirana budžetom u preko 40 odsto jedinica lokalne samouprave, uprkos tome što se preko 45 odsto romskih naselja nalazi na rizičnim, lošim, nezdravim ili na drugi način opasnim terenima-deponijama, depresijama ili u blizini industrijskih postrojenja. Kanalizacionu mrežu, odnosno sistem za odvođenje atmosferskih voda, sistem grejanja ili pristup tehničkoj vodi ima od 14 do 20 odsto naselja i to najčešće samo

jedno od navedenih, dok u šest naselja ne postoji nikakva infrastruktura. Smeće se uopšte ne odnosi iz 20 naselja, a njih 34 nemaju ni kante za otpad.

Grad Beograd sprovodi prinudna iseljavanja romskih zajednica koje žive u neformalnim naseljima. Takođe, Vlada Republike Srbije nije uspela da ispuni svoje obaveze o poštovanju prava na odgovarajući smeštaj tako što nije uspela da zabrani, i da zaštiti od prinudnih iseljavanja. To uključuje procese da se ljudima koji će možda biti iseljeni obezbedi pravi pristup svim relevantnim informacijama, da se konsultuju u vezi sa predloženim iseljenjima i alternativama iseljenju kao i relokacijama u slučajevima gde nema alternative iseljenju.

Naterani da žive u neformalnim naseljima u Beogradu zbog nedostatka drugih opcija za stanovanje, Romi su izgubili svoje kuće, svoje izvore prihoda, a često i sve što su imali.

Slučaj Pančevački most⁶²¹

Prinudno iseljenje dvanaest porodica iz neformalnog romskog naselja ispod Pančevačkog mosta dogodilo se 7. juna 2011. Pomenutog dana, u prepodnevnom časovima predstavnici gradske uprave, zajedno sa predstavnicima Centra za socijalni rad, komunalne policije i JKP Gradske čistoće, prinudno su iselili, bez prethodnog obaveštenja i konsultacija, dvanaest porodica koje su odmah prebačene u selo Dren, pored Obrenovca, gde su smeštene u kontejnersko naselje bez vodovoda, struje i kanalizacije. Predstavnici gradske uprave i navedenih službi pojavili su se 7. juna 2011. oko 10 časova u naselju ispod Pančevačkog mosta naloživši stanovnicima/cama da se ise le iz svojih domova u roku od dva časa. Njihovom dolasku nije prethodilo nikakvo pisano obaveštenje, niti su im dostavljena rešenja o iseljenju. I ovom prilikom iseljenim osobama nije omogućeno da sa sobom ponesu svu svoju ličnu imovinu. Pre isteka datog roka uterani su u autobus, a komunalna policija se sve vreme nalazila u i izvan autobusa. Nakon reagovanja organizacija za zaštitu ljudskih prava i pritiska javnosti,

621 Prikaz slučaja preuzet iz: Izveštaja o stanju Roma za 2011. godinu, Regionalni centar za manjine, <http://minoritycentre.org/>

porodice su raseljene u četiri već postojeća kontejnerska naselja (Kijevo, Makiš, Mladenovac i Krnjača) koja poseduju izvesnu infrastrukturu, a koja su formirana usled raseljavanja neformalnog naselja ispod mosta Gazela.

Slučaj Ratko Mitrović⁶²²

Dana 5. oktobra 2011. uz prisustvo velikog broja službenika policije, radnika komunalnih službi kao i službenika Opštine Novi Beograd i grada Beograda, počelo je izvršenje rešenja kojim se predviđa rušenje pet objekata na uglu Bulevara Milutina Milankovića i ulice Omladinskih brigada na Novom Beogradu u kojima živi 21 osoba. Pismeno obaveštenje o rušenju radničkih baraka je dostavljeno samo nekima stanarima i to samo dva dana pre najavljenog izvršenja, a porodicama koje tu žive nije obezbeđen alternativni smeštaj.

Odmah nakon početka izvršenja, policija je formirala kordon, koji je sprečio aktiviste organizacija za ljudska prava da priđu barakama kako bi nadgledali da li se prinudno iseljenje sprovodi u skladu sa standardima ljudskih prava. Pored legitimisanja kao vida pritiska na aktiviste/kinje, policija je primenjivala i silu, posebno prilikom privođenja aktivistkinje Žena u crnom, Marije Perković, ali i prema nekim stanarima koji su se opirali prinudnom iseljenju. Prilikom sprovođenja postupka izvršenja, bagerom je srušena jedna baraka, ali se zbog prisustva okupljenih aktivista organizacija za ljudska prava i medija odustalo od rušenja svih objekata. Tom prilikom je na aktivistu Regionalnog centra za manjine, u prisustvu policijskih službenika, nasrnuo Darko Glavaš, koordinator komunalnih službi pri Upravi grada Beograda, oteo mu foto aparat i obrisao sve fotografije. Regionalni centar za manjine je povodom istog incidenta 06. oktobra 2011. načelnici Uprave grada Beograda podneo zahtev za pokretanje postupka o disciplinskoj odgovornosti protiv zaposlenog Darka Glavaša, a do danas nisu dobili nikakav odgovor na ovaj zahtev.

Prilikom prinudnih iseljenja sve češće se događa da branitelji i braniteljke ljudskih prava, koji se pojavljuju na licu mesta kako bi pratili i nadgledali da li se iseljenja sprovode saglasno standardima ljudskih prava i

622 Isto.

pružili političku i emotivnu podršku, bivaju izloženi pritisku od strane policijskih službenika koji asistiraju u postupku izvršenja. Sa jedne strane, pritisak se manifestuje u formi pretnji privođenjem, krivičnim i prekršajnim prijavama, legitimisanjem, a sa druge strane, u poslednjih nekoliko slučajeva, i hapšenjem, pa i pokretanjem krivičnog postupka za ometanje pravde. Ovakvi pritisci pre svega imaju za cilj kriminalizovanje solidarnosti sa žrtvama kršenja ljudskih prava.

Slučaj Mevljude Kurteši⁶²³

Uprkos osudi šire javnosti najavljenog iseljenja i preduzetim svim raspoloživim pravnim radnjama, kao i međunarodnoj akciji solidarnosti sa Mevljudom Kurteši i njenom porodicom u kojoj su učestvovali aktivisti Amnesty Internationala-a širom sveta, ona i njenih šestoro maloletne dece su 25. oktobra 2011. prinudno iseljeni iz stana u Lješkoj 4 na Banovom Brdu u Beogradu. Direkcija za gradsko građevinsko zemljište koja je 2006. godine, ustupila stan na korišćenje Mevljude, a onda zahtevala iseljenje, nije ponudila alternativni smeštaj, niti razlog zbog koga se iseljenje vrši. Opština Čukarica je odbila pismene zahteve više nevladinih organizacija da se postupak iseljenja obustavi. Tom prilikom su dvojica aktivista Regionalnog centra za manjine, koji nisu želeli da se pomere sa ulaza u Mevljudin stan, u nameri da zaštite porodicu Kurteši od prinudnog iseljenja, privedeni u policijsku stanicu Čukarica gde su saslušani u prisustvu advokatkinje iz YUCOM-a. Protiv njih je podneta krivična prijava za krivično delo „ometanje pravde“ na osnovu člana 336 b Kaznenog zakona. Nakon što je prinudno iseljena, Mevljude je sa svojom porodicom pronašla utočište kod rođaka u jednoj od kartonskih baraka u neformalnom romskom naselju Belvil. Usled pritiska javnosti, organizacija za zaštitu ljudskih prava i medijskog izveštavanja o ovom slučaju, Mevljude je sa svojom decom ubrzo privremeno smeštena u Centar za zaštitu odojčadi dece i omladine u Zvečanskoj ulici. Nakon nedelju dana boravka u Centru, ponuđen joj je smeštaj u romskom kontejnerskom naselju u Makišu gde su smeštene porodice nakon raseljavanja neformalnog naselja ispod mosta Gazela.

Obrazovanje romske nacionalne manjine

Iako je u Srbiji problem nedostatka obrazovanja moguće uočiti među pripadnicima različitih ekonomski i socijalno marginalizovanih grupa, razmere tog problema su najizraženije u okviru romske nacionalne manjine.

Ukoliko se propisi u oblasti obrazovanja uporede sa propisima koji predviđaju način ostvarivanja drugih, pre svega ekonomskih i socijalnih prava, primećuje se da se u oblasti obrazovanja otišlo najdalje u uklanjanju normativnih prepreka koje bi pripadnicima romske populacije mogle uskratiti pristup zagarantovanim pravima. Pravo na obrazovanje je među retkima čije ostvarivanje zakon omogućava bez prilaganja ijednog dokumenta.⁶²⁴ Međutim, bez izvoda iz matične knjige rođenih, dokaza o prebivalištu i potvrde o lekarskom pregledu iz doma zdravlja oko 20 odsto romske dece, pretežno one koja žive u neformalnim naseljima, ne upisuje se u školu uprkos preporukama Ministarstva prosvete iz marta 2007. da škole upisuju decu bez kompletne dokumentacije. Pa ipak, upis se vrši uz diskreciju školske uprave, a škole nisu u obavezi da komuniciraju sa roditeljima neupisane dece, da ih pozivaju da upišu decu u školu, niti da prate šta se dešava sa decom koja se ne upišu.⁶²⁵

Za razliku od pripadnika mađarske ili albanske nacionalne manjine, za Rome nije obezbeđen redovan obrazovno-vaspiti program na romskom jeziku, niti učenje srpskog jezika.⁶²⁶ Romi nastavu pohađaju uglavnom na srpskom jeziku, ali zavisno od teritorije na kojoj su naseljeni, i na jeziku neke druge nacionalne manjine, npr. albanskom ili mađarskom jeziku. Jedno od najvećih prepreka u ostvarivanju prava na obrazovanje jeste i duboko siromaštvo romske populacije. Istraživanja pokazuju da skoro 50 odsto romskih roditelja ne šalje svoju decu u školu zbog nedostatka novca,

624 Praxis, u „Analiza glavnih problema i prepreka u pristupu pravu na obrazovanje pripadnika romske populacije u Srbiji“, novembar 2011. godine

625 Izveštaj Amnesty International *Dom je više od krova nad glavom*, april 2011. godine

626 Izuzetak se javlja u Vojvodini, gde se od školske 1997/1998. godine održava nastava na romskom jeziku kroz predmet *Romski jezik sa elementima romske kulture*, ali je ona isključivo izbornog karaktera. Ova nastava se školskoj 2009/2010. godini održala u 27 škola, na teritoriji 14 opština. Videti u: Izveštaj udruženja romskih studenata i Novosadskog humanitarnog centra, Novi Sad, 2007.

a narednih 20 odsto zbog nedostatka ličnih i drugih dokumenata i nemogućnosti da do njih dođe.⁶²⁷ Uticaj siromaštva na isključenost iz sistema obrazovanja višestruk je – roditelji ne upisuju decu u školu jer su svesni da nemaju mogućnost da snose troškove, a i među onom decom koja se upišu u školu siromaštvo posredno utiče na prerano napuštanje usled dečjeg rada ili ekonomskih migracija. Istraživanja su pokazala da oko 73 odsto Roma koji upišu prvi razred ne završi ni osnovno školovanje.⁶²⁸

Čak 14 odsto romskih devojaka uzrasta od 15 do 19 godina stupa u brak pre petnaeste godine, a svaka treća rodi prvo dete pre punoletstva.⁶²⁹ Ovakva situacija utiče i na pad pohađanja osnovnog obrazovanja među devojčicama iz romskih naselja, koje uglavnom školu napuštaju oko dvanaeste godine. Manje od 30 odsto dece u našoj zemlji se odgaja isključivo nenasilnim metodama, i da su čak dve trećine dece starosti dve do 14 godina iskusilo neku vrstu psihološke agresije ili fizičkog nasilja, kao i da je ta pojava češća među decom iz romskih naselja. O lošem stanju u oblasti obrazovanja Roma govori i primer neuspešne akcije upisa Roma na državne fakultete u 2011. godini, gde je više od 100 pripadnika ove nacionalne manjine ostalo bez indeksa. Neuspeh akcije se može pripisati predstavnicima Ministarstva prosvete i Ministarstva za ljudska i manjinska prava.⁶³⁰

Nizak stepen pismenosti romske populacije, kao i mali broj onih koji su stekli makar osnovno obrazovanje, nesumnjivo ukazuju na to da i dalje ne postoji spremnost sistema obrazovanja da prihvati romsku kulturu i tradiciju kao deo svetske kulturne baštine u oblasti prava na obrazovanje.

Dostizanje univerzalnog obrazovanja u Srbiji nezamislivo je bez posvećivanja posebne pažnje upravo toj grupi. Tek sa uključivanjem ove populacione grupe u sistem obrazovanja moguće je očekivati ostvarenje Milenijumskih ciljeva razvoja koji se odnose na dostizanje univerzalnosti osnovnog obrazovanja.

627 Videti u: Strategija za unapređenje položaja Roma u Republici Srbiji, str. 11

628 Praxis, u „Analiza glavnih problema i prepreka u pristupu pravu na obrazovanje pripadnika romske populacije u Srbiji“, novembar 2011. godine

629 Danas, 15. jul 2011. godine „Svaka treća Romkinja majka pre punoletstva“

630 Politika, 29. januar 2011. godine, „Romski studenti ispali iz budžeta“

Pored mera koje su usmerene ka poboljšanju položaja celokupne romske populacije, neophodno je predvideti posebne mere namenjene Romkinjama jer su one dvostruko diskriminisane, i kao članice stigmatizovane romske zajednice i kao žene. Posebno su značajne mere za povećanje pristupa obrazovanju i većem zapošljavanju Romkinja, koje je sada veoma ograničeno upravo zbog rasnih i rodnih predrasuda.

Svega 3,5 odsto Romkinja u Srbiji živi duže od 65 godina. Prosečan životni vek Romkinja 48 godina. Istraživanje je pokazalo i da je unutar romske populacije 75 odsto žena nepismeno, 35 odsto žena završi osnovnu školu, 25 odsto srednju, a tri odsto žena ima visoko obrazovanje. Prema podacima Saveta za rodnu ravnopravnost, 45 odsto Romkinja nema lična dokumenta, što im otežava ostvarenje prava iz oblasti zdravstvene i socijalne zaštite. Podaci govore da 23 odsto Romkinja između 15 i 19 godina života ime već jedno dete.

Položaj Romkinja u Srbiji neće se poboljšati bez adekvatnih mera afirmativne akcije.

Slučaj Nada Đuričković⁶³¹

Nada Đuričković je radila od 2009. do februara 2011. godine u osnovnoj školi Stevan Sinđelić na Zvezdari kao romska asistentkinja. Nada je u pomenutoj školi pružala obrazovnu podršku romskoj deci u savladavanju nastavnog gradiva prema redovnom planu i programu, ali i nastavnicima razredne nastave u radu sa romskom i drugom decom kojoj je potrebna ova vrsta podrške. Nakon februara 2011. romski asistenti bivaju preimеноvani u pedagoške asistente, ali opis posla i njihova uloga u vaspitno obrazovnom procesu ostaju isti.

Početkom školske 2011/12, u skladu sa sprovođenjem mera inkluzije u obrazovanju, u školu je primljen dečak koji boluje od cerebralne paralize i epilepsije, a Nada tom prilikom od direktorke škole dobija zaduženje da se brine ovom učeniku. Iako je više puta pokušala da ukaze kako to nije u skladu sa dužnostima pedagoške asistentkinje koje propisuje Zakon o

631 Prikaz slučaja preuzet iz: Izveštaja o stanju Roma za 2011. godinu, Regionalni centar za manjine, <http://minoritycentre.org/>

osnovama sistema vaspitanja i obrazovanja, Nada je još uvek prinuđena da pored redovnog posla pedagoške asistentkinje obavlja i posao personalne asistentkinje koji podrazumeva zadovoljavanje higijenskih i zdravstvenih potreba pomenutog učenika. Usled ovih, ali i dugih problema sa kojima se suočavaju pedagoški asistenti, u oktobru 2011. održan je sastanak sa Zaštitnikom građana na kom su prisutni dobili uveravanja da će ova institucija zahtevati od nadležnih državnih organa da donese plan i program rada pedagoških asistenata/kinja, posebno s obzirom da ovo nije usamljen slučaj. I nakon što je Školska uprava grada Beograda povodom ovog slučaja donela rešenje u kome se navodi opis posla i dužnosti pedagoških asistenata koji je u skladu sa Zakonom i Pravilnikom o obuci pedagoških asistenata Nada je i dalje prinuđena da radi i posao personalne asistentkinje koji je izvan okvira zakonom propisanih profesionalnih dužnosti pedagoškog asistenta. Osim toga, na osnovu stručnog mišljenja lekara Nada iz zdravstvenih razloga ne bi smela da podiže ništa teže od 10 kg što obično predstavlja deo posla koji se odnosi zadovoljavanje potreba učenika sa teškoćama u razvoju. Direktorica i stručna služba škole nisu imali razumevanja za njen zdravstveni problem.

Nevidljiva lica poseban problem

Saša Janković, zaštitinik građana organizovao je skup u Parlamentu povodom izveštaja o položaju pravno nevidljivim licima. Njegova aktivnost, kao i brojnih lokalnih i međunarodnih nevladinih organizacija, zatim Saveta Evrope i Evropske unije, prisilila je i državu da preduzima neke mere, mada nedovoljne i veoma ograničene.

Na skupu u Parlamentu predsednica Skupštine Srbije Slavica Đukić Dejanović je izjavila da među pravno nevidljivim licima ima najviše Roma i ukazala je na to da ni deca, čiji se roditelji suočavaju s nemogućnošću da pribave lična dokumenta, iako su rođena u zdravstvenim ustanovama, ne mogu da budu upisana u redovnom postupku. Kako je iznela, postojeći propisi otežavaju ili onemogućavaju da to pravo ostvare u postupku naknadnog upisa.⁶³²

632 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=03&dd=20&nav_

Prema njenim rečima, neophodan je predlog promene zakona o vanparničnom postupku, kojim se ta materija uređuje i pojednostavljuje, jer će eliminisati situaciju u kojoj pravo negira stvarnost. Obaveza je zakonodavca, istakla je, da normu prilagodi životu; ali život je i situacija u kojoj se nalazimo, da je ova inicijativa u skupštinu ušla u predizborno vreme. Predsednica parlamenta je, međutim, uverena da će naredni saziv skupštine predloženu promenu Zakona o vanparničnom postupku imati kao jednu od prioriteta za odlučivanje.⁶³³

Ministar unutrašnjih poslova Ivica Dačić izjavio je da je problem "pravno nevidljivih lica", odnosno građana bez ličnih dokumenata, veoma važan i MUP daje aktivan doprinos u njegovom rešavanju. Podsetio je da je među Romima najveći broj osoba bez dokumenata i da MUP u okviru svoje nadležnosti radi na sprovođenju Strategije za unapređenje položaja Roma, kroz implementaciju Dekade inkluzije Roma 2005-2015. Takođe je naglasio da se to posebno odnosi na oblast izdavanja ličnih dokumenata, što je neophodan uslov i početni osnov za ostvarivanje njihovih socijalnih, zdravstvenih i drugih prava. On je podsetio da je na predlog MUP-a donet i Zakon o prebivalištu i boravištu građana, u koji su implementirane odredbe kojima se i pripadnicima romske populacije na olakšan način omogućava prijava prebivališta, što je neophodno za izdavanje ličnih isprava.⁶³⁴

Zaključak

U Srbiji je diskriminacija raširena pojava i u javnoj i u privatnoj sferi i česti su slučajevi javnog ispoljavanja rasizma, mizoginije, ksenofobije, homofobije, govora mržnje i drugih oblika diskriminacije, koji se još tolerišu i opravdavaju. Stoga Vlasti u Srbiji, kada je reč o Romima, moraju poštovati međunarodne obaveze, što podrazumeva:

Garantovanje prava na stanovanje Romima, čime bi im obezbedili sanitarije, pristup javnim uslugama, zapošljavanju, kao i sigurnost da neće biti novih prinudnih iseljenja.

.....

category=12&nav_id=592637

633 Isto.

634 Isto.

Neophodno je doneti zakon kojim će prisilno iseljenje Roma biti nezakonito i zaustaviti seriju prinudnih iseljenja i obezbediti odgovarajuće stanovanje.

Ubrzati promenu Zakona o vanparničnom postupku kako bi se olakšalo dobijanje potrebnih dokumenata za sva nevidljiva lica;

Pored usvajanja postojećih zakona i njihovog doslednog primenjivanja, važno je raditi na promeni svesti ljudi i opredeljenju čitavog društva da se rasizam ni u jednom svom pojavnom obliku neće tolerisati.

Mladi: eskalacija nasilja

Obrazovanje mladih

Oko 47 odsto dece uzrasta od četiri godine do polaska u školu, uključeno je u predškolsko vaspitanje i obrazovanje u Srbiji, dok je taj procenat u Evropskoj uniji viši od 88 odsto. Najmanje su obuhvaćena deca iz nerazvijenih sredina (delom i zbog nerazvijene mreže predškolskih ustanova), i iz porodica sa nižim obrazovanjem.

Osim nedostatka kapaciteta jedan od važnih razloga za nepohađanje predškolskih ustanova siromašne dece, romske i dece iz neurbanih naselja jeste i stav roditelja da to njihovoj deci nije potrebno, navodi se u Analizi stanja predškolskog, osnovnog, srednjeg opšteg i umetničkog obrazovanja (deo Izveštaja o radu Nacionalnog prosvetnog saveta za 2010. godinu). U toj analizi je navedeno i da pripremni predškolski program, iako obavezan i besplatan, pohađa 88 odsto dece. Najmanji obuhvat je u Istočnoj Srbiji – 50 odsto, a najveći u Vojvodini – 96,4 odsto.

Obuhvat dece osnovnim obrazovanjem je oko 98 odsto, a u poslednje tri godine osnovnu školu završava 99 odsto učenika koji su je upisali. Od ukupnog broja upisanih oko 7,4 odsto su deca romske nacionalnosti. Procenat dece romske nacionalnosti upisanih u prvi razred porastao je u odnosu na prošlu školsku godinu za oko 10 odsto, a broj dece sa smetnjama u razvoju za oko 6,6 odsto. Analiza pokazuje i da je srednjim obrazovanjem u Srbiji obuhvaćeno oko 83 odsto učenika. Srednje škole manje pohađaju deca u kojima je glava domaćinstva niskog obrazovnog nivoa, mladi iz siromašnih porodica, Romi, izbegla i interno raseljena omladina.

Udeo mladih od 18. do 24. godine koji nakon završene osnovne škole ne nastavljaju obrazovanje je oko 30 odsto, dok u zemljama EU oko 15 odsto mladih prerano napušta obrazovanje. Napuštanje školovanja pre završetka srednjeg obrazovanja u trogodišnjim školama u našoj zemlji je oko 23,5 odsto, a u četvorogodišnjim 9,3 odsto. Najveće je osipanje dece iz

ruralnih sredina, siromašnih porodica i romske dece, mada o tome nema preciznih podataka, navodi se u izveštaju Nacionalnog prosvetnog saveta (NPS).

Broj đaka u Srbiji koji su 2011. godine pošli u prvi razred osnovne škole manji je za 1897 učenika nego 2010. školske godine.⁶³⁵

Analiza udela u bruto društvenom proizvodu za obrazovanje u Srbiji odgovara proseku u Evropskoj uniji (EU). Ali od toga, najviše se daje za osnovno obrazovanje, čak duplo više nego u EU. Imamo neracionalnu mrežu, jer u polovinu škola ide 90 odsto učenika. Ni kadar, ni školska mreža nisu prilagođeni demografskoj realnosti. Problem je i nezadovoljavajuća obrazovna struktura radno aktivnog stanovništva. Trećina mladih između 18 i 24 godine potpuno je napustila školovanje. Nedovoljno dece pohađa srednje škole, a na nivou fakulteta studiranje predugo traje.⁶³⁶

Povećanje broja mališana koji idu u vrtiće sa sadašnjih 40 na 70 odsto, sprečavanje osipanja dece iz osnovnih škola, reforma gimnazija i povećanje broja učenika koji upisuju gimnazije sa 25 na 30 do 40 odsto, uvođenje opšte mature kao zamene za prijemni na fakultetima, povećanje broja visokoobrazovanih ljudi sa 11 na 30 odsto – sve su to ciljevi navedeni u strategiji razvoja obrazovanja i vaspitanja do 2020. godine koja bi trebalo da bude usvojena u Skupštini do proleća 2012. godine.

Evropska unija je donela akcioni plan po kome do 2020. godine 40 odsto stanovništva uzrasta 30-34 godine ima visoko obrazovanje. Kreatori strategije razvoja obrazovanja i vaspitanja u Srbiji do 2020. godine su kao cilj odredili da 30 odsto stanovništva ima visoko obrazovanje. Da bi ostvarili taj cilj, gimnazije moraju da se reformišu, jer one su glavni generatori kadrova koji treba da nastave školovanje. Reformu gimnazija mora pratiti i veće ulaganje u obrazovanje. Trenutno se za obrazovanje izdvaja oko četiri odsto bruto domaćeg proizvoda (BDP), dok se u razvijenim evropskim zemljama izdvaja šest odsto BDP. Reforme obrazovanja nema bez promene

635 „...Ove godine u prvi razred polazi 76.000 prvaka što je za 1897 đaka manje u odnosu na prošlu godinu i ovaj podatak je alarmantan, istakao je juče ministar prosvete i nauke Žarko Obradović u Kraljevu“, Danas, 2. septembar 2011. godine „Alarmantno manji broj pravaka u Srbiji“.

636 Večernje novosti, 23. septembar 2011. godine „Škola se napušta od posla se odustaje“.

koncepta obrazovanja nastavnika. Mora se razviti sistem dobrog bazičnog obrazovanja nastavnika na fakultetima.

Vršnjačko nasilje

Nasilje među vršnjacima u školama veoma je rasprostranjeno i znatno je izraženije u osnovnim nego u srednjim školama, pokazalo je istraživanje zaštitnika građana i Panela mladih savetnika o zaštiti dece od nasilja u školama. Istraživanje je obavljeno na ukupno 1257 anketiranih, a anketiranje je sprovedeno u 72 škole u Srbiji – 37 osnovnih i 35 srednjih škola.

Istraživanja su pokazala da je čak 73 odsto dece saopštilo da se vršnjačko nasilje dešavalo u školama često, povremeno ili retko. Gotovo 90 odsto ispitivanih osnovaca je imalo neposredno ili indirektno iskustvo sa vršnjačkim nasiljem, dok je takvo iskustvo imalo 60 odsto učenika u srednjim školama.

Što se tiče nasilja nastavnika prema učenicima, dobijeni podaci pokazuju da je 23 odsto učenika osnovnih i srednjih škola saopštilo da su bili svedok nekog oblika nasilja nastavnika prema deci. Za razliku od vršnjačkog nasilja, nasilje nastavnika nad učenicima češće je u srednjim školama, odnosno učitelji i nastavnici su skloniji da primene neki oblik nasilja nad starijom decom.⁶³⁷

Neophodno je istaći i veliki broj slučajeva u kom su nastavnici žrtve nasilja od strane učenika.⁶³⁸

637 Samo neki primeri iz medija svedoče o tome: „...Dežurni istražni sudija Osnovnog suda u Loznici juče je, posle saslušanja, čiji su inicijali B.M., koji je osumnjičen da je bludničio u školskom kabinetu nad učenicom...” *Novosti*, 24. februar 2011. godine „Bludnik iza brave”.

638 Samo neki primeri iz medija svedoče o tome: „...Poslednji u nizu slučajeva nasilja je prebijanje profesorke Dvanaeste beogradske gimnazije, posle čega su nastavnici na protestnom zboru ponovo zatražili zaštitu svoje profesije...” *Politika*, 18. januar 2011. godine „Roditelje ne interesuje nasilje u školi”; „...Za prvih 10 meseci ove godine učenici, ali i njihovi roditelji, 12 puta napali predavače, direktore i pedagoge u beogradskim osnovnim i srednjim školama”, *Kurir*, 19. decembar 2011. godine, „Đaci premlatili nastavnike”.

Kada je reč o merama prevencije nasilja u školama i učešću učenika u ovim merama, istraživanje je pokazalo da 60 odsto ispitivane dece smatra da u njihovoj školi nije preduzeta, ili ne zna da li je preduzeta bilo koja mera na smanjenju, suzbijanju i iskorenjivanju nasilja.⁶³⁹

Rezultati istraživanja pokazali su i da su se u najmanjoj meri primenjivali propisi o zaštiti dece od nasilja u školama u delu koji se odnosi na obavezu škola da formiraju tim za zaštitu od nasilja, zlostavljanja i zane-marivanja, pa je tako 70 odsto učenika iz osnovnih i srednjih škola reklo da nema ili da ne zna da li takav tim postoji u njihovoj školi.

Objavljen je i izveštaj zaštitnika građana o zaštiti dece i učenika od nasilja u školama⁶⁴⁰ i zaključeno je da je nasilje u školama sve rasprostranjenije, a stepen nasilja, kako vršnjačkog, tako i nasilja nastavnika prema učenicima, ostao je nepromenjen, ako nije i povećan, iako su doneti strateški dokumenti, zakoni i podzakonski propisi, koji sadrže jasna i obavezujuća pravila. Takođe, istraživanje UNICEF pokazuje da je svako deseto dete u našim školama bilo izloženo nasilju u periodu od decembra do marta 2011. godine. Prema istom istraživanju, dva odsto učenika bilo je agresivno. Na to, da je stanje u školama veoma zabrinjavajuće ukazuju tvrdnje učenika prema kojima je četvrtina njih doživela nasilje od strane nastavnika, te da je više od 40 odsto đaka bilo svedok agresivnosti učenika prema nastavnicima.

U poslednjoj deceniji broj dece s poremećajima u ponašanju povećan za 70 odsto. Stručnjake posebno zabrinjava uzrast ispod 14 godina. Prema rečima Lidije Kozarčanin, iz Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu, kad su u pitanju predškolci i osnovci, poremećaji se ogledaju u lošem odnosu sa vršnjacima, nepoštovanju autoriteta, izostancima iz škole, neprekidnom pričanju i šetanju za vreme časova, telefoniranju usred nastave, uznemiravanju i šikaniranju drugih, nošenju noža u školu. Nemali je broj

639 Tanjug, 11. decembar 2012. godine, „Vršnjačko nasilje izraženije među osnovcima“.

640 Izveštaj zaštitnika građana o zaštiti dece i učenika od nasilja u školama, zasnovan je na rezultatima istraživanja, koje su u periodu od marta do juna 2011. godine, sprovela deca – članovi Panela mladih savetnika i podacima do kojih je republički ombudsman došao u svojim postupcima kontrole rada škola, vođenih po pritužbama građana i po sopstvenoj inicijativi, kada je imao saznanja o mogućoj povredi prava deteta.

onih koji već u nižim razredima na časovima spavaju, jer im roditelji noću dozvoljavaju da igraju igrice. Ona ističe: „Sve se ovo, ako su deca mlađa od 14, tretira kao asocijalno ponašanje, pa smo pre tri godine imali 2777 prijavljenih slučajeva, u 2010. godini 3604, a očekujemo da će majski izveštaj pokazati porast i u prošloj godini”.⁶⁴¹

U blagom porastu je i broj prijava maloletnika koji su se sukobili sa zakonom, ali nemaju 14 godina, pa nisu krivično odgovorni (sa 1150 na 1790), kao i onih između 14 i 18, koji su, iako se još tretiraju kao deca, krivično odgovorni (sa 8600 na 8820). Kad se saberu sve prijave centrima, za deceniju, broj dece koja imaju različitih problema s poremećajem u ponašanju povećan je za 70 odsto. Dok ih je 2002, bilo nešto više od 15.000, sada ih je daleko više od 26.000.

Broj dece koja traže pomoć automatski se povećava u određenim periodima. Recimo, na kraju školske godine ili u vreme prijemnih ispita, kad dolazi do snažnih afektivnih reakcija. I produženi zimski raspust doveo je u ordinacije one mališane koji su više boravili sa svojim porodicama u kojima su loši međusobni odnosi.

Ali, nisu sva deca destruktivna. Neka se povlače u sebe, odjednom prestaju da govore, dramatično menjaju raspoloženja. Kozarčinonova ističe da su “pod tretmanom, nažalost, uglavnom agresivnija deca, koja smetaju okolini. A dok okolina primeti da dete ima neku drugu ozbiljnu promenu ponašanja, bude kasno”.

Prvi sa decom razgovaraju školski psiholog ili pedagog, druga instanca su razvojna savetovališta pri domovima zdravlja, i na kraju zavodi za mentalno zdravlje (u Palmotićevoj u Beogradu, u Novom Sadu i Nišu), dečje klinike, ali i privatna psihološka savetovališta. Svi oni imaju pune ruke posla.

Oliver Vidojević, dečji psihijatar i psihoanalitičar ističe da su u specijalizovane ustanove dečje psihologije dolazila deca sa poremećajima u ponašanju koji su bili medicinski definisani. Po preporuci školskih pedagoga i psihologa, dolaze ona čije je ponašanje smetnja za školu ili roditelje”. On dodaje da se često ne razlikuju teški prekršaji od nemirne dece,

641 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=03&dd=20&nav_category=12&nav_id=592855

pa dečji psihijatri „dobijaju zadatak“ da „izleče“ mališane i od pričanja na času! „Roditelji i škola se ponašaju kao da ne mogu da preduzmu ništa, pa otud povećan trend konsultacija sa stručnjacima za mentalno zdravlje. Tako evakušu problem i rešenje prepuštaju institucijama“, zaključuje Vidojević.⁶⁴²

Istraživanje u okviru programa „Škola bez nasilja“ pokazuje da je u osnovnim školama u Srbiji povećan broj tuča među učenicima, naročito u mlađim razredima.⁶⁴³ Broj tuča je povećan u gotovo svim školama, kao neka epidemija, u proseku za oko 15 odsto. Najviše su na taj rast uticali „trećaci“. Kad je reč o socijalnom nasilju, tu nema smanjenja. Spletkarenje, manipulacija i socijalna isključenja teško se prepoznaju.⁶⁴⁴ Istraživanje je pokazalo i da bi 81 odsto đaka zatražilo pomoć od odraslih u školi, kao i da 82 odsto njih smatra da nastavnici dosledno reaguju na nasilje.⁶⁴⁵ Ono što je zabrinjavajuće je porast korišćenja oružja (noževa, bejzbol palica, šipki, lanaca, pištolja) u tučama i porast grupnih i masovnih tuča koje se sve češće završavaju tragično.⁶⁴⁶

642 Isto.

643 U istraživanju koje je sprovedeno u 45 osnovnih škola učestvovalo je 1976 roditelja i 12.670 učenika trećeg, petog i sedmog razreda.

644 A kako kaže Dijana Plut, za ovu vrstu nasilja postoji i velika tolerancija odraslih.

645 Blic, 29. novembar 2011. godine, „Povećan broj tuča u osnovnim školama, trećaci prednjače“.

646 Samo neki primeri iz medija svedoče o tome: „...Našoj redakciji se, posle tekstova o vršnjačkom nasilju i šokantnih priča o maltretiranju male Jasne Živković (10) u OŠ 'Bora Stanković' u Beogradu i Alekse Jankovića (14) iz Niša koji se ubio posle batina koje je dobijao u školi, svakodnevno javljaju čitaoci sa neverovatnim pričama o nasilju, ali i drugim problemima u školama. Osim vršnjačkog nasilja, više roditelja nam se požalilo na batine i psihičko zlostavljanje koje deca trpe od strane učitelja i nastavnika. Međutim, i đaci biju i maltretiraju svoje nastavnike i profesore. Tako nam se javila majka koja je svoju desetogodišnju ćerku ispisala iz škole u selu Kukljin u okolini Kruševca jer je učiteljica šikanirala i tukla devojčicu od prvog razreda – udarala ju je školskim šestarom, lenjirom i prutom i govorila da je 'unjakava i kilava'. Ta učiteljica još radi u školi i pored toga što sada, kako naša čitateljka tvrdi, maltretira drugu decu. Javila nam se i majka dečaka koji ide četvrti razred jedne osnovne škole na Vračaru, a kojeg je brutalno pretukla učiteljica u dnevnom boravku posle čega je dobila otkaz. Međutim, psihičko maltretiranje i bojkotovanje nastavlja je njegova učiteljica, zbog čega, kako nam je ispričala majka, on sada posećuje

Program „Škole bez nasilja” sprovodi jedva 13 odsto osnovnih i samo devet srednjih škola i to u Vojvodini. Na ovakav preventivan program najslabije reaguju dečaci starijih razreda i teško ide u školama gde se udružuju faktori poput niskog socijalnog statusa, urbane sredine, velike škole i dr. Kad se pomene agresivnost i nasilje, većina ljudi pod tim podrazumeva fizičko nasilje, direktni napad i nanošenje telesnih povreda drugoj osobi. Fizičko nasilje je očiglednije i više privlači pažnju nadležnih i javnosti nego drugi oblici nasilnog ponašanja zbog očiglednih povreda i dramatičnosti samih događaja pa se pogrešno smatra da je ovakav oblik nasilja najrasprostranjeniji i najpogubniji.⁶⁴⁷

Međutim psihološko i socijalno nasilje su mnogo češći oblici nasilja koji se teže uočavaju i mogu da ostave mnogo dublje i dugotrajnije posledice po ličnost deteta. Pod psihološkim i socijalnim nasiljem se najčešće podrazumeva verbalno zlostavljanje – vređanje, ismevanje, nipodaštavanje, ruganje, ponižavanje, zatim zastrašivanje i pretnje, otimanje novca i lične imovine i sl, dok socijalni aspekt podrazumeva isključivanje iz društva i izolaciju. Istraživanja pokazuju da su devojčice češće žrtve ovakvog oblika nasilja i sklonije su ispoljavanju suptilnijih oblika nasilnog ponašanja, poput klevetanja, širenja glasina, spletkarenja, odlučivanja o tome ko se s kim druži itd.

Mediji veoma često izveštavaju o surovim tučama i razračunavanjima u školama, a sa razvojem informacionih tehnologija sve je prisutniji trend među mladima da se snimci brutalnih razračunavanja postavljaju na sajtove poput You Tube, Facebook, Twitter itd. Nasilno ponašanje prelazi

psihijatra. U školi joj je, pošto se žalila na učiteljicu, rečeno da 'istrpe do polaska u peti razred"', Press 13. novembar 2011. godine, „Zvonilo je, vreme je za popravni"; „... Po školskim dvorištima vršljaju dileri i nasilnici, a mladi su pred izborom – da budu žrtve ili agresori", Politika, 13. novembar 2011. godine, „Likuše se tuku muški".

647 Samo neki primeri iz medija svedoče o tome: „...Broj krivičnih dela u kojima učestvuju maloletnici u Nišu je u porastu, a samo u prošloj godini policija je rasvetlila preko 350 krivičnih dela u kojima učestvuju maloletnici, što je za 14 posto više nego prethodne godine. Za nepunih mesec dana dva ozbiljna incidenta dogodila su se u niškim srednjim školama za vreme odmora. Najpre je jedan učenik u školi '15. maj' svom vršnjaku odgrizao uvo, a već juče je u Ugostiteljsko-turističkoj školi devojčica svom drugu iz odeljenja nožem nanela tešku povredu". Medijski istraživački centar, 11. mart 2011. godine, „Vršnjačko nasilje u porastu".

granice fizičkog okruženja i postaje jedan od većih problema u interakcijama dece i mladih na internetu. Tako je i vršnjačko zlostavljanje dobilo svoje novo lice u vidu sajber zlostavljanja.

Sajber zlostavljanje ili uznemiravanje dešava se kad se mobilni telefoni, društvene mreže ili druga komunikaciona sredstva koriste za pretnje, zastrašivanje, ismejavanje ili bilo koji drugi oblik verbalnog zlostavljanja. Ovakvi oblici uznemiravanja postaju sve češći. U slučajevima vršnjačkog zlostavljanja maltretiranje u online okruženju često je indikator postojanja maltretiranja u stvarnom životu. Međutim specifičnosti okruženja na internetu, čine ovaj oblik zlostavljanja sve rasprostranjenijim i po nekim mišljenjima čak i opasnijim po psihološku dobrobit žrtve zlostavljanja. Opasnije je zato što za razliku od onog „klasičnog” koje se odvijalo uglavnom u školi ili nekom drugom okruženju, ovaj vid maltretiranja nema granice i žrtva mu prosto ne može pobeći.

Takođe, tu su i društvene mreže na kojima se često odvijaju razne akcije javnog ponižavanja i ismejavanja osobe koja je predmet maltretiranja, često od strane veće grupe vršnjaka i osnivaju tzv. hejt grupe ili stranice po modelu „svi koji mrze ime i prezime osobe”. Ne treba zanemariti ni sexting, takođe sve izraženiji i kod nas, kada mladi svoje fotografije i klipove eksplicitnijih sadržaja šalju svojim partnerima, a oni ih dalje distribuiraju pa klipovi završavaju na Facebooku ili Youtube često sa punim imenom i prezimenom osobe koja je na njima.

Budući da je reč o novom i nedovoljno proučenom tipu zlostavljanja, sajber-zlostavljanje nije još uvek dovoljno prepoznato kao problem u školama, što zbog nepoznavanja i neprepoznavanja problema nastavnika, školskih psihologa i roditelja, što zbog nepostojanja razvijenih mehanizama prevencija i intervencija. Ministarstvo prosvete i nauke Srbije otvorilo je prvu sos telefonsku liniju za prijavljivanje nasilja u školama. Kako je objašnjeno, putem tog telefona, stručnjaci Ministarstva i prosvetne inspekcije evidentiraće prijave nasilja u školama i reagovati u saradnji sa ostalim nadležnim. sos telefon će funkcionisati u skladu s Protokolom o prijavljivanju nasilja u školama: onome ko prijavi nasilje postavljaće se 20 pitanja, ali moguća je i anonimna prijava.

Zaključak

Jako dugo se na povremene tuče i konflikte gledalo kao na sastavni deo odrastanja i školske atmosfere, odnosno smatralo se da je to neizostavni deo školskog života; međutim, porast upotrebe oružja u tučama, sve veća brutalnost, nesrazmernost u tučama gde grupa napada pojedinca, besmisleni povodi za razračunavanje ukazuju na to da je nasilje i kultura nasilja ozbiljan društveni problem. Neophodno je uključivanje svih relevantnih faktora u sistemsku borbu protiv eskalacije nasilja u školama. Prevencija svakog oblika nasilja među mladima mora biti zajednička akcija roditelja, škole, ali i institucija i čitave zajednice, kao i uključivanje problematične dece u različite školske aktivnosti, sekcije i sportske aktivnosti.

Žene: kontinuirana marginalizacija

Uvod

Biti žena u Srbiji nije prednost. Žene rade na manje plaćenim mestima u istoj struci, briga o deci je njihova misija, trpe porodično nasilje, neretko sa smrtnim ishodom, a počinioци ne dobijaju adekvatnu kaznu.

Uprkos tome što na normativnom nivou žene i muškarci u Srbiji imaju jednaka prava, žene su izložene strukturalnoj, indirektnoj, pa čak i direktnoj diskriminaciji i marginalizaciji, čiji su ključni uzroci čvrsto ukorenjeni, tradicionalni, patrijarhalni stereotipi o ulozi i obavezama žena i muškaraca u porodici i široj zajednici. Organi javne vlasti, kroz organizacionu strukturu i način rada i dalje često primenjuju stereotipe o rodnim odnosima, porodično nasilje tretiraju kao privatni odnos muškarca i žene, odnosno roditelja i dece.

Istraživanja pokazuju da su žene u nepovoljnijem položaju od muškaraca u svim oblastima društvenog života, a posebno pripadnice nacionalnih manjina i manjinskih grupa, Romkinje, žene sa invaliditetom, izbegle ili raseljene žene, siromašne, žene sa sela, samohrane majke, žene drugačije seksualne orijentacije i druge.

Ženska prava su neodvojivi deo ljudskih prava i u skladu sa svim međunarodnim dokumentima ona moraju biti zagarantovana, poštovana i zaštićena.

Nasilje nad ženama

Nasilje nad ženama predstavlja ispoljavanje istorijski nejednakih odnosa društvene moći između muškaraca i žena koji su doveli do diskriminacije i dominacije muškaraca nad ženama i do sprečavanja potpunog napretka žena. Nasilje nad ženama je jedan od osnovnih društvenih mehanizama kojima se žene prisiljavaju da budu u podređenoj poziciji u

odnosu na muškarce. Nasilje nad ženama je prepreka u postizanju jednakosti, razvoja i mira.⁶⁴⁸

Nasilje prema ženama je fenomen koji se javlja u svim vremenima i u svim društvima. Zbog rasprostranjenosti, nasilje prema ženama je vodeći problem u domenu ljudskih prava, ali i važno zdravstveno, ekonomsko i socijalno pitanje. Najbrutalniji i najekstremiji vid nasilja prema ženama je femicid.⁶⁴⁹

Nasilje u porodici, seksualno nasilje, trgovina ženama i drugi oblici rodno zasnovanog nasilja veoma su raširene pojave. Na to prevashodno ukazuju istraživanja nevladinih organizacija, budući da se na nivou države ne vodi evidencija o pojedinim oblicima rodno zasnovanog nasilja. Nasilju su posebno izložene žene iz marginalizovanih i višestruko diskriminiranih grupa.

Muško nasilje nad ženama je svaki čin protiv ženine volje, a koji je ugrožava psihički, fizički, seksualno ili ekonomski. Nasilnik može biti član porodice (muž, sin, otac, brat, ujak i dr), ili bilo koji poznati (prijatelj, poznanik, šef, kolega), ili nepoznati muškarac. Nasilje se može desiti svakoj ženi i nije posledica ženinog ponašanja nego sistema patrijarhata⁶⁵⁰ u

648 Definicija nasilja nad ženama po dokumentima Ujedinjenih nacija.

649 Femicid – ubistva žena u Srbiji, Godišnji kvantitativno-narativni izveštaj, 2011. godina, Mreža "Žene protiv nasilja", www.zeneprotivnasilja.net.

650 ..."Naš seljak je sklon da ženu gurne ili udari, ali je najčešće psihički maltretira. Svaka vrsta poniženja („vidi kakva si niko te neće, da te nisam uzeo ne bi se udala“), vređanja („ti ništa ne znaš, ti si rođena glupa“), ili ismevanja („debeli si, nikakva“). Sledeći korak je prinuda („moraš da ideš kod svojih roditelja i da tražiš novac“, „inače ću te vratiti kući pa će ti se smežati celo selo“), ili izolacija („ne smeš nigde da ideš bez mene, žene te samo uče da se svađamo“). I ukućani se vrlo često okomljuju na snajku („ona je kriva za sve što nam se događa u kući, sve dok ona nije došla mi smo lepo živeli“), a poslednji stadijum je pretnja ubistvom („ako odeš i kažeš nekom ili pokušaš da odeš od mene, ubiće i tebe i decu“). U srpskom selu je uobičajena ekonomska kontrola žene, njoj je uskraćeno pravo da odlučuje o bilo čemu, čak i o novcu koji je sama zaradila. Seoska domaćinstva su često međusobno udaljena i po nekoliko kilometara, pa je to razlog što žene ne mogu da se okupe, razgovaraju i pomažu jedna drugoj. Žene na selu su umorne od večite borbe za život i gotovo svaka je odrasla pored oca nasilnika, tako da lako prihvata nasilje kao normalan način života.“... Izvor Vesti.rs, "Žene u Srbiji: Debeli si i rođena glupa" 19. mart 2011. Godine.

kome muškarci imaju moć, a nasilje nad ženama je način da tu moć održe. Nasilje nad ženama je primer zloupotrebe moći jednog pola nad drugim.

U Srbiji je u 2011. godini ubijeno 46 žena, od kojih je 27 slučajeva direktna posledica nasilja u porodici, što upozorava na potrebu da se svi državni organi moraju više angažovati u suzbijanju nasilja u porodici, a građani da ga prijavljuju.

Samo u 2011. godini 6000 porodica prijavilo je nasilje u svojoj porodici.

Prema podacima Ministarstva rada i socijalne politike, svaka druga žena u Srbiji preživela je neki oblik nasilja, bilo seksualnog, fizičkog, psihičkog ili ekonomskog, a nasilje često ostaje društveno nevidljivo, prekriveno formama patrijarhata, sve dok se ne desi tragičan ishod.

U periodu od 1. januara do 31. decembra 2011. godine na teritoriji Srbije ubijeno 37 žena, od toga 29 u porodično/partnerskom kontekstu (30 ubistava u 2010. godini).⁶⁵¹ Najveći broj ubistava učinjen je oružjem (58,62 odsto), načini na koje su ove žene ubijene, svedoči o brutalnosti ovog vida nasilja,⁶⁵² nasilnici su posedovali vatreno oružje u 41,38 odsto slučajeva, 25 odsto žena prijavilo je nasilnika koji je posedovao oružje i pre nego što se ubistvo desilo, što potvrđuje da žene nisu bile adekvatno zaštićene i da su postupci nadležnih institucija bili neefikasni i nedelotvorni, ili nadležne institucije nisu ni reagovale. Osam od devet žena je ubijeno iako su prijavljivale nasilje i obraćale se za pomoć (policiji, centru za socijalni rad) i pre nego što se ubistvo desilo. Od 50 osoba koje su ostale bez majke, 21 su maloletna deca. Nasilje učinjeno prema majci utiče i na odnos majka-dete i na razvoj deteta. U ovakvim slučajevima postoji visok rizik da dete bude zlostavljano, zanemareno ili čak napušteno, a u najekstremnijem obliku i lišeno majke.⁶⁵³ Najveći broj ubijenih žena bio je između 36 i 45 godina. 79,31 odsto ubijenih žena živelo u zajednici sa nasilnikom. Najveći broj

651 Femicid – ubistva žena u Srbiji, Godišnji kvantitativno-narativni izveštaj, 2011. godina, Mreža "Žene protiv nasilja", www.zeneprotivnasilja.net.

652 Jedna trudna žena je premlaćena do smrti, jedna žena je ubijena bombom na očigled njenog maloletnog deteta, Izvor <http://www.vesti.rs/Hronika/TRUDNU-ZENU-UBIO-BATINAMA.html>. <http://www.naslovi.net/2011-03-23/vecernje-novosti/bombom-razneo-supругu-i-sebe/2422083>.

653 Ignjatović T. (2011), Nasilje prema ženama u intimnom partnerskom odnosu: model koordinisanog odgovora zajednice, Rekonstrukcija ženski fond, Beograd, str 73.

ubistava počinjen u zajedničkom prostoru žrtve i učinioca (68,96 odsto). Sve žene su poznavale učinioca. U najvećem broju ubistava od ukupno 29, počinitelj je suprug (55,17 odsto).

Tokom 2010. godine ubijeno je 30 žena, što znači da je u 2011. godini broj ubistava bio u porastu. Mogu postojati dva razloga za to: ili je najbrutalniji oblik nasilja nad ženama, ubistvo, femicid u porastu ili mediji više izveštavaju o ukupnom broju ubistava žena u partnerskom/porodičnom kontekstu.

Kancelarija zaštitnika građana je u 2011. godini izdala Poseban izveštaj o situaciji porodičnog nasilja nad ženama u Srbiji.⁶⁵⁴ U izveštaju je ukazano na zabrinjavajući trend porasta porodičnog nasilja. Uočeno je i odsustvo saradnje između centara za socijalni rad, policije i zdravstvenih ustanova. Takođe, praksa je pokazala da se nasilje često opravdava i minimizira. Sve to potvrđuje da je i dalje porodica „nebezbedno mesto za život“ članova, pre svega za ženu. Potvrđuje se ranija praksa da se aktivnost nadležnih organa sprovodi tek nakon što nasilje eskalira, tj. po nastupanju posledice i završava se sankcijom prema počiniocu. Preventivne mere zaštite od nasilja su sporadične, stihijske, neplanske i najčešće nekoordinisane.

Autonomni ženski centar je analizom troškova budžetskih korisnika koji postupaju u skladu sa svojim nadležnostima u situacijama nasilja u porodici (direktni merljivi troškovi), utvrdio da su minimalni budžetski troškovi nasilja prema ženama, koji uključuju samo troškove zaposlenih u policiji, pravosudnom sistemu, sistemu socijalne zaštite i zdravstvene zaštite (ali ne i organizaciono-administrativne troškove ovih usluga) u 2009. godini, iznosili između 204,8 i 535,9 miliona dinara. Procenjuje se da su stvarni troškovi nasilja u porodici višestruko veći, jer obuhvataju i one nemerljive i skrivene troškove – izgubljenu ekonomsku dobit, troškove pretrpljenog bola i patnje, narušeno zdravstveno stanje i sl. Ovako procenjeni troškovi nasilja nad ženama za celokupno društvo u Srbiji u 2009. godini iznosili bi između 1,6 i 4,1 milijarde dinara. Obzirom da se nasilje nad ženama u 2010, i 2011. godini povećalo u odnosu na vreme ovog istraživanja i da je to jedino istraživanje tog tipa dostupno javnosti, osnovano se može pretpostaviti da bi procenjeni troškovi u 2011. godini u ovom smislu bili

654 Videti <http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr/component/content/article/1563> .

i veći od sume koju procenjuje Autonomni ženski centar u istraživanju iz 2009. godine.

Postojeći mehanizmi pravne zaštite od rodno zasnovanog nasilja u praksi nisu efikasni i delotvorni, ne postoje protokoli o postupanju policije, niti je ostvarena saradnja i multisektorsko povezivanje među institucijama nadležnim za postupanje. Tokom sudskih postupaka za zaštitu od nasilja žene su izložene sekundarnoj viktimizaciji i nije im obezbeđena odgovarajuća psihosocijalna pomoć i podrška. Romkinje su izložene diskriminaciji u ostvarivanju prava na zaštitu od rodno zasnovanog nasilja, posebno u pogledu smeštaja u sigurne kuće i prihvatilišta.

Uloga medija

U okviru Analize novinskih članaka o nasilju prema ženama u periodu januar/februar 2012. godine⁶⁵⁵ koju je uradio Autonomni ženski centar primetan je trend rodno nesenzibilisanog i diskriminatornog pisanja medija o nasilju prema ženama. Kako saopštavaju, s jedne strane postoji nesenzibilno izveštavanje koje se odnosi na pojedinačan slučaj, a s druge strane, uopšteno izveštavanje o nasilju kojim se podržavaju predrasude o nasilju, i pokušava izjednačiti odgovornost žena i muškaraca za nasilje prema ženama. Diskriminatornim i nesenzibilisanim pisanjem medija dodatno se stigmatizuje i viktimizira žrtva nasilja kao i članovi njene porodice, prebacuje odgovornost za nasilje na žrtvu, dovodi do relativizacije i umanjenja doživljaja stvarnih posledica nasilja, publika navodi na stav o opravdanosti nasilja. Kada je reč o člancima koji se odnose na pojedinačan slučaj moguće je uvideti senzacionalizam i atrakcionizam medija, pretpostavlja se u trci za profitom i pobedom konkurencije, gde se krši ne samo etički Kodeks novinara Srbije već i iznose nerelevantne činjenice i vređa dostojanstvo i ličnost žrtve.⁶⁵⁶

655 U ime Mreže Žene protiv nasilja, Vedrana Lacmanović i Aleksandra Nestorov, Autonomni ženski centar.

656 Na primer, u člancima se navode puna imena i prezimena članova porodice žene koja je pretrpela nasilje, njihova zanimanja, mesto u kome žive, rade, čime se dodatno viktimizira i stigmatizuje žrtva ili članovi njene porodice,

Nužno je da se medijsko izveštavanje o slučajevima porodičnog nasilja ne oslanja isključivo na govor mržnje ili priče o žrtvi, njenih članova porodice i svedoka. Pribavljanje informacija od institucija kojima se žrtva obraćala, istraživanje njihovih intervencija i preispitivanje (službenih) odgovornosti za nečinjenje ili nedostatak zaštite, od ključne su važnosti za kreiranje atmosfere javne podrške, pa i pritiska na odgovorne državne organe i službe za uspostavljanje efikasnog i delotvornog sistema prevencije i zaštite. Istovremeno, pisanje i prikazivanje "primera dobre prakse" od višestruke je važnosti – za žrtve, naisilnike, javnost i profesionalce. U ovom segmentu leži jedna od najznačajnijih uloga društvene odgovornosti novinara i novinarki u Srbiji.⁶⁵⁷

Upotreba rodno senzitivnog jezika nije normativno uređena. Međutim, njegovo korišćenje je od suštinskog značaja i predstavlja važan korak u postizanju rodne ravnopravnosti. Rodno senzitivni jezik je, pre svega, pitanje društvene moći i podrazumeva veću vidljivost žena u jeziku, a njegova dosledna upotreba u medijima i u političkom govoru bi značajno doprinela vidljivosti žena u našem društvu.

Rodna ravnopravnost

Pojam rodne ravnopravnosti u najširoj javnosti još uvek se veoma različito tumači. Većina građana smatra da rodna ravnopravnost predstavlja: iskorenjivanje nasilja nad ženama – 64 odsto; jednaka finansijska moć oba pola – 47 odsto; postizanje ravnomerne zastupljenosti na rukovodećim

.....

umesto da se izrekne javna osuda nasilniku zbog onog što je uradio.

657 Zastrahujući naslovi su dominirali u štampanim izdanjima: "Trudnu ženu ubio batinama", "Drvenim maljem ubio koleginicu na poslu", "Bombom razneo suprugu i sebe", "Ratni veteran sa ratišta iz Hrvatske, 56 godina, ubio ženu pa sebe", "Na Novom Beogradu muž, takođe 56 godina, kažu nije pio i nije bio agresivan, ubio ženu i sebe", "Jedan 51-godišnjak ubio bivšu suprugu ispred ulaza zgrade u Cvijićevoj, u kojoj je posle razvoda živela kao podstanar s njihovo troje dece", ili, "Stravičan zločin u porodičnoj kući nadomak Kraljeva, kada je muž iskasapio svoju suprugu a potom i sam pokušao da se ubije. Svedoci kažu da je nesrećna žena oduvek imala problema s njim, i da je baš tih dana oko ubistva, posle mnogo godina zajedničkog života, svađa i svakojakih trpljenja, podnela tužbu za razvod braka".

pozicijama u politici i ekonomiji – 44 odsto; ravnomerna raspodela moći u domaćinstvu – 41 odsto. Međutim, ovaj procenat dramatično opada kod sledećih odgovora: iskorenjivanje predrasuda prema ženama kod stanovništva – 37 odsto; postizanje ravnomerne zastupljenosti žena u sadržajima udžbenika, školskih programa i medija – 10 odsto; korišćenje jezika koji uvažava pripadnost ženskom polu – rodno senzitivnog jezika – 6 odsto.⁶⁵⁸

Iz redovnog godišnjeg izveštaja zaštitnika građana za 2011. godinu najčešće povrede prava na koje se ukazuje u pritužbama su iz oblasti rodne ravnopravnosti, a odnose se na prava iz radnog odnosa i socijalnu zaštitu kao i na veliki broj slučajeva porodičnog nasilja i posebnih povreda prava koja se tiču marginalizovanih kategorija žena i LGBT populacije. Pritužbe pretežno ukazuju na eventualne propuste u radu Ministarstava unutrašnjih poslova i rada i socijalne zaštite (17 pritužbi) i ustanova socijalne zaštite tj. centara za socijalni rad (18 pritužbi), dok se preostale pritužbe odnose na ostale organe (5 pritužbi).

Diskriminacija žena u ekonomskoj i političkoj sferi

Iako postoji Zakon o rodnoj ravnopravnosti, i polovinom 2010. godine je usvojen Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu,⁶⁵⁹ kao i Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje ravnopravnosti polova, radna prava žena u Srbiji su ugrožena, a najčešći oblici diskriminacije su uslovljavanje zapošljavanja porodičnim statusom i niže zarade žena u odnosu na muškarce. Stopa nezaposlenosti među ženama je dvostruko viša nego kod muškaraca.

Zastupljenost žena na rukovodećim pozicijama u preduzećima kreće se oko 20 odsto i ne povećava se od 2000. godine. Mnoge žene rade bez ugovora o radu, bez plaćenog radnog staža i doprinosa za penzijsko, socijalno i zdravstveno osiguranje, a nemaju ni pravo na plaćeni godišnji odmor. Najveći problemi su nedovoljna informisanost žena o njihovim radnim pravi-

658 Građanke i građani Srbije o rodnoj ravnopravnosti, Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje, Beograd, 2010, str.8.

659 Službeni glasnik RS, br. 36/2010.

ma, nepoštovanje zakonskih propisa u toj oblasti, kao i nesrazmeran broj sudskih sporova u odnosu na realnu situaciju.⁶⁶⁰

Žene u parlamentu zastupljene su sa 21,6 odsto, u Vladi Srbije sa 18,5 odsto, zauzimaju nešto manje od polovine pozicija pomoćnika ministara, a među državnim sekretarima ih je 22,7 odsto, iako su pripadnice "lepšeg pola" većinsko stanovništvo i čine 51,4 odsto populacije.⁶⁶¹

Samo 21,2 odsto žena je među poslanicama Narodne skupštine, 21,3 odsto u skupštinama jedinica lokalne samouprave, 18,5 odsto u Vladi Srbije. Samo 4 odsto žena su predsednice opština.

Na parlamentarnim izborima 2008. godine sve stranke, koalicije i grupe građana su ispunile zakonsku obavezu da na listi imaju 30 odsto kandidata ženskog pola, ali žene u parlamentu trenutno čine trećinu samo u poslaničkom klubu Nove Srbije (tri od devet).

Preporuka Saveta Evrope je, da zastupljenost žena u parlamentu bude najmanje 40 odsto. Srbija je sa oko 22 odsto ispod tog cilja, dok je prosek zemalja-članica Saveta Evrope 2008. godine bio 21,7 odsto.

Žene učestvuju sa 30,5 odsto na upravljačkim mestima u društvu i privredi, a od toga na direktorskim mestima sa 20,8 odsto. Posebno je visok nivo ekonomske nejednakosti koja je posledica višestruke diskriminacije.⁶⁶²

Istraživanje "Infostuda",⁶⁶³ sprovedeno krajem 2010. godine, pokazalo je da žene u Srbiji zarađuju 8,5 odsto manje od muškaraca na istim pozicijama. Razlika je veća u privatnim i stranim, nego u državnim i domaćim firmama, pokazuje istraživanje u kome svaki peti ispitanik smatra da ona nije opravdana, dok 41 odsto njih navodi da muškarci dobijaju više povlastica za isti uloženi trud. Mogući razlog za razliku u zaradi, prema istraživanju je, uverenje da žene ređe dobijaju šansu da napreduju, jer se svakog časa mogu odlučiti da zasnuju ili prošire porodicu i napuste kompaniju, kao i porodijsko odsustvo na koje gube najmanje godinu dana u građenju karijere, pa sporije i napreduju.

660 „Radna prava žena u Srbiji“, Beogradski centar za ljudska prava, 2008. Godine.

661 Izvor Tanjug, „Vek borbe za ravnopravan položaj žena“, 7, mart 2011. Godine.

662 Izvor Southeast European Times, "Poverenica za zaštitu ravnopravnosti krenula u borbu protiv diskriminacije u Srbiji", 25. april 2011.

663 <http://www.infostud.com/>.

Zaključci

Žene su i dalje marginalizovana grupa građana i zbog toga u manje povoljnom socijalno-ekonomskom položaju, što se negativno odražava u svim oblastima i na svim nivoima zadovoljavanja njihovih potreba. Neophodno je raditi na podizanju svesti i informisanosti, uvođenju zakonskih regulativa, sprovođenju i poštovanju zakonskih regulativa i prakse.

U 2012. godini Srbija je ratifikovala Konvenciju Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Konvencija predstavlja nezaobilazan međunarodno-pravni dokument koji je prevashodno usmeren na zaštitu ljudskih prava žena i ostalih žrtava porodičnog nasilja. Osnovni cilj nove konvencije Saveta Evrope predstavlja uspostavljanje nulte tolerancije u Evropi u odnosu na nasilje nad ženama i nasilje u porodici.

Preporuke

- Uspostaviti jedinstven sistem praćenja i evidentiranja institucija koje se bave ovom problematikom (policija, centri za socijalni rad, javna tužilaštva, zdravstvene ustanove, obrazovne ustanove, organizacije civilnog društva, sudovi opšte i posebne nadležnosti);
- usaglašavanje zakonskih rešenja kako bi se žrtvama porodičnog nasilja garantovala prava po međunarodnim standardima;
- što se tiče potrebnih zakonskih mera neophodna je promena Krivičnog zakonika u smislu proširenja pojma člana porodice kod krivičnog dela porodično nasilje na kategoriju bivši supružnici, vanbračni partneri ili bivši vanbračni partneri, lica koja su bila ili su još uvek u emotivnoj ili seksualnoj vezi, odnosno imaju zajedničko dete ili već začeto dete, iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu; Mnoga najteža dela porodičnog nasilja

sa smrtnim ishodom dešavaju se upravo u situacijama prestanka braka ili pre no što je sklopljen;⁶⁶⁴

- potrebno je obezbediti jednak pristup nadležnim organima svim građankama, u skladu sa njihovim potrebama. Neophodno je da lokalne samouprave u svojim budžetima predvide sredstva za rad različitih vidova podrške ženama, u koje osim SOS telefona spadaju i sigurne kuće, jer one, nažalost, postepeno prestaju sa radom, a nisu kao poseban institut uvedene u Zakon o socijalnoj zaštiti, kojim bi se stvorila obaveza za njihovo uspostavljanje i održivost; stoga je potrebno postojeće sigurne kuće integrisati u sistem socijalne zaštite kao i finansirati njihov rad iz budžeta;⁶⁶⁵
- doneti posebne sektorske protokole o postupanju nadležnih organa, koji će biti u skladu sa Opštim protokolom o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima;
- uspostavljanje liste za procenu opasnosti nasilja po život žene tokom postupanja policijskih službenika/ca;
- neophodno je aktivnosti nadležnih organa „izmestiti“ na teren (a ne da se aktivnosti obavljaju kabinetski, u kancelarijama). Ovo je od izuzetnog značaja u radu sa višestruko diskriminisanim ženama, a u prvom redu Romkinjama, invalidkinjama, starijim ženama i ženama u ruralnim sredinama;
- organizovanje što više javnih kampanji;
- medijisko izveštavanje o slučajevima porodičnog nasilja ne sme da se oslanja isključivo na govor mržnje ili priče o žrtvi, njenih članova porodice i svedoka;

664 Iz Posebnog izveštaja o situaciji porodičnog nasilja nad ženama u Srbiji, juni 2011. Godine.

665 Najefikasniji način zbrinjavanja i resocijalizacije žena žrtava nasilja jesu sigurne kuće. Njih na teritoriji Srbije ima trenutno sedam, a u planu je izgradnja još tri kuće. Stručnjaci naglašavaju da je prosečno provedeno vreme u ovim skloništima oko šest meseci, a da nakon toga žene same ili sa svojom decom započinju nov život daleko od muževa ili partnera nasilnika. Istraživanja pokazuju da oko 92 procenta žena uspeva da nađe posao i nakon toga se više nikada ne vraća nasilniku.

- silovanje i obljava nad nemoćnim licem treba da se gone po službenoj dužnosti i kad su ta krivična dela izvršena u braku;
- razmotriti mogućnost proširenja mere bezbednosti zabrane približavanja i komunikacije sa žrtvom nasilja, zabranom proganjanja i uznemiravanja, što je omogućeno savremenim elektronskim komunikacijama (preteće sms poruke ili imejlovi) i bez približavanja žrtvi;
- potrebno je kontinuirano pratiti kaznenu politiku i odbačene krivične prijave čime bi se obezbedila analiza i praćenje stanja u ovoj oblasti.

Osobe sa invaliditetom: društvena inhibicija

U Republici Srbiji još uvek ne postoje celoviti podaci o osobama sa invaliditetom, a procenjuje se da ih ima između 800.000 i 1.000.000. Ne postoji institucija u kojoj su evidentirana lica sa invaliditetom, niti međusobna saradnja različitih institucija u smislu zajedničke baze podataka, iako je planirano da se obavi popis lica sa invaliditeom i njihovih potreba.

Mreža organizacija osoba sa različitim tipovima invaliditeta izdala je saopštenje u kome se ukazuje na izuzetno loš materijalni položaj osoba sa invaliditetom, što je svakako posledica velike stope nezaposlenosti, kao i činjenice da je stepen diskriminacije najviši u obrazovanju. Ministarstvo rada i socijalne politike kao najveće probleme sa kojima se osobe sa invaliditetom suočavaju u Srbiji, izdvojilo je siromaštvo, nezaposlenost i odnos društva prema njima.

Zapošljavanje je jedan od najsnažnijih mehanizama za postizanje društvene uključenosti marginalizovanih grupa. Osnovni razlog za pojavu isključenosti iz socijalnih tokova, kao i siromaštvo, leži u potcenjivanju osoba sa invaliditetom kao zaposlenih i društveno aktivnih učesnika.

U 2011. godini smanjen je broj nezaposlenih osoba sa invaliditetom za 2500 i sad ih na birou ima oko 17.500. Samo od maja 2009, posao je našlo oko 9000 pripadnika te populacije. Ipak, 70 odsto osoba sa invaliditetom je siromašno, a samo 13 odsto zaposleno, od toga jedan odsto u privredi i javnom sektoru.⁶⁶⁶

Uprkos primeni Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom (čl. 24. i 29), od juna 2010. godine, koji se odnose na obavezu poslodavaca da zapošljavaju osobe sa invaliditetom, ili plaćaju novčane kazne za svaku osobu koju ne zaposle prema zakonom utvrđenim kvotama, položaj osoba sa invaliditetom na tržištu rada pokazuje da više

od polovine poslodavaca u Srbiji do sada nije angažovalo te osobe, dok ih samo 40 odsto kompanija zapošljava.⁶⁶⁷

Kao razlog za nezapošljavanje osoba sa invaliditetom najveći broj poslodavaca naveo je da im se na konkurs za posao nikad nisu javljale osobe sa invaliditetom, ili da oni koji se jesu prijavili – nisu zadovoljavali tražene uslove konkursa. Radni prostor koji nije prilagođen osobama sa specifičnim potrebama i dalje predstavlja prepreku za zapošljavanje svakom petom poslodavcu, dok mnogi kao razlog navode i da priroda posla nije takva da ga mogu obavljati osobe sa invaliditetom.

Problem je, ocenjuju u Nacionalnoj službi za zapošljavanje, u lošoj „kadrovskoj mapi“. Samo sa osnovnom školom na birou je čak 49 odsto osoba sa invaliditetom, sa trećim i četvrtim stepenom stručne spreme je 48 posto, dok ih je sa fakultetskom diplomom samo tri odsto. Neophodno je u obzir uzeti i činjenicu da državne institucije nisu svojim primerom podstakle druge poslodavce da zapošljavaju osobe sa invaliditetom, kao i da još nije napravljen registar zanimanja kojima bi se bavile osobe sa invaliditetom, a jasno je da bi trebalo da se angažuju u poslovima koji su bezbedni.

Takođe, važna oblast povezana sa zapošljavanjem jeste obrazovanje, a kao važno nameće se pitanje dispariteta obrazovanja osoba sa invaliditetom i stvarnih potreba na tržištu rada. Osobe sa invaliditetom još uvek stižu kvalifikacije za zanimanja za kojima je u praksi odavno prestala potreba. Umesto da se odgovara na potrebe tržišta, u Srbiji i dalje nastaju čitave generacije obrazovnih profila koje nikada neće moći da pronađu adekvatno zaposlenje na otvorenom tržištu rada. Na primer, osobe sa oštećenjem vida se obično obrazuju za poslove telefonista, fizioterapeuta ili birotehničara. Ovo su danas prilično prevaziđena zanimanja sa niskim profilom kompetencija, i veoma često su ugrožena zbog tehnoloških dostignuća i novih zahteva tržišta.⁶⁶⁸

667 Istraživanje sajta poslovi. www.infostud.com.

668 Škola za učenike oštećenog vida „Veljko Ramadanović“ u Zemunu je školske 2009/2010. godine upisivala čak za sledeća zanimanja: birotehničar (IV stepen) – 10 redovnih i 5 vanrednih učenika, TTR manipulant (III stepen) – 10 redovnih i 5 vanrednih učenika, izvor: web sajt Škole „Veljko

Donošenjem Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja stvoreni su uslovi da se sistemskom i institucionalnom podrškom omogući uspešno uključivanje svakog deteta u proces obrazovanja. Tako je jedna od važnijih aktivnosti bila i donošenje Pravilnika o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku, čijim je donošenjem prestao rad Komisije za razvrstavanje dece ometene u razvoju i formirane nove interesorske komisije. U njihovoj nadležnosti je procena potreba za dodatnom podrškom koja pojedinačnom detetu treba da obezbedi uslove za razvoj, učenje i ravnopravno učešće u životu zajednice.

Pokret inkluzije u Republici Srbiji stalno nailazi na prepreke, što je logična posledica decenijske segregacije koja je bila legalna. Postojao je velikih broj specijalnih škola, a deca sa posebnim potrebama bila su „vidljiva“ samo za svoju porodicu i zdravstveni sistem – njih nije bilo na ulici, u parku, u vrtićima ili u redovnim školama. Zajedno sa decom sa smetnjama u razvoju u specijalne škole su po automatizmu upisivana i romska deca, tako su generacije mališana izgubljene u obrazovnom lavirintu specijalnih škola. Nedovoljan obuhvat dece sa invaliditetom procesom obrazovanja ima za posledicu znatno niži opšti obrazovni nivo čitave populacije osoba sa invaliditetom, umanjenu raznovrsnost radnih mesta na kojima je moguće angažovati osobe sa invaliditetom, smanjenu mogućnost zapošljavanja i nezadovoljavajući kvalitet života.

Socijalne barijere u pogledu inkluzije osoba sa invaliditetom u procese zapošljavanja i obrazovanja su brojne. Na prvom mestu su predrasude i stereotipi (stavovi izgrađeni bez dovoljno objektivnih i relevantnih podataka, bez poznavanja problematike invalidnosti, uz verovanje da su sve osobe sa invaliditetom iste, da su u potpunosti zavisne od drugih, da nemaju ista interesovanja i potrebe). Takođe, neprihvatanje invalidnosti – na ličnom, porodičnom i društvenom planu; izbegavanje teme invalidnosti; nepostojanje društvenih uslova za samostalni život osoba sa invaliditetom (arhitektonske barijere, slaba zaposlenost, itd). Sledi nepoštovanje ljudskih prava – ne treba praviti geta osoba sa invaliditetom, nego ih uključiti u redovne vrtiće, škole i ostale institucije. I na kraju, jezik invalidnosti – u različitim jezicima koriste se različiti pojmovi koji označavaju invalidnost,

Ramadanović“ Zemun <http://www.skolaveljkoramadanovic.edu.rs/>.

ali zajedničko im je to da su uglavnom neadekvatni i u odnosu na osobu sa invaliditetom diskriminatorski, jer u prvi plan stavljaju problem, a ne osobu. Socijalne barijere su uzrok mnogih nesporazuma u komunikaciji, izolaciji osoba sa invaliditetom i čitave porodice u društvenoj zajednici.⁶⁶⁹

Zaključci i preporuke

Neostvarene obrazovne aspiracije, niska zaposlenost, neuključenost u institucije javnog i političkog delovanja, nizak stepen aktivizma svake vrste, kulturna apstinencija, nedostupnost okruženja, nizak materijalni standard – pokazuju da osobe sa invaliditetom imaju sve odlike marginalne društvene grupe. Konstantna socijalna inhibicija na različitim nivoima društvenosti proizvodi odgovor u smislu samoizolacije i prihvatanja „života sa invaliditetom“, ali ne i „života sa invaliditetom u zajednici“, a poruke koje su iz socijalnog i kulturnog konteksta upućene ovoj grupi najčešće uslovljavaju prihvatanje „negativnog identiteta“.

Kako bi se povećao broj osoba sa invaliditetom koje imaju pristup radu, nekoliko mera je od prioritetne važnosti:

- izmena definicije invalidnosti u zakonodavstvu koje se odnosi na rad, kao i reforma komisija (i metodologija) za profesionalno usmeravanje;
- promocija i implementacija Zakona o zaštiti od diskriminacije, sprečavanje zloupotreba i lošeg postupanja prema osobama sa invaliditetom na poslu ili prilikom pristupanja nekom poslu;
- koherentan sistem podsticajnih mera za poslodavce koji angažuju osobe sa invaliditetom kako bi se izbegle protivrečne mere;
- priznavanje i finansijsko pokriće za stručnjake (kadrovi koji traže poslove za osobe sa invaliditetom, treneri na poslu, personalni asistenti, medijatori, itd);

669 Jovica Trkulja (2003) *Prava osoba sa invaliditetom – zbornik radova sa stručne konferencije „Pravni aspekti invalidske zaštite“*, tekst Adele Džanefendić „Uklanjanje socijalnih barijera u oblasti invalidnosti“. Beograd: Centar za unapređivanje pravnih studija.

- reforma radnog osposobljavanja za osobe sa invaliditetom, u novom kontekstu razvoja tržišta rada;
- formiranje registra zanimanja kojima bi se bavile osobe sa invaliditetom;
- razvoj novih edukacionih programa i dodatnog obrazovanja koji prate tržište rada.

LGTB: na udaru govora mržnje i stalne diskriminacije

Seksualne manjine su suočene sa pretnjama i konstantnim govorom mržnje i diskriminacijom. Nevena Petrušić, poverenica za ravnopravnost, ističe da je „Diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije u Srbiji veoma rasprostranjena, pre svega zbog negativne društvene percepcije i visokog nivoa homofobije”.⁶⁷⁰ Ona je, povodom Međunarodnog dana borbe protiv homofobije i transfobije, naglasila da njenoj instituciji pristižu brojne pritužbe zbog diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i upozorila državne organe da “policija, tužilaštvo i sudovi moraju da reaguju pravovremeno, odlučno i efikasno u svim slučajevima nasilja nad LGBT osobama”.⁶⁷¹

I 20 godina nakon ustanovljavanja Svetskog dana borbe protiv homofobije pojedini lekari, ističe Petrušićeva, ne rade na prevazilaženju predrasuda protiv predstavnika LGBT populacije, već neki od njih i doprinose širenju homofobičnih stavova. Prema pojedinim istraživanjima, 12 odsto ispitanika opravdava nasilje nad LGBT osobama, dok bi gotovo petina, odnosno 17 odsto anketiranih, čvrstom rukom “pokušali da svoje dete ubede da ne bude homoseksualac”.⁶⁷²

Postoje brojne organizacije koje se bave promocijom i zaštitom LGBT prava što znatno utiče na to da njihov problem postaje sve vidljiviji. I najradikalniji političari počinju da vode računa kako se izražavaju o tom pitanju.

Tokom 2011. godine vođeno je i nekoliko sudskih postupaka protiv pojedinaca koji su učestvovali u nasilju tokom održavanja Parade ponosa (2010) i koji su širili govor mržnje. Prvi osnovni sud u Beogradu je tek 27. marta 2012. godine osudio vođu “Obraza” Mladena Obradovića na 10

⁶⁷⁰ www.b92.net 17. maj 2011.

⁶⁷¹ Isto.

⁶⁷² Isto.

meseci zatvora zbog širenja mržnje uoči otkazane Parade ponosa u septembra 2009. Obradović je osuđen da je ispisivanjem grafita "Čekamo vas", "Smrt pederima" i "Beogradom krv će liti, gej parade neće biti" i izjavama u medijima širio mržnju prema gej populaciji. Sudsko veće je privhatilo tezu tužilstva, po kome je grafiti "Čekamo vas" bio pretnja LGBT populaciji, a ne kako je u svojoj odbrani izneo Obradović „poziv na pokajanje“⁶⁷³.

Gej stejt alijansa (GSA) je podnela tužbu protiv gradonačelnika Jagodine Dragana Markovića zbog njegove izjave date medijima 15. avgusta 2011. godine kad je, komentarišući najavu Parade ponosa izjavio: "Stav Jedinственe Srbije i moj lični stav je mi smo protiv svakog skupa gde homoseksualci demonstriraju ulicama Beograda i žele da prikažu nešto što je bolest da je normalno"⁶⁷⁴.

Prvi osnovni sud je usvojio tužbu na osnovu Zakona o zabrani diskriminacije. Sud je utvrdio da je Dragan Marković Palma izvršio težak oblik diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije, zabranio mu da ponavlja izvršenu diskriminaciju i naložio mu da Gej strejt alijansi nadoknadi sudske troškove.

U obrazloženju sudske presude se, između ostalog, kaže da je ovom izjavom izvršen "teški oblik diskriminacije kao izazivanje i podsticanje neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti po osnovu seksualne orijentacije. To predstavlja teški oblik diskriminacije posebno ako se vrši putem javnih glasila". U presudi se navodi i da je tuženi Marković seksualnu orijentaciju prikazao kao bolest i kao nešto nenormalno i to putem javnih glasila, čime je izvršena teška diskriminacija.⁶⁷⁵

GSA je tim povodom izjavila: "Za GSA je ovaj slučaj od strateške važnosti pre svega zbog činjenice da je, po prvi put u Srbiji doneta presuda nekom političaru zbog teške diskriminacije i govora mržnje protiv LGBT populacije, kao i zbog zloupotrebe najčešće društvene predrasude i neistine o LGBT osobama da su one bolesne"⁶⁷⁶.

673 RTV B92 27. mart 2012. „Vođi 'Obraza' 10 meseci zatvora.

674 <http://www.mojedete.rs/6333-Gejevi-dobili-Palmu-na-sudu.html>.

675 Isto.

676 Isto.

Parada ponosa nije održana 2011. godine. Desničarske organizacije su i ove godine pretile organizatorima Parade i najavljuvale ponavljanje nasilja iz 2010. godine. „Kao odgovorni ljudi, smatramo da treba učiniti sve kako bi se sprečila dodatna destabilizacija države i kako Beograd ne bi goreo kao London nedavno“, stoji u Peticiji desničarskog pokreta „Dveri“ koju su potpisale javne ličnosti, među kojima i Kosta Čavoški, dr Milo Lompar sa Filološkog fakulteta u Beogradu, predsednik Srpske književne zadruge Slobodan Rakitić, profesorka Berkli Univerziteta (SAD) dr Jasmina Vujić, dr Radoš Ljušić sa Filozofskog fakulteta u Beogradu i drugi. „Posle niza svakodnevnih socijalnih i nacionalnih poniženja i poraza, marš gej-aktivista shvatamo kao najdirektnije poništavanje osnovnih vrednosti našeg društva i početak definitivnog razaranja srpske porodice“, stoji u peticiji ultradesničara i srpskih intelektualaca.⁶⁷⁷

Patrijarh Srpske pravoslavne crkve u svojoj izjavi za medije nazvao je Paradu ponosa „Paradom srama“. „Ne može se zlo zlom pobediti, već dobrim. U konkretnom slučaju smatramo da je najcelishodnije da učesnici parade budu počašćeni totalnim ignorisanjem. To ih može otrezniti. Moli-mo se Gospodu da na obe strane pobedi zdrav razum“, naveo je patrijarh Irinej.⁶⁷⁸

Za razliku od 2010. godine, kad su desničarske grupe takođe pretile nasiljem, vlasti Republike Srbije su 2011. godine popustile pod pretnjama i zabranile održavanja svih skupova 2. oktobra 2011. godine, za kada je bila zakasana Parada ponosa. Ministar unutrašnjih poslova Ivica Dačić obrazložio je odlaganje skupova za taj dan, najavama nasilja. „Želeli su severnoafrički scenario u Srbiji, te incidente nisu planirali samo za Beograd“, rekao je ministar.⁶⁷⁹ Parada ponosa stavljena je u funkciju izbora i dobijanja podrške konzervativnog bloka. To nije bila jedina tema na kojoj je ministar Dačić radikalizovao svoje stavove (Kosovo i Albanci) već sredinom 2011. godine.

677 Sajt pokreta Dveri 2. septembar 2011. <http://www.dverisrpske.com/sr-CS/dveri-na-delu/2011/januar-septembar/akcije/javne-licnosti-protiv-gej-parade.php>.

678 Press Oonline 30. septembar 2011, „ Patrijarh Irinej: 'Ne treba održati Paradu ponosa'“.

679 BETA 30. septembar 2011.

Organizacije za zaštitu ljudskih prava, kao i predstavnici međunarodne zajednice izrazili su snažan protest zbog neuspjeha Vlade Srbije da zaštititi ustavna prava svih svojih građana. "Očekujemo da se to istraži, jer je policija dužna da to dalje ispita ako zna da se takvi napadi pripremaju", rekao je Vojin Dimitrijević i konstatovao da je Parada ponosa zabranjena zauvek jer će se svaki put javiti oni koji su protiv te manifestacije i čiji su skupovi samo odloženi.⁶⁸⁰

Tokom 2011. godine u Srbiji je došlo do degradacije prava LGBT zajednice. Policija i pravosuđe nisu sprečavali funkcionisanje organizacija i pojedinaca koji su širili homofobiju, govor mržnje i pozivali na nasilje. Činjenica da je Parada otkazana učvrstila je ove organizacije u uverenju da njihove pretnje imaju smisla. Nakon zabrane Parade napadi na LGBT su se povećali, ali mnogi nisu spremni da prijave slučajeve nasilja zbog straha od moguće reakcije državnih organa, pre svega policije.

680 Isto.

Starije osobe: društvena izolacija

Među 25 demografski najstarijih zemalja u Evropi, Srbija se nalazi na četvrtom mestu na listi najstarijih populacija u svetu. Ako se ovom doda da je stopa siromaštva među najstarijim građanima veća nego među drugom populacijom, jasno je da je potrebno posvetiti više pažnje problemima najstarijih.

Prema republičkom Zavodu za statistiku u 2010. godini u Srbiji je 16,9 odsto građana bilo starije od 65 godina, a 3,5 odsto starijih od 80 godina. Oko milion i po ljudi prima penziju.⁶⁸¹ Srbija se popela visoko na lestvici najstarijih, jer ima 1,2 milion građana starijih od 65 godina, odnosno 1,6 miliona starijih od 60 godina. Prema rezultatima popisa iz 2002. godine, više od 900.000 osoba u centralnoj Srbiji i oko 300.000 u Vojvodini staro je 65 i više godina. Prvi put se na tom popisu pokazalo da se broj starijih od 65 godina izjednačava sa brojem mladih od 15 godina. Kao najstarije opštine u Srbiji izdvajaju se Knjaževac, Babušnica, Svrlijig, Gadžin Han i Crna Trava, u kojima je broj starijih od 60 godina dva do tri puta veći od broja mladih do 20 godina. Očigledno da se proces starenja stanovništva nastavlja i da je sve veća potreba za različitim uslugama.

U Srbiji 110 opština i gradova pripadaju grupi starih, što je posebno izraženo na jugoistoku Srbije, gde mlađi stanovnici napuštaju domove u kojima ostaju da žive stara lica. Ima oko 41.000 seoskih staračkih samačkih domaćinstava gde ljudi žive od najnižih penzija, kao i više od 20.000 starijih osoba koje žive od nege i pomoći drugih lica, od kojih je 12.000 starijih s teškim invaliditetom.⁶⁸²

U Srbiji nema statističkih podataka o socijalnom položaju ljudi „trećeg doba“ i u društvu prevladava negativna slika o starenju i starijima za koje se najčešće vezuju pridevi „beskorisni, nesposobni i bolesni“. Osnovni problem starijih osoba je siromaštvo, a najugroženije grupe su žitelji seoskih staračkih domaćinstva, ljudi stariji od 60 godina koji su u procesu

681 Statistički godišnjak Republike Srbije 2011 – Republički zavod za statistiku.

682 Beta, 30. septembar 2012. godine „Većina siromašna od 1,6 mil. starih“.

privatizacije ostali bez posla i stari sa posebnim potrebama koji žive od nege i pomoći drugih lica.

Socijalni položaj starih

Oko 300.000 starih ljudi u celoj Srbiji svakodnevno zavisi od tuđe nege i pomoći pri zadovoljavanju osnovnih potreba. Procenjuje se da ima između 50.000 i 100.000 građana koji nemaju nikakva primanja, a a stariji su od 65 godina i nisu ostvarili pravo na penziju.

Vlada Srbije je 2006. godine usvojila Nacionalnu strategiju o starenju 2006-2015. godine, čiji je cilj da napravi društvo „za sva doba“. Između ostalog, da obezbedi ekonomsku i socijalnu sigurnost i kvalitet života u starosti. Ova strategija treba u potpunosti da integriše starija lica u svakodnevni život da i oni učestvuju u razvoju zemlje i ekonomije.⁶⁸³ S obzirom da je usvojena pre šest godina Strategija nije ostvarila značajne rezultate. Uglavnom se ne primenjuje, između ostalog i zbog nedostatka sredstava. Vlada treba da posveti više pažnje njenoj primeni i nadziranju lokalnih samouprava naročito u seoskim oblastima.

U Beogradu je u 2011. godini počela isplata pomoći u iznosu od po 4000 dinara najugroženijim penzionerima koji imaju penzije jednake ili niže od 15.965 dinara.⁶⁸⁴ Najugroženiji penzioneri su u 2011. godini od grada Beograda dobili 16.000 dinara.⁶⁸⁵

Otvora se i debata o uvođenju socijalnih penzija, kao jednoj od dugoročnih mera pomoći najstarijima, ali takva mogućnost zbog trenutnog ekonomskog stanja nije realna. Postoji i jedno zakonsko rešenje koje može da prouzrokuje ozbiljne posledice po stare. Ako stari, koji su siromašni, a traže novčanu socijalnu pomoć od države, moraju da tuže svoju decu i druge srodnike koji su u zakonskoj obavezi da učestvuju u njihovom

683 <http://www.prsp.gov.rs/dokumenta.jsp>.

684 „Ovo je dvanaesta rata koju isplaćujemo, a treća u 2011. godini i dobiće je 64.821 penzioner. Za isplatu prve rate iz gradskog budžeta je izdvojen 259 miliona dinara“, rekao je zamenik gradonačelnika Milan Krkobabić., Beta, 30. septembar 2011. godine „Većina siromašna od 1,6 mil. starih“.

685 Isto.

izdržavanju, postavlja se pitanje da li će oni to i učiniti, ili će ih to možda dovesti u još veći rizik od nasilja i zlostavljanja. Sa druge strane, oni rizikuju da žive u još većoj bedi i siromaštvu. Bilo bi celishodnije da centri za socijalni rad po službenoj dužnosi podnose ove tužbe sudu, čime bi predupredili bilo kakav rizik po staru osobu i omogućili joj da ostvari prava koja joj obezbeđuje država.

Veća zaposlenost starijih ljudi bi svakako pomogla i unapredila težak socijalni položaj ovog dela populacije, ali osobe starije od 50 godina se suočavaju sa brojnim problemima prilikom traženja posla. Neke od činjenica idu u prilog tome:

- starosna diskriminacija je treća po učestalosti, iza rasizma i seksizma;
 - od milion nezaposlenih u Srbiji, više od 190.000 su stariji od 50 godina;
 - u Srbiji je nezaposleno više od 120.000 žena u pedesetim godinama;
 - generacija ljudi između 40-50 godine je podnela najveći teret tranzicije i ekonomskih potresa. Oni čine i više od pola otpuštenih;
 - čak 90 odsto onih između 50-65 godina starosti su odustali od traženja posla;
 - 37 odsto starijih nezaposlenih bi radilo bilo šta što im se ponudi;
 - 83 odsto starijih nezaposlenih nije zainteresovano za stručno usavršavanje;
- sve razvedene osobe kao glavni razlog razvoda navode nezaposlenost;⁶⁸⁶

686 Delovi iz brošure „*Stariji radnici – neki na poslu, a neki ni posla ni penzije*“, Centar za demokratiju, Beograd 2011. godina.

Institucije za smeštaj starijih osoba

U Srbiji postoji 41 ustanova socijalne zaštite koja pruža smeštaj starim osobama – to su gerontološki centri, domovi za smeštaj penzionera i starih osoba i domska odeljenja pri centrima za socijalni rad i u njima je smešteno oko 7000 starih osoba, od kojih je 1200 u Beogradu. Zvanično rade i 42 privatna doma za stare, koji su prijavljeni i imaju dozvolu za rad i raspolazu sa oko 1019 mesta.

Veliki problem u privatnim domovima koji rade bez dozvola, a registrovani su kao privredna društva, su pansioni za pružanje ugostiteljskih usluga, samostalne trgovinske radnje, čime ne podležu inspekciji Ministarstva rada i socijalne politike, pa je neophodno što pre obaviti licenciranje ovih ustanova. Brojni su slučajevi „prijvatilišta“ za stare koja „posluju“ tako što fizička lica sklapaju ugovor o doživotnom izdržavanju sa starim osobama, preuzimaju njihovu penziju i stan ili zemlju, a zatim ih smeštaju u dom, gde oni borave često u nedovoljno dobrim uslovima. Prilikom nadzora primećeno je i da domovi nemaju dovoljno zaposlenih, da je u privatnim domovima medicinsko osoblje najčešće angažovano po ugovoru, a ne za stalno, da često nemaju ni osnovnu medicinsku dokumentaciju svojih korisnika, kao ni dokaze korisnika da su smešteni tu uz svoj pristanak, odnosno uz saglasnost staratelja.

Prostorije su zapuštene, higijena loša, gotovo u svim institucijama ovog tipa vlada depresivna atmosfera, domovi su prenatrpani, kreveti smešteni u sav raspoloživ prostor, a u mnogima i dalje postoje petokrevetne i šestokrevetne sobe, navodi se u godišnjem izveštaju zaštitnika građana, u delu koji se bavi ustanovama za smeštaj starih osoba i pritužbama građana u vezi sa tim. Kancelarija zaštitnika građana tokom protekle godine dobila je veliki broj pritužbi koje se odnose na ustanove za smeštaj starih osoba, uslove boravka u njima, proceduru smeštaja u staračke domove. Obavljeno je 13 poseta gerontološkim centrima i domovima za smeštaj starih osoba.⁶⁸⁷ Ombudsman je dobio i pritužbe od osoba koje su tvrdile da su smeštene u starački dom protiv svoje volje i koje su u tom smislu tražile pomoć zaštitnika građana. U pojedinim pritužbama objašnjeno je i

687 Politika, 17. mart 2011. godine „Zarobljeni u staračkom domu“.

da su takvoj osobi oduzeta lična dokumenta po dolasku u dom, da su deca uzela stan i penziju i protive se izlasku roditelja iz doma.⁶⁸⁸

U toku protekle godine zatvoreno je 25 ilegalnih domova za stare osobe, čiji osnivači nikada nisu podneli zahtev za osnivanje, a broj neprijavljenih staračkih ustanova izmiče svim statistikama i pretpostavkama.⁶⁸⁹ Za njihovo postojanje saznaje se putem reklama, lifleta i malih oglasa u kojima oni nude svoje usluge ili na drastičniji način – kada u javnost dospe priča o drastičnom kršenju ljudskih prava njihovih korisnika. Postoji pravilnik koji striktno propisuje uslove rada i broj zaposlenih u domu za stare – primera radi, ako dom ima do 50 korisnika, mora zaposliti jednog socijalnog radnika, jednu negovateljicu, jednu kuvaricu, jednog radnika u kuhinji i jednog administrativnog radnika, jer je reč o 24-časovnoj nezi korisnika ove ustanove. Međutim, ono što se u praksi često dešava jeste da vlasnici ovih domova rentiraju neku porodičnu kuću koja nema osnovne uslove za smeštaj i negu starih osoba i zaposle nekoliko medicinskih sestara i negovateljica, a to je nedovoljno za kvalitetnu stručnu brigu o starijima. Nadzor nad stručnim radom privatnih domova vrši Republički zavod za socijalnu zaštitu.

Jedna od osnovnih razlika između privatnih i državnih domova jeste u tome što je prilikom smeštaja osobe u državnu ustanovu neophodna njena saglasnost, dok u privatnim domovima saglasnost daje ona osoba koja smešta staru osobu. Veoma su česte zloupotrebe srodnika, komšija i poznanika koji sa starim osobama sklapaju ugovore o doživotnom izdržavanju i nakon toga ih smeštaju u dom, a bilo je slučajeva i da stručnjaci

688 Isto.

689 Ministarstvo rada i socijalne politike zatvorilo je privatni starački dom „Horizonti” u selu Rakovica u podnožju Avale iz koga je 11. avgusta nestala Mirjana Zima (63) koja do danas nije pronađena, a protiv vlasnika doma Ljubiše Lazarevića i zaposlenih u ovoj ustanovi koja je sedam godina radila bez dozvole biće podnete prekršajna i krivična prijava. Ovaj ilegalni starački dom dobio je trajnu zabranu rada i naredbu da otpusti sve svoje korisnike, a uvidom u njihove dosjee inspektori Ministarstva rada i socijalne politike došli su do zaključka da nijedna osoba nije bila pod starateljskom zaštitom, iako je reč o veoma starim i dementnim osobama, a postoje indicije da je Mirjana Zima bila zlostavljana od drugog korisnika doma. Politika, 18. avgust 2010. godine, „Smeštaj u privatne domove i bez saglasnosti starih”.

centara za socijalni rad i vlasnici ilegalnih domova sklapaju ove ugovore sa starima.

Zakonska rešenja su neodređena, nije precizno regulisana procedura smeštaja starih osoba u dom. To je jedna od pravno neodređenih stvari, a ne bi smela biti takva, jer se tiče jednog od osnovnih prava: prava na slobodu.

Nasilje nad starima

Iako nedostaju pouzdani podaci o pojavi nasilja nad starijima, jer u Srbiji nije razvijeno sistemsko i redovno prikupljanje, evidentiranje i dokumentovanje podataka o nasilju u porodici, raspoložive informacije ukazuju na to da su starije osobe često žrtve raznovrsnih vidova fizičkog, psihičkog i ekonomskog nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, kako u okviru porodice, tako i u institucijama za smeštaj starijih osoba i u širem društvenom okruženju. Procenjuje se da je poslednjih godina u naročitom porastu nasilje nad starijim osobama u okviru porodice, pri čemu se najveći broj slučajeva ne prijavljuje, tako da je „tamna brojka“ izuzetno velika. Tome prevashodno doprinose izbegavanja samih starijih osoba da traže zaštitu, njihova neinformisanost o institucijama nadležnim za postupanje u slučajevima nasilja, neprijavlivanje nasilja od strane profesionalaca u zdravstvenim ustanovama, ustanovama socijalne zaštite, itd.⁶⁹⁰

Nasilje nad starijim osobama je u porastu i u Srbiji. Najčešće se događa u porodici, zatim u ustanovama za smeštaj starih, a i u širem okruženju. U porodici, fizičko nasilje nad starijima u polovini slučajeva čine njihova deca, u oko 25 odsto slučajeva nasilnici su supružnici i u isto toliko slučajeva ostali članovi porodice. Nasilje nad starijima, kao i kod ostalih formi nasilja, podrazumeva psihičko, fizičko, seksualno, finansijsko, odnosno ekonomsko zlostavljanje, sve vrste diskriminacije i zanemarivanja.

O fenomenu nasilja u trećem životnom dobu nema celovitih i tačnih podataka u svetu, pa ni u Srbiji, a prema izveštaju Svetske zdravstvene organizacije, između četiri i šest procenata starijih trpi neki oblik zlostavljanja

690 Iz saopštenja za javnost povodom Međunarodnog dana borbe protiv zlostavljanja starijih osoba, Crveni krst Srbije i mreža HumanaS, 15. jun 2011.

u vlastitoj kući. Pretpostavlja se, međutim, da je mnogo više onih koji nikad nisu registrovani kao žrtve nasilja, a tome treba dodati i moguće zlostavljanje starijih u institucijama, poput staračkih domova i bolnica, gde im se ne pruža adekvatna pažnja i nega upravo zbog njihove životne dobi.

Koliko je stvarno rašireno nasilje nad starijim osobama u porodici i društvu teško je proceniti, ne samo zbog toga što se retko prijavljuje, već i zbog nejasne definicije, nedovoljno istraživanja i činjenice da su rasprostranjeni latentni oblici tog nasilja.

Zaključci

U Srbiji se u prethodnih 10 godina broj stanovnika smanjio za 220.000 i nastavlja da se smanjuje. Kojom brzinom će se stanovništvo Srbije smanjivati, zavisice od populacione politike, emigracije i produženja prosečnog životnog veka.

Po procenama stručnjaka Ujedinjenih nacija, do 2050. godine broj starijih u svetu će premašiti broj mladih, a u Srbiji je već izjednačen broj stanovnika mlađih od 15 godina sa brojem starijih od 65 godina. Neophodan je veliki rad na ostvarenju brojnih planova Vlade⁶⁹¹ kao i na stvaranju novih, kako bi se položaj ovog dela populacije poboljšao.

Preporuke

- Političko osnaživanje starijih osoba;
- promocija participacije starijih na tržištu rada;
- promocija doživotnog učenja i obuke starih;

691 „...Za razvoj usluga najstarijim korisnicima u lokalnim samoupravama biće opredeljeno oko 400 miliona dinara... Ljajić očekuje da će za tri godine u 80 opština i gradova u Srbiji biti razvijeni različiti oblici pomoći za najstarije, kao što je pomoć u kući, dnevne bolnice, klubovi za stare. Novim Zakonom o socijalnoj zaštiti biće povećana materijalna davanja za najsiromašnije i staračka domaćinstva. Zakon bi u punom obimu trebalo da zaživi u januaru naredne godine, a za njegovu primenu potrebno je opredeliti još četiri milijarde dinara.“ 12. oktobar 2011. godine, u <http://poslovi.nsz.gov.rs>, „Srbija zemlja starih ljudi“.

- prepoznavanje starijih kao potrošača sa specifičnim potrebama, interesima i preferencijama;
- obraćanje pažnje na specifične potrebe starijih u vezi sa stanovanjem, transportom i kulturnim aktivnostima;
- negovanje međugeneracijskih odnosa kroz pozitivno izveštavanje u medijima i sprovođenjem kampanja;
- promocija angažovanja starijih u civilnom sektoru i jačanje uloge volonterstva;⁶⁹²
- razvijanje i vaninstitucionalnih sadržaja i povećanje broja klubova za stare;⁶⁹³
- za unapređenja kvaliteta života starih osoba u Srbiji trebalo bi unaprediti sistem usluga i podrške starima na lokalnom nivou.

692 Predložene strategije iz „*Politika starenja*“, United Nations Economic Commission for Europe, prevod: Ministarstvo rada i socijalne politike Republike Srbije.

693 U Srbiji ih sada ima oko 50, od čega je 20 u Beogradu.

X – ZATVORSKI SISTEM

Višestruka transformacija

Tokom poslednjih deset godina, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji (HOS) sproveo je na desetine poseta zatvorima u Srbiji, sa ciljem da se utvrdi stanje ljudskih prava osuđenih i pritvorenih građana. HOS je od 2001. godine posetio svih 28 ustanova za izvršenje krivičnih sankcija, mnoge od njih više puta. U velikom broju izveštaja¹ HOS je analizirao i utvrdio odstupanja od predviđenih rešenja iz domaćeg zakonodavstva, odnosno, međunarodnih standarda sa jedne, i prakse u sistemu izvršenja sankcija sa druge strane. Prilikom prvih poseta zatvorima 2001. godine, zatečeno je izrazito loše stanje ljudskih prava. U tom trenutku u Srbiji je bilo oko 6500 osuđenih i pritvorenih osoba. Deset godina kasnije, nakon velikog truda nevladinih organizacija (NVO), međunarodnih organizacija (OEBS, UN, SE), ali i same države, stanje ljudskih prava u zatvorima je značajno popravljeno, pre svega kad je reč o smanjivanju torture i uvođenju novih (savremenih) zakonskih rešenja u oblast izvršenja krivičnih sankcija. U toku 2011. godine konačno je započeo sa radom, i institut alternativnog izvršenja krivičnih sankcija, koji podrazumeva mogućnost (za osuđene na kazne do godinu dana zatvora) služenja kazne u kućnim uslovima (sa ili bez elektronskog nadzora), odnosno, preinačenje kazne zatvora u društveno koristan rad. Međutim, broj osuđenih i pritvorenih u zatvorima gotovo se duplirao u ovom periodu. Posebno su zabrinjavajući podaci o maloletničkoj delinkvenciji, koja je u poslednjih deset godina u značajnom porastu. Srbija spada u zemlje sa ozbiljnim problemima u ovoj oblasti.

Sistem za izdržavanje krivičnih sankcija u Srbiji u poslednjih deset godina doživeo je višestruku transformaciju. Zatvorski sistem od 1991. godine beleži veliko povećanje broja osuđenih i pritvorenih osoba, što je posledica pooštrene sudske politike. Ova pojava postaje naročito izražena od 2003. godine. U periodu do 2003. godine broj zatvorenih lica u Republici Srbiji kretao se u ustaljenom okviru između 5.000 i 6.000, a od tada godišnja stopa rasta populacije u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija

iznosi više od 10%. Tako danas ukupno povećanje u odnosu na pomenutu godinu premašuje 60% (Tabela broj 1⁶⁹⁴).

31.12.2005	31.12.2006	31.12.2007	31.12.2008	31.12.2009
8.078	7.893	8.970	9.701	10.974

Krajem 2011. godine broj osuđenih i pritvorenih osoba stagnira na broju od 11.500. Iako je bilo očekivano da do početka 2012. godine broj osuđenih i pritvorenih bude veći od 12.000 (odnosno, veći od 14.000 do kraja 2012. godine), broj osoba u zatvorima u Srbiji stagnira, pre svega zbog nešto opreznije kaznene politike sudova u 2010. i 2011. godini, ali i zbog uvođenja alternativnih sankcija, odnosno, uvođenjem izvršenja krivičnih sankcija koje se ne realizuju u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija. Konkretno, tokom 2011. godine konačno je zaživeo sistem alternativnog izdržavanja sankcija u kućnim uslovima uz pomoć elektronskog nadzora. U 2011. godini Uprava za izvršenje krivičnih sankcija posedovala je 200 tzv. elektronskih narukvica, koje su bile unajmljene u okviru komercijalnog ugovora. Početkom 2012. godine u Srbiju treba da stigne 600 narukvica koje je kupilo Ministarstvo pravde Republike Srbije (sredstva su obezbeđena iz donacije EU).

Uvođenje alternativnih sankcija išlo je sporo, pre svega zbog organizacionih problema (problemi u uspostavljanju mreže poverenika u Srbiji), ali i zbog blagog otpora u sudovima koji su tek sredinom 2011. godine počeli sa izricanjem većeg broja mera alternativnih sankcija.

U okolnostima sve većeg broja osuđenih i pritvorenih osoba Helsinški odbor za ljudska prava je u 2011. godini obavio šest kontrolnih poseta najvećim ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija u kojima je smešten najveći broj osuđenih i pritvorenih osoba. Reč je o kazneno popravni zavodima u Požarevcu (Zabela), Sremskoj Mitrovici i Nišu. U ovim ustanovama smešteno je više od 50% ukupne zatvorske populacije u Srbiji. Pored maloletnika i žena, tokom 2011. godine u fokusu HOS bio je i položaj opšte zatvorske populacije. Kao najreprezentativniji uzorak odabrana su tri kazneno popravna zavoda jer predstavljaju najbolju sliku stanja u zatvorima u Srbiji.

694 Iz dokumenta: Strategija za smanjenje preopterećenosti smeštajnih kapaciteta u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija u Republici Srbiji u periodu od 2010. do 2015. godine, Sl. Glasnik RS, br. 53/2010

Helsinški odbor je u toku poslednjih deset godina u više navrata obišao KPZ u Požarevcu, Nišu i Sremskoj Mitrovici. U prethodnim izveštajima detaljno je opisano stanje infrastrukture, odnosno objekata u kojima su smeštene osuđene i pritvorene osobe. U prethodnim izveštajima takođe su detaljno opisani kvalitet i uslovi života osuđenih i pritvorenih osoba, a, s obzirom da u poslednjih nekoliko godina nije bilo značajnijih promena u ovom segmentu, u poglavlju će biti predstavljeni prvenstveno najveći – sistemski problemi u ovim zatvorima. Izložene ocene se odnose na populaciju u tri kazneno popravna doma koje smo posetili u 2011. godini, ali su primenjive i na druge ustanove za izvršenje krivičnih sankcija.

Sudska politika

Kada je reč o radu sudova, stiče se utisak da je saradnja između sudova i zatvora nezadovoljavajuća. Sudovi su u poslednjih pet godina izricali mere zatvora za veliki broj građana bez uvida u realno stanje u zatvorima. U ovom segmentu najveću odgovornost ima Ministarstvo pravde koje bi moralo da koordinira rad sudova i uprave za izvršenje sankcija. Zatvori imaju zakonsku obavezu da prime svako osuđeno ili pritvoreno lice, bez obzira na kapacitete i resurse kojima raspolaže. U tom smislu, očigledno je da su sudovi olako presuđivali veliki broj kaznenih mera zatvora (posebno onih najkraćih – do jedne godine), mada je u teoriji i praksi dobro poznato da je rad sa osuđenima sa tako niskim kaznama gotovo nemoguć. Posledice ovakve sudske politike najvidljivije su upravo u zatvorima, koji delimično predstavljaju ustanove za smeštaj socijalno ugroženih građana. Postojeća recesija pokazuje da se veliki broj građana opredeljuje za sitan kriminal zarad preživljavanja i socijalnog opstanka. Sudovi ovakvo ponašanje kažnjavaju zatvorskim kaznama što predstavlja dvostruki društveni rizik. Sa jedne strane smeštaj velikog broja osuđenih predstavlja ogroman trošak za društvo i državu, dok sa druge strane njihovo udaljavanje iz mesta boravka dodatno otežava njihovu reintegraciju u društvo. Upravo se na ovim kratkim zatvorskim kaznama vidi da je alternativno izdržavanje sankcija najbolja opcija za veliki broj osuđenih građana.

Kaznena politika u Srbiji je krajnje neujednačena i to u mnogim segmentima. Tako je čest slučaj da se sudovi iz jednog dela Srbije (npr. Vojvodine) opredeljuju za oštriju kaznenu politiku u odnosu na sudove u Istočnoj Srbiji. Iako je nemoguća potpuno sinhronizovana kaznena politika na nivou cele Republike, očigledno je da je neophodna dodatna edukacija sudija na ovom polju.

Na ovom mestu predstavljamo primer osobe YY koja je osuđena na 38 godina zatvora za ubistvo. Uvidom u ovaj dokument došli smo do saznanja da se sud poneo posebno oštro prema ovoj osobi. U zemlji koja nema smrtnu kaznu i u kojoj je maksimalna kazna zatvora 40 godina vrlo je retko da se primenjuju ovako drakonske kazne, pa se one dosuđuju samo u slučajevima ubistva policajca na dužnosti, sudije, premijera zemlje ili za ubistvo deteta pod izuzetno teškim – svirepim okolnostima. I, mada je ubistvo bilo teško, iz uporedne prakse može se videti da se malo kada sudovi odlučuju za ovako drastične kazne. Dubljom analizom došli smo do zaključka da je reč o osobi koja nije imala pristup dobrom pravnom zastupniku, odnosno o osobi koja pripada romskoj etničkoj manjini.

U periodu od 2000. do 2004. godine učešće kazne zatvora u ukupnom broju izrečenih krivičnih sankcija postupno raste i 2004. godine iznosi 30,9%, dok udeo uslovnih osuda beleži pad sa 51,4% u 2000. godini na 45,8% 2004. godine. U strukturi ukupno izrečenih kazni zatvora i dalje je izrazito zastupljena kazna zatvora u trajanju do šest meseci i kazna zatvora u trajanju od šest meseci do dve godine. Ovakva kaznena politika direktno utiče na preopterećenost smeštajnih kapaciteta zavoda za izvršenje krivičnih sankcija, jer iz godine u godinu ostaje taj veliki broj osuđenih na kaznu zatvora do šest meseci koji odlaze na izdržavanje kazne (u periodu od 2005. do 2009. godine oni su u proseku činili 41,6% od ukupnog broja osuđenih koji stupe na izdržavanje kazne). Dakle, osnovna odlika kaznene politike sudova za lakša krivična dela jeste da je blaga (veliki broj uslovnih osuda) i da je to masovno primenjena represija (veliki broj kratkotrajnih kazni zatvora) kojom se ne ostvaruje svrha krivičnih sankcija. To svakako predstavlja najvažniji činilac koji doprinosi preopterećenosti ustanova za izvršenje zavodskih sankcija i mera u Republici Srbiji.

Uslovni otpust

Sudovi u Srbiji su samonicijativno gotovo ukinuli institut uslovnog otpusta. Zakon predviđa da svaka osoba nakon isteka 2/3 kazne može da zatraži uslovni otpust. Analizom podataka koje je izvršio Beogradski centar za ljudska prava vidljivo je da sudovi u proseku odbijaju oko 95% svih molbi za uslovni otpust. Korene ovakvog ponašanja sudija treba tražiti pre svega u strahu od pogrešne odluke i političkog pritiska. Tako je u vremenu tzv. reizbora sudija u Srbiji broj odobrenih uslovnih otpusta dodatno pao, što samo po sebi dovoljno govori o nezavisnosti sudstva i širini slobodne sudijske procene.

Nefunkcionisanje instituta uslovnog otpusta dovelo je do velikih problema u zatvorima. U tri najveća zatvora u Srbiji vidljive su posledice ovakve politike sudova u Srbiji. Naime, svaka osuđena osoba na odsluženju kazne u zatvoru trebalo bi da bude radno angažovana, što bi pomoglo u procesu resocijalizacije. Napredak u resocijalizaciji kosenkvetno bi doveo do pozitivnog mišljenja nadležnih u zatvoru prilikom podnošenja molbe za uslovni otpust. Međutim, osuđeni su svesni činjenice da uslovni otpust ne funkcioniše. Takođe im je jasno da će, bez obzira na vladanje tokom izdržavanje kazne (poštovanje discipline, radna angažovanost i sl.), morati da odsluže kaznu zatvora do kraja. Sve ovo proces resocijalizacije čini otežanim, često nemogućim procesom.

Pritvor

Učestalo određivanje pritvora predstavlja jedan od ključnih razloga preopterećenosti zavoda za izvršenje krivičnih sankcija. O tome govori i podatak da se od ukupne zatvorske populacije oko 35% njih nalazi u pritvoru. U postojećim uslovima to znači da u Srbiji ima više od 3.500 pritvorenih osoba, što Srbiju stavlja na mesto broj jedan u Evropi po broju pritvorenih građana. U isto vreme, mera pritvora je pretvorena u kaznenu meru, jer se u velikom broju postupaka protiv građana u prvostepenom postupku dodeli zatvorska kazna u trajanju vremena provedenog u pritvoru. Time je ova mera obesmišljena.

Takođe, stanje pritvorskih jedinica u Srbiji je posebno loše. Broj ljudi kojima je određena mera pritvora daleko premašuje kapacitete smeštajnih jedinica pritvora. Sasvim je sigurno da je stanje ljudskih prava u pritvorima daleko gore nego u delovima zatvora gde su smeštena osuđena lica.

Neke odredbe zakona koje regulišu pritvor građana predstavljaju zastarela i neadekvatna rešenja. Često nisu u skladu sa praksom EU i potrebno ih je menjati. Najsporniji deo Zakona o krivičnom postupku je stav 5. (član 142) koji se bavi razlozima za određivanje pritvora. Tako se u njemu kaže da je moguće odrediti pritvor za krivično delo za koje se stavlja na teret propisana kazna zatvora duža od deset godina, odnosno duža od pet godina za krivično delo sa elementom nasilja *i ako je to opravdano zbog posebno teških okolnosti krivičnog dela*. Upravo podvučeni deo stava 5. predstavlja najproblematičniju zakonsku odredbu. Na osnovu razgovora sa velikim brojem pritvorenih građana došli smo do podatka da se istražne sudije najčešće određuju za ovaj stav zakona jer je neprecizan i podložan različitim tumačenjima. Naime, ovaj deo zakona je primenjiv i na krivična dela bez elemenata nasilja, odnosno, dela iz oblasti privrednog kriminala. O ovome najbolje svedoči slučaj Tomislava Đorđevića⁶⁹⁵ koji je za delo zloupotrebe službenog položaja⁶⁹⁶ proveo šest meseci u pritvoru, mada je istraga (samim tim i svi razlozi za produženje pritvora) okončana tri meseca pre ukidanja pritvora.

Dakle, u praksi je moguće da istražni sudija određuje neprimereno dugi pritvor i za krivična dela bez elemenata nasilja. Ovim se omogućava držanje građana u pritvoru i po nekoliko godina, što je u suprotnosti sa evropskom praksom. Dodatno, Srbija je u odgovoru na Upitnik komisije EU (odgovor na pitanje 70 u sekciji Politički kriterijumi) odogovorila da "je pritvor administrativna mera koja se primenjuje kako bi se osiguralo nesmetano vođenje krivičnog postupka, i to samo ukoliko se cilj ne može

695 <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/201973/Djordjevic-izneo-odbranu>

696 Delo zloupotreba službenog položaja u privatnoj kompaniji ne postoji u praksi EU. Jedan od najupečatljivijih slučajeva je suđenje Stanku Subotiću koji je za ovo delo osuđen na zatvorsku kaznu u trajanju od šest godina. Državni sekretar u ministarstvu pravde Slobodan Homen najavio je ukidanje ove odredbe, ali i nastavak slučajeva koji se trenutno procesuiraju u sudovima u Srbiji.

postići drugim sredstvima, koja u manjoj meri ograničavaju Ustavom zagarantovana prava. Suština ovog pravnog rešenja jeste da se pritvor koristi kao deo postupka, a ne kao kaznena mera, što je u skladu sa principima Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda; Paktom o građanskim i političkim pravima i Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima“. Ovakav odgovor nije u skladu sa praksom sudova na koju smo naišli prilikom obilaska zatvora u Srbiji.

Do sada opisani problemi čine grupu sistemskih problema koji su posledica rada i nemara celokupnog državnog aparata. Teme poput neprikladne i neujednačene sudske politike, neprimereno dugog pritvora tj. neprimereno određenog pritvora i nefunkcionalnog uslovnog otpusta predstavljaju skup problema na koji su posledica dugogodišnjeg nemara države u oblasti izvršenja krivičnih sankcija. Upozoravamo kreatore javnih politika da ovakva vrsta nemara neće biti tolerisana u procesu pridruživanja EU, odnosno, da će se tokom otvaranja poglavlja 23. i 24. tokom pregovora sa EU pokazati da Srbija ima veliki problem na ovom polju. U sledećem pragrafu izložićemo set sistemskih preporuka za rešavanje nekih od ključnih problema u oblasti izvršenja krivičnih sankcija:

Sistemske preporuke

- Pokrenuti set treninga za sudije širom Srbije sa ciljem da se ostvari objedinjena i izbalansirana sudska politika na nivou cele Republike.
- Hitno oživeti institut uslovnog otpusta, kako bi osuđenima bilo omogućeno da na fer i transparentan način ostvare svoje, zakonom zagarantovano pravo. Razmotriti mogućnost uvođenja komisija za uslovni otpust. Ovo rešenje bilo je primenjivano do 2002. godine. Posle ukidanja ovih komisija odlučivanje o uslovnom otpustu prebačeno je na sudove, što se, za sada, pokazuje kao neuspešna praksa.

Pokrenuti stručnu raspravu o svrsishodnosti insitituta pritvora u Srbiji. Analizirati slučajeve u kojima su sudije određivale predug i nepravilan pritvor. Analizirati slučajeve u kojima je Srbija morala da plaća odštetu

za neprimereno dug pritvor. Uspostaviti objedinjenu sudijsku politiku u oblasti pritvora. Izvršiti dodatnu edukaciju sudija, ali i tužilaca u oblasti pritvora.

Specifične preporuke

- Prilikom selekcije za prijem radnika u Zavod posebno voditi računa o socijalnoj i emocionalnoj kompetentnosti kandidata.
- Edukovati postojeće stručnjake ili uposliti one koji će biti u mogućnosti da rade sa posebnim kategorijama zatvorenika (zavinsnici od psihoaktivnih supstanci, ili zatvorenici sa poremećajima ličnosti).
- Permanetno podsticati svo osoblje da upotpunjuje znanja i stručnu sposobnost kroz kurseve i seminare, savetovanja; insistirati na primerima pozitivnog rukovođenja, čovečnom postupanju sa zatvorenicima, većoj efikasnosti i angažovanom pristupu poslu.
- Povećati broj zaposlenih u Službi za tretman kako bi se odnos broja osuđenika i vaspitača podigao na optimalni nivo, a rad na tretmanu učinio efikasnijim.
- Poboljšati uslove života i rada osoblja povećavanjem njihovih zarada i drugim stimulacijama za njihov angažovan, savestan i zakonit rad.
- Radi prevencije izgaranja, osoblju pružiti adekvatnu podršku kroz mogućnost češćih i kraćih godišnjih odmora, napraviti reorganizaciju rada tako da se smanje časovi stresnog posla, omogućiti fleksibilno planiranje posla, bolje uslove rada, kontinuiranu edukaciju i jasne organizacione ciljeve
- Osoblje zavoda i centara za socijalni rad podsticati da, kad god je to moguće, sarađuju i, kroz kooperativan rad i primenu, ne samo direktnog, već i indirektnog tretmana, ostvaruju što kvalitetniju i što je moguće bolju pripremu zatvorenika za normalnu reintegraciju u društvo, a posebno u održavanju i poboljšanju

njihovih odnosa sa porodicom, drugim osobama i društvenim organizacijama.

- Putem medija i drugih sredstava informisanja uticati na razbijanje predrasuda i stavova javnosti vezanih za etiketiranje i stigmatizaciju osuđeničke populacije i uopšte zavodskih ustanova.
- Stalno podsticati osoblje da upotpunjuje svoja znanja i stručnu sposobnost pohađanjem kurseva za usavršavanje, dodatnim obukama i edukacijama, savetovanjima i primerima pozitivnog rukovođenja, sa težnjom ka čovečnom postupanju, većoj efikasnosti i angažovanom pristupu svom poslu.
- Obezbediti zaposlenima posete drugim zatvorima i zavodima radi razmene iskustva

XI – MEDIJI

Mediji: instrument političke i ekonomske moći

Posledice ratne propagande i devastacije medija tokom devedesetih osećaju se još uvek. Mediji su nesposobni da se odupru ekonomskim i političkim centrima moći. Otvaranje tema koje ne odgovaraju vladajućoj eliti ostaju tabu i za same medije, a to su pre svega: odnos prema ratnoj prošlosti, percepcija suseda i odnosa u regionu i korupcija. Jezik mržnje je i dalje veoma prisutan i ima konkretne posledice na pojedince i grupe protiv kojih je usmeren. Ugroženost ranjivih grupa⁶⁹⁷ posebno se uvećava u vreme važnih događaja u zemlji. Radikalizacija govora u medijima beleži rast tokom druge polovine 2011. godine, idući u susret parlamentarnim, lokalnim i predsedničkim izborima zakazanim za maj 2012.

Sami novinari često su ometani u svom poslu. Vlast i na centralnom i na lokalnom nivou često uskraćuje novinarima pravo na informaciju, a u 2011. godini beleže se i slučajevi zabrane medijima da izveštavaju sa sednica lokalnih skupština i drugih događaja u kojima učestvuju državni zvaničnici i koji su od javnog interesa. Ove zabrane važe uglavnom za "nepodobne" medije čime je narušeno pravo ravnopravnog pristupa informacijama, a javnosti uskraćeno pravo na pravovremeno informisanje. Novinari su neretko tokom izveštavanja sa događaja izloženi brutalnim napadima huligana, a napadačima sudovi određuju veoma blage kazne. Blaga kaznena politika obeshrabruje novinare da izveštavaju o kontraverznima temama.

Izveštaj o pritiscima i kontroli medija u Srbiji vladinog Saveta za borbu protiv korupcije i analiza sadržaja medija rađena za Fond za otvoreno društvo, realizovani su nezavisno i za različite svrhe, ali navode na isti zaključak o visokom stepenu ugrožavanja nezavisnosti slobode medija i

⁶⁹⁷ Najranjivije grupe su pripadnici manjina (seksulnih, nacionalnih, verskih), predstavnici političke manjine i alternative gde spadaju i zaštitnici ljudskih prava i neke manje političke stranke.

ogromnom uticaju države, političkih i ekonomskih centara moći na njihov rad. Mediji u Srbiji, a pre svega javni servisi, poput *Radio televizije Srbije* (RTS), ne hvataju se u koštac sa stvarnim problemima s kojima se društvo suočava već samo prenose poruke vladajuće političke elite.

Uticaji političkih i ekonomskih centara moći na medije

Vladin Savet za borbu protiv korupcije objavio je u 2011. godini izveštaj koji je ukazao na veoma visok stepen kontrole medija u Srbiji.⁶⁹⁸ Na to ukazuje i činjenica da je ovo bila tabu tema za medije i da većina njih gotovo da nije izveštavala o saznanjima Saveta. Kao glavne probleme Savet je uočio: netransparentnost vlasništva u medijima i ekonomski uticaj države na rad medija kroz različite tipove budžetskog finansiranja. Zaključak istraživanja je i da *Radio televizija Srbije* umesto javnog servisa, ima ulogu servisa političkih stranaka, vladajućih elita, što za posledicu ima zatvorenost medija za brojne probleme sa kojima je Srbija suočena, pa i za problem korupcije.

698 Izveštaj u celosti može se naći na sajtu Saveta: www.antikorupcija-savet.gov.rs. Većina medija nije ni pomenula izveštaj ili je obavila veoma šturo informacije o njemu i to uglavnom u cilju odbrane svoje "nezavisnosti". Dragoljub Žarković u uvodniku lista *Vreme* piše: "Izveštaj Saveta protiv korupcije o pritiscima i kontroli medija i zaključak da na osnovu analize trideset relevantnih medija 'više ne postoji medij iz koga građani mogu da dobiju potpune i objektivne informacije' govori da je izveštaj bio površan i generalno neprijateljski prema medijima. Savet je parazitsko telo koje se udvara najnižim ljudskim strastima i proizvodi atmosferu linča. Izveštaj su oštro kritikovali i generalni direktor RTS Aleksandar Tijanić (inače, minister informisanja u vreme Slobodana Miloševića), kao i glavni urednici Politike i Blica, Dragan Bujošević i Veselin Simonović. Jedan od retkih medija koji je objavio intervju sa predsednicom saveta Vericom Baraće je dnevni list *Danas*. Predstavljajući Izveštaja u beogradskom Medija centru prisustvovalo je najmanje 15 novinarskih ekipa: *B 92, Politika, agencije Beta, Tanjug i Fonet, dnevnik Danas, Frankfurtske vesti, Balkan magazin, Infobiro, Republika, Kurir, Pink, PG Mreža, RTS, sarajevski Medija centar*. Velika većina medija tom događaju nije posvetila ni slovo. Naime, građani su o Izveštaju Saveta za borbu protiv korupcije mogli da se informišu samo u kratkim priložima u večernjim informativnim emisijama TV B 92 i RTS, i u tekstovima objavljenim 30. septembra u dnevnicima *Danas* i *Kurir*.

Neke od preporuka Saveta za borbu protiv korupcije su: postavljanje ograničenja za upotrebu budžetskih sredstava za reklamiranje i promociju, kao i sankcionisanje državnih institucija koje tim aktivnostima krše Zakon o oglašavanju; da javni servisi transparentno obavljaju izbor nezavisnih produkcija; Republička radiodifuzna agencija (RRA) i RTS treba da javno objave rezultate za izbor rtv produkcija i finansijske izveštaje; da se u registru javnih glasila prikažu podaci o pravim vlasnicima medija; da Komisija za zaštitu konkurencije, RRA i druga regulatorna tela redovno prate i regulišu stepen medijske koncentracije.

Ovo je bio prvi izveštaj koji je pružio dokaze o netransparentnosti vlasništva u medijima. Od 30 najznačajnijih medija u Srbiji, među kojima ima 12 dnevnih novina, sedam nedeljnika, šest tv i pet radio-stanica sa nacionalnom pokrivenošću, Savet za borbu protiv korupcije uočio je da je od 2008, do 2010, bilo čak 18 medija čiji pravi vlasnici nisu poznati. U Izveštaju o pritiscima i kontroli medija u Srbiji takođe se ističe i da je među 11 navedenih nacionalnih elektronskih emitera čak devet sa netransparentnim vlasništvom. U izveštaju se navodi da se of-šor kompanije pojavljuju kao vlasnici osam medija, domaći političari i biznismeni u pet, novinari u dva štampana glasila, dok se strani kapital pojavljuje u četiri medija, a država ima udela u tri.

Državne institucije su u periodu 2008-2010, izdvojile najmanje 2,5 miliona eura za usluge agencija za odnose s javnošću i privatnih produkcija, navodi se u izveštaju Saveta za borbu protiv korupcije. U izveštaju se napominje i da agencije, čiji su vlasnici najčešće visoki stranački funkcioneri ili njima bliske osobe, već godinama kontrolišu tržište reklama. Agencije, naime, otkupljuju od medija reklamni prostor, koji potom prodaju klijentima, odnosno pojedinačnim kupcima po znatno višim cenama.

Poseban uticaj vlast ostvaruje preko *Radio-televizije Srbije* koja, umesto da bude javni servis građana, i dalje predstavlja servis za političke strukture, ali i produkcije koje su blisko vezane za vrhove vladajućih stranaka i članove Upravnog odbora *RTS*. Preko *RTS* se ne ostvaruje opšti interes, jer ovaj medij kao nosilac javnog radiodifuznog servisa, ne izvršava obaveze i krši Zakon o radiodifuziji, navodi se u izveštaju o pritiscima i kontroli medija u Srbiji.

Verica Barač⁶⁹⁹ je izjavila da je Savet veoma dugo radio na ovom izveštaju, da je najviše problema bilo sa prikupljanjem dokumentacije koja je tražena od *RTS*. Najveći deo te dokumentacije, uprkos rešenjima poverenika od javnog značaja, Savet nije dobio, jer je *RTS*, odlučio da plaća novčane kazne umesto da dostavi dokumentaciju, predsednica Saveta je objasnila da je izveštaj rađen na osnovu dokumentacije koja je dobijena iz Ministarstva finansija i Trezora, a da se na osnovu te dokumentacije može jasno videti uticaj države na medije, koji više nemaju nikakav kritički pristup događajima i informacijama, već ih samo plasiraju bez ikakve analize. Ona je zaključila da je bez slobode medija u velikoj meri ugrožena i borba protiv korupcije na svim nivoima u različitim sferama.

Poverenik za informacije od javnog značaja Rodoljub Šabić ocenjuje da je nedopustivo finansiranje medija iz budžeta, kao i da je neprihvatljivo da se novac poreskih obveznika koristi za ličnu i stranačku promociju. Taj problem je, po Šabićevom mišljenju, centralno pitanje u Izveštaju Saveta. Predsednik Nezavisnog udruženja novinara Srbije je ocenio da je Izveštaj, koliko god govori o sistemskoj korupciji u kojoj učestvuju državni organi i mediji, zapravo jedna tužna priča o srpskom novinarstvu i o novinarima, koji su stavljeni u poziciju da pristaju na svakakve ucene.⁷⁰⁰

Predstavnici Saveta, nezavisnih regulatornih tela i medijskih udruženja⁷⁰¹ složili su se da je osim mera koje je Savet predložio u svom izveštaju neophodno ustanoviti model javnih nabavki medijskih usluga koji će onemogućiti direktno budžetsko finansiranje tekućeg poslovanja medija bližih vlastima, odnosno da se medijima odobravaju sredstva isključivo za delatnosti od javnog interesa na osnovu jasno definisanih i transparentno sprovedenih konkursa.

Istraživanje o medijskim sadržajima koje je radjeno za Fond za otvoreno društvo, objavljeno polovinom 2011, pokazalo je da u medijima nema

699 Konferencija za štampu, www.antikorupcija-savet.gov.rs.

700 www.mc.rs.

701 Prisutni na Okruglom stolu održanom 29. septembra 2011, povodom predavljanja izveštaja koji je Savet organizovao u saradnji sa sa poverenikom za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, zaštitnikom građana i predstavnicima medijskih udruženja www.antikorupcija-savet.gov.rs.

političkog pluralizma ideja i mišljenja. Iako je istraživanje sprovedeno u decembru 2010. godine, na osnovu svakodnevnog uvida u medijske sadržaje koje je imao Helsinški odbor, većina zaključaka ove analize i dalje je aktuelna.

Analiza centralne tv emisije RTS *Dnevnik*⁷⁰² pokazuje da ta kuća ne ostvaruje glavnu ulogu javnog servisa i nije mesto javnog dijaloga o temama od opšteg interesa, već služi kao sredstvo za prenos poruka vlasti ka javnosti. Kontraverzne teme kao što su nezaposlenost, prezaduženost zemlje, korupcija i kriminal, partijski karakter države, gubitak kredibiliteta vladajuće stranke potpuno su marginalizovane u Dnevniku. Ukoliko su ove teme i predstavljene one su obrađene iz perspektive vlasti. Dnevnik je prvenstveno govor vlasti i predstavnici vlasti imaju povlašćeni tretman u odnosu na sve ostale društvene grupe, zaključuje se u istraživanju. Kada je reč o opozicionim grupama, izveštavanje o njima svodi se isključivo na njihovu skupštinsku aktivnost. Opozicija se predstavlja ne samo kao jalova već i kao opterećujuća institucija demokratskog političkog sistema čime se poništava smisao javnog političkog delovanja, kaže se u Analizi. Profesionalna moć novinara da prošire raspon viđenja profesionalnih tema nije srazmerna moći vladajućih struktura da plasiraju u medijima ono što oni hoće.

Do sličnih zaključaka došlo se i analizom štampanih medija. Medijska ekspertkinja i profesorka iz Slovenije Sandra Bažić Hrvatinić koja je istraživala dnevnu štampu zaključila je da se puno vremena i prostora posvećuje sadržajima koji medijima stižu iz političkih institucija što je posledica uspešne državne kontrole tržišta informacija. Deo istraživanja koji se odnosio na pitanje ko najčešće ima priliku da u medijima govori o političkim temama pokazalo je da je, na uzorku od 83 govornika u istraživanom periodu samo 12 njih bilo iz civilnog sektora. Ovi „alternativni“ govornici, predstavnici nevladinih organizacija i nezavisni stručnjaci, najčešće su citirani u *Danasu*. Jedan od zaključaka istraživanja je da su politika i političari ozbiljno privatizovali javni medijski prostor. Mediji takođe uporno koriste upotrebu nezvaničnih i neimenovanih izvora („curenje“ informaci-

702 Ovu emisiju je analizirala profesorka i ekspertkinja za medije Jovanka Matić.

ja) u svrhu spinovanja i obmanjivanja javnosti. Glas predstavnika civilnog društva čuje se veoma slabo i u nedeljnicima NIN, Vreme i Pečat.

Nedlejnici NIN, Vreme i Pečat,⁷⁰³ kako se zaključuje u istraživanju nisu uspeli da ostvare osnovnu ulogu analitičkog medija i postanu mesto javne debate, gde se društvo suočava sa sobom i preispituje svoja osnovna opredeljenja posredstvom racionalnog i argumentovanog dijaloga. „Analitički napor novinara svodi se na iznošenje sopstvenog komentara i kritike, bez razmatranja alternativnih rešenja (...) Upadljivo je odsusvo relevantnih sagovornika koje bi kao izvore informacija kvalifikovalo ekspertske poznavanje različitih aspekata problematike o kojoj se izveštava. Nedostaje i uvid u probleme sa stanovišta različitih društvenih i socijalnih grupa“, stoji se u istraživanju.

Jedan od primera koji ilustruje činjenicu da medije ne zanimaju važne društvene teme je i predstavljanje knjige „Afera Pahomije“ o visoko pozicioniranom svešteniku Srpske pravoslavne crkve koji je optužen za pedofiliju. Izdavač knjige lokalni list *Vranjsken novine* otkazao je u beogradskom Medija centru promociju knjige, jer nijedan novinar nije došao da izvesti o najnovijem poduhvatu kolega iz Vranja. Knjiga pokazuje šta i kako uporno, angažovano i profesionalno novinarstvo može postići kad se posveti društveno važnoj temi kakva je seksualno zlostavljanje dece. Druga tema koja je otvorena „Aferom Pahomije“ jeste moć i uloga Srpske pravoslavne crkve koja je svih godina moralnog posrnuća svog velikodostojnika štiti rečitim ćutanjem. Napokon, zastarevanjem slučaja otvorilo se pitanje funkcionisanja pravosuđa i uloge sudija koje ne postupaju po slovu zakona, već prema dnevno-političkim potrebama. Sve to, međutim, nije dovelo novinare u Medija centar, pa je „Afera Pahomije“ prerasla u zaveru ćutanja, tvrde u *Vranjskim novinama*.⁷⁰⁴

703 Analizu sprovedla novinarka Žužana Serenčes.

704 NUNS, 1. decembar 2011.

Medijska strategija

Vlada Srbije usvojila je krajem septembra Medijsku strategiju⁷⁰⁵ koja u nekoliko faza treba da se sprovede do 2016. godine. Za sprovođenje strategije neophodna je promena i usaglašavanje oko 17 zakona. Rok je od 10 do 18 meseci od usvajanja Strategije. Među najvažnijim zakonima koje treba usvojiti su zakon o javnom informisanju, radiodifuziji, novinskoj agenciji Tanjug i o javnim servisima. Međutim, rad na nacrtima ovih zakona je već odložen za najmanje četiri meseca,⁷⁰⁶ kao i sama strategija. Budući da strategija nije obavezujući dokument, ukoliko ti zakoni ne budu doneti ili izmenjeni, ona može da ostane samo "prazno slovo" na papiru. Državna sekretarka Dragana Milićević Milutinović najavila je još krajem novembra 2011, da zakoni o informisanju i radiodifuziji treba da budu doneti u rano proleće 2012, uz ogradu da će "politička scena diktirati kada će oni tačno biti usvojeni".

Strategija je usvojena pod velikim pritiscima Evropske unije i OEBS. Proces njenog donošenja trajao je više od dve godine, ali je rad na njoj ubrzan tek kada je usvajanje medijske strategije 2011. godine postalo uslov da Srbija dobije status kandidata za članstvo u Evropskoj uniji. Praktična primena Medijske strategije, pre svega delova koji se odnose na privatizaciju medija zavisice od vlade Srbije koja bude formirana posle narednih izbora. Budući da je strategija usvojena pod pritiscima, veoma je važno dalje prisustvo Evropske unije, OEBS i drugih međunarodnih organizacija u njenom realizovanju. Već u prvim mesecima nakon usvajanja strategije pokazalo se da su stranke koje čine vladu zanemarile njeno sprovođenje i usmerile se na izbornu kampanju.

Najvažnije tačke sporenja tokom javne debate o strategiji bile su državno finansiranje regionalnih javnih servisa, izlazak države iz vlasničke strukture medija i privatizacija medija čiji su osnivači nacionalni saveti. Pretpostavlja se da će sprovođenje odredbi u vezi sa ovim pitanjima i biti najveći izazov naredne vlade.

705 Zvaničan naziv teksta koji je Vlada usvojila je Strategija razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji do 2016. godine

706 Strategiju nije usvojila Skupština Srbije, iako je trebalo da se nađe na dnevnom redu.

Privatizacija medija

U roku od dve godine Vlada Srbije mora da se povuče iz medija čiji je vlasnik. Proces privatizacije medija do sada je bio veoma neuspešan.⁷⁰⁷ Posebno zabrinjava činjenica da država još ima vlasništvo u listovima *Politika* (50 odsto), *Večernje novosti* (30 odsto) i novosadski *Dnevnik* (50 odsto). Ovo je između ostalog omogućeno i time što postoje kontradiktorni zakoni od kojih neki zahtevaju privatizaciju, a drugi je sprečavaju.

Vlada Srbije već od 1. januara 2012. godine mora da prestane da finansira medije, jer se na to obavezala i potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju.⁷⁰⁸ Od tog datuma trebalo je da počene da se primenjuje Zakon o kontroli državne pomoći prema kome država neće moći da finansira medijske kuće, već samo medijske sadržaje, odnosno ubuduće treba da bude primenjeno projektno finansiranje. Projekti treba da budu birani na javnom konkursu. Kontrola ovog procesa je ujedno i najveći izazov. Predviđeno je da se formira nezavisna komisija koja će biti sastavljena od predstavnika javnosti, profesionalnih udruženja i sektora koji se finansiraju iz budžeta. Veoma je važno da process formiranja ove komisije bude javan kako ona ne bi izražavala partijske interese stranaka u vlasti.

Najveća protivrečnost strategije odnosi se na državno vlasništvo nad medijima. U istom paragrafu, s jedne strane je navedeno da je "glavno opredeljenje države da ne bude vlasnik javnih glasila", a s druge se navodi da država može biti osnivač: nacionalnih, pokrajinskih i regionalnih javnih servisa; javnog glasila na srpskom jeziku za potrebe stanovništva Kosova i Metohije; specifičnih glasila koja su u funkciji bližeg informisanja i upoznavanja građana s radom državnih organa i javnih preduzeća (internet portal, skupštinski kanal i dr), a saveti nacionalnih manjina mogu biti

707 Prema postojećim zakonima proces privatizacije medija morao je da bude završen u 2006. godini. Od 109 javnih glasila koliko je trebalo privatizovati, privatizovano ih je samo 56, dok je za 37 obustavljen proces privatizacije na osnovu Zakona o lokalnoj samoupravi. Na ovom primeru se jasno vidi i neusklađenost zakona. U slučaju 18 javnih glasila, od ukupnog broja privatizovanih, ugovor o privatizaciji je raskinut i oni čekaju novu vlasničku raspodelu. (Izvor podataka: Agencija za privatizaciju.).

708 Konferencija ANEM u Medija centru u Beograd: „Medijska strategija – šta dalje?“, 6. oktobar 2011.

osnivači glasila na jezicima manjina. Rade Veljanovski, jedan od članove Radne grupe za izradu strategije, ocenjuje da to otvara mogućnost za ponovno osnivanje velikog broja državnih medija.⁷⁰⁹

Saša Mirković, predsednik UO ANEM, navodi da se uporno insistiranje medijskih udruženja na privatizaciji bazira na činjenici da ostanak medija u državnom vlasništvu omogućava nedopustiv uticaj vlasti na uređivačku politiku, te narušava postojeće tržište. "Nažalost, strategija je otišla korak dalje u negativnom smeru jer se proširio krug medija koji se neće privatizovati, a to su manjinski mediji i regionalni javni servisi", kaže Mirković.⁷¹⁰

Rešavanje statusa novinske agencije Tanjug bilo je jedna od najspornijih tačaka. Država je odustala od prvobitnog teksta strategije u kome se eksplicitno nalazi da Tanjug treba da bude privatizovan. U usvojenoj verziji predviđena je vlasnička transformacija Tanjuga, ali se eksplicitno ne navodi privatizacija. Prema tumačenjima medijskih udruženja, to znači da postoji mogućnost da Tanjug ostane javna ustanova. Tanjug je do sada finansiran sa 60 odsto iz budžeta i 40 odsto je ostvarivao na tržištu. Strategijom je predviđeno da se Tanjug transformiše u roku od 18 meseci. Budući da su i budžetom za 2012, predviđena sredstva za Tanjug, teško da će se Vlada držati predviđenog roka.

Regionalni javni servisi

Formiranjem lokalnih javnih servisa stavljena su u neravnotežan položaj sva lokalna glasila koja su do sada privatizovana. Strategija predviđa postojanje šest regionalnih javnih tv servisa koji treba da budu ustanovljeni putem javnog konkursa. Procedura formiranja regionalnih javnih radio i tv stanica treba da bude utvrđena posebnim zakonom.

Postoji ozbiljna zabrinutost da će formiranje ovih centara biti pod uticajem političkih partija u vlasti i da će javni tv centri biti međusobno raspoređeni među strankama koje formiraju vladu Srbije u trenutku kad konkurs bude raspisan. Budući da su javni medijski servisi, bez obzira na regulativu, u velikoj meri pod uticajem vlade, odnosno opštinskih vlasti

⁷⁰⁹ *Danas*, 19. oktobar 2011.

⁷¹⁰ *www.mc.rs*, MC Newsletter, 21. oktobar 2011.

ukoliko je reč o medijima na lokalnom nivou. U tom smislu postoji zabrinutost da će osnivanje regionalnih televizija biti rezultat političke trgovine između vladajućih partija.

U poslednjem trenutku pre usvajanja strategije odlučeno je da se ne navode imena ovih regionalnih centara, odnosno gradova koji bi imali javne servise. Ovi centri biraće se na javnom konkursu. Kao mogući regionalni centri do sada su se pominjali Beograd, Kragujevac, Niš, Novi Pazar, Zaječar, Užice.

Među političkim grupacijama, poseban interes za formiranje regionalnih tv centara imali su Udruženi regioni Srbije, odnosno G17 koja ima veoma snažne veze sa gradonačelnicima po Srbiji. Ministar za kulturu i medije Predrag Marković u čijem je portofoliju i donošenje medijske strategije dolazi upravo iz redova G17.

Najveći zagovornik zadržavanja regionalnih javnih servisa je grupa lokalnih tv stanica okupljenih oko "Kragujevačke inicijative". (To su lokalne tv iz Kragujevca, Niša, Novog Pazara, Pančeva i Subotice). Njihov glavni argument je bio da lokalni mediji neće opstati ukoliko država izadje iz vlasničke strukture, kao i da samo dva javna servisa ne mogu adekvatno da prate zbivanja u svim regionima. Nasuprot tome, predsednik ANEM Saša Mirković smatra da regionalni javni servisi praktično neće biti osnovani, jer za njih nema para.⁷¹¹ Predstavnici stranaka nacionalnim manjina u Skupštini Srbije tražili su da se područja radiodifuznih oblasti redefinišu na način koji bi uzimao u obzir prirodno-geografske celine i područja kulturno-istorijskih oblasti u kojima pripadnici nacionalnih zajednica žive u većem broju.

Formiranju regionalnih javnih servisa protivila su se sva medijska udruženja. Primedbe su stigle i od Evropske komisije koja navodi da je „osnivanje još šest regionalnih javnih servisa, na ionako konkurentnom tržištu, ozbiljan razlog za zabrinutost“.⁷¹²

711 UNS, 29. novembar 2011.

712 *Danas*, 30. septembar 2011.

Nacionalni saveti i mediji

Pitanje medija na manjinskim jezicima je posebno osetljivo s obzirom na istoriju diskriminacije manjina u Srbiji. Manjinski mediji u vreme slobodana Miloševića, ukoliko su dobijala budžetska sredstva, bili su isključivo pod uticajem režima. Sada, nacionalni saveti, koji imaju pravo da osnivaju medije i koji reflektuju stav vladajuće manjinske partije koja dominira u Nacionalnom savetu i lokalnim parlamentima imaju pretenziju da drže ove medije pod kontrolom.⁷¹³

Najproblematičnije u ovom rešenju jeste to što ne postoje dovoljno snažni mehanizmi da ovi mediji budu nezavisni u odnosu na nacionalni savet i zastupaju javni interes.

Za budžetsko finansiranje medija čiji su osnivači nacionalni saveti najviše su lobirale partijske elite manjina koje su u republičkoj ili lokalnoj vlasti, pre svega Nacionalni savet Mađara i Savez vojvođanskih Mađara (SVM), najjača manjinska stranka u parlamentu Srbije.⁷¹⁴

Druge stranke koje okupljaju vojvođanske Mađare suprotstavile su se ovom načinu finansiranja. To su Demokratska stranka vojvođanskih Mađara, Demokratska zajednica vojvođanskih Mađara, Građanski savez Mađara i Pokret Mađarske. One su ocenile da to vodi ka cenzuri u medijima.⁷¹⁵

Predsednik Nacionalnog saveta Mađara, Tamaš Korhec, rekao je tokom javne debate o nacrtu strategije da će, ukoliko Nacionalni savet izgubi osnivačko pravo na medije, posredno pokušati da sruše strategiju uz pomoć republičkih poslanika SVM i drugih manjina.⁷¹⁶ Ovaj stav imao je i

713 Rade Veljanovski, jedan od autora acrtu strategije, u obrazloženju kaže da „politička oligarhija ne zaobilazi ni manjinske zajednice, te stranke manjina mogu vršiti pritisak na medije pojedine zajednice“. *Dnevnik*, 15. jun 2011.

714 Predsednik poslaničkog kluba SVM, Balint Pastor, rekao je da medijska strategija mora sadržati mogućnost da lokalne samouprave i nacionalni saveti budu osnivači medija. Poslanik Bošnjačke demokratske stranke Sandžaka, Esad Džudžević, zahtevao je da se u medijskoj strategiji ostavi prostor i za formiranje regionalnih javnih servisa, dok je čelnik PDD, Riza Halimi upozorio na to da na RTS nema ni minut programa na albanskom jeziku. (*Danas*, 14. jul 2011).

715 *Beta*, 21. novembar 2011.

716 *Danas*, 11. jun 2011.

podršku Vlade Vojvodine koja se usprotivila ideji o privatizaciji višejezičnih medija i zatražila da oni ostanu u vlasništvu lokalnih samouprava. (Saopštenje pokrajinskog Sekretarijata za informacije.⁷¹⁷

Predsednica Udruženja mađarskih novinara Vojvodine, Livia Tot oštro je kritikovala Nacrt medijske strategije koji je izradio Nacionalni savet Mađara i ocenila da se iz tog dokumenta može pročitati želja Nacionalnog saveta da se meša u delokrug rada urednika. Glavna urednica nedeljnika *Čaladi ker*, Ana Fridrih, kazala je da se iz Nacrta strategije vidi da vojvođansko mađarsko novinarstvo čekaju "teška vremena"⁷¹⁸.

Uticaj nacionalnih saveta na medije koji su u njihovom vlasništvu najbolje se može videti na slučaju smene urednika jedinog dnevnog lista na mađarskom, *Mađar so*. Glavni urednik lista Čaba Presburger smenjen je u junu 2011, na inicijativu Mađarskog nacionalnog saveta na koji je Skupština Vojvodine prenela osnivčaka prava. Ovim savetom trenutno dominira jedna politička stranka – Savez vojvođanskih Mađara koja je bila nezadovoljna uredjivačkom politikom *Mađar so*.

Podršku smenjenom uredniku dala je većina redakcije ovog lista,⁷¹⁹ novinarska udruženja, kao brojni vojvođanski intelektualci. Među njima su poznati književnici Oto Tolnai i Laslo Vegel, istoričar književnosti Laslo Gerold, filozof Alpar Lošonc.⁷²⁰

717 *Dnevnik*, 17. jun 2011.

718 *Beta*, 27. septembar 2011.

719 Redakcija *Mađar soa* je organizovala tajno glasanje o odluci Upravnog odbora da smeni Čabu Presburgera. Redakcija se sa 54 glasa izjasnila protiv smene Presburgera, dok je 14 pordžalo odluku Upravnog odbora.

720 Oto Tolnai izjavio je da su „pre kratkog vremena Mađarski nacionalni Savet i Savez Vojvođanskih Mađara digli glas protiv privatizacije medija na jezicima manjina, a sada smenom glavnog urednika *Mađar soa* pokazuju da Nacionalni savet nije sposoban da sačuva slobodu štampe“. *Dnevnik*, 25. jun 2011. Laslo Gerold je napomenuo da je diskutabilno objašnjenje da slobodu medija mogu da ograniče interesi zajednice, iza kojih često stoje ustvari stranački interesi. Alpar Lošonc tvrdi da su problemi na koje je ukazao Nacionalni savet sa novinarskog stanovišta drugorazredni. Laslo Vegel, u ovom slučaju vidi krizu političke elite koja je oko nas nekih petnaest godina na vlasti i koja ne može da se snađe u novim izazovima, zbog čega i primenjuju ovakva prividna rešenja. Ovi intelektualci smatraju da treba nastaviti sve vidove intelektualnog otpora protiv ovakve odluke Nacionalnog saveta. *Danas*, 6.jun2011)

Govoreći o svom uređivačkom konceptu smenjeni urednik Presburger je ocenio da “da je suština manjinskog informisanja da u list unese događaje zajednice, izveštava i o aktivnostima političara, ali i da ih kritikuje”.⁷²¹

Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS) i Nezavisno društvo novinara Vojvodine smatraju (NDNV) da smena Čabe Presburgera – predstavlja flagrantan i neprikriven političko-partijski pritisak na medije i slobodu izražavanja. Predsednik Nezavisnog društva novinara Vojvodine Dinko Gruhonjić kaže da “mnogi saradnici lokalnih medija više uopšte i ne poznaju osnove novinarstva i čoveku se nameće utisak da rade kao službenici propagandnih kancelarija lokalnih vlasti“, ističući da bi se zbog svega toga moralo pronaći rešenje da se manjinskim medijima obezbedi sigurna i stalna podrška koja bi im omogućila nezavisnost.⁷²² Potpredsednica NUNS Jelka Jovanović je rekla da je bitno obezbediti informisanje na jezicima manjina, ali se to ne može uraditi tako što ćete nacionalnim savetima dati osnivačko pravo, koje je možda i značajnije od vlasničkog.⁷²³ Pritiske na Mađar so osudila je i Medijska organizacija jugoistočne Evrope (SEEMO) koja je više puta izveštavala da Nacionalni savet Mađara pokušava da kontroliše taj list⁷²⁴.

Protiv smene Presburgera bili su u neki članovi Nacionalog saveta Mađara; Čila Poršoš, potpredsednica Nacionalnog saveta Mađara je uverena da je Presburger smenjen falsifikovanjem glasova članova Saveta, jer je baš uoči glasanja naprasno prekinut prenos na tv Panonija. Njen kolega iz Saveta Janoš Hadži, rekao je da je Presburger smenjen uz prisustvo policije, koja je sprečavala da novinari uđu u zgradu u kojoj je održana sednica Saveta.⁷²⁵

721 *Dnevnik*, 22. jun 2011.

722 *Danas*, 14. jun 2011.

723 *Dnevnik*, 25. jun 2011.

724 Savet je u martu 2010. formirao specijalni odbor za nadgledanje njegove uređivačke politike. „Iako je Mađar so jedini list koji izlazi na mađarskom jeziku u Srbiji, ne bi trebalo da brani interese jedne političke stranke, već da služi interesu javnosti“, kaže Oliver Vujović, generalni sekretar SEEMO, *SEEMO*, 22. jun 2011.

725 *Kurir*, 25. jun 2011

Redakciji i većini novinara *Mađar so* najviše smeta stav Mađarskog nacionalnog saveta da oni kao javni servis treba da prenose informacije, a ne da izražavaju stavove. Na sednici novinar i član Komisije za informisanje Mađarskog nacionalnog saveta Ištvan Bodžoni rekao je da je "sloboda medija važna, ali da ona treba da se kreće u okvirima koje zadaje Mađarski nacionalni savet".⁷²⁶

Jedan od glavnih argumenata onih koji zahtevaju državno finansiranje medija na manjinskim jezicima jeste da oni ne mogu tržišno da opstanu. Glavni i odgovorni urednik Radio Srbobrana, Ivica Šmit, koji emituje program na srpskom i mađarskom tvrdi međutim, da taj radio posluje mnogo uspešnije nakon privatizacije i da je proširio program na mađarskom za 50 odsto. On je naveo da Nacionalni savet Mađara uopšte ne pomaže Radio Srbobran, iako je reč o uspešnom mediju, već sav novac ulaže u subotički RTV Panonija bez obzira na porazne izveštaje o gledanosti te televizije. Osnivači Panonije, kako je naveo, su visoki funkcioneri Saveza vojvođanskih Mađara, čiji je poslanik i Balint Pastor.⁷²⁷

Pretnje novinarima i medijima

Napadi i pretnje na novinare nastavili su se i u 2011. godini uprkos zakonskim odredbama koje to striktno zabranjuju ili kažnjavaju. Prema izveštaju Asocijacije nezavisnih i slobodnih medija tome posebno doprinosi: postojeća regulativa sa blagom kaznenom politikom u takvim slučajevima; opstrukcija, koja postoji, kako za otkrivanje onih koji prete novinarima i napadaju ih, tako i za utvrđivanje njihove odgovornosti; praksa sudova da neadekvatno kažnjavaju učinioce tih napada, a naročito nespремnost sudova da do kraja rasvetle sve relevantne činjenice i razjasne pozadinu napada.⁷²⁸ Srpski sudovi veoma retko primenjuju praksu Evropskog suda za ljudska prava kad je reč o procesima u koje su uključeni mediji i novinari a koji se odnose na slobodu izražavanja. Napadi na medije i novina-

⁷²⁶ *Politika*, 25. jun 2011.

⁷²⁷ *Danas*, 16. jul 2011.

⁷²⁸ www.anem.rs.

re, međutim, često dolaze i od lokalnih moćnika i političara što pokazuju slučajevi navedeni u ovom odeljku.

Pretnje i napadi na novinare

Neki novinari žive i rade pod policijskom pratnjom, jer je procena policije da im je život ugrožen, poput novinarku Brankice Stanković i lozničkog novinara Vladimira Mitrića. Sud u ovim slučajevima, međutim, nije reagovao na adekvatan način. U slučaju novinarku i autorke emisije *In-sajder* Brankice Stanković Apelacioni sud u Beogradu potvrdio je presudu kojom je jedan od vođa navijača *Partizana*, Miloš Radisavljević – Kimi, osuđen na šest meseci zbog nasilničkog ponašanja. Sud je, međutim, ukinuo deo presude koji se konkretno odnosi na ugrožavanje sigurnosti same novinarku B92, Brankice Stanković.

Radisavljević je vodio navijače na fudbalskoj utakmici *Partizan – Šahtjor* iz Ukrajine, na kojoj su navijači sa tribine stadiona Stankovićevoj skandirali da je "otrovna kao zmija i da će proći kao (ubijeni novinar) Slavko Ćuruvija", šutirajući na tribini i udarajući lutku koja je predstavljala novinarku B92. Apelacioni sud je zaključio da nema dokaze da je okrivljeni Radisavljević pevao pesmu „Otrovna si kao zmija, proći ćeš kao Ćuruvija“, ali da postoje dokazi da je „nabijao“ lutku na metalnu šipku. Medijsko udruženje ANEM smatra da je teško razumeti da sud u konkretnom slučaju prihvata da je šutiranje, udaranje i nabijanje na kolac lutke koja predstavlja novinarku, nasilničko ponašanje koje ugrožava spokojstvo građana, ali ne i pretnja samoj novinarki, predstavljenoj lutkom na kojoj su se Radisavljević i navijači iz njegove grupe izivljavali.

U slučaju lozničkog novinara i dopisnika Večernjih novosti Vladimira Mitrića,⁷²⁹ tužilaštvo i sud su propustili priliku da istraže slučaj do kraja. Iako je napadnut po scenariju gotovo identičnom onom po kojem je

729 Mitrić je napadnut 2005. godine i od tada živi i radi uz policijsko obezbeđenje.

Njega je u centru Loznice, napao bivši policajca Ljubinko Todorović za šta je osuđen na godinu dana zatvora. Napadnut je s ledja drvenim predmetom sličnim palici za bejzbol u ulazu zgrade u kojoj je stanovao, oko 22 sata. Zadobio je prelom leve podlaktice i druge teške telesne povrede.

ubijen i dopisnik Večernjih novosti iz Jagodine, Milan Pantić, njegov napadač Ljubinko Todorović se tereti, a sada je i pravnosnažno osuđen, za nanošenje teških telesnih povreda, a ne za pokušaj ubistva. Ne postoje bilo kakve informacije da je istraga vođena u smislu da se istraže nalogodavci napada. Novinar Vladimir Mitrić podneo je Osnovnom javnom tužilaštvu u Loznici predlog da se ispita pozadina tog Todorovićevog krivičnog dela⁷³⁰. Udruženje novinara Srbije ocenjuje da je napad na Mitrića bio pokušaj ubistva i podseća da je tehnika napada bila ista kao u slučaju ubistva novinara Milana Pantića.

Apelacioni sud u Beogradu povećao je za po 7 meseci kazne zatvora Milošu Mladenoviću i Danilu Žuži i pravosnažno ih osudio na po godinu dana zatvora zbog napada na novinara nedeljnika Vreme, Teofila Pančića, 24. jula 2010, u Beogradu kad je ovaj novinar teško povređen. Apelacioni sud je uvažio žalbu javnog tužioca da nije bilo mesta ublažavanju kazne okrivljenima ispod zakonom propisanog minimuma.⁷³¹

Iako je ovde na višoj instanci došlo do povećanja kazne i u ovom slučaju sud je odredio kaznu koja je veoma blizu minimalnoj, budući da je za to krivično delo moguće izreći kaznu i do pet godina zatvora. Sam Pančić je odluku Apelacionog suda da poveća kaznu pozdravio⁷³².

Novinar šabačkog lista *Podrinjske* i dopisnik *Radija Slobodne Evrope*, Hanibal Kovač, fizički je napadnut 5. oktobra 2011. godine, u centru Šapca. Kovača je nepoznati muškarac udario nogom u leđa i rekao mu da će „biti prebijen ili mrtav“.⁷³³ Napadač se, po tvrdnji samog Kovača koju su preneli

730 Mitrić u predlogu navodi „da je kao oštećeni i svedok u predmetu, ukazao na niz okolnosti i činjenica utvrđenih pred Apelacionim sudom na osnovu kojih bi, istragom po nalogu tužilaštva, mogla da se otkrije pozadina krivičnog dela“. NUNS, 3. decembar 2011.

731 *Tanjug*, 4. novembar 2011.

732 „Ovo je, ipak, jedan bitan i veliki korak napred, ne kao satisfakciji za mene, jer mene to ne zanima, nego ka elementarnom uspostavljanju društvene pravde“, rekao je Pančić. On je istakao da je ključno kakvu poruku šalje sud, i dodao da se prethodnim prvostepenim odlukama slala „užasno negativna“ poruka da „svaki nasilnik ima pravo da radi šta hoće i da će za to dobiti neku vrstu zaštite“. *Beta*, 4. novembar 2011.

733 Prema navodima svedoka incidenta, muškarac je izašao iz džipa bez registarskih oznaka, pretio i udario novinara, a zatim se odvezao u nepoznatom pravcu. Sve se, prema istom

mediji, predstavio kao telohranitelj distributera medicinske opreme koji se pominje u istrazi o Opštoj bolnici Šabac. Iz policijskog saopštenja ne proizilazi da je istraga u tom smislu uopšte vođena. Činjenica da se istraga u velikom broju slučajeva napada na novinare, po pravilu, zadovoljava samo otkrivanjem neposrednih počinitelaca, a ne i njihovih nalogodavaca ili podstrekača, i dalje ozbiljno zabrinjava novinare i medijska udruženja.

Novinar *Madjar soa* Čaba Segej pretučen je 15. aprila u bečejskom Gradskom pozorištu. Za to delo osumnjičeni su Gabor Z. (23), Tamaš E. (19), Atila S. (23) i jedan maloletnik, navedeno je u saopštenju bečejske policije. Ovo krivično delo pretučeni novinar dovodi u vezu sa serijom omalovažavajućih napisa o vojvođanskom novinarstvu, objavljenih krajem februara na jednom ekstremno desničarskom internet portalu na mađarskom jeziku, budući da su prilikom incidenta, napadači citirali jednu od rečenica koja je tu bila objavljena.

Novinar i dugogodišnji aktivista Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, Branko Živković, napadnut je u Beogradu, uveče 16. decembra 2010. godine. Nepoznata osoba mu je tom prilikom ozbiljno ozledila glavu. Kao posledicu povrede ima amneziju, tako da se uopšte ne seća kako je došlo do incidenta. Živković, koji, između ostalog, putem mejlova na veliki broj adresa distribuira različite tekstove o teškim kršenjima ljudskih prava i nacionalizmu, i mesec dana pre ovog incidenta bio je izložen pokušaju fizičkog napada, koji je uspeo da izbegne, i ozbiljnim pretnjama praćenih teškim uvredama. Taj slučaj prijavljen je MUP koji je priveo napadača i podneo prijavu nadležnom tužilaštvu.

Novinari se neretko suočavaju sa uskraćivanjem prava na izveštavanje sa događaja koji su od javnog interesa. U nekoliko slučajeva onemogućeno im je izveštavanje sa pojedinih događaja koje organizuju predstavnici lokalne vlasti. Ovo je inače, protivno Zakonu o javnom informisanju koji propisuje da državni organi i organizacije, organi teritorijalne autonomije i lokalne samouprave, javne službe i javna preduzeća, kao i poslanici i odbornici, imaju obavezu da informacije o svome radu učine dostupnim za javnost i to pod jednakim uslovima za sve novinare i sva javna glasila.

.....

izvoru, desilo desetak metara od saobraćajnih policajaca u zoni pokrivenoj kamerama.

Recimo, privatno obezbeđenje u opštini Kula, primenjujući fizičku silu, sprečilo je 16. februara 2011, novinarke *Večernjih novosti* i *Blica*, Branku Baletić i Ranku Ivanoski da izveštavaju sa sednice Skupštine te opštine. Izveštavanje nije dozvoljeno ni novinarima Draganu Jovanoviću iz tv Kula i Niki Perkoviću iz vojvođanskog lista *Dnevnik* koji su privedeni u policiju.⁷³⁴ Opština Kula je inače, donela Pravilnik o načinu i obezbeđivanju javnosti rada na sednicama Skupštine opštine Kula i radnih tela, koga novinari smatraju restriktivnim, zbog insistiranja na suvišnim formalnostima za akreditaciju.

Osnovno tužilaštvo u Somboru odbacilo je krivičnu prijavu protiv opštinskih funkcionera koji zloupotrebom tehničkih propisa o akreditacijama uskraćuju javnost za informacije o radu lokalne samouprave. Prema ocenama ANEM to svedoči o nedostatku dovoljno robusnih i efikasnih mehanizama zaštite slobode izražavanja u srpskom pravu.

Slično iskustvo ima i Timočka televizija iz Bora kojoj je zabranjeno da izveštava sa sednica Skupštine tog grada. Slične poruke dolaze i iz vrha u centralnoj vlasti. Press služba predsednika Srbije dozvolila je samo državnoj novinskoj agenciji Tanjug da izveštava prilikom posete predsednika Borisa Tadića kompaniji "Fiat" u decembru 2011. Na taj način medijima se uskraćuje slobodan pristup informacijama pod jednakim uslovima.

Brojni primeri svedoče o ozbiljnom ugrožavanju bezbednosti novinara tokom izveštavanja sa javnih događaja i mesta i sa događaja od javnog interesa uključujući i izveštavanja sa sudskih procesa. Napadači koji nasrću na novinare često u uvim slučajevima prolaze nekažnjeno ili sa veoma blagim kaznama.

734 Novinarke Baletić i Ivanoski su se žalile sudu, ali je tužilaštvo odbacilo njihovu prijavu. Većina novinara bila je sprečena da udje i na narednu sednicu Skupštine opštine Kula, održanu 4. marta 2011. godine. Prema tvrdnjama novinara Nike Perkovića, sve je započelo u skupštinskoj sali kada je predsednik opštine, Željko Kovač, rekao novinarima da napuste sednicu zbog toga što, navodno, ne poseduju važeće akreditacije. „Izvadio sam akreditaciju moje novinske kuće i dao sam je na uvid, na šta su mi rekli da ona ne važi i da za praćenje sednice moramo imati akreditacije koje je izdala opština. Nedugo potom, pojavilo se privatno obezbeđenje, koje je prišlo meni i kolegi s televizije. Počeli su da nas čupaju. Kada je uzavrela situacija, sišla su dva odbornika koji su pokušali da nas odbrane, ali je sve bilo uzalud“, izjavio je Perković, koji tvrdi da već sedam godina prati skupštinske sednice, te da nikada sličnih problema nije imao.

Takav je slučaj snimatelja B92 Boška Brankovića koga su napadači pretukli i slomili mu nogu u maju 2008, dok je izveštavao o protestima povodom hapšenja Radovana Karadžića, optuženog za najteže ratne zločine.⁷³⁵ Za prebijanje snimatelja B92, pred Prvim opštinskim sudom u Beogradu osuđeni su Milan Savatović, na deset meseci kućnog zatvora, Stevan Milićević, na šest meseci zatvora uslovno na tri godine i Nikola Lazović, na četiri meseca zatvora uslovno na tri godine. Sudski proces je trajao više od dve godine.⁷³⁶

Na ovako niske kazne reagovalo je čak i Republičko javno tužilaštvo koje je najavilo da će uložiti žalbu na odluku o visini kazne i zahtevati oštrije kažnjavanje. Ocena tužilaštva je da se ovakvim kaznama šalje loša poruka koja ohrabruje nasilnike i izaziva nesigurnost građana. Inače, za krivično delo za koje su pomenuti osuđeni (član 349. Krivičnog zakona Srbije) predviđene su kazne od tri meseca do pet godina zatvora, dok je za kolovođu predviđena zatvorska kazna i do osam godina.

S druge strane, tužba koju je podneo novinar Vladimir Ješić protiv političara i lidera Nove Srbije zbog fizičkog napada koji se desio pre osam godina, ni tokom 2011, nije dobila sudski epilog. Sudski proces se stalno odlaže, jer se Ilić ne pojavljuje u sudnici. Ješić je Ilića tužio, jer ga je ovaj političar, na snimanju intervjua za novosadsku televiziju „Apolo“ 2003. godine, šutnuo nogom i pokušao fizički da na njega nasrne.

735 Tom prilikom napadnut je i fotoreporter agencije Fonet, što je Branković pokušao da zabeleži kamerom.

736 Protiv ovakve presude oglasila su se medijska udruženja. Asocijacija nezavisnih elektronskih medija saopštila je da su izrečene kazne neprimereno blage, ne samo u odnosu na težinu povrede koju je Boško Branković pretpreo, već i u odnosu na stepen ugrožavanja slobode izražavanja i medijskih sloboda koji ovakav napad na novinare i snimatelje na radnom zadatku predstavlja. „Neadekvatne kazne napadačima na novinare i druge medijske profesionalce, koje su u Srbiji postale pre pravilo nego izuzetak, predstavljaju ozbiljno opterećenje za slobodu izražavanja, i umesto poruke napadačima da je nasilje nad novinarima, snimateljima i reporterima neprihvatljivo, postaju poruka medijima da je o nekim stvarima bolje ne izveštavati“, navodi se u saopštenju. Nezavisno udruženje novinara Srbije u otvorenom pismu javnosti povodom ovog slučaja upozorava da „strah od nasilnika i razumevanje, pa i opravdavanje nasilja kao nužnog dela našeg društvenog života, dostiglo je nepodnošljive razmere“.

Novinari su bili meta napada i fizičkog nasrtanja tokom izricanja prvostepene presude osuđenima za ubistvo francuskog državljanina Brisa Tatona.⁷³⁷ Veće incidente sprečili su pripadnici sudske straže i Interventne brigade policije.

Posle emitovanja treće epizode emisije *In sajder*, u kojoj se govori o malverzacijama u Rudarskom basenu "Kolubara" na TVB92, Lazarevac je 15. februara bio oblepljen umrlicama za tu tv kuću, na kojima su pojedinačno navođena imena odgovornog urednika, autora i novinara emisije, kao ožalošćenih i organizatora sahrane, što su mnogi doživeli kao poziv na nasilje.⁷³⁸ Posebno zabrinjava činjenica da su napadi na novinare i medije učestali krajem 2011. godine što se povezuje sa kampanjom za izbore koji treba da se održe u maju 2012. Tipičan primer koji ukazuje na ovakav trend jeste slučaj napada na informativni portal *Srbobran.net*.

Redakciji informativnog portala *Srbobran.net* i njihovom uredniku Aleksandru Šijačiću, prećeno je u komentarima ispod informacije koju su objavili o žurci stranačkog podmlatka Socijalističke partije Srbije u ovom gradu. „Čuvaj se, pogotovo iza čoškova! Pajseri su spremni!!!“ deo je poruke koja je bila potpisana imenom Ratka Mladića, saopštio je ovaj medij 3. decembra 2011. Prema izveštaju ANEM, ispostavlja se da je povod pretnji bio izveštaj o izborima za novo rukovodstvo lokalnog stranačkog podmlatka SPS i žurci, organizovanoj povodom okončanja izbornog procesa⁷³⁹.

737 Bris Taton napadnut je 17. septembra 2009. godine, na Obilićevom vencu u centru Beograda, uoči fudbalske utakmice beogradskog Partizana i francuskog Tuluza, a preminuo je od posledica prebijanja, dvanaest dana kasnije. Prvostepenom presudom, petnaestorica navijača Partizana osuđena su za njegovo ubistvo na ukupno 240 godina zatvora.

738 Nezavisno udruženje novinara Srbije ukazalo je da smrtonosne za *B92* smatra otvorenom pretnjom uredniku *B92* i autorima i novinarima *In sajdera*, te je pozvalo nadležne da hitno pronađu i kazne krivce. Inače, veliki broj umrlica i plakata s porukama usmerenim protiv *B92*, nalazi se pored same zgrade lokalne policije. „Nema sumnje da su umrlice neuvijena pretnja novinarima, ali upozorenje potencijalnim svedocima kako mogu proći ako javno progovore o zloupotrebama u Kolubari“, izjavila je potpredsednica NUNS, Jelka Jovanović.

739 Nezavisno društvo novinara Vojvodine u svom saopštenju tvrdi da ovo nije prvi put da je *Srbobran.net* izložen pretnjama i pritiscima. Navodi se da je ovoj redakciji onemogućeno da izveštava sa konferencije za novinare predsednika opštine *Srbobran*,

Medijska udruženja dovode u vezu sa narednim izborima i eskaliranje napada na Radio televiziju Prima iz Bajine Bašte.⁷⁴⁰

Tužbe protiv novinara i medija

Novosadsko tužilaštvo podiglo je optužnicu protiv novinarkе Jelene Spasić i Milorada Bojovića, urednika ugašenog *Nacionalnog gradjanskog lista* iz Novog Sada, zbog teksta „Državni organi potpuno nespremni za rat“. Ova optužnica je vraćena u istražni postupak, ali do kraja 2011. godine nije bilo jasno da li će nova optužnica biti podignuta što je stvorilo veliku zabrinutost medija i medijskih udruženja.

U optužnici koju je Jelena Spasić primila 14. oktobra, tužilaštvo je zaključilo da je taj tekst, sačinjen na osnovu poverljivog izveštaja Ministarstva odbrane Srbije o stanju priprema za odbranu zemlje, „naneo štetu bezbednosti Srbije“.⁷⁴¹

Novinarka Jelena Spasić je istakla da nije istina da je odala tajnu, jer materijal rasut po skupštinskim stolovima i stolovima bifea Skupštine više ne može biti nikakva tajna. Ona je protestovala što je novosadsko tužilaštvo podiglo optužnicu protiv nje, a da nije vodilo istragu i da je nije ni pozvalo na razgovor.

Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti Rodoljub Šabić upozorio je (saopštenje od 15. oktobra 2011) da ovakav postupak upućuje na uznemiravajuće zaključke u vezi sa slobodom štampe i pravom javnosti da zna. „Insistiranje na odgovornosti novinara,

Branka Gajina, kao i da je fotoreportera portala na jednoj košarkaškoj utakmici fizički napao opštinski redar. U redakciji veruju da je pretnja izazvana neobjavlivanjem drugog komentara istog posetioca sajta, koji se potpisivao i imenom Vojislava Šešelja.

740 Nepoznate osobe su u oktobru razbile kamenicama prozor na prostorijama televizije, a pre toga isečene su i probušene gume na redakcijskom automobilu. Osim političkih, primenjivane su i mere ekonomskih pritisaka, ličnih opomena i pritisaka na zaposlene. Iz te kuće poručili su da neće dozvoliti da postanu javno glasilo jedne stranke, već da će i ubuduće izveštavati nepristrasno i u interesu građana, Danas, 21. oktobar 2011.

741 Optužnica ih tereti da su prekršili zakon o tajnosti podataka, odnosno da su, radi objavljivanja učinili dostupnim materijal pripremljen za sednicu Narodne skupštine Republike Srbije sa oznakom „STROGO POVERLJIVO“, kao i da su prekršili Krivični zakonik time što nisu otkrili identitet svog izvora.

pogotovo uz odsustvo odgovornosti drugih, stvarno odgovornih, bez obzira na namere tužilaštva, za rezultat će objektivno imati štetne efekte po slobodu štampe i pravo javnosti da zna“, navodi se u saopštenju poverenika. Medijska udruženja ukazala su na niz pravnih manjkavosti kada je reč o podizanju optužnice protiv Jelene Spasić. Ono što je posebno zabrinulo medijske profesionalce jeste i činjenica da je u konkretnom slučaju do optuženja došlo bez istrage, kao i da je tužilac predložio da sudjenje bude zatvoreno za javnost.⁷⁴²

Dnevni list *Danas* je sudskom presudom bio prinuđen da plati kaznu od 600.000 dinara sa kamatom i troškove sudskog procesa od 13. 500 dinara, trojici policajaca iz Požarevca za tekst objavljen u tom listu, ali i *Glasu javnosti* i *Kuriru*. Reč je o posebno apsurdnom slučaju, budući da je ovim nalogom suda *Danasu* zapravo određeno da mora da plati kaznu i u ime listova *Kurir* i *Glas javnosti*. Reč je inače, o tekstu koga je *Danas* preno iz druga dva navedena lista.⁷⁴³

742 Učesnici okruglog stola „Državna tajna i pravo javnosti da zna – slučaj Jelene Spasić“, ocenili su da je za čuvanje državne tajne odgovorna država i da novinari ne mogu krivično odgovarati za objavljivanje tih informacija. Ovakva praksa je u suprotnosti sa praksom Evropskog suda za ljudska prava. „Na osnovu analize oko 300 slučajeva Evropskog suda za ljudska prava može se zaključiti da taj sud redovno daje prednost slobodi informisanja“, rekla je profesorka Vesna Rakić Vodinelić. Udruženje novinara Srbije osudilo je podizanje optužnice protiv novinarkе i urednika. „To što su oni objavili, ne šteti bezbednosti Srbije, kako navodi optužnica, već doprinosi informisanju građana o stvarnom stanju odbrambenih priprema i bezbednosti zemlje“, navodi se u saopštenju. Podršku Jeleni Spasić dalo je i oko 300 novinara, kao i Beogradski centar za bezbednosnu politiku.

743 U međuvremenu, *Glas javnosti* je prestao da izlazi, a kompanija koja ga je izdavala je brisana iz registra. Iz registra je brisan i *Kurir-net*, kompanija koja je u spornom periodu izdavala dnevni list *Kurir*, tako da su se tuženi nužno opredelili da štetu namire od jedinog od tri izdavača koji i dalje postoji. Postavlja se, međutim pitanje po kom osnovu je sud uopšte presudio da tri lista za štetu odgovaraju solidarno. Asocijacija nezavisnih elektronskih medija ocenjuje da je po Zakonu o javnom informisanju, solidarna odgovornost predviđena samo unutar istog lista, odnosno samo za odgovornog urednika, novinara koji je autor informacije i izdavača jednog konkretnog lista koji je informaciju preneo, a ne za više izdavača međusobno. Takva, solidarna odgovornost između više izdavača, mogla bi da proizilazi samo iz opštih odredbi Zakona o obligacionim odnosima koji u ovom slučaju nije bio primenjiv. Nezavisno udruženje novinara Srbije apelovalo

Nerazjašnjena ubistva novinara

Ubitstva troje novinara, Dade Vujasinović (1994), Slavka Ćuruvije (1999) i Milana Pantića (2001), uprkos velikom pritisku javnosti i medijskih udruženja, kao i obećanju svake nove vlade i uveravanju nadležnih organa da će ubice biti pronađene, nisu rešena ni u 2011. godini. Nijedna optužnica do sada nije pokrenuta i sva tri postupka su u prekrivičnoj fazi. Podizanje optužnice u slučajevima Dade Vujasinović i Slavka Ćuruvije su od posebnog značaja, jer postoje sumnje da je u njih bila umešana i država.

Republički javni tužilac Zagorka Dolovac tvrdi da je tužilaštvo, nakon što je smrt Dade Vujasinović napokon prekvalifikovana iz samoubistva u ubistvo, saslušalo sve stare i nove svedoke. Tužiteljka Dolovac bez obzira na to što, kako kaže, u ovoj fazi postupka ne može da govori o detaljima, ocenjuje da je indikativno da svedoke u policiji niko nije pitao o čemu je Dada Vujasinović pisala uoči ubistva i da li su joj u vezi sa tim upućivane neke pretnje, kao i sa kim se u to vreme susretala, već su oni saslušavani samo da li je ona posećivala psihijatra.

Činjenicu da ova ubistva nisu razjašnjena predstavnici nekoliko medijskih udruženja dovode u vezu sa vladajućim stavom o ulozi države u ratovima devedesetih i da je to loša poruka novinarima.⁷⁴⁴

je da se obustavi sudska praksa ovakvog solidarnog kažnjavanja medija.

744 Nedim Sejdinović iz Nezavisnog društva novinara Vojvodine, kaže da su nerazrešena ubistva novinara zapravo posledica ukupne društvene atmosfere. „Srbija se uopšte nije suočila s prošlošću, sa zločinima koji su činjeni u njeno ime. U tom kontekstu možemo posmatrati smrt novinara i neotkrivanje onih koji su ubistva izvršili i onih koji su davali nalog“, kaže Sejdinović. *Deutsche Welle*, 23. novembar 2011. Dragan Janjić iz Nezavisnog udruženja novinara Srbije kaže da se novinari u Srbiji osećaju nesigurno, jer se u najmanje dva slučaja (Vujasinović i Ćuruvija) opravdano sumnja u umešanost države u ubistva novinara. Svi sagovornici saglasni su u oceni da bi bilo manje pretnji i ugrožavanja novinarskih života da su odgovarali oni koji su ubili troje naših kolega. *Deutsche Welle*, 23. novembar 2011.

Sloboda izražavanja i govor mržnje

U sferi slobode izražavanja poslednjih godina, došlo je do značajnog napretka, ali još nisu retki slučajevi kršenja ovog jednog od osnovnih ljudskih prava. Uskraćivanje prava na slobodu izražavanja u Srbiji mora se posmatrati u širem kontekstu. Ono je često u vezi sa upotrebom govora mržnje protiv pojedinaca i organizacija "koji drugačije misle", što se često završava s vrlo konkretnim posledicama po mete "medijskog" napada. Među najugroženijima su predstavnici manjinskih zajednica poput LGBT, ili pak nacionalne manjine (najviše Romi i Bošnjaci). U ovim slučajevima velika je odgovornost i na samim medijima i njihovim urednicima.

Jedan od najdrastičnijih primera jeste smena direktora Narodne biblioteke Srbije Stevana Ugričića. Reč je o književniku, koji je na to mesto postavljen u vreme vlade Zorana Đinđića, pre više od deset godina i koji je član brojnih međunarodnih tela za kulturu, kao i organizacija pisaca poput PEN. Njegov greh je bio to što je kao član nezavisnog udruženja „Forum pisaca“ potpisao peticiju čiji potpisnici⁷⁴⁵ pozivaju srpske medije da zauzstavaju hajku i poziv na linč crnogorskog književnika Andreja Nikolaidisa.⁷⁴⁶

Vlada Srbije smenila je Sretena Ugričića sa mesta direktora na incijativu ministra policije Ivice Dačića i nakon medijske hajke gde je često u naslovima stajalo da je Ugričić terorista. Dačić je izjavio, a svi mediji preneli, da Ugričić treba da bude u zatvoru jer „podržava terorizam“.

Veoma malo medija o celom slučaju pisalo je pridržavajući se profesionalnih standarda i prava na različita mišljenja, pa tako i ona koja brane Ugričića. Sam Ugričić je bio primoran da se pod snažnim pritiskom brani i daje izjave, poput one da je Srbin i da je nesmotreno potpisao peticiju. Na udaru su se našli svi oni koji su branili Nikolaidisa ili Ugričića, pa su

745 Peticiju su potpisali Filip David, Borka Pavićević, Laslo Vogel, Vladimir Arsenijević, Mirjana Miočinović, Nenad Prokić, Mileta Prodanović i mnogi drugi poznati pisci.

746 Nikolaidis je u crnogorskim medijima objavio tekst pod nazivom „Šminjkanje političkog monstruma“. Povod za hajku, na ovog inače neomiljenog autora u Srbiji, bila jedna kontroverzna rečenica: „Civilizacijski iskorak bio bi i da je Bole upotrijebio dinamit i puške koje je sakrio u dvorani u kojoj su glavari, duhovnici i umjetnici proslavljali dvadesetogodišnjicu postojanja RS“. U dvorani na koju je autor aludirao nalazio se i srbijanski predsednik Boris Tadić što je bilo povod za hajku.

novine izlazile sa krupnim naslovima poput: "Skandal: srpski pisci brane Srbomrsca"!

Ugričića su podržale brojne nevladine organizacije poput Helsinškog odbora, YUKOM, Centra za kulturnu dokumentaciju, Građanskih inicijativa...) kao i pojedinci. Jedina parlamentarna stranka u Beogradu koja je pružila podršku Ugričiću bila je Liberalnodemokratska partija zbog čega je njen lider Čedomir Jovanović „zaslužio“ naslove u gotovo svim medijima „Jovanović podržava ubice“. Konferencija direktora evropskih biblioteka uputila je pismo ambasadoru Srbije u Francuskoj u kome se navodi da su zaprepašćeni odlukom Vlade da smeni Ugričića.

Film Anđeline Džoli „U zemlji krvi i meda“ koji se bavi ratnim zločinom silovanja nad Bošnjakinjama (Muslimankama) tokom rata u Bosni i Hercegovini već nekoliko meseci pre njegovog prikazivanja u Beograd i regionu bio je izložen žestokoj propagandi i okvalifikovan kao antisrpski film. Ocenjujući film kao politički pamflet, srpski kritičari su negirali i sam zločin silovanja Muslimanki u Bosni. Kampanja protiv filma imala je za posledicu veoma malu gledanost u Beogradu, i prisustvo policije tokom projekcije u cilju sprečavanja eventualnih incidenata. Film je počeo da se prikazuje bez ikakve najave i mogao je da se gleda isključivo u veoma kasnom terminu (posle 10.30 uveče) i veoma je brzo skinut sa repertoara. Najozbiljnije posledice kampanje bile su i pretnje mladim glumcima iz Srbije koji su igrali u filmu Anđeline Džoli. Da bi se razumeo ceo kontekst važno je napomenuti da je neutralan stav prema filmu objavio samo dnevni list *Danas*.

U medijsku kampanju protiv filma uključili su se gotovo svi mediji. Atmosfera oko filma Anđeline Džoli u Srbiji svedoči o nespremnosti srpskih medija i srpskog društva da se suoči sa posledicama ratne politike i razgovara o onome što se desilo. Tema koju je ovaj film trebalo da pokrene jeste postojanje srpskih logora za silovanje Muslimanki za vreme rata u Bosni o čemu svedoči i presuda Haškog tribunala za silovanja u opštini Foča.

Naprotiv, umesto ratnih zločina silovanja, tema beogradskih medija bile su kritike filma, da je reč o izuztnom lošem ostvarenju, da je Džoli loša režiserka, da su glumci loši... Filmska kritičarka uticajnog dnevnog lista

Politika Dubravka Lakić i glumac Tihomir Stanić kažu da ne razumeju zašto se oko tog filma “podigla tolika prašina”, navodeći da je reč o lošem filmu u kom se pamfletski ponavljaju svi stereotipi“.

To je bila i poruka emisije *Utišak nedelje*, emitovane na TVB92, u kojoj su učestvovali filmska kritičarka *Politike* Dubravka Lakić, glumac i producent Tihomir Stanić, scenarista i član Srpske napredne stranke Radoslav Lale Pavlović i glumac Branislav Lečić. Emisija je pokazalo odsustvo bilo kakve empatije za žrtve zločina. Emisija (vodi Olja Bečković) se svela na trivijalnosti u vezi sa filmom kao što su greške kostimografa u određivanju srpskih uniformi i da li je Džolijeva naplaćivala intervjuje. Snažan utisak ostavlja činjenica da je u emisiji učestvovala samo jedna žena, a da ni ona kao ni voditeljka nije regovala na stvarni događaj. Dubravka Lakić u kritici objavljenoj u *Politici* naglašava: “Opšti utisak posle jučerašnje specijalne projekcije za novinare, organizovane u večeri početka Berlinala, prilično je mlak i većina je posle filma izašla potpuno ravnodušna.⁷⁴⁷ Ravnodušan je i glumac i producent Tihomir Stanić koji je nakon gledanja filma rekao da ga film “U zemlji krvi i meda” ničim nije dirnuo. Jedan od najpoznatijih srpskih filmskih kritičara Dinko Tucaković, povodom filma je rekao: „Taj film nije filmsko delo, nego politička akcija, i to je jasno“.⁷⁴⁸ Posebno je paradoksalno i možda je jedinstven slučaj da su o filmu negativno govorili čak i filmski distributeri koji su prikazivali film u svojim dvoranama što je suprotno svakom racionalnom shvatanju tržišta. Vlasnik bioskopa Roda sinepleks Zoran Cvetković izjavio je da je film umetnički mizeran i

747 Dubravka Lakić svoju kritiku u *Politici* počinje: “Srpski vojnici u uniformama, u isto vreme sa oznakama i oficira jugoslovenske Narodne armije (SFRJ) i sa ambelmima „sužene“ Jugoslavije (SRJ) i petokrakom i još po kojom neprepoznatljivom značkom na kapi (?!): odvođe muslimanske žene u logore, siluju, koriste žene kao živi zid, bacaju bebu sa balkona stana koji prisilno oduzimaju etnički čisteći Sarajevo... I što je posebno zanimljivo, pucaju isključivo na civile. Džolijeva je baš preterala i to toliko da je veoma ozbiljnu temu dovela gotovo na ivicu groteske.”

748 *Večernje novosti*, 21. februar 2012; slično su o filmu govorili i poznati glumac Nebojša Glogovac, ali je prostor dat i beznačajnoj modnoj kreatorki Eleni Karić da kritikuje Džolijevu i kaže za nju da je Anđelina „polupismena luđakinja koja se sakrila ispod humanitarnog kišobrana od kiše sopstvenih frustracija”.

loš, a pored toga je jednostran i tendenciozan. (...) Prikazaćemo ga, ali će imati jedan termin“.⁷⁴⁹

Isti model su sledili i malobrojni gledaoci filma. Kad je jedna žena intervjuisana neposredno nakon izlaska iz bioskopske sale njena prva rečenica ispred kamere bila je da je Anđelina jako loša režiserka.

Primer medijske hajke može se videti i na analizi tekstova objavljenih povodom premijere srpskog filma „Montevideo, bog te video“ u Bosni i Hercegovini i medijskih napada na režisera i producenta filma Dragana Bjelogrića i glumca Sergeja Trifunovića. Napadi na njih su počeli kad se saznalo da premijeri filma u Sarajevu treba da prisustvuje i general bosanske vojske Jovo Divjak koga je Beograd optužio ra rante zločine.⁷⁵⁰ Bjelogrić, koji je prvobitno izjavio da je on pozvao Divjaka na premijeru i to u VIP ložu, i Trifunović, koji je nosio majicu sa generalovim likom na žurci posle filma, morali su da se pravdaju u medijima i da demantuju ono što su prethodno izjavili i uradili.

Priča u beogradskim medijima da su film zajedno gledali Bošnjaci, Hrvati i Srbi i da je srbijanski film osvojio bosansku publiku mogla je da bude u funkciji pomirenja. To je, međutim, bačeno daleko u senku politizacijom premijere jedne melodrame i napadima na autore koji su se u svemu našli slučajno, i isto tako slučajno izgubili ulogu svog života da rade na pomirenju. Usput, jedan od rezultata ove kampanje bio je da se otkaže premijera na Palama, nekadašnjem štabu optuženih za ratne zločine, Radovana Karadžića i Ratka Mladića.

U medijima nikad nije došlo do suštinske lustracije (otpušteni su samo glavni urednici i neki predvodnici propagandnog novinarstva iz Miloševićevog perioda). To se odražava i na uređivački koncept ovih kuća kad je reč o stavu prema ratovima devedesetih. Iz toga sledi odnos prema susedima s kojima se ratovalo. Članci i prilozi u ozbiljnim medijima koji se bave ulogom institucija Srbije u ratovima devedesetih na nivou su incidenta što negativno utiče i na unapređenje odnosa u region.

⁷⁴⁹ *Press*, 9. februar 2012.

⁷⁵⁰ To se dešavalo u vreme hapšenja generala Divjaka na osnovu srpske poternice u Beču. Divjak je, međutim, pušten jer se smatralo da ne bi imao pravično suđenje u Beogradu. Predstavnici sve tri nacije u Sarajevu, Divjaka smatraju simbolom odbrane grada.

U Izvinjenju javnog servisa *RTS* za događaje iz devedesetih ne spominje se rat, ni ratni zločini, niti se bavi analizom šta je *RTS* radila tih godina. Upravni odbor Radio televizije Srbije objavio je javno izvinjenje za uređivačku politiku te kuće u vreme devedesetah, ali je tom prilikom propustio da dotakne suštinu, pa je ovo izvinjenje ostalo bez ikakvog uticaja na promenu društvene klime u Srbiji, pre svega u odnosu na rat devedesetih. Saopštenje je veoma neodređeno i praktično se odnosi na uređivačku politiku nacionalne televizije prema unutrašnjoj opoziciji. Posebno oštri napadi su bili na opoziciju koja je zagovarala obustavu rata, poput nekih stranaka kao što je Građanski savez ili pak Srpski pokret obnove, nevladinih organizacija i antiratnih aktivista. Pitanje zbog kojeg je ovo saopštenje prventstveno trebalo da bude objavljeno – uloga nacionalne televizije u huškanju na rat i ratnoj propagandi – suštinski nije dotaknuto.

Jednu od retkih kvalifikacija onoga što je *RTS* radila tokom devedesetih Upravni odbor *RTS* daje na kraju saopštenja gde se kaže da je to izvinjenje „građanima Srbije i građanima susednih država koji su bili predmet uvreda, kleveta i sadržaja koji bi odgovali današnjem određenju govora mržnje“.

Upravni odbor je konstatovao da je program *RTB* i *RTS* bio „gotovo neprestano i grubo zloupotrebljavan tokom devedesetih godina prošlog veka, u svrhu diskreditovanja političke opozicije u Srbiji i njenih lidera, i kao deo propagande tadašnjeg nedemokratskog režima“.

Izbegnuto je da se u saopštenju bilo šta kaže o karakteru rata (rat se naziva nesrećnim događajem), a države i narodi u okruženju protiv kojih se ratovalo spomenuti su samo u jednoj rečenici. Ona glasi: “Tokom nesrećnih događaja iz devedesetih godina, *RTB* i *RTS* su više puta svojim priložima povredili osećanja, moralni integritet i dostojanstvo građana Srbije, humanistički opredeljenih intelektualaca, pripadnika političke opozicije, kritički usmerenih novinara, pojedinih manjina u Srbiji, manjinskih verskih zajednica u Srbiji, kao i pojedinih susednih naroda i država“.

Čak i ovakvom, prilično neutralnom saopštenju prethodila je rasprava među članovima *UO RTS*. „Pojedini članovi su izneli određene primedbe, ali su na kraju svi podigli ruku za ovu odluku“, kaže zamenik predsednika *UO* Milan Nikolić, inače blizak desnom krilu Demokratske strance Srbije.

Predsednik UO RTS (izabran 2011) je istoričar Salobodan Marković koji takođe pripada desničarskim snagama i žestoko brani rehabilitaciju četničkog vođe Dragoljuba Draže Mihailovića čije su jedinice učestvovala u ratnim zločinima u vreme Drugog svetskog rata.

Istraživački tim Specijalnog Tužilaštva za ratne zločine u Beogradu, u koji su bili uključeni i novinari, objavio je u 2011. godini opsežnu dokumentaciju o ulozi državnih medija u Srbiji u ratnoj propagandi, uključujući i analizu i primere ratne propagande koju je širio RTS, pre svega preko centralne informativne emisije *Dnevnik* i *Dnevnik dodatak*. Zbog toga posebno zabrinjava činjenica da se u izvinstenju Upravnog odbora RTS nije više pažnje posvetilo toj temi.

O aktuelnim posledicama ratne propagande svedoče i drugi medijski događaji. Recimo, iako su tokom prošle godine uhapšeni i poslednji optuženi za ratne zločine, vojni lider bosanskih Srba Ratko Mladić i Miroslav Hadžić, u medijima gotovo da ništa nije objavljeno o činjenicama na osnovu kojih se terete za ratne zločine. Tokom nekoliko dana pritvora Ratka Mladića u Beogradu, pre nego što je izručen Haškom tribunalu, mediji su se gotovo isključivo interesovali za njegove prohteve za jagodama dok boravi u pritvoru, kao i to koje je knjige tražio da čita. Prilikom posete glavnog haškog tužioca u slučaju Milošević, Džefrija Najsja Beogradu, gde je govorio na promociji knjige „Demografski gubici u ratovima devedesetih“, retki su mediji koji su „pokrili“ ovaj događaj. Za intervju sa Najsom bila su zainteresovana samo dva medija, jedne dnevne novine i jedna tv kuća. Ni jedan novinar nije iskoristio priliku da Najsja nešto pita o dokazima protiv Miloševića, iako je on već bio oslobođen obaveze čuvanja svih službenih tajni u vezi sa tim slučajem.

Urednice „Peščanika“ Svetlana Lukić i Svetlana Vuković, zahtevale su od tv B92 da se izvini za gostovanje Ljiljane Bulatović i Koste Čavoškog koji su na toj televiziji otvoreno negirali genocid i osporavali žrtve ubijene u Srebrenici. B92 je odbio da se izvini gledaocima i porodicama žrtava, pa su dve urednice „Peščanika“, nakon 11 godina, završile saradnju sa tom medijskom kućom.

U vezi sa lustracijom važno je pomenuti i slučaj spora između dva udruženja novinara. Spor između Nezavisnog udruženja novinara Srbije

(NUNS) i Udruženja novinara Srbije (UNS) okončan je posle više od deset godina presudom Apelacionog suda po kojoj zgrada u Resavskoj ulici br. 28 treba da bude na raspolaganju svim novinarskim udruženjima i novinarima. Apelacioni sud u Beogradu je našao da je do osnivanja NUNS došlo iznuđenim istupanjem iz članstva UNS, zbog nemogućnosti da u UNS, koji se u periodu Miloševićeve vlasti stavio u funkciju njegovog režima, postupa u skladu sa pravilima novinarske profesije. Takvo istupanje, po Apelacionom sudu, povuklo je za sobom i imovinsko pravne posledice koje se ogleđaju u uspostavljanju zajedničke svojine na spornoj zgradi. Udruženje novinara Srbije koji vodi Ljiljana Smajlović i dalje se opire ovakvom rešenju. Ona je u autorskom tekstu objavljenom u Novom Standardu ocenila da je reč o političkoj presudi i da ta presuda "uvodi načelo kolektivne odgovornosti, odnosno krivice, u svojinsko pravo", te „tobož zbog grehova UNS u vreme Milorada Komrakova“, privatnu svojinu UNS poklanja NUNS. Treba imati u vidu da je Ljiljana Smajlović jedan od najvećih protivnika problematizovanja uloge institucija Srbije u ratovima devedesetih i kočnica procesima suočavanja s prošlošću.

Slučaj smene glavnog i odgovornog urednika dnevnog tabloida *Alo* Antonija Kovačevića, čiji je izdavač švajcarsko-nemačka kompanija *Ringier Axel Springer*, izaziva kontraverze. *Alo* je tabloid (bavi se i političkim i društvenim temama) čiji urednici i novinari često krše etički kodeks i profesionalne standarde. Glavni urednik, kako su ocenila medijska udruženja, smenjen je pod pritiskom predsednika Srbije Borisa Tadića. Razlog za smenu bilo je objavljivanje teksta o vođi srpske vojske u Bosni i Hercegovini Ratku Mladiću optuženom za najteže ratne zločine pred međunarodnim sudom u Hagu. Razlog za smenu je bila činjenica da u celom tekstu nisu spominjani zločini zbog kojih je Mladić osuđen. Ovo je inače jedini slučaj da je urednik smenjen zbog ekstremnih desnih stavova⁷⁵¹.

751 Prema zvaničnom saopštenju kompanije *Ringier Axel Springer*, (9. jun 2011) glavni i odgovorni urednik dnevnih novina *Alo*, Antonije Kovačević smenjen je sa te dužnosti zbog različitih stavova o daljem pravcu razvoja tog lista. Do smene je došlo nakon Tadićevog intervjua listu *Frankfurter algemjne cajtung*. Na konstataciju novinara tog lista da je Tadićevo angažovanje za saradnju Srbije sa Hagom u zemlji kritikovano od nekih nacionalističkih medija, a pre svih, tabloida *Alo* koji je u vlasništvu *Ringiera* i *Axel Springera* i koji, po *Frankfurter algemajne Cajtungu*

Kada je reč o primerima dobre prakse treba napomenuti da je u 2011. godini doneta prva presuda za govor mržnje protiv LGBT populacije i jedna od prvih presuda donetih na osnovu Zakona o zabrani diskriminacije. Viši sud u Beogradu doneo je prvostepenu presudu kojom se usvaja tužba nevladine organizacije Gej strejt alijansa protiv *Pressa*. Presudom je utvrđeno da tekstovi – komentari čitalaca povodom teksta „Biću gej ikona“, objavljeni 2. jula 2009. godine na Internet sajtu „Press online“, predstavljaju govor mržnje prema LGBT populaciji, kao i da je *Press* dopuštanjem i omogućavanjem da se navedeni komentari postave na sajt diskriminator-ski postupao prema ovoj populaciji.⁷⁵²

.....

zastupa ekstremističke pozicije, i na pitanje da li to govori da stranim investitorima zapravo smeta politička klima u zemlji, Tadić je odgovorio: „Nažalost, neki investitori koji investiraju u srpske medije ne vode previše računa o političkim i socijalnim posledicama svojih aktivnosti. Ali, profit ih interesuje. Mene to veoma brine“. Prema tvrdnjama vlasnika kompanije *Ringijer* Mihaela Ringiera, Kovačević je pišući o Ratku Mladiću, prešao „crvenu liniju“, jer nije moralno, niti u skladu sa principima dobrog novinarstva, pisati o njemu na šest strana, a ni u jednom momentu ne pomenuti zločine za koje je optužen. (*Blic*, 11. jun 2011.) Predsednik Nezavisnog udruženja novinara Srbije Vukašin Obradović kaže da nema ništa protiv smene Kovačevića s obzirom da taj list krši profesionalne standarde i etički kodeks novinara, ali da se principijelno protivi zbog povoda i načina na koji je Kovačević smenjen. „Umesto obećavane temeljite medijske reforme i, pre svega, lustracije, raščišćavanja sa promoterima ratnohušakačkog novinarstva, nakon demokratskih promena 5. oktobra, nadvladao je politički pragmatizam, pa je danas ogromna većina srpskih medija pod strogom kontrolom vlasti. Posledice takvog stanja jesu katastrofalne i mnogostruke i sasvim sigurno zaslužuju mnogo više prostora od jednog pitanja i odgovora u Frankfurter algemajne cajtungu“, kaže Obradović, *Danas*, 13. jun 2011

752 Većina komentara sadržala je najprizemnija vređanja, pozive na ubistva, klanje, pretnje da će napadati na život i imovinu LGBT osoba. Kako stoji u obrazloženju presude koju je donelo veće Višeg suda u Beogradu, komentari koji sadrže vređanje upućeno LGBT osobama, te sadrže navode da iste treba „zatvoriti u geto“... „streljati ih“... naziva ih „bolesnima, koji treba da se leče“... „izopačenima“, upućuju im pretnje, „podstiču mržnju i nasilje prema pripadnicima LGBT populacije i njihovu diskriminaciju, te ujedno predstavljaju govor mržnje“. Sud je ocenio da je *Press* objavljivanjem ovakvih komentara prekršio zabranu izražavanja ideja, informacija i mišljenja koja predstavljaju govor mržnje u javnim glasilima, a u skladu sa članom 11. Zakona o zabrani diskriminacije i članom 38. Zakona o javnom informisanju. Redakcija *Pressa* u saopštenju tvrdi da su sporni komentari uklonjeni, čim ih je administrator sajta to primetio. U saopštenju se, međutim, ne kaže da li se period u kome su komentari

Predstavnici medija i novinarskih udruženja osnovali su Savet za štampu, samoregulatorno telo koje razmatra slučajeve diskriminacije u medijima.⁷⁵³ Efekti rada saveta meriče se tek iduće godine s obzirom da je osnovan u septembru 2011. i da je kraj prošle godine proveo uglavnom u promociji svog rada.

Zaključci i preporuke

Buduća vlada Srbije mora da omogući da se završi proces privatizacije medija. Privatizacija medija predviđena je ne samo zakonima, već i medijskom strategijom koju je Vlada usvojila u oktobru 2011.

Istraživanja pokazuju da iza brojnih glasila stoje predstavnici političke i ekonomske elite koji se najčešće kriju iza of-šor kompanija i marketinških firmi. Javnost ima pravo da zna ko su stvarni vlasnici medija. U tom smislu vlada je dužna da obezbedi uslove i mehanizme koji će obezbedjivati transparentnost medija u javnim glasilima.

Javni servisi, pre svega Radio televizija Srbije, samo prenose poruke vladajuće elite i ne bave se temama koje su od društvenog značaja, i s kojima vlada ne želi da se hvata u koštac. Neophodno je raditi na kreiranju mehanizama koji će obezbediti nezavisnost javnih servisa, pre svega RTS i regionalnih javnih servisa u odnosu na vladajuće elite i na centralnom i na lokalnom nivou.

Da bi se u javnom servisu RTS postigao što veći kvalitet i pluralitet programskih sadržaja neophodno je osigurati transparentnost izbora nezavisnih produkcija koje je RTS dužan da prikazuje.

.....

bili na sajtu meri minutima, satima, danima ili nedeljama. Asocijacija nezavisnih elektronskih medija upozorava da se novi kanali komunikacije, uključujući i Internet, često koriste krajnje neodgovorno. Tehnološke promene koje su prevazišle postojeći pravni okvir u Srbiji, kreirale su situaciju u kojoj ne postoje gotova rešenja koja bi bila primenjiva na Internet izdanja tradicionalnih medija, te će mnogo toga morati da bude prepušteno sudskoj praksi, kaže se u izveštaju ANEM o ovom slučaju.

753 Žalbu mogu da podnesu oni koji su direktno pogodjeni objavljenim tekstom ili fotografijom, a može je podneti i nevladina organzacija uz saglasnost onoga ko je pogodjen tekstom.

Sloboda izražavanja je i dalje ugrožena u Srbiji, o čemu svedoče i brojni primeri. I dalje se sistemski koristi jezik mržnje da bi se iz političkog i javnog života izbacili ili diskvalifikovali predstavnici manjinskog mišljenja i manjinskih grupa. Nekoliko slučajeva je pokazalo da jezik mržnje ima vrlo konkretne posledice. Neophodno je ojačati sudske i druge mehanizme u sprečavanju govore mržnje.

U vezi sa navedenim, neohodna je edukacija novinara u javnom i privatnom sektoru, i njihova senzibilizacija za društveno važne teme i pitanja koja se tiču demokratizacije zemlje, evropskih integracija i evropskih vrednosti i ljudskih prava. Kreiranju ovih edukativnih programa i njihovom sprovođenju organizacije civilnog društva mogu mnogo da pomognu.

Neophodno je da međunarodne organizacije, pre svega EU, OEBS i Savet Evrope i dalje budu veoma prisutne i pomognu u nalaženju mehanizama koji će efikasno suzbijati kontrolu medija od strane političkih i ekonomskih centara moći. To podrazumeva i međunarodno nadgledanje sprovođenja tih mehanizama.

XII – DECENTRALIZACIJA I REGIONI

Vojvodina: konsenzus za proširenje autonomije

Zakon o javnoj svojini i restituciji

Proširenje autonomije dominantna je tema političkih stranaka i aktuelne vlast u Vojvodini, odnosno njenih nadležnosti. Među glavnim temama izdvajaju se donošenje Zakona o restituciji i javnoj svojini, kao i Zakona o rehabilitaciji. Zakon o javnoj svojini, trebalo bi bar donekle da popravi status Vojvodine u državi Srbiji stvaranjem uslova da joj se vrati (makar) deo imovine koju je imala sve do 1995, kada je Miloševićeva vlast sve to „podržavila“ i centralizovala. Istovremeno, Ustavom iz 1990. Vojvodini su oduzete njene do tada brojne prinadležnosti, delom sada vraćene aktuelnim Statutom Pokrajine, koji je bez ikakve funkcionalnosti, ukoliko iza toga ne stoji ekonomska nadležnost. Novi zakon o javnoj svojini dakle ima zadatak, kako se navodi i u rezoluciji Evropskog parlamenta, da ispravi tu grešku prema Vojvodini. Inače, država Srbija je ovaj zakon trebala da donese još 2008. godine.

Premijer Srbije, Mirko Cvetković, tim povodom, zadužio je Bojana Kostreša, zamenika predsednika Socijaldemokrata Vojvodine, da vodi radnu grupu za izradu predloga Zakona o javnoj svojini. Od samog formiranja radne grupe javili su se brojni problemi u njenom funkcionisanju, ali i odsustvo konsenzusa političkih stranaka o vrsti i obliku autonomije Vojvodine i javnoj svojini kojom Vojvodina treba da raspolaže. Posebno je indikativna bila diskusija oko definisanja javne svojine Vojvodine nad velikim sistemima.

Članovi radne grupe izražavali su negodovanje zbog toga što sednica Komisije nije zakazivana čak dva meseca (od maja do jula). Suprotno navodima članova radne grupe, predsednik Komisije, Bojan Kostreš, je u julu mesecu izjavio da se sve vreme vode intenzivni pregovori kako bi se

postigao kompromis o vojvođanskoj svojini. Pokrajinski sekretar za finansije Jovića Đukić izrazio je nezadovoljstvo jer se pregovori odvijaju van radne grupe (čiji je i on član) i da nije jasno „ko sa kim dogovara u ime Vojvodine“⁷⁵⁴ Predsednik radne grupe Bojan Kostreš izjavio je da će sednicu radne grupe zakazati kad bude postignut politički konsenzus u pogledu vojvođanske imovine, odnosno velikih privrednih sistema stvorenih u Pokrajini. To je bio i razlog zbog čega su pojedini članovi radne grupe, pre svega iz DS, negodovali tražeći njegovu smenu.

Uprkos navedenim kritikama na račun predsednika Radne grupe, Bojan Kostreš je u avgustu mesecu, predao gotov tekst Zakona o javnoj svojini premijeru Mirku Cvetkoviću bez znanja članova radne grupe.⁷⁵⁵ Iako je predlog Zakona napisan, predlog je regulisao imovinu koja se vraća lokalnim zajednicama, ali ne i imovinu Vojvodine. Zbog ovakvog postupka predsednika radne grupe, reagovao je i predsednik vojvođanske vlade Bojan Pajtić, navodeći da uopšte ne zna šta piše u tom zakonu, a da se „nikada od 2000. godine do danas nije dogodilo da pokrajinska skupština i vlada ne budu čak ni konsultovane o zakonima koji se odnose na funkcionisanje institucija AP Vojvodine“⁷⁵⁶

Odbor Vlade Srbije za privredu i finansije je 19. avgusta usvojio nacrt ovog zakona. Nacrtom zakona o javnoj svojini, predviđen je „funkcionalni princip“ u određivanju javne svojine, a definisana su i opšta dobra koja neće moći da budu prodana i privatizovana. Božidar Đelić je precizirao da su prirodna bogatstva koja ne mogu biti prodana mineralne sirovine, izvori mineralne i termalne vode, vodotoci, prirodna jezera, ističući da su oni u vlasništvu države i mogu se dati samo pod koncesiju ili na korišćenje. Vojvodini će, naglasio je, pripasti sve što je – prema Ustavu i Zakonu o nadležnostima Autonomne pokrajina – imovina države Srbije koju koristi Pokrajina.⁷⁵⁷ Nakon toga, Nacrt je upućen na javnu raspravu koja je trebala da traje do 31. avgusta.

754 Dnevnik, 8. juli 2011.

755 www.autonomija.info, 17. avgust 2011.

756 Danas, 17. avgust 2011.

757 www.autonomija.info, 19. avgust 2011.

Iako je Vlada Srbije 5. septembra, utvrdila predlog zakona o javnoj svojini, u vladajućoj koaliciji ipak nije bilo saglasnosti o njegovim rešenjima, pre svega onim koja se odnose na vraćanje imovine AP Vojvodini. Uz Savez vojvođanskih Mađara koji je najavio brojne amandmane jer su smatrali da se predloženim zakonom omogućava tek parcijalno vraćanje imovine i APV i lokalnim samoupravama, zbog čega su uslovili podršku zakonu njihovim prihvatnjem. Liga socijaldemokrata Vojvodine najavila je da priprema amandmane kojima će tražiti da se Vojvodini vrate i veliki sistemi, među kojima su putevi, železnica, elekromreža, pošta, lutrija itd. Vlada Vojvodine je tim povodom zatražila hitno sazivanje sednice pokrajinskog parlamenta kako bi se razmatrali amandmani na predlog zakona o javnoj svojini. Pokrajinska vlast odlučila se na ovaj potez nezadovoljna time što Republička vlada u pripremi zakonskog predloga nije prihvatila sugestije Vlade APV utvrđene tokom javne rasprave o ovom zakonu.⁷⁵⁸

Vojvođanska Vlada je krajem avgusta meseca zatražila dopunu zakonskog teksta koja bi, između ostalog, omogućila da u svojini Pokrajine budu uvedeni i regionalni putevi na teritoriji APV, deo kanalske vodne mreže, lokalna i regionalna železnička infrastruktura, kao i imovina izgrađena parama Fonda za kapitalna ulaganja, te zgrade pokrajinskih institucija. Takođe, zatražena je i kompenzacija za objekte APV koji se nalaze u bivšim jugoslovenskim republikama. Međutim, prilikom utvrđivanja zakonskog predloga Vlada Srbije ipak nije imala sluha za predloge pokrajinskih vlasti. Skupštinska rasprava u vojvođanskom parlamentu o zakonu o javnoj svojini, od kojeg su i Pokrajina, kao i lokalne samouprave u Srbiji, imala velika očekivanja, ima i posebnu političku težinu – pošto se time prvi put i formalno potvrđuje sukob unutar vladajuće Demokratske stranke, odnosno njene centrale, i Pokrajinskog odbora. Naime, ovaj zakon u Vladi Srbije pripreman je pod okriljem kadrova upravo iz DS-a, dok je prethodno taj tekst usaglašavan mimo za to formirane radne grupe. Zbog toga su već javno negodovali pojedini pokrajinski funkcioneri, koji su za takav tretman članova radne grupe optuživali njenog predsednika Bojana Kostreša, inače funkcionera Lige socijaldemokrata Vojvodine.

Sednica Skupštine APV zakazana za 12. septembar, otkazana je putem telefona noć uoči njenog održavanja. Zakazivanje ove skupštinske sesije bilo je presedan u odnosu na dosadašnju praksu aktuelne vlasti u Vojvodini, pošto je time prvi put zatraženo da se o nekom predlogu zakona raspravlja na vanrednoj sednici Skupštine Vojvodine po hitnom postupku, a zbog prethodnog ignorisanja ovih zahteva iz Banovine od Vlade Srbije. Zbog neodržavanja ove rasprave u vojvođanskom parlamentu najoštrije je reagovao lider Saveza vojvođanskih Mađara Ištvan Pastor, koji je novinarna kazao da se mora saznati ko je prisvojio ovlašćenje da mimo procedure otkazuje sednice Skupštine Vojvodine. Kako se navodi u dnevnom listu „Dnevnik“, do skandala u Skupštini Vojvodine došlo je i protivno volji čelnika Pokrajinske vlade, što se ogleda u tome da amandmani koje je nedelju dana pre uputila na usvajanje parlamentu ipak nisu bili povučeni iz procedure. U novinarskim krugovima se spekulisalo o tome da je na Skupštinu Vojvodine izvršen direktan pritisak iz Beograda, i sednica „otkazana“ najgrubljim kršenjem procedure, bez ikakvog obrazloženja. Lakši put, da je za to bilo volje u Banovini, bio bi povlačenje amandamana, do čega ipak nije došlo.⁷⁵⁹ Amandmani APV na Zakon su nakon toga prihvaćeni automatski, a dogovor su postigli premijer Cvetković i premijer APV, Bojan Pajtić.

Na predloženi zakon o vraćanju imovine i obeštećenju, koji kao osnovni oblik restitucije predviđa vraćanje imovine u naturalnom obliku, podneto je više od 200 amandmana. Podršku predloženom zakonu najavile su stranke vladajuće većine, ali i LDP, koja se, zajedno sa LSV i SDPS, protivi usvajanju amandmana kojim se samo strani državljani, pripadnici okupacionih snaga, izuzimaju iz restitucije. Vlada Srbije veruje da će predloženim rešenjima biti ispravljena istorijska nepravda učinjena oduzimanjem imovine na ideološkim osnovama nakon Drugog svetskog rata. Predloženim zakonom daje se prioritet vraćanju imovine u naturi svuda gde je to moguće, a gde nije, bivši vlasnici će dobiti obeštećenja u novcu i obveznicama i to po sadašnjoj tržišnoj vrednosti. Obveznice će biti emitovane u evrima. Predmet vraćanja će biti sva imovina koja je oduzeta posle Drugog svetskog rata, a ona uz nekretnine i preduzeća uključuje i pokretne

759 Dnevnik, 12.septembar 2011.

stvari, pa sve do građevinskog i poljoprivrednog zemljišta. Građani koji su stariji od 70 godina te obveznice će moći da naplate u roku od pet godina. Pravo na restituciju neće imati strani državljani koji su bili pripadnici okupacionih snaga, dok će rehabilitovana lica imati to pravo. Uslovi vraćanja imovine će biti istovetni za sve kategorije stanovništva, a od momenta usvajanja ovog zakona biće zabranjeno otuđenje te imovine, naročito u procesu privatizacije.

Po prepakovanom vojvođanskom paketu amandmana, Vlada Srbije pristala je na to da Pokrajini ustupi svojinu nad putevima drugog reda i kanalskom mrežom, ali ne i regionalnu i lokalnu železničku mrežu. Pokrajini se priznaje pravo svojine nad objektima u inostranstvu a koji su predmet sukcesije, kao i nad objektima koji su građeni budžetskim parama APV, odnosno iz kapitalnih investicija. Nije, međutim, prihvaćen zahtev Pokrajine za vlasništvo nad Novosadskim sajmom, kao ni amandaman po kojem se upis vlasništva Pokrajine obavlja po automatizmu, odnosno stupanjem na snagu ovog zakona, već će APV i lokalne samouprave imati rok od tri godine i dodatni od sedam godina da se uknjiže kao vlasnici.

Amandman Vlade Srbije na Predlog zakona o vraćanju oduzete imovine i obeštećenju kojim se precizira da fizička lica, strani državljani pripadnici okupacionih snaga nemaju pravo na vraćanje imovine, takođe je izazvao burnu raspravu u parlamentu. Amandman Vlade Srbije na član 5. Predloga zakona o vraćanju oduzete imovine i obeštećenju ni na koji način ne briše zločine onih koji su ih počinili, izjavio je potpredsednik Vlade Božidar Đelić za dnevni list Blic.⁷⁶⁰

Republički poslanik i funkcioner Saveza vojvođasnkih Mađara, Balint Pastor optužio je Ligu socijaldemokrata Vojvodine da je amandmanom na zakon o javnoj svojini, koji je Vlada Srbije 21. septembra prihvatila, izdala interese građana APV i Pokrajinu gurnula u ponižavajući i vazalski položaj. U intervjuu za „Dnevnik” Pastor je kazao da se amandmanom LSV-a, koji je postao sastavni deo zakona, Vladi Srbije prepušta da u roku od 180 dana od stupanja na snagu zakona o javnoj svojini, uredbom utvrdi koja će sredstva biti u svojini Pokrajine u oblastima rudarstva i energetike, sajmovi i drugih privrednih manifestacija, javnog informisanja i zaštite

760 Blic 21. septembar 2011.

kulturnih dobara, nauke i tehnološkog razvoja i drugih poslova predviđenih zakonom o nadležnostima.⁷⁶¹

U Skupštini Srbije 22.septembra, postignuta je većina za usvajanje predloga Zakona o restituciji, nakon što je dan ranije Vlada Srbije povukla iz procedure amandman koji je predviđao da se samo strani državljani, koji su bili pripadnici okupacionih snaga, lišavaju prava na povraćaj imovine. Tako je u predloženom zakonu ostalo prvobitno rešenje, po kojem pravo na restituciju nemaju pripadnici okupacionih snaga koje su delovale na teritoriji Srbije za vreme Drugog svetskog rata. Nasuprot zadovoljstvu stranaka koje su se protivile amandmanu, Savez vojvođanskih Mađara, koji je uslovio podršku ovom propisu tim amandmanom, najavio je žalbu Ustavnom sudu. Funkcioner te stranke Laslo Varga kaže da je, nakon što se Vlada predomislila i povukla sopstveni amandman, taj zakonski predlog postao neprihvatljiv jer sadrži "odredbu koja je diskriminatorna tako što potvrđuje princip kolektivne odgovornosti za ono što se tokom Drugog svetskog rata dešavalo". Poslanica LSV-a Aleksandra Jerkov pozdravila je potez Vlade Srbije, ističući da bi sporni amandman ceo zakon učinio neprihvatljivim jer vređa žrtve i borce protiv fašizma, stavljajući ih u istu ravan s onim koji su se borili zajedno s okupatorom.⁷⁶²

Konačno, posle više mesečnih debata, razgovora i natezanja, Zakon o javnoj svojini usvojen je 25. septembra u parlamentu Srbije sa 133 glasa "za" poslanika vlasti i LDP – a, dok su, protiv bili poslanici SVM i DSS. Glasanju je prisustvovalo 155 "rekordnih" poslanika, pošto obično opozicija bojkotuje izjašnjavanje. Na isti način izglasan je i Zakon o restituciji, tako što je "za" bilo 117 poslanika, a protiv 23.

Kao što je u prethodnom tekstu već rečeno, Zakonom o javnoj svojini Vojvodina dobija puteve drugog reda, kanalsku mrežu, sem plovnih puteva, ali ne i železničku infrastrukturu. Predviđeno je da se Vojvodini prenese u vlasništvo imovina u koju je ta pokrajina ulagala sredstva, čime je ispunjen zahtev LSV. Ovakvo rešenje treba da omogući da se, kako se očekuje, u vlasništvo Vojvodine prenese imovina Novosadskog sajma, preduzeća „Gas“ iz Novog Sada, rudnika Kovin, Radio televizije Vojvodine,

761 Dnevnik, 22.septembar 2011.

762 Dnevnik 23.septembar 2011.

Petrovardinske tvrđave, kao i Vojvođanske Akademije nauka i umetnosti i legati. Pokrajina će moći i da nastupa u sudskim procesima u okviru sukcesije nekadašnje SFRJ, za imovinu koja je bila ranije u njenom vlasništvu.

Osim republike i pokrajine, nosilac svojine postaje i lokalna samouprava. Sva tri nivoa vlasti imaju rok od tri godine od dana stupanja na snagu zakona da upišu vlasništvo nad javnom svojinom koju koriste. Zakonom je definisano da su u javnoj svojini prirodna bogastva, dobra od opšteg interesa, stvari koje koriste organi i organizacije Republike Srbije, pokrajine i lokalne samouprave. Među njima su vode, vodotoci, mineralni resursi, resursi podzemnih voda, reserve mineralnih sirovina i drugi, a zakon predviđa da se na prirodnom bogastvu može steći koncesija ili pravo korišćenja, dok naknada za to pripada republici, pokrajini ili jedinicama lokalne samouprave na čijoj se teritoriji nalazi to bogastvo. Utvrđeno je da država i lokalne samouprave koji su osnivači javnih i komunalnih preduzeća, prenesu tim firmama u roku od dve godine imovinu neophodnu za rad. U zakon je ugrađen amandmanom LDP-a da se direktori javnih preduzeća biraju na javnim konkursima i da se zabranjuje korišćenje dobara od javnog interesa u privatne ili partijske svrhe.

Zakonom o restituciji uređuju se uslovi, način i postupak vraćanja i obeštećenja za imovinu, koja je na teritoriji Srbije oduzeta primenom propisa o agrarnoj reformi, nacionalizaciji, sekvestraciji i drugih propisa, na osnovu akata o podržavljenju, posle 9. marta 1945. godine. Kao osnovni model predviđa se vraćanje imovine u nature, svugde gde je to moguće, a tamo gde to ne može biti učinjeno, bivši vlasnici će dobiti obeštećenje u novcu i obveznicama, po sadašnjoj tržišnoj vrednosti. Obveznice će biti emitovane u evrima. Vlada Srbije prihvatila je amandman LDP da se zakon o vraćanju imovine i obeštećenju primenjuje i na nepokretnosti čije oduzimanje je posledica Holokausta. Prihvaćen je amandman SPO po kome će pravo na obeštećenje dobiti i oni koji sudskim putem dokažu da su pod prisilom državi prodali imovinu između 1945. i 1958. godine. Oni će imati pravo na razliku između kupoprodajne i realne cene nepokretnosti. Pravo na restituciju, neće imati osobe koje su bile pripadnici okupacionih snaga na teritoriji Srbije, za vreme Drugog svetskog rata, kao ni njihovi potomci. Iako u zakonu o restituciji stoji da svi koji su rehabilitovani imaju pravo na

povraćaj imovine, zakon kojim se reguliše ta materija povučen je iz procedure jedne od septembarskih sednica. Potpredsednik Srpskog pokreta obnove Aleksandar Jugović izjavio je da zakon o rehabilitaciji neće skoro biti vraćen u proceduru jer nema političke volje za njegovo usvajanje.⁷⁶³

Nakon usvajanja pomenutih zakona, reagovao je državni sekretar mađarskog ministarstva spoljnih poslova Žolt Nemet, skrenuvši pažnju vlastima u Srbiji da Zakon o restituciji može dovesti u pitanje nastavak evropskih integracija Srbije. Nemet je u razgovoru sa srpskim ambasadorom izneo stav da smatra da će Zakon, u usvojenom obliku, ožvjetiti princip kolektivne krivice, budući da prema tom Zakonu, svi oni koji su bili pripadnici okupacionih snaga i njihovi potomci, nemaju pravo na oštećenje. Što bi u prevodu značilo da su Zakonom izuzeti svi etnički Mađari u Vojvodini.⁷⁶⁴ Ujedno je Odbor nacionalnog jedinstva parlamenta Mađarske jednoglasno usvojio rezoluciju o neprihvatljivosti Zakona o restituciji, uz upozorenje državnog sekretara Nemeta, da Mađarska u decembru mesecu možda neće podržati kandidaturu Srbije za članstvo u Evropskoj uniji.

Evropska komisija je povodom ovih reakcija, mađarskoj vladi početkom oktobra meseca, stavila do znanja da gleda pozitivno na srpski zakon o restituciji, budući da je taj zakon „u skladu s pravnom tekovinom EU” i ne odobrava nikakvu „kolektivnu krivicu” Mađara u Drugom svetskom ratu na području Vojvodine, naglasivši da je šefu diplomatije u Budimpešti predloženo da srpski zakon o restituciji jasno definiše i „postupak individualne rehabilitacije”. To je garancija da nema kolektivne krivice, već da svi, uključujući i pripadnike i naslednike mađarske okupacione vojske i drugih bezbednosnih snaga u ratnom razdoblju u Srbiji, mogu podneti zahtev za povraćaj imovine, ako zakonskim postupkom dokažu da nisu počinili zločine ili druga kažnjiva dela.⁷⁶⁵

Bez obzira na mišljenje koje je dala Evropska komisija, poslanici Saveza vojvođanskih Mađara su posle nekoliko dana podneli zahtev za ocenu ustavnosti tog akta, Ustavnom sudu Srbije. Predsednik SVM-a Ištvan Pastor smatra da „zakonska odredba, koja potvrđuje princip kolektivne krivice,

763 Dnevnik, 26.septembar 2011.

764 Pravda, 27.septembar 2011.

765 Blic, 11.oktobar 2011.

predstavlja kršenje Evropske konvencije o ljudskim pravima, kao i da nije u saglasnosti s više odredbi Ustava RS i važećim zakonima”, kao i da očekuje da će sud, s obzirom na važnost tog pitanja, doneti odluku pre početka primene zakona.⁷⁶⁶

Vlada Srbije je na telefonskoj sednici, održanoj 28.oktobra, usvojila Predlog zakona o rehabilitaciji, pošto je prethodni tekst povučen iz skupštinske procedure u septembru mesecu, zbog neslaganja poslanika SPO, SVM i SDPS-a predloženim rešenjima.

Pravo na rehabilitaciju i vraćanje imovine, po Predlogu zakona o rehabilitaciji, imaju građani za koje se u postupku rehabilitacije utvrdi da nisu ratni zločinci, dok to pravo neće moći da ostvare pripadnici okupacionih snaga i kvinsliških formacija tokom Drugog svetskog rata koji su počinili ratni zločin. Pravo na rehabilitaciju, prema tekstu predloga, imaju oni koji se u skladu sa zakonom i drugim propisima, smatraju borcima narodnooslobodilačkog rata, ali to pravo nemaju oni koji su za vreme Drugog svetskog rata na teritoriji Srbije nastradali u oružanim sukobima kao pripadnici okupacionih oružanih snaga i kvinsliških formacija. Ne mogu biti rehabilitovani oni koji su odlukom vojnog suda ili drugog organa pod kontrolom Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije od dana oslobođenja određenog mesta proglašeni za ratne zločince ili učesnike tih zločina, ili su ih sudovi i drugi organi bivše Jugoslavije proglasili ratnim zločincima. Međutim, iz toga se izuzimaju oni koji su do dana stupanja na snagu ovog zakona rehabilitovani, oni koji budu rehabilitovani u skladu sa ovim zakonom, kao i oni za koje se u postupku rehabilitacije utvrdi da nisu izvršili, odnosno učestvovali u izvršenju ratnih zločina. Danom oslobođenja smatra se dan kada su pripadnici Narodno-oslobodilačkog pokreta počeli efektivno da obavljaju vlast u određenom mestu bez prekida. Inače, predlogom ovog zakona uređeno je pitanje rehabilitacije onih koji su iz političkih, verskih, nacionalnih ili ideoloških razloga, lišeni života, slobode ili drugih prava do dana stupanja na snagu ovog zakona na teritoriji Srbije i to bez sudske ili administrativne odluke, ali i izvan nje ukoliko su imali ili imaju prebivalište ili državljanstvo Srbije.

Sukob interesa u obavljanju javnih funkcija

Ustavni sud je u julu 2011. godine proglasio neustavnom odredbu kojom je neposredno izabranim funkcionerima bilo dopušteno da obavljaju više funkcija, bez provere Agencije za borbu protiv korupcije da li su u sukobu interesa. Danom objavljivanja Odluke Ustavnog suda u Službenom glasniku prestaje da važi osporena odredba člana 29. stav 3. Zakona o izmenama i dopunama Zakona o Agenciji za borbu protiv korupcije, koji je na snazi od 6. avgusta 2010. godine. Odredbe tog člana, koje su "pale" na Ustavnom sudu, unete su u zakon amandmanom koji je prihvatila poslanička većina u parlamentu. Spornu odredbu Ustavni sud je razmotrio na predlog Agencije za borbu protiv korupcije i na sednici 7. jula utvrdio da nije u saglasnosti s Ustavom i potvrđenim međunarodnim ugovorom. Njome je izmenjen član 82. osnovnog zakona kojim su, kao prelaznim rešenjem, regulisana pravila za režavanje sukoba interesa u obavljanju javnih funkcija. Prema zakonu, funkcioner koji je na dan 1. januara 2010. vršio više javnih funkcija, a nije se do 1. aprila opredelio koju će nastaviti da obavlja, bio je dužan da do 1. septembra iste godine obavesti Agenciju koje sve funkcije obavlja.

Agencija, po prijemu obaveštenja, utvrđuje da li se vršenjem više javnih funkcija ugrožava nepristrasno vršenje javne funkcije, odnosno da li to predstavlja sukob interesa. Ako utvrdi da postoji sukob interesa, Agencija donosi odluku kojom određuje rok, koji ne može biti duži od 30 dana, u kojem je funkcioner dužan da prestane s vršenjem nespojivih funkcija. Međutim, član 29. stav 3. dopuštao je da "funkcioner izuzetno može da nastavi obavljanje jedne javne funkcije, a uz nju i javne funkcije na koje je izabran neposredno od građana, kao i javne funkcije koju je zakonom i drugim propisom obavezan da vrši", bez prethodne saglasnosti Agencije za borbu protiv korupcije. Ustavni sud je utvrdio da upravo ovaj stav, nije u saglasnosti s Ustavom i Konvencijom UN protiv korupcije. U obrazloženju odluke Suda je istaknuto da je, prema zakonu, za sve funkcionere izuzetak od pravila moguć samo na osnovu saglasnosti Agencije za borbu protiv korupcije, uključujući i one "zatečene" na funkcijama 1. januara 2010. godine, kada je zakon stupio na snagu.

Sud je ocenio da su osporenim odredbom "uslovi za stupanje funkcionera na potpuno iste funkcije različito postavljeni u zavisnosti od vremena kada je funkcioner na njih stupio", kao i da omogućava da funkcioner može da nastavi da obavlja i bilo koju drugu javnu funkciju "čak i kada sukob interesa evidentno postoji". Zbog toga osporena odredba nije saglasna s ustavnim načelom jednakosti svih pred Ustavom i zakonom i njome se krši načelo o zabrani sukoba interesa, navedeno je u obrazloženju odluke Suda. Pored toga, kako je ocenjeno, osporena odredba nije u saglasnosti s načelom vladavine prava koja se ostvaruje povinovanjem vlasti Ustavu i zakonu u svemu, pa i u poštovanju načela zabrane sukoba interesa.

Sud je ukazao da se ustavno ovlašćenje zakonodavca da odredi kada postoji sukob interesa ne može tumačiti i kao ovlašćenje da se u situacijama kada nije izričito propisano da ne postoji sukob interesa između tačno definisanih javnih funkcija, potpuno isključi postupak utvrđivanja sukoba interesa u svakom konkretnom slučaju. Pored toga, prema oceni Ustavnog suda, osporenim odredbom narušava se i ustavni princip podele vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku jer ona omogućava nedozvoljen uticaj jedne grane vlasti na drugu kroz mogućnost istovremenog vršenja inače nespojivih funkcija. Prema mišljenju Suda, osporena odredba ne doprinosi jačanju sistema sprečavanja sukoba interesa, što predstavlja jedan od temeljnih principa prihvaćene Konvencije UN o borbi protiv korupcije. U Srbiji čak 1.300 funkcionera ima duple funkcije, mada po rečima šefice poslaničke grupe "Za Evropsku Srbiju", Nade Kolundžije, to ne znači da su svi u sukobu interesa.⁷⁶⁷

Vojvođanski funkcioneri, odnosno poslanici Skupštine Vojvodine koji su ujedno i predsednici opština prvi su se pobunili protiv odredbi zakona po kojima nisu mogli istovremeno da obavljaju te funkcije. Oni su u aprilu 2010. godine podneli inicijativu za ocenu ustavnosti prvobitnih prelaznih odbredbi Zakona o Agenciji za borbu protiv korupcije po kojima su odmah morali da se odreknu jedne od tih funkcija. Ustavni sud je tada brzo reagovao, suspendovao primenu tih odredbi i od parlamenta zatražio objašnjenje, a parlament je umesto da pruži objašnjenje promenio zakon i usvojio amandman po kome su direktno izabrani funkcioneri dobili

odrešene ruke do kraja mandata. Na predlog Agencije za ocenu ustavnosti, sud je reagovao mnogo sporije (očekivalo se da će sud doneti odluku i pre uobičajnog roka od 30 dana), a funkcioneri, sa nekoliko izuzetaka, nisu žurili da podnesu ostavke ni po donošenju odluke suda, pravdajući se da još nije objavljena u Službenom glasniku. Pored 13 poslanika pokrajinskog parlamenta, mnogi članovi gradskih, odnosno opštinskih veća takođe imaju po dve funkcije. Od pomenutih 13 poslanika, čak 12 pripada koaliciji "Za evropsku Vojvodinu", s Demokratskom strankom na čelu, dok je jedan, predsednik opštine Apatin Živorad Smiljanić, član Socijalističke partije Srbije.

Većina njih je već najavila da će radije ostati na čelu lokalnih samouprava. Ostavke na pokrajinsku funkciju prvi su podneli predsednici opština Indija i Sremski Karlovci, Goran Ješić i Milenko Filipović.

Odluka Ustavnog suda Srbije o nespojivosti funkcija stupila je na snagu tek 7. Septembra 2011. godine, pošto je objavljena u Službenom glasniku Srbije.

Vojvodina u Briselu

Kancelarija Vojvodine u Briselu, počela je sa radom 22. Septembra 2011. godine, odmah nakon što je ostvaren dogovor sa Vladom Srbije o otvaranju kancelarije pokrajine u sedištu Evropske unije. Napominjući da su prioriteti pokrajinske vlade usmereni ka razvoju i otvaranju novih radnih mesta, Bojan Pajtić je naglasio da je pokrajina privukla oko 6,3 milijarde evra stranih investicija u prethodnim godinama. Pajtić je, kako je objavljeno na veb-sajtu Vlade Vojvodine, istakao da je samo u fondovima Dunavske strategije oko 50 milijardi evra namenjeno za apliciranje i zbog toga prioritetni zadatak jeste da predstavnici Vojvodine u EU obezbede veće prisustvo, lobiranje za sredstva EU i mogućnost da se pokrajina brže razvija, saopštio je Pokrajinski sekretarijat za kulturu i javno informisanje.⁷⁶⁸

Po ranijim najavama pokrajinskih zvaničnika, kancelariju u Briselu treba da vodi direktor Fonda APV „Evropski poslovi” Predrag Novikov.

⁷⁶⁸ www.vojvodina.gov.rs

Inače, pitanje otvaranja vojvođanske kancelarije u javnosti je izazvalo oprečne stavove jer su pojedine stranke tvrdile da je to još jedan korak ka otepljenju Vojvodine. To pravo APV ipak je posle duže polemike utvrđeno Statutom APV, ali uslovljeno saglasnošću Republičke vlade. Šef diplomatije Vuk Jeremić još u novembru 2010. godine javno izneo podršku ovoj inicijativi Pokrajine i ponudio prostor u zgradi Misije Srbije u sedištu EU. No, formalna saglasnost iz Nemanjine 11 stigla je tri meseca kasnije, dok je dalje odlaganje njenog otvaranja pravdano „rešavanjem tehničkih pitanja”. Zbog toga, uprkos očekivanjima u Banovini i Skupštini APV, briselska kancelarija nije otvorena tokom maja. A pošto se rešavanje „tehničkih pitanja” odužilo i tokom leta, vojvođanski zvaničnici najavili su da će kancelarija u Briselu biti otvorena početkom oktobra, a tokom manifestacije „Otvoreni dani”. Inače, u sedištu EU svoja predstavništva ima već više od 300 evropskih gradova i regija. Pre Vojvodine, kancelarije su otvorili i gradovi Niš i Kragujevac.⁷⁶⁹

Asocijacija vojvođanskih opština i gradova

Ideja o osnivanju Asocijacije vojvođanskih opština i gradova, ozvaničena sredinom jula prošle godine u pokrajinskoj Skupštini, naišla je na odobravanja, ali i na kritiku dela javnosti i opozicije u Pokrajini. Dok jedni ističu da takvo udruženje može da bude korisno, drugi ukazuju da već postoji Stalna konferencija gradova i opština. Vojvođanska Demokratska stranka Srbije inicijativu predsednika Skupštine Vojvodine Šandora Egerešija ocenila je kao „priznanje da pokrajinska administracija ne služi ničemu, jer planira osnivanje nečega što već postoji u okviru AP Vojvodine”. Predstavljajući inicijativu, Egereši je istakao da se u okviru Asocijacije mogu lakše ostvariti interesi lokalnih zajednica na putu ka Evropi. „Zajednički nastup prema fondovima Evropske unije biće veoma značajan zadatak asocijacije, jer ukoliko nas je više i ukoliko se udružimo imamo veću šansu da ostvarimo sve ono što nam je u interesu”, ukazao je Egereši. On je dodao da je Asocijacija zamišljena kao nestranačka i neprofitna organizacija kojom bi, između ostalog, trebalo da se obezbedi stalna komunikacija

i razmena informacija između predstavnika lokalnih samouprava koja je u prethodnom periodu nedostajala. Međutim, u DSS smatraju da su vojvođanski gradovi i opštine već članovi jedne „asocijacije“ koja se zove APV, te da bi se preko pokrajinskih organa trebalo omogućiti komunikaciju lokalnih funkcionera u interesu građana i lakši pristup IPA fondovima EU. Potpredsednik vojvođanske vlade i pokrajinski sekretar nadležan za lokalnu samoupravu Tomislav Stantić je izjavio da ne može da kaže da li je potrebna još jedna takva asocijacija, dok o tome ozbiljno ne porazgovara i s predstavnicima opština i s Egerešijem, a pre svega s premijerom Vojvodine Bojanom Pajtićem. Pritom je dodao da podržava svaku inicijativu koja za cilj ima snažniji nastup prema evropskim fondovima. Organizovanje lokalnih samouprava podžala je i LSVi, pa tako visoka funkcionerka LSV Maja Sedlarević navodi da je dobro to što se radi o inicijativi predsednika Skupštine Vojvodine, a ne Šandora Egerešija kao privatnog lica. Pokrajinski poslanik iz redova SPO Milan Đukić kaže da takva inicijativa o udruživanju može da bude korisna, ali da glavnu ulogu apliciranja prema IPA fondovima i koordinaciji lokalnih samouprava na teritoriji AP Vojvodine treba da rade pokrajinski organi koji su za to formirani.

Sandžak: borba za identitet

Sandžak i posebno Novi Pazar, najveći grad ove regije su tokom 2011. godine bili u žiži javnosti Srbije. Ovdašnji mediji su bili prepuni, uglavnom negativnih priča iz ovog dela Srbije, a "glavni junak" bio je muftija Islamske zajednice u Srbiji Muamer Zukorlić. Njega su mediji, veći deo političke i NVO scene proglasili za "ekstremistu" i "remetilački faktor", koji ugrožava stabilizaciju prilika u ovom osetljivom području. Sem o Zukorliću, mediji su veliku pažnju posvećivali fenomenu vehabija, ali i povremenim navijačkim incidentima. FK Novi Pazar je, naime, konačno, na pomalo čudan način (nisu se našli na prva dva mesta, već na trećem, pa su se "fuzionisali" sa prvoplasiranim BASK) i uz, čini se značajan uticaj lokalne vlasti koju predvodi Sandžačka demokratska partija (osnivač ove stranke Rasim Ljajić počasni je predsednik ovog novopazarskog kluba, a pojedini članovi Gradske veća su u upravi kluba), ušao u Superligu Srbije. Ulazak FK u Superligu bilo je Ljajićevo predizborno obećanje, čije je ispunjenje proslavljeno u Novom Pazaru. Ubrzo su se, nažalost, videle i negativne posledice, jer su gotovo sve utakmice ovog tima praćene navijačkim incidentima, ružnim skandiranjem, fizičkim obračunima. Navijači suparničkih timova, po pravilu Pazarcima skandiraju "Nož, žica, Srebrenica", "Ubij, zakolji da Turčin ne postoji", što izaziva reakciju vatrenih navijača FK Novi Pazar ("Ubi Srbina", "Sandžačka republika"). Ovakvi incidenti zasenjivali su pozitivne stvari koje su se dešavale u Novom Pazaru, pa su se u srpskoj javnosti ponovo osnažila negativna osećanja prema Sandžaku i sandžačkim Bošnjacima.

Od izbijanja krize u nekadašnjoj SFRJ, Sandžak je često pominjan kao potencijalno žarište gde su mogući ozbiljni sukobi. Ta teza je dokazivana na različite načine, etničkom i verskom strukturom (većinu u ovoj oblasti čini bošnjačko-muslimansko stanovništvo), kao i graničnim položajem, blizinom Kosova i BiH, nekadašnjih ratnih zona, ali i Crne Gore, kojoj pripada pet od ukupno 11 sandžačkih opština. Ratnih devedesetih u celom Sandžaku, srbijanskom i crnogorskom, sačuvan je mir. Tokom rata u BiH, u Sandžaku je zabeleženo više teških slučajeva ozbiljnog kršenja ljudskih

prava – otmice, ubistva, privođenja, premlaćivanja Bošnjaka, (“Sjeverin” i “Štrpci”, Bukovica, etničko čišćenje pograničnih sela pribojske opštine, samo su neki primeri), ali to nije izazvalo kontra-reakciju bošnjačkog stanovništva. Nakon postizanja mira u BiH, a posebno od petooktobarskih promena, došlo je do “otopljanja” odnosa između Novog Pazara i Beograda i Bošnjaci su se aktivnije uključili u politički i društveni život zemlje.

Dve do sada vodeće stranke sandžačkih Bošnjaka, Stranka demokratske akcije (SDA) i Sandžačka demokratska partija (SDP), ušle su u vlast, a njihovi lideri i osnivači Sulejman Ugljanin i Rasim Ljajić postali su ministri u aktuelnoj vladi Mirka Cvetkovića. Ugljaninu je to prvi ministarski mandat, a Ljajić je već 11 godina u raznim vladama i na ministarskim mestima. Bošnjaci su dobili i nekoliko mesta pomoćnika ministara i državnih sekretara. Ovo “ružičasto” stanje, nije, nažalost, vidljivo i u životu “običnih” ljudi bošnjačke nacionalnosti. Sve vlade Srbije u poslednjih 10 godina, bez obzira da li ih je predvodila Demokratska stranka (DS) ili Demokratska stranka Srbije (DSS), tvrdile su da su posvećene poštovanju prava nacionalnih i verskih manjina. U slučaju Bošnjaka, glavna zamerka je to što nije formiran nacionalni savet, za šta odgovornost snose ne samo Beograd, već i bošnjačke stranke. Nazavisne institucije, poverenica za ravnopravnost Nevena Petrušić i ombudsman Saša Janković su upozoravali da država nije poštovala zakonske norme o uključivanju bošnjačke i ostalih manjina u državne institucija, a opština Priboj nije uvela bosanski u službenu upotrebu, na šta je obavezuju Ustav i zakon.

Sandžačke Bošnjake još više brine teška ekonomska situacija, ali i unutarbošnjački politički sukobi. Tokom poslednjih 10 godina, bošnjački glasovi su itekako, nekad i presudno uticali na rezultat izbora u Srbiji. Svih godina su glasali za proevropske i prodemokratske snage, a 2008, ubedljiva većina sandžačkih Bošnjaka je glasala za predsednika Borisa Tadića i koaliciju “Za evropsku Srbiju”. Sandžaklije se, gotovo 12 godina od političkih promena i pada Miloševića sa vlasti, pitaju šta su dobili od promena u Srbiji. Odgovori su, nažalost, poražavajući. Sve sandžačke opštine su na rubu ekonomskog kolapsa, privatizacija je dala katastrofalne rezultate, ozbiljnih investicija nema, a Novi Pazar, najveći sandžački grad ima više nezaposlenih nego zaposlenih.

Ovaj grad ima nešto više od 100.000 stanovnika, a stopa nezaposlenosti je zvanično 55 odsto i svake godine raste. Novopazarci i Sandžaklije u ostalim gradovima i dalje jedini izlaz za svoju egzistenciju vide u inostranstvu, uglavnom Zapadnoj Evropi. Bošnjaka nikada nije bilo više na vlasti u Beogradu, a stanje u Sandžaku, ako se izuzmu manji infrastrukturni radovi, izgradnja gradskih trgova, asfaltiranje pojedinih ulica, nikada nije bilo lošije. Slična je situacija i u ostalim delovima siromašne Srbije, a moglo bi se reći i da Srbi koji žive u Sandžaku dele sličnu sudbinu. Čini se da, ipak, mnogi sandžački Bošnjaci smatraju da njima država ne pomaže koliko drugima zato što su pripadnici manjinskog naroda i vere.

Dodatne razloge za nezadovoljstvo našli su u pojedinim specifičnim problemima. Iako su mnoge vlade najavljivale, udeo Bošnjaka u državnim strukturama, naročito MUP i pravosuđu, nije ni poboljšan ni usklađen sa etničkom strukturom tih sredina. U policiji u Novom Pazaru je oko 30 odsto Bošnjaka, mada je njihov udeo u stanovništvu čak 80 odsto. Država ne samo da nije rešila problem postojanja paralelnih islamskih zajednica već je pojedinim potezima i favorizovanjem Islamske zajednice Srbije (IZS) reis ul uleme Adema Zilkića na štetu Islamske zajednice u Srbiji (IZUS), muftije Muamera Zukorlića, problem samo pojačavala. Nije pomogla ni turska inicijativa za ujedinjenje islamskih zajednica. Država Srbija se nije ozbiljnije pozabavila problemima Sandžaka, a vlada formirana 2008. godine zadovoljavala se time što u svojim redovima imaju dva Bošnjaka. Nagomilani problem očigledno time nisu rešeni, a Sandžak je i dalje područje koje za svoje političke ciljeve upotrebljavaju nacionalističke snage sa obe strane, srpske i bošnjačke.

Hidžab, vebabije

Po ugledu na pojedine zapadnoevropske zemlje u kojima je tradicionalno oblačenje muslimanki (hidžab, nikab, feredža, burka) postalo „goruća“ tema, a u nekima je i zabranjena ova vrsta odeće, i u Srbiji je, doduše daleko stidljivije i uglavnom u medijima i NVO krugovima, pokrenuto pitanje muslimanskog načina oblačenja. Na ulicama većinsko muslimanskih sredina, Novog Pazara, Tutina, Sjenice može se primetiti porast broja

mladih muslimanki koje nose tradicionalnu muslimansku odeću. U vreme nekadašnje SFRJ, u Sandžaku su uglavnom samo starije muslimanke nosile specifičnu odeću, koja se sastojala od tradicionalno dugih i širokih sukanja (dimije ili tumajlije), košuljama dugih rukava, maramama. Mlade muslimanke su tada uglavnom odbijale da nose takvu odeću i odlučivale se za modernu. Ratne i krizne devedesete, raspad države SFRJ, u svim bivšim republikama su donele jačanje nacionalnih i verskih osećanja, kao i okretanje „tradicionalnim“ vrednostima.

U Sandžaku je to pojačano i zbog rata u susednoj BiH. Mlađe generacije sandžačkih Bošnjaka odrastale su uz priče o zločinima počinjenim nad njihovim sunarodnicima i istovernicima, što je kod njih očigledno izazvalo još snažnije okretanje islamu. Mladi Bošnjaci danas ne samo da, često ozbiljnije od svojih roditelja proučavaju i praktikuju veru kojoj pripadaju, već mnogi i vizuelno žele da pokažu svoj muslimanski identitet. Sve više mladih muslimanki u ovim sredinama nosi hidžab, a muslimani neretko puštaju „muslimanske“ brade. Muslimanke u ovoj sredini, ipak se odlučuju za nešto „liberalniju“ vrstu muslimanske odeće („pokrivaju se“ tako što nose odeću dugih rukava i nogavica, uz obaveznu maramu, „hidžab“), ali ne i za „radikalnije“ vrste nikab, feredžu, burku.

Na popularizaciji ovakvog načina odevanja angažovali su se studenti Fakulteta za islamske studije i članovi Muslimanskog omladinskog kluba, koji su povezani sa islamskom zajednicom koju predvodi muftija Zukorlić. Oni organizuju tribine o islamskom odevanju žena, koje prikazuju i lokalne televizije pod Zukorlićevim uticajem, a aktivni su i na raznim internet portalima. Jedna od uobičajenih tribina održana je početkom januara 2011, u Novom Pazaru. Predavanje o hidžabu kao „jedino ispravnoj nošnji za muslimanke“ održala je studentkinja Fakulteta za islamske studije Aida Rašljanin. Ona je na kraju svojim sugrađankama muslimankama uputila i apel: „Probudi se, čedna muslimanko! Zar nije vreme da razmisliš o hidžabu?“ Prigodnim spotom muslimanke su podsećane i upozoravane da je nošenje hidžaba naredio Alah, da ovakvo odevanje ima za cilj da sačuva čednost žene i zaštiti ih, „kako se ne bi Alah rasrdio“. Na kraju večeri Aida je upitala: „Da li među našim sestrama koje se još nisu pokrile, postoji neka koja se večeras želi pokriti?“. Iz publike se javilo sedam

devojaka i jedna žena. Njihova odluka je praćena gromoglasnim aplauzom i tekbirima, pozivima na molitvu, jer one su „ prihvatile da i odećom potvrde da su muslimanke“.⁷⁷⁰Nakon ove, održano je još sličnih tribina, što je nateralo deo NVO sektora Sandžaka da reaguje.

Aida Ćorović, direktorka NVO Urban in iz Novog Pazara je u svom lićnom stavu „Hidžab, marama kao politika“, između ostalog napisala da „nije retkost da u gradu u kom se, manje-više, svi poznajemo, devojke koje imaju ozbiljnu narkomansku prošlost, a neretko im je to i sadašnjost, pribegavaju pokrivanju i na taj naćin „peru“ svoje biografije i socijalni život“. To je razgnevilo mnoge „pokrivenene“, a drugi deo ocena Aide Ćorović izazvao je lavinu kritika krugova oko Zukorlićeve IZ. U tekstu se dalje navodi: „Zukorlić dodaje ciglu po ciglu svojoj maloj džamahiriji u kojoj će biti neprikosnoveni vođa i vlasnik svega što u tom vilajetu diše i hoda... Suština je u tome da muftija Zukorlić oćajnićki traži saveznike za svoju politiku i da ne bira naćine i sredstva da to uradi, kao ni one koje će da zloupotrebi. Bez obzira na to što je javnosti jedan ovakav događaj serviran kao spontan i kao izvorno pokrenut od samih žena, ovo je, oćigledno, vrlo pripreman i kontrolisan proces. Ćitava ikonografija, uloge, izgovoreni tekstovi, čak i upadljivo fizićko odsustvo muftije Zukorlića na tim tribinama, govore o njegovoj sveprisutnosti i potpunoj kontroli svega što se dešava u Islamskoj zajednici i oko nje, kao i u politićkom miljeu koje je poćeo da stvara“.⁷⁷¹

Usledio je oćtar odgovor Aide Rašljanin, tekstem „Aida Ćorović sa ravnogorcima i Ljajićem“.⁷⁷² U njemu Rašljaninova nimalo biranim rećima svoju imenjakinju optužuje da je plaćenica Rasima Ljajića, od ćijeg Ministarstva je dobila pozamašnu donaciju. U pismu Aida Rašljanin negira da muftija Zukorlić stoji iza odluke pojedinih mladih muslimanki da se „pokriju“, tvrdeći da je reć o lićnom ćinu i istiće da: „Ponižavanje i vrijeđanje ćednih muslimanki i njihova usporedba s trgovaćkom robom, narkomanijom i socijalno devijantnim osobama najilustrativniji su primjer vodnjikave tendencioznosti koja jako zaudara na neosušeno mastilo tek štampanog novca iz drćavnih trezora kojima se Ćorovićeva i ina lica debelo

770 Politika, 4. januar 2011.

771 Danas, 9. februar 2011.

772 Danas, 13. februar 2011.

plaćaju da ljagaju narod kojem pripadaju, ili su bar proklamativno doskora pripadali".⁷⁷³ Sukob „dve Aide“ uzburkao je javnost Sandžaka i Srbije koja se oštro podelila. Dok je Beograd zdušno podržao Aidu Ćorović, sandžački internet portali „usijali“ su se od kritika, ali i pretnji na njen račun. Predsednik Srbije Boris Tadić primio je Aidu Ćorović i upozorio da će država stati na put svakom ko preti i pokušava da ugrožava bezbednost građana Srbije. Poručio je tada: „Srbija nikada nije bila i nikada neće biti zemlja šovinizma, nacionalne netrpeljivosti i govora mržnje. Zbog toga su za zvačku osudu i verbalni napadi na Aidu Ćorović, kao i napadi i pretnje upućene autorima emisije Insajder na tv B92”.⁷⁷⁴

Muftija Zukorlić je Tadićevo podršku Aidi Ćorović ocenio kao „nedržavnički, neodgovoran i pristrasan odnos predsednika Srbije prema onima koji napadaju islamske vrednosti i simbole: „Proteklih godina, dok su u obračunu njegovih političkih saveznika ljudi ubijani i ranjavani, dok je vršena diskriminacija na verskoj i etničkoj osnovi, te dok su na razne načine kršena prava građana Sandžaka, predsednik se nije udostojio oglasiti, a kamoli stati u zaštitu onih koji su bili ugroženi. Ovim je, nažalost, predsednik republike poslao poruku da će štititi samo one ideološki, moralno i kulturološki njemu bliske”.⁷⁷⁵ Muftija Zukorlić je potom primio Aidu Rašljanin.

Mediji su mesecima vrveli od oštrih verbalnih međusobnih optužbi na relaciji Ćorović-Zukorlić. Aida Ćorović je poručivala: „U Sandžaku je na delu jedna vrsta organizovanog kriminala, a institucije moraju kažnjavati sve ono što izlazi iz okvira jedne verske zajednice. Država je na potezu i Muameru Zukorliću se moraju oduzeti poluge moći i novca kojima kontrolišu, ali i zastrašuju građane u Sandžaku”,⁷⁷⁶ muftija Zukorlić je, s druge strane, najčešće bez direktnog pominjanja njenog imena, govorio da je reč o osobi bez ikakvog uticaja među Bošnjacima koja ispunjava zadatke i želje beogradskog režima i ministra Ljajića. I ovaj slučaj je pokazao kako je u Sandžaku sve relativno. Muftija Zukorlić je, naime, nakon podele i

773 Isto.

774 Blic, 22. februar 2011.

775 Saopštenje Islamske zajednice u Srbiji, 22. februar 2011.

776 Blic, 25. februar 2011.

odvajanja dela Islamske zajednice 2007. godine, imao zdušnu podršku većeg dela sandžačkog nvo sektora, a sama Aida Ćorović se često pohvalno izjašnjavala o njemu. Zukorlić i Rasim Ljajić su godinama bili na istoj strani, protiv Sulejmana Ugljanina. Ali, ubrzo pošto je Ljajićeva SDP, nakon izbora 2008, osvojila vlast u Novom Pazaru, uz podršku muftije Zukorlića, između njih dvojice je „pukla tikva“. Zukorlić je takođe izgubio podršku većeg dela nvo sektora u Sandžaku, koji ga optužuje za ekstremizam.

Osim što Zukorlića optužuju za promovisanje islamskog oblačenja muslimanki, mnogo ozbiljnije su optužbe koje ga povezuju sa promovisanjem vehabija. Na postojanje vehabija u Sandžaku ponovo je skrenuta pažnja pošto se ispostavilo da je pripadnik ovog pokreta Mevlid Jašarević, 28. oktobra 2011. godine, pucao iz automatske puške na zgradu Ambasade SAD u Sarajevu. U pucnjava je, sem Jašarevića povređen i pripadnik bosanske policije, a ubrzo se ispostavilo da je Jašarević, koji još čeka suđenje, iz Novog Pazara. Jašarevićev napad su odmah osudile sve bošnjačke stranke i političari, ali i Islamska zajednica. Sandžaklije su naglašavale da njegov čin ne treba povezivati ni sa Sandžakom ni sa Novim Pazarem (u kome Jašarević odavno ne živi), već da je reč o bezumnom činu pojedinca.

Dok su se mnoge mlade muslimanke okrenule islamskom načinu oblačenja, pojedini pripadnici suprotnog pola, odlučili su se za vehabij-ski pokret. Vehabije se mogu prepoznati po karakterističnim bradama i stilom oblačenja, ali i konzervativnim načinom života. Mada većina vehabija nema veze sa terorizmom, već se pre mogu okarakterisati kao rigidni muslimani, u medijima i javnosti Srbije i ovog dela sveta, identifikuju ih sa oružanim i terorističkim grupama. U okolini Novog Pazara i Sjenice su tokom 2007, i 2008. godine uhapšene dve grupe vehabija, koji su osuđene zbog nelegalnog naoružavanja i terorističkih planova. Od tih hapšenja, čini se da je broj vehabija u ovim sredinama nešto manji, ako se može suditi po svakodnevnim slikama sa novopazarskih ulica. Tvrdnje o povezanosti Zukorlića sa vehabijama su, u najmanju ruku, kontradiktorne. S jedne strane ga pojedinci optužuju ne samo da podržava vehabije već i da stoji iza njihove pojave u Sandžaku, a s druge strane, grupa od 12 novopazarskih vehabija, u Posebnom odeljenju suda u Beogradu, 2009. godine, osuđena je na više od 60 godina zatvora zbog udruživanja radi

protivustavne delatnosti, terorizam i planiranje ubistva glavnog muftije Islamske zajednice u Srbiji Muamera Zukorlića.

Ta presuda pojedince nije pokolebala. Aida Ćorović tvrdi da postoji izuzetno jaka veza između Mešihata Islamske zajednice u Srbiji, na čijem čelu je muftija Muamer Zukorlić i takozvanih vehabija. "Imam saznanja da Muamer Zukorlić dugo godina dobija novac iz sedišta vehabija u Beču i Rimu. Znam i adrese hotela u kojima se oni sastaju i gde se sakuplja novac za ljude u Bosni i Sandžaku. Usput, adrese tih hotela sam svojevremeno dala i austrijskom ambasadoru u našoj zemlji. Znam i imena nekih momaka koji su u više navrata nosili taj novac muftiji Zukorliću".⁷⁷⁷ Austrijska ambasada se nije izjasnila o ovoj tvrdnji, a mediji u regionu tvrde da se u Beču nalazi centrala vehabijskog pokreta „zadužena“ za bivšu SFRJ. Porodica Mevlida Jašarevića tvrdi da je i on u Beču postao vehabija.

Bivši načelnik Vojno-obaveštajne agencije Srbije i Crne Gore Momir Stojanović, takođe direktno povezuje Zukorlića sa vehabijama i muslimanskim ekstremnim grupama: „Postoje brojne indicije da situacija u Sandžaku liči na onu 1997, i 1998. godine na Kosovu i Metohiji. Bojim se da ni kao država ni kao društvo nismo izvukli nikakve pouke. Trenutna situacija u Sandžaku je takva da je jasno da nadležni državni organi – MUP, vojne i civilne službe bezbednosti, inspekcijski i porezni organi – ne mogu da uđu u te tokove novca. Znamo da to, pre svega, ide preko raznih međunarodnih humanitarnih organizacija. Apostrofiraću LMK iz Los Anđelesa, koja je pod patronatom američke agencije CIA. Najava Zukorlića da želi da gradi obdaništa i škole govori da mi u suštini tamo nemamo funkcionisanje države i ne znam šta radi opštinska vlast tamo ako se islamski poglavar bavi tim pitanjima. Formiranje Bošnjачke kulturne zajednice je pokušaj Zukorlića da sa verskog terena upliva u politički, i bojim se da će ta partija na sledećim izborima u opštinama Sandžaka osvojiti apsolutnu vlast. Ne vidim da se na tom prostoru oglašavaju kompetentni organi Srbije“.⁷⁷⁸

777 Politika, 2. novembar.

778 Pravda, 6-9. januar.

Sveti Sava, BANU, Svebošnjački sabor

Muftija Zukorlić je tokom 2011. godine izazvao više puta osude javnosti i medija, a uoči proslave Svetog Save postao je i glavni medijski „antiheroj“. Dan prvog srpskog arhiepiskopa i prosvetitelja se godinama proslavlja kao školska slava u Srbiji, čemu su se pojedine NVO u Sandžaku i ranije protivile. Ni Islamska zajednica nije sa odobravanjem gledala na ovu praksu, ali je prošle godine Zukorlić žestoko reagovao i pozvao muslimane da bojkotuju ovu slavu: „Teško je zdravom razumu da shvati da u sekularnoj državi, kakva je Srbija, javne institucije, kakva je škola, imaju svoju pravoslavnu slavu, a da se istovremeno zahteva lojalnost svih drugih građana koji nisu pravoslavci“. U istom pozivu se navodi da je obeležavanje svetog Save još jedan projekat asimilacije kojim se „drsko, grubo, brutalno krše verska i ljudska prava pripadnika islama“.⁷⁷⁹ Ostali bošnjački verski i politički predstavnici su osudili Zukorlićev poziv.

Adem Zilkić, reis suparničke Islamske zajednice Srbije, je izjavio: „To što je rekao je još jedan gaf, nebuloza, u duhu predizborne kampanje. Ta izjava je čisto politička i nema veze sa verskim pravima“.⁷⁸⁰ Mirsad Jusufović, generalni sekretar Sandžačke demokratske partije, ocenjuje da Zukorlić zarad sopstvene političke promocije zloupotrebljava decu, kao i pitanje verskih i ljudskih prava: „Očigledno je da koristi sve moguće načine da izazove nestabilnost i u takvim svojim poduhvatima ne preza ni da zloupotrebi decu u školama. Bošnjačka deca nisu i ne treba da budu u obavezi da slave Svetog Savu, i to je dobro poznato. Međutim, očigledno je da Zukorlić koristi svaku situaciju da sebi obezbedi političku promociju, a Sandžaku nestabilnost. Ne očekujem da će ovakva njegova inicijativa imati neki veliki odjek jer su Bošnjaci odavno prepoznali da on preko verskih pitanja pokušava da ostvari svoje političke ambicije“.⁷⁸¹

Reagovala je i Srpska pravoslavna crkva (SPC). Vladika bački Irinej je izjavio: „Interpretacija islama Muamera Zukorlića najveću štetu nanosi samom islamu. Nehotično, ali ubitačno, ona potvrđuje osnovne teze

779 Press, 21. januar 2011.

780 Isto.

781 Press, 21. januar 2011.

zastupnika islamofobičnih pokreta i organizacija, po kojima je islam uvek i neizostavno, po samoj svojoj prirodi, netolerantan i nasilan".⁷⁸²

Mada je većina medija izvestila da muftijin poziv na bojkot proslave svetog Save nije uspeo, u sandžačkim školama je učešće bošnjačke dece u proslavili bilo minimalno. Obeležavanje Sv. Save svelo se na održavanje predavanja o ovom svecu i prosvetitelju na prvom školskom času, ali dolazak đaka nije bio obavezan, pa se desilo očekivano. Bošnjačka deca su uglavom izostala, ali ne bi se moglo reći da je to „zasluga“ samo muftije Zukorlića. Naime, i pre muftijinog apela bošnjačka deca su uglavnom ignorisala proslave svetog Save. „Muftijina“ strana je, pak, ovakav epilog proglasila za pobjedu. Portparol muftije Zukorlića Samir Tandir rekao je da su „ponosni na reakciju muslimana na poziv muftije da bojkotuju proslavu svetog Save. Prvi put je omogućeno da deca muslimanske veroispovesti mogu da kažu da neće učestvovati ili prisustvuju priredbama u kojima se veliča ono što ne pripada njihovoj veri, a da za to ne budu kažnjena“.⁷⁸³

Zukorlić je u još nekim nastupima žestoko nervirao Srbiju. Na mevludu u Novom Pazaru (obeležavanju rođendana Božjeg poslanika Muhameda) upozorio je na mogući „egipatski“ scenario: „Neka uzmu lekciju iz Egipta i Tunisa. Tamo je bio veliki zulum, toliko nadebljao da se morao prekinuti, jer se sve kida kad je najtanje, a zulum kad je najdeblji. Bilo je to na gradskom trgu u Tunisu, na trgu u Egiptu, a može lako da bude i na Trgu Isa-bega Isakovića u Novom Pazaru ili Trgu Republike ukoliko se pameti ne prizovu“.⁷⁸⁴

Bošnjačka kulturna zajednica (BKZ), čiji je nosilac liste za Nacionalni savet Bošnjaka Muamer Zukorlić, skandalizovala je javnost zahtevom da se promeni naziv Karađorđeve ulice u Sjenici, jer je, prema njihovim rečima, vođa Prvog srpskog ustanka „učestvovao u genocidu nad Bošnjacima“. To je saopšteno povodom obeležavanja 202-godišnjice pohoda Karađorđeve vojske na Sjenicu, u maju 1809. godine.⁷⁸⁵

782 Večernje novosti, 26. januar 2011.

783 Press, 28. januar 2011.

784 Kurir, 18. februar 2011.

785 Alo, 10. maj 2011.

Na centralnoj proslavi 11. maja – Dana bošnjačke nacionalne zajednice u Novom Pazaru muftija Muamer Zukorlić je, između ostalog, rekao: "Islamska zajednica (IZ) sa svim svojim obrazovnim, odgojnim i humanitarnim institucijama brine se o vašoj deci, o siromašnima, o celokupnom našem biću. Priznaćete, nedostaje još nešto. Nedostaje prilika da sami i halal zaradite svoju nafaku, svoju platu i svoj zalogaj. To se ne može obezbediti sa Bošnjačkog nacionalnog veća (BNV), niti iz Bošnjačke kulturne zajednice (BKZ) niti iz Islamske zajednice. Zato, morate osvojiti onu zgradu tamo (Gradska uprava). Imaćete priliku vrlo brzo".⁷⁸⁶

To su pojedinci shvatili kao poziv na rušenje lokalne vlasti. Esad Džudžević, narodni poslanik Ugljaninove Bošnjačke liste, Zukorlićevu izjavu tumači kao „poziv na džamahirizaciju Sandžaka i stvaranje teokratske države“, jer dolaze od verskog vođe.⁷⁸⁷ Generalni sekretar Ljajićeve SDP Mirsad Jusufović. je naglasio da "SDP sve ove godine pokušava da spusti tenzije, da iz ovog grada idu neke lepe priče, a ne izjave koje uznemiravaju narod. Naravno, izbori su tu i narod treba da glasa za odgovornu lokalnu vlast. Muftija Zukorlić i sve njegove organizacije moraju da shvate da nisu jedini akteri na sceni i da ovaj grad i celokupni bošnjački narod mogu da idu napred samo uz dogovor i saradnju, a ne putem podela i širenjem netrpeljivosti".⁷⁸⁸

Srbijanski mediji su negativno reagovali i na osnivanje Bošnjačke akademije nauka i umetnosti (BANU). Osnivačka skupština je održana u junu 2011. godine u Novom Pazaru. Za predsednika BANU izabran je ugledni filozof i univerzitetski profesor iz Skopja Ferid Muhić, za sekretara muftija Zukorlić, a među članovima i osnivačima je i reis-ul-ulema IZ u BiH Mustafa Cerić. Zukorlić je tada izjavio da je BANU „najbitniji stub opstanka bošnjačkog naroda“.

Muftija Zukorlić ističe da se „ova akademija nipošto ne može doživeti kao nešto što se stvara paralelno s postojećom akademijom nauka i umetnosti u BiH. Akademiju u BiH doživljavamo kao svoju partnersku. Saradi-

786 Danas, 13. maj 2011.

787 Isto.

788 Isto.

vaćemo s njom u punom smislu reči, kao i sa svim drugim akademijama u regionu, Evropi i šire koje budu spremne za saradnju“.⁷⁸⁹

U Srbiji je osnivanje bošnjačke akademije naišlo na oštru osudu. Poslanik Esad Džudžević je priznao da je osnivanje akademije legitimna ideja i projekat, ali je „sporno (je) što se afirmiše i promovise klerikalno-verski krug unutar bošnjačkog korpusa, što se preskače obrazovanje od predškolskog do srednjoškolskog i što ideju o BANU osporavaju Veće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Bošnjački institut u Kulturno društvo 'Preporod'“.⁷⁹⁰

Predsednica Sandžačkog odbora za zaštitu prava i sloboda Semiha Kačar je ocenila da je taj događaj „pomalo iznenadio i poznavaoce političkih prilika u Sandžaku i da nosi više pitanja nego odgovora“. Ona se pita „da li to muftija Muamer Zukorlić koristi instituciju čiji naziv izaziva respekt da bi sebe promovisao? Da li BANU koristi u svrhu političke promocije? Ako je o tome reč, onda je u pitanju neodgovorno ponašanje. Osnivanje BANU nosi novu političku dinamiku na ovom prostoru, koja će dovesti do novih podela unutar bošnjačke zajednice“.⁷⁹¹

Predsednik Srpske akademije nauka i umetnosti Nikola Hajdin je povodom osnivanja BANU bio kratak: „To je stvar nedostojna za razgovor. Odluka o osnivanju ove akademije je suprotna svemu što postoji. To je sramota jedna“.⁷⁹² Pomoćnik ministra prosvete i nauke Srbije Slobodan Jauković rekao je da je osnivanje BANU „ishitrena i arbitrarna politička akcija“ i da „osnivanje akademije ne deluje kao rezultat naučnih, kulturnih i umetničkih autentičnih potreba, već kao jedna potpuno arbitrarna i ishitrena politička akcija muftije Muamera Zukorlića“.⁷⁹³

U formiranju BANU pojedini akademici SANU videli su kršenje Ustava i korak ka nezavisnosti i odvajanju Sandžaka. Akademik Vasilije Krestić je istakao da je „akademija nauka i umetnosti jedan od osnovnih elemenata državnosti u svakoj zemlji. Prema tome, jasno je kuda to vodi. Ako država

789 Danas, 11-12. jun 2011.

790 Isto.

791 Isto.

792 Isto.

793 Isto.

ne preduzme zakonom predviđene mere, to će biti dokaz njene nemoći i početak raspada zemlje“. Akademik Dragoslav Mihajlović je rekao da ga to podseća na raspad SFRJ, samo što je ovog puta u pitanju Srbija i da je „pojava te tvorevine posledica loše politike vlasti, koja nikako da shvati da je jugoslovenska ideja odavno otišla na smetlište istorije. Nadležni organi bi trebalo da reaguju, ali krajnje oprezno. Ne bi bilo dobro povući neki nekontrolisani potez protiv BANU, pozivajući se na Ustav, jer će se Bošnjaci pozvati na kršenje prava na slobodu veroispovesti i nacionalnih manjina“.⁷⁹⁴

Na ovako oštre reakcije, oštro je uzvratio i Zukorlić: „Duboko u 21. veku imamo reakcije koje se kreću od negiranja bošnjačke nacije do toga da ministar prosvete poručuje da će poslati inspekciju koja će utvrditi odgovornost. Očigledno, ti ljudi i dalje žive u mraku jednoulja, da je njihov jezik negacija svega što nisu oni i da je njihov argument pretnja i sila“.⁷⁹⁵ Dalje kaže: “Ništa se spektakularno i negativno nije desilo za Srbiju i srpski narod, pa čak ni SANU. Ne vidim dodirnu tačku između SANU i BANU. SANU je institucija države, a BANU institucija bošnjačkog naroda koja je nedržavna, nevladina i koju treba tretirati po Zakonu o udruženju građana. Apsolutno ne vidim nikakvu tačku sporenja. Ne bih da zvučim cinično, ali sve ovo doživljam kao jedan veliki kompliment i veliko priznanje u smislu ozbiljnosti BANU. Svi oni koji ne mogu da se pomire sa kapacitetima bošnjačkog naroda, očigledno nisu kadri da se dostojanstveno suoče sa kapacitetima bošnjačke intelektualne elite. Pozivam akademike SANU, bez obzira što su istrčali oni negativni, koji sada ćute jer ne smeju da se suprotstave ovom poplavnom talasu koji je krenuo, da saradujemo. Tamo ne misle svi isto“.⁷⁹⁶

Svebošnjački sabor Sandžaka, koji se sastao nekoliko meseci kasnije, pod kontrolom glavnog muftije Muamera Zukorlića usvojio je “Deklaraciju o diskriminaciji u Sandžaku”, kojom se od međunarodnih institucija traži zaštita, a ukoliko, kako se navodi, vlast ne promeni ponašanje Bošnjaci će biti pozvani na građansku neposlušnost i proteste. Sabor je usvojio i

794 Pravda, 10. jun 2011.

795 Danas, 13. juni 2011.

796 Isto.

deklaraciji o preimenovanju Sabora u Narodno veće Sandžaka koje, između ostalog, treba da pripremi sve neophodno za otvaranje kancelarije Sandžaka u Briselu, Vašingtonu, Istanbulu i Sarajevu.

U Deklaraciji o diskriminaciji Sabor tvrdi da je diskriminacija u Sandžaku prisutna u svim sferama života. Navodi se da je agresija na Islamsku zajednicu 2007. godine bila organizovana s ciljem urušavanja osnovnog stožera opstanka Bošnjaka, a napad na islamsku veronauku je označen kao neprijateljski čin koji se sprovodi s ciljem pravoslavizacije muslimanske dece. Za vakufsku (zadužbinsku) imovinu se navodi da predstavlja svetinju i osnov očuvanja duhovnog i kulturnog identita Bošnjaka Sandžaka. Osporavanje postojanja Bošnjačkog nacionalnog veća, koje je Bošnjačka kulturna zajednica (nosilac liste je bio Zukorlić) formirala u julu 2010. godine, doživljava se kao program vlasti s ciljem "slabjenja i eliminacije bošnjačkog uticaja i postojanja u Sandžaku". Sabor je, kako se navodi, opstrukciju akreditacije Internacionalnog univerziteta čiji je, inače, Zukorlić osnivač, ocenio kao vraćanje bošnjačke dece i omladine u "mrak neznanja" s ciljem daljeg "porobljavanja pojedinačne i kolektivne svesti".

U Deklaraciji se navodi da "Internacionalni univerzitet predstavlja glavni stub slobode i razvoja na području Sandžaka" i dodaje da je diskriminacija nad Bošnjacima kroz politiku zapošljavanja u državnim institucijama na stepenu "bezbzobzirnosti i presedana", što predstavlja nepoželjnost bošnjačkog naroda u Srbiji. Sabor je stoga od Bošnjačke akademije nauke i umetnosti zatražio da pristupi izradi "programa nacionalnog opstanka bošnjačkog naroda". Sabor je doneo i Deklaraciju o preimenovanju Svebošnjačkog sabora Sandžaka u Narodno veće Sandžaka za čijeg predsednika je izabran Džemail Suljević. Veće je, kako se navodi, najviše predstavničko telo građana Sandžaka, koje će ravnopravno zastupati interese građana u zemlji i inostranstvu i biće popunjeno članovima iz reda Srba i Crnogoraca.⁷⁹⁷

Dva meseca kasnije, u švedskom gradu Geteborgu otvoreno je predstavništvo Narodnog veća Sandžaka (NVS), čiji je glavni cilj borba za autonomiju ovog dela Srbije. Svečanom otvaranju prisustvovali su glavni muftija Islamske zajednice u Srbiji Muamer Zukorlić i Sead Šaćirović, predsednik

⁷⁹⁷ Večernje novosti, 11. septembar 2011.

Izvršnog odbora NVS. Lider SDPS i ministar Rasim Ljajić ocenio je da je u pitanju još jedan marketinški trik Muamera Zukorlića: „To je priča bez ikakvog značaja. Čist marketing! Kao što je i do sada otvarao institucije samo na papiru, tako ni ovo nema nikakav značaj. To je iluzija kojom misli da će dobiti neke političke poene“.⁷⁹⁸

NVS je kancelarije zatim otvorio u Sarajevu i predgrađu u Njujorka. U planu je i otvaranje kancelarije u Briselu, a sve ove aktivnosti dovode se u vezu sa realizacijom Zukorlićeve ideje o autonomiju Sandžaka. Samir Tandir, portparol muftije Zukorlića, je objasnio da, „mi vodimo ‘borbu’ za autonomiju Sandžaka koja ide u više faza istovremeno, a kancelarija u Briselu je samo jedna od faza. Trenutno obavljamo sve radnje i predradnje kako bi Sandžak postao region sa autonomijom. Naš cilj je da kada i Srbija i Crna Gora budu deo EU Sandžak dobije autonomiju kao prekogranična oblast koja ne bi ugrozila ni suverenitet Srbije niti Crne Gore“.⁷⁹⁹

Od otvaranja ovih kancelarija Sandžaklije za sad nisu imale praktičnu korist. I lokalne vlasti imaju slične ideje. Predsednik Stranke za Sandžak i član Gradskog veća Novog Pazara dr Fevzija Murić, predložio je otvaranje kancelarije ovog grada u Briselu: „Kancelarija Novog Pazara bi nam značila jer bismo bili blizu pristupnih fondova EU i mogli bismo da konkurišemo za više projekata u oblasti infrastrukture, ekologije i drugih oblasti, radila bi za sve opštine u Sandžaku i doprinela bi dovodenju stranih investitora u ovaj deo Srbije“.⁸⁰⁰ Mada su kancelarije pri EU do sada otvorili Kragujevac, Niš i Vojvodina, javnost Srbije najoštrije reaguje na ideju o otvaranju kancelarije Novog Pazara u Briselu. Mnogi to vidfe kao „separatistički“ plan.

798 Kurir, 14. novembar 2011.

799 Akter, 23. maj 2011.

800 Isto.

Bošnjačko nacionalno vijeće: negativne posledice opstrukcije Beograda

Bošnjaci su i dalje jedina nacionalna manjina u Srbiji koja nema formiran nacionalni savet. Ovo telo Bošnjaci zovu Bošnjačko nacionalno vijeće (BNV), a prema Zakonu o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, usvojenom u Skupštini Srbije 2009. godine, nacionalni saveti predstavljaju nacionalnu manjinu u oblasti obrazovanja, kulture, obaveštavanja na jeziku nacionalne manjine i službene upotrebe jezika i pisma. Izbori za nacionalne savete 19 etničkih manjina u Srbiji održani su još 6. juna 2010. godine. U poseban birački spisak za izlazak na ove izbore upisalo se 96.656 Bošnjaka, od kojih je 54.574 glasalo, što je 56,46 odsto od broja upisanih. Za listu "Bošnjačka kulturna zajednica BKZ – muftija Muamer ef. Zukorlić", glasalo je 26.212 što čini 48,40 odsto, i time je BKZ osvojila 17 mandata u Nacionalnom savetu Bošnjaka. Za listu "Bošnjačka lista", koju je podržala SDA ministra bez portfelja Sulejmana Ugljanina glasalo je 20.225 što čini 37,35 odsto i time dobili 13 mandata u Nacionalnom savetu Bošnjaka. Za listu "Bošnjački preporod", koju je podržala SDP ministra za rad i socijalnu politiku Rasima Ljajića, glasalo je 7717 što čini 14,25 odsto, i time dobili pet mandata u Nacionalnom savetu Bošnjaka.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je za 7. jul 2010. zakazalo konstitutivnu sednicu ovog tela u Novom Pazaru. Za većinu, listi BKZ muftije Zukorlića nedostajao je samo jedan glas i njegovi većnici su došli na zakazanu sednicu. Druge dve liste su bojkotovale, izuzimajući dva člana Bošnjačkog preporoda Zehnije Bulića i Hidajeta Mustafića koji su se pojavili i podržali većinu BKZ. Sa 19 prisutnih članova, 17 BKZ i dva Bošnjačkog preporoda, lista koju je predvodio Zukorlić formirala je BNV. Država, a ni druge dve liste Bošnjačka lista i Bošnjački preporod nisu priznale ovaj izbor. Nove izbore za BNV bivši ministar za ljudska i manjinska prava Svetozar Čiplić je početkom 2011. raspisao za 17. april. Čiplić, čije su poteze nakon izbora za BNV kritikovali bivši saradnici u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava Petar Antić i Marko Karadžić, kao i poverenica za ravnopravnost Nevena Petrušić, u rekonstrukciji vlade ostao je bez resora, a njegovo mesto je preuzeo takođe iz DS, Milan Marković. Jedan od prvih poteza

ministra za ljudska i manjinska prava, državnu upravu i lokalnu samoupravu Milana Markovića bilo je odlaganje izbora za BNV.

I pre odluke o odlaganju bilo je jasno da izbori neće uspeti. BKZ i muftija Zukorlić odmah su saopštili da na nove izbore neće izaći, jer smatraju da je BNV koje su formirali legitimno. Muamer Zukorlić je poručio: "Na te izbore za Bošnjački nacionalni savet, koji su najobičnija ujdurma režima i njegovih poslušnika, neće izaći ni sedam odsto Bošnjaka, koliko ih je svojevremeno izašlo kada se glasalo o promeni Ustava Srbije. Nećemo im dozvoliti da nekontrolisano pune kutije, jer će naša kontrola biti na najvišem nivou". Jer, kako je istakao, „ponavljanjem izbora za BNV režim je napravio veliku grešku, jer su odrešili ruke Bošnjačkom nacionalnom veću da se može baviti i područjima koje mu zakon nije propisao. Autonomija se ne dobija ni na jednom beogradskom šalteru, već se rađa, odgaja i podiže u svojoj svesti i svom srcu, a ona je u srcima svih Bošnjaka. Ne treba nama autonomija kao cilj već kao sredstvo, srpski režim je imao celu deceniju da pokaže da Srbija ima kapaciteta da budemo njeni ravnopravni građani. Ništa po tom pitanju nije urađeno, krivi su oni u Beogradu, ali i ovi ovde koji im pomažu i koji nas ubeđuju da ništa nije važno i da je najvažnije malo šodera i malo hleba i tu je kraj".⁸⁰¹

Najavljeni bojkot BKZ tadašnji ministar Čiplić je drugačije tumačio: „Postoji osnovan i merljiv strah da na ponovljenim izborima, lista BKZ neće dobiti ni blizu glasova kao na izborima od prošle godine. Strah od ovakvih rezultata dovodi do političke odluke da se bojkotuju izbori".⁸⁰²

Druge dve liste, BL i BP su imale prilično nejasan stav. Esad Džudžević, nosilac Bošnjačke liste, je izjavio: „Raspisivanjem novih izbora za Bošnjački nacionalni savet stvorena je potpuno nova situacija u kojoj će se, na osnovu potrebe i interesa da štite nacionalna prava Bošnjaka, pojaviti veliki broj novih lista: manjinskih stranaka, udruženja i grupa građana. Liste koje su učestvovala na prošlim izborima, a koje nisu uspele da se dogovore oko formiranja ove izuzetno značajne institucije, praktično više ne postoje, sve počinje iznova, pa pretnje bojkotom nekih od njih ništa ne znače". Dodao je i da „očekuje znatno veću izlaznost, jer je gro Bošnjaka shvatio

801 Večernje novosti, 20. januar.

802 Večernje novosti, 21. januar 2011.

značaj i potrebu formiranja Bošnjačkog nacionalnog saveta, kao i njegove nadležnosti. Očekujem bolji ambijent i pomoć domaćih i međunarodnih faktora i medija, posebno javnog servisa, očekujem da će izbori biti vrlo interesantni za Bošnjake, pogotovo što na njima neće učestvovati predstavnici verskih zajednica“.⁸⁰³

Bošnjačka lista je kasnije promenila stav i sama počela da pominje bojkot. Esad Džudžević, koji je tada bio predsednik Izvršnog odbora BNV u tehničkom mandatu (od jeseni 2011. postao je predsednik), u nekoliko navrata se obraćao pisanim zahtevima Vladi Srbije u kojima traži da se ne zaustavlja proces ostvarivanja nacionalnih prava Bošnjaka. Džudžević je tražio da se stavi van snage Uredba o upravnim okruzima (po toj uredbi Sandžak je podeljen na dva okruga), zatim da država odgovori zašto ništa nije urađeno na rasvetljavanju i kažnjavanju odgovornih za ratne zločine u Sandžaku. Zahtevi su upućeni i ministrima policije, obrazovanja, kulture i državne uprave, da svako ministarstvo doprinese ostvarivanju konkretnih prava bošnjačke manjine. „Ukoliko se od vlade ne dobije pozitivan odgovor, Bošnjaci nemaju interes da izlaze na izbore 17. aprila, štaviše, gubi se smisao postojanja samog Bošnjačkog veća“, saopštilo je BNV u tehničkom mandatu koga država priznaje.⁸⁰⁴ Treća lista, Bošnjački preporod nije jasno saopštila da li će učestvovati ili bojkotovati raspisane izbore. Po mišljenju Seadetina Mujezinovića, koordinatora liste Bošnjački preporod, „novi izbori neće da promene ništa, osim što ćemo podići tenzije i razjediniti se još više. Opet ćemo morati da sednemo i razgovaramo“.⁸⁰⁵

Pojavila se ideja da se Bošnjacima ponudi još jedna lista na kojoj bi bila „imena pojedinaca zaslužnih radom i delom, a ne partijskom knjižicom.“ O tome se prva oglasila direktorka nevladine organizacije Urban in, Aida Ćorović: „Niti ću ja da budem na toj listi, niti imam nameru sama da je pravim. Ona bi trebalo da bude rezultat zajedničkog rada i nevladinog sektora i političkih partija, da stvarno dođemo do imena kojima bi narod verovao“. O toj ideji, kako je istakla, razgovarala je sa predsednikom SDP Rasimom Ljajićem, koju on načelno podržava, te da ta stranka verovatno

803 Isto.

804 Politika, 14. mart 2011.

805 Sandžak Danas, 21. januar 2011.

neće praviti neku svoju listu. Ona je, kako je istakla, razgovarala „i sa nekim predstavnicima SDA i Bošnjačke liste i ostalo je da oni tu ideju razmotre“, verujući da će time što će svi stati iza jedne liste Bošnjaci pokazati zrelost. Ona smatra da bi Bošnjaci izlaskom na izbore i okupljanjem oko jedne liste pokazali i potvrdili da opada popularnost muftije Zukorlića.⁸⁰⁶ Ideja o jedinstvenoj listi nije naišla na bitniji odjek ni podršku u bošnjačkoj javnosti i političkim strankama.

Ministar Milan Marković je ubrzo po preuzimanju resora za ljudska i manjinska prava pokušao da stvari pomeri sa mrtve tačke i postigne neki dogovor sa predstavnicima tri liste koje su učestvovala na izborima u junu 2010. U martu 2011. godine posetio je Novi Pazar i razgovarao sa predstavnicima sve tri liste. Medijima nije promaklo da je muftija Zukorlić, posle nekoliko meseci pravog rata između njega i Ministarstva za ljudska i manjinska prava, veoma srdačno dočekaao u Novom Pazaru ministra Markovića. Zukorlić je tada izjavio: „Ovu posetu doživljavam kao pozitivan signal Vlade u Beogradu, kao veoma pozitivan gest. Očekujem da se iz simboličkih poruka krene u konkretne korake. Ministar je bio veoma uverljiv u obećanju da ćemo rešenja za sve probleme tražiti u zakonu“. Ministar Marković je tom prilikom izjavio: „Ovo je naša država, druge nemamo, i u njoj moramo rešavati sve probleme. Sada je najvažnije da uspostavimo poverenje koje je bilo poljuljano“.⁸⁰⁷

Nakon prvog, uspešnog sastanka, kontakti sa svim listama su nastavljani, ali rezultata nije bilo. Novi izbori za BNV su najavljavani, ali nisu održani. Ministar Marković je ocenio da bi bošnjački lideri trebalo svoje političke nesuglasice da ostave po strani, jer formiranje BNV nije u funkciji ostvarivanja političkih ciljeva, već ima za cilj očuvanje kulturnog identiteta. Istakao je takođe da “ne postoji nikakav problem da se organizuju izbori za nacionalni savet bošnjačke nacionalne manjine”.⁸⁰⁸

Muamer Zukorlić je bio iznenađen “nedoslednošću” ministra Milana Markovića, jer “nije pokazao kontinuitet” u nastojanjima da se ovo pitanje reši i rekao da je “jedina mogućnost vlasti da se izvuče iz problema u koji

806 Politika, 14. mart 2011.

807 Kurir, 26. mart 2011.

808 RTS, 17. avgust 2011.

je ona sama sebe dovela je prestanak opstrukcije legalno formiranog BNV-a koje je i dalje spremno da prihvati većnike sa druge dve liste". Zukorlić je ukazao da je ministar Marković nakon susreta sa predstavnicima sve tri liste u Novom Pazaru, najavio da će učiniti sve da stavi tačku na ovo pitanje. On smatra da vlast vodi licemernu politiku prema bošnjačkom pitanju u Srbiji i da se to ogleda u davanju podrške BNV u tehničkom mandatu koje postoji već devet godina i sastavljeno je isključivo od predstavnika Ugljaninove Bošnjačke liste za evropski Sandžak.⁸⁰⁹ Ministar Marković je želju za drugačijim odnosom sa svim predstavnicima Bošnjaka pokazao i time što je položio venac na spomen-obeležje žrtvama otmice u Štrpcima. Otmicu je, 27. februara 1993. godine, izvelo dvadesetak pripadnika Vojske Republike Srpske pod komandom Milana Lukića iz Višegrada. Oni su u lokalnoj stanici Štrpci zaustavili brzi voz na relaciji Beograd-Bar i oteli 18 Bošnjaka i jednog Hrvata. Putnici su kasnije mučeni i ubijeni, a njihova tela su bačena u Drinu.

Marković je najviši državni zvaničnik Srbije koji je na ovaj način ukazao počast ubijenim. Markovićevo dobra volja i verbalno zalaganje za rešavanje probleme u formiranju BNV i ostalih zamerki pojedinih bošnjačkih organizacija, nisu, nažalost, dali nikakve rezultate. Osim reči i obećanja, obostrane želje za rešavanje problema, konkretnih pomaka nije bilo. Neformiranje BNV pokazalo je da je jaz između tri bošnjačke liste nepremostiv, a zvaniči Beograd nije pokazao dovoljno ni sposobnosti ni želje da „privoli“ Bošnjake da formiraju BNV i bar tako približe svoje stavove.

Popis: još jedna kamen spoticanja

Popis stanovništva u Srbiji održan je od 1. do 15. oktobra 2011. godine. Mada je reč o važnom, pre svega tehničkom poslu koje svaka država treba da organizuje, Bošnjačko nacionalno vijeće, pod uticajem muftije Zukorlića pozvalo je Bošnjake da bojkotuju popis. BNV je ocenilo da za spovođenje popisa nisu ispunjeni adekvatni uslovi: "Dosadašnja praksa pokazala je da se broj Bošnjaka i muslimana permanentno falsifikuje, umanjuje-

njem njihovog broja, izazivajući na taj način konfuziju pri utvrđivanju nacionalnog, verskog i jezičkog identiteta”.⁸¹⁰

BNV je saopštilo da su popisni obrasci, suprotno Ustavu i zakonima, štampani isključivo na srpskom jeziku i ćiriličnim pismom i pozvalo je Islamsku zajednicu, Narodno veće Sandžaka i druge nacionalne organizacije i institucije da se uključe u kampanju bojkota predstojećeg popisa. U saopštenju BNV ostavlja se mogućnost učešća na popisu samo ukoliko bude omogućeno učešće predstavnika BNV u svim telima za sprovođenje i kontrolu popisa, kao i ukoliko se odštampaju novi obrasci na bosanskom jeziku i latiničnom pismu. Pošto to nije učinjeno, ove organizacije su bojkotovale popis i organizovale kampanju protiv popisa. Zukorlićevi politički i protivnici iz NVO sektora organizovali su kampanju za popis i oštro kritikovali Zukorlića.

Povodom poziva na bojkot popisa, reagovala je i predsednica NVO Urban in iz Novog Pazara Aida Ćorović koja je ocenila da poziv muftije Muamera Zukorlića na bojkot popisa nema za cilj zaštitu stvarnih interesa Bošnjaka u Srbiji: “To ponovo služi samo za izazivanje ‘bombastičnih’ efekata, kako bi Zukorlić bio u centru medijske pažnje”.⁸¹¹ Gradonačelnik Novog Pazara Meho Mahmutović bio je ubeđen da se građani Sandžaka neće odazvati pozivu muftije Muamera Zukorlića i da će popis omogućiti Novopazarcima da ostvare mnoga prava. Istakao je da “Zukorlića ne zanima ni ovaj grad, ni Islamska zajednica, ni Bošnjaci, već samo lični interesi. Pozvati ljude da bojkotuju popis znači pozvati ih da ne priznaju da postoje”.⁸¹²

Predsednik izvršnog veća Bošnjačkog nacionalnog veća u tehničkom mandatu Esad Džudžević ocenio je da poziv muftije Muamera Zukorlića na bojkot popisa neće biti uspešan. Džudžević je istakao da je najvažnije da budu popisani i Bošnjaci, državljani Srbije koji privremeno žive u inostranstvu, kako bi se dobila realna slika o broju Bošnjaka u Srbiji. Ministar rada i socijalne politike Rasim Ljajić rekao je da bi eventualni bojkot popisa stanovništva išao samo na štetu građana koji u njemu ne učestvuju i onih koji pozivaju na bojkot. Država, prema Ljajićevim rečima, treba samo

810 Saopštenje BNV, 27. septembar 2011.

811 Beta, 27. septembar 2011.

812 RTS, 27. septembar 2011.

da građanima objasni šta je popis i za šta je bitan. Ljajić je ocenio da je poziv na bojkot politički čin i da nema nikakve šanse da uspe.⁸¹³

Popisne komisije na terenu tvrdile su da nikakvog bojkota popisa u Sandžaku nije bilo i da su se Bošnjaci listom izjašnjavali. Zamenik predsednika popisne komisije u Novom Pazaru Sulejman Nicević kazao je da se popis odvijao u skladu sa svim pravilima, da su u velikoj većini novopazarskih domova popisivači dočekani pozivom na kafu, čak i na doručak. Tako je u prva dva dana popisano više od 17.000 Novopazaraca i gotovo 5000 domaćinstava. Prvog dana popis je bojkotovalo 50 žitelja ovog grada, drugog samo 20, ali su se i oni kasnije predomislili i naknadno zvali popisivače. Čelnici novopazarske gradske uprave i bošnjačkih partija, koje smatraju da je popis izuzetno značajan, objasnili su svojim sunarodnicima Bošnjacima (popis Srba odvija se bez velike pompe i u tišini) da upišu da im je nacionalna pripadnost Bošnjak, veroispovest islam, a jezik bosanski.⁸¹⁴

S druge strane, pristalice muftije Zukorlića i čelnici institucija koje deluju pod okriljem Islamske zajednice u Srbiji tvrde da velika većina Bošnjaka odbija da bude popisana: „Nije tačno da je bojkot doživeo fijasko. Po našim informacijama u mnogim naseljima u Sandžaku popisan je tek pokojni građanin“.⁸¹⁵

Prema preliminarnim rezultatima lokalnih popisnih komisija, u Sandžaku živi oko 260.000 stanovnika. U Novom Pazaru 109.321, Tutinu 34.864, Sjenici 28.521, Prijepolju 41.096, Priboju 30.057, u Novoj Varoši 16.758. Po okončanju popisa lokalne popisne komisije saopštile su da bojkota faktički nije bilo. Zamenik predsednika gradske popisne komisije Sulejman Nicević je rekao da je popis stanovništva uspeo i da tokom popisa nije bilo nikakvih incidenata: “Naši građani su shvatili značaj popisa i masovno se odazvali o čemu svjedoče i rezultati”.⁸¹⁶

Zamenica predsednika popisne komisije u Tutinu Dževa Hamzić je izjavila: “Zadovoljni smo kako je protekao popis u Tutinu i možemo reći da su popisani uglavnom svi stanovnici”. Predsednik popisne komisije u

813 Isto.

814 Politika, 4. oktobar 2011.

815 Politika, 4. oktobar 2011.

816 Sandžačke novine, 25. oktobar 2011.

Sjenici Senad Mahmutović istakao je da su građani Sjenice učešćem na popisu pokazali visoku svest o potrebi daljeg razvoja svoje opštine, za šta su podaci sa popisa stanovništva jedni od osnovnih pokazatelja.⁸¹⁷ U tri većinsko bošnjačke sredine u Sandžaku, Novom Pazaru, Tutinu i Sjenici je registrovano povećanje broja stanovnika u poređenje sa prošlim popisom iz 2001. godine. Republički zavod za statistiku (RZS) je 16. novembra objavio preliminarne podatke popisa stanovništva, domaćinstava i stanova u Republici Srbiji 2011. godine. Zanimljivo je da su rezultati nešto drugačiji, manji i, po njima, u Sandžaku živi nešto manje od 230.000 stanovnika, od onih koje su saopštile lokalne komisije. Prema RZS, u Sandžaku, Novi Pazar – 92.766, Tutin – 30.770, Sjenica – 25.248, Prijepolje – 36.713, Nova Varoš – 16.758 i Priboj – 27.127.⁸¹⁸ Ukupno u Sandžaku, broj žitelja manji je za oko 14.000.

Zbog „drastične“ razlike u brojkama koje su saopštili Republički zavod za statistiku i Gradska izborna komisija, predsednik Gradskog odbora SRS u Novom Pazaru i poslanik u Skupštini Srbije Milan Veselinović je od Republičkog zavoda za statistiku zatražio reviziju popisa i to ne samo u Novom Pazaru, već i u Tutinu, Sjenici i Prijepolju: „Postojala je pretenzija da se popišu i oni koji ne žive ovde i da se cifra po svaku cenu naduva na projektovanih 110.000 stanovnika. Cilj je bio da se poveća broj Bošnjaka, smanji broj Srba i tako poremeti demografska struktura Novog Pazara“. On naglašava da su u „naduvavanju“ broja stanovnika učestvovali instruktori iz Novog Pazara, ali i njihovi savetnici iz Beograda.⁸¹⁹ Gradska popisna komisija tvrdi, međutim, da je posao odradila korektno i da su Republičkom zavodu za statistiku dostavljeni tačni i precizni podaci. Po zvaničnoj informaciji Republičkog zavoda za statistiku, u Novom Pazaru živi 92.766 stanovnika, što je za 6770 više nego na prošlom popisu. Prema podacima koje je saopštila Gradska popisna komisija (GPK), ova brojka je mnogo veća i iznosi 109.327 što je, u odnosu na popis iz 2001. godine, uvećanje za čak 25.000. U GPK objašnjavaju da se „razlika“ najverovatnije nala-

817 Isto.

818 Sajt Republičkog zavoda za statistiku.

819 Sandžak TV, 28. novembar 2011.

zi u grupi "neraspoređena lica" i naglašavaju da 8881 Novopazarac živi u inostranstvu, što, kad se sabere, daje 109.000.

Bošnjačka partijska scena

Izbore 2012, bošnjačke političke stranke dočekale su podeljenije nego ikada. U Registru političkih stranaka od 87 partije koliko ih zvanično ima u Srbiji, većina, 47, su partije nacionalnih manjina. Bošnjaci imaju čak 12 partija. Većina tih partija nastala je delenjem nakon unutrašnjih sukoba i većina njih i nemaju bitniji politički značaj. Politička podeljenost u Sandžaku i dalje ima ličnu notu, pa se Bošnjaci dele na to da li su za Sulju, Rasima ili muftiju.

U aprilu 2011, u Registar političkih partija upisana je Bošnjačka demokratska zajednica (BDZ), čiji je predsednik Emir Elfić. Elfić ističe da su „najvažniji programski ciljevi te stranke autohtonost Bošnjaka u Srbiji, autonomija Sandžaka i promena Ustava. “Bošnjaci imaju puno pravo na konstitutivnost, pa ćemo se zalagati za promenu državnih simbola i himne u smislu postizanja jednakosti i ravnopravnosti Bošnjaka u Srbiji. Sandžak je regija sa istorijskim i drugim posebnosti, pa ćemo se zalagati i za ostvarenje autonomne regije Sandžak”.⁸²⁰ Osnivačka skupština BDZ je održana krajem decembra 2010. Kao glavni razlog osnivanja navedene su manipulacija beogradskog režima rezultatima izbora za Bošnjačko nacionalno vijeće. Na osnivačkoj skupštini stranke govorio je muftija Muamer Zukorlić, što je u javnosti protumačeno kao siguran znak da je nova stranka formirana zahvaljujući njegovoj podršci i autoritetu. Muftija Zukorlić je zet Emira Elfića, koji je bio član Ljajićeve SDP i zamenik gradonačelnika Novog Pazara. Zukorlić, koji je na izborima 2008. godine podržao Tadića i listu „Za evropsku Srbiju“, pre majskih izbora 2012. godine izjavio je da neće podržati nijednu beogradsku stranku, ističući da su do sada zloupotrebljavale podršku Bošnjaka i manjinskih zajednica. Zukorlić je predvideo da će izborna kampanja u Sandžaku “biti referendumskog tipa”, za ili protiv „beogradskih“ i „sandžačkih“ stranaka među Bošnjacima. On je najavio da će glasati za BDZ, ali da “ipak, smatra da partnersku budućnost treba tražiti

820 Beta, 26. april 2011.

na osnovu toga ko bude iskazao više razumevanja za prava Bošnjaka, odnosno za statusna pitanja u Sandžaku”⁸²¹

Početakom 2012, u Novom Pazaru je osnovana za sada najmlađa bošnjačka partija, Bošnjačka narodna stranka, čiji je lider bivši potpredsednik SDP i sekretar u Ministarstvu za infrastrukturu Mujo Muković. On je početkom februara 2011, podneo ostavku na stranačke funkcije u SDP “zbog nedostatka minimuma političke odgovornosti i volje za promenama unutar stranke”. Naveo je da, “kao jedan od osnivača SDP, ne želim da učestvujem u daljem propadanju stranke koja se sa pozicije najjače sandžačke i bošnjačke partije svela na usku interesnu grupu sastavljenu od nesposobnog rukovodstva, koje je instalirano, nakon što je osnivač stranke Rasim Ljajić, formirao Socijaldemokratsku partije Srbije sa sedištem u Beogradu”. Muković je kazao da je ostavku na funkciju državnog sekretara u Ministarstvu za infrastrukturu Vlade Srbije podneo kao logičan potez nakon ostavke u stranci, ali i “zbog diskriminatorskog odnosa Vlade Srbije prema bošnjačkom narodu i sandžačkoj regiji”. On ne želi, kako ističe, da “bude jedan od onih koji će sprovoditi posebne programe za tobožnje ulaganje u Sandžak, jer, umesto da je to stalna politika Vlade, ona te programe donosi kako bi prevaspitavala građane Sandžaka i gušila političke neistomišljenike”.⁸²²

Na Osnivačkoj skupštini nove stranke Muković je poručio simpatizerima, članstvu, ali i eventualnim političkim oponentima da će se BNS zalagati za unutarbošnjačko pomirenje u Sandžaku, pre svega u islamskoj zajednici, ali i ozbiljnije političko delovanje sa više međusobnog uvažavanja. Muković je na konferenciji za novinare istakao da će BNS kritikovati aktuelnu vlast, jer nije uspela da reši probleme sa kojima se suočavaju sandžačke opštine. Lider BNS tvrdi da je reč o političkoj opciji koja će u budućnosti biti relevantan politički faktor i da bez nje neće moći da bude formirana vlast ni u jednoj sandžačkoj opštini.⁸²³ Ova partija je po raspisivanju izbora 2012, potpisala predizborni koalicioni sporazum sa Srpskom naprednom strankom Tomislava Nikolića. Koalicija jedne bošnjačke stranke sa srpskim naprednjacima koje predvodi Nikolić, koji iz ratova devedesetih nosi titulu

821 Press, 16. mart 2012.

822 Tanjug, 11. februar 2012.

823 B92, 1. januar 2012.

„četničkog vojvode“ bila je delimično iznenađenje, jer sve do nedavno nije se mogla zamisliti nikakva koalicija bošnjačke stranke i nekadašnjih srpskih radikala. To je delimično zato što su brojni Bošnjaci toliko razočarani Tadićem i politikom aktuelne vlade koju predvode demokrate da ne vide bitniju razliku između DS i SNS.

Prošla godina je na političkoj sceni, verovatno i zbog toga donela i „otopljavanje“ odnosa između Tomislava Nikolića, lidera Srpske napredne stranke i pojedinih bošnjačkih partija. Kao kandidat svoje nekadašnje SRS, Nikolić je na izborima, pa i predsedničkim 2008, bio poražen i zbog toga što su manjine uglavnom glasale za njegovog protivkandidata Borisa Tadića. Mada je tokom predizborne kampanje 2008, pokušavao da ubedi pripadnike manjina da nije šovinista i da poštuje sve građane i narode Srbije, Bošnjaci mu očigledno nisu poverovali pa su gotovo stopostotno glasali za predsednika Tadića. Kada je napustio radikale i formirao SNS, Nikolić je omekšao retoriku i počeo da se sreće i razgovara sa predstavnicima manjinskih stranaka, najpre mađarskim SVM Ištvana Pastora. Usledili su kontakti i sa Bošnjacima, ali je najveći šok izazvao susret Nikolića i muftije Zukorlića u Novom Pazaru oktobra 2011.

Iako su i Nikolić i Zukorlić negirali da su na sastanku razgovarali o narednim izborima, mnogi veruju da je to bila glavna tema i da je lider SNS susretom sa Zukorlićem pokušao da obezbedi bošnjačku podršku. Zukorlićevi i Nikolićevi protivnici reagovali su očekivano. Rasim Ljajić je bio najoštriji u reakciji: „Očigledno da Zukorlić, koji priželjkuje da se dočepa lokalne vlasti, očekuje da će SNS pobediti na izborima, te želi da se prikači Nikoliću. Ispostavilo se da je tačno da Zukorliću nisu važna ni verska, ni nacionalna, ni ljudska prava već samo vlast. Zanimljiv mi je ovaj susret, naročito što su se do prošle nedelje dvojica aktera živo prozivali. Zukorlić je Nikolića zvao četnikom, a i Nikolić ga je častio raznim imenima“.⁸²⁴

Lider SNS tvrdi da svrha njegovog sastanka s muftijom Zukorlićem nije bila dogovaranje političke saradnje niti formiranje koalicija. S muftijom se, kako kaže, sreo s jednim ciljem – da sazna kakav ga problem čeka u Sandžaku kada dođe na vlast, budući da muftija Zukolić u tom delu Srbije ima veliki uticaj. Nikolić je neglasio da „ne može da vodi političke

razgovore s jednim muftijom, kao što ih ne vodi ni sa sveštenicima Srpske pravoslavne crkve. Ali, naravno, da može da se složi oko toga da svi treba da živimo u miru i da svi zaslužuju iste uslove za život".⁸²⁵ Dodao je: „Moja želja je da utvrdim kakve sve probleme Srbija ima, a od gospodina Zukorlića sam želeo da saznam kako je došlo do njegovog neslaganja s vlastima, budući da nisu imali takvih problema na početku mandata. Hteo sam da saznam da li je to inat, nešto što može da se reši brzo ili nešto za čije rešavanje će biti potrebno vremena. Pitao sam ga otvoreno u čemu je problem i saznao koje probleme ima. Ništa se nismo dogovorili ni oko toga, a kamoli oko političke saradnje, o kojoj nema govora".⁸²⁶

Zukorlić je taj susret objasnio ističući da se Bošnjaci ne zanose da mogu biti ideološki bliski sa SNS već je suština u tome da se pokažu državnički kapaciteti da se razume problem sandžaka i Bošnjaka. Dodao je: „Sačekaćemo gospodina Nikolića da dođe na vlast i onda će potvrditi da nije kao ovi do sada i da će sa pozicija vlasti potvrditi ono što je ovde rekao".⁸²⁷ Razočarenje u Tadića nateralo ih je da traže razumevanje i drugih. Zukorlić napominje: „Tadić me je dva puta prevario pa sad teško mogu da ga ocenjujem. U svakom slučaju Tomislav Nikolić deluje doslednije i po onome što je do sada radio. Ali ja sve ovo ne posmatram sa posebnim emocijama, koje bi značile bliskost ili sličnost. Ovo je samo bio susret dvojice odgovornih ljudi koji su spremni da snose odgovornost za ono što čine i u ime onih koje predstavljaju".⁸²⁸

Tomislav Nikolić i njegov zamenik Aleksandar Vučić više puta su izjavljivali da će, ako formiraju sledeću vladu, u njoj biti mesta za Bošnjake, pa i ministre Ljajića i Ugljanina, a političke simpatije su pokazivali i prema Muju Mukoviću i njegovoj BNS. Liberalno demokratska partija Čedomira Jovanovića uspostavila je saradnju sa više bošnjačkih partija. Sam Jovanović je, zbog oštre kritike srpske politike devedesetih, osude ratnih zločina, kao i izjave da je Republika Srpska genocidna tvorevina, veoma popularan među Bošnjacima, a majski izbori će pokazati hoće li te simpatije dobiti i

825 Blic, 7. oktobar 2011.

826 Blic, 7. oktobar 2011.

827 Politika, 8. oktobar 2011.

828 Isto.

izbornu verifikaciju ili će sandžački Bošnjaci ipak radije glasati za svoje nacionalne stranke. Listu LDP na republičkim izborima od bošnjačkih stranaka su podržale Sandžačka narodna partija Mirsada Đerleka i Demokratska partija Sandžaka Zulkefira Bate Sadovića.

Sulejman Ugljanin, lidera SDA, je tokom 2011, zaoštrio retoriku prema Beogradu, naročito nakon što je policija u Novom Pazaru privela njegovog sina, zbog kršenja Zakona o saobraćaju. Četvorica maloletnika, među kojima je bio i sin ministra Ugljanina M. U. privedeni su nakon prijave jedne devojke da su joj u Ulici Vuka Karadžića u Novom Pazaru preprečili put svojim vozilom i pretili pištoljem. Oružje nije pronađeno, a mladići, među kojima je bio i Ugljaninov maloletni sin su privedeni u policiju radi „utvrđivanja identiteta“, jer kod sebe nisu imali lične karte, a maloletni M.U. je imao probnu vozačku dozvolu izdatu 1. novembra.

To je bio povod da Ugljanin od načelnika PU Dragana Terzića zatraži da napusti „Novi Pazar i Srbiju“ i dodao da je policija batinala i maltretirala mladiće. Ugljanin je naglasio i da će „ukoliko u najkraćem roku ne dobije odgovor od Vlade i MUP šta je preduzeto protiv takvih nasilnika biti prinuđen da pozove međunarodnu zajednicu i međunarodne snage da naše građane štite od policije MUP-a Srbije“.⁸²⁹ Zatražio je i ostavku ministra policije Ivica Dačića. Policija je sprovela istragu i saopštila da nije bilo preokračenja ovlašćenja.

Dačić je tim povodom izjavio: „Ne želim da usred proslave Kurbanbajrama polemišem. Ali moram da kažem da je policija faktor stabilnosti u Novom Pazaru i da je poslednjih godina mnogo uradila za bezbednost i unapređenje tog dela Srbije. Javnost je obaveštavana o brojnim akcijama, a takođe vrlo su uspešni i u preventivnom delovanju iako rade u vrlo delikatnim i osetljivim uslovima.“⁸³⁰ Dačić je rekao da je to prvi slučaj da jedan ministar traži ostavku drugog kolege i da takav odnos ne doprinosi harmoniji i stabilnosti Vlade“.⁸³¹ Ugljanin i njegova partija su povremeno kritikovali vladu (čiji je Ugljanin ministar) i optuživala Beograd za diskriminaciju Bošnjaka. Uoči početka predizborne kampanje, Bošnjačko

829 Danas, 6. novembar 2011.

830 Press, 7. novembar 2011.

831 Isto

nacionalno vijeće u tehničkom mandatu, koji čine predstavnici SDA i Ugljaninove Bošnjačke liste, usvojilo je 1. marta 2012. godine Rezoluciju o položaju i ostvarivanju prava i sloboda bošnjačkog naroda u Srbiji.

U Rezoluciji se konstatuje da u Srbiji postoji višedecenijsko osporavanje prava Bošnjacima na njihov nacionalni identitet i traži potpuna primena i ostvarenje njihovih, Ustavom, zakonima i standardima Evropske unije, garantovanih kolektivnih prava, u svim oblastima. Rezolucijom se, između ostalog, traži i promena člana 1. Ustava Republike Srbije iz 2006. godine i redefinisane Srbije kao zajednice ravnopravnih građana i naroda koji u njoj žive. Rezolucijom Bošnjačko nacionalno vijeće podržava teritorijalni integritet i suverenitet Bosne i Hercegovine, osuđuje agresiju i zločin genocida nad bošnjačkim narodom i na tim osnovama uređenje i izgradnju posebnog paradržavnog entiteta u njoj, i poziva na reciprocitet položaja i prava Bošnjaka u Srbiji u odnosu na položaj i prava Srba u Bosni i Hercegovini.

Rezolucijom se traži i izmena člana 176. Ustava, kojom bi se garantovalo pravo građana na regionalnu autonomiju Sandžaka u okviru Srbije, kao i pravo uspostavljanja prekogranične regije i saradnje sa južnim delom Sandžaka u Crnoj Gori. U ovom dokumentu BNV osuđuje započet proces sudske rehabilitacije Dragoljuba Mihailovića, komandanta četničkih snaga koje su tokom Drugog svetskog rata počinile niz zločina nad Bošnjacima u istočnoj Bosni i Sandžaku. Drugi ministar Bošnjak u vladi Srbije Rasim Ljajić je nastavio da jača svoju novu Socijaldemokratsku partiju Srbije, ali nije zanemario ni političku delatnost u Sandžaku. Naročito u predizbornoj kampanji, koju je vodio u Novom Pazaru, uglavnom. Za razliku od Ugljanina i Zukorlića, Ljajić nema običaj da kritikuje poteze vlade i politiku Beograda prema Sandžaku.

Na prvi pogled je očigledno da su sandžački Bošnjaci nezadovoljni ekonomskih i političkim stanjem, kao i učinkom dosada vodećih političkih stranaka i lidera, SDA, SDP, Sulejmana Ugljanina i Rasima Ljajića. Nezadovoljstvo je dovelo do formiranja niza bošnjačkih stranaka, ali, mada je bilo najava da će se „treći“ bošnjački blok dogovoriti o saradnji i jedinstveno nastupiti kako bi srušili Ugljanina i Ljajića ili zajedno na listi LDP, to se nije desilo. Pokazalo se da je lična sujeta bila jača od priča o jedinstvu

i nezadovoljstvu. Ugljaninova Stranka demokratske akcije izašla je samostalno na izbore, a SDP na zajedničkoj listi DS i nove Ljajićeve stranke Socijaldemokratske partije Srbije. „Treći blok“ se podelio. BDZ je nastupio u koaliciji manjinskih stranaka, Mukovićev BNS sa Nikolićevim SNS, a Đerlekov SNP je podržao listu LDP.

Bošnjačka demokratska zajednica je skolopila koaliciju sa šest partija manjinskih zajednica. Koaliciju „Sve zajedno“ formirale su: Bošnjačka demokratska zajednica, Demokratska zajednica vojvođanskih Mađara, Demokratska zajednica Hrvata, Slovačka stranka, Građanski savez Mađara i Demokratska partija Makedonaca. Nositelj liste je bio Emir Elfić, predsjednik, a cilj okupljanja ove koalicije je „demokratizacija društva, afirmacija prava nacionalnih zajednica koje predstavljaju, podržavanje evroatlanskih integracija Srbije“.⁸³² U njihovom saopštenju navodi se da će se zalagati „za neophodne promjene u društvu, decentralizaciju vlasti i regionalizaciju Republike Srbije, za šta su neophodne ustavne promjene kao i promjena zakona o nacionalnim zajednicama“.

Lider Sandžačke narodne partije, članice „Preokreta“ LDP Mirsad Đerlek pozvao je bošnjačke partije da se dogovore oko zajedničkih ciljeva, kao što su bošnjačko jedinstvo i ekonomski razvoj Sandžaka. Istakao je da „sve političke partije u Sandžaku u svom programu imaju bošnjačko jedinstvo“ i u tom smislu pozvao partije da „budu korektne i iskrene, da programe sprovedu u praksi, da se dogovore o zajedničkim ciljevima, a razlike ostave po strani“.⁸³³ Te podele, prema njegovim rečima, veoma su opasne, jer destabilizuju Sandžak. Đerlekov poziv, kao i raniji apeli i drugih bošnjačkih političara, intelektualaca i verskih lidera na jedinstvo, nisu imali efekta. Đerlekova SNP na lokalnom nivou je samostalno nastupila, a na republičkom podržala listu LDP.

Esad Džudžević, narodni poslanik Bošnjačke liste u Skupštini Srbije najavio je da će ova lista u istom sastavu ići na izbore i to samostalno i da će nositelj liste opet biti dr. Sulejman Ugljanin. „Nastupaćemo kao manjinska lista, jer su za nas važne postizborne koalicije“, kaže Džudžević.⁸³⁴

832 Sandžak Danas, 16.mart 2012.

833 Isto.

834 Danas, 11.mart 2012.

dodaje da su predstavnici njegove koalicije već razgovarali sa Borisom Tadićem, liderom DS o postizbornoj saradnji. Džudžević, međutim, navodi da su tri bošnjačke stranke koje čine ovu koaliciju spremne da razgovaraju i s drugim strankama.

Islamska zajednica, pokušaji pomirenja

Najupečatljiviji događaj tokom 2011. godine bili su neuspešni pregovori o ujedinjenju islamske zajednice u Srbiji. Islamska zajednica spada u tradicionalne verske zajednice Srbije. Tokom postojanja Jugoslavije, kraljevine i socijalističke države, duhovno sedište muslimana i islamske zajednice bilo je Sarajevo, sa Rijasetom i reis ul ulemom, kao verskim poglavarem. Raspadom SFRJ, raspada se i jedinstvena muslimanska organizacija na tlu bivše zajedničke države, ali je, po okončanju ratova počeo proces približavanja islamskih zajednica u bivšoj Jugoslaviji. Muslimani i islamske zajednice tri bivše republike, Sloveniji, Hrvatskoj i BiH, prizaju Rijaset Islamske zajednice BiH i reisa u Sarajevu za sedište i poglavara. Ostali delovi bivše SFRJ imaju samostalne islamske zajednice, ali su odnosi sa Rijasetom u Sarajevu uglavnom prijateljski i srdačni. Izuzetak je Srbija.

Od 2007. godine u Srbiji su registrovane dve islamske zajednice, Islamska zajednica Srbije koju predvodi reis ul ulema Adem Zilkić i Islamska zajednica u Srbiji na čijem je čelu glavni muftija Muamer Zukorlić.⁸³⁵ IZS insistira na svojoj potpunoj samostalnosti, a IZ u Srbiji (nastala je od IZ Sandžaka, osnovane 1994. godine) organizaciono je povezan sa Rijasetom u Sarajevu i za vrhovnog verskog poglavara priznaje reis ul ulemu Mustafu Cerića. Postojanje paralelnih islamskih zajednica izvor je stalnih tenzija u Sandžaku, a njihova podeljenost zasniva se na političkim, a ne verskim razlozima.

Mada je Boris Tadić na predizbornom skupu u Novom Pazaru 2008. godine rekao da se zalaže za jedinstvenu IZ, po njegovom izboru, kao i izboru nove vlade u kojoj je Ministarstvo vera prvo vodio Bogoljub Šijaković, a po rekonstrukciji je taj resor preuzeo Srđan Srećković, ministar vera

⁸³⁵ Islamska zajednica je podeljena uz podršku Beograda (za vreme mandata Vojislava Koštunice) kao način da se umanjí njen uticaj i stvori razfor u bošnjačkoj zajednici.

i dijaspore, ne samo da nije došlo do dijaloga sa IZ u Srbiji već su odnosi zaoštreni. Zvanični Beograd pojedinim potezima, imenovanjem veroučitelja, finansijskom podrškom Ministarstva vera jasno pokazuje da im je bliža IZ koju vodi Zilkić. IZS je bliža zvaničnim strukturama Beograda, a Zilkić i njegovi glavni funkcioneri u ovoj verskoj zajednici braća Jusufspahić iz Beograda (Muhamed muftija i Mustafa imam) hvale poteze države na zaštiti i poštovanju prava muslimana. IZ u Srbiji, s druge strane, oštro kritikuje aktuelnu, ali i bivše vlade. Zukorlić vlast Srbije optužuje da su izigrali Bošnjake, da krše ljudska prava muslimana i da traže poltrone među njima.

Sem Zukorlića, vlast u Beogradu sve češće kritikuje reisu-l-ulemu BiH Mustafu Cerića. S druge strane, i Cerić žestoko kritikuje odnos Beograda prema muslimanima i Sandžaku. Iako je Ministarstvo vera Srbije u saopštenju pre dve godine reisa Cerića nazvalo „personom non grata“, on je i tokom prošle godine dolazio u Srbiju i obilazio vernike u više sandžačkih gradova. Tokom ramazanske posete peštarskom selu Delimeđe, Cerić je izdao fetvu (naredbu) da je svaki Bošnjak odgovoran za drugog Bošnjaka, da ga nikad ne sme ostaviti samog, kao i da se za njega mora boriti. “To je farz (obaveza) svakog Bošnjaka i na nju ne smemo zaboraviti. To moramo nositi u srci i preneti na našu decu”, poručio je Cerić, koji je pozvao i na „panbošnjačko buđenje” i istakao da “mi, ovde na Balkanu, imamo pravo da imamo kao svi drugi narodi – državu, slobodu, sigurnost, veru, naciju i dom u kome će živeti niz generacija, a ne kao do sada da se svaka generacija morala seliti bar dva puta”.⁸³⁶

Cerić je optužio Srbiju da u Sandžaku „provocira novo krizno žarište u Evropi“, kršeći nacionalna i verska prava Bošnjaka. Cerić je dao „punu podršku Islamskoj zajednici u Srbiji na čelu sa muftijom Muamerom Zukorlićem u pravednoj borbi da se očuva sloboda i autonomija islamske zajednice i zaštite nacionalna prava Bošnjaka u Srbiji u skladu sa međunarodnim instrumentima o ljudskim pravima i temeljnim slobodama”.⁸³⁷ Zvanični Beograd je kritikovao ove izjave, ali i bošnjačke stranke koje učestvuju u vlasti SDA i SDP. Cerić ima značajnu podršku u Sandžaku što se moglo videti iz njegovih poseta Sandžaku gde su ga dočekivali brojni vernici.

836 Blic, 19. avgust 2011.

837 Danas, 13. septembar 2011.

Cerić ima značajan uticaj i u muslimanskom svetu pa nije čudo što su u pregovorima o ujedinjenju islamske zajednice u Srbiji, verski poglavar Turske Mehmed Gormez i najviši državni zvaničnici ove zemlje najpre njega konsultovali.

Na inicijativu Turske, tokom 2011, održano je niz sastanaka, uglavnom u Istanbulu i Beogradu, čiji je cilj bio objedinjavanje islamske zajednice. Ova turska inicijativa naišla je na nerazumevanje dela javnosti Srbije, tradicionalno skeptične prema državi naslednici nekadašnjih otomanskih vladara. U Srbiji mnogi govore o „neoosmanizmu“, strahuju od navodno hegemonističkih pretenzija Turske, pa čak i u poslednjih godina u Srbiji veoma popularnim turskim tv serijama vide opasnost. Ali, građani Srbije uglavnom rado gledaju te serije, letuju u Turskoj i uživaju u sve više turskih restorana u Beogradu.

Turska se poslednjih godina nametnula kao nesumnjiva regionalna sila, a veze Ankare i Beograda su ojačale. Turska i Srbija su uspostavile stratešku saradnju i potpisale niz ugovora iz različitih oblasti, pre svega, ekonomskih. Privredna saradnja dve zemlje je u poslednje dve godine višestruko povećana. Turska pokušava da približi Beograd i Sarajevo, pa je, u cilju približavanja nekadašnjih ratnih protivnika, insistirala da Srbija usvoji deklaraciju o Srebrenici.

Za Deklaraciju kojom se osuđuje stradanje srebreničkih Bošnjaka, bez pominjanja reči „genocid“ glasali su poslanici vladajuće koalicije, među kojima i dve bošnjačke stranke SDA i SDP. Obeležavanju 15-godišnjice genocida u Srebrenici u julu 2010. godine, prisustvovali su premijer Turske Taip Erdogan i predsednik Srbije Boris Tadić, kome je to bio drugi odlazak u ovaj grad u istočnoj Bosni. Nakon Srebrenice i BiH, Erdogan je posetio Srbiju, Beograd i Novi Pazar. Beograd je u oktobru 2009, posetio i turski predsednik Abdulah Gul, a posete turskog šefa diplomatije Ahmeta Davutoglua postale su veoma česte.

Turski zvaničnici tradicionalno insistiraju na značaju odnosa sa Srbijom. Riza Čolak, turski ambasador u Srbiji, napominje da „Republika Turska nema nikakve imperijalističke ambicije već susednim i bliskim državama želimo da pomognemo koliko možemo. Želimo najbolje moguće odnose sa Srbijom, a Sandžak vidimo kao most saradnje između naše dve

zemlje“.⁸³⁸ Ambasador navodi da je delegacija Turske, koja je u junu 2011. godine posetila i muftiju Zukorlića i reisa Zilkića u Novom Pazaru, prenela „očekivanja prijateljske Turske“. Ambasador ističe da, „Sandžak je važan. On je deo Srbije i uvek će biti deo Srbije. Sandžak ne sme da bude izvor problema već most saradnje. Takođe, Beograd mora da razume osetljivost i osećanja ljudi u Sandžaku. Beograd mora da tretira Sandžak jednako kao i druge delove zemlje bez ikakve diskriminacije“.⁸³⁹

O budućnosti iz u Srbiji, reis Mustafa Cerić je u Istanbulu u jesen 2011. godine razgovarao sa turskim reisom Gormezom, a njih dvojica su se, kao najbitniji verski predstavnici muslimana u bivšoj Jugoslaviji i Turskoj, saglasili o osnovnim principima. U oktobru su beogradski mediji preneli da su njih dvojica, uz podršku političkih lidera Turske usaglasili principe sporazuma o pomirenju dve islamske zajednice u Srbiji. Pomirenje i predložene principe podržali su i srpski ministri Ugljanin i Ljajić koji su o ovome razgovarali sa turskim premijerom Erdoganom. Glavni principi sporazuma o pomirenju su, prema navodima beogradskih medija: formiranje jedinstvene islamske organizacije u Srbiji, zabrana političkog delovanja verskim poglavarima, a Zukorlić i Zlkić neće moći da se kandiduju za najvišu funkciju. Čak je najavljivano i potpisivanje sporazuma, a vesti o pomirenju islamskih zajednica i formiranju jedinstvene, sandžački Bošnjaci su podržali bezrezervno.

Muftija Islamske zajednice u Srbiji Muamer Zukorlić, Mešihat iz u Srbiji, kao i reis Cerić i Sabor Islamske zajednice BiH podržali su predloženo ujedinjenje i tursku inicijativu. Inicijativu su podržali i turski čelnici, predsednik, premijer i ministar inostranih poslova, Abdulah Gul, Redžep Taip Erdogan i Ahmet Davutoglu, ali i ministri u vladi Srbije Sulejman Ugljanin i Rasim Ljajić. Ministar bez portfelja u Vladi Srbije Sulejman Ugljanin potvrdio je da je na liniji Beograd-Sarajevo-Ankara pronađeno rešenje kojim će ponovo biti uspostavljeno jedinstvo islamske zajednice Srbije. Ugljanin je izjavio da je „rešenje u jedinstvenoj islamskoj zajednici, koja će poštovati

838 Danas, 22. jun 2011.

839 Danas, 22. jun 2011.

suverenitet i teritorijalni integritet Srbije i koja će saradivati sa svim drugim crkvama i verskim zajednicama u Srbiji i okruženju“.⁸⁴⁰

Cirkulisale su informacije da i predsednik Srbije Boris Tadić podržava ideju, ali je zvanični Beograd ubrzo promenio stav. Tursku inicijativu nije zvanično odbacila ni IZ Adema Zilkića, ali su sa te strane ubrzo stigle za-merke. Zilkić se oglasio sa negodovanjem: „Do sada nismo dobili nikakav papir, nikakav dokument, niti je s nama kontaktirao bilo ko ko u pregovori-ma učestvuje. Čudno je i presedan je da se o islamskoj zajednici govori među političarima, a da ja o tome ništa ne znam. Bilo bi neozbiljno da pri-čam o navodima iz medija, to bi bilo isto kao da me pitate kakvo će vreme biti 20. aprila sledeće godine“.⁸⁴¹

Pregovore o ujedinjenju vodio je turski šef diplomatije Ahmet Davu-toglu, koji je o ovoj temi razgovarao ne samo sa svojim kolegom Vukom Jeremićem već i sa predsednikom Tadićem i to u više prilika u jesen 2011. Posle jedne posete Beogradu, Davutoglu je izrazio nadu da će “početi novi period za ljude u Sandžaku i sve muslimane u Srbiji kao i za mir i stabil-nost Srbije”.⁸⁴²

Turska je obećala početak gradnje već dogovorenih puteva i veća ula-ganja u Sandžak po ujedinjenju IZ. Mada je održano više razgovora, iz nezvaničnih informacija (Ankara je tražila da se učesnici uzdrže od dava-nja informacija i nisu objavili predložen nacrt sporazuma), izjava verskih lidera u Srbiji, ali i tekstova beogradskih medija, brzo se moglo zaključiti da će inicijativa propasti i to zbog stava Beograda koji je najpre tražio do-datno vreme i konsultacije.

Dragoljub Mićunović, predsednik Političkog saveta DS i predsednik Odbora za inostrane poslove Narodne skupštine, je oštro poručio Turskoj „da se ne meša u pitanja islamskih zajednica u Srbiji“, mada je Beograd najpre podržao tursku inicijativu.⁸⁴³ Mićunović je izjavio da je tokom služ-bene posete Ankari domaćine pitao „kakav interes ima sekularna Turska da rešava sporove u verskim zajednicama takođe sekularne države Srbije?

840 Blic, 15. oktobar 2011.

841 Blic, 15. oktobar 2011.

842 Agencija Anadoluja, 25. oktobar 2011.

843 Danas, 3. novembra 2011.

Rekao sam im da ne sumnjam u njihove dobre namere, ali da stvari treba da ostanu na nivou verskih zajednica i da oni te sporove treba da rešavaju svojim kanonskim pravom⁸⁴⁴. Mićunović je odbacio tvrdnje o diskriminaciji Bošnjaka. „Rekli su da je situacija u Sandžaku rovita i da postoje izveštaji o ugroženosti prava te manjine. Objasnio sam im da to postoji samo u propagandi gospodina Zukorlića. Ja sam svoje domaćine uveravao da je Srbija vrlo tolerantna prema manjinama, a da do sada nismo preduzimali nikakve mere protiv takvih pojava, iako su ta delovanja nekad na ivici povrede Ustava“⁸⁴⁵.

Kada je postalo jasno da će pregovori propasti, moglo se čuti da Srbija insistira na tome da se Zukorlić povuče iz buduće IZ (navodno, traženo da se povuče iz javnog života, a predlagano i da se iseli u Tursku) i da sedište objedinjene IZ bude u Beogradu. Turska strana predlagala je za sedište IZ u Srbiji Novi Pazar, a osim toga zapelo je i oko odnosa nove zajednice sa Islamskom zajednicom BiH. Dogovor nije postignut, već stavljen „ad acta“ za vreme posle izbora u Srbiji. Beograd je očigledno počeo da se distancira od predloženog ujedinjenja IZ, verovatno i zbog straha da bi mu opozicija zamerila što je dozvoljeno Turskoj da posreduje i „meša se“ u unutrašnje stvari Srbije. Tursko posredovanje, koje u početku nikom nije smetalo (štaviše, Beograd je, nakon što je ministar Davutoglu „pomirio“ posvađane sandžačke lidere Ugljanina i Ljajića, blagonaklono gledao na mogućnost da Turska pomiri i muslimanske verske lidere), može se tumačiti ne samo željom da pokažu svoju sve značajniju ulogu, već i istorijskim i unutrašnjim razlozima. Islam je u ovaj deo Balkana stigao sa otomanskim osvajanjem. Ovdašnji muslimani su stotinama godina bili deo verske zajednice čije je sedište bilo u Istanbulu, a islam se razvijao pod turskim uticajem. U toj zemlji živi više Bošnjaka i njihovih potomaka nego što ih ima u bivšoj SFRJ, pa Turska želi da pokaže da pomaže stabilizaciji prilika u njihovom zavičaju.

Ministar rada Rasim Ljajić je takođe potvrdio da je ujedinjenje IZ propalo: „Ako se ovako nastavi, plašim se da smo bliže propasti celog procesa

844 Isto.

845 Danas, 3. novembar 2011.

nego što će on dati rezultat“ upozorio je Ljajić.⁸⁴⁶ Mada je Zukorlić odmah prihvatio turski predlog, a Zilkić nije, ministri Bošnjaci u vladi Srbije optuživali su oba verska lidera muslimana Srbije da su odgovorni za neuspeh. Zukorlić je, međutim, tvrdio drugačije. Prema njegovoj oceni, sporazum o objedinjavanju islamske zajednice u Srbiji je zastao „zato što imamo opstrukciju Beograda“. „Ono što smo govorili četiri godine sada je potvrđeno. Iza agresije na IZ, pokušaja podela, stoji vlast u Beogradu“, rekao je Zukorlić, koji smatra da je „ovo političko pitanje i samo politički se može rešiti“ i da će njegovo rešavanje biti ostavljeno za period posle izbora.⁸⁴⁷

Zaključci i preporuke

U prošloj godini Sandžak su obeležile političke napetosti i unutarbošnjačke podele, koje Beograd podstiče. U vreme duboke ekonomske i socijalne krize u Srbiji, vlastima kratkoročno odgovara “bacanje prašine u oči”. Otuda skretanje pažnje sa važnijih problema, od reformi državnih institucija do privrede, na sandžачke teškoće.

Sandžak spada u siromašnije delove Srbije i zato krizu daleko teže podnosi, a sem obećanja, ozbiljnih investicija nije bilo tokom prošle godine.

Pošto je i u izbornoj, 2012, teško očekivati napredak privrede, dalje siromašenje može izazvati socijalne i političke turbulencije. Srbija bi zbog specifičnog multietničkog i pograničnog položaja Sandžaka, ali i demografske strukture koja pokazuje da je ovo “najmlađi” deo Srbije, Sandžaku morala da posveti posebnu pažnju.

U teškoj ekonomskoj situaciji, pre svega mlađi Bošnjaci podložni su uticaju ekstremnih vehabija, čiji uticaj može biti zaustavljen jačanjem zvanične islamske zajednice, poboljšanjem standarda i obrazovanja.

Vlada nije pokazala dovoljno zrelosti i mudrosti u bavljenju Sandžakom. Za rešavanje tamošnjih problema nije dovoljno to što su dva Bošnjaka ušla u vladu i što država stalno obećava investicije i pomoć, već ozbiljno sagledavanje i rešavanje problema.

⁸⁴⁶ Press, 23. novembar 2011.

⁸⁴⁷ Danas, 21. decembar 2011.

Bošnjačke stranke će verovatno učestvovati i u budućoj vladi Srbije, a za stabilizaciju prilika u ovom delu Srbije buduća vlast bi trebalo da konačno prihvati i sprovede ideju o jedinstvenoj islamskoj zajednici. Bošnjaci aktivno učestvuju u političkom životu Srbije, ali Srbija nije ispunila zakonom propisanu obavezu o učešću pripadnika manjina u državnim službama, policiji i pravosuđu, pre svega.

Jug Srbije: potencijal za povećanje tenzija

Situacija u severnom delu Kosova, koji je pod kontrolom radikalnih srpskih lidera, ima ozbiljan potencijal da produbljuje tenzije na jugu Srbije u opštinama naseljenim Albancima. Sprečavanje kosovske vlade da stavi pod svoju kontrolu sever Kosova izvor je stalnih tenzija na jugu Srbije u tri opštine (Preševo, Bujanovac i Medveđa) što se najviše odražava na svakodnevni život i potrebe građana. Građani obe regije koje se nalaze u pograničnim zonama taoci su takve politike i nerešenih međususedskih odnosa.

Osim toga, pregovori u Briselu koji se vode o tehničkim pitanjima između Beograda i Prištine imaju uticaja i na situaciju u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa, odnosno na albansku zajednicu u Srbiji. Predsednik partije za demokratsko delovanja Albanaca i jedini albasnki poslanik u Skupštini Srbije Riza Haljimi pozdravio je sporazume o slobodi kretanja, matičnim knjigama i priznavanju diploma navodeći da se time „završava getoizacija Albanaca u Preševskoj dolini i da ovi sporazumi omogućavaju mnogo slobodnije veze sa Kosovom“⁸⁴⁸. Svi problemi koji pogađaju Srbe sa severa Kosova koji često putuju u Srbiju, kao što su problemi u vezi sa prelaskom granice (npr. visoke cene osiguranja automobila) i Albance sa juga koji su svakodnevним poslovima vezani sa Kosovo.

Sporazum između Beograda i Prištine o međusobnom priznavanju univerzitetskih diploma od prevashodnog značaja je za građane Srbije koji žive u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa, a koji su završili univerzitete u Prištini i Tirani. To je i jedan od ključnih uslova za integraciju mladih Albanaca na jugu Srbiji, jer bez priznanja ovih diploma ne mogu da se zaposle u svojoj struci u Srbiji.

Budući da mladi albanskog porekla nisu mogli da se školuju u Srbiji na maternjem jeziku kada je reč o visokom obrazovanju⁸⁴⁹ odlazili su

848 www.politika.rs

849 Tek nedavno su otvorena odeljenja na albanskom u Medveđi (2009 otvorena odeljenja

uglavnom na univerzitete na Kosovo⁸⁵⁰ i u Albaniju. Jedan broj studenata iz Bujanovca i Preševa pohađa i nastavu na univerzitetu u Tetovu u Makedoniji. Zbog nepriznavanja diploma, nisu imali mogućnost da se zaposle u struci, pre svega u državnoj administraciji, zdravstvu i sudstvu. To je imalo za posledicu veoma visoko stepen nezaposlenih među mladim obrazovanim Albancima na jugu Srbije. Stoga, veliki broj mladih emigrirao je u zemlje Zapadne Evrope⁸⁵¹.

Iako je sporazum o međusobnom priznavanju diploma usvojen, postoje otpori njegovoj implementaciji koji često dolaze i iz samih akademskih krugova u Srbiji. Na prištinske diplome se u Srbiji oduvek gledalo sa omalovažavanjem i negira se stručnost kosovskih profesora. Dekan pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu Mirko Vasiljević kaže da Srbija neće dobiti nikakav kvalitet tim potezom. „To je moje mišljenje ali i javno uverenje da je kvalitet rada na Prištinskom univerzitetu daleko ispod nivoa koji praktikuju univerziteti u Srbiji. Profesor univerziteta u Kragujevcu Mileta Poskurica politizujući ovo pitanje smatra da Srbija ne treba da prizna diplome Prištinskog univerziteta. „Jedan takav kapitulantski čin bi doveo

.....

pravnog i ekonomskog fakulteta niškog Univerziteta) i Bujanovcu (oktobar, 2011). U Bujanov-

cu je u otvoreno odeljenje subotičkog Ekonomskog fakulteta gde će 69 studenata na prvoj godini pohađati nastavu na srpskom i albanskom jeziku.

Studenti u Medveđi su se žalili na kvalitet nastave: loš simultani prevod na albanski i velika udaljenost od Preševa i Bujanovca. Zbog svih ovih problema na fakultet u Medveđi se prijavljuje mali broj studenata.

850 Prema podacima Albanaca sa juga Srbije, svake godine se na univerzitet u Prištini upiše 160 do 200 studenata iz Preševa i Bujanovca. (www.politika.rs) Oko 1500 mladih protestovali su 13. oktobra 2011. U Bujanovcu zbog nepriznavanja diploma. Nosili su transparente; Stop diskriminaciji, Hoćemo znanje i diplome sa Univerziteta u Prištini, Hoćemo pravo i pravdu... (www.b92.net, Tanjug, 13. septembar 2011.)

851 Prema tvrdnjama poslanika Rize Haljimija "broj Albanaca u te tri opštine na jugu Srbije od 2001. godine skoro prepolovio i mnoga sela u Kopnenoj zoni bezbednosti uz liniju sa Kosovom potpuno su opustela ". Prema njegovim tvrdnjama iz tri opštine iselilo se prema nekim procenama između 25 i 30 hiljada Albanaca. On kaže i da ukupna nezaposlenost dostiže i 70 odsto.

do narednog poteza koji bi možda dozeao i do konačnog priznanja Republike Kosovo i mislim da država u to ne treba da ulazi“, kaže Poskurica⁸⁵².

Albanci sa juga Srbije tražili su i ranije da se priznaju diplome sa UNMIK pečatom. Predstavnici albanske zajednice obraćali su se tim povodom premijeru Mirku Cvetkoviću, ali i predstavnicima međunarodnih organizacija, pre svega OEBS-u. Predsednik Opštine Bujanovac Šaip Kamberi tražio je od premijera Albanije Salija Beriše još 2008. godine da se angažuje u rešavanju problema u vezi sa UNMIK diplomama. Ministar prosvete Žarko Obradović je tad odbijao da se priznaju diplome sa Kosova, navodeći da je to odluka Vlade Srbije „za koju postoji puno razloga“⁸⁵³. Državni sekretar u ministarstvu za Kosovo i Metohiju Oliver Ivanović priznaje da je ta tema stavljena na dnevni red u briselskim pregovorima pre svega kao zahtev Albanaca sa juga Srbije i da je Vlada Srbije uvažila te stavove. S druge strane, kako kaže Ivanović „niko od Srba (...) ili možda samo neznatan broj njih ima nameru da se sa našim diplomama zaposli u institucijama Kosova“⁸⁵⁴.

I dalje postoje problemi sa udžbenicima na albanskom, ali i nastavnim planovima i programima za kulturu i istoriju u školama u tri opštine na jugu Srbije. Prema nekim saznanjima Helsinškog odbora postoji nerazumevanje između Ministarstva za obrazovanje i Ministarstva za lokalnu samoupravu u vezi sa udžbenicima. Naime, dok ministar za lokalnu samoupravu i šef Koordinacionog tela za Preševo, Bujanovac i Medvedu Milan Marković (DS) insistira na efikasnijem rešavanju problema udžbenika, ministar obrazovanja Žarko Obradović (SPS) koči taj proces. Marković je izjavio da je potrebno brže rešavati problem udžbenika na albanskom jeziku, ali da Koordinaciono telo uprkos svemu ne može da obavlja posao iz nadležnosti drugih organa⁸⁵⁵. On priznaje da Albanci imaju pravo na nezadovoljstvo kada su u pitanju udžbenici za osnovne i srednje škole, jer njihova deca već skoro 20 godina uče iz skripta, nelegalnih udžbenika koji odstupaju od plana i programa. „To je ispod svakog standarda“⁸⁵⁶, smatra

852 www.politika.rs

853 www.politika.rs

854 www.politika.rs

855 www.b92.net, 14. septembar 2011.

856 www.b92.net

Marković. Za njega to nije problem samo Albanaca već i Srbije tj. njihove integracije: „Srbija može da dođe u situaciju da ima 60 hiljada građana koji ne mogu da progovore ni reč srpskog, a nisu ni integrisani u institucije“⁸⁵⁷.

Albanci u tri opštine na jugu Srbije i dalje su nezadovoljni svojim položajem. Treba napomenuti i da Vlada Srbije primenjuje dvostruke aršine kada odbija da za albansku zajednicu obezbedi ista prava koja traži za Srbe u severnom delu Kosova. Početkom 2012. godine predstavnici Albanaca iz Preševske doline uputili su Beogradu poziv da „umesto diskriminacije i represije, preduzme mere da se međunarodno proklamovanim standardima zaštite **individualna i kolektivna prava Albanaca u Srbiji. Albanski odbornici su ovom Političkom deklaracijom ponovo pozvali međunarodnu zajednicu, posebno Evropsku uniju, da u kontaktima sa Beogradom upotrebi sve zakonske, političke i diplomatske mehanizme, kako bi se napokon zaustavio proces diskriminacije Albanaca**“⁸⁵⁸. U Deklaraciji Skupštine svih albanskih odbornika opština Preševo, Bujanovac i Medveđa traži se priključenje Kosovu mesta u kojima žive Albanci, a bazira se na zaključcima referenduma od 1. marta 1992. godine, kada su se skoro plebiscitarno izjasnili za političku i kulturnu autonomiju sa pravom prijedinenja Kosovu.

Ova politička deklaraciju mora se tumačiti u kontekstu reakcije na događaje na severu Kosova i sprečavanje kosovskih institucija da uspostave kontrolu nad celom teritorijom svoje države. Predsednik Partije za demokratsko delovanje Riza Haljimi kaže da oni traže da se u rešavanju problema Albanca na jugu Srbije koriste isti kriterijumi kao i za rešavanje problema drugih nacionalnih zajednica u zemljama bivše Jugoslavije. Kada je reč o integraciji Albanaca u državne institucije, Haljimi tvrdi da je „jedina stvarna integracija desila se formiranjem multietničke policije, a ostalo je simbolično“.

Predsednik opštine Bujanovac Šaip Kamberi rekao je da deklaracija samo potvrđuje stavove iz političke platforme iz 2006. godine. Kamberi je rekao da se tom platformom najavljuje mogućnost da će, ako međunarodna zajednica promeni stav i dozvoli promenu granice Kosova, tek tada

857 www.b92.net

858 www.e-novine.org, 2. mart 2012.

Albanci sa juga Srbije tražiti da se pripoje Kosovu. Prema njegovim rečima, smisao deklaracije je da se skrene pažnja na težak položaj Albanaca na jugu Srbije. Traženje rešenja za sever Kosova, po rečima Skendera Destanija iz Demokratske unije doline bi moglo da izazove vrlo jasne, i uvek uočljive refleksije i u Preševskoj dolini u opštinama Bujanovac, Preševo i Medveđa. Mehanizam spojenih sudova bio je i do sada jasno uočljiv, jer bilo šta da se desi na jugu Srbije, po automatizmu izaziva reakcije na severu Kosova i obratno. Nezanemarljiv je i uvek „politički trusni deo“ u makedonskom komšiluku gde još uvek ne postoji stabilna međuetnička infrastruktura u funkcionisanju državnih institucija⁸⁵⁹.

U Vladi Srbije regovali su na političku deklaraciju albanskih odbornika iz tri opštine u skladu sa svojim predizbornim programima i aktivnostima. Ministar unutrašnjih poslova Srbije Ivica Dačić poručio je Albancima sa juga Srbije da se „ne igraju vatrom“ zahtevom da se te opštine priključe Kosovu. Nešto umereniji je bio minister za lokalnu samoupravu Milan Marković (DS) koji smatra da je odluka Albanaca Preševske doline, „deo njihove predizborne kampanje koja je u toku“.

Iako je postignuto niz sporazuma, uključujući i onaj o slobodi kretanja, u regionu još postoje tenzije kada je reč o saradnji među predstavnicima dve vlade, srpske i kosovske. Ovo posebno ugrožava interes građana budući da bi ovakvi sastanci mora da budu mesto rešavanje problema i normalizacije odnosa između dve susedne zemlje. Kosovski ministar za dijasporu Ibrahim Makoli vraćen je sa srpskog graničnog prelaza početkom januara 2012. čime je sprečen da poseti Bujanovac i Preševo i razgovara sa predstavnicima lokalne vlasti o slobodi kretanja, osiguranju koje se plaća prilikom prelaska granice, priznavanju diploma⁸⁶⁰.

Ministar unutrašnjih poslova Ivica Dačić izjavio je da u centralnu Srbiju s Kosova i Metohije može svako da uđe kao građanin, na osnovu dogovora o slobodi kretanja iz Brisela, ukoliko na administrativnoj liniji priloži odgovarajuća dokumenta, ali ne kao političar. „MUP nije obavešten da je bio dogovoren dolazak kosovskog ministra za dijasporu Ibrahima Makoli-

859 *Danas*, 2. mart 2012

860 *www.b92.net*, 12. januar, 2012.

ja. Svako može da dođe kao građanin, ali ne kao ministar za dijasporu”⁸⁶¹, rekao je Dačić. Prema Dačićevim rečima, Opština Bujanovac nema ovlašćenja da poziva političare i treba da se poštuje procedura. Nismo ni bili obavješteni da će doći, već smo samo dobili informaciju iz Bujanovca”. U kontekstu obrazlaganja zašto ministru Makoliju nije dozvoljen ulazak u Srbiju, Dačić je u izjavi novinarima pomenuo nedavni boravak predsednika Srbije Borisa Tadića i ministra za Kosovo i Metohiju Gorana Bogdanovića u manastiru Dečani i naglasio da tada niko nije osudio napad na kolonu automobila u kojoj je bio predsednik, na automobil Bogdanovića, kao ni na autobus kojim su se prevozili Srbi.

Albanci na jugu Srbije bojkotovali su popis stanovništva u prvoj polovini oktobra 2011. godine izražavajući i na taj način nezadovoljstvo postojećom situacijom.

Zaključak i preporuke

Što hitnija implementacija sporazuma o međusobnom priznavanju diploma između Beograda i Prištine, neophodan je korak ka integraciji mladih ljudi u tri opštine na jugu Srbije i njihov ostanak u tom regionu.

Moraju se intenzivirati susreti političara Srbije i Kosova na zvaničnom nivou u interesu građana i rešavanja njihovih problema. Svako protivljenje sastancima te vrste je protivno interesima građana dve zemlje. Ovo je i neophodna korak za normalizaciju odnosa između Kosova i Srbije.

Neophodno je što pre početi sa integrativnim programima, pre svega među mladim ljudima i ženama, kako bi počela izgradnja novih temelja multikulturalnosti u kojima će različite zajednice međusobno komunicirati sarađivati a ne težiti samoizolaciji. U tom smislu velike pomoći mogu da budu organizacije civilnog društva.

Rešavanje pitanja severa Kosova po međunarodnim standardima (pre svega Helsinške povelje i Kopenhaških dokumenata) u interesu je same Srbije i smirivanju tenzija u tri opštine na jugu zemlje. Ukoliko Srbija bude zahtevala etničku teritorijalnu autonomiju za sever Kosova, mora da bude spremna i da to ponudi Albancima na jugu Srbije.

XIII – SRBIJA I SUSEDI

Srbija i susedi: bez poverenja

Hrvatska je u regionu najdalje odmakla u integracijama, završila je pregovore o članstvu sa EU. Crna Gora ima status kandidata i juna 2012. očekuje odluku o pokretanju pregovora o članstvu, a Srbija je dobila status kandidata (mart 2012). Makedonija, iako ima status kandidata od 2005. godine, nije počela pregovore zbog spora oko imena sa Grčkom, a Albanija još nije dobila status kandidata iako je podnela zahtev 2009. Zbog političke krize u BiH nije ostvaren veći pomak u pridruživanju EU. BiH je potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju 2008. godine.

Prema istraživanju “20 godina posle 1991” koje su sprovedeli IPSOS Strattežik marketing i Evropski fond za Balkan građani Zapadnog Balkana nemaju poverenja jedni u druge i ne osećaju region kao jedinstveni kulturni prostor. Više žele da posete EU nego druge zemlje regiona koje do sada nisu posetili. Većina njih smatra da bi se bolje živelo da i dalje postoji bivša Jugoslavija (SFRJ).⁸⁶²

Istraživanje je sprovedeno 2011. godine, 20 godina od raspada bivše Jugoslavije, a njime su obuhvaćene dve generacije ljudi – 1971. i 1991. godište. Cilj ovakvih istraživanja, kako je navela izvršna direktorka Evropskog fonda za Balkan Hedvig Morvai-Horvat, je da se utvrde razlike i sličnosti između generacija i da se vidi šta od njih može da se očekuje. Istraživanje pokazuje da poverenje u druge narode uglavnom ima između 25 i 40% ispitanika, pri čemu građani Srbije i Kosova imaju najmanje poverenja u druge, a građani Makedonije i Federacije i Bosne i Hercegovine najviše.⁸⁶³

U Srbiji 43% stanovnika ima poverenja u Slovence, dok je poverenje prema drugima znatno manje – prema Crnogorcima 33%, a Albancima 9%, dok je na Kosovu najmanje poverenje prema Srbima – 7%.

Pokazalo se takođe da veoma mali broj ljudi Zapadnog Balkana (Srbije i Kosova, Crne Gore, Makedonije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Albanije)

862 <http://www.euractiv.rs/eu-i-zapadni-balkan/3715-nepoverenje-meu-narodima-sfrj>, 9. mart 2012.

863 Isto.

vidi taj region kao jedinstveni kulturni prostor – 6% u Federaciji Bosne i Hercegovine, po dva odsto u Crnoj Gori i Makedoniji i po 1% u Hrvatskoj i Srbiji.⁸⁶⁴

Ovakvu stavovi prema susedima su ne samo nasledje nedavne prošlosti, već i nespremnosti da se ta prošlost prevlada. To se pre svega odnosi na Srbiju koja nije priznala novu realnost u regionu. Naprotiv, postoje jake struje u društvu, a i u zvaničnoj politici, koje osporavaju nove granice i smatraju srpsko pitanje još uvek nerešenim. To izaziva duboko podozrenje u susednim zemljama, pre sve u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i na Kosovu.

Srbiji je potrebna nova nacionalna ideologija inkluzije svojih građana i prihvatanja svoje okoline. Ta nova ideologija može izrasti na iskustvu Vojvodine, na njenim vrednostima: suživot, prihvatanje, različitost.

Bosna i Hercegovina: očuvanje ratnog plena

Bosna i Hercegovina ni nakon 15 godina od potpisivanja Dejtonskog sporazuma nije uspostavila unutrašnju integraciju unutar svojih granica. Osnovni razlog ovakvoj situaciji je statusna nejednakost do koje je doveo Dejtonski sporazum. Danas posle toliko godina u međunarodnoj zajednici postoji svest o slabostima Sporazuma. Srbi su svojom strategijom i upornošću osigurali potpuno autonoman status u RS, dok je federacija suočena konstantnim napetostima između Bošnjaka i Hrvata. Iz ugla strategijske bezbednosti Hrvati i Srbi poseduju ozbiljnu stratešku dubinu, jer procenjuju da je njihova sigurnost u integraciji sa Hrvatskom, odnosno Srbijom.

Kada je reč o Srbiji, na Dejtonski sporazum se ne gleda kao na oblik konačnog rešenja, već kao taktički korak kojim je odložen konačni obračun. Državna politika Srbije to pokazuje svakodnevno a Milorad Dodik je glavni izvođač te strategije u RS:

U tom smislu Srbija je nastavila sa istom politikom prema Bosni i Hercegovini, sa primarnim ciljem očuvanja statusa Republike Srpske (RS). Taj prioritet opredeljuje njeno ponašanje prema Sarajevu. Da Beograd stoji iza Dodikove politike podrivanja Bosne očituje se svakodnevno, ne samo zbog čestih poseta srbijanskih političara Banjaluci, već i objavljivanjem brojnih publikacija, priređivanjem okruglih stolova, pisanjem medija i sl. Tome treba dodati i percepciju građana, kako u Srbiji tako i u Republici Srpskoj o budućnosti RS. Smatra se da je RS neodvojiva od Srbije, kako na ekonomskom, tako i na kulturnom planu. Političko integrisanje je, smatra se, pitanje vremena. Odnos Srbije i Republike Srpske, kako kaže Brano Miljuš, "nikad do sad nije bio na višem stepenu i treba ga ljubomorno čuvati"⁸⁶⁵ Republika Srpska se tretira kao država i u javnosti se stalno insistira na njenoj državnosti koja je verifikovana Dejtonskim sporazumom. Dejtonski

865 Brano Miljuš, „Povodom 15 godina Dejtona: BH zemlja vežite tranzicije“, NSPM, Beograd 2011. str.26.

sporazum, kako se ističe “ima važnu tekovinu: priznanje državnosti RS, bez obzira na to što se ona zvanično označava kao “entitet”. Republika je ipak država”⁸⁶⁶

Povodom 15-godišnjice Dejtonskog sporazuma održano je niz konferencija i okruglih stolova na kojima je razrađivana strategija budućnosti republike Srpske. Za opstanak Republike Srpske i njeno osamostaljivanje najznačajniji je, kako kaže Slobodan Samardžić, državni stav Srbije. Njeno sudbinsko vezivanje za evropske intergracije, po njemu, vezalo bi ruke Srbiji da pomogne u održanju Republike Srpske. Odnosno, Srbija je suviše podložna širokom političkom uslovljavanju Evropske unije da bi na ubedljiv način istrajala u tako autentičnom političkom pregnuću kao što je bezuslovna podrška Repblici Srpskoj.⁸⁶⁷ Poznat je i stav Vojislava Koštunice koji se zalaže da Srbija saopšti Briselu “da naš državni cilj više nije pristupanje EU”. Republika Srpska je državni cilj kome su podređeni i članstvo u EU i suštinski nacionalni interesi same Srbije.

RS se tretira kao nova činjenica nastala u funkciji odbrane konstitutivnosti srpskog naroda i koja je međunarodno verifikovana Dejtonskim sporazumom. Međunarodnim naporima da se revidira Dejtonski sporazum suprotstavljena je odlučnost i RS i Srbije da se taj dokument održi. Eventualni pad Dejtonskog sporazuma, kako je tvrdio Svetozar Stojanović, može biti samo nasilan, a postojanje Republike Srpske (bilo bi) upućeno na odbranu drugim sredstvima i drugim solucijama.⁸⁶⁸

Događaji iz devedesetih i njihovo tumačenje ostaju glavna prepreka normalizaciji odnosa Srbije i BiH. Osim toga, Srbija se protivi reviziji Dejtonskog sporazuma, što pokazuje da nije spremna da konstruktivno doprinese naporima da Bosna postane funkcionalna država. Bez obzira što je predsednik Srbije Boris Tadić tokom svoje prve zvanične posete Sarajevu podržao teritorijalni integritet BiH, ostali akteri političke scene formalni i neformalni, svakodnevno pokazuju da neće odustati od RS kao ratnog plena.

866 Blagoje S. Babić, „Jedan narod s obe strane Drine“, NSPM, Beograd, 2011. str157.

867 Petnaest godina Dejtonskog sporazuma i budućnost Republike Srpske, Nova srpska politička misao, Beogard 2011, str. 207.

868 Isto.

U tom smislu najnovija knjiga Dobrice Ćosića „Bosanski rat“ u obliku dnevnika od 1992. do 1995. godine vrlo je indikativna. Trenutak objavljivanja i poruke koje nosi nisu upućeni samo Bosni, već pre svega srpskoj političkoj eliti i “zadatku koji još nije dovršen”. Ona predstavlja bosanske Srbe kao žrtve muslimansko-hrvatske koalicije, a Republiku Srpsku kao jedinu ratničku pobedu Srba u drugoj polovini xx veka. U dnevničkim beleškama Ćosić 16. maja 1992. godine zapisuje: „Muslimani su Srbima objavili rat do potpunog osvajanja BiH i istrebljenja Srba iz prve muslimanske republike u Evropi“.⁸⁶⁹ Na promociji knjige u Domu omladine Ćosić se prisutnima obratio sledećim rečima: „Knjiga o bosanskom ratu je moja odbrana slobode i istine i nacionalnih prava koja se sadrže u Republici Srpskoj, toj preskupoj ali jedinstvenoj političkoj i ratnoj pobedi srpskog naroda u drugoj polovini 20 veka“.⁸⁷⁰

Ovakve i slične publikacije su u Srbiji već cementirale interpretaciju o ratu u Bosni, bez obzira na to što je Haški tribunal doneo najviše presuda upravo povodom tog rata i povodom zločina Srba počinjenih nad Bošnjacima. Ignorisanje Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) i svih prikupljenih i dokumentovanih dokaza o ratu u Bosni dodatno komplikuje odnose u BiH, posebno odnose Srba i Bošnjaka.

Proslava 20-godišnjice Republike Srpske

Obeležavanju 20-godišnjice postojanja Republike Srpske dat je poseban značaj. Činjenica da se za datum njenog osnivanja uzima 9. januar 1992, kad je Bosna još uvek postojala kao Republika BiH bez teritorijalne podela (kao takva primljena je i u Ujedinjene nacije, 6. aprila 1992) , u funkciji je dokazivanja da RS nije genocidna tvorevina. Međutim, imajući u vidu činjenicu da je RS teritorijalno omeđena tokom rata 1992-95, insistiranje na kontinuitetu “državnosti”, podrazumeva odgovornost RS de jure i de facto za etnička čišćenja, ratne zločine protiv čovečnosti počinjene na toj teritoriji u tom periodu.

869 http://www.slobodnaevropa.org/content/cosiceva_rehabilitacija_ratne_politike_devedesetih/24507663.html.

870 Isto.

Povodom proslave isticalo se da je 9. januar (1992) sigurno najznačajniji datum u novoj istoriji srpskog naroda na ovim prostorima, jer je tada formirana najmladja srpska država. Boris Tadić je čestitao Dan Republike Srpske, kao i ostali državni funkcioneri Srbije, uključujući i predstavnike Srpske pravoslavne crkve (SPC) i vojske. A Milorad Dodik je i tom prilikom istakao da je RS "trajna pravna, teritorijalna i politička kategorija i da zbog toga oni prihvataju samo onu BiH koja je verifikovana izvornim Dejtonskim sporazumom i koja uvažava RS". Poručio je da RS nije remetilski faktor već ravnopravan partner u razgovorima sa predstavnicima drugih entiteta i konstitutivnih naroda.⁸⁷¹

Povodom 20 godišnjice početka opsade Sarajeva (6. april 2012) srpski mediji su o tome veoma selektivno govorili kao početku rata u Bosni bez ikakvih pojedinosti. To se uklapa u sve intenzivnije napore da se i opsada u Sarajevu dovede u pitanje tvrdnjama da su Bošnjaci počeli taj rat. *Predsjednik Republike Srpske Milorad Dodik je tog dana kada su se u Sarajevu okupili ratni reporteri iz celog sveta i brojne druge međunarodne ličnosti, izjavio da je fašizam 1992. godine doveo do iseljavanja 150.000 Srba iz Sarajeva. "U Sarajevu nema 150.000 Srba koji nisu mogli da istrpe fašističku politiku Aliju Izetbegovića i vlasti toga vremena i zato su napustili taj grad"*⁸⁷²

Rehabilitacija Draže Mihailovića

Rehabilitacija četničkog komandanta u Drugom svetskom ratu, Dragoljuba Draže Mihailovića, predstavlja još jedan od dugoročnih strateških udara ne samo na pozitivne ljudske vrijednosti, već i na stabilnost čitavog regiona, posebno u BiH. Rehabilitacija Mihailovića ima poseban uticaj na uspostavljanje suživota i međusobne tolerancije u Bosni i Hercegovini zbog čega su brojni intelektualci u BiH i institucije reagovale.

U saopštenju udruženja intelektualaca Podrinja ističe se da je "govoriti o Ravnogorskom četničkom pokretu kao o unutrašnjoj stvari Srbije, isto toliko cinično kao i govoriti o nacizmu kao unutrašnjoj stvari Njemačke.

871 Politika, 10. januar 2011; Press, 10. januar 2011.

872 Srna, 6. april 2012.

Ovaj čin je rehabilitacija fašizma u susjednoj državi, koja je ne tako davno, izvršila agresiju i finansirala počinitelje genocida na tlu BiH, tako da će se posljedice, nakon eventualnog pozitivnog rješenja podnosioca zahtjeva za rehabilitaciju Dragoljuba Mihaliovića, ozbiljno odraziti na mnoge započete procese u BiH”.⁸⁷³

Istoričari u BiH smatraju da bi rehabilitacija Draže Mihailovića značila rehabilitaciju čitavog četničkog pokreta. Reč je o reviziji istorije koja bi zanemarivala, između ostalog, i zločine koje je četnički pokret u toku Drugog svjetskog rata činio. Početak poslednjeg rata u BiH, između ostalog, je obeležila upravo četnička ikonografija i zbog toga se najava rehabilitacije njihovog vođe Draže Mihailovića u BiH smatra opasnom.

Direktor Instituta za istoriju u Sarajevu Husnija Kamberović. smatra da rehabilitacija “doslovno znači prijetnju suverenitetu zemlje s obzirom da rehabilitacija četničkog pokreta podrazumijeva i rehabilitaciju četničke ideologije, a mi znamo da je ta ideologija težila ka stvaranju velike Srbije u kojoj nije bilo mjesta ne samo za Bosnu nego i za pojedine narode koji žive u Bosni”. Bivši predsjednik Predsjedništva Jugoslavije Raif Dizdarević takodje smatra da je reč o rehabilitaciji pokreta koji je izvršio najveće zločine u BiH, jednake onim koje je činio ustaški pokret. On smatra: “Ako se rehabilituje jedna ličnost koja je bila na čelu takvog pokreta, takve politike i takvih zločina, to je rehabilitacija svega onoga što je fašizam”.⁸⁷⁴

I za predsjednika SUBNOR RS Blagoja Gajića, rehabilitacija Draže Mihailovića je neprihvatljiva. Veruje da bi samo zakon mogao da spreči delovanje četničkog pokreta u BiH koje smatra štetnim. Gajić ističe: “Ove fašističke organizacije treba jedanput staviti pred zakon. Čime ćemo drugim zabraniti nego zakonom? Ako zakon kaže da ovako ima da se postupa, ima da se postupa”.

Upravo zbog nepostojanja zakona o zabrani fašističkih organizacija razna udruženja, ogranci i podorganci četničkog ravnogorskog pokreta deluju u BiH. Pre dve godine u Trebinju su potpuno nesmetano najavljivali i osnivanje nastavnih centara. Rehabilitacija Draže Mihailovića može samo

873 Fena, 1. april 2012.

874 Radio slobodna Evropa, 21. mart 2012.

pogoršati ionako tešku situaciju u BiH, jer takve ideje mogu dovesti do novog talasa istorijskog revanšizma.

Formiranje nove vlade: opstrukcije sa svih strana

Opšti izbori u Bosni i Hercegovini održani su u oktobru 2010. godine, a Savet ministara (centralna vlada) je formiran posle više od godinu dana. U Federaciji BiH najviše glasova su osvojile Socijaldemokratska partija BiH (SDP) i Stranka demokratske akcije (SDA), dok su u Republici Srpskoj najbolje rezultate ostvarili Savez Nezavisnih socijaldemokrata (SNSD) i Srpska demokratska stranka (SDS).⁸⁷⁵ Nijedna stranka nije uspjela da osvoji apsolutnu većinu tako da je za formiranje izvršne vlasti bio neophodan dogovor i formiranje koalicija. Takođe, stranke koje su dobile poverenje građana nisu mogle da se dogovore o raspodeli funkcija u Savetu ministara BiH.

Nedostatak političke volje na sve tri strane i odsustvo vizije jedinstvene Bosne glavni je razlog što je vlada sastavljena tek posle više od godinu dana. Bosna je izgubila vreme i mogućnost da dobije kandidaturu za EU, jer nije postojala centralna vlast. Međunarodna zajednica je upozoravala u više navrata da je brzo formiranje vlasti neophodno, ali je to ostalo bez efekta. Milorad Dodik i srpske stranke su u sporu SDP i HDZ bile na strani HDZ, što je samo nastavak podrške koju Dodik već duže vremena daje Hrvatima u njihovim naporima da se izbore za bolji status u Federaciji BiH, tj. u traženju formiranja trećeg, hrvatskog entiteta.

Nedostatak političke volje unutar Bosne na sve tri strane, nedovoljno konstruktivno angažovanje suseda, posebno Srbije, ali i nemaštovitost međunarodne zajednice da problemu Bosne pridje iz novog ugla stvaraju prostor za različite scenarije koji idu na ruku srpskim nacionalistima.

Jedan od nedavnih analiza predstavljenih u publikaciji Fondacije "Friedrich Ebert" pod nazivom "Bosna i Hercegovina: scenarij budućeg razvoja događaja" predviđa se i raspad države.

Kako se navodi u publikaciji, od 2013. do 2020. godine susedne države Hrvatska, Srbija, Crna Gora i Makedonija pristupaju EU, dok BiH „zbog nerešenog nacionalnog pitanja ostaje izolovana“. Nakon 2015. godine i

875 <http://www.izbori.ba>.

međunarodna zajednica i same zajednice u BiH vide mirni razlaz kao jedino moguće rešenje. Nadalje se predviđa da se o disoluciji BiH postigne konsenzus između EU, Rusije i Turske, tako da 2022. godine dolazi do konferencije „Dejton 2“, koja rezultira sporazumom o razlazu.. Ovaj scenario predviđa da deo bošnjačkog stanovništva, nezadovoljan sporazumom, svoje razočarenje izražava nasilnim akcijama. U publikaciji se navode još četiri scenarija razvoja događaja u naredne dve decenije i duže. Prema jednom od njih, 2025. godine ustavna struktura BiH i dalje je nepromenjena, ali BiH ipak, postaje članica EU. Prema drugom scenariju, BiH je decentralizovana i funkcionalna država, a prema trećem, na scenu dolazi regionalno povezivanje BiH sa susednim zemljama. U četvrtom se BiH spominje kao funkcionalna centralizovana država, koja kao takva postaje tek nakon sukoba i intervencije NATO.⁸⁷⁶

Prema rečima direktora kancelarije Fondacije Paula Paša, ponuđeni scenariji nisu predviđanja, već „polazišta za intelektualnu vežbu“ koja će podstaći kreatora politika da budu odlučniji u reformskim aktivnostima te u provođenju svojih političkih strategija.⁸⁷⁷

Osporavanje Bosne

Osporavanje države Bosne i Hercegovine u toku 2011. godine bilo je intenzivno i činjeno je na različite načine.

Najozbiljniji pokušaj miniranja državne zajednice je došao iz Republike Srpske kada je Narodna skupština RS na inicijativu Milorada Dodika usvojila odluku o raspisivanju referenduma u Republici Srpskoj na kome bi se građani izjašnjavali o tome da li podržavaju nametnute odluke visokog predstavnika u BiH, naročito one o Sudu i Tužilaštvu BiH. Dodikovo objašnjenje za ovakvu odluku je da su te institucije ispolitizovane i da nemaju nikakvo uporište u Dejtonskom sporazumu, ili u Ustavu BiH. Prema njegovim rečima, država BiH nema nikakve pravne nadležnosti osim Ustavnog Suda BiH.⁸⁷⁸

876 Danas, 4. april 2012, „Dejton dva za rsapad države“

877 Isto.

878 Politika, 12. mart 2011.

Reakcije na odluku o održavanju referenduma bile su negativne i u Sarajevu i u međunarodnoj zajednici. Federacija BiH je najavila da će, kao odgovor na najavljeni referendum u RS usvojiti deklaraciju o evropskoj i NATO opredeljenosti BiH. Ovo je izazvalo žestoke reakcije u RS. Predsednik Narodne skupštine RS Igor Radojičić je odmah reagovao izjavom da entiteti ne mogu nametati bilo kakve odluke, niti može Parlament FBiH odlučivati o stavovima Narodne skupštine RS. SNSD je upozorio Parlament Federacije da nema pravo da se "promoviše u vlasnika evropskih i evro-atlantskih integracija u BiH. RS će sama uređivati svoje nadležnosti iz Dejtonskog sporazuma i ustava".⁸⁷⁹

Većina članica Saveta za sprovođenje mira smatra da je organizovanje referenduma u RS protivno Dejtonskom sporazumu, da bi to dovelo do destabilizacije zemlje, te da se ne sme dozvoliti da bude održan, makar i pod pretnjom sankcijama srpskim političarima.⁸⁸⁰ Valentin Incko, visoki predstavnik je najavio da će sprečiti odluku o raspisivanju referenduma, jer je njegova dužnost da osigura poštovanje Dejtonskog sporazuma.⁸⁸¹ Ipak, Incko nije uspeo da dobije punu podršku u Savetu bezbednosti UN i u Savetu za sprovođenje mira za upotrebu bonskih ovlašćenja, ali su se pojačali pritisci međunarodne zajednice na srpske političare da sami povuku odluku o referendumu.⁸⁸²

Posle posete visoke predstavnice za spoljnu politiku i bezbednost EU, Ketrin Ešton Banjaluci, Republika Srpska je prihvatila ponudu Evropske unije da odloži referendum, jer joj je obećan dijalog o reformi pravosuđa u BiH. Potpredsednik RS dr Emil Vlajki je izjavio da bi referendum mogao biti odložen ako bi međunarodna zajednica u kratkom roku pomogla da se uklone nedostaci u radu Suda i Tužilaštva BiH.⁸⁸³ Međunarodna krizna grupa je podsetila da su Sud i Tužilaštvo BiH izglasani u Skupštini BiH redovnim putem, kao i da imaju podršku međunarodne zajednice tako da njihovo postojanje čak ni referendum ne može dovesti u pitanje.

879 Politika, 20. april 2011.

880 Politika, 15. april 2011.

881 Večernje novosti, 25. april 2011.

882 Blic, 6. maj 2011.

883 Večernje novosti, 7. maj 2011.

Cilj Republike Srpske je promena Zakona o Sudu i Tužilaštvu BiH. Po setu Eštonove i obećanja da će se pokrenuti reforma sudstva, Dodik je protumačio kako je time RS postala ozbiljan politički činilac, te da je otvaranje pitanja referenduma dovelo do tih rezultata. Međutim, opozicija u RS smatra da je odlaganje referenduma ogroman poraz i da je RS morala da ide do kraja.⁸⁸⁴

RS zamera Sudu i Tužilaštvu BiH četiri osnovne stvari: da se najveći broj procesa odnosi na Srbe, retroaktivnu primenu zakona donetog 2003. godine, mogućnost da predsednik Suda BiH imenuje i prvostepeno i drugostepeno veće, kao i teritorijalne nadležnosti tužilaštva.⁸⁸⁵

Cilj strukturalnog dijaloga o reformi pravosuđa, kako je naveo Štefan File, je stvaranje nezavisnog, nepristrasnog i samostalnog pravosudnog sistema u BiH. A Bakir Izetbegović smatra da će reforma pravosuđa dovesti do promena zakona i formiranja i izmene statusa nekih institucija i nijedna promena neće biti moguća bez saglasnosti parlamenata i svih u BiH.

Srbija se oko referenduma držala stava podrške "teritorijalne celovitosti BiH i dogovora tri naroda i dva entiteta". Međutim, Vuk Jeremić kao tvrđa linija u odnosu na BiH, smatrao je da su odluke Narodne skupštine RS doneta u skladu sa zakonom i da se moraju poštovati, što je predstavljalo indirektnu podršku održavanju referenduma. Nakon što je došlo do dogovora EU i RS, Vuk Jeremić je otvoreno pozvao na povlačenje međunarodne zajednice iz BiH, jer bi njome trebalo da upravljaju demokratski izabrani predstavnici naroda koji u njoj žive.⁸⁸⁶

Nakon odustajanja od referenduma Milorad Dodik je nastavio sa promovisanjem Republike Srpske kao potpuno nezavisne od BiH. Navodio je da je u BiH nemoguće izgraditi jednu naciju po američkom modelu, jer u BiH postoje tri konstitutivna naroda i više nacionalnih manjina, te da je lom nastao kada je počeo projekat izgradnje državnih institucija i nacije-države. Izneo je da je u BiH nemoguće graditi društvo koje bi funkcionisalo po principu "jedan čovek – jedan glas", jer bi to neminovno obezbedilo majorizaciju i arognaciju najbrojnijeg bošnjačkog naroda. Zbog toga

884 Politika, 14. maj 2011.

885 Politika, 10. maj 2011; Večernje novosti, 18. maj 2011; Večernje novosti, 20. maj 2011.

886 Danas, 16-17. april 2011.

smatra da BiH ne može da postoji na način kakva je bila i da može preživeti kao teritorijalno jedinstvena zemlja samo sa snažnim konfederalnim jedinicama i velikom autonomijom RS, sve do stepena potpune samostalnosti RS u okviru BiH. Isto tako, da će se RS suprotstaviti namerama Turske i islamskih zemalja da Bosnu dalje unitarizuju.⁸⁸⁷

Početakom 2010. godine Republika Srpska je donela Zakon o državnoj imovini po kome bi državna imovina prešla na entitete, što bi bio korak dalje ka raspadu Bosne. Na to su reagovala Federacija BiH i međunarodna zajednica. Valentin Incko je tom prilikom iskoristio Bonska ovlašćenja i stopirao primenu zakona, uz pretnju sankcijama onima koji prekrše odluku. Milorad Dodik tvrdi da se taj zakon ne može poništiti, jer BiH nema imovinu i nigde u njenom Ustavu ne piše da je ima. Milorad Dodik je poslao pismo ambasadorima država članica EU i Saveta za sprovođenje mira u BiH u kome je osporavao legalnost naloga Valentina Incka da obustavi primenu Zakona o statusu državne imovine koja se nalazi na teritoriji RS.⁸⁸⁸

Milorad Dodik je u svim prilikama uporno izjavljivao da je BiH neuspešan eksperiment međunarodne zajednice i da ne može opstati kao država. Isticao je da u BiH jedino funkcioniše Republika Srpska i da ona ne prihvata podaništvo i da treba da se prihvati i uvažava.⁸⁸⁹ RS može bez BiH, jer od nje odavno nema nikakve koristi, i nikad neće pristati na unitarizaciju države jer bi to dovelo do dominacije Bošnjaka. Kao jedan od dodatnih problema između Banjaluke i Sarajeva je to što u RS smatraju da Bošnjaci stalno prizivaju međunarodnu zajednicu da interveniše i nametne odluke koje su pristrasne i protiv RS. Često te intervencije podrazumevaju pretnje sankcijama, upotrebom "nepostojećih" Bonskih ovlašćenja. Dodik smatra da je arogancija bošnjačkih političkih elita glavni uzrok za sve probleme u BiH i da RS to ne može prihvatiti, jer je BiH duboko podeljena zemlja po svim pitanjima: kulturološki, teritorijalno, politički, sportski... Prema njegovim rečima, ovo će dovesti do prirodne podele i raspada

887 Politika, 22. maj 2011.

888 Politika 10. januar 2011.

889 Politika, 21. mart 2011.

države. Sa ovim viđenjem stvari slažu se i pojedini univerzitetski profesori iz Sarajeva i Banjaluke.⁸⁹⁰

Tumačenje Dejtonskog sporazuma je dodatni problem u odnosima u BiH. Iako su Srbi jako dugo osporavali taj sporazum, sada ga prihvataju kao temelj BiH i traže njegovo strogo poštovanje. To podrazumeva da nisu moguće promene Dejtonskog sporazuma. Sarajevo insistira na njegovoj nefunkcionalnosti, što podržava i međunarodna zajednica.⁸⁹¹ Što se Hrvata tiče, oni smatraju da su u nezavidnoj poziciji i da se diskriminacija Bošnjaka nad Hrvatima mora otkloniti formiranjem hrvatske teritorijalne jedinice.⁸⁹²

Ekonomski odnosi – fokus na RS

Milorad Dodik je rado viđen gost u Beogradu i podrška njegovoj politici se iskazuje na različite načine. Premijer Srbije Mirko Cvetković mu je uručio nagradu “Zlatni dinar cara Dušana” za jačanje privrednih i kulturnih veza Srbije i RS. Dodik je tom prilikom izjavio da su odnosi RS i Srbije bolji nego ikad. Ovi odnosi se manifestuju održavanjima zajedničkih sednica vlada Srbije i Republike Srpske. U toku 2011. godine dve ovakve sednice su održane, jedna u Banjaluci, druga u Beogradu. Tokom prve zajedničke sednice Vlada Srbije se obavezala da će obezbediti višemilionski kredit uz jako nisku kamatu za različite projekte Republike Srpske. Tom prilikom je i potpisano čak 27 različitih sporazuma.

Članovi Predsedništva BiH Željko Komšić i Bakir Izetbegović su u nekoliko navrata kritikovali bliske veze Borisa Tadića i Milorada Dodika, a povodom zajedničke sednice dveju vlada Bekir Izetbegović je izjavio da Srbija i RS imaju pravo na specijalne odnose, ali da je dolazak čitave vlade iz Beograda ipak preterivanje.

Da je Milorad Dodik nezaobilazan politički faktor u Srbiji pokazala je i poseta delegacije Srpske napredne stranke Banjaluci. Aleksandar Vučić je izjavio da je jako zadovoljan posetom i da RS ne sme za Srbiju da postoji

890 Press, 7. jun 2011.

891 Pravda, 11. oktobar 2011.

892 Večernje novosti, 20. novembar 2011.

samo u vreme izborne kampanje i zarad slikanja, već je “potrebno da razvijamo, u skladu sa Sporazumom o specijalnim vezama i sa pravima koja imamo po Dejtonskom sporazumu, najbolje i najbliže moguće odnose”.⁸⁹³

Tadićeva (prva) zvanična poseta Sarajevu

Boris Tadić je tek u julu 2011. otišao u prvu zvaničnu posetu Sarajevu. Tokom posete Boris Tadić je poručio da Srbija želi najbliže prijateljske odnose sa BiH i da je spremna na rešavanje svih preostalih otvorenih pitanja između dve zemlje. Takođe je rekao da Srbija želi da ima specijalne i posebne odnose sa Federacijom BiH kao što ih ima i sa RS. On je naglasio da podrška Srbije integritetu BiH nije samo deklarativna, jer se manifestuje i u političkoj praksi.

Tadić je dotakao i pitanje ratnih zločina, između ostalog je pomenuo da ima veliku rezervu i distancu prema svakom ko je optužen za ratne zločine, pomenuvši Divjaka (Jovu), Ganića (Ejupa), Karadžića (Radovana) i Mladića (Ratka). Na ovu izjavu je reagovao vrhovni poglavar Islamske zajednice u BiH Mustafa Cerić, protestujući zbog poređenja akademika Ganića sa osumnjičenima za ratne zločine Karadžićem i Mladićem, te da je to krajnje licimerno i nemoralno. Istakao je da je Ganić pred meritornim sudom u Londonu oslobođen svih optužbi koje mu beogradska obavешtajna služba nameće već godinama i da srpski predsednik mora jednom naučiti da nisu jednaki oni koji su hrabro i časno branili Sarajevo i oni koji su ga četiri godine granatirali.⁸⁹⁴

Inače, susreti na visokom političkom nivou Beograd-Zagreb – Sarajevo nastavljeni su kao deo pritiska i zahteva EU, koja regionalnu saradnju smatra jednim od glavnih kriterijuma za brže uključivanje balkanskih zemalja u evropske integracije. Posebno su česti bili susreti Izetbegović-Josipović-Tadić.

Boris Tadić, Ivo Josipović i tri člana Predsedništva BiH sastali su se neformalno na Brionima (jul 2011). Tadić je posle razgovora saopštio da je jedan od zaključaka sastanka potreba ubrzavanja evropske integracije

⁸⁹³ Politika, 8. februar 2011.

⁸⁹⁴ Press, 6. jul 2011.

za sve države bivše Jugoslavije. On je ocenio da su odnosi između tri zemlje odlični, kao i lični odnosi šefova država, ali je napomenuo da postoje otvorena pitanja kao što su granice, imovina, materijalno nasleđe, ali i veliki potencijali za njihovo rešavanje. Josipović smatra da je sastanak važan za nastavak političkog pomirenja i da će ubuduće trilateralni sastanci biti održavani bar jednom godišnje, dok je Željko Komšić istakao da države moraju da se pomažu i da je razgovor bio otvoren i iskren.⁸⁹⁵

Odnos Dodika prema Kosovu

RS u odnosu prema Kosovu prati stav zvaničnog Beograda – neprihvatanje Kosova kao nezavisne države. Dodik tvrdi da nacionalna podela pokazuje da je propao koncept međunarodnog angažmana i da podržava Srbe na Kosovu u borbi za ostvarivanje njihovih legitimnih prava. Smatra da međunarodna zajednica odavno vuče poteze koji su štetni po interese srpskog naroda gde god se on nalazi, a posebno na Kosmetu.⁸⁹⁶

Zbog stava RS, BiH kao predsedavajuća Saveta bezbednosti nije postigla saglasnost o konačnom tekstu izlaganja na SB UN o Kosovu. Kad je došlo do nasilja na Kosovu (leto 2011) Vuk Jeremić je tražio podršku BiH u SB UN u osudi jednostrane odluke Prištine o slanju specijalnih jedinica na sever Kosova (neki analitičari tvrde da je čak bilo i elemenata pretnji u tom zahtevu). Međutim, Željko Komšić, jedan od članova Predsedništva je poručio da će BiH u SB UN slediti vlastiti stav, pri čemu će voditi računa o svojim interesima a ne interesima Srbije ili Kosova.⁸⁹⁷

Milorad Dodik je često davao izjave o Kosovu, između ostalog, da smatra da je sve što se dešava na Kosovu rezultat greške koju je Srbija napravila kad je pod pritiskom SAD i Evrope povukla svoju deklaraciju o nelegalnom proglašenju nezavisnosti Kosova. Prilikom posete Kosovu Dodik se satao sa predsednicima opština sa severa Kosova i obećao da će preko medija RS obezbediti da istina o sevu Kosova prodre u svet. On je uporedio situaciju na Kosovu sa situacijom u RS, rekavši da RS u potpunosti razume šta se

895 Press, 19. jul 2011.

896 Politika, 1. avgust 2011.

897 Pravda, 14-15. maj 2011.

dešava na Kosovu, jer je RS to sve već preživela. Rekao je da se situacija na severu Kosova polako pretvara u koncentracioni logor, jer se tamo ograničava kretanje, sprovodi nasilje i puca na goloruk narod.⁸⁹⁸

Naknadno je Dodik reterirao i priznao da Srbija ne može više da spreči otimanje Kosova, ali da Srbija nikad ne treba da prizna Kosovo, ali da treba da izdvoji značajan novac za srpsku zajednicu koja tamo ostane da živi, a onima koji hoće da se isele treba obezbediti besplatno zemljište širom Srbije; istovremeno, pozvao ih je i u Republiku Srpsku.⁸⁹⁹

Turska u Bosni

Prisustvo Turske u regionu i njenu sve značajniju ulogu u regionalnim odnosima, Republika Srpska smatra antisrpskom. Taj stav je formulisan još od sastanka Haris Silajdžića, Borisa Tadića i turskog predsednika Abdula Gula u Istanbulu 2010. godine kad je potpisana Istanbulska deklaracija. Nesporazumi između Turske i RS su se nastavili i u 2011. godini kada je otkazan sastanak turskog ministra spoljnih poslova Ahmeta Davutoglua i Nebojše Radmanovića. Davutoglu se pre toga sastao sa Dodikom. Razlog za otkazivanje sastanka bio je to što je RS istakla samo svoju zastavu, dok je Turska tražila da tamo budu i zastave BiH i Turske.⁹⁰⁰

Sastanak u Istanbulu 2010. godine bio je pozitivno ocenjen u Srbiji i Turskoj, kao i u Federaciji BiH, što je dovelo do novog trilateralnog sastanka 2011. godine u Karađorđevu, uz prisustvo sva tri člana Predsedništva BiH. Bošnjacki član Predsedništva BiH po prvi put je došao u Srbiju nakon 20 godina.

Sastanak je bio produktivan, između ostalog zbog toga što je Boris Tadić izjavio da Srbija nikad neće podržati referendum koji bi vodio podeli BiH i na bilo koji način doveo u pitanje integritet te zemlje. Bakir Izetbegović je iskazao zadovoljstvo onim što je tokom sastanka čuo od Tadića, jer to vodi uspostavljanju boljih odnosa dveju zemalja. Sarajevo i Beograd mogu, kako je izjavio, da razgovaraju o svim spornim pitanjima i bez

898 Politika, 6. oktobar 2011.

899 Danas, 27. oktobar 2011.

900 Politika, 1. februar 2011.

patrona. Što se tiče autonomije Sandžaka, smatra da su ti zahtevi izlišni, jer je pitanje dezintegracije na Balkanu završena priča.

Na tom sastanku Nebojša Radmanović je pokrenuo pitanje optužnica za ratne zločine koje stvaraju političke probleme i najavio mogućnost trilateralnog sastanka Hrvatske, Srbije i BiH. Željko Komišić je takođe najavio mogućnost sastanka zbog optužnica i rekao da je Tadićev stav o referendumu jako bitna poruka za BiH.⁹⁰¹

Reakcije na sastanak u Karađorđevu su bile negativne u opoziciji u Republici Srpskoj, jer se smatra da je put te saradnje trasirao Haris Silajdžić i da to ojačava neootomanske ciljeve Turske. Iako se nije oglašavao povodom sastanka u Karađorđevu, ovakav stav načelno ima i Milorad Dodik koji smatra da je snažno prisustvo Turske loše, jer je ona navijački raspoložena i podržava Bošnjake.⁹⁰²

Odnos RS prema Sarajevu i Federaciji

Generalni odnos Republike Srpske prema Sarajevu je negativan i manje-više se sagledava kroz prizmu rivaliteta Sarajeva i Banjaluke. Političari RS burno reaguju na svaki pomen revizije Dejtonskog sporazuma.

Rajko Vasić iz SNSD smatra da su mnogo dalekosežnija pitanja popisa stanovništva i vojna imovina. Upozorava da popis po želji unitarizovanog sarajevskog kruga otvara mogućnost za ustavni nestanak Srba u BiH. A što se tiče vojne imovine, Vasić je ubeđen da sarajevska unitarna država želi da na teritoriji Srpske stvori eksteritorijalna područja koja su u vlasništvu Sarajeva i da na taj način izvrši "vaticanizaciju Srpske". Ne podržava ni iskrene akcije Sarajeva u pokušaju suočavanja sa prološču. Inicijativu da se podigne spomen-obeležije žrtvama rata na Kazanima u Sarajevu smatra inicijativom "lažnih SDPovskih Srba koja je zakasnela i da je to samo predstava". Ističe da je "čisto muslimansko Sarajevo najveći spomenik stradalim, mučenim i prognanim Srbima iz tog grada".⁹⁰³

901 Danas, 27. april 2011.

902 Politika, 26. april 2011.

903 Politika, 24. septembar 2011.

Sporazum o saradnji tužilaštava i dalje sporan

RS od početka ima negativan stav prema Tužilaštvu BiH za ratne zločine. U osporavanju te institucije prednjači Milorad Dodik, koji je postigao da se uklone međunarodni eksperti koji su radili u tom Tužilaštvu. Glavna teza je da su Srbi disproporcionalno više osuđivani. To je istovremeno i svojevrsna strategija relativizacije odgovornosti za rat u Bosni. Direktor Republičkog centra za istraživanje ratnih zločina RS Janko Velimirović smatra da su Srbi pred Sudom BiH zbog počinjenih ratnih zločina osuđeni na trostruko duže zatvorske kazne nego Hrvati i Bošnjaci zajedno. Smatra da Sud i Tužilaštvo BiH krše ljudska prava, jer u velikoj meri kopiraju Haški tribunal.

Narodna skupština RS je na zahtev Milorada Dodika razmatrala informaciju o radu Tužilaštva i Suda BiH na istraživanju i procesuiranju ratnih zločina u BiH. Smatra se da pravosudne institucije, kako ističe Pantelija Ćurguz, predsednik boračke organizacije imaju selektivan pristup u procesuiranju ratnih zločina koji je na štetu RS.⁹⁰⁴

Potpisivanje Sporazuma o razmeni dokaza i činjenica u predmetima ratnog zločina bilo je jedna od važnijih tema u 2011. godini. Potpisivanje je bilo najavljeno nekoliko puta ali svaki put je odlagano. Glavni problem je u tome što gotovo svi u Federaciji BiH imaju negativno mišljenje o sporazumu, jer misle da ga Srbija neće poštovati i da BiH neće ništa dobiti potpisivanjem. Predsednica Suda BiH, Medžida Kreso je oštro kritikovala sporazum govoreći da je štetan za BiH, jer nije zasnovan na principu reciprociteta. Stranka za BiH navodi da bi prema ovom sporazumu svi predmeti ratnih zločina počinjenih na teritoriji BiH bili ustupljeni onoj državi u kojoj osumnjičeni ima prebivalište, što po njima znači da bi se BiH odrekla nadležnosti da procesuiraju hiljade osumnjičenih građana Srbije.

Jednom zakazano potpisivanje je otkazano, jer se umešalo Predsedništvo BiH. Tužilaštvo BiH je dobilo pismo od predsedavajućeg Predsedništva Željka Komšića u kome se Tužilaštvo upozorava da je Predsedništvo BiH jedino nadležno da zaključuje međunarodne sporazume u ime BiH.⁹⁰⁵

904 Pravda, 12. april 2011.

905 Politika, 13. jun 2011.

Na trilateralnom sastanku (Tadić, Josipović i tročlano predsjedništvo BiH) na Jahorini (BiH) u februaru 2012. godine Boris Tadić je podržao inicijativu hrvatskog predsjednika Ive Josipovića da se procesuiranje odgovornih za ratne zločine olakša međudržavnim sporazumom koji će potpisati ove dve zemlje. Komšić je, međutim, kazao da se BiH nije priključila ovoj inicijativi, jer ne postoji jedinstven stav oko tog pitanja. Kako je rekao, "to je posebno osjetljivo pitanje u BiH. Smatram da je prirodno da se sudi po mjestu izvršenja zločina" i dodao da BiH sa tužilaštvima Srbije i Hrvatske nije potpisala ni sporazum o saradnji u predmetima ratnih zločina, jer nisu bile "ispoštovane procedure".⁹⁰⁶

Podrška RS Hrvatima

Republika Srpska već duže vreme podržava ideju Hrvata o formiranju trećeg, hrvatskog entiteta u BiH u čemu vidi mogućnost konačnog raspada BiH. Hrvati smatraju da su u neravnopravnom položaju u odnosu na Bošnjake, a kao primer se često navodi činjenica da je Željko Komšić izabran za člana Predsedništva glasovima Bošnjaka. Situacija oko formiranja vlade na nivou države i Federacije je dodatno zakomplikovala stvari, naročito kada je SDP formirao Vladu Federacije BiH bez učešća najvećih hrvatskih stranaka.

Hrvatski narodni sabor (HNS) usvojio je rezoluciju kojom zahteva detaljnu reformu Ustava BiH, koja bi obezbedila institucionalnu ravnopravnost hrvatskog naroda. Oni takođe traže i novu administrativno-teritorijalnu organizaciju BiH koja bi se sastojala od nekoliko federalnih jedinica od kojih bi najmanje jedna bila sa hrvatskom većinom. Gotovo sve partije u Republici Srpskoj suštinski podržavaju deklaraciju, jer kako ističu, Hrvati su višegodišnje žrtve bošnjačke političke torture. Međutim, ne podržavaju deo koji osporava Republiku Srpsku, jer, po njima, to je udar na Dejtonski sporazum. Smatraju da probleme u Federaciji BiH treba rešavati kroz Vašingtonski, a ne Dejtonski sporazum.⁹⁰⁷

906 file:///C:/Documents%20and%20Settings/ZORANA%20MARKOVIC/Desktop/BiH%20odbacila%20sporazum,%20Srbija%20i%20Hrvatska%20za.htm.

907 Politika, 11. april 2011.

Podršku Hrvatima u Federaciji BiH je izrazio i potpredsednik Republike Srpske dr Emil Vlajki. Tvrdi da su Bošnjaci u Federaciji nelegalno i nelegitimno zauzeli vlast, zahvaljujući nedemokratskom činu visokog predstavnika i da je neophodno da Hrvatski narodni sabor donese "odluku o referendumu koji će voditi objedinjavanju hrvatskih područja i njihovoj teritorijalnoj, administrativnoj, finansijskoj, policiskoj i kulturnoj autonomiji". Podrška srpskih političara Hrvatima je uslovna, jer čim se ugrozi status Republike Srpske, ističu da Hrvati ne mogu dobiti ravnopravnost ili svoj entitet u BiH na štetu Republike Srpske.⁹⁰⁸

Međunarodna zajednica je svesna položaja Hrvata pa je u tom smislu Valentin Incko najavio da bi se u budućnosti mogle ispuniti neke želje Hrvata kao konstitutivnog naroda. Ipak on napominje da frustracija Hrvata ima osnova, ali da je često i naduvana i veštačka. Visoki funkcioner HDZ BiH Ivo Miro Jović ističe da su za Incka Hrvati remetilački factor, a da je BiH podeljena na srpski i bošnjački deo.⁹⁰⁹

Dobrovoljačka ulica i Tuzlanska kolona: izjednačavanje odgovornosti za rat u Bosni

Slučaj Jovana Divjaka otvorio je, kao i u drugim slučajevima, pitanje interpretacije rata u Bosni. Vojno tužilaštvo Srbije je podiglo optužnice protiv BiH vrha za Dobrovoljačku još tokom 1993. godine, sa tezom da su rat počeli Bošnjaci protiv JNA. Preko slučajeva Dobrovoljačka ulica i Tuzlanska kolona Beograd uporno želi cementirati "svoju istinu" o događanjima u Bosni. U Beogradu se polazi od teze da bi "sama presuda u slučaju Dobrovoljačke izmenila prirodu rata u BiH, utvrdila pravo lice agresora i postavila temelj za preispitivanje daljeg postojanja država nastalih na davno smišljenim zamenama teza ili uloga aktera krvavih sukoba na Balkanu".⁹¹⁰

908 Politika, 29. januar 2011; Politika, 26. maj 2011; Politika, 4. novembar 2011.

909 Politika, 26. maj 2011; Politika, 3. jul 2011.

910 Marina Raguš, aktiviskinja antiglobalističkog pokreta, „Povratak na mesto zločina“, NIN, 26. januar 2012.

Osim Tužilaštva za ratne zločine, u tome punu podršku i doprinos daju akademici poput Dobrice Ćosića,⁹¹¹ SPC, kao i mediji, razna udruženja boraca i posebno, predstavnici RS. Preko tih slučajeva želi se pokazati da je BiH Tužilaštvo neobjektivno i da su Srbi najčešći optuženici.

Akademski krugovi u Sarajevu rat u Bosni tumače kao agresiju i genocid protiv Bošnjaka. Direktor Instituta za istraživanje zločina protiv čovečnosti i međunarodnog prava iz Sarajeva, Smail Čekić, je na skupu "Zločin genocida nad Bošnjacima" izneo tvrdnje da je zločin genocida osmislio i razvio akademik Dobrica Ćosić i da je iza srpskog fašizma, koji je patološki opsednut pravoslavljem i srpstvom, uvek stajala država, a da su nosioci projekta istaknuti i ugledni srpski intelektualci, kao i vođstvo Srpske pravoslavne crkve.

Predsednik Akademije nauke i umetnosti RS Rajko Kuzmanović je ocenio da su to velike istorijske laži i pita se šta takvi istoričari žele u BiH, pomirenje ili dalji sukob. Sa Kuzmanovićem se slaže i specijalni izaslanik Svetskog jevrejskog kongresa Arije Livne.⁹¹²

Jovan Divjak je uhapšen u Austriji po međunarodnoj poternici koju je izdala Srbija. Ova poternica je potpuno identična onoj po kojoj je uhapšen, pa oslobođen, Ejup Ganić u Londonu. Federacija BiH je iz budžeta izdvojila 500.000 eura za kauciju za puštanje na slobodu Jovana Divjaka. RS, koja smatra Divjaka ratnim zločincem, ocenila je gest Federacije kao katastrofalan i ciničan potez. Predsednik boračke organizacije Republike Srpske Pantelija Ćurguz je rekao da je bošnjački politički vrh pokazao da više nema mere i da takvo ponašanje bošnjačkih političara vodi BiH u novu krizu i sukobljavanja. Srpska demokratska stranka je rekla da će na prvoj sednici Narodne skupštine RS tražiti da se donesu odluke koje će optuženim Srbima obezbediti ista prava koje institucije BiH daju Bošnjacima koji su počinili zločine nad srpskim stanovništvom.

Bakir Izetbegović je osudio burno reagovanje RS i rekao da Divjak nije taj koji treba da bude u zatvoru zbog Dobrovoljačke i da ako se desio neki

911 Ćosić u svojoj knjizi „Bosanski rat“ iznosi da je to bio masakr na ulicama Tuzle i da je ubijeno najmanje tri stotine vojnika. U knjizi je preskočio Srebrenicu i zločin genocida koji se tamo desio.

912 Politika, 19. februar 2011.

zločin o tome treba sud da odluči. Do sada ni Haški tribunal ni Sud u Sarajevu nisu našli dokaze za zločin u Dobrovoljačkoj.⁹¹³

Jovan Divjak je posle nekoliko meseci pušten na slobodu po istoj osnovi kao i Ejup Ganić. Austrijsko pravosuđe je odbacilo zahtev Srbije za izručenje Jovana Divjaka. Vladimir Vukčević, tužilac, koji je insistirao na odgovornosti BiH vrha za Dobrovoljačku, nije komentarisao odluku austrijskog suda, ali je ostao pri tome da neko treba da odgovara za zločin u Dobrovoljačkoj ulici. Smenu tužioca BiH Milorada Barašanina smatra pokušajem da se spreči procesuiranje slučaja Dobrovoljačka i Tuzlanska kolona.

Predsednik Organizacije poginulih i zarobljenih vojnika i nestalih civila Nedeljko Mitrović smatra da je puštanje Divjaka dokaz da su prema žrtvama rata na delu diskriminacija i pristrasno ponašanje institucija BiH kojima pomaže međunarodni faktor. Staša Košarac, rukovodilac Tima RS za koordinaciju aktivnosti istraživanja ratnih zločina i traženja nestalih lica je rekao da je odluka očekivana, ali i poražavajuća za dobre ljude u BiH i njihove namere da svi odgovorni odgovaraju. Smatra da predstavnici srpskog naroda moraju nadzirati šta će se događati u predmetu Dobrovoljačka u Tužilaštvu BiH, jer Divjak ni nakon današnjeg čina nije oslobođen optužbi. Željko Komšić, predsedavajući Predsedništva je odluku o puštanju protumačio kao jedino ispravno rešenje i da će se Divjakovim povratkom vratiti i nada da će se prestati sa maltretiranjem državljana BiH koji su časno branili svoju zemlju. Ejup Ganić pokušaje hapšenja građana BiH na osnovu poternica iz Srbije, tumači kao vrstu terorizma i kampanje kojoj je cilj destabilizacija BiH.⁹¹⁴

I hapšenje Ratka Mladića i njegov odlazak u Hag u RS je primljeno sa velikim nezadovoljstvom i burnim reakcijama. Premijer RS je najavio da će se izdvojiti finansijska sredstva za njegovu odbranu, jer se on u RS smatra herojem koji je omogućio stvaranje RS. Milorad Dodik ne očekuje negativne implikacije za RS, jer, kako je naglasio, reč je o pojedinačnoj, a ne o kolektivnoj odgovornosti.⁹¹⁵

913 Politika, 10. mart 2011; Politika, 11. mart 2011.

914 Politika, 30. jul 2011; Danas 30-31. jul 2011.

915 Politika, 2. jun 2011.

Iz svega jasno proizilazi da se Beograd i RS uporno zalažu za drugačije viđenje rata u Bosni i da se ogromna energija ulaže u fabrikovanje lažne istorije uprkos činjenicama koje su sve očiglednije.

Revizija tužbe protiv Srbije za genocid i agresiju

Revizija tužbe BiH protiv Srbije za agresiju i genocid još nije pokrenuta, ali bošnjački zvaničnici govore da će do nje svakako doći. Bakir Izetbegović je najavio da će BiH obnoviti tužbu protiv Srbije za genocid za vreme proteklog rata, uprkos njegovoj želji za uspostavljanje boljih odnosa sa Srbijom i simpatijama koje ima prema Borisu Tadiću. On kaže da se takve stvari ne mogu gurati pod tepih i da to nije zapostavljena stvar. Ukoliko BiH prikupi dovoljno dokaza da ponovo optuži Srbiju za genocide, svakako će to i učiniti. Pravni ekspert iz Banjaluke Miroslav Mikeš smatra da od revizije Međunarodnog suda pravde u Hagu neće ništa biti, jer ne postoje nove činjenice i novi dokazi. Sakib Softić, agent BiH u procesu pred Međunarodnim sudom pravde, smatra da je mogućnost revizije tužbe BiH protiv Srbije sprečio Haški tribunal, jer presuda Momčilu Perišiću (tadašnjeg načelnikga Generalštaba Vojske SRJ) nije potvrdila veze između Perišića i Mladića, tj. između Beograda i RS. Time je Tribunal praktično amnestirao Srbiju za pokušaj istrebljenja Bošnjaka u istočnoj Bosni.

U Institutu za istraživanje zločina protiv čovečnosti i međunarodnog prava takođe ne veruju da je lako revidirati tužbu, jer Hag nije utvrdio efektivnu kontrolu Perišića nad Mladićem, čime bi se Beograd direktno doveo u vezu sa zločinima. Asocijacija nezavisnih intelektualaca "Krug 99" smatra da BiH ima moralnu obavezu i pravo da obnovi tužbu protiv SRJ za počinjeni genocid. Senadin Lavić, predsednik BZK "Preporod" je rekao da obnova tužbe ne znači tužbu protiv bilo kojeg naroda nego protiv jednog režima koji je naneo ogromne probleme i uzrokovao ono što je označeno kao genocid.⁹¹⁶

916 Politika, 8. septembar 2011; Politika, 4. oktobar, 2011; Politika, 20. oktobar 2011.

Odnos RS prema Islamskoj zajednici

Rijaset iz BiH i Mustafa Cerić su reagovali nekoliko puta i povodom Dodikovih izjava u kojima on javno kritikuje muslimane. Posebno su reagovali na Dodikovu izjavu: "Ne verujemo dobrim namerama muslimana, jer imamo potpuno negativno iskustvo". Rijaset iz je ovu izjavu ocenio kao šovinističku, antiislamsku i islamofobičnu kojom se sa najvišeg nivoa institucija moći i sistema vlasti podstiče mržnja prema jednoj verskoj grupi" i tražio da se Dodik izvini svim muslimanima u svetu.

Ovaj verbalni sukob je kulminirao kada je iz Rijasetu iz BiH rečeno da će predložiti muslimanskim zemljama da predsednika RS Milorada Dodika i one koji ga podržavaju u Beogradu, proglase nepoželjnima osobama i da im uskrate gostoprimstvo. Kao razlog su naveli činjenicu da Dodik u svojim istupima uzima islam kao kompromitujući faktor i pogrdnu etiketu koju će kao takvu prišivati političkim predstavnicima Bošnjaka i podsticao u društvu opštu mržnju i animozitet prema globalnoj religiji. Izazivanje verske netrepeljivosti koja dolazi od Milorada Dodika prema Bošnjacima zbog njihove vere islama, ističe Cerić, može rezultirati novim genocidom. Dodik je na ovo odgovorio da nema ništa protiv Bošnjaka i islama, da poštuje slobodu veroispovesti, ali da je potpuno neprihvatljivo to što Islamska zajednica u BiH uporno želi da upravlja političkim procesima u zemlji, napadajući Srpsku i njega lično. Saopštenje iz je kvalifikovao kao politički pamphlet, a Cerića kao političku figuru koja teži stvaranju šerijatske države.⁹¹⁷

Zaključci i preporuke

Srbija ne prihvata novu realnost u regionu, što je neposredna posledica neprihvatanja činjenica iz nedavne prošlosti. U tom smislu, njeni odnosi sa BiH su opterećeni različitim interpretacijama devedesetih. Srbija nije spremna da podrži izmene Dejtonskog sporazuma, kako bi se stvorili uslovi za funkcionalnu državu Bosnu. Svi njeni naponi su usmereni na suštinsko ekonomsko i kulturno integrisanje RS u Srbiju. Prevladava stav da je

917 Politika, 14. jul 2011.

RS najveća pobjeda Srbije u drugoj polovini XX veka koju treba sačuvati po svaku cenu. Ta strategija određuje odnose Srbije i BiH.

Kako bi se prilike u BiH stabilizovale Srbija mora

- podržati izmene Dejtonskog sporazuma i time afirmisati svoju konstruktivnu ulogu u regionu;
- zajedno sa Hrvatskom treba doprineti stabilizaciji prilika u Bosni kako bi se u celom regionu ubrao proces evropskih integracija;
- iskreno pristupiti kažnjavanju ratnih zločinaca i distancirati se od Miloševićeve politike;
- javno denuncirati i distancirati se od teza Dobrice Ćosića i kruga oko njega koji još uvek insistiraju na podeli Bosne;
- ojačati veze sa Sarajevom kao glavnim gradom BiH i time pokazati iskrenu želju za normalizaciju prilika u Bosni;
- preuzeti odgovornost za Srebrenicu i ostale zločine u BiH kako bi pomogla pomirenje Bošnjaka i Srba u BiH;
- međunarodna zajednica ne sme špekulisati sa mogućim scenarijima podela jer to ide u korist srpskih nacionalista koji su fiksirani na podelu Bosne čak i ako vlast u Beogradu deklarativno podržava jedinstvenu Bosnu;
- podela Bosna je poraz evropskih vrednosti a sve zemlje u regionu vraća u svojevrsni etnički autizam i netoleranciju;
- potreban je novi pristup Bosni kroz mobilisanje mladih ljudi na zajedničkim projektima; takodje potrebno je pokrenuti privredu koja svakako ima integrativni potencijal;
- potrebno je ubedljivije pratiti poteze vlade i neformalnih centara u Beogradu kako bi se predupredili njihovi pokušaji osujećivanja jedinstvene Bosne;

Hrvatska: postepeni uspon odnosa

Hrvatska je tokom 2011. godine okončala proces pregovaranja o punopravnom članstvu u Evropskoj uniji (EU) i time zaokružila proces koji je trajao duže od 10 godina. Proces pristupanja Hrvatska je počela 1998. godine kad je osnovano i Ministarstvo za evropske integracije; time je Hrvatska želela da pokaže jasno strateško opredeljenje ka EU integracijama. U oktobru 2001. godine potpisan je i Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između EU i Hrvatske. U februaru 2003, Hrvatska je predala zahtev za članstvo u EU, da bi u oktobru iste godine Hrvatska predala i odgovore na pitanja iz upitnika EU komisije. Pošto je u aprilu 2004, EU komisija dala pozitivno mišljenje, već u junu iste godine Hrvatska postaje kandidat za punopravno članstvo u EU. Pristupni pregovori Hrvatske i EU zvanično su počeli u oktobru 2005. godine i trajali su nešto manje od šest godina. Konačno, u junu 2011. godine pregovori su zaključeni, što je omogućilo da se u decembru potpiše ugovor o pristupanju. Zvanično se očekuje da će Hrvatska postati punopravna članica EU u julu 2013. godine.

Za Hrvatsku je 2011. godina bila posebno izazovna, jer je osim završetka pregovora donela i veliku turbulenciju u javnom životu Hrvatske. Očekivanje od Hrvatske da ostvari ozbiljne rezultate u borbi protiv korupcije zaokruženi su istragama protiv većeg broja najviših funkcionera hrvatske vlade. Spisak uhapšenih zbog korupcije upotpunjen je imenima bivših ministara, potpredsednika vlade, na kraju i bivšim premijerom Ivom Sanaderom. Spisak optužbi protiv bivšeg premijera je impresivan. Osim većeg broja afera u koje je umešan, očigledne slabosti ka umetničkim delima visoke vrednosti, hartijama od vrednosti, ali i gotovini, Sanader je optužen i za ratno profiterstvo, s obzirom da je jedno korupcionaško delo počinio tokom ratnih dejstava, tj. 1994, i 1995. godine.⁹¹⁸ Međutim, osim teških optužbi na račun visokih funkcionera Sanaderove vlade, skandal je usko povezan i sa strankom koja je obeležila nezavisnost Hrvatske – Hrvatskom demokratskom zajednicom (HDZ). Naime, nakon hapšenja i

918 "Kasica prasica Ive Sanadera", Vreme, 3. novembar 2011.

izručenja Sanadera, tužilaštvo Republike Hrvatske pokrenulo je postupak protiv same stranke, jer se ispostavilo da je HDZ jedan od najdirektnijih korisnika korupcijom stečenog novca. Tako je sekretarica HDZ imala zadatak da isplaćuje novac u gotovini raznim ljudima u vladi, samoj stranci, ali i na estradi. Tako se pojavila tvrdnja da je pevaču Marku Perkoviću – Thomsonu isplaćeno nekoliko stotina hiljada eura, kako ne bi nastupao tokom izborne kampanje 2008. godine.⁹¹⁹

Otvaranje ovih pitanja bilo je preduslov za okončanje pregovora sa EU. Ovog puta EU je od Hrvatske očekivala veliki pomak u borbi protiv korupcije, te se može konstatovati da je ova vrsta pritiska EU na zemlju kandidata bez presedana u dosadašnjoj istoriji procesa pridruživanja. Skandali vezani za HDZ otvorili su prostor za pobjedu Kukuriku kolacije, predvođene Socijaldemokratskom partijom (SDP), na parlamentarnim izborima održanim krajem 2011. Uz predsednika Josipovića i vladu koju predvodi Zoran Milanović, Hrvatska je pred novom šansom da do kraja konsoliduje demokratski prostor društva. Povlačenjem HDZ u opoziciju otvara se nova šansa i za samu stranku koja je očito opterećena korupcijom i skandalima iz vladavine duge gotovo 20 godina pred potrebom da se očisti iznutra i pronađe novu paradigmu, kako bi u narednom periodu, možda, povratila vlast u zemlji.

Put Hrvatske ka EU od presudnog je značaja i za samu Srbiju, jer bi hrvatsko iskustvo moglo da bude od velike koristi za nosioce javnih politika u Srbiji. Osim političkog konteksta koji je jako važan za političare, hrvatsko iskustvo na polju tehničkih pregovora moglo bi da posluži kao važan izvor podataka za stručnu javnost, jer se može očekivati da Srbiju čeka isti broj poglavlja, odnosno, slična vrsta dinamike u pregovorima sa EU.

Mogućnosti za dodatnu relaksaciju odnosa između Hrvatske i Srbije otvorile su se tokom 2010. i 2011. godine, nastavkom intezivnih susreta predsednika Borisa Tadića i Ive Josipovića čime su pokazali da su političari nove generacije, odnosno, da međusobnim odnosima stvaraju šanse za dalje unapređenje odnosa između dve zemlje.

I dalje najveće opterećenje za dve zemlje predstavljaju pitanje iz neposredne prošlosti, a prelomna tačka tih odnosa su međusobne tužbe pred

919 Jutarnji list, novembar 2011.

Međunarodnim sudom pravde (MSP) u Hagu. Dva predsednika su tokom međusobnih susreta više puta pomenula mogućnost istovremenog povlačenja međusobnih tužbi. Prema predsedniku Josipoviću, to će zavisiti od nekoliko preduslova koje Srbija mora da ispuni, a koji se tiču, pre svega pitanja nestalih, povratka kulturnog blaga, kažnjavanja ratnih zločina pred nacionalnim sudovima i sl. Formiranjem nove vlade u Hrvatskoj otvara se dodatna mogućnost za povlačenje tužbi, jer je stav vlade predvođen HDZ bio tvrd po tom pitanju. Tako je nova ministarka spoljnih poslova Vesna Pusić u više navrata sa oprezom najavila mogućnost zatvaranja otvorenih pitanja između Srbije i Hrvatske, uključujući i pitanje međusobnih tužbi. Ipak, prema rečima ministarke Pusić, povlačenje tužbe za genocid protiv Srbije nije na dnevnom redu dok se ne reše neka od otvorenih pitanja.⁹²⁰

Dokaz da odnose dve zemlje i dalje opterćuju devedesete najbolje ilustruje primer grobnica koje su nađene tokom 2011. godine i to u Srbiji. Naime, tokom 2010, i 2011. godine na gradskom groblju u Nišu ekshumirano je deset tela. Pretpostavlja se da su to posmrtni ostatci građana Hrvatske koji su bili ratni zarobljenici i koji su bili smešteni u zatvoru u Nišu. Procenjuje se da je tokom rata više od 400 građana, vojnika i civila bilo smešteno u KPZ u Nišu. Svedoci tvrde da je logor za zarobljenike u Nišu funkcionisao od sredine novembra 1991. godine do kraja februara 1992. godine.⁹²¹

Podsećanje na devedesete godine, tokom 2011, donela je i presuda hrvatskim generalima u aprilu mesecu. Reč je o presudi kojom su hrvatski generali proglašeni krivim, i od trojice, osuđena dvojica: Ante Gotovina na 24 i Mladen Markač na 18 godina zatvora. Gotovina je proglašen krivim, između ostalog, zbog ubistva, racija i deportacija Srba tokom operacije „Oluja“, a Markač za svoju ulogu u istoj operaciji. Ovi generali su, prema tumačenju jednog broja pravnika, delovali kao deo „zajedničkog zločinačkog poduhvata“. I ova presuda dovela je do velike rasprave o ulazi Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) u Hagu i u Srbiji i u Hrvatskoj. Predsedavajući suda Alfonsa Oriea je povodom presude rekao: “Ova presuda ne dovodi u pitanje legalnost pribegavanja ratu i vođena

920 <http://www.vestio11.com/2012/01/vesna-pusic-nema-povlacenja-tuzbe-protiv-srbije/>

921 Birn istraživačka mreža. www.birn.eu.com

rata kao takvog. Međutim, pojedini članovi političkog i vojnog vrha Hrvatske delili su zajednički cilj trajnog uklanjanja srpskih civila iz tzv. Krajine silom ili pretnjom sile”⁹²²

Ekonomija: umereni uspon

Ekonomske odnose sa Republikom Hrvatskom od 2000. godine karakteriše uglavnom pozitivan razvoj. Na pozitivna kretanja uticalo je intenziviranje političkog i ekonomskog dijaloga i institucionalno regulisanje međusobnih odnosa. U poslednjih nekoliko godina na međudržavnom nivou, zaključeno je dvadesetak sporazuma i protokola u najvažnijim oblastima saradnje, počev od normalizacije odnosa do slobodne trgovine. Prema podacima Agencije za privatizaciju, Narodne banke Hrvatske i sredstava javnog informisanja, Hrvatska je jedna od značajnijih zemalja – učesnika u privatizaciji u Srbiji. U periodu od 1999, do 2010. godine direktne investicije hrvatskih preduzeća u Republici Srbiji su iznosile oko 580 miliona eura što čini više od 20 odsto ukupnih hrvatskih ulaganja u inostranstvo.

Tokom 2011. godine i poslednje prepreke vezana za ulaganje srpskih preduzeća u Hrvatsku su otklonjene. Naime, više od 60 domaćih preduzetnika s predsednikom Srbije Borisom Tadićem na čelu otišlo je u Hrvatsku na Poslovni forum, sa ciljem da se pospeši kupovanje hrvatskih firmi i plasiranje srpskih proizvoda na tržište Hrvatske. Tom prilikom predsednik Hrvatske je izjavio da više neće postojati političke prepreke za ulazak kapitala iz Srbije u Hrvatsku.

Kad je reč o perspektivi buduće ekonomske saradnje, zajednička je ocena da je ekonomska saradnja dve zemlje sve uspešnija i da ima prostora za njeno dalje unapređivanje. Iako bi tehničko-tehnološka povezanost iz prethodnog perioda bivše zajedničke države trebalo da predstavlja jednu od osnova za pokretanje i obnavljanje viših oblika privredne saradnje, malo je primera takve privredne poslovno-tehničke saradnje između preduzeća iz Srbije i Hrvatske. Unapređenje privredne saradnje realno je u oblasti energetike, turizma, informacionih tehnologija. Međutim, struktura srpskih roba u robnoj razmeni sa Hrvatskom je nepovoljna,

dominantne su sirovine i repromaterijal kao i proizvodi nižih faza obrade. I mada je tokom 2011, nastavljen trend pada robne razmene između dve države (zbog sveopšte recesije), jasno je da je ekonomska saradnja jedan od ključnih stubova saradnje dve države, odnosno, da Hrvatska i Srbija mogu biti dva ozbiljna partnera u preuzimanju tržišta Zapadnog Balkana.

Crna Gora: stalna meta

Srbija vrši konstantan pritisak na Crnu Goru pokušavajući da održi paternalistički odnos. Pretenzije prema Crnoj Gori rastu i očituju se kroz stalnu podršku Beograda srpskim opozicionim strankama, Srpskoj pravoslavnoj crkvi (SPC) i nekim opozicionim medijima. Strategija očuvanja i jačanja odnosa matične države i Srba u regionu koju je usvojila Vlada Srbije u januaru 2011. godine, koristi Srbe u celom regionu kao instrument za svojevrsnu ucenu svih država nastalih raspadom Jugoslavije. Strategijom se zahtevalo da Srbi u Crnoj Gori dobiju status konstitutivnog naroda. Tim povodom Vlada Crne Gore je uputila oštar protest Srbiji, ocenjujući da se Strategijom direktno meša u unutrašnje stvari suverene Crne Gore, da je Strategija sračunata na „promenu ustavnog poretka Crne Gore” i da deluje suprotno “temeljnim principima dobrosusedskih odnosa”.⁹²³ Vladajuća Demokratska partija socijalista (DPS) Crne Gore je ocenila da Strategija predstavlja redizajniranje starih, pogubnih modela u rešavanju takozvanog srpsko pitanja u regionu.⁹²⁴ Nakon protesta ta odredba je izbačena iz Strategije.

Savet za Srbe u regionu koji je formirala Vlada Srbije predstavlja još jedan kanal direktnog uticaja na prosrpsku opoziciju u Crnoj Gori, koja je i inače vezana za Beograd. Osim predstavnika srpskih partija iz Crne Gore, na drugi sastanak Saveta pozvana su i dva ministra iz Vlade Crne Gore koji su poziv odbili s obrazloženjem da to predstavlja direktno mešanje u unutrašnje stvari Crne Gore.

Popis stanovništva u Crnoj Gori je pomno praćen u Beogradu, a mediji su povelu pravu kampanju kojom se želelo dokazati da ima više građana koji se izjašnjavaju kao Srbi nego onih koji sebe smatraju Crnogorcima. Ovakav stav je iznosila i prosrpska opozicija i Srpska pravoslavna crkva. U tom kontekstu, posebno je apostrofirani srpski jezik kojim, kako tvrde, govori većina građana Crne Gore. U popisnu kampanju se uključio i srpski

⁹²³ Pobjeda, 11. mart 2011.

⁹²⁴ Pobjeda, 4. mart 2011.

patrijarh Irinej koji je pozvao sunarodnike uoči popisa, da se slobodno izjasne kao Srbi. Predsednik Srbije Boris Tadić je 15 dana uoči popisa posetio Crne Goru i otvorio srpski konzulat u Herceg Novom. U Crnoj Gori to je protumačeno kao pokušaj da se utiče na poželjni ishod popisa, odnosno izjašnjavanje građana o nacionalnoj pripadnosti.

Srpska pravoslavna crkva se otvoreno meša u državnu politiku Crne Gore i arbitrira povodom mnogih pitanja. Ona je involvirana u rad prosrpske opozicije, srpskih udruženja i društava u Crnoj Gori. Otvoreno je agitovala uoči i tokom popisa stanovništva. Popis je, po javnim izjavama njenih velikodostojnika, za Srpsku pravoslavnu crkvu važniji od referendumu o nezavisnosti. Identičan stav iznosili su i predstavnici prosrpske opozicije. SPC takodje uporno tvrdi da su prava Srba ugrožena, navodeći, između ostalog, i podatak da 60 njenih sveštenika nije dobilo boravišnu dozvolu u Crnoj Gori, te da aktuelna vlast pokušava da joj oduzme imovinu. Crpska pravoslavna crkva ne priznaje crnogorski narod, crnogorski jezik i Crnogorsku pravoslavnu crkvu (CPC) koja ima sve više vernika i pristalica. SPC je oštro reagovala na stav vladajuće Demokratske partije socijalista da Crna Gora treba da ima jednu pravoslavnu crkvu. Oko pitanja Crnogorske pravoslavne crkve izjasnila se i Moskovska patrijaršija porukom da je ta crkva kanonski nepriznata i da začuđuje stav crnogorskih vlasti da ona treba da bude jedina crkva. Ovom temom su se naveliko bavili i beogradski mediji navijačkim tonom.

Medijskom kampanjom Srpska pravoslavna crkva je uspela da nametne temu o svom, navodno ugroženom položaju u Crnoj Gori do te mere da zvaničnici u Beogradu i to pitanje drže kao prioritetno. Stalne tvrdnje prosrpske opozicije i Srpske pravoslavne crkve o ugroženosti Srba i srpskog jezika u Crnoj Gori rezultat su želje da se dokaže da je Crna Gora srpska država. Instrumentalizacija Srba i srpskog jezika posebno se ogleda u podizanju tenzija nakon što je crnogorski jezik postao zvanični, službeni jezik. Napadi na aktuelnu vlast se svode na to da je srpski jezik eliminisan iz upotrebe što je jedna od dežurnih tema u beogradskim medijima.

Zakon o dinastiji Petrović koji je usvojen u crnogorskom parlamentu posebno je iritirao Beograd. Tim zakonom ujedinjenje sa Srbijom

1918. godine, na osnovu odluka takozvane Velike podgoričke skupštine je kvalifikovano kao nasilna aneksija.

Pretenzije Srbije

Srbija i dalje ne prihvata realnost da je Crna Gora nepovratno nezavisna država i pokušava na sve moguće načine da destabilizuje Crnu Goru, preko prosrpske opozicije, SPC, ka i zahtevajući poseban status Srba u prosvetnoj i kulturnoj sferi.

Savet za Srbe u regionu je jedan od instrumenata kojim se preko srpske zajednica pokušava destabilizacija Vlade. Na sastanak Saveta u decembru 2011. godine, osim predstavnika prosrpske opozicije u Crnoj Gori, pozvana su i dva ministra iz Vlade Crne Gore, verovatno zato što se izjašnjavaju kao Srbi. Ministri su odbili poziv, uz konstataciju da to predstavlja mešanje u unutrašnje stvari Crne Gore. Prispeli poziv odbili su ministri zdravlja i poljoprivrede Miodrag Radunović i Tarzan Milošević, a na sastanku u Beogradu nije se pojavila ni bivša ministarka za evropske integracije Gordana Đurović.

Ministar Miodrag Radunović je saopštio da poziv smatra neprimere-nim i da „nema nameru ići u tuđu kuću po svoje mišljenje”.⁹²⁵ Tim povodom, funkcioner vladajuće Socijaldemokratske partije (SDP) Borislav Banović je izjavio: "Nije mi jasno šta Boris Tadić misli time da uradi, da naredi ministrima da sprovode politiku Srbije u Crnoj Gori, ili da kaže kako srpski narod u Crnoj Gori treba da se odnosi prema Crnoj Gori. Za države i društva koja pretenduju da budu građanska, a pokušavaju da prave mreže svoje politike i uticaja u susednim državama ovo je neprimerena politika. Mislim da su to izdisaji politike koja se gubi, to je izgubljena i promašena politika.”⁹²⁶

Beogradski mediji su posvetili veliku pažnju ovom sastanku, a list Pravda piše kako će predsednik Srbije Boris Tadić održati sastanak sa pred-

925 Radio Slobodna Evropa, 21. decembar 2011.

926 Isto.

stavnicima srpskih partija iz Crne Gore da bi dogovorili strategiju izjašnjavanja Srba na predstojećem popisu stanovništva.⁹²⁷

Popis stanovništva

Na popisu stanovništva Crne Gore koji je održan od 1. do 15. aprila, 2011, 44,9 odsto građana se izjasnilo kao Crnogorci, a 28,77 odsto kao Srbi. U odnosu na prethodni popis 2003. godine, broj Crnogoraca se povećao za oko 2 odsto, dok se broj Srba smanjio za više od tri procenata. Taj trend ukazuje da se afirmiše identitet Crne Gore, što će verovatno i u narednim godinama biti na uzlaznoj liniji.

Prosrpske političke stranke, srpske nevladine organizacije, uz podršku Srpskog nacionalnog saveta i Srpske pravoslavne crkve pokrenuli su kampanju da se na popisu zadrži procenat Srba (32 odsto na prethodnom popisu), odnosno njihov broj poveća. Zajednički je odlučeno da srpske organizacije do popisa utiču na građane da se izjasne kao Srbi što je, kako je isticano, važnije od referenduma o nezavisnosti. Uz ovakve stavove stalno se manipuliše tvrdnjama da je cilj državne vlasti u Crnoj Gori da eliminiše Srbe.

Amfilohije Radović je otvoreno agitovao među građanima da se izjasne kao Srbi. On se, kako pišu podgorički mediji, tajno sastao sa ambasadorom Srbije Zoranom Lutovcem i predstavnicim srpskih političkih partija kako bi se izvršile pripreme pre popisa i razradila strategija da se što više građana izjasni kao Srbi. I poglavar Srpske pravoslavne crkve Irinej se oglasio uoči popisa pozivom građanima da „se okupe oko vere, nacije i jezika“.⁹²⁸

Beogradski i prosrpski mediji u Crnoj Gori su uoči popisa pokrenuli pravu kampanju, kako bi dokazali da su Srbi većina u Crnoj Gori i da bi optuživali crnogorske vlasti da vrše pritisak na Srbe uoči popisa. Tako list *Vijesti* piše da vlasti u Podgorici vrše pritisak na građane koji se ne izjašnjavaju kao Crnogorci i navodi reči Amfilohija upućene građanima da treba da se oslobode straha.⁹²⁹ List *Danas* pod naslovom „Pritisci na Srbe“

927 Pravda, 8.februar 2011.

928 Blic, 29.mart 2011.

929 Vijesti, 11. februar 2011.

citira Vladimira Božovića, predsednika Odbora matice srpske u Crnoj Gori da će vlast pokušati da smanji procenat Srba određenim inžinjerinom.⁹³⁰ Provladina *Politika* donosi udarni naslov na prvoj strani „Koliko je Srba u Crnoj Gori“,⁹³¹ a isti list tvrdi da je ćirilica proterana iz obrazaca za popis.⁹³² Stav vladajuće koalicije u Crnoj Gori da će se građani slobodno izjašnjavati na popisu gotovo da se i ne pominje.

Srpska pravoslavna crkva

Srpska pravoslavna crkva ne priznaje crnogorski narod, crnogorski jezik i Crnogorsku pravoslavnu crkvu. Srpska pravoslavna crkva je involvirana u sve prosrpske partije, srpske nevladine organizacije i udruženja, kao i u vreme referenduma o nezavisnosti, Srpska crkva se otvoreno bavila agitacijom uoči popisa stanovništva kako bi se što više povećao broj Srba u Crnoj Gori. Dežurna teza srpske crkve je da vlast vodi anticrkvenu kampanju te da je ugrožena u Crnoj Gori. Amfilohije tvrdi da vlast progoni crkvu i kritikuje zvaničnu Podgoricu što navodno sprečava podizanje hramova i što favorizuje Crnogorsku pravoslavnu crkvu.

Srpska pravoslavna crkva je posebno burno reagovala kad njenih 60 sveštenika nije dobilo dozvolu za privremeni boravak u Crnoj Gori. Vlasti traže da se Srpska pravoslavna crkva registruje, što ova odbija. Posebno je reagovala na stav vladajuće Demokratske partije socijalista da Crna Gora treba da ima jednu pravoslavnu crkvu. Predsednik te partije Milo Đukanović je izjavio da je Crna Gora i dalje meta velikosrpskog državnog projekta, zbog čega državni organi treba snažnije da rade na duhovnom utemeljenju Crne Gore kojoj treba jedna pravoslavna crkva.⁹³³

U spor Srpske pravoslavne i Crnogorske pravoslavne crkve umešala se i Ruska crkva. Mitropolit Ilarion, visoki dostojnik te crkve je u julu boravio u Beogradu i ponovio stav da je Crnogorska pravoslavna crkva kanonski nepriznata i kao takva neprihvatljiva. On je najavio i da će, tokom po-

930 Danas, 18. februar 2011.

931 Politika, 12.april 2011.

932 Politika, 8. mart 2011.

933 Press, 18.maj 2011.

sete Crnogorskoprivoborskoj mitropoliji proveriti odnos crnogorskih vlasti prema Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi.

Crnogorski zvaničnici su u više navrata upozorili Srpsku pravoslavnu crkvu na njeno neprimereno bavljenje politikom. A predsednik Crne Gore Filip Vujanović se osvrnuo i na srpskog patrijarha zbog njegove izjave da u Crnoj Gori živi jedan narod, srpski: "Stav srpskog patrijarha Irineja o crnogorskoj naciji je zabrinjavajući i predstavlja uvredu za crnogorski narod".⁹³⁴

Beogradski mediji aktivno učestvuju u promovisanju beogradskih stavova. Pod naslovom „Crnogorske vlasti žele da uzmu imovinu Srpske pravoslavne crkve“ list *Blic* piše da ta crkva ima u vlasništvu 571 crkvu i 60 manastira i citira Velibora Džomića koji tvrdi da vlasti hoće da ih oduzmu od Mitropolije.⁹³⁵ Isti list, pod naslovom „Podgorici važniji odnosi sa Vatikanom nego sa Srpskom pravoslavnom crkvom“ objavljuje informaciju da je crnogorski premijer Igor Lukšić potpisao u Vatikanu temeljni ugovor Crne Gore i Svete stolice kojim se reguliše odnos te zemlje sa Katoličkom crkvom. Slični ugovori biće potpisani i sa drugim verskim organizacijama.⁹³⁶

Srbija je pitanje položaja Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori podigla na državni nivo, što u velikoj meri utiče na tenzije između Srbije i Crne Gore. Beograd navodi da je položaj sPC gori od položaja drugih verskih organizacija. I predsednica srpskog parlamenta Slavica Đukić Dejanović tvrdi da u odnosima sa Crnom Gorom postoje problemi i sa Crkvom.⁹³⁷

Ranko Krivokapić, predsednik crnogorskom parlamenta, u više navrata je osudio postavljanje limene crkve na Rumiji, koja simbolizuje versku harmoniju u Crnoj Gori (pravoslavaca, katolika i muslimana). Zbog toga ga je prokleo Amfilohije. Potpredsednik delegacije Evropskog parlamenta za jugoistočnu Evropu Jelko Kacin je tim povodom zatražio od izvestioca za Crnu Goru Čarlsa Tanoka da u tekst rezolucije o Crnoj Gori uvrsti i osudu ponašanja Amfilohija.⁹³⁸

934 Blic, 12. jun 2011.

935 Blic, 10. jun 2011.

936 Blic, 25. jun 2011.

937 Press, 25. jun 2011.

938 Pobjeda, 2. februar 2011.

Srbi i srpski jezik

Srpski nacionalisti uporno negiraju crnogorski nacionalni, kulturni i verski identitet. Dežurna teza o ugroženosti Srba i srpskog jezika u Crnoj Gori je glavna tema, pogotovo otkako je crnogorski jezik proglašen za službeni. Stalno govore o tome da su i Srbi i srpski jezik progonjeni u Crnoj Gori. Instrumentalizacijom Srba i srpskog jezika bave se i neki beogradski zvaničnici koji smatraju da Srbi ne mogu biti manjina u Crnoj Gori, a crnogorski jezik, službeni. Za nacionaliste, crnogorski jezik je veštačka tvorovina, „sramni jezik“, kako je to u više navrata izjavio Amfilohije. Srpska pravoslavna crkva ne priznaje crnogorski jezik kao ni prosrpska opozicija koja ne priznaje ni državne simbole, grb, zastavu i himnu. Tvrde da je srpski jezik ukinut i proteran iz škola premda sve manjinske zajednice u Crnoj Gori imaju pravo na ravnopravan tretman svog jezika.

Svojatanje Crne Gore ogleda se i u prosvetnoj politici. Tako u udžbeniku za treći razred gimnazije piše da su Srbi i Crnogorci jedan narod, srpski. Tvrde se da su Crnogorci deo srpskog naroda i da im je etničko poreklo srpsko. U udžbeniku piše: „Boreći se protiv Turaka, uspele su da u 19. veku stvore drugu srpsku državu. Ta činjenica, sticanje državnosti, presudno je uticala da u 20. veku proglase sebe nacijom i tako srpsko nacionalno biće podele na dva nejednaka dela“.⁹³⁹

U Enciklopediji Srbije piše da su Crnogorci Srbi, a stanovništvo Crne Gore se izjašnjava kao srpsko. Radoš Ljušić, glavni i odgovorni urednik Enciklopedije, ovoreno, u više navrata iznosi ovakve stavove. Ranko Krivokapić, predsednik crnogorskog parlamenta je, reagujući, izjavio: „Na delu je stalna agresija i pokušaj etničkog čišćenja Crnogoraca, brisanje Crnogoraca kao naroda“.⁹⁴⁰

Beogradski mediji se bave i nacionalnom strukturom zaposlenih u crnogorskim državnim službama. Ističe se podatak da je zaposlenih Srba u njima samo 8,5 posto i zaključuje da je reč o dugogodišnjoj diskriminaciji Srba. Osim toga, mediji su objavili na udamnim mestima i da je, usvajanjem Zakona o dinastiji Petrović zapravo nastavljena politika nasilnog

939 Pobjeda, 2. mart 2011.

940 Politika, 27. april 2011.

odvajanja Srbije i Crne Gore i širenja srbofobije. Posebno je kritikovana kvalifikacija da je 1918. godine izvršena nasilna aneksija Crne Gore od strane Srbije

Zaključci i preporuke

Iako je pre pet godina priznala Crnu Goru, Srbija nije do kraja prihvatila njenu nezavisnost. I dalje se prema njoj odnosi paternalistički, što za posledicu ima loše međudržavne odnose. Podatak da na kongresu vladajuće Demokratske partije socijalista Crne Gore nije bilo delegacije Demokratske stranke Borisa Tadića dovoljno ilustruje ovakvo stanje.

Srbija ne može da prihvati ni crnogorsko priznanje Kosova, a u poslednje vreme poteže i pitanje Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori.

Kosovo: neuspeli pokušaj podele

Postavljanje kosovskih carinika na granične prelaze Jarinje i Brnjak i odlučna akcija međunarodne zajednice kao podrška tom činu, otvorila je mogućnost za dugoočekivani početak nove regionalne politike koja zahteva i promenu stava Beograda prema regionu i delovima susednih država koji su naseljeni Srbima. Naime, Vlada u Beogradu je stavljena pred svršen čin da je održavanje statusa quo na severu Kosova neodrživo sa stanovišta ljudske bezbednosti, odnosno vladavine prava i slobodnog protoka ljudi i roba.

Eskalacija krize na Kosovu i oružani incidenti na graničnim prelazima Brnjak i Jarinje (juli-avgust 2011), neočekivano je osvetlila suštinski problem između Beograda i Prištine i stavila ga na dnevni red: sever Kosova. Održavanjem statusa quo na severu Kosova Beograd, od NATO intervencije 1999. godine, pokušava da izdejstvuje podelu Kosova. Stalna napetost između Srba i Albanaca na Kosovu pretvara se u zamrznuti konflikt. Pokazalo se da takvo stanje na dugi rok nosi velike opasnosti.

Pokušaj da se izdejstvuje podela (barikadama) tokom leta i jeseni 2011, nije uspeo, što je vladajuću koaliciju kompromitovalo pred međunarodnom zajednicom upravo u trenutku kada se od Srbije očekivao pojačani napor da se što pozitivnije predstavi EU uoči dobijanja statusa kandidata za članstvo u EU. Vladajuća koalicija, međutim, bez obzira na unutrašnje tenzije oko Kosova, ipak je procenila da je kandidatura za EU značajniji ulog u izbornoj kampanji. Zato je brzo aktivirana druga opcija – autonomija severa Kosova.

Nekoliko meseci uoči eskalacije krize više zvaničnika u Beogradu (najotvorenije, zamenik premijera i potpredsednik Vlade Ivica Dačić), po prvi put izašlo je u javnost otvoreno sa predlozima o podeli, što je pratila i odgovarajuća medijska promocija.

U Beogradu se sve vreme očekivalo da će međunarodna zajednica da prihvati realnost da sever Kosova kontrolišu Srbi i da će to voditi ka formalizovanju podele Kosova. Naprotiv, odluka kosovske vlade da zauzme

granične prelaze Jarinje i Brnjak i time uspostavi državnost na celoj teritoriji Kosova dobila je podršku međunarodne zajednice. Iako se situacija znatno smirila do kraja 2011. godine, sever Kosova je i dalje teritorija na kojoj nije uspostavljena vladavina zakona.

Najteže posledice stanja na severu Kosova trpe građani tog regiona koji su taoci srpskih radikalnih lidera. U ovom delu Kosova nema vladavine zakona, policija i međunarodne snage ne usuđuju se da preuzmu odgovornost i snažnije zaštitet same građane i njihova osnovna ljudska prava.⁹⁴¹ Umereni politički predstavnici i organizacije civilnog društva nemaju mogućnost rada na severu Kosova. Helsinškom odboru za ljudska prava su se žalili građani da su česti fizički napadi (uključujući i podmetanje eksplozivnih naprava) na one pojedince koji se suprotstave politici radikalnih srpskih lidere ili imaju kontakte sa predstavnicima međunarodne zajednice ili kosovskih institucija.

Krizi je prethodilo odbijanje Beograda da prihvati carinski pečat Republike Kosovo. Zvanični Beograd je propustio priliku da zajedno sa Evropskom unijom (EU) i sa kosovskim vlastima nađe rešenje koje bi omogućilo da se ubire carina⁹⁴² ne samo za kosovski nego i za srpski budžet – i što je još važnije, obezbedi naplata PDV.

Pokazalo se da nije reč samo o pitanju suvereniteta nego i određene finansijske dobiti pojedinih grupa iz Srbije i tzv. kontroverznih poslovnih ljudi.⁹⁴³ Srbija dosta dugo ne dozvoljava prolaz robe sa Kosova, dok je nje-

941 Helsinški odbor je razgovarao u više navrata sa građanima na severu Kosova, umerenim srpskim predstavnicima i predstavnicima kosovskih institucija i međunarodne zajednice.

942 Kao rezultat slabog napredovanja u dogovoru o carinskom pečatu, kosovska vlada uvela je embargo na robu iz Srbije. To je u praksi izazvalo i embargo Srbije na kosovsku robu.

943 Porez na dodatu vrednost (PDV) za robu koja je iz Srbije išla na Kosovo ukinula je vlada Vojislava Koštunice 2005. godine. (Ovu Uredbu o ukidanju poreza potpisao potpredsednik vlade i funkcioner G17 Miroslav Labus.) Vlada Mirka Cvetkovića vratila je PDV tek u septembru 2011, pre kraja svog mandata. Prema zvaničnim podacima, koje su objavljeni u najavi emisije Insajder pod nazivom „Patriotska pljačka“ na TVB92, na Kosovo je za samo šest i po godina otišla roba u vrednosti od više od dve milijarde eura. To znači da je iz Srbije na Kosovo dnevno odlazila roba u vrednosti većoj od 840.000 eura. Prema istraživanju Insajdera, najveći deo te robe zapravo je alternativnim pravcima vraćen u Srbiju ili je prokrijumčaren u južni deo Kosova. Za deset godina, prema istraživanju Insajdera, ovo je građane Srbije koštalo

na roba nesmetano stizala na Kosovo. Osim toga ima i Albanaca koji bi želeli da se vrate na područje severno od Ibra, ali to još uvek ne mogu.

Kriza na severu Kosova pokazala je da pod snažnim međunarodnim pritiskom slabe veze između Beograda (pre svega Demokratske stranke) i srpskih lidera na severu Kosova. Na primer, Vlada Srbije nije podržala srpske lidere na severu Kosova u organizaciji i održavanju referenduma (15-16. februar 2012), na kome su se izjašnjavali o (ne)prihvatanju kosovskih institucija. Prema zvaničnicima iz Beograda to je prvi put da kosovski Srbi nisu prihvatili sugestiju iz Beograda. Takođe, Vlada Srbije je procenila da bi trpela veliku političku štetu na planu evropskih integracija ukoliko bi insistirala na održavanju lokalnih izbora u maju 2012, na Kosovu i učestvovala u njihovoj organizaciji. Ipak, ovo ne znači da je Vlada Srbije u potpunosti odustala od održavanja paralelnih institucija na severu Kosova, jer je najavljena nova-stara strategija srpske vlade: formiranje privremenih opštinska veća bez izbora.⁹⁴⁴

Alternativa paralelnim institucijama na severu Kosova jeste formiranje opština po Ahtisarijevom planu. U severnom delu Kosovske Mitrovice već postoji Pripremni tim koji je formiran 2010. godine na osnovu Ahtisarijevog plana. Ovaj tim za sad radi isključivo na infrastrukturnim projektima od kojih je veći broj već realizovan.

Srbi na severu Kosova imali su sve vreme značajnu podršku predsednika Republike Srpske Milorada Dodika⁹⁴⁵ koji je imao i nekoliko sastanaka sa predsednicima pobunjenih opština. Dodik je sve vreme bio verovatno i

.....

oko 500.000 eura dnevno. Vladimir Jovičić, zamenik šefa pregovaračkog tima u pregovorima s Prištinom, kaže za *Politiku* (www.B92.net) da je neplaćanje PDV na severu Kosmeta u poslednje tri godine bilo glavni izvor bogaćenja pojedinaca.

944 Dražvni sekretar za Kosovo u Vladi Srbije Oliver Ivanović rekao je da će privremena veća najverovatniji biti formirana na osnovu zakona Republike Srbije o lokalnoj samoupravi. To rešenje je bilo primenjeno i u periodu 1999-2008, kada su funkcije predsednika opština vršili „koordinatori“. Trajanje mandata privremenih veća, prema Ivanovićevim rečima neće biti limitirano tj. „trajace sve dok se ne nađe političko rešenje sa međunarodnim misijama, pa i kosovskim institucijama, da se lokalni izbori održe“.

945 Milorad Dodik je izjavio da je Kosovo trenutno ključno pitanje u regionu i da će Srpska u tom kontekstu pratiti stavove Srbije. Izjavio je da Srpska neće dati saglasnost da BiH prizna nezavisnost Kosova, www.b92.net, 25. avgust 2011.

dobro obavešten o susretima zvaničnog Beograda sa liderima EU, pre svega sastancima sa nemačkom kancelarkom Angelom Merkel.⁹⁴⁶ Dodikovo prisustvo tokom krize sugerise da srpska strana kao rezervni plan održava i stvaranje entiteta na severu Kosova po ugledu na Republiku Srpsku.

Kriza na severu Kosova je jasno kristalizirala i stavove EU i SAD koji su jedinstveni u tome da više nema povlačenje novih granica na Balkanu.⁹⁴⁷

Što se tiče Srba južno od Ibra, postignut je ozbiljan napredak u infrastrukturnim radovima i unapređenju svakodnevnog života što je rezultat pre svega njihove integracije u kosovsko društvo i prihvatanja Ahtisarijevog plana. Znatno je unapređena i njihova pokretljivost unutar Kosova. Međutim, nije postignut ozbiljniji napredak u kulturnom i socijalnom integrisanju, odnosno saradnji dve zajednice. Pokidane su gotovo sve veze među mladima između dve zajednice. U programe koji će voditi većoj socijalnoj interakciji pripadnika različitih zajednica, potrebno uložiti mnogo veće napore i to će verovatno biti dug proces. U tom smislu mnogo bi mogle da pomognu organizacije civilnog društva sa Kosova i iz Srbije.

Balvan revolucija na severu Kosova

Neposredni povod za incidente na severu Kosova bio je pokušaj specijalnih jedinica kosovske policije ROSU da (25. jula) uspostave graničnu kontrolu na punktovima Brnjak i Jarinje koju su do tada obavljali srpski policajci u sastavu Kosovskih policijskih snaga (KPS). „Samoorganizovani“ Srbi-meštani su ih masovnim okupljanjem i podizanjem barikada u tome sprečili. U tom pokušaju poginuo je kosovski policijac Enver Zumberi.

946 Odmah nakon odlaska nemačke kancelarke Vuk Jeremić, ministar spoljnih poslova je posetio Banjaluku kako bi Milorada Dodika upoznao sa stavovima Angele Merkel, jer je reč, kako je istakao, o važnim porukama koje će imati strateške posledice za situaciju na Zapadnom Balkanu, *www.b92.net*, 25. avgust 2011.

947 Osim Angele Merkel to je, po svemu sudeći, Borisu Tadiću potvrdila i državna sekretarka SAD Hilari Klinton, u Njujorku, tokom zasedanja Generalne skupštine UN. Hilari Klinton je naime, rekla da je susret sa predsednikom Srbije bio „prazan“, bez sadržaja, odnosno „da nije čula ništa novo što bi je razuverilo da Beograd i dalje ne igra na kartu podele Kosova“, *Danas*, 30. septembar 2011.

Pregovori predstavnika Vlade Srbije, vođe pregovaračkog tima u dijalogu sa Prištinom Borislava Stefanovića i ministra za Kosovo i Metohiju Gorana Bogdanovića i komandanta KFOR Erharda Bilera počeli su u nape-toj, ali mirnoj atmosferi. Međutim, nasilno paljenje i rušenje graničnih kontejnera na prelazu Jarinje dovelo je gotovo do oružanog sukoba. Napad je izvela oveća grupa maskiranih mladića sa kapuljačama, koje je i zvanični Beograd odmah nazvao „grupom huligana“.

U vezi sa tim napadom i dalje su ostali nerazjašnjeni detalji. Sa jed-ne strane, gotovo je neobjašnjivo kako su, na barikadama okupljeni Srbi uspeli da specijalne jedinice policije ROSU spreče da zauzmu granične pre-laze, a nisu uspeli da zaustave „grupu huligana“ (na koje su navodno, ape-lovali da ne pribegavaju nasilju).

Nije jasno ni ko je organizovao huligane i otkud su došli. Prema ne-kim saznanjima, nasilnike je organizovao biznismen iz Mitrovice, Zvonko Veselinović koji se bavi švercom akcizne robe i, inače je poznat organima gonjenja. Pozivajući se na iskaz anonimnog Mitrovčanina nedeljnik NIN piše da su „huligani“ „uvezeni“ iz Srbije. Direktor Policije Srbije Milorad Veljović tvrdio je pak da „huligani“ nikako nisu mogli da dođu iz Srbije.

Čitava operacija imala je efekat, kad je reč o Beogradu, „pucnja u sop-stvenu nogu“. Međunarodna zajednica koja je do tada, i prema nastojanju Prištine da uz pomoć specijalaca zauzme granične prelaze zvanično iskazi-vala rezervu, nije stala na stranu Beograda i tako pokopala nade Beograda da će u ovom konfliktu biti na njegovoj strani.

Slanje dodatnog kontigenta NATO snaga kao podršku KFOR bilo je naj-asnija poruka međunarodne zajednice da neće tolerisati takve incidente. Pokazalo se i da srpski pregovarači (apelujući na meštane da ostanu na barikadama) ne mogu ostvariti „povratak na stanje od pre 25. jula.“ To su prvi shvatali šef beogradskog pregovaračkog tima Borko Stefanović i mini-star za Kosovo i Metohiju Goran Bogdanović kad im vojnici KFOR nisu do-zvolili da na Kosovo uđu 31. jula na graničnom prelazu Jarinje.

Zahtev Beograda da se povodom „jednostranog pokušaja Prištine da zauzme granične prelaze“ održi vanredna sednica Saveta bezbednosti nije uvažen. U Njujorku je samo održan konsultativni sastanak iza zatvorenih

vrata, kome ministar spoljnih poslova Srbije Vuk Jeremić nije prisustvo-
vao, jer mu nije bilo dozvoljeno.

Tokom „balvan revolucije“ Srba sa severa Kosova, 27. septembra doš-
lo je do pucnjave i ranjavanja više demonstranata i vojnika KFOR. Beo-
gradske vlasti su uz bezrezervnu medijsku podršku tvrdile da su sukob
na graničnom prelazu Jarinje tog dana izazvali vojnici KFOR koji su „boje-
vom municijom“ pucali na „nenaoružan narod“. Zbog toga nije održana
ni najavljena runda pregovora između Beograda i Prištine u Briselu dok
se, kako je Beograd insistirao, „ne sprovede istraga“ i „utvrdi odgovornost
KFOR“.

Nekoliko dana kasnije (30. septembra) iz istih razloga održana je sed-
nica Odbora za bezbednost Skupštine Srbije koja je bila zatvorena za jav-
nost. Iako su održavanje sednice tražili poslanici Srpske radikalne stranke
(SRS), oni su sednicu napustili, a šef poslaničke grupe Dragan Todorović re-
kao je okupljenim novinarima da su podaci koje su na sednici izneli pred-
stavnici obaveštajnih službi „bliži onima koje daje NATO“. To je bio prvi
znak da zvanične informacije, koje su uveliko prezentirali gotovo svi me-
diji, nisu u redu. O njima je prvi javno progovorio Vuk Drašković, najpre
na Radiju Slobodna Evropa, a dan kasnije na TV B92, tvrdeći da su pred-
stavnici obaveštajnih službi na sednici Odbora za bezbednost, opisujući
događaje na Jarinju rekli da su incident izazvali Srbi (grupa koju je doveo
mitrovački „kontroverzni biznismen“ Zvonko Veselinović), i da su obe str-
ne koristile vatreno oružje.⁹⁴⁸

Afera sa sednicom Odbora za bezbednost samo je do kraja ogolila dvo-
ličnost vladajuće elite, koja „zna, ali neće da kaže“ šta će biti sa Kosovom.
Ogorčeni bivši premijer (nakon ubistva Zorana Đinđića) Zoran Živković je
tim povodom napisao da su to „podmukli politikantski demagozi koji lažu
Zapad, lažu Ruse, lažu Srbe sa Kosova, lažu sve građane Srbije“.⁹⁴⁹

Mediji su pisali i o prisustvu pripadnika desničarskih organizacija na
barikadama. *Politika*⁹⁵⁰ prenosi svedočenje neimenovanog učesnika in-

948 http://www.slobodnaevropa.org/content/draskovic_vlast_laze_gadjane_o_dogadjajima_na_jarinju_/24347183.html.

949 *Danas*, 4. oktobar 2011.

950 *Politika*, 11. oktobar 2011.

cidenta na Jarinju (27. septembra) koji tvrdi da je video kako jedan od Srba na barikadama otima nemačkom vojniku pušku iz koje se ispaljuju gume-ni meci. U istom tekstu se navodi da se samo jedan čas pošto su se dogodili incidenti na Jarinju, na sajtu desničarskog pokreta „Naši 1389“ pojavio tekst u kome se navodi da su ljudi sa barikada oteli tri nemačke puške. Portparol pokreta Miša Vacić rekao je za *Politiku* da puške nisu oteli ljudi iz tog pokreta već „napadnuti narod, u samoodbrani“.

Barikade su delimično uklonjene 27. oktobra, tako da je sloboda kretanja bila garantovana za KFOR, ali ne i EULEX. Međutim, prekretnica u smirivanju krize bio je poziv Borisa Tadića 29. novembra 2011,⁹⁵¹ kada je on naglo reterirao u odnosu na kosovsko pitanje i po prvi put od početka incidenata javno pozvao Srbe sa severa Kosova da se povuku sa barikada. Tome su prethodila dva dramatična dana na barikadama na Jarinju i u Jagnjenici. Kad su trupe KFOR pokušale da uklone barikade kod Jarinja, došlo je do sukoba sa lokalnim „braniteljima“ barikada, da bi dan kasnije (28. novembra) u Jagnjenici u sukobu sa Srbima više vojnika KFOR bilo povređeno bojevom municijom. Čak i prema pisanju nekih beogradskih medija, „lakim oružjem“ na pripadnike KFOR pucao je Zvonko Veselinović čije se ime često spominjalo tokom četvoromesečnog istrajavanja Srba sa severa Kosova na barikadama. Smirivanju tenzija doprinelo je i hapšenje Zvonka Veselinovića⁹⁵² u Srbiji.

951 “Pozivam predstavnike Kfora da obustave akcije uklanjanja barikada, jer te akcije dovode u pitanje živote građana i proizvode teške rizike. Želim da pokažu maksimalnu uzdržanost u narednom periodu i da uđu u razgovore sa političkim predstavnicima Srba”, rekao je Tadić novinarima u Palati Srbija. “Političke predstavnike Srba pozivam da učine sve da uklone barikade, jer one ugrožavaju živote građana a ne obezbeđuju da se odbrani ni jedan jedini nacionalni interes. Naprotiv, dovode nas u situaciju da izgubimo svaku mogućnost da branimo osnovne nacionalne interese i na severu Kosova i u međunarodnoj areni”, poručio je Tadić. Prema izveštajima agencija *Beta* i *Tanjug* 29. novembar 2011.

952 Braća Zvonko i Žarko Veselinović uhapšeni su 20. decembra na Kopaoniku. Policija Srbije saopštila je da je osumnjičeni Zvonko Veselinović uhapšen zbog nedozvoljene proizvodnje i stavljanja u promet oružja i eksplozivnih materija, a Žarko zbog zloupotrebe službenog položaja. (www.blic.rs) Protiv Zvonka i Žarka Veselinovića je na Kosovu podignuto devet krivičnih prijava uključujući i za ubistvo policajca i napad na osoblje UN i NATO. Braću Veselinoviće komandant KFOR Erhard Drevs

Prema dostupnim (nezvaničnim) informacijama KFOR je doneo odluku da ukloni barikade po cenu korišćenja svih neophodnih sredstava, uključujući i vatreno oružje. Po svemu sudeći, ta pretnja je bila motiv da, dan kasnije, obraćajući se novinarima na skupu posvećenom sasvim drugim temama, Boris Tadić uputi poziv na uzdržanost pripadnicima KFOR, a Srbima – da se povuku sa barikada.

Ranjeni vojnici su većinom bili pripadnici nemačkih i austrijskih trupa KFOR, što je zaoštrilo stavove njihovih vlada u vezi za kandidaturom.⁹⁵³ Pridružila im se i Velika Britanija.

Jedna od najvećih kontroverzi jeste i ko je obezbedio finansiranje izgradnje alternativnih puteva i materijal za barikade (beton, drva, šljunak i sl). Među onima koji su gradili puteve pominju se građani (dobrovoljnim radom i doprinosima u materijalu), firme kontraverznih biznismena ali i državne preduzeća iz Srbije.⁹⁵⁴

.....

označio je kao glavne vinovnike nereda na Jarinju i u Jagnjenici, navodeći da o tome postoje i video snimci. Zbog navoda o umešanosti u ilegalnu ekonomiju (pre sega šverc nafte), organizovanje nasilja i nereda, te povezanosti sa ekstremnim političkim krugovima na severu Kosova, Zvonko Veselinović u medijima je označavan i kao drugi Arkan, *Radio Slobodna Evropa*, 21. decembar 2011.

953 Angela Merkel je u svom govoru u Bundestagu 2. decembra rekla da "za sada nisu obezbedene pretpostavke za dodelu statusa kandidata za ulazak u Evropsku uniju Srbiji". Istom prilikom Merkelova je podvukla da "put Srbije u EU vodi samo preko normalizacije odnosa sa Kosovom", dodajući da su "EU i nemačka vlada blagovremeno formulisali svoja očekivanja (prema Srbiji) u formi konkretnih koraka".

954 Politika (11. oktobar 2011), piše kako „teška građevinska mehanizacija danonoćno probija nove puteve na severu KiM. Predstavnici Srba sa severa Kosova tvrde da puteve prave svi, od ljudi zaposlenih u javnim komunalnim službama, privatnih preduzetnika, običnih građana... „predsednik opštine Kosovska Mitrovica Krstimir Pantić za Politiku tvrdi da se novi putevi otvaraju, stari se popravljaju“. Privatnici koji drže benzinske pumpe besplatno daju gorivo, građani dobrovoljno krče šume, meštani sela kroz koja put prolaze spremaju hranu za radnike. I u opštini Zubin Potok radi se na sređivanju i seoskih i planisnkih puteva preko Mokre gore kako bi se stiglo iz Ibarksog Kolašina u Novi Pazar ili do Ribarića i dalje u Crnu Goru. Predsednik Opštine Zubin potok Slaviša Ristić kaže da su ti putevi i ranije postojali, ali da treba vremena, novca i radne snage kako bi se stavili u funkciju. „Svi učestvuju u izgradnji puteva. ... Opštinskim mašinama probijamo puteve“. Po Branku Niniću predsedniku opštine Leposavić, „ispostavilo se da kozijim stazama sad kreću svi koji rade u centralnoj Srbiji.... trudimo se da ih naspemo ne bi li bili osposobljeni za kretanje svih

Dijalog Priština-Beograd, iako sa problemima i zastoјima odvijao se paralelno (videti deo o pregovorima). Borislav Stefanović i Edita Tahiri su 3. decembra usaglasili stavove da se na Brnjaku i Jarinju uspostavi jedinstven prelaz sa integrisanim upravljanjem obe strane i međunarodnim akterima (EULEX i KFOR).

Neuverljivo uklanjanje barikada (u Jagnjenici i kod Jarinja), koje su dan uoči 9. decembra pripadnici opozicije ponovo obnovili, nije bilo dovoljno da bi Srbija dobila kandidaturu za članstvo u EU, što je odložena za mart 2012, pod uslovom da se u međuvremenu ostvari napredak u dijalogu sa Prištinom, počne primena dogovorenog, omogućiti sloboda kretanja i EULEX preuzme funkcije na celoj teritoriji Kosova.

Stav zvaničnog Beograda tokom balvan revolucije

Uprkos velikoj galami i krupnim rečima kojima su vlasti u Beogradu podržavavale i podsticale (srpske) blokade na putevima koji prema unutrašnjosti Kosova vode od graničnih prelaza Brnjak i Jarinje, one ni u jednom trenutku nisu „zveckale oružjem“. Osim što se u svim izjavama apelovalo na mir, suzdržanost, dijalog i kompromis, čak je i deklaracija Skupštine Srbije, usvojena povodom kosovske krize gotovo ritualna. Konačno, žestina sa kojom konzervativni blok kritikuje vlast zbog „bedne reakcije“ na „najkrupnije državno pitanje“⁹⁵⁵ sluti da bi u tome moglo biti i neke istine.

.....

automobila“. Međutim, visoki funkcioner Srpske napredne stranke Aleksandar Vučić tvrdi da je „država angažovala kriminalca Branka Miljkovića koji je potom povukao svoje mašine pa je umesto njega angažovana mašinerija Veselinovića“. Vučić tvrdi da Miljković „saradjuje sa režimom u Srbiji“. Pominjalo se i da Srbija šume učestvuju u izgradnji puteva. Zoran Drobnjak direktor Puteva Srbije kazao je da firma Kosmet put održava oko 115 kilometara puteva na Kosovu. Ovo akcionarsko društvo je angažovano za izvođenje radova koje finansiraju putevi Srbije, trenutno, zajedno sa firmom MBA gradi deonicu Vračevo – Batnik, na alternativnom putnom pravcu Raška Novi Pazar. Za održavanje puteva i izgradnju ovih 12 kilometara alternativnog puta Putevi Srbije, kazao je Drobnjak izdvajaju oko 5 miliona eura, *Politika*, 11. oktobar 2011.

955 *Pečat*, 5. avgust 2011.

Aktuelna situacija na severu Kosova je pokazala da je zvanični Beograd talac paralelnih struktura vlasti na severu Kosova koje je sam formirao i održavao duže od decenije. S obzirom na tesnu vezu sa kriminalom koji praktično gospodari ovim područjem, demontaža ovih struktura neće biti jednostavna, jer se one neće lako odreći koristi koje imaju od nelegalnog stanja, šverca i korupcije.

Međutim, prihvatanjem iznuđenog raspleta po kome kontrola nad graničnim prelazima Brnjak i Jarinje do daljnjeg ostaje u rukama KFOR, a preko njih će iz Srbije moći da se uvozi samo humanitarna pomoć svedoči o limitiranom manevarskom prostoru Beograda.

Opređeljujući se ipak između EU i Kosova i pod pritiskom ekonomike i socijalne krize, Vlada i predsednik Republike Boris Tadić založili su svoj autoritet da političke predstavnike Srba sa severa Kosova ubede na prihvatanje sporazuma postignutog u trouglu: komandant KFOR Erhard Biler – pregovarači Vlade u Beogradu (Borislav Stefanović i Goran Bogdanović) – Vlada Kosova (Hašim Tači).

Skupština Srbije je 30. jula održala posebnu sednicu posvećenu zbivanjima na Kosovu i rasprava je trajala 11 sati. Završila se „mlakom“ deklaracijom kojom se osuđuju „privremene institucije u Prištini“ koje su „nasilno pokušale da promene realno stanje na terenu“, i „svako nasilje“ na Kosovu. Deklaracijom se poziva da se „kriza reši mirnim putem“.⁹⁵⁶

Deklaracija je usvojena relativno velikim brojem glasova (181), jer su za nju, osim poslanika vladajuće koalicije glasali i poslanici Srpske napredne stranke, kao i Srpske radikalne stranke i Nove Srbije. (Protiv su bili jedino poslanici Liberalnodemokratske partije, Demokratske stranke Srbije i jedini poslanik – predstavnik albanske manjine sa juga Srbije, Riza Haljimi).

Poslancima se obratio i predsednik Republike Boris Tadić izuzetno pomirljivim govorom koji ukazuje na pravac kojim njegova administracija namerava, ili je, objektivnom ekonomsko-socijalnom situacijom primorana da ide. Kako je Tadić rekao, „Srbija je zemlja mira. Neće voditi rat. To je naš najjači argument i centralna tačka naše politike. Parlament, Vlada i predsednik su sa Srbima na KiM koji se nalaze pred ozbiljnim iskušenjima.

956 Prema *Danasu*, 1. avgust 2011.

Samo kroz dijalog Srbi mogu imati budućnost i samo u Evropskoj uniji možemo da rešimo naše suštinske probleme“.⁹⁵⁷

Iako se nekoliko dana nakon eskalacije krize na severu Kosova, kao medijator u pregovorima pojavio i posrednik u dijalogu Beograd-Priština, izaslanik EU Robert Kuper, suštinskim pregovorima o rešavanju krize rukovodio je komandant KFOR Erhard Biler. Dogovor u 11 tačaka postignut je 5. avgusta. Po njemu, granični prelazi Brnjak i Jarinje su delimično vojne zone, kontrolu na njima obavlja KFOR, a osim putničkog saobraćaja dozvoljen je još samo uvoz humanitarne pomoći (u koju spada i hrana). Takođe, prema dogovoru, Srbi moraju ukloniti barikade sa puteva koji od graničnih prelaza Brnjak i Jarinje vode prema Mitrovici.

Politički predstavnici Srba na Kosovu, zatečeni neispunjenim obećanjem da će „stanje biti vraćeno na ono od pre 25. jula“, najpre su odbili da nalože uklanjanje barikada. Nakon sastanka sa predsednikom Republike Borisom Tadićem, u nedelju 7. avgusta predsednici četiri srpske opštine na severu Kosova (Mitrovica, Leposavić, Zubin Potok i Zvečan) najavili su spremnost da se barikade uklone. Bez obzira na najavu, delimično uklanjanje barikada počelo je tek krajem oktobra.

Rezultati dijaloga Beograd – Priština

Tokom dijaloga Beograd – Priština koji je počeo u martu 2011, za godinu dana (do marta 2012), postignuti su sporazumi o regionalnoj saradnji, integrisanom upravljanju granicom, slobodi kretanja, priznanju univerzitetskih diploma, registarskim tablicama, matičnim knjigama, katastru, carinskim pečatima. Iako je bilo izvesnog napretka u oblasti telekomunikacija na samom početku dijaloga pitanja telekomunikacija i električne energije ostala su otvorena. Implementacija sporazuma sa srpske strane išla je sporo, dok u nekim slučajevima poput priznavanja diploma nije ni počela. Većinom sporazuma; međutim, nije precizirano kada bi trebalo da se počene sa njihovom realizacijom već se samo navodi „što pre“.

Srbija je implicitno želela da tokom dijaloga o tehničkim pitanjima nametne pitanje o severu Kosovu, što joj nije uspelo budući da je u

957 *Večernje novosti*, 31. jul 2011.

međunarodnoj zajednici (EU i SAD) uspostavljen konsenzus da to ne može biti na agendi ovih razgovora. Beograd je u julu prekinuo razgovore i pauza je trajala sve do septembra.

Pregovori su nakratko nastavljani početkom septembra. (Međutim već sledeća runda razgovora (sedma po redu) zakazna za 27. septembar nije održana. Beograd je tad pokušao da nametne kao temu sever Kosova, odnosno granične prelaze Brnjak i Jarinje. „Dok taj problem ne rešimo neće biti moguće da ulazimo u razgovore koji bi definisali druge teme”, dodao je Stefanović, navodeći da je sada nemoguće pregovarati o telekomunikacijama i električnoj energiji dok “neko vrši nasilje nad nenaoružanim građanima”.⁹⁵⁸

Pregovori su intenzivirani tek u periodu decembar 2011 – mart 2012. (kada su postignuti i ozbiljniji rezultati) – u periodu kada je Srbija bila snažno pritisknuta da pokaže i praktično svoju spremnost za kandidaturu za Evropsku uniju. Tako je nastavak dijaloga iznuđen pritiscima međunarodne zajednice budući da je Demokratskoj stranci bilo važno da dobi kandidaturu pre izbora. U tom smislu ključni dogovori sa Prištinom, odnosio se na sporazum o regionalnom predstavljanju (regionalnoj saradnji) koji je postignut tokom osme runde pregovora,⁹⁵⁹ uoči samog donošenja odluke o kandidaturi Srbije (kandidatura je dobijena 1. marta, a dogovor je postignut 24. februara). Međutim, Beograd je veoma brzo počeo da krši ovaj sporazum što je vodilo tome da je, bilo prištinska delegacija (jer nije pravilno predstavljena), bilo beogradska delegacija (jer je Kosovo predstavljeno prema Sporazumu) napustila nekoliko regionalnih skupova. Osnovu za takovo ponašanje pruža i sam sporazum budući da nije precizirao detalje u vezi sa njegovom primenom. Naime, sporazum ne ulazi u detalje kako naziv Kosova treba da bude predstavljen na pločicama ispred

958 RTS, 28. septembar 2011.

959 Prema sporazumu naziv koji će se koristiti na regionalnim skupovima je ‘Kosovo*’. Fusnota koja će se primjenjivati uz zvezdicu uz naziv glasi: “Ovaj naziv ne prejudicira status i u skladu je sa Rezolucijom 1244 i mišljenjem MSP o kosovskoj deklaraciji o nezavisnosti”.

govornika što je uglavnom bio razlog napuštanja skupova jedne ili druge delegacije.⁹⁶⁰

Sporazum o slobodi kretanja počeo je da se primenjuje krajem decembra 2011. godine od kada kosovski građani mogu sa ličnim dokumentima (ličnom kartom Kosova) da uđu u Srbiju.⁹⁶¹ Vlasnici tablica sa oznakama RKS prinuđeni su da menjaju tablice. Njima je na graničnim prelazima omogućeno da za tri hiljade dinara (oko 30 eura) uzmu privremene tablice koje, prema rečima ministra, Ivice Dačića potvrđuju statusnu neutralnost Kosova. Vlasnici ovih tablica plaćaju 400 dinara osiguranje po danu.

Sporazum o slobodi kretanja nije, međutim, praćen i sporazumom između osiguravajućih društava tako da su građani prinuđeni da ulaskom i u Srbiju i na Kosovu plaćaju visoke takse za osigurnje vozila između 60 eura (za ulazak na Kosovo) i 100 eura (za ulazak u Srbiju). Kosovski ministar policije Bajram Redžepi izjavio je da je Srbija insistirala na takvom rešenju. Ove finansijske mere posebno pogađaju građane srpskog porekla, jer oni većinu svojih poslova vezuju za Srbiju i često prelaze granicu. (Pogađaju i Albance sa juga Srbije koji rade na Kosovu (videti deo izveštaja: Albanci na jugu Srbije).

Ono što je ozbiljno bacilo senku na primenu sporazuma o slobodi kretanja jesu hapšenja kosovskih državljana albanskog porekla na osnovu poternica iz devedesetih. Među uhapšenima, u martu 2012, bio je i predsednik Nezavisnog sindikata metalških radnika Kosova Hasan Abazi koga srpska optužnica iz 1999. tereti za špijunažu. Poternice iz devedesetih su u najmanju ruku problematične, jer ih je raspisivala policija u vreme Slobodana Miloševića isključivo na osnovu političkih motiva. Nakon petoktobarskih promena amnestirano je oko 2000 političkih zatvorenika albanskog porekla koji su bili u srpskim zatvorima.

960 Spor je nastajao uglavnom u vezi sa tim što je Srbija insistirala da tekst fusnote ide odmah ispod ili u nastavku naziva Kosovo*.

961 Vlada Srbije je 22. decembra 2011, donela Uredbu kojom se implementira dogovor o slobodi kretanja. Ta uredba se tiče toga da osobe sa Kosova i Metohije koja imaju dokumenta izdata od privremenih vlasti u pokrajini mogu da se kreću sa ličnim kartama preko teritorije centralne Srbije, da na administrativnim prelazima dobijaju dokument i papir o ulasku i izlasku iz Srbije; *Radio Slobodna Evropa*, 23. decembar 2011.

U Briselu je takođe dogovoreno da vlasti u Srbiji predaju Kosovu kopije matičnih knjiga koje bi trebalo znatno da olakšaju vađenje ličnih dokumenata za kosovske građane. U pojedinim gradovima, međutim, nije počela obrada matičnih knjiga izmeštenih kosovskih opština. U Kragujevcu u Gradskoj upravi za opšte poslove, gde su izmeštene knjige iz Peći, Istoka i Kline, rečeno je *Radio Slobodna Evropa*, da očekuju instrukcije iz Ministarstva za lokalnu samoupravu o početku i načinu obrade podataka sadržanih u matičnim knjigama tri opštine sa Kosova koje se od 2000. godine nalaze u Kragujevcu.⁹⁶² U Vladi Srbije tvrde da ne mogu svi gradovi odjednom da dobiju te instrukcije i da će se taj posao odvijati sukcesivno. Portparol Vlade Milivoje Mihajlović negiro je da se Ministarstvo za lokalnu samoupravu i državnu upravu protivilo ovoj Vladinoj uredbi i tvrdi da će ona biti implementirana.⁹⁶³

Iako su dve strane postigle sporazum o uzajmnom priznavanju univerzitetskih diploma ovaj sporazum u Srbiji nije počeo da si primenjuje ni početkom 2012. godine. Vlada Srbije trebalo je da donese uredbu o priznavanju kosovskih diploma. Predviđeno je da diplome koje budu izdavana u Srbiji i na Kosovu verifikuje i Evropska asocijacija univerziteta. Šefica kosovskog tima za tehnički dijalog s Beogradom Edita Tahiri najavila u januaru 2012, da će tokom tog meseca početi procedura izdavanja diploma izdatih na Kosovu. Ona je navela da taj sporazum omogućava priznanje diploma studentima koji su završili studije na svim univerzitetima na teritoriji Kosova što znači i univerzitet u severnoj Mitrovici.⁹⁶⁴ Neprimenjivanje ovog sporazuma najviše pogađa građane na jugu Srbije koji su fakultete završili na Kosovu.

Jedan od sporazuma je i formiranje integrisanih graničnih prelaza. EULEX će, kako se navodi u sporazumu, "biti prisutan u skladu sa svojim mandatom". Koncept integrisanih graničnih prelaza će se „sprovести postepeno, što je pre moguće u praksi”. U sporazumu se navodi da će zajednički, integrisani, jedinstveni i bezbedni punktovi biti u sklopu “zajedničke

962 *Radio Slobodna Evropa*, 23. decembar 2011.

963 *Radio Slobodna Evropa*, 23. decembar 2011.

964 www.danas.rs/danasrs/drustvo/konacnu_rec_daje_evropska_asocijacija_univerziteta_.55.html?news_id=231698.

zone IBM prelaza", zajednički markiranih, gde će zvaničnici svake od strana sprovesti relevantnu kontrolu. Isključivo i ograničeno na zajedničke IBM zone, strane neće isticati simbole svojih jurisdikcija. Šefica kosovskog pregovaračkog tima Edita Tahiri objasnila je da će obe države imati svoju carinu i graničnu službu na prelazima koji su pod njihovom nadležnošću.⁹⁶⁵

Dogovor o predaji fotokopija katastarskih knjiga kosovskoj vladi koje su srpske vlasti prenele sa Kosova u Srbiju 1999, postignut je u septembru 2011, ali je njegova primena počela da se razmatra tek u januaru 2012. Tada je počelo skeniranje katastarskih knjiga. Kancelarija šefa srpskog pregovaračkog tima Borka Stefanovića saopštila je za portal *SETimes* da primena pomaže Beogradu da prvi put nakon 1999. godine učestvuje i ima reč u sudskim postupcima na Kosovu vezanim za imovinu. „Ovaj sporazum omogućava Srbiji da ima aktivnu ulogu u procesu rešavanja spornih slučajeva imovinskih prava i pomaže našim građanima da imaju mnogo veće šanse da im se vrati njihova imovina“, saopšteno je iz kancelarije.⁹⁶⁶ Neki građani Kosova bili su prinuđeni u poslednjih deset godina da idu u Srbiju i plaćaju znatne sume da dobiju originalne dokumente, bez garancije da su dobili pravi dokument. Direktor Katastarske agencije Kosova Murat Meha kaže da se drugi problem odnosi na zemljišne parcele koje se prodaju neformalno ili su registrovane samo u pisanoj formi. Vraćanje katastarskih knjiga omogućiće građanima da odgovore na potraživanja na koja nisu mogli da reaguju zbog nepostojanja originalnih dokumenata, rekao je on.⁹⁶⁷

Sporazum o carinskom pečatu postignut je u septembru kad je dogovoreno da na njemu piše samo „Carina Kosovo“ bez ikakvih drugih obeležja, a da carinu i kontrolu sprovede kosovski organi.⁹⁶⁸ Prihvaćeni pečati pod nazivom „carina Kosovo“ rezultirali su i u uzajamnom ukidanju trgo-

965 *Radio Slobodna Evropa*, 3. decembar 2011.

966 <http://www.naslovi.net/2011-09-28/rts/prelazi-van-dnevnog-reda/2839592>.

967 <http://www.naslovi.net/2011-09-28/rts/prelazi-van-dnevnog-reda/2839592>.

968 Dijalog Beograda i Prištine prekinut je u julu, tačnije već zakazani razgovori otkazani su upravo zbog neslaganja oko rešenja za pečate. Potom je Priština poslala specijalne jedinice na administrativne prelaze Jarinje i Brnjak, a lokalni Srbi su zauzimanje prelaza sprečili blokadom puteva.

vinskog embarga. (Kosovo je u junu uvelo embargo na uvoz robe iz Srbije. Dugo je postojao i embargo Srbije na kosovsku robu).

Podela Kosova – stara opcija Beograda

„Balvan revoluciji“ na severu Kosova, prethodila je kampanja tokom koje su zvaničnici u Beogradu po prvi put otvoreno izneli predlog o podeli Kosova.⁹⁶⁹ U prvoj polovini 2011, to je ozvaničio zamenik premijera, predsednik sps Ivica Dačić.⁹⁷⁰ Prethodio joj je intervju Dobrice Ćosića Politici, koga je ona objavljivala tri dana zaredom. Uz tvrdnju da je državna politika Srbije prema Kosovu bila pogrešna „od Pašića (Nikole) do Tadića (Borisa)“, Ćosić je podsetio da o toj temi (uzalud) govori i piše već četiri decenije, „predlažući demokratsko, pravedno, kompromisno i trajno razgraničenje“, kao jedini način da se „prevaziđu vekovni antagonizmi između Albanaca i Srba“.⁹⁷¹

Ćosić ni ovom prilikom nije propustio da ukaže kako je o podeli u više navrata razgovarao sa Slobodanom Miloševićem i da mu je, 1991, čak preneo „američki predlog o podeli Kosova, prema kojem bi Srbiji pripala trećina Kosova i Metohije“,⁹⁷² ali da Milošević ni tada nije odustao od „srpskih zabluda“. Njegovo uplitanje Sjedinjenih Država Amerike u priči o podeli Kosova, trebalo bi verovatno, da toj tezi pridoda nešto na težini. Istina je da se mišljenja nekih američkih eksperata i analitičara, uglavnom okupljenih oko američkog konzervativnog Instituta „Kejto“,⁹⁷³ često plasiraju u srpskim medijima. Tako je analitičar ovog instituta Ted Karpenter u listu

969 „Razgraničenje sa Albancima“, odnosno „istorijski dogovor Srba i Albana“, ili „korekcija granice“ – sve su to eufemizmi za secesiju severnog dela Kosova i njegovo pripajanje Srbiji. To je praktično bila jedina strategija koju Beograd ima već gotovo pola veka. Taj se plan nikada nije predstavio kao zvanična politika Beograda. O njoj je javno govorio njen autor, akademik Dobrica Ćosić i pojedinci iz njemu bliskog kruga (Aleksandar Despić, 1997. godine), kao i neki domaći i strani analitičari i komentatori.

970 Helsinški bilten, br. 80.

971 Politika, 29. maj 2011.

972 Isto.

973 Njihova mišljenja najčešće se mogu naći u vašingtonskom dnevniku *Vašington tajms*, ali i u drugim medijima.

„Nacionalni interes“ objavio tekst pod naslovom „Opasnost od odbacivanja podela na Balkanu“, u kome piše o „izuzetnoj selektivnosti“ kad je reč o prihvatanju otcepljenja i podela. Po njemu, naime, vrlo je malo pripadnika evropske i američke elite reagovalo „kad su snage NATO pomogle da se rasturi Jugoslavija početkom devedesetih, a još je manji izrazio sumnju prilikom nasilnog otcepljenja Kosova od Srbije“. ⁹⁷⁴ Karpenteru nije jasno otkud toliko osetljivosti „kad je u pitanju razmatranje nove balkanske strategije koja obuhvata neko skromno podešavanje na Kosovu i odluku da se napusti očigledno neuspešni državotvorni projekat u Bosni“. ⁹⁷⁵

Gotovo na isti način o aktuelnoj regionalnoj krizi govori i Stiven Mejer, česti gost beogradskih medija, koji je te teze iznosio i u emisiji „Ćirilica“ Happy televizije. ⁹⁷⁶

U feljtonu o strategiji ruske spoljne politike bivšeg premijer i ministra spoljnih poslova Rusije, Jevgenija Primakova koga je u septembru u nastavcima objavljivala Politika, jedan deo se odnosi na Kosovo (bez spominjanja uloge Viktora Černomirdina u kreiranju Kumanovskog sporazuma 1999). Primakov tvrdi da je nezavisnost Kosova „jedan od spoljnopolitičkih problema koji se negativno odrazio na odnose između Rusije i SAD“. ⁹⁷⁷ Po Primakovu, taj bi se problem mogao ublažiti, kad se rešenje, kako on tvrdi, nađe u ćorsokaku „jedini izlaz predstavlja teritorijalno razgraničenje“. ⁹⁷⁸

Među uticajnim beogradskim medijima koji još uvek smatraju da je podela Kosova moguća i trude se da za potvrdu takvog rešenja nađu odgovarajuće sagovornike je i dnevnik *Blic*. I ovaj list je (poput još nekih) iskoristio boravak u Beogradu profesora Londonske škole za ekonomiju (LSE) Džejsma Kera Lindzija za intervju koga je objavio pod naslovom, „Uz dobar plan još ima šansi za podelu Kosova“. Ako Srbija mora da prihvati nezavisnost Kosova, onda Priština mora da prihvati da je sever deo Srbije. ⁹⁷⁹

974 Politika, 5. oktobar 2011.

975 Isto.

976 Emisija „Ćirilica“, voditeljja Milomira Marića, 3. oktobar 2011.

977 Politika, 24. septembar 2011.

978 Isto.

979 *Blic*, 3. oktobar 2011.

Ovom krugu mišljenja pripada i jedan od osnivača Centra za novu politiku i urednika periodičnog časopisa *Izazovi evropskih integracija* Nikola Jovanović koji pripada mladjoj generaciji analitičara koji su česti gosti beogradskih medija. On takođe pripada grupi koja se nadala da će se u međunarodnoj zajednici desiti preokret i da će ona prihvatiti „stanje podele na terenu“.

U vreme “balvan revolucije” Jovanović piše za konzervativni portal *Standard* da je “nerealno da se situacija preko noći vrati u prethodno stanje. Treba biti strpljiv i uporan i vrlo je bitno ne upasti u iskušenje da se uđe u sukob sa KFOR-om. KFOR izgleda trenutno deluje u velikoj meri na strani Albanaca, ali to je tako dok njima politički vetar duva u leđa. Ukoliko uspemo da uspostavimo ravnotežu na terenu njihov osnovni cilj biće kao i ranije razdvajanje dve zajednice i povlačenje nakon definitivnog političkog epiloga”⁹⁸⁰ Po njegovim rečima, “naša politička pozicija je od starta bila da ukoliko Priština povuče agresivan potez prema severu u toku dijaloga, dijalog se suspenduje. Boreći se za taj princip mi se zapravo borimo za dijalog i međunarodna zajednica bi trebalo da to uvidi”. U vreme barikada, Nikola Jovanović smatra da je jedini “ključni činilac i jedini varijabilni faktor u ovoj partiji šaha situacija na terenu. Beograd severu Kosova ne može previše da pomogne, ali može dovoljno. Uloga predstavnika izvršne vlasti Srbije je pozitivna i upravo zato što su na terenu prvi shvatili i artikulirali ključni naredni potez Srbije: zahtev za povratak u faktičko stanje pre intervencije albanskih specijalaca”⁹⁸¹

980 Tekst je od 3. septembra 2011. na sajtu <http://www.standard.rs/cvijanovi-vam-preporuuje/8025-nikola-jovanovi-jedino-to-srbija-moe-koliko-toliko-da-kontrolie-je-dijalog-sa-posredstvom-eu.html>.

981 tekst je od 3. septembra 2011. na sajtu <http://www.standard.rs/cvijanovi-vam-preporuuje/8025-nikola-jovanovi-jedino-to-srbija-moe-koliko-toliko-da-kontrolie-je-dijalog-sa-posredstvom-eu.html>.

Rezervni plan za Kosovo

Pre kraja godine, posle niza „probni balona“, ali i jasnog stava međunarodne zajednice da nema popuštanja u vezi sa podelom Kosova sve više se mogu naći i predlozi o prihvatanju realnosti, sa naglaskom da je potrebno naći rešenje za sever Kosova. To se najčešće prezentira kao „plan Ahtisari plus“, što podrazumeva obezbeđivanje teritorijalne autonomije za opštine u delu Kosova koji se prema Raški i Novom Pazaru graniči sa Srbijom. U tom kontekstu spominje se i moguće održavanje međunarodne konferencije o Kosovu. Prvu (polu)zvaničnu inicijativu o tome spomenuo je predsednik Političkog saveta Demokratske stranke, Dragoljub Mićunović.⁹⁸²

Pozicija vladajuće Demokratske stranke (DS) nije jasna, osim insistiranja na traženju „mirnog rešenja“ kroz „dijalog“. Prema nezvaničnim informacijama neslaganja o budućim potezima postoje i unutar Vlade, što navodi na zaključak o različitom viđenju pojedinih članova vladajuće koalicije (radikalizmom u odnosu na Kosovo posebno se ističe zamenik premijera, lider SPS Ivica Dačić). Indikativno je da Slavica Đukić-Dejanović imala potrebu da razjasni Dačićev stav o podeli, ističući da „on nije za podelu već za povlačenje linije razgraničenja. Istakla je da „linija razgraničenja podrazumeva da tamo gde postoji dominantno srpsko stanovništvo budu prisutne i institucije Srbije“.⁹⁸³

U pravcu zaokreta u odnosu na dosadašnju politiku najviše je iskoračio zamenik predsednika Demokratske stranke Dragan Đilas. Gostujući u emisiji „Utisak nedelje“ *TVB92* on je naime, rekao da je Srbija u dosadaš-

982 O novoj međunarodnoj konferenciji po uzoru na Dejtonske pregovore o BiH govorili su osim Mićunovića i Ivica Dačić i Rasim Ljajić. Mićunović je rekao da bi na toj konferenciji učestvovali Beograd, Priština, Brisel i EULEX pod pokroviteljstvom SB UN. On predlaže mogućnost revizije Ahtisarijevog plana ' novo rešenje za sever Kosova, autonomiju za srpske enklave a moglo bi da se razgovara i o prirodi suvereniteta i prava na posebne veze manjina sa maticom. "To rešenje je još moguće i na kraju će do toga doći", rekao je Mićunović u debati u Beogradu o Evropskoj uniji posle 9. decembra i samita Evropskog saveta; www.novimagazin.rs

983 *Danas*, 10. oktobar 2011.

njoj istoriji potrošila mnogo truda, napora i vremena na teritorije i da bi sada bilo vreme da se pobrine za ljude.⁹⁸⁴

Direktor Centra za novu politiku Vladimir Todorić, nevladine organizacije bliske Demokratskoj stranci, ističe da nije isključeno da i vlast promeni i retoriku i ponašanje. Po Todoriću, naime, Beograd je predugo i preoptimistički procenjivao da će se SAD oko podele predomisлити, pa zbog toga „nismo pokrenuli pitanje specijalnog statusa severa kad je za to bilo najbolje vreme“. On dalje kaže da „malo preostalog vremena“ treba iskoristiti „za formulisanje predloga koji bi u domenu mogućeg omogućio najširu autonomiju Srba na severu uz zadržavanje postojećeg stepena decentralizacije na jugu“.⁹⁸⁵

Centar za novu politiku objavio je i Platformu za pregovore između Srbije i Kosova sa elementima sporazuma.⁹⁸⁶ Prema tom predlogu osnov funkcionalne samostalnosti Kosova ne bi bio Ustav Kosova već sporazum Srbije, Kosova i EU kao garanta (uz odobrenje UN, novom rezolucijom).⁹⁸⁷ Srpske opštine bi imale zajedničku instituciju koja bi koordinirala aktivnosti srpskih opština i bila ključna tačka komunikacije sa Beogradom. Ta skupština srpskih opština ne bi donosila zakone, ali bi mogla da donosi odluke u „sferi prenesene nadležnosti“.

Srpske opštine bi morale da budu demilitarizovane, „izuzev kosovske policije koja treba da bude pod nadležnošću EULEX“. Sprovođenje sporazuma pratilo bi telo sastavljeno od predstavnika Srbije, Kosova i EU. Kosovske Srbe štitiла bi Srbija u međunarodnoj zajednici u maksimalno mogućoj meri, što se ne bi smelo dovoditi u pitanje. Za kosovske Srbe tražilo bi se i dvojno državljanstvo bez ikakve diskriminacije u viznoj politici. Prema ovom predlogu moguće je predvideti i osnivanje konzulata u administrativnom centru srpske zajednice.

984 „Utisak nedelje“, *TVB92*, 2. oktobar 2011

985 *Politika*, 30. septembar 2011.

986 <http://www.cnp.rs/articles/view/22>.

987 „Suverenitet Srbije bi deklarativno bio priznat međusobnim sporazumom gde bi se reklo da se suverene nadležnosti 'delegiraju' na Kosovo, a to bi pravno značilo da Ustav Srbije ostaje izvor ovih nadležnosti što može biti jako bitno u slučaju kršenja sporazuma od strane Kosova prema srpskoj zajednici“, piše u Platformi.

Srpska strana i dalje računa da bi mogla da izdejstvuje etničku teritorijalnu autonomiju za sever Kosova po ugledu na Republiku Srpsku. Tokom krize veoma aktivan u podršci Srbima na barikadama bio je predsednik RS Milorad Dodik.

Taktika Milorada Dodika svodi se na to da Srbi žele jasno da „etabliraju njihova prava“ da bi se u nekoj budućoj situaciji ponašali isto kao Albanci. „Moramo da budemo strpljivi i da platimo cenu vremena u kome se nalazimo. U tom smislu moramo da živimo za Srpsku i da je dalje gradimo. Dakle crvena linija je RS. Od nje više nedamo nikom ništa“.⁹⁸⁸ Milorad Dodik je uporedo sa poslednjom kosovskom krizom izašao sa predlogom da se Srbija i Republika Srpska udruže u Uniju kao što je bila Zajednica Srbije i Crne Gore. Milorad Dodik je rekao da ljudima na Kosovu treba saopštiti jasnu poruku tako što će država izdvojiti značajan novac za srpsku zajednicu koja ostane tamo da živi, a onima koji hoće da se isele treba omogućiti besplatno zemljište širom Srbije.⁹⁸⁹ Istoričar Čedomir Antić je, povodom Dodikovog predloga da Beograd i Banja Luka treba da pozovu Srbe koji hoće da odu s KiM da žive u Srbiji i RS rekao da vlast u Srbiji treba da zna „da je proteklih godina Republika Srpska svojim zvaničnim stavovima bila u većoj meri korisna za Srbe na KiM nego zvanični Beograd. Verujem da nije kasno za stari predlog za istorijski sporazum Srba i Albanci i podelu Kosova“.⁹⁹⁰

Alternativa u Srbiji

Iako u manjini, na javnoj sceni sve je prisutniji i zahtev da se u vezi sa Kosovom „prihvati realnost“. Među političkim strankama najjasniju poziciju ima Liberalnodemokratska partija (LDP) koja zagovara prihvatanje plana Martija Ahtisarija, koga je Srbija u celini odbacila 2006, na pregovorima u Beču. Blizak ovome, je i stav Srpskog pokreta obnove (SPO) i njenog lidera

988 Izveštaj Helsinškog odbora, str 556.

989 “To je trenutno jedino rešenje. Tako će tom narodu dati izbor. Jedini koji je preostao. Ne treba više davati priliku Albancima da pričaju o nekom multietničkom društvu”, kazao je on; www.b92.net.

990 *Danas*, 28. oktobar 2011.

Vuka Draškovića. Drašković kaže da treba prihvatiti nestatusni deo Ahtisarijevog plana, što bi omogućilo interesno povezivanje srpskih opština između sebe i sa državom Srbijom, a „za srpske opštine severno od Ibra predviđena je i dodatna regionalna autonomija“.⁹⁹¹

Početak novembra na inicijativu nekoliko partija i nevladinih organizacija (uključujući i Helsinški odbor) i aktivista civilnog sektora osnovan je proevropski pokret *Preokret*. Politički kišobran pokreta kome je do sada pristupilo više hiljada građana, poznatih ličnosti iz sveta umetnosti, kulture i medija su Liberalno demokratska partija (LDP), Socijaldemokratska unija (SDU) i Srpski pokret obnove (SPO). Ova inicijativa je autentično potekla iz dela država koje traži promenu politike i upozorava na pogubne posledice njenog kalkulantskog i neodlučnog ponašanja vlasti.⁹⁹²

Odmah nakon promovisanja pokreta *Preokret*, trojica političkih lidera su u ime potpisnika zatražili od predsednika Republike Borisa Tadića, da postupa u skladu sa inicijativom koja je došla iz baze društva i da, shodno tome, pozove Srbe sa severa Kosova da se povuku sa barikada. Istog dana, 6. novembra predsednik Tadić je taj apel odbio. Kad se, pod drugim izgovorom (iz bezbednosnih razloga) 29. novembra na to odlučio, bilo je već prekasno.

Medijski, ova inicijativa je marginalizovana, a kritike i s leva i desna (Pečat, Nova srpska politička misao, Peščanik, e-novine) u suštini se svode na njeno bojkotovanje.

991 „Ahtisarijev plan, kako kaže Drašković, je u mnogo čemu replika nekadašnjeg plana Z-4 za Srbe u Hrvatskoj i kombinacija dobrih rešenja sličnih međudržavnih i međunacionalnih sukoba u Evropi“. Prema njegovim rečima, autonomija srpskih opština severno od Ibra bila bi kao autonomija Južnog Tirola. *Politika*, 27. septembar 2011.

992 U proglasu pokreta *Preokret* „Srbija u Evropu, Evropa u Srbiju“ stoji sledeće: „Za konfuziju u kojoj smo se našli najodgovornija je vlast, koja je svojim kalkulisanjem i oklevanjem vrlo ozbiljno ugrozila evropsku orijentaciju društva i vitalne interese koji od nje zavise. Zato neka niko više ne očekuje da bez reči statiramo u obračunu koji se vodi protiv evropske Srbije... Oni koji vode Srbiju moraju da preuzmu odgovornost za njenu evropsku budućnost“. Lideri tri političke partije, Čedomir Jovanović, Žarko Korać i Vuk Drašković traže zaokret u kosovskoj politici i prihvatanje nove realnosti na Kosovu (kako stoji i u proglasu, „neprihvatanje kosovske istine i kosovske stvarnosti, ne menja se ni ta istina ni ta stvarnost“).

Za racionalniji pristup traženju izlaska iz krize koja je trajala nekoliko meseci na severu Kosova, ali i kao predložak trajnog rešenja zalažu se i nekadašnji visoki državni činovnici (ambasadori), sada kao nezavisni analitičari (Ognjen Pribičević, Predrag Simić). Među uticajnim medijskim komentatorima u taj krug spada Boško Jakšić, novinar Politike.

Antievropski blok o Kosovu

„Balvan revoluciju“ Srba na severu Kosova iskoristili su protivnici pridruživanja Evropskoj uniji što je doprinosilo dizanju tenzija u samoj Srbiji. Oglasili su se brojni akademici i uticajni intelektualni krugovi, posebno oni okupljeni oko *Pečata* i *Nove srpske političke misli*.

Tradicionalno, evroskeptici u Srbiji optužuju Evropsku uniju za ucenjivanje, stalno ispostavljanje „novih uslova“, ponižavanje, „držanje“ strane Albanaca na Kosovu i izrazitu aroganciju i bahatost.⁹⁹³

Patrijarh Irinej je u Kosovskoj Mitrovici izjavio da bi se Kosovo „moralo braniti i krvlju“, a nakon sporazuma Stefanović – Tahiri (o integrisanoj kontroli prelaza Brnjak i Jarinje) oglasio se i sinod SPC. Sinod je zatražio od predsednika Srbije i Vlade „da ne napuste narod Stare Srbije (arhaični naziv za Kosovo i Metohiju) radi himere koja se zove status zemlje kandidata za članstvo u Evropskoj uniji. Jer, za odgovornu državnu vlast i političku elitu Srbije, Srbija i srpski narod kao celina nemaju alternativu, a sve drugo, pa i ideologizovana i mitologizovana Evropska unija, ima alternativu“.⁹⁹⁴ I crkveni velikodostojnici podsećaju da je taj savez (EU) već pogođen najdubljom krizom i ugrožen pretnjom raspada, pa mu utoliko pre kao cenu za ulazak ne treba platiti odricanjem od Kosova i Metohije. To je svakako suština ove poruke, bez obzira na to što se u jednom pasusu

993 Urednik *Nove srpske političke misli* Đorđe Vukadinović je prokomentarisao da je „jedan od stvarnih razloga to što je ponašanje briselske i administracije nekih najmoćnijih članica EU prema Srbiji dugo bilo vrlo bahato i ucenjivačko“. Akademik i ideolog bosanskog rata Miodrag Ekmečić je upozorio da „u ovakvu Evropu ne treba žuriti“. A za Evropom, kako ističe, leleču u Srbiji jedino naši vrlji političari, verujući da će im Europa ponovo podići ono što su oni kod kuće razrušili“; *Večernje novosti*, 4. decembar 2011.

994 *Vreme*, 8. decembar 2011.

(ipak) od Srba na severu Kosova traži da „uvažavaju legalne i demokratski izabrane centralne vlasti u Beogradu“.⁹⁹⁵

Politički stožer antievropskog bloka u Srbiji predstavlja Demokratska stranka Srbije (DSS) Vojislava Koštunice. Ta stranka je svojevremeno zahtevala da se na Kosovu otkáže gostoprimstvo EULEX i da se pitanje Kosova vrati u Savet bezbednosti UN (gde Srbija ima podršku Rusije i Kine). Koštunica je najpre zatražio „veliku javnu raspravu“ o tome da li je „članstvo u EU u našem državnom interesu“. Po njemu, nije, jer, kako kaže, od „članstva u EU mogli bismo imati više ekonomske štete nego koristi“, a „ulaznicu bismo morali da platimo odricanjem od Kosova i Metohije“.⁹⁹⁶Jedan od njegovih novijih predloga je i ideja o zamrzavanju kosovskog konflikta.

SRS je, osim protivljenja kandidaturi Srbije za članstvo u Evropskoj uniji glasno, bez zadržke i do kraja podržavala „balvan revoluciju“ Srba sa severa Kosova. Razočaran pozivom predsednika Tadića da Srbi sa severa Kosova uklone barikade, „čuvar“ predsedničkog mesta SRS Dragan Todorović im je poručio da izdrže (na barikadama), jer „mogu da se uzdaju samo u sebe, Boga i Rusiju“.⁹⁹⁷

Medijsko praćenje krize

Većina medija i štampanih i elektronskih prenosila je izveštaje „sa barikada“, o odlučnosti Srba da istraju, incidentima koji se učestalo događaju Srbima u enklavama, naporima srpskih pregovarača da „vrate stanje na ono od pre 25. jula“. Sa posebno dramatičnim nabojem izveštavalo se o navodnoj nestašici hrane i lekova do koje je došlo zbog blokade uvoza robe iz Srbije. Mediji su praktično, kao i uvek do sada učestvovali (zajedno sa vlastima) u manipulisanju građanima na Kosovu. To prvenstveno važi za održavanje lažne nade da će sve biti „kao nekad“, odnosno da će se Beograd, kao jedini garant njihove egzistencijalne sigurnosti, pobrinuti za rešavanje svih njihovih problema.

995 *Vreme*, 8. decembar 2011.

996 Večernje novosti, 24. novembar 2011.

997 Emisija „Izmedju dve vatre“, TV B92, 9. decembar 2011.

Neke stvari su se i prećutkivale, kako bi se stvorila slika da Beograd ima prednost. Ilustracije radi, Javni servis, RTS izbegao je da gledaocima saopšti da vojnici KFOR nisu dozvolili Stefanoviću i Bogdanoviću prelaz na Jarinju. Mediji bliski nacionalističko-konzervativnom bloku, poput nedeljnika *Pečat*, navijali su za pobunjenike i tvrdili da su njihovom akcijom čelnici režima „zatečeni usred procesa definitivne predaje i izdaje Južne srpske pokrajine“.⁹⁹⁸

Pečat je razočaran i ponašanjem poslanika Skupštine Srbije zbog toga što se „deklaracijom odgovara na oružje“. Najžešće je kritikovao predsednika Tadića zbog njegove mirotvornosti, iskazane pred poslanicima Skupštine Srbije.⁹⁹⁹

Beogradski mediji pokušali su da manipulišu emocijama građana i da ih mobilišu na strahu od novog talasa izbeglica sa Kosova do čega bi navodno došlo ukoliko bi kosovske vlasti preuzele kontrolu nad severom. (Ovu tezu pokušali su da plasiraju i neki beogradski zvaničnici, pre svega u razgovorima sa predstavnicima međunarodne zajednice). Kod građana je dodatno produljivano nepoverenje u kosovsku državu i njene institucije. Na primer, direktor centra za novu politiku zagovornik evropskih integracija Vladimir Todorović u autorskom tekstu u *Politici*¹⁰⁰⁰ piše: „Računajući na namere zvanične Prištine, nije isključeno da uskoro opet možemo videti i scene sa traktorima sa prikolicama punih izbeglica za koje se i dalje nadamo da ih više nikada nećemo videti. Previše straha se nakupilo kod Srba na severu, a za jug i da ne pričamo“. Prema njegovim rečima, stvoren je bezbednosni vakuum „koji ne mogu da popune država Srbija i KFOR i EULEX jer ne žele ili ne mogu“. On kaže da „nije toliko bitno objašnjavati

998 *Pečat*, 4. avgust 2011.

999 „Reč ‘mir’ (uz varijacije poput ‘miroljubiva politika’) dok specijalci Hašima Tačija na Kosovu podižu borbenu gotovost, a KFOR dobija dozvolu da puca u Srbe samo ako nađe za shodno, u govoru srpskog predsednika izgovoreno je 27 puta. Mada ko je slušao Tadića u Skupštini, a ne zna da je Boris Tadić predsednik Srbije teško da bi to uvideo iz njegovog govora jer je mnogo više pažnje, dok mu gori zemlja na čije se očuvanje zakleo, posvetio regionu Zapadnog Balkana; ‘ovaj region’, bivša Jugoslavija i Zapadni Balkan spomenuti su 18 puta, naspram tek pet puta spomenutih srpskih nacionalnih interesa...“ *Pečat*, 4. avgust 2011.

1000 *Politika*, 29. jul 2011.

zašto Kosovski policijski korpus nije prihvatljiv za Srbe na Kosovu, ali je nepobitna činjenica da su ljudi uplašeni za svoju egzistenciju“. U takvoj situaciji, smatra Todorčić, „razumljivo je da se desi paljenje administrativnih prelaza od strane ‘mlađanih patriota’ i biće još lakše da se to desi opet ukoliko nema jasne strategije o tome ko će tamo obezbedjivati mir“.

Razvoj događaja na terenu i njegovo medijsko praćenje otvorio je dilemu o tome da li je u Beogradu ponovo došlo do radikalizovanja nacionalne politike. Izjava zamenika premijera Ivica Dačić, po kojoj je „moguće i razići se sa Evropskom unijom“,¹⁰⁰¹ teško se može smatrati racionalnom politikom kako na unutrašnjem tako i na regionalnom planu.

Srbi na severu Kosova

Politički lideri četiri opštine sa većinskim srpskim stanovništvom na severu Kosova dočekali su na barikadama odluku Evropskog saveta o odgađanju kandidature Srbije.

Raskorak između političkih predstavnika Srba sa severa Kosova i vlasti u Beogradu, uključujući i predsednika Republike, počeo se primećivati u oktobru. Ministar za Kosovo i Metohiju Goran Bogdanović optužio ih je da jedno govore na sastanku sa predsednikom (Republike), a drugo pred novinarima. U svakom slučaju, početni entuzijizam koji je Beograd (uz veliku medijsku podršku) pokazivao za blokiranje puteva i graničnih prelaza na Kosovu splasnulo je već posle preporuke Evropske komisije da Srbija dobije status kandidata (12. oktobra). Bilo je vidljivo da su odnosi između lidera sa Kosova i pregovarača u dijalogu sa Prištinom Borislava Stefanovića ozbiljno poremećeni. Advokati koji zastupaju lidere Srba sa Kosova su protiv Borislava Stefanovića podneli krivičnu prijavu zbog kršenja Ustava.

Svoje nepoverenje prema Beograda iskazivali su i peticijom kojom su tražili državljanstvo Rusije. Peticiju (sa više od 20.000 imena) predali su

1001 Predsednik Socijalističke partije Srbije Ivica Dačić koji poslednjih meseci daje kontroverzne izjave o Kosovu, odgovarajući na pitanje povodom eventualnog uslovljavanja prijema Srbije u EU, priznavanjem Kosova, rekao je da, „ako nam priznanje Kosova postave kao uslov, onda je bolje da se na vreme rastanemo“; prema *Danasu*, 6-7. avgust, 2011.

ambasadoru Rusije u Beogradu Aleksandru Konuzinu¹⁰⁰² sa zahtevom za dobijanje ruskog državljanstva. Od ruskih zvaničnika taj zahtev podržao je samo Dmitrij Rogozin, koji im je ponudio i preseljenje u Rusiju iz, kako je rekao, „kosovsko-albanskog zatvora“, jer, kako je istakao, „imamo toliko napuštenih sela, gradova, toliko teritorije koju treba osvojiti. Pa zar ne možemo sebi dozvoliti da prihvatimo 20.000 ljudi, da im damo državljanstvo i uključimo ne u program imigracije, već upravo repatrijacije...“¹⁰⁰³ To je potrajalo sve dok predsednik Rusije Dmitrij Medvedev nije lično poručio da prema ruskom zakonu o državljanstvu Srbi sa Kosova ga ne mogu dobiti, ali da mogu da računaju na podršku i humanitarnu pomoć.¹⁰⁰⁴

Jedna od ideja koja je kratko bila u opticaju bilo je i proglašenje nezavisnosti teritorije sa četiri srpske opštine. Zagovornik „autonomne oblasti“, načelnik kosovskomitrovačkog okruga Radenko Nedeljković rekao je da će „doći do toga“ „ukoliko se nastave pritisci i teror kakav se već tri meseca vrši nad Srbima“.¹⁰⁰⁵

U to vreme zamenik premijera i ministar unutrašnjih poslova Ivica Dačić još uvek je bio sklon radikalnim rešenjima, pa je izjavio da apsolutno podržava stav Srba u pokrajini da ne žele da žive u nezavisnom Kosovu: „Ko to pravo može njima da ospori? Zašto su to pravo priznali Albancima koji nisu hteli da žive u Republici Srbiji“?¹⁰⁰⁶

Instrumentalizacija Srba na Kosovu podseća na onu u Hrvatskoj i BiH i iza nje je stajala cela srpska elita, sem LDP i nekoliko manjih partija i dela civilnog sektora. Takođe, treba imati u vidu i Rusiju koja se formalno ne protivi učlanjenju Srbije u EU (njena „crvena linija“ je NATO), ali joj je strateški važno da ostane prisutna u regionu.

Poruke Angele Merkel najviše su zatekle „nadležne za Kosovo“ u Vladi Srbije i lidere Srba na severu Kosova. Zvaničnici Ministarstva za KiM tvrde

1002 Ovu inicijativu je pokrenula ruska ambasada sa ciljem da pokaže da Boris Tadić ne uživa poverenje Srba sa Kosova.

1003 *Politika*, 17. novembar 2011.

1004 Rusija je poslala humanitarnu pomoć koja se sastojala od šatora i opreme za kampovanje.

1005 *Politika*, 21. novembar.

1006 Isto.

da „paralelne“ strukture u sadašnjim okolnostima nemaju alternativu, jer su navodno, one jedini garant opstanka Srba na Kosovu. Politički lideri Srba na severu Kosova Marko Jakšić i Milan Ivanović tvrde da su zahtevi Merkelove neprihvatljivi i za Srbe na severu, kao i za Srbe na celoj teritoriji Kosova. U slučaju da vlasti u Beogradu popuste pod pritiscima Zapada, oni najavljuju nenasilni otpor i „institucionalnu političku borbu ne samo Srba sa severa, nego i nacionalnih snaga u celoj Srbiji“.¹⁰⁰⁷

Referendum „Da li prihvatate institucije takozvane Republike Kosovo“ – održan je u februaru 2012, bez podrške Vlade Srbije, u sve četiri opštine: Severna Mitrovica, Zvačan, Zubin Potok i Leposavić. Iako je predsednik opštine Leposavić koji je iz Demokratske stranke, jedini od vođa sa severa bio protiv referenduma, glasalo se i u tom mestu. Ministar za Kosovo i Metohiju Goran Bogdanović, izjavio je da je to prvi put da „Srbi sa Kosova nisu poslušali Vladu Srbije“.¹⁰⁰⁸ Po njegovoj oceni, referendum je nepotreban, „jer će otežati pregovarački proces“. Koristeći termine da je to „opasno“, „pogubno“, i da je u pitanju „kockanje sa narodnom voljom“, Bogdanović je izneo stav da rezultati ovog referenduma „ni za ovu niti za bilo koju buduću vladu ne treba da imaju političku težinu“. Unapred se zna, kaže on, da je „ne 90 i 95 odsto, već 100 odsto Srba sa severa Kosovai protiv kosovskih institucija“.

Dijametralno suprotan stav u odnosu na lidere Srba sa severa, zagovara potpredsednik Vlade Kosova Slobodan Petrović koji kaže da država Srbija treba da ima svoje interese, među kojima je jedan od najvažnijih pristupanje EU: „Siguran sam da će vlasti u Srbiji prepoznati da im je na tom putu važan posao upravo ukidanje paralelnih struktura vlasti na severu“, kazao je on.¹⁰⁰⁹

1007 *Danas*, 24. avgust 2011.

1008 *Dnevnik*, 13. februar 2012.

1009 *Politika*, 24. avgust 2011.

Stav Rusije

Zvanična Moskva nije pokazala veliki entuzijazam u podršci „srpskoj stvari“ na severu Kosova. Istina, podržala je u Njujorku zahtev Beograda za održavanjem vanredne sednice Saveta bezbednosti (SB), ali je verovatno i sama bila svesna da to SAD i druge članice SB neće podržati. Vuk Jeremić nije prisustvovao konsultativnoj sednici Saveta bezbednosti o Kosovu jer Rusija nije insistirala na tome.

Bez veće reakcije prošao je i apel političkih rukovodilaca Srba sa severnog Kosova Rusiji (i Kini) da zaštite njihova prava i interese. Indikativno je da ni otvoreno pismo nekolicine nacionalističkih delatnika (njih dvadesetak) iz Beograda upućeno ruskom premijeru Vladimiru Putinu,¹⁰¹⁰ nije naišlo na veliki odjek. U nekim ranijim sličnim prilikama, poput „inicijative 200 intelektualaca“ protiv pristupanja Srbije NATO, broj potpisnika bio je znatno veći. Inače, u pismu Putinu naglašava se da se od Rusije, kao stalne članice Saveta bezbednosti, očekuje da inicira rezoluciju „o stanju na Kosovu i Metohiji i permanentnom teroru nad srpskim i nealbanskim življem“.

Aktivan je bio samo ruski ambasador u Beogradu Aleksandar Konuzin. Osim što je prisustvovao zasedanju Skupštine Srbije kad se raspravljalo o Kosovu, za *Večernje novosti* izjavio je, povodom odluke NATO da na Kosovo pošalje dodatni kontingent, da je „u toku velika antisrpska kampanja“.¹⁰¹¹

Ministrastvo spoljnih poslova Rusije u saopštenju poziva EU, NATO i UN da preduprede eventualni novi pokušaj Prištine da “silom povрати kontrolu na teritorijama sa većinskim srpskim stanovništvom na Kosovu. Portparol ministarstva Aleksanda Lukašević smatra da su “veliki izgledi da će uprkos sporazumu o uzdržavanju od vojnih akcija od 5. avgusta Priština pasti u iskušenje da ponovo silom uspostavi kontrolu nad srpskim stanovništvom na Kosovu”.¹⁰¹²

1010 Otvoreno pismo Vladimiru Putinu, preneto u Pečatu 5. avgusta 2011, potpisalo je tek dvadesetak nacionalističkih „uglednika“, među kojima i Smilja Avramov, Kosta Čavoški, Dragan Nedeljković, Marko Jakšić, Radomir Smiljanić i drugi.

1011 *Večernje novosti*, 4. avgust 2011.

1012 *Politika*, 11. avgust 2011.

Moskva je tokom početne, letnje krize na graničnim prelazima Brnjak i Jarinje bila naglašeno uzdržana. Međutim, usledilo je otvoreno uplitanje Aleksandra Konuzina, ruskog ambasadora u Beogradu. Aleksandar Konuzin je u neuobičajeno oštrom tonu, učesnike prvog Beogradskog bezbednosnog foruma iz Srbije opomenuo da ne brane interese svoje zemlje na Kosovu. Pri tome je besno uzviknuo „Zar u ovoj dvorani nema Srba?“.

Nakon tog skandala Beograd je bio izlepljen plakatima na kojima piše „Aleksandar Konuzin ambasador Srba u Srbiji“. Lepljenje je organizovao „Srpski narodni pokret 1389“, kao podršku ambasadoru Rusije, za koga kažu da je posle nastupa na beogradskom bezbednosnom forumu „pod stalnim udarom i napadima“.¹⁰¹³

EU, SAD i Nemačka

Poseta ministra spoljnih poslova Nemačke Gida Vestervelea Kosovu pokazuje da je EU, posebno Nemačka i Velika Britanija, zainteresovana za stabilizaciju prilika na Kosovu. Posle sastanka sa premijerom Kosova Hašimom Tačijem, Vestervele je pozvao zemlje EU da priznaju Kosovo i kazao da je karta Zapadnog Balkana konačna i da se nikad neće dovesti u pitanje granice balkanskih država. Takođe je istakao da je značajno da se dijalog Kosova i Srbije o tehničkim pitanjima nastavi što je pre moguće.

U autorskom tekstu nemačkog i britanskog šefa diplomatije Vestervelea i Vilijama Hejga, objavljen u Frankfurter algemajne cajtungu, traži se od Kosova i Srbije da za svoje probleme nadju rešenje koje poštuje granice Kosova.¹⁰¹⁴

Poznati analitičar Morton Abramovic ističe da sve “dok se ne reši problem severnog Kosova, vrlo je verovatno da se neće razrešiti ni problemi u Bosni”. On smatra da je ključni problem srpska politika na Kosovu i u Bosni i dok se ti problemi ne reše, odnosno dok se ta politika ne promeni, neće biti progressa”.¹⁰¹⁵

1013 *Alo*, 22. septembar 2011.

1014 http://www.slobodnaevropa.org/content/kosovo_srbija_kriza_daniel_serwer/24292325.html.

1015 *Politika*, 6. avgust 2011.

Danijel Server, predavač na Hopkins univerzitetu, smatra da bi pode-la Kosova bila snažan faktor destabilizacije regiona. Zbog svega, ne vidi kakvu korist Srbija vidi u vođenju takve politike. Međutim, ukoliko to i nadalje bude činila, Evropska unija će joj jednostavno poručiti da će na učlanjenje u njene redove morati malo duže da pričeka.¹⁰¹⁶

Evropski političari koji su dolazili u Beograd otvoreno su poručivali da od podele nema ništa. Tako je Wolfgang Valdner, austrijski državni sekretar, gostujući u Beogradu na Ekonomskom samitu, nedvosmisleno poručio da je nezavisnost Kosova stvarnost. Po njemu, takođe podela nije opcija i smatra da bi što pre trebalo naći formulu za rešenje pitanja severnog Kosova.¹⁰¹⁷

Njemu je replicirao prvi zamenik premijera, ministar unutrašnjih poslova i predsednik Socijalističke partije Srbije (sps), Ivica Dačić koji je rekao da je trenutna realnost „postojanje dva Kosova srpskog i albanskog“. On je pri tom izneo i poznatu (Ćosićevu) tezu o neophodnosti rešavanja srpsko-albanskog konflikta „koje bi podrazumevalo razgraničenje“.¹⁰¹⁸

Zaključci i preporuke

Stavljanjem carinskih prelaza pod kontrolu KFOR i sprečavanje vraćanja na prethodno stanje stekli su se uslovi za postepeno stavljanje severa Kosova pod kontrolu prištinskih vlasti i sprovođenje Ahtisarijevog plana i na severu Kosova. To olakšava položaj Beograda, jer je *staus quo* severa Kosova ugrožovao i aktuelnu vladu koja nije bila spremna da sama napravi iskorak u pravcu rešenja problema.

Opređeljivanjem za Evropsku uniju, Beograd je prvi put pokazao da je spreman da uskrati podršku radikalnim srpskim liderima na severu Kosova. Pokazalo se da, zahvaljujući pre svega snažnom pritisku međunarodne zajednice, labavi veza između Beograda i paralelnih struktura na Kosovu.

1016 http://www.slobodnaevropa.org/content/kosovo_srbija_kriza_daniel_serwer/24292325.html.

1017 Blic, 4. oktobar 2011..

1018 Isto.

Glavni faktor koji sprečava normalizaciju stanja na severu i integraciju u pravni sistem Kosova jeste organizovani kriminal, baziran pre svega na ilegalnoj trgovini, koji ima snažno uporište u severnoj Mitrovici. To je postalo očigledno tokom „balvan revolucije“. Lokalni političari i njihovi partneri u Beogradu baziraju svoju socijalnu i političku moć upravo na toj sprezi sa organizovanim kriminalom. Bez partnera u Beogradu, ali i u Prištini, organizovani kriminal ne bi bio moguć. Zvanični Beograd mora da nastavi da radi na dekonstrukciji tih veza jer je to jedan od osnovnih predušlova normalizacije stanja ne samo na Kosovu već u čitavom regionu.

Stanje na severu Kosova je stanje bezvlašća i nijedna strana do sada nije preuzela odgovornost da zaštiti građane. Umereni Srbi koji bi želeli da se više aktiviraju na normalizaciji situacije na severu, i društvenoj i političkoj transformaciji tog dela Kosova na stalnom su udaru radikalnih srpskih lidera i organizovanih kriminalnih grupa. Često im se preti i uništava njihova imovina. Nema slobode udruživanja i govora. Stoga, međunarodne snage na Kosovu i lokalna kosovska policija (kps) moraju da preduzmu hitne i odlučne mere kako bi zaštitili osnovna ljudska prava građana na severu Kosova i njihovu imovinu.

Ukoliko se Beograd vrati insistiranju na podeli Kosova, Srbija može da bude okrivljena za konsekventnu destabilizaciju Makedonije, Bosne, ali i same Srbije. Osim toga, Beograd mora da odustane od insistiranja na modelu teritorijalne etničke autonomije za sever Kosova i stvaranja „države u državi“ koja bi vodila disfunkcionalnosti kosovske države. Model Republike Srpske pokazao je da to nije funkcionalno rešenje.

Beograd mora pod hitno, i bez ikakvog uslovljavanja, da počne sprovođenje svih sporazuma postignutih u Briselu, jer je to od neprocenjivog značaja za normalizaciju života gradjana i njihovo kretanje u regionu bez obzira na poreklo. Taktika opstruiranja dijaloga u Briselu neće sprečiti nezavisnost Kosova i najviše nanosi šetu građanima obe zemlje u njihovom svakodnevnom životu.

Iako su postignuti veliki uspesi u integraciji srpske zajednice na Kosovu u opštinama uređenim po Ahtisarijevom planu, primećuje se značajan nedostatak programa za socijalno povezivanje, pre svega mladih ljudi iz dve zajednice. Ukoliko ovi programi, ne počnu što pre, dve zajednice će se

sve više udaljavati što će na duži rok imati velike posledice za ceo region. Značajnu ulogu u ovome mogu da imaju organizacije civilnog društva koje u ovakve programe već ulažu velike napore.

Makedonija: ivicom unutrašnjih konflikata

Makedonija je prva zemlja Zapadnog Balkana (sa izuzetkom Slovenije) koja je sa Evropskom unijom (EU) potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP). Na osnovu toga još 2005. godine dobila je status kandidata, a 2009, dobila je poziv za početak pregovora o pristupanju EU. Međutim, ovi pregovori još nisu počeli, jer ih blokira Grčka.

Ovo na uverljiv način odslikava delikatnu geopolitičku poziciju Makedonije, koju različitim povodima i na različite načine osporavaju gotovo svi njeni susedi: Srpska pravoslavna crkva, uz prećutnu saglasnost države ne priznaju autokefalnost Makedonske pravoslavne crkve; Bugarska koja je početkom devedesetih među prvima priznala makedonsku državu, ne priznaje postojanje makedonske nacije; Grčka pak ne dozvoljava ime „Republika Makedonija“, a u tome je, paradoksalno, preko svog ministra spoljnih poslova Vuka Jeremića podržava Srbija.¹⁰¹⁹

Praktično, bez stalnog angažmana EU, NATO i SAD Makedonija bi teško izbegla ozbiljne unutrašnje konflikte. O tome svedoče povremeni incidenti u Skoplju i drugim makedonskim gradovima između pripadnika makedonske i albanske nacionalnosti. Među drastičnijim, izdvajaju se oni do kojih je došlo u martu 2012, kad je u Skoplju više dana dolazilo do sukoba i nekontrolisanih prepada na putnike u gradskom prevozu, sa znatnim brojem povređenih. Na sreću, odlučnom reakcijom vlasti i inicijativom građana koji su u prestonici organizovali „Marš za mir“ situacija je smirena.¹⁰²⁰ Potencijal za sukobe, kao i za moguću spoljnu agresiju time nisu umanjeni.

1019 Prilikom susreta sa tadašnjim grčkim šefom diplomatije Dimitrisom Drucasom, Vuk Jeremić je izjavio da Atina može računati na „punu političku, moralnu i svaku drugu podršku Beograda u rešavanju pitanja imena Makedonije“. Godišnji izveštaj Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, za 2010. godinu, „Ljudska prava: odraz institucionalne nemoći“.

1020 Večernje novosti, 17. mart 2011.

Tu delikatnost i specifičnost Makedonije međunarodni akteri ne uvažavaju u dovoljnoj meri. Jedan od razloga za to je svakako i aktuelna ekonomska i finansijska kriza u EU. Zbog toga je i rezolucija Evropskog parlamenta kojom je od zemalja članica EU zatraženo da ponovo pokrenu pristupne pregovore sa Makedonijom ostala bez odjeka. Ovu rezoluciju, kojom je takođe, iskazano nezadovoljstvo što je rasprava sa Grčkom izazvala njihov zastoj, Evropski parlament usvojio je u aprilu 2011. godine sa 506 glasova za, 44 glasa protiv i 44 uzdržana.¹⁰²¹

Prilikom obeležavanja 20-godišnjice nezavisnosti Makedonije premijer Nikola Gruevski je izjavio da neće prihvatiti ime koje će ugroziti identitet Makedonije i da nikad neće promeniti ustav da bi promenio ustavno ime.¹⁰²²

U Makedoniji su u junu 2011, održani prevremeni parlamentarni izbori, ali to na političkoj sceni nije donelo bitnije promene. I na njima je najveći broj glasova i mandat za sastav vlade ponovo dobio VMRO, odnosno Nikola Gruevski, s time što je opoziciona socijaldemokratska stranka (SDSM) dobila nešto više glasova, pa je i prostor za opoziciono delovanje proširen.

Odnosi između Srbije i Makedonije tokom 2011. godine nisu beležili oscilacije. U javnim reakcijama Srbija je primirila svoju ljutnju na Skoplje zbog toga što je Makedonija, istovremeno sa Crnom Gorom priznala Kosovo.

Ono što ih u najvećoj meri karakteriše odnosi se na međusobnu ekonomsku saradnju koja je stabilna i u stalnom usponu. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku Makedonije, Srbija je drugi najveći spoljnotrgovinski partner Makedonije. U 2011. godini razmena sa Srbijom je iznosila 831 milion dolara, što čini 7,25 odsto ukupne trgovine Makedonije sa svetom; prva je Nemačka (sa 17,9 odsto), treća Grčka (6,82 odsto), a slede Bugarska (6,68, odsto), Rusija (6,31 odsto) i Italija (6,18 odsto). Tokom iste godine Makedonija je bila na sedmom mestu u izvozu Srbije, a na 18. kad je reč o uvozu.

1021 Politika, april 2011.

1022 Blic, 9. septembar 2011.

Ukupna robna razmena Srbije i Makedonije u periodu januar-decembar 2011, iznosila je 853,89 miliona dolara što je u odnosu na 2010 povećanje od 11,4 odsto. Izvoz u Makedoniju bio je 531,9 milion dolara i beleži povećanje od 11,4 odsto u odnosu na godinu ranije. Uvoz iz Makedonije je povećan za 18,6 odsto (322,8 miliona dolara), ali je suficit u robnoj razmeni ostao na strani Srbije.¹⁰²³

1023 Podaci Privredne komore Srbije.

Slovenija: uspon ekonomske saradnje

Na vanrednim parlamentarnim izborima održanim početkom decembra 2011. godine najveći broj glasova osvojila je partija Pozitivna Slovenija, ljubljanskog gradonačelnika Zorana Jankoviča. Zbog činjenice da je njegova stranka osnovana samo šest nedelja pre održavanja izbora, pobjeda Jankoviča protiv favorizovanog Janeza Janše (koji je u ispitivanjima javnog mnjenja vodio praktično do dana uoči izbora) je i u Sloveniji i gotovo u celom regionu primljena kao senzacija. To je podrazumevalo i izuzetnu medijsku pažnju, a to je pogotovo važno za Srbiju.

Mediji zapravo nisu krili oduševljenje zbog neočekivanog obrta na političkoj sceni Slovenije. Podtekst koji se lako iščitavao je bila pobjeda „našeg čoveka“ u Ljubljani, odnosno to što je „Srbin pobedio Slovenca“. Gotovo da nije bilo medija u Srbiji koji nije poslao novinarsku ekipu u selo Saraorci nedaleko Smedereva, gde je Jankovič rođen, u potrazi za ekskluzivom o detinjstvu jednog od „naših“ koji su uspeli „u tuđini“.

U ozbiljnijim analizama, osim faktora iznenađenja, isticana je dobra kampanja Pozitivne Slovenije, kao i očigledno „antijanšinsko raspoloženje“ dobrog dela birača u Sloveniji.¹⁰²⁴ Međutim, medijska promocija Jankoviča i slavljenja njegove izborne pobjede istovremeno je i odraz svojevrsnog paternalizma Beograda. Prema Sloveniji taj paternalizam je znatno manji u odnosu na ostale novonastale države na prostoru bivše Jugoslavije.

Postizborna „matematika“ u Skupštini Slovenije nije rezultirala očekivanim ishodom: umesto Zorana Jankoviča koji nije uspeo da obezbedi većinsku podršku poslanika, vladu je sastavio drugoplasirani Janez Janša, lider Slovenske demokratske stranke (SDS). Kako će to uticati na bilateralnu saradnju na političkom nivou između Srbije i Slovenije tek će se videti. Janez Janša se i dalje u Srbiji percipira kao jedan od vodećih ličnosti kratkotrajnog rata iz 1991. godine, kao i jedan od najpoznatijih „uvoznika

1024 Kurir, 5. decembar 2011; Danas, 5. decembar 2011; Politika, 5. decembar 2011; Blic, 5. decembar 2011; Svedok 6. decembar 2011; Novi magazin, 8. decembar; Pečat, br. 195/ 2011.

oružja“ za Bosnu i Hercegovinu od 1992-95. godine. Takođe i kao potpuno drugačija politička opcija u odnosu na Boruta Pahora koji je bio na čelu prethodne slovenačke vlade.

Tokom Pahorovog mandata bilateralni odnosi između Beograda i Ljubljane bili su na uzlaznoj putanji. Slovenija je iskreno i u svakoj prilici iskazivala podršku evropskim integracijama Srbije i to je činila i u svojim kontaktima sa drugim partnerima u Evropskoj uniji. Borut Pahor je, prema pisanju medija u Srbiji, tokom susreta sa nemačkom kancelarkom Angelom Merkel navodno, ublažio njene stavove o Srbiji povodom Kosova.¹⁰²⁵

Tamnu senku na dobre odnose bacila je, međutim, odluka diplomatije Srbije da u oktobru 2011, ne podrži kandidaturu Slovenije prilikom izbora nestalnih članica Saveta bezbednosti UN: umesto Slovenije, Srbija je podržala Azerbejdžan.

U međuvremenu su prevaziđeni i neki od problema koji su godinama opterećivali međusobne odnose. To prvenstveno važi za rešavanje pitanja „izbrisanih“, uglavnom prpadnika bivše JNA i njihovih porodica kojima su odlukom Ustavnog suda Slovenije 2010, vraćena sva građanska prava. Takođe, na međudržavnom nivou postignut je i dogovor o penzijama, iako sa ostvarivanjem ovog prava u praksi još postoje problemi na koje se, u prvom redu građani Srbije koji su stekli pravo na slovenačke penzije, još uvek žale.

I ekonomski odnosi između Srbije i Slovenije su u stalnom usponu.

Kao spoljnoekonomski partner u ukupnom srpskom izvozu Slovenija je na osmom, a u uvozu je na desetom mestu. Ukupna razmena između dve zemlje je 2011. godine premašila milijardu dolara, što je povećanje od 13 odsto u odnosu na godinu ranije. Još je, međutim, indikativnije to što je prvi put u novijoj istoriji ekonomskih odnosa između dve zemlje Srbija u odnosu prema Sloveniji ostvarila pozitivni saldo – izvoz (529 miliona dolara) bio je veći od uvoza (526 miliona dolara).

Osim klasične razmene šire se i druge ekonomske veze: na primer, tokom 2010. godine srpski biznismen postao je vlasnik prestižnog slovenačkog brenda, proizvođača sokova „Fruktal“, a u Srbiju, u Zaječaru „Gorenje“ iz Velenja gradi novi proizvodni pogon.

1025 Blic, 1. septembar 2011.

Kao i druge zemlje u regionu i Slovenija na unutrašnjem planu ima probleme sa korupcijom. Među najkrupnijim procesima izdvaja se suđenje koje je u septembru 2011. godine počelo protiv Janeza Janše, optuženog za primanje mita od finske kompanije Patria prilikom potpisivanja ugovora vrednog 392 miliona dolara.¹⁰²⁶

Takođe, status manjina u Sloveniji, pogotovo „novih“ (njima se smatraju pripadnici nacionalnih zajednica bivših jugoslovenskih republika) nije na „evropskom“ nivou. Osim problema „izbrisanih“ čije je rešavanje trajalo godinama, u Sloveniji nema nijedne džamije, jer građanske inicijative blokiraju izdavanje dozvola za gradnju. Isto tako, beleže se i incidenti protiv Roma, kao i protiv pripadnika LGBT populacije.

1026 Politika, 6. septembar 2011.

XIV – SRBIJA I SVET

Dezorijentacija i odsustvo strateške politike

Srbija je dobila status kandidata za članstvo u Evropskoj uniji (EU) 1. marta 2012. godine. Odluka o tome doneta je tek u "drugom krugu", nakon što su vlasti u Beogradu ispunili minimalne uslove koje je EU postavila. Najvažniji među njima je dogovor o regionalnom predstavljanju Kosova. Tako je Srbija, uz diplomatski pritisak vodećih međunarodnih aktera, Brisela, Vašingtona i Berlina, opredeljujući se za evropske integracije prelomila ključnu dilemu o sopstvenoj geostrateškoj pripadnosti.

Nespremnost i nesposobnost političke klase da Srbiju 11 godina nakon svrgavanja režima Slobodana Miloševića profiliše kao demokratsku državu, sa jasnim modernizacijskim ciljem dovela je u pitanje njenu evropsku budućnost. Poslednja godina mandata vlade, koja je pobedila na izborima zahvaljujući proklamovanoj proevropskoj orijentaciji, obeležena je naporima srpske elite da definitivno zaokruži svoje ratne ciljeve na Kosovu i u Bosni. Na to je odlučno reagovala Evropska unija, pre svega Nemačka, a zatim i SAD. U roku od tri meseca Srbija je bila prisiljena da u dijalogu sa Prištinom ostvari minimalni dogovor kako bi dobila status kandidata. Na delu je ponovo bio sukob antievropskih i proevropskih orijentacija.

U 2011. godini koju je obeležila kontroverza sadržana u zvanično formulisanoj državnoj strategiji "i Evropa i Kosovo" Srbija nije dobila status kandidata. Odgovornost vlasti za neuspeh prepoznali su i građani: u anketi koju je u decembru 2011. godine sprovela Kancelarija za evropske integracije Vlade Srbije 53 odsto anketiranih smatra da je državno rukovodstvo odgovorno što je došlo do odlaganja odluke o dodeli statusa kandidata Srbiji (32 odsto za to odgovornost vidi na strani EU, pet odsto krivi situaciju na Kosovu, a četiri procenata – narod).¹⁰²⁷ Među državnim zvaničnicima osećaj lične odgovornosti demonstrirao je samo potpredsednik

1027 Prema Politici, 23. januar 2012.

Vlade zadužen za evropske integracije Božidar Đelić koji je istog dana kad je odluka o kandidaturi suspendovana, podneo ostavku (9. decembra).

Pomeranje sticanja statusa kandidata za proleće 2012 (sa neizvesnim datumom za početak pregovora o pristupanju) stavilo je tačku na "laissez-faire..." ponašanje zvaničnika Srbije. Njihova očekivanja da će solidan administrativan i parlamentaran napor na usvajanju proevropskih propisa, nastavak reformi, hapšenje i izručenje dva poslednja haška optuženika, Ratka Mladića i Gorana Hadžića, kao i preporuka Evropske komisije (u oktobru) da Srbija dobije status kandidata, biti dovoljni za evropsku propusnicu pokazala su se iluzornim.

Procena političke elite da je približavanje kandidatskom statusu prilika da se ozvaniči i praktično reši podela Kosova bila je nerealna. Odlukom Saveta EU da odgodi kandidaturu Srbije, evropski zvaničnici potvrdili su strateško opredeljenje da promene granica u regionu nisu moguće. Tu nedvosmislenu poruku pravovremeno je predsedniku Srbije Borisu Tadiću prenela nemačka kancelarka Angela Merkel prilikom kratkotrajne posete Beogradu (avgust 2011). Šefovi država i vlada zemalja članica EU su u decembru takođe pokazali da nemaju poverenje u iskrenost i ozbiljnost evropskog opredeljenja vlasti u Beogradu i da obećanjima više ne veruju "na reč".

Zvaničnici koji su samouvereno očekivali da će im Evropa još jednom "progledati kroz prste", nisu krili razočarenje. Odgovornost za briselsko "ne" pripisivana je najuticajnijoj zemlji Unije, Nemačkoj, što je u medijskoj interpretaciji prerastalo u svojevrсну antinemačku kampanju. To, nažalost, nije važno samo za tabloide, pa je atmosfera, kad je reč o Nemačkoj u mnogome podsećala na onu s početka devedesetih godina prošlog veka (kad je Nemačka optuživana kao glavni "krivac" za osamostaljivanje Hrvatske i Slovenije).

Kolebanje Srbije u pogledu evropskih integracija iskoristio je uticajan konzervativan blok za još energičnije antievropsko zalaganje, odnosno za navodnu vojnu (protiv NATO), i političku neutralnost Srbije (protiv EU). Političke partije koje ga predstavljaju (Demokratska stranka Srbije i Srpska radikalna stranka i njima bliski mediji) zalagale su se za okretanje Srbije na Istok i čvršće vezivanje za Rusiju. Svoje su argumente zasnivali na tezi

da je Kosovo važnije od Evrope, kao i da EU prema Srbiji vodi politiku stalnog uslovljavanja, ispostavljaajući uvek nove i nove zahteve.

Ekonomsko-finansijska i institucionalna kriza unutar Evropske unije takođe je dobrodošla ovdašnjim evroskepticima i protivnicima evropskog puta Srbije. Osim što se predviđao slom najznačajnijeg evropskog projekta, posebnoj kritici kao “nedemokratskom ponašanju” bila je podvrgnuta smena premijera Grčke (Jorgosa Papandreua) i Italije (Silvija Berlusconi). I pri tome je kritika bila naglašeno okrenuta prema Nemačkoj, sa dvosmislenim i nedvosmislenim asocijacijama na njenu ulogu u evropskoj istoriji xx veka (njena pozicija kao ekonomski i politički najuticajnije zemlje na kontinentu označavana je terminom “Četvrti Rajh”).

Kolebljivost političke klase, odugovlačenje sa ispunjavanjem neophodnih uslova, kao i insistiranje na navodnim “crvenim linijama” kad je o Kosovu reč, generalno čine proces približavanja Srbije Evropskoj uniji dugim, neefikasnim i, u krajnjoj liniji, zamornim. To se tokom 2011. godine dramatično odrazilo na opadanje podrške građana evropskim integracijama: pozitivno raspoloženje prema članstvu koje je u nekim godinama nakon smene Slobodana Miloševića prelazilo 70 posto anketiranih, a uvek bilo iznad 60 posto, 2011, palo je na oko 50 posto. U septembru, nakon posete nemačke kancelarke i kad je kriza na severu Kosova bila na vrhuncu, kratkotrajno i ispod te granice.¹⁰²⁸

Odluka o odgađanju kandidature predstavljala je udarac i inače krhkoj proevropskoj orijentaciji Srbije. Istovremeno, i političkoj i društvenoj opciji koja je suštinski i vrednosno zastupa. Inicirana iz društva (nevladinih organizacija među kojima je i Helsinški odbor) ova je opcija politički uobličena u tripartitnoj koaliciji *Preokret*, Liberalno demokratske partije, Srpskog pokreta obnove i Socijaldemokratske unije.

Odlaganje kandidature kao i unutrašnje rasprave u Srbiji nakon toga dovele su u ozbiljnu sumnju iskrenost proevropskog opredeljenja Srbije koga su deklarativno podržavale sve vlade nakon 2000. godine. Ukupno

¹⁰²⁸ Prema istpitivanju javnog mnjenja časopisa Nova srpska politička misao procenat građana Srbije koji su za Evropsku uniju je još od septembra 2011, ispod 50 odsto. Rezultati anketiranja građana, sprovedenog od kraja decembra 2011, do početka januara 2012, pokazuju da je procenat privrženika Evropskoj uniji u Srbiji 46,5 odsto, a procenat protivnika, 37,9 odsto (prema *Politici*, 15. i 16. februar 2012).

ponašanje političke klase, mereno spremnošću da se ispune neophodni uslovi Evropskog saveta, navode na zaključak o, ako ne baš odustajanju od proevropske opcije, njenom preispitivanju u "datim okolnostima". U tom kontekstu zagovara se "multivektorska" spoljna politika, slična navodno onoj za koju se, umorna od čekanja pred evropskim vratima opredelila Turska. To znači da na "formalne procese pristupanja (EU) ne treba gubiti vreme...", odnosno, pod ovakvim okolnostima "Srbija jedino ojačana vanevropskim partnerstvima može za EU postati činilac vredan truda".¹⁰²⁹

Generalno, odnosi Srbije sa svetom, uključujući i najbliže okruženje, tokom 2011. godine bili su u svojevrsnom zastoju. Osim eskalacije krize na severu Kosova koja je praktično presudila u odluci Evropskog saveta, tome je doprinela i tradicionalna aspiracija Beograda prema regionu – Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori, u prvom redu. Takođe, posete stranih zvaničnika Beograda uglavnom su bile u funkciji kandidature, odnosno pritiska da se ispune minimalni uslovi za njeno dobijanje. Osim kratkotrajne (nekoliko sati) posete ruskog premijera Vladimira Putina, nemačke kancelarke Angele Merkel¹⁰³⁰ u avgustu i predsednika Turske Abdulaha Gula u junu, drugih visokih gostiju u Beogradu nije bilo.

Takođe, ni odnosi sa Sjedinjenim Državama Amerike nisu bili na nivou kakav je sledio boravku američkog potpredsednika Džozefa Bajdena Beogradu, 2009, uključujući i posetu državne sekretarke Hilari Klinton 2010. Dok Vašington redovno posećuju ostali lideri iz regiona, najviši zvaničnici Srbije nisu u američkoj prestonici bili među gostima. Medjutim, SAD su aktivno lobirale za kandidaturu Srbije.

Aktivnost Rusije bila je, međutim, znatno dinamičnija. Na javnoj sceni predstavljao ju je uglavnom ambasador u Beogradu Aleksandar Konuzin čiji su neki nastupi bili na samoj ivici diplomatskog skandala. Iako netransparentno, prisustvo Rusije i njenih (obaveštajnih) struktura bilo

1029 Politika, 30. januar 2012. Indikativno je da je ovaj tekst pod naslovom „Srpski strah od budućnosti“, a koji zagovara privremeno odustajanje od evropskih integracionih procesa kao jedinog strateškog opredeljenja, napisao Nikola Jovanović koji je, osim što je glavni urednik časopisa Izazovi evropskih integracija, i savetnik ministra spoljnih poslova Vuka Jeremića.

1030 Njena poseta je imala jasan cilj da se Srbiji predoči neophodnost normalizacije odnosa sa Kosovom, kao pretpostavci za dobijanje statusa kandidata.

je, po svemu sudeći, od odlučujućeg značaja za događaje (barikade, blokada graničnih prelaza, napadi na pripadnike KFOR) na severu Kosova u drugoj polovini 2011. Moskva je, po svemu sudeći, podržala i odluku Srba sa severa Kosova da polovinom februara 2012, organizuju referendum o nepriznavanju prištinskih institucija, čemu su se formalno protivile vlasti u Beogradu. Lider Srba sa severa Kosova Marko Jakšić tvrdi da bi (re)izbor Vladimira Putina, počasnog građanina Kosova, za predsednika Rusije "bio vetar u leđa našem golom opstanku".¹⁰³¹

Rastuća regionalna sila Turska i tokom 2011. godine bila je prisutna u regionu, bez obzira na to što je bila zaokupljena dramatičnim zbivanjima u neposrednom okruženju na Bliskom istoku (naročito u Siriji). Jedna od njenih značajnijih inicijativa tokom 2011, da u Srbiji pomiri dve islamske zajednice, završila se neuspehom, prvenstveno zbog opstrukcije vlasti u Beogradu (koja je svojevremeno i isposlovala podelu nekad jedinstvene islamske zajednice).

Netaktično, jednostrano, povremeno i incidentno ponašanje šefa diplomatije Vuka Jeremića,¹⁰³² donelo mu je u međunarodnim krugovima loš imidž. U domaćoj javnosti (antievrtopskoj) njegovi gafovi praćeni su sa neskrivenim simpatijama i uverljivo visokim rejtingom. Najveći deo mandata Jeremić je "potrošio" na blokiranje priznavanja Kosova, neumorno obilazeći zemlje i kontinete. Tek ujesen 2010. godine nakon što je predsednik Republike Boris Tadić pristao na zajedničku rezoluciju sa EU u Ujedinjenim nacijama,¹⁰³³ Vuk Jeremić je diplomatski bio izolovan. Kako je tome sledio i poraz na unutarstranačkim izbrima u Demokratskoj stranci (DS), gde se kandidovao za potpredsednika njegova "steroidna diplomatija" je marginalizovana, ali mu nije ugrozila položaj.

Priča o njegovoj smeni ponovo je aktuelizovana u decembru 2011, nakon odluke Evropskog saveta o odgađanju kandidature Srbije. Prema tvrdnjama beogradskih medija, zbog briselskog promašaja, Jeremića je na

1031 Pečat, 10. februar 2012. Jeremić je, na primer, izjavio „onome kome je hrvatska premijerka Jadranka Kosor prijatelj, ne trebaju neprijatelji“.

1032 Blic, 14. decembar 2011.

1033 Napravljen je zaokret u politici prema Kosovu koji je i doveo do dijaloga Beograd-Priština u martu 2011.

sednici Glavnog odbora DS kritikovao potpredsednik stranke, gradonačelnik Beograda Dragan Đilas. On je navodno, zbog toga što Ministarstvo spoljnih poslova "pod Jeremićevim vođstvom nije ispunilo strateški cilj približavanja zemlje EU", zatražio njegovu smenu. Kritici na račun šefa diplomatije istom prilikom pridružio se i predsednik Političkog saveta DS Dragoljub Mićunović.¹⁰³⁴

Evropska unija: usporeno približavanje

Proevropska opcija, koalicija „Za evropsku Srbiju“, okupljena oko Demokratske stranke pobeđila je na izborima 2008. godine. Tada se verovalo da će ta vlada ubrzati približavanje Srbije evropskim integracijama. Nakon gotovo četiri godine i njenog punog mandata bilnas „evropskih napora“ odražava dubinske probleme Srbije i njenog otpora modernizaciji. Nije reč samo o dve sukobljene orijentacije, već i o stvarnim kapacitetima Srbije i njenoj volji da iskorači u pravcu suštinske transformacije društva.

Učinak aktuelne vlade za četiri godine je: odmrzavanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (2008), koga tri zemlje-članice EU od njih 27, još nisu ratifikovale; dobijanje „belog Šengena“, u decembru 2009; podnošenje aplikacije za članstvo u EU, u decembru 2009. Usvojeni su brojni zakoni po evropskom uzoru. Osim reforme vojske, donekle i policije, široko postavljena, obavljena je i, od početka osporavana reforma pravosuđa. Međutim, praktični efekti su minimalni. Nakon odlaganja kandidature Srbije, osim ključnog problema (normalizacija odnosa sa Kosovom), otvorenije se počelo govoriti i o drugim problematičnim zahvatima. Reč je u prvom redu o propustima u reformi pravosuđa i naročito o „načinu rada Visokog saveta sudstva“.¹⁰³⁵

Početkom 2011. godine Evropski parlament je ratifikovao Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), a do kraja 2011. godine sporazum su

¹⁰³⁴ Pravda, 14. decembar 2011.

¹⁰³⁵ Šef misije Evropske unije u Srbiji Vensan Dežer zatražio je od predsednice Visokog saveta sudstva Nate Mesarović da za izvesno vreme zaledi reviziju izbora sudija pošto nema kvorum za odlučivanje i skrenuo pažnju „da su posmatrači EU izrazili zabrinutost zbog načina njegovog rada“. Danas, 29. decembar 2011.

ratifikovale ukupno 24 parlamenta zemalja-članica; ostalo je da ga pre početka pretpristupnih pregovora ratifikuju parlamenti Belgije, Rumunije i Litvanije.

U Briselu su u martu 2011, otvoreni pregovori Beograda i Prištine o „tehničkim pitanjima“. U dijalogu koji se vodi pod pokroviteljstvom EU posreduje britanski diplomata Robert Kuper. Kanal komunikacije koji je na taj način uspostavljen praktična je posledica zaokreta koga je u septembru 2010. godine napravio Boris Tadić, kad je sa Ketrin Ešton usaglasio predlog zajedničke rezolucije o Kosovu sa kojim se nastupilo u Ujedinjenim nacijama.

Tokom 2011, uhapšen je i poslat u Hag do tada najtraženiji haški begunac general Ratko Mladić. Nedugo nakon toga uhapšen je i poslednji optuženi koga je tražilo Haško tužilaštvo, Goran Hadžić. Time je Srbija ispunila svoje obaveze prema Haškom tribunalu u pogledu hapšenja preostalih optuženika.

Mišljenje Evropske komisije

Unutar EU i Evropske komisije (EK) mišljenja o kandidaturi Srbije bila su podelejna. Tako je Evropska komisija u ocenjivanju reformskih rezultata, završene saradnje sa Hagom, kao i očekivanju da će biti postignuti još neki važni dogovori u dijalogu Beograda i Prištine, 12. oktobra Srbiju preporučila za dobijanje statusa kandidata. Konstatovala je da: “Srbija ima sveobuhvatni zakonski i institucionalni okvir za vladavinu zakona i zaštitu ljudskih prava i manjina, što sve odgovara evropskim i međunarodnim standardima”.¹⁰³⁶ Istovremeno je zaključeno da je Srbija posvećena cilju učlanjenja, da je Vlada unapredila određene procedure, da su formirana sva nezavisna regulatorna tela, ukinute blanko ostavke, postignuti inicijalni rezultati u borbi protiv korupcije i organizovanog kriminala kao i u reformi pravosuđa.¹⁰³⁷

Međutim, EK je, kada je reč o Kosovu, naglasila neophodnost primene sporazuma, obezbeđivanje slobode kretanja, bolju saradnju sa EULEX, kao

1036 Mišljenje Evropske komisije, prema Danas, 13. oktobar 2011.

1037 Isto.

i postizanje sporazuma o regionalnom predstavljanju Kosova. Predstavljajući izveštaj EK u Beogradu šef delegacije EU u Srbiji Vensan Dežer je posebno naglasio: "Prvi prioritet... znači između ostalog da se omogući učešće i Beograda i Prištine u međunarodnim forumima, regionalnim skupovima, kao i potpisivanje regionalnih sporazuma iz značajnih oblasti".¹⁰³⁸

Preporuke i uslovi Evropske komisije koji su bili u skladu sa onim što je još u avgustu jasno precizirala nemačka kancelarka Angela Merkel tokom susreta sa Borisom Tadićem, nisu, međutim, ozbiljno shvaćeni. Iako su i međunarodni zvaničnici, prvenstveno oni iz Berlina i Pariza, tokom potonja dva meseca sve učestalije upozoravali na potrebu da se postavljeni uslovi ispune pre decembra, beogradske vlasti nisu praktično učinile ništa u uverenju da je preporuka Evropske komisije dovoljna.

Zbog takve indolencije i ignorancije Beograda došlo je do prave drame uoči briselskog samita. Nekoliko dana pre sastanka šefova država i vlada EU kancelarka Merkel rezolutno je saopštila da "Srbija u ovom trenutku ne ispunjava uslove za kandidaturu".¹⁰³⁹ U tom trenutku bilo je zemalja koje su smatrale da se Srbiji još jednom može "progledati kroz prste", ali je i Nemačka za svoj čvrst stav odbijanja pridobila još neke pristalice (Velika Britanija, Austrija). U poslednjem trenutku i Srbija je pokušala da obnovljenim dijalogom sa Prištinom učini nešto u prilog kandidaturi, ali je susret Stefanović-Tahiri prvih dana decembra završen bez rezultata.

Evropski savet je 9. decembra suspendovao kandidaturu i istoremeno formulisao uslove za nastavak evropskih procesa: uspostavljanje integrisanog nadzora na graničnim prelazima sa Kosovom, sloboda kretanja međunarodnih misija, prvenstveno EULEX na celoj teritoriji Kosova i dogovor o predstavljanju Kosova na regionalnim skupovima.

1038 Press, 13. oktobar 2011.

1039 Blic, 3. decembar 2011.

Konsolidacija antievropskog raspoloženja

Tokom 2011. godine došlo je do naglašenog opadanja evroentuzijazma u Srbiji. Sa jedne strane, sporost i kolebljivost vlasti da odlučnije strateški definiše međunarodnu poziciju Srbije i, sa druge, unutrašnja kriza u samoj Uniji, ključni su razlozi za porast i konsolidaciju evroskepticizma. To je otvorilo prostor za pojačano i ofanzivno delovanje političko-medijskog kruga antievropljana, okupljenog oko Demokratske stranke Srbije (DSS) i Srpske radikalne stranke (SRS), Pečata i Nove srpske političke misli. Njihova glavna teza išla je protiv zvanične politike da "Evropa nema alternativu" Predstavljajući istraživanje beogradske kancelarije EK o pisanju medija tokom 2011. godine, šef kancelarije Vensan Dežer je naglasio da su mediji o EU pisali više, ali da je procenat pozitivnih tekstova smanjen, a povećan broj "neutralnih".¹⁰⁴⁰

Među "neutralne" svakako su svrstavani tekstovi o unutrašnjim problemima kroz koje je EU prolazila: dužnička kriza, kriza eura i euro zone, ekonomske problemi i politički koncept njihovog rešavanja. Podetkst je, međutim, navodio na zaključak da Srbija te okolnosti treba da ima u vidu kad odlučuje o svojoj orijentaciji. Na to upućuje i Dežerova konstatacija da građani nisu dobro informisani o EU, niti o njenim prednostima.¹⁰⁴¹

Naveliko se pisalo i komentarisalo na temu moguće promene unutrašnjeg ustrojstva EU, o Evropi u "dve brzine", Evropi "koncentričnih krugova", Evropi "centra i periferije", "prvog i drugog kruga", sa naglaskom na tome da bi Srbija u svakom slučaju bila izvan glavnog toka. Na udaru kritike našla se smena grčkog i italijanskog premijera – Jorgosa Papandreua i Silvija Berlusconija. Pogotovo se to odnosilo na slučaj grčkog premijera kome EU nije dozvolila da raspiše referendum o paketu mera štednje za rešavanje dužničke krize.¹⁰⁴² Zatim, sudbina EU se često povezivala sa sudbinom bivše SFRI. Na tome je izrasla teza da, ukoliko se uruši ili eventualno

1040 Danas, 12. mart 2012.

1041 Isto.

1042 U tekstu „Demokratija zamire u kolevci“, Đorđe Vukadinović piše, između ostalog: „... prosto je neverovatno koliki se odijum na njega i Grčku sručio iz Brisela i najvažnijih evropskih prestonica i kako je za dva dana Papandreu bukvalno provučen kroz blato, javno ponižen i politički sahranjen“. Politika, 8. novembar 2012.

vaskrsne kao “prostoproširena Nemačka, za “Srbiju je u ovom trenutku najmudrije da se... drži malo podalje od te priče”.¹⁰⁴³ Odnosno, da će “pristupanje biti ne samo vrlo dug, već i proces sa neizvesnim ishodom”.¹⁰⁴⁴

Distanciranje prema Evropi, osim u evidentnom smanjivanju broja građana koji optiraju za nju primetna je i u onom delu biračkog tela čiji su politički predstavnici u proevropskom bloku. To se najasnije vidi kod Srpske napredne stranke (SNS) koja se ovom bloku pridružila više deklarativno nego suštinski. Kolumnista Politike Boško Jakšić konstatuje da na javnoj sceni praktično dominira “srpski front odbijanja”.¹⁰⁴⁵ Po njemu, opasno je što u tom frontu nije samo Demokratska stranka Srbije, koja je u tom stavu dosledna, već to što sa njom kohabitira Demokratska stranka, koja na taj način “ozbiljno krnji profil stranke i ‘najeuropskije vlade’ postokobarske Srbije”.¹⁰⁴⁶

Intenziviranje antievropske kampanje

Politička klasa Srbije je odlaganje kandidature pokušala da objasni time da je EU tražila od Srbije da prizna Kosovo, što je cena koju ona nije spremna da plati. Ovu tezu plasirali su, između ostalih, ministar spoljnih poslova Vuk Jeremić i minister unutrašnjih poslova Ivica Dačić. Vuk Jeremić je tvrdio da su mu “četiri ministra inostranih poslova iz EU rekla – ‘ne možete u EU bez formalnog priznanja Kosova’”.¹⁰⁴⁷ Slične argumente koristili su manje-više i svi mediji, uključujući i list *Politiku*, koji je bilazak vladi.¹⁰⁴⁸

1043 Isto.

1044 Dr Maja Kovačević sa Fakulteta političkih nauka u Beogradu, *Danas*, 9. januar 2011.

1045 *Politika*, 25. decembar 2011.

1046 Isto.

1047 *Blic*, 22. decembar 2011.

1048 „...Priznanje Kosova zarad kandidature bio bi nerazuman potez. Jer niti je sigurno da će nas kasnije EU primiti, niti je izvesno da će EU postojati za deset godina... Prosto, za odricanje od Kosova nam ne nude ulazak u uniju, kako nas neki propagandisti ubeđuju, već samo kandidaturu. A to je loš posao“. *Politika*, 24. decembar 2011.

Antievropska kampanja pojačana je i objavljivanjem knjige dr Vojislava Koštunice, predsednika DSS, "Zašto Srbija, a ne Evropska unija", koja je svojevrsni ideološki program tog bloka. Njeno široko predstavljanje u medijima i feljtoniziranje u dnevniku *Politika* bilo je u funkciji, ne samo promocije tradicionalnog antievropejstva, već i pripreme javnosti za eventualno novo odlaganje kandidature (1. marta). U knjizi se ističe da je EU birokratska tvorevina koja vodi "slabljenu tradicionalnog temelja demokratije koga čini nacionalna država".¹⁰⁴⁹ Koštunica takođe zaključuje da se "Evropska unija od zajednice država koje međusobno saraduju, menja u uniju nesuverenih entiteta".¹⁰⁵⁰ Svoj poznati stav o potrebi neutralnosti Srbije on obrazlaže ovako: "...Neutralnost omogućava da sa Rusijom imamo najbolje prijateljske veze i predstavlja garanciju da se Srbija nikad neće svrstavati u bilo koji savez protiv Rusije".¹⁰⁵¹

Srbija i Nemačka

Poseta nemačke kancelarke Angele Merkel Beogradu (avgust) bila je ključna za Srbiju i njeno dalje usmeravanje ka evropskim integracijama. Pokazalo se da su njene poruke i odlaganje kandidature bili učinkoviti. Njena direktnost tom prilikom nesumnjivo je zatekla njenog domaćina i šokirala ovdašnju javnost. Međutim, njene poruke su praktično predstavljale stav svih ključnih aktera međunarodne zajednice prema Balkanu: jasno je stavljeno do znanja da se granice na Balkanu ne mogu menjati i da je podela Kosova iluzija.

Na konferenciji za novinare Angela Merkel je iznela tri konkretna "kosovska uslova" koja bi Srbija morala da ispuni pre kraja godine da bi mogla da računa na status kandidata za EU: rezultati u dijalogu sa Prištinom, neometani rad EULEX na celom Kosovu i gašenje "paralelnih struktura".¹⁰⁵²

Nespremna na ovakvu otvorenost i verujući da će Nemačka ipak na kraju popustiti, ovdašnja politička klasa nije reagovala na ovo ozbiljno

1049 *Politika*, 6. februar 2012.

1050 Isto.

1051 *Politika*, 8. februar 2012.

1052 *Prema Danas*, 24 avgust 2011.

upozorenje. Situacija na severu Kosova ostala je nepromenjena, praktično do početka decembra, a u međuvremenu u jednom od ozbiljnijih incidenata ranjeni su i nemački vojnici KFOR. To je bila kap koja je prelila čašu nemačkog strpljenja i ključno doprinelo blokiranju kandidature.

Istovremeno u medijima je pokrenuta svojevrsna antinemačka kampanja, koja je posebno intenzivirana nakon 9. decembra. Ona je u mnogo-me podsećala na onu s početka devedesetih godina prošlog veka.¹⁰⁵³ Njena ključni značaj u Evropskoj uniji je često sa dvosmislenim i nedvosmislenim asocijacijama upoređivan sa njenom ulogom u evropskoj istoriji XX veka (korišćenjem termina "Četvrti Rajh").¹⁰⁵⁴

Izostalo je podsećanje na činjenicu da je Nemačka najveći bilateralni donator Srbij. Od 2000, do 2010, Nemačka je dala više od 700 miliona eura bespovratne pomoći, odnosno do sada više od milijardu, jer je 2011, sa 232 miliona eura u tom smislu bila rekordna.¹⁰⁵⁵ Nemačka je takođe jedan od najvažnijih spoljnotrgovinskih partnera, pa je samo u prvih osam meseci robrna razmena između dve zemlje dostigla 2,3 milijarde eura.¹⁰⁵⁶

1053 Nemačka je tada optuživana kao glavni „krivac“ za osamostaljivanje Slovenije i Hrvatske. U tekstu „Dva vojnika u dva rata“, Politika 30. decembra 2011, ističe se da „dva svetska rata u kojima je nemačka vojska napravila invaziju na srpske teritorije i dalje su suviše veliki teret da bi se na direktno nemačko angažovanje na Balkanu moglo gledati objektivno i uzimajući u obzir samo trenutne, a ne i istorijske okolnosti“.

1054 Podlistak Pressa Nedeljnik u uvodnom komentaru 7. marta 2012 piše sledeće: „Dok se u Srbiji, zemlji kandidatu obnavlja evroentuzijazam i sve manje priča 'ko poslednji izade nek ugasi svetlo', u Evropi je prevladalo 'ko poslednji uđe nek ugasi svetlo – da bude mrak dok gledamo u šta se pretvara EU'. Jer toliko je analogija koje potvrđuju britansku tezu da Nemačka danas ekonomijom radi ono što je pre 70 godina radila tenkovima“. U Danasu, 22. decembra 2011, objavljen je tekst penzionisanog ambasadora Radomana Jovića koji je, između ostalog napisao: „Verujem da su misleći ljudi Evrope, ali i obični građani, imajući u vidu iskustvo iz oba svetska rata, imali viziju da kroz projekat Evropske unije dobiju... evropsku Nemačku, a time i mir, bezbednost i ekonomski prosperitet. Da li su u pravu oni koji danas, ne samo u Evropi, naslućuju da se situacija menja i EU kreće u pravcu, makar i neformalnog konstituisanja 'nemačke Evrope'“.

1055 Danas, 17-18. decembar 2011.

1056 Press, 2. januar 2012.

Konačno, nemačke firme su, sa uloženi blizu milijardu eura među najvećim investitorima.¹⁰⁵⁷

Nemačka osim toga, ni u kričnim mesecima nakon 9. decembra nije okrenula leđa Srbiji. Prvi savetnik nemačke kancelarke Angele Merkel, Kristof Hojzgen je već u decembru boravio u Beogradu i razgovarao i sa predsednikom Tadićem i sa šefom diplomatije Vukom Jeremićem. Po svemu sudeći, traženo je međusobno prihvatljivo rešenje da bi u martu kandidatura prošla. Beograd se (konačno) distancirao od političkih lidera Srba na severu Kosova (uhapšen je i jedan od glavnih podstrekača i organizatora nereda na barikadama Zvonko Veselinović), sa Prištinom je postignut dogovor o regionalnom predstavljanju Kosova, a Berlin je prestao da insistira na tome da se odmah počne sa ukidanjem srpskih paralelnih institucija na Kosovu.

To je na svoj način potvrdio i nemački šef diplomatije Gido Vestervelle izjavom koju je dao 23. februara 2012, prilikom iznenadne posete Beogradu: "U Beograd sam došao iz dva razloga, da odam priznanje i da ohrabrim. Moja poseta jeste znak priznanja za sve što ste učinili i gest ohrabrenja za poslednje metre koji su preostali".¹⁰⁵⁸ Bio je to istovremeno i dokaz da je na relaciji Berlin-Brisel-Vašington usaglašen stav da se Srbiji odobri status kandidata.

Srbija i Sjedinjene Države Amerike

Odnosi Beograda i Vašingtona su tokom 2011. godine bili na nižem nivou u odnosu na onaj od pre dve godine, uspostavljenih nakon posete potpredsednika Džozefa Bajdena. Zasnovani na formuli "slažemo se da se ne slažemo" (oko Kosova), na nekim područjima saradnja je uspešna, poput vojne, na primer. Američko manje prisustvo može se objasniti time što je Amerika preokupirana događajima na Bliskom istoku i u Aziji, pa je Balkan prepustila Evropljanima. Međutim, Amerika je uporno gurala kandidaturu Srbije a na vojnom planu je intenzivno radila na približavanju Srbije NATO, što je izazivalo burne reakcije Rusije. U proteklih deset godina

¹⁰⁵⁷ Isto.

¹⁰⁵⁸ Politika 24. februar 2012.

SAD su pomogle prilagodjavanje ekonomske i pravne legislative Srbije sa standardima EU u iznosu od 810 miliona dolara (611,5 miliona eura).

Vašington se na regionalnu scenu vratio krajem 2011, i 2012. godine, kada se neposredno uključio u posredovanje između Beograda i Prištine u cilju postizanja dogovora o regionalnom predstavljanju Kosova. Paralelno sa tim Amerika je vršila pritisak na Nemačku da popusti oko kandidature Srbije, kao što je svojevremeno odigrala ključnu ulogu u "ubeđivanju" Holandije da popusti oko saradnje sa Haškim tribunalom.¹⁰⁵⁹

Tokom 2011. godine nije bilo susreta na visokom nivou¹⁰⁶⁰ sa američkom administracijom. Beogradski zvaničnici su bojkotovali međunarodne skupove kojima su prisustvovali predstavnici Kosova. Niko iz Srbije, na primer, nije učestvovao na ekonomskom forumu u Baltimoru koga su SAD i organizovale. Još je veći gaf predstavljala odluka Borisa Tadića da krajem maja ne ode u Varšavu na skup kome je prisustvovao i američki predsednik Barak Obama, a na koga je poljski domaćin pozvao kosovsku predsednicu Jahjagu. Na septembarskom zasedanju Generalne skupštine UN državn sekretarka SAD Hilari Klinton sreća se sa predsednikom Srbije Borisom Tadićem. Međutim, prema saznanjima dnevnog lista Danas, Klintonova je ovim sastankom bila "veoma nezadovoljna".¹⁰⁶¹ Prema pisanju ovog lista, Klintonova smatra da je susret sa predsednikom Srbije bio "prazan", bez sadržaja, odnosno da nije čula ništa novo što bi je razuverilo da Beograd i dalje ne igra na kartu podele Kosova.¹⁰⁶²

Srbijom su se uglavnom bavili visokopozicionirani činovnici iz Stejt departmana, osim Filipa Rikera i Vilijam Berns. Prioritet njihovog regionalnog angažmana bilo je nastojanje da, formalno uspostavljen dijalog Beograda i Prištine dovede do konkretnih pomaka. Rezultat njihovih

1059 Komentarišući boravak zamenika pomoćnika državnog sekretara Filipa Rikera u Beogradu, bivši ambasador Predrag Simić je izneo tvrdnju da „u ovom trenutku o kandidaturi Srbije mnogo pažljivije treba pratiti vesti koje dolaze iz Vašingtona nego, možda, one koje dolaze iz Brisela, Pariza i Berlina“. Politika, 24. januar 2012.

1060 U Vašingtonu su 2011, boravili predsedavajući Predsedništva BiH Željko Komšić, predsednica Kosova Atifete Jahjaga, crnogorski premijer Igor Lukšić... ali niko iz Beograda

1061 Danas, 30. septembar 2011.

1062 Isto.

napora bilo je i postizanje dogovora o regionalnom predstavljanju Kosova, što je je Srbiji dovelo do evropskih vratiju.¹⁰⁶³

“Nesmenjivi” Jeremić

Mnogi negativni predznaci koji karakterišu spoljnopolitičku orijentaciju i diplomatsko delovanje Srbije mogu se povezati sa prvim čovekom diplomatije Vukom Jeremićem. U vladi koja je sebe na početku mandata definisala kao proevropsku, Jeremić se u diplomatskoj, inače veoma dinamičnoj aktivnosti najmanje bavio “evropskim poslovima”. Sprečavanje i usporavanje priznavanja Kosova bili su njegovi prioriteti u čemu je delomično i uspeo.

Zbog toga je spoljna politika trpela štetu. Zbog “vezane trgovine” sa zemljama koje nisu priznale Kosovo, Srbija je pristajala na neprincipijelne ustupke. Srbija u UN nije glasala za evropske rezolucije kojima se kritikuje stanje ljudskih prava u Iranu, dodeli Nobelove nagrade 2010, kineskom disidentu Liu Sijaobou nije prisustvovala delegacija Srbije, u centru Beograda podignut je spomenik “klasičnom despotu postsovjetske ere” Gajdaru Alijevu, pokojnom predsedniku Azerbejdžana.

Jeremićev entuzijazam na tom poslu počeo je, međutim, da bude i potpuno kontraproduktivan. Početkom 2012. godine došlo je do sukoba sa Ganom (inače, tradicionalnim prijateljem bivše SFRJ i, sve do nedavno i Srbije): zbog pritisaka kojima je bio izložen zato što je Gana priznala Kosovo, ambasador ove zemlje je zaključao ambasadu i napustio Beograd.¹⁰⁶⁴

Ambicija šefa diplomatije da u junu 2012. godine postane predsedavajući Generalne skupštine UN, dodatno je zakomplikovala odnose sa nekim evropskim partnerima. Naime, Jeremić je početkom 2012, istakao svoju kandidaturu za to mesto, iako je još u junu 2011, iz istočne Evrope kojoj kao regionu treba da pripadne jednogodišnje predsedanje Generalnom skupštinom, kandidovana Litvanija. Osim što se na taj Jeremićev gest

1063 Boraveći u regionu krajem februara 2012, Vilijam Berns je precizno definisao šta američka administracija želi: „Tražimo od obe strane da budu fleksibilne i kreativne, da i Srbija i Kosovo mogu da učestvuju na regionalnim skupovima.

1064 Danas, 2. mart 2012.

sigurno ne gleda blagonaklono u Briselu, treba imati u vidu i to da je Litvanija jedna od tri zemlje koja nije ratifikovala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju Srbije i EU.

Samovoljni postupci Vuka Jeremića unutar diplomatske službe gotovo su javna tajna. U leto 2011. godine mediji su pratili sukob ministra sa do tada najbližim saradnikom – šefom kabineta i političkim direktorom Ministarstva, Borislavom Stefanovićem koji je u međuvremenu postao i šef pregovaračkog tima u dijalogu sa Prištinom. Početkom 2012, sindikat diplomata MIP odlučio je da javnosti skrene pažnju na profesionalno urušavanje diplomatije (za šta krivicu ne snosi samo Vuk Jeremić). Na primer, od blizu 70 ambasadora i šefova misija Srbije po svetu nekarijerni ambasadori drže više od polovine funkcija – što je potpuno suprotno praksi EU gde neprofesionalci takav položaj dobijaju izuzetno retko.¹⁰⁶⁵

Evidentno je da su stavovi koje zastupa Jeremić bliži onima koje zastupaju zagovornici antievropske orijentacije Srbije. Otuda i nagađanja o njegovom razmimoilaženju, pogotovo oko Kosova sa predsednikom Borisom Tadićem koji je pragmatičniji i kooperativniji kad je reč o Evropskoj uniji i SAD. U depešama koje je objavio Wikileaks takođe se špekuliše na ovu temu: “Vuk Jeremić i njegov tim u MIP, ipak imaju drugačiji pristup. Čine se nespremni da se potpuno posvete, retorički ili svojom politikom EU kursu i naginju Rusiji, Kini i pokretu nesvrstanih kao protivtežama ili alternative EU”¹⁰⁶⁶

1065 „Ima ih – ambasadori u SAD i Izraelu – koji su američki državljani. Ima ih, na nižim nivoima koji su sestre, ćerke ili rođaci srpskih političkih uglednika. Ima ih koji su posao dobili jer su supružnic državljana zemalja u kojima službuju. Ima ih sa mandatima koji su barem dvostruko duži od predviđene četiri godine. Ima ih bez dana diplomatskog iskustva”, piše Politika, 5. februar 2012.

1066 Pečat, br. 172/2011.

Zaključci i preporuke

Status kandidata za članstvo u Evropskoj uniji velika je šansa da Srbija konačno definiše ključnu geostratešku orijentaciju na međunarodnoj sceni. Stalno lutanje između Evrope, Rusije, “četiri stuba”, nesvrstanih, “prijatelja koji nisu priznali Kosovo”... dovodi od velikog nesrazmera između utrošene energije i faktičkih rezultata. Ni 11 godina nakon smene Slobodana Miloševića Srbija nije postala kredibilna zemlja koja uživa poverenje međunarodnih partnera. To pogotovo važi za one iz najbližeg okruženja – nasledice bivše SFRJ – ali i izvan tog kruga.

Status kandidata obavezuje Srbiju na drugačije ponašanje na međunarodnoj sceni. To podrazumeva i promenu diplomatskog tima koji bi spoljnopolitičko delovanje usklađivao sa EU.

Veoma je važno da 2012. godine, zbog izbora i konstituisanja novog parlamenta i vlade ne dođe ponovo do zastoja u procesu evropskih integracija. To prvenstveno važi za suštinski nastavak dijaloga sa Prištinom, ali i druge poslove koje će Srbija morati da obavi kako bi pre kraja godine dobila datum za početak pregovora.

Uzimajući u obzir činjenicu da je raspoloženje građana za ulazak Srbije u EU drastično opalo tokom 2011. godine, veoma je važno da buduća vlast aktivnim delovanjem doprinese obnovi pozitivne atmosfere, prvenstveno ukazujući na konkretne prednosti članstva u Uniji za razvoj, modernizaciju i porast životnog standarda. U tome je nezamenljiva i uloga medija.

Bitno je takođe, da nova vlada regionalnu saradnju definiše kao prioritet, kako ekonomski tako i politički. Pogotovo bi bilo važno da u duhu obnove poverenja sa susednim narodima prestane da koristi delove srpskog nacionalnog korpusa kao faktor destabilizacije susednih zemalja (BiH, Crna Gora).

Važno je i da Evropska unija i u buduću ostane principijelna kad je reč o insistiranju na isupunjavanju kopenhaskih kriterijuma, ali da istovremeno vodi računa o nedovoljnom unutrašnjem potencijalu Srbije da neophodne promene i strukturne reforme obavi na pravi način.

Rusija: lekcije Beogradu

Odnose Beograda i Moskve tokomi 2011, simbolizuju Brnjak i Jarinje – administrativni prelazi između Srbije i Kosova, na kojima su Srbi sa severa Kosova presekli krajem leta 2011. godine saobraćaj barikadama. Barikade su bile “srpski odgovor” Kosovske Mitrovice, na pokušaj EULEKS i KFOR da uspostave kosovsku pograniču službu, uvođenjem u dužnost službenika Prištine nadležnih za carinsku i policijsku kontrolu.¹⁰⁶⁷

Blokada graničnih prelaza nije se uklapala u okvir i kontekst pregovora Beograda i Prištine (započetih u Briselu) – gde bi modus vivendi Srbije i Kosova u pitanjima regionalne saradnje, ukoliko bi se do njega došlo, eventualno pomogao da Srbija otvori sebi put ka članstvu u Evropskoj uniji (EU).

Preduslov njenog napretka u pravcu kandidature bio je sveden na zahtev Brisela Beogradu da se obustavi bojkot regionalnih foruma sa “stolicom i za Kosovo”. U tom smislu – barikade jesu bile diverzija protiv evro-kursa Srbije. One su bile sabotaža srpskog političkog smera u susret kandidaturi, a carine su bile izgovor.

Usijanje u političkoj atmosferi narastalo je, i mogućnost možda i težih incidenata lebdela je u vazduhu. Ništa nije bilo slučajno. Videlo se da se konci događaja povlače iz nekog paralelnog centra vlasti i da taj centar postupa rivalski u odnosu na vlast u Beogradu. Da dejstvuje posebnim kolosekom.

Radne obaveze lokalnog stanovništva zamenjivane su obavezama dežurstava zaposlenih na barikadama. U opštinama Leposavić, Zvečan, Zubin Potok i Kosovska Mitrovica blokirani su na nekoliko mesta lokalni putevi. Blokirani su put Kosovska Mitrovica – Raška, a delimično i prolaz preko mitrovačkog mosta na Ibru.¹⁰⁶⁸

1067 “Brnjak i Jarinje zatvoreni zbog blokade”, VOA, 16 septembra 2011.

1068 “Euleks na prelazima, Srbi na barinakadama”, RTS, 16. septembra 2011.

Podrška kosovskim Srbima

Događaje na Kosovu s veliomi pažnjom je pratila Moskva. Aktiviran je Centar za izučavanje balkanske krize pri jednom od instituta Ruske akademije nauka. Tokom 2011, u Rusiji je izrazitije nego ranije podvučen upotrebnosti značaj Srba na Kosovu, uz preporuku stručnjaka da se srpske aktivnosti iskoriste u i stave u funkciju ruske spoljne politike.

Pjotr Iskenderov, viši naučni saradnik slovenskog instituta Ruske akademije nauka je izjavio da bi "Rusija kosovske Srbe morala da uračuna kao samostalnu geopolitičku snagu". Povod komentara bila je ideja Mitrovice da Srbi sa Kosova referendumom odbace nadležnost kosovskih vlasti. Beograd je bio protiv referenduma. Rusi su podržavali referendumsku ideju.

Pjotr Iskenderov smatra da je cilj referenduma da se kosovski Srbi afirmišu kao samostalan faktor, važan ne samo za Srbiju i njenu unutrašnju politiku već i za Balkan. Rusiji se tim činom, komentarisao je "otvara široko polje manevrisanja". Rukovodstvo Beograda pokušava da sedi na dve stolice. "Rusija bi međutim moralo da sadejstvuje sa svim političkim snagama, uračunavajući da se vlast u Srbiji uskoro može promeniti. Naša zemlja mora aktivnije saradivati sa kosovskim Srbima, sagledavajući ih u svojstvu samostalne geopolitičke snage – ne samo nepovezane s vladom Srbije, nego i u opoziciji prema njoj".¹⁰⁶⁹

Šef Centra za izučavanje balkanske krize Ana Filimonova procenjuje da će referendum kosovskih Srba, "zadati ogroman udarac vladajućoj Demokratskoj partiji", koja je pod pritiskom EU i Nemačke. Ona ističe da "Nemačka pritiska Srbiju da prizna Kosovo. Ukazuje se ozbiljan nesklad između pozicije Beograda, pozicije Srba na Kosovu, pozicije Rusije i pritiska EU na vladajući režim u Srbiji". Tadić "rizikuje da izgubi svoj predizborni elektorat, koji se i tako rapidno smanjuje".¹⁰⁷⁰

Konfrontacija na barikadama dobijala je u zamahu. Osećaj međunarodnih bezbednosnih faktora na Kosovu za pravovremenu i srazmernu, a opet, ne i prekomernu eventualnu reakciju (u slučaju destabilizacije) izložen je delikatnom ispitu. Kontakt "oči u oči" Srba i evropskih snaga na Ko-

1069 www.regnum.ru/news/polit/1499121.html

1070 www.regnum.ru/news/polit/1499147.html

sovu pretilo je nekim eventualno težim incidentom, a u krajnjem, možda i gubitkom kontrole nad zbivanjima.

Beograd, raspet parolom “i EU i Kosovo”, bio je na mukama. Vlasti su apelovale kod Srba i srpskih vođa na severu pokrajine “za mir i uzdržanost”. Predsednik Boris Tadić, zahtevao je da se barikade uklone. Međutim, bilo je uočljivo da u Kosovskoj Mitrovici nije bilo reakcije na taj poziv.

Ono što je za Vladu i predsednika Borisa Tadića bio argument – ugrožen put Srbije ka Evropskoj uniji, organizatorima barikada bio je cilj. Srbi na severu bili su protiv pristupanja Srbije Uniji. U Beogradu se govorilo o Srbiji u Evropi, u Kosovskoj Mitrovici o kapitulanstvu Srbije pred Briselom. Apel Tadića došao im je kao potvrda da su na pravom putu i da samo treba da istraju na barikadama. Bilo je više nego očigledno da se na barikadama sledi puls “one druge Srbije” – one koja nije na vlasti i koja je protiv srpske “zapadnjačke” vlade Tadića.

“Scenografija” Brnjaka i Jarinja – portreti Putina i pozivi Rusiji da pomogne Srbima na Kosovu, izvešani svuda naokolo ukazivali su da Kosovska Mitrovica i pojedine nacionalistički i antizapadno nastrojene partije koje su je podržavale, nisu u ovom inačenju s Beogradom i Briselom i bez tihe podrške Moskve, kao savetnika, istomišljenika a i političkog saveznika. Skoncentrisana i naglašena ruska pažnja nad zbivanjima bila je uočljiva. Fotografije Putina i parole upućivale su na političko prisustvo Rusije na ovom važnom mestu. Moskva je sve manje skrivala da sebe smatra partnerom nacionalistički nastrojenih političkih snaga Srbije, DSS, RS i SNP.

Ofanzivna politika Rusije prema Balkanu

U odnosima sa Srbijom, Rusija je tokom 2011, odbacila veo lažne principijelnosti i tobožnjeg nemešanja u unutar-srpske stvari. Moskva je 2011, štaviše povisila ton dijaloga s Beogradom, ne ustručavajući se da pokaže da Rusija želi da bude ta, koja će na kraju krajeva dozirati meru “dopustive” bliskosti Beograda sa Zapadom. I da, u pojedinim segmentima srpske politike čak uspostavi svoje “pravo” na embargo nad delovima srpskog suverenog izbora. Najizrazitije, to se moglo zapaziti kada je bilo reči o Srbiji i NATO. U stvarima eventualnog članstva Srbije u NATO, Moskva je

2011, jasnije nego ikad izrekla svoje “ili – ili”, ultimatum. Ili će Srbija uz sebe zadržati Rusiju, ili će biti protivnik Rusije i imati NATO. Nikako, i Rusiju i NATO.

Vlasti Srbije trudile su se da to “ne zapaze”, očigledno impresionirane uočenom bliskošću Rusije s nacionalistički nastrojenom opozicijom. Iz Moskve se otvorenije nego ranije počelo signalizirati da Rusija u Beogradu istomišljenike ima u opoziciji, a ne u njenoj “prozapadnoj vlasti” – i da bi Rusija svoje prijatelje rado i videla na vlasti, umesto aktuelnih “prozapadnih”.

Povod ove “iskrenosti” Rusije pred srpskom javnošću bili su, razumljivo, srpski izbori, i želja da se biračima u Srbiji ukaže koje su to političke snage koje u Srbiji imaju podršku Rusije. Trebalo je podvući crtu. Crta je značila pomoći biračkom telu Srbije da shvati da simpatije Moskve u Beogradu sasvim sigurno nisu na strani njegovih “evro-atlantista”.

Energetsko osvajanje Balkana

Ovo široko otvaranje balkanskih karata Moskve i iznošenje stvari na videlo počelo je s Putinovom posetom Beogradu, u martu 2011. Poseta je planski koincidirala s godišnjicom NATO bombardovanja 1999, čime se želelo podsetiti ko je u tom događaju iskazao “prijateljsku solidarnost” sa Srbijom – Rusija. Nije sprečila, ali osuđivala je Vašington.

Putin je u Beograd došao nakon posete Sloveniji. Glavno pitanje ruskih razgovora u Ljubljani ticalo se pridobijanja Slovenije da i ona prihvati ruski gasovod Južni tok. Južni tok je, uz sve drugo, na prvom mestu hvatanje Balkana u omču energetske zavisnosti od Rusije. To je teže izvodljivo ako je reč o Sloveniji i Hrvatskoj, članicama EU i sledbenicama evropske energetske politike i režima bezbednosti, a veoma ostvarivo u slučaju Srbije, pod snažnim uticajem proruski orijentisanog razvoja energetike.

Moskva je široko razvila kartu svog energetskeg osvajanja Balkana, uključivanjem kompanija pod potpunom kontrolom Kremlja.

U Hrvatskoj, Rusija nastoji da preusmeri protok kroz Jadranski naftovod – smerom sa kopna u Omišalj, do skladišta i luke osposobljene za pristajanje tankera. U slučaju protoka pravcem morska obala-severoistok,

zapadni petrolej dopremljen u Jadran, mogao bi se tranzitom kroz Hrvatsku dobaciti centralnoj Evropi i Mađarskoj. Obratno – pravcem jugozapad, ruska nafta bi s kopna mogla u Omišalj.

Akter pregovaranja s Hrvatima je Zarubežnjeft – državna kompanija “specijalizovana za istraživanja, razvoj i vođenje naftnih i gasnih polja van ruske teritorije”, osnovana 1967, u vreme Sovjetskog Saveza.¹⁰⁷¹ Šef Zarubežnjefta, Brunič, izjavio je govoreći u Zagrebu da je ruska kompanija pripravna da tokom pet godina uloži milijardu evra “u energetske projekte u Hrvatskoj, u sklopu svoje šire ekspanzije na Balkanu”. Deo ponude je i da izgradi provodnik nafte i gasa “od Slavenskog Broda u istočnoj Hrvatskoj do jadranskog ostrva Krk”, gde hrvatski državni Janaf ima kapacitete za lagerovanje nafte (*Reuters, Zagreb*).

Transportna cev “prošla bi takođe kroz Bosanski Brod, gde Zarubežnjeft upravlja rafinerijom nafte”, i Zagreb – što je “usmereno povećanju izvoza nafte i derivata, kako iz Broda tako i iz hrvatske rafinerije Sisak”. Predlog Rusa Zagrebu je da se cirkulacija u energetskom krvotoku Hrvatske preusmeri pravcem kopno-more. Onako, kako podrazumeva druga od mogućnih opcija.

Trebalo je da energetika dominira i agendom za Beograd. Međutim, u Srbiji Putinov dnevni red bio je drugačiji – energija i ekonomska pitanja bili su zaleđe naspram kojeg je u prvi plan isturen problem potencijalnog članstva odnosno nečlanstva Srbije u NATO. Svakako zbog pojedinosti da je energetika Srbije već pod ruskom kontrolom, koja će prerasti u totalnu čim se gasu pridruži i elektroprivreda. “Glavni posao” koji Putin treba da obavi “jeste da zatraži od Srbije da ne uđe u NATO”, “pročitao” je Putinov dnevni red sa Srbima beogradski Blic – a nimalo drugačije je nisu razumeli i interpretirali i svi drugi mediji.¹⁰⁷²

Doduše, to su otvoreno govorili već i sami Rusi, upirući prstom u srpsku NATO – anti-NATO konfuziju – i to tobože ne kod naroda, “narod je protiv učlanjenja u NATO”, već u delu elite.

1071 “Main Fields of Activities”, www.zarubezhneft.ru

1072 “Putin dolazi da zatraži od Srbije da ne uđe u NATO”, Blic, 21. februara 2011.

Rusija osporava Srbiji članstvo u NATO

Rusija je veoma direktno i oštro pozvana da poštuje ruski stav. Putin neće pokretati pitanje učlanjenja Srbije u NATO, ponavljao je ambasador Rusije u Srbiji Aleksandar Konuzin. Međutim – “rukovodstvo u Beogradu” zna za stav da je “širenje NATO za Rusiju pretnja”, i u Moskvi se “polazi od toga da će se Srbija (prema stavu Rusije) odnositi s poštovanjem”. Konuzin je “potvrdio da je od svih predstavnika srpske vlasti dobio uveravanja da ulazak Srbije u NATO nije opcija”.¹⁰⁷³

Konuzin je veoma vešto saopštio strpskoj javnosti sadržaj koji Moskva želi da eksponira. “Većina Srba je protiv NATO” – a ipak, “neko hoće da izmeni društvenu klimu i pripremi teren za promenu srpskog stava”, ponavljao je Konuzin. “Srbima pričaju o spremnosti da pomognu njihovom približavanju NATO, i ako oni to ne traže (...) Polazim od toga da odluku treba da donesu sami Srbi. Odlučite se!”¹⁰⁷⁴

Ambasador Rusije nije razjasnio, ali opomenuo je – da se “ne može dovoditi u pitanje zakonski utvrđen neutralan status Srbije”! I nije porekao da će bezbednosni status Srbije biti Putinova glavna tema: “Pregovori u političkom delu pokrivaće sporazum o evropskoj bezbednosti u celini. Vezano za to, verovatno će biti dotaknuti svi faktori koji imaju uticaj na formiranje klime u evroatlantskom prostoru”.¹⁰⁷⁵ Nije se moglo sakriti da Rusija zapravo uslovljava odnose sa Srbijom, svodeći igru na “sve ili ništa”. Ili, s Rusijom kako to ona želi, ili bez nje. Njihova poruka – imati i jedno i drugo nije izvodljivo!

Ovakvog hladnoratovskog principa Moskva se odavno ne drži ni u sopstvenim odnosima sa SAD i sa Zapadom, ali procenila je da to može biti delotvorno u okolnostima srpske podeljenosti u pitanju orijentacije zemlje, prema EU ili prema Rusiji. U širem okviru, to je deo sve agresivnijeg insistiranja Moskve da se sa Zapada uvaži njeno tobožnje pravo da rekonstruiše sferu svog uticaja.

1073 “Konuzin: Putin neće potezati pitanje učlanjenja Srbije u NATO”, Tanjug, Blic on line, 17. mart 2011.

1074 “Putin će želeći da razgovara o sistemu evropske bezbednosti”, Blic, 21.marta 2011.

1075 Putin sa Čedom ‘probio tajming’, Novosti on line, 24. marta 2011.

Oštrij ton Rusije prema Beogradu

Ono što je u odnosima Srbije i Rusije 2011, bilo novo moglo bi se sveći na povišen ton – u ruskom obraćanju Beogradu. Pred Putinom predsednik Tadić je afirmisao opredeljenje Srbije da postane deo EU, ali da s druge strane ne zanemari tradicionalno dobre odnose s Rusijom. Sa ruske strane, na tu željenu dvosmernost u odnosima nije se obratila pažnja. Putin je bio naglašeno uzdržan. EU, da. NATO, ne! – rezimirano je s mesta gde je gost dopustio da tema na kojoj insistira izađe u javnost – iz Skupštine. Bio je “jasan, otvoren, vrlo iskren i direktan”: “Znajte, i kada uđete u EU, i posebno ako budete ušli u NATO, niko vas ni za šta neće pitati, jer male zemlje niko ništa ne pita”.¹⁰⁷⁶

Putin je u Beogradu demonstrirao rusko imperijalno, tradicionalno u pristupu slabijim partnerima – od manjih i slabijih očekuje se da slušaju. Skupštini Srbije Putin je saopštio “da njegova zemlja podržava napore Srbije da postane članica EU, ali nikako i članstvo u NATO”.¹⁰⁷⁷

Mada, ni podrška Rusije članstvu Srbije u EU nije bila bez nijanse doziranosti. Nije propustio da istakne: “Pažljivo ćemo pratiti i zajedno raditi, da evropska integracija ne bi izazvala štetu po rusko-srpske odnose”.¹⁰⁷⁸

Bio je to susret sa Srbijom koja Rusiju povremeno iritira i nije joj po volji. Nervira je svojim samostalnim ekskurzijama i iskakanjima u odnosu na liniju rusko-srpskih zajedničkih zalaganja protiv nezavisnosti Kosova. Putin je bio efikasan i jasan. Najveći efekat sa stanovišta unutarsrpskog stanja stvari proizvela je njegova dobro režirana poseta stadionu Crvene zvezde, Marakani. Marakana je izrazila nacionalistički unutrašnji front s kojim Rusija računa u Srbiji. Stadion je klicao Rusiji. Na tribini naspram Putina bila je poruka na platnu – na ruskom: “Stariji brate, poljubi majku našu i kaži joj, kaži da smo je dostojni, i da se borimo i da ćemo se boriti, i da je volimo!” “Pomozi Bože, spasi nas Putine!”¹⁰⁷⁹ Dvadeset hiljada tih istih navijača skandiralo je posle toga protiv vlasti Srbije. I Putin im je

1076 “Podrška Srbiji za ulazak u EU, ali ne i u NATO”, Politika, 23. marta 2011.

1077 Isto.

1078 Moja Crvena zvezda, 23. marta 2011.

1079 Putin hteo i među narod”, Večernje novosti 22. marta 2011.

mahao i osmehivao se. Događaj je bio režiran, organizovan u saradnji ambasade Rusije i ruskih prijatelja u Srbiji. Moskva je želela da svima bude jasno koga slušaju Srbi i Srbija.¹⁰⁸⁰

Referendum o članstvu u NATO

Srbija koja je klicala Putinu videla se s jeseni 2011, uz Brnjak i Jarnije. Njen stav iskazan je rečenicom jednog beogradskog glasila, u komentaru Putinove posete Beogradu: "Sada je na Srbiji da preduzme korake, hoće li iskreno saradivati sa prijateljima ili će vlast kao i prethodnih godina igrati igru protiv sopstvenog naroda, koja ni njima samima nije jasna".¹⁰⁸¹

Pitanje pristupa Srbije NATO paktu nije bilo u "agendi" Beograda za 2011. Zahtev za referendum o NATO koji je pominjao Konuzin, došao je sa istoka. Prijatelji Rusije su insistirali da se u javnosti Srbije u opticaj ubaci sugestija da je "većina Srba protiv ulaska u NATO" (na šta su ukazivale pojedine ankete javnog mnjenja, ali o čemu nije bilo referendumskeg izjašnjenja), zarad potrebe Moskve da ona onda tim povodom izdiktira pretnju o tobože katastrofalno ugroženim, gotovo neprijateljskim odnosima Srbije i Rusije u slučaju da Srbija stupi u NATO.

Odluka Srbije da stupi u NATO imala bi negativne posledice u odnosima s Rusijom, počelo se sistematski ponavljati već 2010. godine – uz pretnje izgubljenim pozicijama Beograda u nastojanju da odbrani "teritorijalni integritet i suverenost nad Kosovom", s obzirom da bi Rusija u toj stvari otkazala dalje savezništvo. "Takva odluka (Beograda) bila bi nam neobjašnjiva", izjavio je Konstantin Kosačov, šef komiteta Dume za međunarodne odnose. Ona bi "značila da srpski narod prihvata dejstva NATO protiv bivše Jugoslavije i prihvata nezavisnost Kosova", rekao je – iznevši da bi o eventualnom koraku moralo da se izjasni srpski narod, *na referendumu*. "...Niko pritom ne bi smelo ni da pokuša da utiče na to odlučivanje".¹⁰⁸²

Zašto je to Rusiji moglo biti potrebno? Odgovor na to pitanje ponudio je beogradski *Pečat*: "Stupanje naše zemlje u Severnoatlantski savez imalo

1080 "Spasi Srbiju, Putine", *Pečat*, 158/2011.

1081 Russia opposes Serbian NATO membership, B92 news, 1 February 2010.

1082 "Srbija posle Putina", *Pečat*, 158/2011.

bi simbolički efekat. Bilo bi nastavljeno širenje NATO na istok, a Rusiji je bitno da se taj trend ne prelije na post-sovjetski prostor. Drugo, rusko javno mnjenje koje zdušno podržava Srbe (mnogo više je prosrpsko nego vlast), bilo bi uvređeno pristupanjem Srbije NATO. Bugarska je to učinila, ali od Rusije nije očekivala aktivnu podršku za očuvanje teritorijalnog integriteta, što Srbija traži, kao i potporu za Republiku Srpsku". Osim toga, "neutralnost Srbije ide naruku ruskom predlogu novog modela evropske bezbednosti". Rusiji je od značaja da se i Srbija, u svojstvu vanblokovske zemlje, uključi u razradu ruskog modela, a ne da Beograd, pošto je on aktuelizovan uđe u NATO, komentarisao je autor lista.¹⁰⁸³

Insistiranje na neutralnosti Srbije

Potenciranjem "NATO referenduma", težilo se, ustvari, afirmaciji tobožnje potrebe za srpskom "neutralnošću" ili pak ruski predvođenoj bezbednosnoj strukturi CSTO, dizajniranoj da se održe na okupu oko Moskve bivše republike SSSR. Osnivači CSTO su Rusija, Belorusija, Kazahstan, Jermenija, Tadžikistan i Uzbekistan, a spekulise se da ruske vlasti nameravaju da u organizaciju zvanično pozovu Ukrajinu i Srbiju.¹⁰⁸⁴

Dnevni list *Danas* je objavio da je "eventualno srpsko pristupanje Organizaciji sporazuma o kolektivnoj bezbednosti tema koju je pokrenuo predsednik RF Dmitrij Medvedev, prilikom zvanične posete Beogradu u oktobru 2009. Predlog je iznet "na sastanku u četiri oka" s predsednikom Borisom Tadićem – koji je, navodno, odgovorio da je "spreman na razgovore o toj ideji", ali da je "za takav potez potrebna saglasnost svih".¹⁰⁸⁵

Srpsko-rusku situaciju komentarisao je i američki Stratfor – procenivši da ona "predstavlja moskovski odgovor na rumunsko-američke planove" (za razmeštaj američkih sredstava PRO).¹⁰⁸⁶ Stratfor ističe da "sa Srbijom na zapadu i postojećom dominacijom Rusije nad Ukrajinom na istoku, Rumunija bi bila okružena ruskim saveznicima", a "Zvanični Beograd retko

1083 "Funkcioner SPS dao Rusima lažnu nadu", *Danas*, 7. i 8. maja 2011.

1084 Isto.

1085 18. "Rusija jača pritisak na Srbiju", *Press*, 8. maj 2011.

1086 Isto.

sebe sagledava kao slugu Rusije i možda će (od nje) tražiti veliku nagradu za pristupanje CSTO sporazumu”.¹⁰⁸⁷

Teza bi mogla odgovarati tvrdnji da tzv. centar za humanitarne intervencije u Nišu može biti i izraz “nastojanja Rusije da razvije špijunski centar, iz kog bi mogla da kontroliše postavljanje američkog raketnog štita u Rumuniji”.¹⁰⁸⁸ Međutim, ministar Rusije za vanredne situacije Šojgu opovrgao je tvrdnju – rekavši da je centar otvoren u koordinaciji sa EU.¹⁰⁸⁹

Analitičari “Stratfora” dobili su zadatak da posebno motre na aktivnosti Rusije na Balkanu. Moramo “držati na oku” sve ruske kupovine energetskih kompanija u regionu; kad Rusi daju zajmove regionu; na sve posete ruskih lidera /političara/ biznismena regionu. Rusko-srpski odnosi su naročito značajni za praćenje. Ne zanima me ako dve zemlje igraju prijateljsku fudbalsku utakmicu, i o tome moramo znati”, piše autor dokumenta.¹⁰⁹⁰

Reakcije medija na Putinovu posetu

Putinova poseta Beogradu isprovocirala je pravu egzaltaciju naklonjenih medija, izraženu poplavom nekritički odabranih naslova o “ruskim milijardama dolara”, koje će Srbiji pristići iz Rusije. “Vladimir Putin u Beograd doneo paket od deset milijardi eura investicija”, “Posle Putina stižu projekti”...isl.¹⁰⁹¹ Ali, kasnije je bilo uočljiva stagnacija srpsko-ruske saradnje, čim je poseta prošla. “Putinove milijarde” iskrsele su ponovo tek početkom 2012, kad je DSS objašnjavala biračima tobožnje prednosti odustajanja od EU, a vezivanja Srbije uz Rusiju. U stvarnosti, Srbija je ostajala u iščekivanju jer ruskih investicija ni od korova.

Saradnja Srbije i Rusije vratila se u kolotečinu već poznate sinhronizacije diplomatija dve zemlje u međunarodnoj aktivnosti za “odbranu”

1087 “Kakvi su ruski planovi u Nišu”, Press, 19.oktobar 2011.

1088 “Iz Niša nećemo špijunirati, već ćemo spasavati ljude”, Press, 20 oktobra 2011.

1089 *www.B92.net*, 29. februar 2012.

1090 Blic, 24. marta 2011, Novosti, 25. marta 2011.

1091 Blic, Danas, Beta., septembra 2011.

ili, tačnije, nepriznavanje nezavisnosti Kosova. Ekonomski, svela se na srpskim izvozom nepokriveni uvoz energenata.

Letargiju u odnosima obeleženu odsustvom konstruktivnih sadržaja, prekinuo je krajem leta 2011, ambasador Rusije u Beogradu Konuzin – koji je, koristeći toleranciju domaćina, sve drskije sebe afirmisao kao nekakvog “carskog činovnika”, na dužnosti u dalekoj balkanskoj provinciji. U septembru, u Domu vojske, tokom Beogradskog bezbednosnog foruma, prisutni Konuzin “ustao je iz publike, uzeo mikrofona, stao nasred sale i počeo neprimereno da viče”, pitajući: “Ima li u ovoj sali Srba?”¹⁰⁹²

Neposredni povod Konuzinovog “ispada” bilo je razmišljanje pojedinih učesnika Forumu o motivima angažovanja Rusije na Balkanu, izričitim stavu protiv Srbije u NATO. Konuzin se razljutio stekavši utisak da se te, tobože krajnje nebitne teme ruskih balkanskih interesa, nadređuju nečemu što bi Srbima na svaki način moralo biti značajnije – na primer, tome da “NATO i KFOR u ovom trenutku krše Rezoluciju 1244. Saveta bezbednosti UN, jer hoće da dovedu na granicu sa Srbijom kosovske carinike i vojnike, a da to niko od učesnika Forumu ne pominje”.¹⁰⁹³ I, dalje, da će “u Savetu bezbednosti UN, na današnjoj specijalnoj sednici o Kosovu, interese Srbije braniti Rusija i ministar spoljnih poslova Srbije Vuk Jeremić”, a da “ovde, u dvorani, nema nikoga ko brani interese Srbije”.¹⁰⁹⁴ NATO i članice EU će biti protiv vaših nacionalnih interesa, ali imam utisak da je vas baš briga”.¹⁰⁹⁵

Zgražanje javnosti Srbije nije pokolebalo agresivnog ambasadora. On je izabrao da, naprotiv pred očima cele Srbije čuje pohvale – onog dela te iste javnosti koji zastupa srpske nacionalističke ili proruskne stavove. U tom smislu, Konuzin je samo koji dan kasnije ponovo bio na sceni, ovoga puta u Topoli (povodom 200-godišnjice Topole, Male Gospojine, krsne slave “Karadžorđeve prestonice”!) – gde je Beogradu demonstrirao da Rusija zna gde u Srbiji ima podršku. “Ovde ima Srba, Vaša ekselencijo”!, pozdravio ga je u Topoli predsednik Opštine Dragan Jovanović, partijski sledbenik Velimira Ilića.

1092 <http://www.b92.net>, 15. septembar 2011.

1093 Isto.

1094 Isto.

1095 http://www.mondo.rs/s218425/Info/Srbija/Konuzinu_ljubili_ruke_u_Topoli.html

Ambasador je dobio Plaketu Presvete Bogorodice i, govoreći srpski, pomenuvši “praznik istorije, pravoslavlja i srpstva”, tronuto je produžio o neraskidivom istorijskom prijateljstvu Rusije i Srbije. Prisutni “građani prilazili su i ljubili mu ruke”!¹⁰⁹⁶ U Nišu je kao gost Srpske napredne stranke, Konuzin izjavio da je “Srpska napredna stranka postala jedan od glavnih pokazatelja raspoloženja naroda u Srbiji”.¹⁰⁹⁷

U javnosti, Konuzinove intervencije protumačene su odlukom Rusije da se aktivnije nego ranije umešta u unutrašnje-politički život Srbije.

List *Danas*, podstaknut ambasadorovim ispadom na Forumu, postavio je serijom objavljenih tekstova pitanje mešanja Rusije u unutrašnje stvari Srbije. Ako je Srbija, kako kažu “patriotski” krugovi puna zapadnih špijuna – ko “radi za Ruse”?¹⁰⁹⁸ *Danas* je takođe objavio da je obaveštajna aktivnost Rusije u Srbiji vrlo živa i da je posle 2000. godine “deo ruske obaveštajne službe u zgradi Ruskog doma oformio štab za koordinaciju s ‘patriotskim’ političarima iz DOS i ljudima iz vojne obaveštajne službe SRI”.¹⁰⁹⁹

Danas ističe i “tesne veze srpske i ruske krajnje desnice”, i navodi da “najmanje tri stranke u Skupštini Srbije – Demokratska stranka Srbije, Srpska napredna stranka i Srpska radikalna stranka, kao i grupacije koje sebe smatraju patriotskom desnicom, kao što su *Dveri*, *Srpski narodni pokret 1389* i *Obraz*, hvale se da sa sličnim organizacijama u Rusiji imaju tesne veze, zvanične sporazume o saradnji i ideološka prijateljstva”.¹¹⁰⁰

Vojin Dimitrijević, direktor Beogradskog centra za ljudska prava, se osvrnuo na te tvrdnje: “Pretpostavljam da bi vlada tih stranaka, podržana od pomenutih pokreta, bila više sklona da sluša Rusiju. Tu ima i onih koji su zagovarali pripajanje Srbije Rusiji. Koja je imperija luda da odbije takve darove?”. Ističe da se “Demokratska stranka verovatno percipira kao ‘nepouzdan’ saveznik, između ostalog, i zato što je članica Socijalističke internacionale, nad kojom Moskva nema kontrolu, kao nekada u Kominterni”.¹¹⁰¹

1096 “Konuzin se odavno ne ponaša kao ambasador”, Blic, 31. oktobar 2011.

1097 “Crveni orkestar u Ruskom domu”, *Danas*, 1-2. oktobar 2011.

1098 Isto

1099 “Moskva ih podržava, i to besplatno”, *Danas*, 3. oktobra 2011.

1100 “Putin ne veruje Tadiću”, *Danas*, 5. oktobar 2011.

1101 “Hoćemo čiste račune s Moskvom”, *Danas*, 4. oktobar 2011.

Čedomir Jovanović zatražio je povodom ruskog mešanja da se s Moskvom uspostave “čisti računi”: “Za Rusiju smo nerazvijena, zapaljiva i dezorijentisana evropska periferija Balkana. U tome je ona uvek bila racionalna i hladna koliko i Zapad, i tu, kao i u svemu što rade velike zemlje, nema prečice, emotivnog gesta i odluke koju bi donela na svoju štetu”.¹¹⁰²

Zahtev Srba sa Kosova za ruskim državljanstvom

Pokušaj isterivanja rusko-srpskih odnosa na čistac, makar i intervencijom jednog lista, zatrpan je, međutim, režijom događaja na severu Kosova. Jednu od poslednjih epizoda 2011, predstavlja afera s masovim zahtevom Srba da dobiju rusko državljanstvo. Da nije teškoća, s kojima je u prome-njenim okolnostima Kosova suočena srpska zajednica, ovaj “produkti” sa-dejstva Rusije i Kosovske Mitrovice delovao bi groteskno. Na primer, kada je Državnoj dumi u Moskvi upućen posredstvom ambasade Rusije u Beogradu – “pismeni zahtev sa željom više hiljada Srba s Kosova i Metohije da dobiju rusko državljanstvo”.

Predstavnik ambasade Rusije u Beogradu izjavio je listu *Danas*: “Ne-koliko srpskih udruženja s Kosova i Metohije koja okupljaju Srbe koji žive u KIM, kao i one koji kao raseljena lica žive u unutrašnjosti Srbije, uputi-lo je pismo ruskoj Dumi u kome u ime ljudi koje okupljaju traže da im se dodeli državljanstvo Rusije. Oni su naveli da je razlog za takav zahtev koji je zasad samo želja, potreba da Srbi s Kosova i Metohije imaju garancije za svoj opstanak i sigurnost. Udruženja procenjuju da rusko državljanstvo hoće oko 20.000 Srba s Kosova” i rekao da je zahtev dostavljen Ministar-stvu inostranih poslova RF, koje će ga proslediti Državnoj dumi.¹¹⁰³

Na severu Kosova, krenulo se s potpisivanjem “Mitrovdanskog pro-šenija”, molbe za dodelu državljanstva. Peticija je prosleđena takođe pa-trijarhu moskovskom i Rusije Kirilu, predsedniku Medvedevu i premijeru Putinu. Želja molilaca bila je da ih pred svetom zastupa Moskva. Radomir Đurđević, autor Prošenija, objavio je da je potpisivanje peticije “počelo i u

1102 “Srbi s KIM hoće državljanstvo Rusije”, *Danas*, 13. novembar 2011.

1103 “Više od 50.000 kosovskih Srba traži državljanstvo Ruske Federacije”, *Danas*, 25. novembar 2011.

Podgorici i u Republici Srpskoj”, da iza akcije ima više organizacija – Stara Srbija, Kosovski zavetnici i razna zavičajna udruženja. Đurđević je istakao da je “činjenica da prvi put u istoriji jedan narod traži državljanstvo druge države, ali cilj naše akcije je očuvanje jedne i jedinstvene države Srbije. Mi ne priznajemo nikakve sporazume koje prave Borislav Stefanović, Goran Bogdanović i Boris Tadić”.

Predsednik Komiteta Dume za spoljnu politiku Konstantin Kosačev izjavio je za FoNet: da su kosovski Srbi očajni i da se osećaju izdanim, da to treba da bude jak signal NATO, vlastima u Srbiji i na Kosovu da je situacija alarmantna i da je potrebno da Beograd i Priština dođu za pregovarački sto o statusu pokrajine – do pronalaska zadovoljavajućeg rešenja.

Lider sa severa Kosova Marko Jakšić zauzeo je stav da je “bolje da Rusija dođe na KIM nego da Srbi idu u Rusiju”. “...Pogrešna bi bila stvar ako bi Srbi otišli sa svoje Svete Zemlje. Tome bi obradovali one koji su nas bombardovali i kasnije okupirali naše Kosovo i Metohiju”. Nije ni malo slučajno što se na barikadama vijori ruska državna zastava i ističu se portreti Vladimira Vladimiroviča Putina. Zamrznimo makar i mikroskopski sićušne statusne pregovore i čekajmo da Vladimir Putin dobije treći predsednički mandat. “Mart 2012. više nije daleko. Samo ne očekujmo da podrška Rusije treba da bude zamena za ono što Srbija mora da uradi za sebe i svoju Svetu Zemlju. Srbija treba da se aktivno bori da KIM vrati u svoj sastav. Svim raspoloživim političkim i diplomatskim sredstvima, zasad – ne i vojnim”.¹¹⁰⁴

Tadašnji predstavnik Rusije u NATO Rogozin, ocenio je da masovno obraćanje kosovskih Srba Rusiji da im da državljanstvo svedoči da su se, očajni što ne mogu dobiti pomoć od svojih, obratili Rusiji kao poslednjoj nadi.¹¹⁰⁵ Za Rusiju koja oseća velike demografske probleme posebno tamo gde je stanovništvo slovensko – istočno od Urala, dolazak Srba “predstavljao bi blago”, rekao je ruski nacionalista agenciji Interfaks. Predložio je da se Kosovari svrstaju u borbeni stroj Rusije, obrazovanjem nekakve ruske verzije legije stranaca. “Zašto se ne bi na primer stvorio i takav ‘slovenski bataljon’, od Bugara, Srba i predstavnika drugih naroda koji imaju želju da

1104 Fakti.org, 25. novembra 2011

1105 Beta, 16. novembar 2011.

služe u ruskim oružanim snagama?”, izjavio je – rekavši da bi takvi stranci posle toga mogli pretendovati i na rusko državljanstvo. “Mogli bismo im pomoći u nastanjivanju – kod nas je mnogo zabačenih sela i zaseoka”, rekao je. Rekao je da je o tome razgovarao s ministrom odbrane Serdjukovom a da bi trebalo razgovarati i s predsednikom Medvedevom.¹¹⁰⁶

Ideja o strancima koji bi ratovali za Rusiju dobila je krila. Predvodnik “noćnih vukova”, ruski bajker Zaldastanov s nadimkom Hirurg, objasnio je da je srpska tema bliska ruskim bajkerima “otkako su ogranci Noćnih vukova osnovani u Srbiji i Makedoniji”, objavila je Nezavisima gazeta. “Naše spasenje je da budemo jedan s drugim”, citiran je Hirurg. Upitan o predlogu, politolog tada blizak Kremlju Gleb Pavlovski, izjavio je da bataljon takvih koji žele da se bore za stvar Slovena ne treba osnivati, jer već postoji: To je bataljon Istok u Čečenskoj Republici. “Svima onima koji žele da umru za Rusiju treba pružiti takvu mogućnost”, ali je izrazio nevericu da Srbi žele baš to.¹¹⁰⁷

“Srpski Rusi” brzo su posle ovog prestali da se oglašavaju, i kao što je za kratkoročnu upotrebu planulo, pitanje državljanstva je tako palo i u zaborav.

Ruska pomoć kosovskim Srbima

Nakon što je zahtev za državljanstvom zaboravljen, u prvom planu ostali su Brnjak, Jarinje i, posle uvoda s “prošenjem” državljanstva – “humanitarna pomoć” Rusije Srbima na Kosovu. Konvoj s tako sročenom ruskom reklamom, koji je defilujući najpre celom Srbijom, došao i do prelaza iz Srbije na Kosovo. “Kosovskim Srbima od Ruske Federacije”, stajalo je po celoj dužini kamionskih karoserija. Kod Jarinja, konvoj je dočekan spektaklom srpskih pristalica, upaljenim bakljama i razvijenim ruskim zastavama, klicanjem Rusima i Putinu. Ka Jarinju su krenula vozila EULEX, ali sada su Srbi njima blokirali prolaz kod Zvečana. Zaustavljeno je deset dzipova sa 22 vojnika.

¹¹⁰⁶ <http://topwar.ru>, 17.novembra 2011.

¹¹⁰⁷ “Bajkeri podržali ideju o ‘slovenskim bataljonima’ stalnog predstavnika Rusije pri NATO”, Nezavisima gazeta, 22.novembra 2011.

EULEX je imao nameru da obezbedi ruski konvoj, ali Konuzin je izjavio da Rusima obezbeđenje nije potrebno. Konuzin nije pristajao da konvoj kreće pod pratnjom, ili da pak na Kosovo uđe kod Merdara. Ruski karavan vraćen je na teritoriju centralne Srbije. Vozila EULEX vratila su se u južni deo Kosovske Mitrovice. U jakni, s rukama u džepovima ambasador je nastojao da deluje superiorno: "Rekli smo im da nam nije potrebna pratnja i da možemo sami da se krećemo, a na Merdare nećemo da idemo zato što taj punkt kontrolišu vlasti iz Prištine, koje ne priznaju ni Rusija ni Srbija".

Međunarodni civilni predstavnik na Kosovu Piter Fejt izjavio je da ne vidi kako ruska "humanitarna pomoć" može doprineti razrešenju sasvim druge situacije i čemu potreba da tu bude Konuzin, kad u Prištini postoji diplomatski predstavnik Rusije koji pokriva KiM. "Moramo da počnemo da poštujemo pravila", poručio je Fejt. "Na Kosovu ima siromaštva, bede i nesreće, ali UN i EU nisu proglasile sever Kosova oblašću humanitarne katastrofe, zato cela inicijativa, iako nije iznenađujuća, nije praktična", rekao je.

Konuzin je objavio da se problem rešava u Moskvi i u Briselu, trudeći se da ne uočava lokalne međunarodne faktore – i nastojao je da održi kontinuitet ovim započete kampanje ruske propagande. Govorio je o uceni, o izlasku misije iz okvira mandata, o stavljanju EULEX "još jednom na stranu Prištine" i sl. Fejtu je poručio da njegova nadležnost ambasadora Rusije u Srbiji obuhvata i Kosovo.¹¹⁰⁸ "Ja sam ambasador Ruske Federacije u Srbiji i moja nadležnost se prostire na čitavu teritoriju Srbije, a to uključuje i pokrajinu Kosovo. Na Kosovu, u Prištini postoji kancelarija Ambasade Rusije u Beogradu, gde rade diplomate koje su podređene meni. Kad obavljam ambadorske obaveze putujem celom zemljom, i isto tako redovno dolazim na Kosovo", rekao je. "Na Kosovo dolazim onda kad smatram da je to potrebno, i mišljenje predstavnika međunarodnih organizacija ne utiče na moju odluku. Bio bih zahvalan kada se niko sa strane ne bi mešao u poslove Srba i Rusa", rekao je.¹¹⁰⁹

Posle tri dana zadržavanja EULEX je propustio konvoj sa 300 tona humanitarne pomoći kod Jarinja. Pomoć je predata Crvenom krstu Zvečana, uručena u ime Medvedeva. U Crkvi sv. Dimitrija u severnom delu

1108 Blic, 13. decembar 2011.

1109 Blic, 14. decembar 2011.

Mitrovice, Konuzin je predao dve ikone – dar Putina, ovom hramu i Pećkoj patrijaršiji. Srbi su “uzvratili umetničkom slikom krsta visokog sedam metara, na barikadi u Rudarima”. Konuzin je izjavio je da će humanitarna pošiljka “pomoći Srbima da štite svoja legitimna prava i da se suprotstave nezakonitim radnjama i sili koja je upotrebljena protiv njih” i naglasio da Rusija prati šta se dešava i da će “uvek biti uz Srbe”. Konvoj je ipak propušten u pratnji džipova Euleksa¹¹¹⁰ Paketi s konzervama i tekstilom završili su u magacinima na severu Kosova, čak i neraspakovani. Ali to su srpsko-ruski odnosi, niz epizoda bez sistema sa srpske strane, postojani koliko plaha kiša s proleća.

1110 “Rusi uvek uz vas”, Danas, 17. decembra 2011.

